

Cieger András

Lónyay Menyhért

Szerepek – programok – konfliktusok

Cieger András

Lónyay Menyhért

Szerepek – programok – konfliktusok

Századvég Kiadó
Budapest, 2008

© Cieger András, 2007
© Századvég Kiadó, 2007

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap, valamint az Országos Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank Nyrt. támogatta.

TARTALOM

BEVEZETÉS	9
CÉLOK, MÓDSZEREK ÉS A MŰFAJ.	9
A NAPLÓÍRÓ POLITIKUS... ..	15
FELKÉSZÜLÉS A POLITIKUSI SZEREPRE	25
GYERM EK- ÉS IFJÚKOR	25
A P OLITKA ISKOLÁJA: A RENDI ORSZÁGGYŰLÉSEKEN	38
„ÉIETEM IEGNEVEZETESB KORSZAKA”: 1848–1849..	60
AKTÍV VISSZAVONULISÁGBAN	72
TÁJÉKOZÓDÁS	88
ORSZÁGOS P OLITIKUSSÁ IENNI	103
A KIEGYZÉS TÁRGYALÓASZTALAINÁL	117
DEÁK TÁB ORÁB AN... ..	117
DEÁK P ÁRTJÁB AN	123
ÚTON A BURG ÉS AZ ANGOL KIRÁLYNŐ KÖZÖTT	133
AZ AIKUDOZÁS KÜZDŐTEREI... ..	147
<i>Vöslau</i>	149
<i>Pusztaszentlászló</i>	160
<i>Bécs – Bankgasse</i>	162
<i>Pest – Sándor utca</i>	171
Megoldatlan részletek	183

A SZÁMOK SZORÍTÁSÁBAN: A PÉNZÜGYMINISZTERSEG ÉVEI ...	191
A MINISZTERIUM MEGSZERVEZÉSE ...	192
GAZDASÁGPOLITIKAI ELKÉPZELÉSEK ...	205
<i>Az állami kiadások visszafogása</i> ...	208
<i>Az állami bevételek növelése</i> ...	212
<i>Az állam gazdasági szerepvállalása</i> ...	218
Az utolsó hónapok konfliktusai ...	225
<i>Az 1870. évi költségvetés kormányzati előkészítése</i> ...	225
<i>Deák</i> ...	230
<i>A pénzügyi bizottság</i> ...	234
<i>A távozás</i> ...	245

SZÁMÚZETÉS VAGY EMELKEDÉS? A KÖZÖS KORMÁNY

TAGJAKÉNT ...	251
A SZEREP ...	251
A FELADAT... ..	261
A BIZALMATLANSÁG KORA: A KORMÁNY ÉLÉN ...	289
KORMÁNY ALAKÍTÁS ...	289
KORMÁNYPROGRAM ...	296
A REFORMOK KUDARCA... ..	315
KORRUPCIÓS VÁDAK ...	331
A BUKÁS ...	344
KORMÁNYPÁRTBÓL ELLENZÉKBE ...	357
BEISŐ ELLENZÉKBEN ...	358
<i>A kormány bírálata – tudományos köntösben</i> ...	361
<i>A kormány bírálata – a sajtón keresztül</i> ...	369

<i>A vacsorapárt</i>	374
<i>Az informális hatalom szertefoszlása</i>	402
A Házon kívül.	410
Pártonkívüli képviselőként...	424
Közel az ellenzékhez.. . . .	437
mel l ékszer epekben	463
Az MTA élén	463
A dunamelléki egyházkerület világi főgondnokaként	470
l ónyay menyhért em l ékezet e.. . . .	481
közél et és magánél et köl csönhatása.. . . .	487
A vagyon.. . . .	488
Terhes örökség	498
A rendezés...	509
Tanulságok	515
fel használt forr ások és szakirodal om.. . . .	521
Képek...	539

BEVEZETÉS

Célok, módszerek és a műfaj

Életrajzot írni illúzió – vélekedett a híres francia szociológus, Pierre Bourdieu. Könyvünk készítése közben mi is sokszor gondoltuk teljesíthetetlennek a vállalt feladatot. Egyrészt, mert az eltelt évek alatt egyre inkább beláttuk, hogy a történész valóban nem képes rekonstruálni a maga teljességében az ember összetett személyiségét, amely ráadásul egy élet során számtalan szerep mögé rejtőzik. A biográfus ezért konstruál, óhatatlanul felnagyíthat jelentéktelen eseményeket (pl. a forrásadottságok miatt); koherenciát próbál teremteni ellentmondó személyiségjegyek és magatartási formák között; értelmes és átlátható (kronologikus) rendbe igyekszik szerkeszteni elszórt életrajzi mozaikokat stb.¹ Ennek ellenére munkánk befejezése után is úgy gondoljuk, hogy ha tudatában vagyunk a történelmi megismerés esendőségének (azaz annak, hogy a historikus csak a valóság egy olvasatát adhatja), és ha szem előtt tartjuk az életrajzi módszer buktatóit, akkor van létjogosultsága az efféle kutatásoknak, sőt az életrajzírás teret biztosíthat a módszertani kísérletezésnek is (például a léptékváltás alkalmazásának, a pszichotörténelmi megközelítésnek, a prozopográfiai vizsgálatnak).

Másrészt, munkánk során már-már kínzó módon szüntelenül szembesülnünk kellett azzal a problémával, amelyet a magyar

¹ Bourdieu kijelentéséről és az életrajzírás nehézségeiről lásd pl. Levi 2000, 82–84; valamint Gueniffey 2000, 148–149.

biográfus röviden a „portré” és a (történelmi) „tabló” fogalmaival jellemez. Azaz, egy arckép megrajzolásakor mit mutassunk meg a háttérből és mennyire részletgazdag módon? Egyfelől ugyanis a kontextus (például a korszak, a légkör, a nagy társadalmi és politikai folyamatok) ábrázolása segít megérteni az egyén viselkedésének, emberi viszonyainak bizonyos mozzanatait, értelmezési keretet ad az adott személy közéleti magatartásának, szellemi fejlődésének a tanulmányozásához, egyszóval: az életút alakulásának számos kérdésére találhatunk általa lehetséges válaszokat. Másfelől viszont a háttér elnyomhatja a portré színeit, elmoshatja a csak az adott egyénre jellemző ecsetvonásokat, eltűnhet az arc karaktere.²

A helyes arányok megtalálását az tette számunkra különösen nehéz, hogy számos esetben nélkülöznünk kellett a dualizmus első évtizedeire vonatkozó és fontos részproblémákat tisztázó tanulmányokat, illetve a korszerű áttekintő munkákat, amelyek életrajzunk kontextusát megteremthették volna. Ezért bizonyos esetekben magunknak kellett elvégezni ezt a feltáró munkát (általában előtanulmányok formájában, melyeknek csak a legfontosabb megállapításait emeltük át könyvünkbe; részben pedig magában az életrajzban). A legtöbbször azonban csupán néhány jelzésszerű ecsetvonással tudtuk érzékeltetni a környezetet, további kutatásokat kilátásba helyezve.

Egy életrajz bevezető fejezetében nem kerülhető meg a műfaj problémája sem. Immár húsz-harminc éve a magyar történészek körében is újra népszerűvé vált a biográfiaírás. Néhány kivételtől eltekintve, ma is a politikai életrajz műfaja áll a kutatók érdeklődésének homlokterében, anélkül azonban, hogy az eltelt évtizedek során bekövetkezett volna e műfaj megújítása.³ Nem tagadhatjuk,

² Halász Gábor nyomán Kövér György használja e két fogalmat a módszertani probléma leírására, lásd Kövér 2000, 150–151.

³ Kövér 2000, 153–154.

hogy tudásunk, érdeklődésünk és szakmai képzettségünk folytán magunk is politikai biográfiát készítettünk, legalábbis tíz évvel ezelőtt ilyen célkitűzésekkel láttunk munkához. Bár az eltelt évek alatt szemléletünk sokat változott, ma már árnyaltabban látunk bizonyos módszertani kérdéseket, ám könyvünk mindennek ellenére többé-kevésbé őrzi eredeti műfaját (bevalljuk, nem mindig volt energiánk a régebben elkészült fejezetek átírására). Vállaljuk tehát a politikai életrajz redukcionizmusát, minden módszertani előnyével és hátrányával együtt.⁴ Célunk azonban egy olyan megújított politikai biográfia elkészítése volt, amely erőteljesen érvényesít társadalomtudományi (elsősorban politológiai és társadalomtörténeti) szempontokat is.⁵

Kérdéseket tettünk fel Lónyay Menyhért szocializációjával és személyiségével kapcsolatban, elemeztük főhősünk kortársaitól sok szempontból eltérő pályaképét, mentalitását, vizsgáltuk életének kitüntetett döntési és lélektani helyzeteit (legalábbis azokat a szituációkat, amelyeket mi meghatározónak véltünk). Nagy hangsúlyt helyeztünk Lónyay magánéleti viszonyainak a feltárására is, igaz, ez irányú kutatásaink eredményeit csupán egy zárófejezetben szerepeltethettük (ennek ellenére ezen oldalak nem tekinthetők egyszerűen munkánk függelékének vagy valamiféle kötelező illusztrációnak). Végül munkánk egyes alfejezeteiben felhasználtuk a szervezetszociológia megközelítési módjait (a pénzügyminiszterium működésének, a kormányzati döntés-előkészítés kiépülésének bemutatásánál), valamint a prozopográfia, illetve a politológia vizsgálati módszereit (például a vacsorapárt vizsgálatakor és a korrupciós vádaskodás anatómiájának felrajzolásakor, a politikai mező különféle szereplőinek konfliktusairól szólva).

De miért éppen Lónyay Menyhértről készítettünk életrajzt?

⁴ A redukcionizmusról lásd Kövér 2002a.

⁵ Ezt sürgeti tanulmányában Patrice Gueniffey is. Egy másfajta módszertani megújításról beszél Hedwig Röckelein (Gueniffey 2000, 143; Röckelein 2002).

1996 táján az egyetemi szakdolgozatírás közben figyeltünk fel a Lónyay családra mint a Bereg megyei politikai elit kiterjedt kapcsolatokkal és a megyehatárokon messze túlnyúló összekötetésekkel rendelkező tagjára. A helyi viszonyok feltárása során azonban érdeklődésünk egyre inkább a család feje felé fordult. Úgy véltük, hogy Lónyay Menyhért pályájának feltárása különösen tanulságos lehet, hisz egy személyben volt politikus (miniszterelnök), pénzügyi szakember, akadémiai elnök, vállalkozó, több tízezer hold birtokosa és egy erős érdekérvényesítő politikát folytató család vezére. Bevalljuk, személyét az is izgalmassá tette számunkra, hogy fontos, ám vitatott szereplője volt a kiegyezés korának, a történeti szakirodalom is rendszerint felületes módon bánt el szerepével, jellemét pedig meglehetősen sötét színekkel ábrázolta (még manapság is). Némi iróniával azt mondhatjuk, hogy mindez csak megkönnyítette annak a módszertani elvárásnak az érvényesítését, miszerint a biográfia nem hagiográfia, azaz a jó életrajz lemond a tisztelettudó megközelítésről.⁶

Végül munkakedvünket tovább növelte az a tény is, hogy Lónyay életéről kiváló forrásadottságokkal rendelkezünk (szemben többi kortársával), amelyeket azonban mindeddig a hazai kutatások csak részlegesen hasznosítottak. Elsősorban itt a közvetlenül Lónyaytól származó dokumentumokra gondolunk: több ezer oldalas naplójára, kiterjedt levelezésére és visszaemlékezésére.

A személyes források használata azonban módszertani megfontoltságra, tudatosságra is intett bennünket. Egyrészt nem elégedhettünk meg csupán ego-dokumentumok használatával Lónyay pályájának, személyiségének a feltárása során. Számos más forrás bevonását is szükségesnek láttuk, hogy kiegészíthessük, árnyal-

⁶ Lásd Gueniffey 2000, 138–139. Munkánk során tudatosan figyelniünk kellett arra, hogy könyvünk ne váljon Lónyay magatartásának és tetteinek kényszeres mentegetésévé, valamiféle ellenhatásaként annak, hogy a kortársakban és az utókorban Lónyay negatív figuraként rögzült.

hassuk portréját. Másrészt vizsgálat alá kellett vonnunk magukat a Lónyay-szövegeket, mindenekelőtt munkánk központi forrását, Lónyay naplóit. A következőkben azt igyekszünk körüljárni, hogy milyen lélektani mechanizmusok és gyakorlati körülmények formálták a politikus naplóját, illetve hogy a jelen kor történésze milyen mértékben támaszkodhat e forrásra, főhőse szokásai, gondolatai, érzelmei és közéleti magatartása után kutatva.

Mielőtt azonban a szövegek tanulmányozásába belefognánk, szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik a közel tízéves kutatómunka során tanácsaikkal, ötleteikkel, esetenként kritikai megjegyzéseikkel segítették e könyv megszületését. Különösen hálás vagyok Deák Ágnesnek, Dobszay Tamásnak, Fónagy Zoltánnak, Gergely Andrásnak, Kövér Györgynek, Miru Györgynek, Ress Imrének, Schlett Istvánnak, Somogyi Évának és doktori témavezetőmnek, Szabó Dánielnek a velük folytatott szakmai beszélgetésekért. Bécsi és londoni levéltári kutatásaimat a Habsburg-kori Kutatások Közalapítvány, valamint a Klebelsberg Kunó ösztöndíj tette lehetővé, a kézirat elkészítését pedig a Soros Alapítvány és a Habsburg Intézet doktori ösztöndíja segítette. Végül a könyv megjelenéséért végzett áldozatos munkájáért köszönet illeti a Századvég Kiadót és annak vezetőjét, Varga Zoltánt.

A NAPLÓÍRÓ POLITIKUS

Lónyay Menyhért 26 évesen jutott arra az elhatározásra, hogy naplórásba fog. A régebb óta érlelődő gondolatot végül, politikustársai példáját látva, 1847 karácsonyán tett követte. Naplójában Szemere Bertalant és Széchenyi Istvánt említi név szerint, mint akik időről időre szorgalmasan rögzítették gondolataikat, élményeiket és a politikai élet fontosabb történéseit. Rajtuk kívül is akadtak azonban még jó néhányan Lónyay környezetében, akik hasonlóan cselekedtek, és ezáltal ugyancsak ösztönzőleg hathattak az ifjú politikusra. Családtagjai közül pedig édesanyja, Lónyay Florentina és nagybátyja, Lónyay Gábor vezettek naplót. Míg a hitbuzgó református édesanyja a folytonos önelemzés és lélekvizsgálat miatt tartotta elengedhetetlenül fontosnak a naplórást,¹ addig a Menyhért által nagyra becsült és példaképnek tekintett nagybácsi további érveket is felsorolt e foglalatosság érényeként:

¹ „Üdvös és hasznos dolog, ki fiatal korától kezdve naplót ír és megszokta minden tapasztalatát és érzelmeit feljegyezni. Ki soha el nem mulasztja mindazt írásban megörökíteni, mi nevezetesen, érdekest és csodálatost tapasztalt életében, megtarthatja magának a múltat és megnyeri a jövőt, mert nem marad el a kortól. Igenis, jó és üdvös reánk nézve, ha feljegyezzük mindazt a jót és öröndetést, mi bennünket ért és boldogított; és fájdalmast is, mi szívünket szomorította. Őszinte nyíltsággal szólunk minden érzelmeinkről, minden tévedéseinkről és törekvéseinkről. [...] Írásközben gondolkozunk az események felett és cselekedeteink, mulasztásaink következményei szeméinkbe ötlenek és a meggondolás, megfontolás önbírálat és önismeretre vezérel, mi felette hasznos és lényeges dolog. Hálás szívvel azt is beismerjük, hogy Isten életünk folyamában bennünket sok örömdök és élvezetekben részesített, és há fájdalmasan sújtott, ez is javunkra szolgált. Sok, mi előttünk megfoghatatlannak tetszett, érthető léssen! [...] Írásba tett önbírálat, írásba tett fogadá-sok, írásban tett vallomások a pusztá szónál maradandóbbak, áldásteljesebbek és hasznosabbak. Az írás a futó gondolatokat, a múlékony, változó érzelmeket örökíti meg. Ezért bír nagy értékkel és beccsel.” Lónyay J. 1891, II. köt. 27–28, 32–33.

„Az ily naplónak sok hasznos, de felette kellemes oldalai vannak; egy részről rendre szoktatja az embert, gondolkodni tanítja, estve leírván mit tett, mit tapasztalt, mit hallott, mit olvasott, min gondolkozott, egyszersmind számot vet az ember cselekedeteiről, s ha hiba jut eszébe, melyet elkövetett volna, annak kerülését teheti fel magában [...] De vannak a naplónak a legkellemesebb oldalai is: mely kedves lehet az embernek évek multával ifjúsága tetteit, gondolatjait elolvashatni, s így egész lelki kifejlődését, tökéletesedését, nevedését, mint egy tükörben szemlélhetni, mely kedves lehet ez a gyerekeknek is, szüleik egész életük leírását magok kezeik közt bírni, s olvashatni, abból a követni méltó példákat kiszemelgetni!”²

Menyhért saját naplóírásának indokairól a legrésztelenebben az 1860–1861. évi jegyzetei kezdetén szólt. Elsőrendű szándéka az volt a nevezetesebb politikai események dokumentálásával, hogy élete későbbi szakaszában jegyzetei segítségével elkészíthesse visszaemlékezését. Másrészt gyermekei számára kívánt emléket hagyni saját életéről, gondolatairól (1860. okt. 27-i bejegyzés). Ez utóbbi szempontot – mely esetenként akár számottevően is befolyásolhatta a lejegyzett tartalmat – nem hagyhatjuk figyelmen kívül a forrás olvasásakor.

Lónyay Menyhért – rokonaitól eltérően – meglehetősen szikár módon fogta fel a naplókészítés értelmét. Nem írt például vallásos gondolatairól, hitelveiről (mint a protestáns önéletírók hagyományait követő édesanyja), csupán elvétve tett lélektani önmegfigyeléseket (szemben például Széchenyivel), és meglehetősen kevés helyet szentelt naplójában magánéleti viszonyainak. Lónyay részéről mindez tudatos önkorlátozás eredménye volt. A legtöbb esetben szemérmesen hallgatni kívánt érzelmeiről és életének privát szférájáról, sőt a közéleti eseményeket is csak megrostálva rögzítette naplójában. Ifjúkori elhatározása mellett idős korában is

² Lónyay G. 1976, 926–927. (1836. nov. 25.)

kitartott, amint arról élete legelső és legutolsó bejegyzései is tanúskodnak: „Az ő [ti. Széchenyi] életének minden napja tanulságos és érdekes lehet, az enyém csak az országgyűlés alatt az, s akkor sem mindenkor, csak ha nevezetesebb eseményeknek lehetek tanúja.” (1847. dec. 24.) „Miért ne kezdjem ismét meg jegyzeteimet, nagy eseményeknek nem leszek tanúja, nem is jegyzek fel a magánéletben előforduló eseményeket, csak is jelezni fogom [azokat]. De fel kívánom jegyezni az eszméket, melyeket hébe-korba elgondolok a megindítandó irodalmi munkásságomra [nézve].” (1882. nov. 23.)

Évtizedeken átívelő és több ezer oldal terjedelmű jegyzeteit átolvasva megállapíthatjuk, hogy naplóját egyértelműen a politikai események strukturálták. Kiinduló álláspontja ugyanis az volt, hogy elsősorban a politikáról kell írnia és arról is csak akkor, ha olyan érdemi eseményekről tudósíthat, melyeknek maga is részese. Ebből a megfontolásból ragadott tollat az utolsó rendi országgyűlés és a forradalom napjaiban, majd 1860-ban az Októberi Diploma kiadása után, később pedig 1865-ben az országgyűlés összehívásának várható hírére, illetve 1875-ben a belpolitikai átalakulás időszakában. És ugyancsak ebből fakadt az is, hogy 1861 augusztusa és 1864 novembere között – néhány rövid bejegyzéstől eltekintve – üresen maradtak jegyzetlapjai, mondván, az eltelt időszak „annyira minden érdek [érdekesség] nélküli volt” (1864. nov. 27.).

Később ugyan az is megesett vele, hogy éppen sűrű elfoglaltsága miatt nem maradt ideje az írásra (mint például 1868-ban pénzügyminiszteri működése idején), sőt arra is találhatunk példát, hogy szándékosan lazított e naplóírási szabályon: „Miért ne folytassam jegyzeteim, még akkor is, midőn nincsen valami nevezetes feljegyezni való?” – kérdezte magától 1873. április 23-án. Ám valójában ez utóbbi próbálkozás gyors kudarca (néhány nap után felhagyott a jegyzeteléssel) is azt mutatja, hogy nem volt képes eltekinteni évtizedek óta vallott elvétől.

A magánéleti események csak kivételes alkalmakkor szűrődtek be a napló oldalaira. Rendszerint gyermekei születésével és betegségeivel, néhány nagyobb családi ünneppel (keresztelő, esküvő), szeretett feleségével, valamint Béla fia jellemhibáival, illetve esetenként a család anyagi gondjaival kapcsolatos rövid bekezdések törték csak meg a politikai élet történéseinek hosszan áradó elbeszélését. Érzéseit, családi életének gondjait csupán Albert testvérével kívánta megosztani. Kettejük levelezése így jól kiegészíti a naplójegyzeteket.

A napló mégis felfogható egyfajta lélektani barométernek, mert bár Lónyay tudatosan fegyelmezni igyekezett érzelmeit, azok latens módon kihatottak jegyzetelési szokásaira. Hangulatának ingadozását a bejegyzések terjedelme és a közöttük eltelt idő hossza jelezi: „Nevezetesnek tartom, hogy az első és második rész sokkal tömöttebb, mint a harmadik, melynek pedig éppen az események fontosságánál fogva sokkal bővebbnek kellene lenni. Ennek egyrészt oka, hogy több elfoglaltatásom volt ezen idő alatt, de családi életem is megzavarva volt, de leginkább azon körülmény is nagy befolyással volt, miszerint még nem gyakoroltam bé magam eléggé bármily kedélyállapotban is jegyzeteket tenni. Megvallom, hogy az országgyűlés folyama alatt sokszor ingerült állapotban voltam [...]” (1861. augusztus vége.) Később sem tudott azonban ezen változtatni: „Mennyi idő múlt el ismét, mely alatt képes nem voltam jegyzetem vezetni. Vagyis kedvem alig volt ezen munkához, mely csak akkor ér valamit, ha rendes, jó kedélyállapotban vagyok. Mindig fennakadtak, illetőleg megszakadtak jegyzeteim, mihelyt a közbejött események reményeim lehangolák, ismét megindultak azok fonala, midőn reményeim hazánk egy jobb jövője iránt bennem keletkezett.” (1866. jan. 20.) Végső soron ugyancsak zaklatott lelkiállapotával magyarázzuk, hogy miniszterelnöki bukása után Lónyay hosszabb összefüggő naplójegyzet készítésére már nem volt képes. Háborgó érzéseivel vagy éppen lehangoltságával a fegyelmezett és kitartó munka nem fért meg.

Lónyay elhallgatásának másik oka abból eredt, hogy akadtak életében bizonyos események, amelyeket – időlegesen vagy végérvényesen – igyekezett elfelejteni. Naplóját olvasva ennek legkorábbi példájával az 1848-as forradalom előestéjén találkozhatunk: „Hogy föltett szándékom ellenére a följegyzéseket folytatni elmulasztám, ennek nem annyira elfoglaltságom volt az oka, mint az, hogy a kellemetlen időkre nem szívesen emlékszünk vissza.” (1848. febr. 18.) Naplóbejegyzése első politikai kudarcára utal. A bécsi kormányzat ugyanis az országgyűlés idején Kossuth elszigetelése érdekében a liberális ellenzék megosztására törekedett. Ezen cél eléréséhez a fiatal Lónyay is segédkezet nyújtott, amikor apja, id. Lónyay János kancelláriai tanácsos és Széchenyi buzdítására egy kompromisszumos indítványt tett az országgyűlésben a Kossuth által megfogalmazott – Szent-Iványi Károly neve alatt beadott –, az adminisztrátori rendszert határozottan elítélő válaszfelirati javaslattal szemben. Végül ugyan Kossuth javaslata került elfogadásra, de az eset az ellenzéki táboron belül komoly vitát váltott ki és Lónyayt is sokan megtámadták (ki akarták zárni az Ellenzéki Körből).

A történelekről csak két hét hallgatás után számolt be naplójának. Az esemény és annak írásban rögzített lenyomata tehát időben eltávolodott egymástól, megkérdőjelezve ezzel a napló műfajának egyik meghatározó jellemzőjét, a forrástípus legfőbb erényének tekintett egyidejűséget (mindezt ráadásul egy kitüntetett lélektani helyzetben).³ E néhány hét Lónyay számára lehetőséget teremtett arra, hogy némileg higgadtabban átgondolja a történetet és benne saját szerepét, magyarázatokat keressen környezete magatartására, értelmezzen bizonyos korábban lényegtelennek hitt mozzanatokot, és rejtett összefüggéseket (re)konstruáljon belőlük (pl. a háta mögött zajlott egyeztetéseket).

³ Az egyidejű írott források „illúziójáról” lásd Kövér 2002b, 384–392.

A tudatos felejtésre életének későbbi szakaszaiban is találhatunk példákat, még ha a motívumok nem is teljesen azonosak. Béla fia iskolai „bűnös cselekedete” a következő reakciót váltotta ki belőle: „Nem akarom feljegyezni a keserű érzést, mely bennem támadt, nehogy ha egyszer valamikor lapozni fognám jegyzeteim, a keserűség érzete ismét felelevenedjék bennem. Egy valóságos psychologicus rejtély előttem magaviselete.” (1861. júl. 20.) Az elkövetett tett olyan súlyú lehetett, hogy Lónyay kénytelen volt fiát addigi iskolájából kivenni. Nyilvánvaló számunkra, hogy a felejtés ebben az esetben nem következhetett be, hiszen ha fiára gondolt vagy akár csak e néhány homályos mondatot újraolvasta, minden bizonnyal felidéződtek benne a történetek. A napló későbbi olvasói előtt azonban valóban rejtve maradnak az ügy részletei. Nem zárható tehát ki, hogy Lónyay igazi célja nem annyira a felejtés, mint inkább az elhallgatás volt, hiszen jegyzeteit leszármazottainak is készítette.

De nem örökítette meg 1860–1861-es naplójában például a szabolcsi és beregi birtokain élő paraszttal való konfliktusát (az úrbérrendezésből, pontosabban a közös haszonvételek felosztásából eredő feszültségekről édesanyja naplójából és a helytartótanács irataiból értesülhetünk); sem az emigrációval fenntartott titkos kapcsolatait (túl veszélyesnek ítéelhette lejegyzésüket), 1867-ben pedig jótekonnyan elhallgatta azokat a gazdasági engedményeket, amelyeket immár magyar pénzügyminiszterként a kiegyezési tárgyalások során az osztrák félnek kényszerült megadni. Sőt, naplójában saját sikereiről számolt be. Már néhány órával a tárgyalások befejezése után sem mert őszinte lenni, szelektált emlékei között és csak a számára kedvező mozzanatokot vetette papírra. Naplójának aprólékosabb elemzése és természetesen a megállapodás szövegének tanulmányozása azonban leleplezik öncsalását.

A múlt eseményeinek (át)értelmezése tehát Lónyaynál már a naplórás pillanatában elkezdődött, nyomtatásban megjelent munkái esetében pedig egyenesen gyakorlattá vált. Aktuálpolitikai

megfontolásokból maga írt (névtelenül) értelmező mondatokat kiadásra kerülő országgyűlési beszédei elé, melyben igyekezett megmagyarázni korábbi szavait és intézkedéseit, de az önigazolószándék vezette tollát két másik – nemzetgazdaság-tani szakmunkaként jelzett – könyve elkészítése során is.⁴

A naplóírás körülményeiről Lónyay több elejtett mondata is tájékoztat bennünket. Másokhoz hasonlóan ő is a nap végén szeretett visszatekinteni a történetekre, az éjszaka csöndjében összegezte gondolatait, élményeit: „Most oly időket élünk, hogy valójában 24 órából legalább 48-at szeretnék csinálni, hogy még arra is reáérjek jegyzeteim folytatni. Ámbár már éjfél itt van, mégis megkísértem.” (1861. ápr. 3.) „Többnyire már akkor vetettem sietve a sorokat az egyes ívekre, midőn a napi teendők után a háznál mindenki lenyugodt. Nem csuda a szerint, hogy gyakran olvashatatlanok feljegyzéseim, s általában elmondhatni, mindenkor sietve írtam azokat anélkül, hogy még csak át is olvastam volna.” (1861. augusztus vége.) Az éjszaka tehát biztosította ugyan a jegyzeteléshez szükséges nyugalmat, a fáradtság azonban gyors munkára ösztönözte, így mondatai nyelvi megformáltságára csak kevés gondot fordíthatott (viszonylag csekély számú ezért a naplóban az utólagos javítás), mondanivalóját pedig igyekezett rövidre fogni: „[...] annak [a jegyzetek] folytatására csak az éjjeli órákat szánhatván, úgy, mint szeretném, nem fejthetem ki leírásaim. Ennél fogva inkább csak rövid commentariummá törpül össze megkezdett iratom.” (1860. nov. 29.) Tíz évvel később, a közös pénzügyminiszteri székbe kerülve már nem is próbált változtatni eddigi életritmusán, beletörődéssel jegyezte fel a következőket: „Hogy ezen jegyzetek se lesznek részletesek s gonddal jegyzettek, az természetes, miután itt is a bevégzett nap után, az utolsó szivar kiszívása közben fogok valószínűleg szakíthatni azokra rövid perceket.” (1870. máj. 30.)

⁴ Lásd Lónyay 1870; 1873; 1875.

Mindezek ellenére, Lónyay szorgalmas naplóíró volt. Egyrészt mutatja ezt a hátrahagyott jegyzetek terjedelme, másrészt pedig erre utal az is, hogy mindig szükségesnek tartotta megindokolni, ha bejegyzései ritkultak vagy rövidültek. Számtalan esetben igyekezett egy-két hét távolából is bepótolni lemaradását. Ha tehetett, üres jegyzetlapokat vidéki és bécsi utazásaira is magával vitt. Nem kis büszkeséggel tudósította testvérét arról az elismerésről, amelyben Andrassy Gyula részesítette őt. Nyolc évvel később is jólesett számára politikustársa (bizonyos időszakokban vetélytársa) elkésett dicsérete. Nézőpontja szerint, míg Andrassy arisztokratikus könnyedséggel szórakozott az ország szempontjából sorsdöntő politikai tárgyalások idején is, addig ő lelkiismeretesen és felelősségteljesen (már-már a középkori krónikáírókhoz hasonló módon) rögzítette az eseményeket: „[Andrassy] előadta azt is, mennyire irigyelt engem ezen tulajdonomért, elmondá, hogy midőn együtt laktunk a Bank utcában, ha ő éjfél felé estélyek vagy bálból hazajött s még gyertyát látott nálam s bejött hozzám, írva talált, midőn jegyzetemen dolgoztam.” – írta Albertnek.⁵

Lónyay meglepően sok dokumentumot bemásolt naplójába vagy csatolt irataihoz: országgyűlési javaslatokat, minisztertanácsi jegyzőkönyveket, levéltervezeteket, beszédei szövegét, gazdasági számításokat stb. Ráadásul, formabontó módon ezek egy jelentős részét titkárának diktálta le. Előfordult azonban az is, hogy Lónyay nem csak a hivatalos dokumentumokat, hanem a napi eseményeket, a bizalmas értesüléseket is mással jegyeztette le. Kormányzati pozícióba kerülését követően voltak olyan időszakok, amikor csak a legszemélyesebb ügyeket örökítette meg önmaga. Ez a sajátosság ismételten a napló műfaj egyik fontos ismérvének, az intimitás élményének mond ellent.

Mindezek után joggal feltételezhető, hogy Lónyay saját naplóját valamiféle segédletnek, munkaeszköznek is szánhatta, leg-

⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. okt. 30. MOL P 470. 2. cs.

alábbis kormányzati tisztségei idején. Jegyzeteit tekinthette csupán egy később elkészítendő visszaemlékezés előmunkálatainak, de rövidebb távon szolgálhattak akár emlékeztetőként is, melyet jól tudott hasznosítani mindennapi politikusi munkája során (visszakereshette, hogy kikkel tárgyalt, mi hangzott el a különféle bizottsági megbeszéléseken, hogyan határozott a minisztertanács, mit kért tőle az uralkodó stb.)

Lónyay naplóját tanulmányozva tehát korántsem figyelhetünk meg olyan éles módszertani különbségeket, mint amilyeneket a történeti szakirodalom rendszerint kimutat a napló és a visszaemlékezés műfajának összehasonlításakor. A visszaemlékezéssel szemben a naplót őszintébbnek (a rejtőzködés hiánya, intimitás), a használt nyelvi formák szempontjából realistábbnak tekintik (a beszélt nyelvhez közelít, az irodalmi stílus elmaradása), amelyben a narratív jelleg (az életút konstruálásának szándéka) csak kevésbé érhető tetten.⁶ Lónyay azonban naplója elől tudatosan elhallgatott bizonyos életeseményeket, kerülte az önfeltárukozást, jegyzetei írását olykor másnak engedte át, szerkesztette feljegyzéseit (alcímeket adott, a szöveget fejezetekre tagolta, szelektált – igaz, mondatai stílusának kevés figyelmet szentelt) és belefogott a múlt konstruálásába.

Kezdetben, Széchenyi példáját követve, ő is egy zárral ellátott könyvbe jegyezte fel gondolatait: „Alkalmatlan ugyan bekötött könyvbe írni, de mégis a legtanácsosabb; ha íróasztalomon hever is mindig a könyv (ami azért szükséges, hogy jegyzetelésre

⁶ Az elméleti munkák érdeklődésének középpontjában rendszerint a visszaemlékezés műfaja áll, a napló általában csak összehasonlítási pontként és igencsak elnagyoltan tárgyalva szerepel a módszertani elemzésekben. Míg a visszaemlékezések keletkezéséről (az emlékezés mechanizmusairól és a narratív technikákról), illetve forrásértékéről manapság már magyar nyelven is sok minden olvasható, addig a naplójírás elméleti és gyakorlati kérdései meglehetősen feltáratlanok. A problémához lásd pl. Gyáni Gábor „Emlékezés és oral history”, valamint „A napló mint társadalomtörténeti forrás. A közhivatalnok identitása” című tanulmányait (Gyáni 2000, 128–144, 145–160); valamint Varga Z. 2000; Horváth Zs. 2000; Lejeune 2003.

emlékeztessen), a zár azt csak számomra nyitja meg s így bátran jegyezhetek belé. Ha ellenben egyes ívekre írok, ezek könnyen elhányódhatnak és könnyen más kezébe kerülnek.” (1847. dec. 24.) Ennek ellenére 1860–1861-ben már különálló jegyzetlapokra írt, igaz, az országgyűlés feloszlásával beköszöntő nyugalmasabb korszak kezdetén jutott ideje azokat egybekötteni. Későbbi jegyzeteit viszont még élete utolsó éveiben sem rendezte, amelyek így az eltelt közel másfél évszázad alatt részben összekeveredtek, illetve földrajzilag is távol kerültek egymástól.⁷

⁷ A napló különböző részeinek későbbi sorsát igyekeztünk nyomon követni: Cieger András – Deák Ágnes: Nevezetes események krónikája (Lónyay 2003, 347–353).

FELKÉSZÜLÉS A POLITIKUSI SZEREPRE

Gyermek- és ifjúkor

A családi legendárium úgy tartotta, hogy a Lónyayak „ősei a magyarokkal jöttek be Ázsiából, s [a család] tehát törzsökös magyar.”¹ Ha a családtörténészeknek a honfoglalás kori eredetet nem is sikerült hitelt érdemlően bizonyítani, abban azonban egyetértettek, hogy „az első Lónyayak mindjárt a XIII. században hazánk legelőkelőbb nemzetségeivel állottak összeköttetésben”². A Bereg vármegyei és erdélyi gyökerű terebélyes családfa a XV., majd pedig különösen a XVI. században hozott dicső hajtásokat. Albert nevű őstük II. Ulászló udvarában szolgált és 1504-ben Velencében járt követségben, ahol a törökök elleni háborúra szerzett pénzt.³ Az 1593-ban született Lónyay Zsigmond a harmincéves háború során az erdélyi fejedelmek mellett teljesített szolgálatot: 1626-ban Bethlen Gábor megbízásából Pozsonyban kötött békét II. Ferdinánd követivel, amiért a király bárói rangra emelte és Kraszna vármegye főispánjává nevezte ki; 1644–1645-ben pedig I. Rákóczi György képviselőjében közreműködött a protestánsok vallásszabadságát biztosító linzi béke előkészítésében. Lónyay Zsigmond ezt követően elfoglalhatta a Bereg vármegyei főispáni széket is. A család emelkedését jelzi, hogy lányát, Annát Kemény

¹ Lónyay A. 1890, 10.

² Az egymással vitatkozó családtörténeti irodalomból lásd Doby 1895; Karácsonyi 1904; Lónyay F. 1941.

³ Lásd pl. *Lónyay Albert velencei követségei*.

János későbbi erdélyi fejedelem vette nőül 1659 körül. A hagyomány szerint házasságuk előtt Anna jelentős értékű családi ékszereinek zálogba adásával váltotta ki vőlegényét ellenfelei rabságából. Szerelmének és hűségének a későbbi századokban több vers is emléket állított.⁴

A távolabbi ősök közül a história még a XVIII. század elején élt Lónyay Ferenc nevét jegyezte fel, aki 1704-től II. Rákóczi Ferenc fegyveresítési és ruházati főhadbiztosaként a szabadságharc szükségleteinek előteremtéséért volt felelős. A jelentős szervező- és irányítómunka mellett saját gazdasági vállalkozásba is belefogott.⁵

Jól megfigyelhető, hogy a Lónyayak – elhagyva Erdélyt – Bereg, Ugocsa, Ung és Zemplén vármegyék közéletének meghatározó tényezőjévé váltak. A helyi politikai kulcspozíciókat számos esetben a család szerezte meg. Ennek bizonyítására elegendő, ha csak Lónyay Menyhért szűkebb férfi rokonságának tisztségeit soroljuk fel: anyai nagyapja, id. Lónyay Gábor (1778–1824) először zempléni alispán, majd ungi és beregi főispán volt (valamint császári és királyi kamarás, királyi tanácsos), apai nagyapja, id. Lónyay Menyhért (1751–1816) pedig Ugocsa országgyűlési követe. Édesapja, Lónyay János (1796–1859) beregi alispán és országgyűlési követ, később pedig bihari, majd beregi főispáni helytartó (és valóságos belső titkos tanácsos). Lónyay János és Lónyay Florentina (1802–1885) házasságával a család két ága fonódott össze. Florentina testvére – Menyhért nagybátyja –, ifj. Lónyay Gábor (1805–1885) a zempléni liberális ellenzék vezére a reformkorban és a vármegye egyik követe a törvényhozásban. A család hat tagja 1790 és 1848 között összesen 15 alkalommal aratott sikert

⁴ Lásd Gyöngyösi 1999; Gaál J. 1847. A magyar ponyvairódalom egy XIII. században élt Lónyay Ilonáról is tud, aki férjét, Várfy Kálmánt, Gács várának urát két alkalommal is kimentette a fogságból (lásd *Lónyay szép Iloná*). A családtörténeti irodalom azonban nem ismeri alakját.

⁵ Lásd *Lónyay Ferenc iratai*.

a követválasztásokon és képviselhette ezáltal megyéjét, illetve családját a rendi országgyűléseken.⁶

A Lónyayak a XIX. század első felében többek között rokonságban álltak a gr. Batthyány, a gr. Pongrácz, a gr. Vay, a báró Prónay, illetve a Kazinczy, Kubinyi, Szemere és Szirmay családokkal.

Ebben a családban, a beregi Nagylónyán született Lónyay János és Florentina első gyermekeként, 1822. január 6-án Menyhért. Bár Albert (1823–1904) és Etelka (1824–1896) testvére is az ősi tölgyesekkel borított, közel 30 ezer holdas nagylónyai uradalom egy szerény melléképületében jött a világra, Menyhért élete első hét évét családjával zömmel a Zemplén vármegyei Deregnőn, illetve a Szabolcs vármegyei Tuzséron töltötte. A Tisza két partján egymáshoz viszonylagos közelségben fekvő két település id. Lónyay Gábor ungi és beregi főispán birtokához tartozott. Az anyai nagyapa 1824-ben bekövetkezett halála után a zempléni birtokokat az akkor 19 éves Gábor fia örökölte, a tuzséri kastélyba viszont lánya, Florentina és családja költözhetek. A vagyoni tényleges kezelését és a gyámgondnoki feladatokat Lónyay János, Menyhért apja látta el. Tuzséron született meg Menyhért harmadik és negyedik testvére: 1827-ben Kálmán, aki azonban még abban az esztendőben meghalt, 1829-ben pedig János (1829–1897).

Menyhért és testvérei neveléséről kezdetben szinte kizárólag édesanyjuk gondoskodott, akihez életük végéig szoros érzelmi viszony fűzte őket. Etelka emlékezetében apjuk ellenben még több évtizeddel később is hirtelen haragú és meglehetősen szigorú férfiként élt: „Édes atyám heves természetű, indulatos, határozott jellemű férfiú volt. Ennek dacára édes anyám őt mindig befolyásolta, ő volt segítségem, támasza, tanácsadója [...] Édes atyám nagy hivatalos elfoglaltatása mellett a háztartás, a gyermekek nevelésének gondjai is jobbára édes anyámra hárultak s ő nemcsak háztartását

⁶ Kecskeméti 1989, 307.

vitte nagy gonddal és takarékossgal, de gondos figyelme a külső gazdaságra is kiterjedt.”⁷

A Lónyay család két ága által vallott nevelési és életelvekben markáns eltérés figyelhető meg. Florentina atyja, id. Lónyay Gábor, megkeseredve saját kormányzati megbízatásaitól, halálos ágyán óva intette gyermekeit: „[...] ‘ne szolgáljatok fiaim, mert ez most, kivált protestáns embernek nagyon háládatlan dolog’ [...] – egy tisztelt apának utolsó napjaiban mondott szavai nagyon mélyen bevésődnek a fiú szívében, s ezt soha se is fogom elfelejteni, de erős és tántoríthatatlan meggyőződésem is ellene állanak” – emlékezett vissza az 1824-ben elhangzott figyelmeztetésre Gábor fia, aki mindvégig tartotta is magát ehhez az elvhez.⁸ Florentina ugyancsak igyekezett gyermekei nevelésekor érvényre juttatni az apai tanácsot. Míg férje újabb és újabb állami tisztségeket vállalt és emiatt sokat volt távol családjától, addig ő és környezete Deregnőn, majd Tuzséron hazafias szellemben nevelte Menyhértet és testvéreit. Bár maga is gyerekkorában hét évig Bécsben nevelkedett és magyarul egészen haláláig nehezen írt, nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy gyermekei mindent magyarul tanuljanak (a latin és a német rovására). Az eredmény nem is maradt el: „Tuzséron, a [kastély-] terem egyik falán Lónyay Ferenc, ki a tuzséri házat a XVIII. század második felében építette, mint ezredes volt lerajzolva, amint ezredét generálisának bemutatja. Egy csomó púderes hajú, copfos német volt mellette, mint néző. A fal ez oldalán, minthogy a terem ebédlőnek használták, kredenc állt. Mily nagy volt anyám csodálkozása, midőn ebédhez jövet látta, hogy én és Albert testvérem János nagybátyám vezeté-

⁷ Lónyay J. 1891, I. köt. 9. Az idézet a könyv bevezetőjéből származik, amelyet Lónyay Etelka írt édesanyjáról.

⁸ Lónyay G. 1976, 941–942 (1836. jan. 24.). Kivételt csak 1848 áprilisában tett, amikor elvállalta a kultuszminisztérium protestáns ügyekkel foglalkozó osztályának vezetését.

se alatt villákkal fölfegyverkezve kiszurkáltuk a németek szemét, kiabálván: huncut a német” – elevenítette fel gyerekkori emlékeit Menyhért élete végén.⁹

Menyhért a Deregnnyőn és Tuzséron eltöltött évek alatt a családi elbeszélésekből megismerkedhetett a Lónyayak dicső tetteivel, első olvasmányai közé tartozott például Lónyay Anna históriája Gyöngyösitől, időnként megnézhetette a családi levéltárban őrzött régi fegyvereket, öltözékeket. A gyerekek mellé a debreceni református kollégium felsőéves diákja, Békássy Sándor érkezett házitánítónak.

„Nevelésünk nagy változást szenvedett, midőn a falubeli gondos szülői fölügyelet és a kitűnő tanító vezetése után egyszerre Budára a piaristák által fönntartott és tisztán a latin nyelvre alapított gimnáziumba kerültünk. Atyám 1832-ben a Helytartótanácshoz tanácselnökké neveztetvén ki, Budára jöttünk lakni az Ambrózyházba.” Azt, hogy miért esett Lónyay János választása a piarista rend budai iskolájára, nem tudjuk pontosan. Elvben dönthetett volna az evangélikus felekezet által 1823 óta Pesten működtetett gimnázium mellett is. Valószínű azonban, hogy az apa számára a vallási megfontolásoknál többet nyomott a latban a budai helyszín, hiszen itt volt a helytartótanács épülete és lakhelyük is. Ráadásul az 1830-as évek elején a fővárosi iskolák közül a piaristák által működtetett gimnáziumok színvonala volt a legmagasabb, és a diákokkal való bánásmód is emberségesnek volt mondható. A piaristák Pesten álló gimnáziuma ugyan patinásabb volt, mint a rend által a jezsuitáktól éppen 1832-ben átvett budai iskola, de ennek a földrajzi közelségen túl az is az előnye volt, hogy több pénzből gazdálkodhatott.¹⁰ Az apa később is elégedett volt dönté-

⁹ Lónyay 1885, 341.

¹⁰ Keszei 2006. A Lónyay műveltségében, képzettségében fellelhető egyéni, illetve a kortársaira is jellemző általános vonások elkülönítéséhez fontos segítséget nyújt Sasfi 2001.

sével: „Menyus igen jól tanul, Bertzi is igen halad előre és napról napra könnyebben tanulván világos bizonyosága annak, hogy nem a tehetség fogyatkozása, hanem a tanítás rossz módja okozta eddigi egyhelybeni veszteglését, és hogy [Sáros]Patak vagy Debrecen helyett az itteni gimnáziumban nevedkedhetnek fiaim, s hogy ezen intézet a kormány által a Piaristákra bízott, kikhez fogható tanítókat még nem esmertem. Szelíd és nyájas bánásmóddal tudják ők egyeztetni a tanítói tekintetet, leereszkednek a gyermekhez, ezer módokat találnak az igyekezet élesztésére, bizodalmat és szeretetet gerjesztenek maguk eránt a gyenge szívekben, s ami a tanításban a legfőbb dolog, mindeneknek előtte arra tanítják a gyermeket, hogy miképpen kellene tanulni. Igaz, hogy ez nem illik mindnyájokra, tudni illik az egész Rend minden tagjaira, de valóban reá illik az itteni Intézet minden tagjaira, akik az egész provinciából összevagyának válogatva.”¹¹

Menyhért visszaemlékezéséből azonban az is kiderül, hogy az apa hivatali elfoglaltsága miatt neveltetésükről meglehetősen hiányos információkkal rendelkezett. Lónyay szerint apja egyszer egy „korlátolt, szűk látókörű” nevelőjüket jutalomként álláshoz juttatta, másszor pedig nekik kellett levélben figyelmeztetni őt, hogy egy másik házitánítójuk részegeskedik és általában feléjük sem néz.¹²

Az akkori tanrendszernek megfelelően hat gimnáziumi év elvégzése után Menyhért 1837-ben, 15 évesen testvérével együtt megkezdte egyetemi tanulmányait. Ennek érdekében a család átköltözött Pestre. A közel háromszáz fős évfolyamban ott találjuk rajtuk kívül például Madách Imrét, gróf Andrássy Gyulát és testvérét, Manót, Beniczky Ödönt, báró Balassa Antalt, Kállay Gusztávot. Lónyay élete végén önmagát évfolyamtársai egyik szellemi vezéréként láttatta: „Lakásunk közel volt az egyetemhez

¹¹ Id. Lónyay János Lónyay Gáborhoz, Buda, 1834. máj. 24. MOL P 458. 5. cs. 8. t.

¹² Lónyay 1885, 348–349.

és szokássá lett, hogy a jelesebb ifjak nálam jöttek össze az egyetemi órák megkezdése előtt és a leckék után. Egy nemesebb irányt tűztünk ki magunknak. Szorgalommal, igyekezettel tanultunk, nem az iskolai disciplina következtében, de saját elhatározásunkból. Buzdításomra előzetesen tanulmányoztuk minden lecke előtt az előadandó tárgyakat. Mondottuk egymásnak, hogy hasznos polgáiraivá akarunk lenni a hazának s erre kell, hogy tanuljunk, ismereteket gyűjtsünk. [...] Az összes tantárgyakban, egyet kivéve, első voltam.”¹³

A legjobb ifjúkori barát, Madách Imre édesanyjához írott leveléből pontosabb képet nyerhetünk Lónyay tanulmányi eredményéről: „Én Doctrinából 22ik eminens, Phisicából 7ik eminens, Históriából 5ik eminens, Methaphisicából 2ik eminens, Hungaricából eminens. Ha öszve számoltatik, néhánnyal előbbre vagyok, mint tavaly. Balassa [Antal] a Metaphysicából 3al utánam van, Lónyay 14el. Benitzky [Ödön] 12vel, Boronkay [Rudolf] 9el. A Históriából Balassa köz scandalumra 1ő, Lónyay érdemelve 2ik, Boronkay 15ik, Benitzky 33ik. Phisicából Lónyay érdemmel az első, mivel a Phisica kedvenc tudománya lévén őt Phisicát is vesz, s azokat olvassa, ebbe a semestrisbe vetélytársa leszek. A báró urat is pedig majd csak talán kiemeljük nyergéből. Csak Lónyay, Luby és én mondtuk fel az egész históriát, mégis az az első!”¹⁴ Lónyay érdeklődése tehát a történelem és a fizika felé fordult, a filozófiai stúdiumok azonban kissé nehezebbre estek. Menyhért és Albert tanulását 1837-től apjuk titkára, az egyetemet frissen elvégzett Tanárky Gedeon is segítette házitanítóként. A Lónyay-fiúknál mindössze hat-hét évvel idősebb Tanárky igen hamar családi barátta vált. Idővel az ő feladatai közé tartozott az 1836-ban született utolsó gyermek, József (1836–1880) tanítgatása is.

¹³ Lónyay 1885, 352–353.

¹⁴ Madách Imre édesanyjához, Madáchné Majthényi Annához, Sztregova, 1839. július körül (Madách 1942, 911–912).

Menyhért a lényegében 19 éves korában lezáruló rendszeres tanulmányai során elvégezte a kétéves filozófiai és a hároméves jogi tanfolyamot, eközben lovaglól, úszó és vívó leckéket vett (az Andrássyakkal közösen), illetve a már korábban is tanult német és latin mellett a francia nyelvbe is belekezdett. Saját elmondása szerint egy nagyobb betegségéig ügyesen zongorázott, gyakran járt hangversenyekre és színházba, ahol szülei páholyt béreltek. Az akadémiai évek alatt Madách Imrével *Mixtura* néven kéziratos folyóiratot szerkesztett, valamint vers- és drámaírással is próbálkozott, de ezzel Madách bírálata után hamar fölhagyott. Barátjával falták a betűket: rendszeresen ajánlottak és kölcsönöztek egymásnak könyveket, újságokat.

Menyhért gondtalan ifjúságának utolsó napjait élte 1839 telén Pesten. Szülei közelgő 18. születésnapja alkalmából bált rendeztek neki és barátainak. Menyhért Tanárkyt a következő szavakkal csábította a megjelenésre: „[...] emlékeztetem, hogy ígéretét teljesítse s hatodik Januariusra bójöjjön, hogy 18dik születés s nevem napomat egy díszes s víg táncmulatsággal innepeljük, kérésemhez atyám is ragasztja kérését. De nagy egoista volnék, ha csupán csak ezért akarnám, hogy az út kellemetlenségeit kiállja s Pestre másért ne jöjjön. Oh, itten ezer meg ezer élvezet várja: a híres Liszt itt van s hangversenyeivel fogja gyönyörködtetni s tekintheti majd s hallja mit lehet legtökéletesebbet a zongorán végbevinni. Itt vár még nem szemlélt új opera, Fidelio [...] a németben is van egy új opera, Guido und Ginevra oder die Pest in Florentz, a Jüdin szerzőjétől. Továbbá itt vár a reményteli farsang ezer mulatságaival, a táncvigalom egymást fogja érni.”¹⁵

A Lónyayak a város befolyásos és megbecsült családjai közé tartoztak, különösen miután az előző évi nagy dunai árvíz idején József nádor Lónyay Jánost bízta meg, hogy királyi biztosként

¹⁵ Lónyay Menyhért Tanárky Gedeonhoz, 1839. dec. 28. Ráday Levéltár C/85. XXV. Nr. 32. Az említett operát 1838-ban mutatták be először Párizsban, szerzője Jacques Halévy, szövegét Eugène Scribe írta.

irányítsa a mentési munkálatokat. Érdemei elismeréséül az uralkodó a belső titkos tanácsosi méltóságot adományozta számára, de elismeréssel szóló tevékenységéről Wesselényi Miklós is naplójában.¹⁶ Lónyay János és felesége értett a reprezentáláshoz: a legidősebb fiúnak szervezett bál fényesen sikerült. Madách elragadtató hangú levélben számolt be nővérének a táncmulatság részleteiről: a táncosokról, az egymást gyorsan követő különféle táncokról, a süteményes asztalokról és a finom pezsgőről: „Egy ideig néma bámulatba merülve álánk, mint..., mint a..., mint a bornyú az új kapunál, de csakugyan csak az képzelheti ezen látványt, ki utazott: gyönyörű tavasz virág lepté völgyeken, hol egy gyönyör homályosítja el a más [..]”¹⁷ Az ifjú egyébként – beteljesületlen – szerelemre lobbant Menyhért húga, Etelka iránt, akihez több verset is írt.

Úgy tűnik, hogy Lónyay János e bált az önfeledt gyerek- és kamaszkor lezárásának tekintette, és ettől kezdve beosztotta fia minden percét. Feltehetően megkezdte Menyhért gyakorlati felkészítését a politikai pályára, akinek így egyre kevesebb ideje jutott barátaira: „[...] igazán mondom néked, hogy időm igen kevés, holnap megmutatom azon rendet, melyet atyámmal együtt a nap minden órája felett hoztunk. [...] Mind amellet is, hogy oly kevés időm van, mégis többet jöttem volna hozzád, de egy héten háromszor van időm sétálásra hagyva [..]” – panaszkodott Madáchnak.¹⁸

A tanév végeztével Menyhért és Albert hazautaztak Nagylónyára, ahol a családi körben eltöltött néhány heti pihenő után egy hosszabb tanulmányút megtervezésébe fogtak Tanárky Gedeon-

¹⁶ „Lónyay emberséges és értelmes ember, anélkül, hogy magát vakon vezettetné, hallgat másra is, nem idegen helyes tanácsot elfogadni. Ő a nádorral közvetlen összeköttetésben áll, egyenesen tőle veszi a rendeleteket s neki teszi jelentéseit.” Wesselényi 1938, 41 (1838. márc. 17.).

¹⁷ Madách Imre Madách Marihoz, 1840. január körül (Madách 1942, 926).

¹⁸ Lónyay Menyhért Madách Imréhez, 1840. január–február körül (Madách 1959, 83).

nal: „A lefolyt két hetet mi mindig Lónyán töltöttök, úgy szólván a faluból sem léptünk ki, de azért egyik nap a másik után hamar elröpült. Délelőtt fürdünk, délután sétálunk, ladikázunk, a fiúk lovagolnak, én sokat olvasok és mindig franciául, a conversatio is többnyire így megy, mintegy előkészületül a tervben lévő európai utazásra. A conversatiót ugyan értem, de folytatni nem vagyok képes, mindemellett szeretem, mert sokat tanulok. Társaságunk igen kellemes, a kisasszonyok claviroznak, énekelnek, a nap nagy részét elveszik a reggelizés, ebéd, osonna, vacsora, s én úgy találok, hogy e levegő több eledelt kíván, mert a négyszeri evés sem felesleges” – írta Tanárky a szüleinek.¹⁹

Az európai utazásból végül egyhónapos erdélyi körút lett (a változtatás okát nem ismerjük). Augusztus folyamán végiglátogatták a jelentősebb erdélyi mágnások birtokait: járnak Wesselényinél, Jósika Miklósnál, a Bánffy-kastélyban, Kolozsvárott találkoznak Bethlen Ferencsel, Zeyk Károllyal, Kemény Istvánnal. Eljutottak Szász- és Székelyföldre is, majd amikor pénzüik és tiszta ingük már majdnem elfogyott, hazafelé vették útjukat. „Furcsa élet ez az utazás! Huszonkettedik napja ma hogy kocsin ülünk, de az ember mindent megszokik, kivált az utazást. Én legalábbis mindinkább szeretem. Sok rossz és piszkos ágyban hálunk, sokszor nem a legjobban ebédelünk, sokat törődtünk, de mind ez csak egészségünkre válik, a legkeményebb napsütéseket óra számra kiállom anélkül, hogy alkalmatlan volna vagy mint ez előtt, az orrom vére folyna” – tudósította családját Tanárky, aki erdélyi élményeiről néhány hónappal később a *Jelenkor* mellékletében, a *Társalkodóban* is beszámolt.²⁰

¹⁹ Tanárky Gedeon szüleihez, Nagylónya, 1840. júl. 27. Ráday Levéltár C/85. XXIV. Nr. 17.

²⁰ Tanárky Gedeon szüleihez, Szecsel, 1840. aug. 20. Ráday Levéltár C/85. XXIV. Nr. 19; „Erdélyi naplómbul”. *Társalkodó*, 1840. dec. 12., 16., 19. (100–102. sz.) Tanárky tudósítását és naplójának az erdélyi utazásra vonatkozó részét a közelmúltban Losonczy Tóth Árpád is publikálta, lásd *Tanárky Gedeon útleírása*.

Menyhért az egyetem befejezése után – nemzedéktársainak zömével ellentétben – a kétéves joggyakorlatot már nem végezte el és az ügyvédi vizsgát sem tette le. 1841 nyarán átvette apjától a beregi birtokok irányítását, a megyei tisztújítás alkalmával pedig táblabíróvá nevezték ki.²¹ Bár az átlépés a felhőtlen diákévekből a felelősségteljes ifjúkorba Menyhért számára nem okozott különösebb nehézséget, mégis Nagylónyáról keltezett leveleiből kiérződik az eddigi baráti társaság elvesztése felett érzett szomorúsága. „Megvallom, hogy annyira megszoktam jelenlétét itt, hogy majd’ minden tetteimnél eszembe jut; ki megyünk csolnakázni, visszaemlékszek míg evezéseinkre, elmegyek a tó melletti kis töltesen, eszembe jut együtti sétánk. Igenis örülnék, ha még együtt itt néhány jó napokat tölthetnénk, kivált ha szüleim Bécsbe mennek is, mi itt magunk maradunk. [...] Lónyát meg sem esmerné, azt tudom, az udvar már egész tervszerinti, a régi épületnek se híre se hamva, mi már az újban lakunk, s az istállók a maguk egész pompájukban díszlenek, telve szép schveiczerekkel [tehenekkel] s paripákkal” – írta például Tanárkynak.²² Új feladatait engedelmesen ellátta, ám lélekben még diáktársai között járt, az idősebb politikusi nemzedék vármegyei ténykedéseit jobbára idegenkedve szemlélte: „Fiatalkorunk között egy sincs itt, s így én kénytelen vagyok magam az öregekhez csatlakozni. Reggel felkelek, nagy commodításban [kényelmesen] felöltözök, gyűlés előtt egy vagy más tisztviselőhöz elmegyek, a gyűlés alatt karikatúrákat rajzolok, néha egyet-egyet vakkantok a patres conscripti [a tanács tagjai] bölcs elmélkedései közé, mint fiatal csirke a kotlóstyúkok kotkodácsolása közé. Aztán majd ide, majd oda megyek ebédre”

²¹ Bereg megyei közgyűlési jegyzőkönyvek, Beregszász, 1841. júl. 12. MOL Filmtár 31956.

²² Lónyay Menyhért Tanárky Gedeonhoz, Nagylónya, 1841. máj. 20. Ráday Levéltár C/85. XXV. Nr. 36.

– tudósította Albertet, aki feltehetően még egy évig Pesten maradt tanulmányai miatt.²³

A megyegyűléseken Lónyay – a jegyzőkönyvek tanúsága szerint – valóban kevésszer szólalt fel, és a táblabírói funkció sem járt számára különösebb elfoglaltsággal. Minderre mégis azért volt szükség, hogy őt a beregi politikai élet befolyásos szereplői megismerjék, és maga is beletanuljon a politikusi mesterségbe. A táblabírótság és a megyegyűlési politizálás azt a célt szolgálta, hogy a vármegye a következő országgyűlés összehívásakor követévé válassza. Mint azt több évtizeddel későbbi naplóbejegyzéséből megtudhatjuk, apja fényes államhivatalnoki karriert tervezett számára.²⁴ Talán az ehhez vezető út egyik állomása volt a beregi követség, amelynek megszerzése egyértelműen Lónyay János és a család tekintélyének volt köszönhető. Az 1843. áprilisi megyei közgyűlésen Menyhértet közfelkiáltással választották meg követnek.²⁵

A Lónyay-gyerekek jó ismerője, Tanárky Gedeon még 1840-ben rövid jellemzést készített mindegyikükről. Akkor ő is úgy vélte, hogy Menyhért apja példáját követve a haza helyett a bécsi kormány szolgálatát választja majd. „Etelka kedves gyermek e bokorban. Vonásaiban igénytelen jóság rejtezik, testvéreihezi szeretete előjele a jó nőnek s jó anyának, boldog, kivél a sors szorosabb viszonyba fűzendi. [...] Menyus most ifjúi virágában s valóban férjfiúi eszességgel s már sokoldalú s alapos műveltséggel. Ő, ha jellem tisztasága együtt maradand más jó tulajdonival, nem kis szerepet fog játszani a körben, mellyben élni fog. Ha a hazáé maradand, ha erre elég lelki ereje lesz, nyereség lesz a hazának, ha – mi hihetőbb – a kormányhoz csatlakozik is, egészen rossz ember nem fog benne a haza nyakára ülni. Berci szép fiú, tele az ifjúság

²³ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1842. ápr. 26. MOL P 470. 1. cs.

²⁴ Lónyay Menyhért politikai naplója, 1865–1872 [a továbbiakban: Lónyay-napló], 1870. dec. 6. MOL Filmtár 37156.

²⁵ Bereg megyei közgyűlési jegyzőkönyvek, Beregszász, 1843. ápr. 29. MOL Filmtár 31960.

olly kellemes tüzével, igen közepszerű lelki tulajdonihoz jó szív s igénytelenség páruul, így ő egy lesz a legboldogabb homályban élő jó emberek közül. Öröme a hazának a kis Józská, ki örökké felhőtlen jó kedvével, kifogyhatatlan csevegéseivel, móka érettségével mindent szeretetre ragad maga iránt. Jankónak szép esze van, de szorgalma kevés, hiúsága nagy, nem hiszem, hogy a katonaiskola jó irányt adjon neki” – írta naplójába.²⁶

A fennmaradt források elárulják továbbá, hogy Menyhért ifjúként meglehetősen indulatos volt; ez később is jellemző tulajdonsága maradt. Madách is ekként jellemezte egyszer, de visszaemlékezésének egy félmondatában Lónyay is „kissé mérgesebb természetűnek” mondta magát.²⁷ Nyilván nem maradt magatartására hatás nélkül, hogy apját is sokszor láthatta hevesnek és macacsnak.

Tanárky sok szempontból találó jóslata egy lényeges ponton nem igazolódott be. Menyhértnek volt elég lelki ereje letérni az apa által kijelölt útról. Apja konzervatív beállítottságával szemben Menyhért a reformkori fiatal liberális nemzedék mérsékelt szárnyához csatlakozott 1843-tól kezdődően. A hivatalnoki szolgálat ellentétes volt mind politikai meggyőződésével, mind érdeklődésével. Ehelyett az anyai nagybátyja által kínált mintát követte. Lónyay Gábor személyisége és közéleti magatartása döntő módon hozzájárult politikusi szocializációjához. Menyhért egész életében felnézett húsz évvel idősebb rokonára, aki 1835 óta képviselte Zemplén megyét az országgyűlésen és a liberális tábor egyik elismert alakja volt (nem kis szerepet játszott Kossuth pályájának elindításában).

²⁶ Tanárky Gedeon naplója, 1835–1848, Nagylónya, 1840. júl. 29. Ráday Levéltár C/85. XXIII. Nr. 3.

²⁷ Lónyay 1885, 344. Madách egy összeveszésük után így fogalmazott: „[...] ösmerem természetedet, te heves vagy, s azt nem szenvedheted el, ha állításaidnak ellent mond az ember, sőt néha nem a legjobb utakon is bosszulod meg.” Madách Imre Lónyay Menyhérthez, 1840. január–február körül (Madách 1959, 83. 18. sz. levél).

Az eltérő politikai magatartás nem vezetett drámai szembeforduláshoz apa és fia között. Lónyay János és Gábor egyaránt támogatták, tanácsaikkal segítették Menyhértet, aki apja és nagybátyja kapcsolatait, politikai tapasztalatait saját pályáján hatékonyan tudta kamatoztatni.

A politika iskolája: a rendi országyűléseken

A reformkori Bereg vármegye politikai magatartását tekintve a liberális ellenzéki tábor mérsékelt szárnyához volt sorolható. Az élénk helyi közéletéről, illetve a vármegyei közgyűléseken uralkodó liberális szellemiségről a *Pesti Hírlap* beregi levelezője meglehetősen idealisztikus képet rajzolt a lap hasábjain: „Általában mindenkor közszellem emeli méltóságát gyűléseinknek, de egyzersmind nyugalmát és csendességét e megye minden egyedeinek; elnyomások, visszaélések vallási ügy, mint polgáriak ellen férfias szózatok emelkednek; az adózó nép ügye, bármi alakban és időben tűnjék föl, meleg pártolókra talál, s határozataink pontos végrehajtása ritkán akad fel tisztviselőink kezei közt. Ennyit a megye szellemének ismertetésére.” A lap szerkesztője, Kossuth Lajos nem állhatta meg, hogy egy ironikus lábjegyzetben ne kérdőjelezze meg e jellemzés pontosságát: „Ha tisztelt levelezőnk e szép rajzába semmi sem elegendett az emberi természet azon sajátságából, miszerint önmagunkról s a mieinkről igen is engedékeny bírák szoktunk lenni; úgy meg kell vallanunk, hogy Bereg valóságos Eldorado; és mi örvendünk, hogy nemes Bereg megyében megközelítve találhatja nemzetünk a megyei municipiumot [törvényhatóságot], minőnek mi azt olly buzgón óhajtuk.”²⁸

²⁸ „Megyei dolgok. Bereg”. Szintay János tudósítása. *Pesti Hírlap*, 1841. jún. 19. (49. sz.), 409–410.

A reformkérdések közül a beregi közgyűlés rendszerint a vallási ügyek tárgyalásakor tanúsította a legnagyobb aktivitást. Bár a megye lakosságának kétharmad részét a katolikus vallásúak (döntően görög katolikus ruszinok) tették ki, a helyi közelet irányítását a túlnyomórészt református vallású magyar nemesi családok tartották a kezükben. Érthető tehát, hogy a megyegyűléseken legtöbbször tárgyalt követelés a bevett vallások teljes egyenlőségének törvényi kimondása volt. A beregiek leginkább azt sérelmezték, hogy szabályos vegyes házasságot csak katolikus pap előtt köthettek. E monopólium eltörlése érdekében a vármegyei közgyűlés feliratot intézett az uralkodóhoz, melyben egyenesen azt kérték, hogy „a főtisztelendő cath. clerust a törvények szigorú megtartására utasítani, s egy, Rómától független magyar egyházat alapítani kegy. méltóztassék.”²⁹ A munkácsi katolikus püspököt pedig annak sértő hangnemű levele miatt a megye törvényszéke elé idézték.³⁰

A nemesi adózás ügyében már nem volt ennyire elszánt a megyegyűlés. A több mint hétezer beregi nemes (a lakosság 6 százaléka) – számos más megyéhez hasonlóan – rendre ellenállt a kiváltságos osztály nagyobb anyagi áldozatvállalását sürgető központi liberális törekvéseknek.

A megyének a reformprogramhoz fűződő ambivalens viszonyát világosan tükrözi a megye két követének, Lónyay Menyhértnek és Uray Pálnak az új országgyűlés kezdetén, 1843 tavaszán adott követutasítás. „Több helyütt versenyt fut a korral, a nemzeti szükségek meleg érzetével ad, javít és tesz; másutt az omló félben lévő régi épületet meszeli a nélkül, hogy általa a

²⁹ „Megyei dolgok. Bereg”. Horváth István tudósítása. *Pesti Hírlap*, 1842. ápr. 3. (131. sz.) 232. Ezt a javaslatot még a vezérmegye, Pest is elutasította, mondván, az „egyház-alakítások a megyei vitatásoknak nem alkalmas tárgyai”. *Pesti Hírlap*, 1842. jún. 19. (153. sz.) 435.

³⁰ „Megyei dolgok. Bereg”. Horváth István tudósítása. *Pesti Hírlap*, 1842. okt. 16. (187. sz.). A püspök nem jelent meg a törvényszék előtt, ezért „mint makacs elmarasztaltak”.

romlásnak indult hajdan erőset lakhatóbbá tenné” – jellemezte a dokumentumot a *Pesti Hírlap* beregi levelezője.³¹ A beregi szöveg döntően a vezérmegye, Pest utasítását követte: magában foglalta például az ősiség és a cenzúra eltörlésének, valamint a nem nemesek birtokképeségének és hivatalviselésének (kivéve a bírói funkciókat) a kimondását, követelte továbbá a magyar nyelvnek az államnyelv rangjára emelését, Erdély és az anyaország unióját, végül a megye hozzájárult – szabad megajánlás révén – kölcsön fölvetéléhez a pest–fiumei vasút, illetve egy felállítandó hitelbank részére. „Ajánlásunkat azonban megtagadtuk a házi adótól és általában minden állandó fizetéstől, mert mi, minthogy különben is minden változó, mi széles e világon létezik, a természet törvényét megháborítani nem akarjuk. Sőt az országgyűlési költségek viselését is megtagadjuk, mert könnyen állandóvá lehetne. [...] a szegény nemesnek senki nincs pártfogója, nincs jötevője, holott az adózókat mindenki pártfogolja, só-fuvar kap stb., a nemes ember, ha talpát megütik, kardot köt a hazáért, természetes, hogy ‘nem fizetünk’ harsogott.”

Bereg vármegye követei az 1843. május 14-én megnyílt országgyűlés alsó tábláján, a pozsonyi tanácskozóterem egyik középső asztalánál, Heves és Torna vármegyék követei mellett kaptak helyet. Lónyay gyakran ült azonban a Borsod vármegyét képviselő Pálóczy László mellett, aki a fiatal követre mély benyomást gyakorolt: „Az 1843-diki országgyűlés legkellemesb visszaemlékezései közé tartozik az öreg úr, akkori közelszomszédom. Bereg és Borsod közt ugyan Almásy [Pál], t[udni] ill[ik] Heves ült volna, azonban ritkán lévén ott, tőszomszédom volt az öreg úr, és naponként egy cukkerlit [cukorkát] és bouletint [értesítést] adott, egy kis cédulán feljegyezve, hogy akkor nap valamelyik évben mi nevezetes történt” – írta naplójába közel két évtizeddel később.³²

³¹ Horváth István tudósítása. *Pesti Hírlap*, 1843. máj. 14. (247. sz.) 320.

³² Lónyay 2003, 206 (1861. ápr. 18.).

Lónyay az alsótábla egyik legfiatalabb tagjaként igyekezett lelkiismeretesen teljesíteni feladatát. Szemben követtársával, az országgyűlési szerepléstől visszariadó Uray Pállal, Lónyay minden fontosabb vitakérdésben felszólalt és röviden ismertette megyéje állásfoglalását, amelybe rendszerint beleszótta saját véleményét is. Az első hónapokban határozottan kiállt például a magyar nyelv ügye mellett. Felszólalásában csatlakozott Torontál vármegye indítványához, miszerint az országgyűlésben mindenki csak magyarul szólhasson, később pedig tiltakozott, amikor a horvát küldöttek latin nyelvű beszédeit jegyzőkönyvezni kívánták.³³ A magyar nyelvről szóló törvényben kimondani kérte, hogy minden közhivatalban csak a magyart lehessen használni (legfeljebb átmeneti türelmi időt kívánt hagyni a hivatali tisztséget betöltők számára). Bereg megye nevében javasolta továbbá annak kimondását, hogy az országban a miséket kizárólag magyarul lehessen tartani. Végül, csatlakozva a békési követ óhajtásához, aki szerint a mindenkori uralkodó és a trónörökös is tanulja meg a magyar nyelvet, hozzáteszi még: „sokkal helyesebb volna betenni [a törvény szövegébe], hogy gyengébb [fiatalabb] korukban tegyék sajátjukká a magyar nyelvet”.³⁴

³³ Lónyayt a határozott kiállásra megyéje is sarkallta: „Midőn az olvastatt, hogy a kerületi ülésbe előállottak azzal a cameleoni határozattal, miként deákul is beszélhetnek a horvát követek, de nem fog jegyzőkönyvbe menni, közrosszallás, de nem csak rosszallás, hanem méreg, bosszúság s annak nyilvánulása hallatszott, hogy a mostani ország gyűlése nem méltó a nemzet bizalmára [...] azért a világért se szavazzon a decretumra, mert úgy alig ha vissza nem híjják.” Eötvös Tamás Lónyay Menyhérthez, Beregszász, 1843. dec. 12. MOL P 451. 37. cs. 44. t. Torontál indítványát lásd *Karok és rendek naplója 1843/44.* VI. ülés (1843. jún. 20.). I. köt. 63. Lónyay felszólalása: XCII. ülés (1844. febr. 3.). III. köt. 183.

³⁴ E kívánság bekerült az országgyűlés 1843. december 11-én kelt feliratába, melyel „a magyar nyelv és nemzetiségről” szóló törvényjavaslatot terjesztette fel az uralkodóhoz (1. §). A törvény végső változatában azonban már nem szerepel ez a kitétel (vö. Szekfű 1926, 555–560).

Sürgette ezenkívül az ősiség és a papi tized eltörlését, valamint az állam és az egyház elválasztását egymástól. A városi képviselői jog kérdése kapcsán a veszprémi káptalannak így válaszol: „[...] tekintsen azon korra, midőn a keresztény vallás tisztaságban volt, midőn a papi status nem terjeszkedett túl hivatásán, – hogy akkor mily lábon állott a vallásosság? De midőn megfejtkezett azon rendeltetéséről, melyet neki üdvöztőnk kiszabott, és a status politicalai jogokkal ruházta fel, – mi által a polgári állományra befolyással bírtak, s beelegyedtek azon salakokba és tisztátalanságokba, melyeket az ily beelegyedés magával hoz, – hogy a vallásosság nem növekedett, azt a történettan mutatja.”³⁵ Ugyancsak fontosnak tartotta a községi autonómia erősítését és ennek részeként a szavazati jog megadását számukra a megyegyűléseken: „Annyival szükségesebb tehát az ily elrendezett szabad községeknek politicalai jogot, vagy befolyást is engedni, hogy ez által a most úgy szólván tiszta aristocratiai elemeken alapuló alkotmányunk jobban erősödjék.”³⁶

A másfél évig tartó országgyűlés folyamán mindössze két olyan kérdés akadt, amelyben Bereg véleménye eltért a liberális programot legkövetkezetesebben képviselő megyék álláspontjától. A nemesi adózással, valamint a zsidóság polgári és politicalai jogainak kiterjesztésével kapcsolatban azonban maga a reformtábor is jelentősen megosztott volt. Mint az már a követutasításból is egyértelműen kitűnt, Bereg az országgyűlésen mind a közteherviselés elvének kimondását (lásd Beöthy Ödön indítványát), mind gyakorlati megvalósítását (lásd Széchenyinek a kétgarasos adóra tett javaslatát) elvetette.³⁷ Lónyay többször kénytelen jelezni: „Utasításomnál fogva én a nemesek adómentességét fenntartani köteles vagyok.” A megye végül 1844 őszén elfogadta ugyan

³⁵ *Karok és rendek naplója 1843/44.* CXL. ülés (1844. máj. 4.). IV. köt. 13.

³⁶ *Karok és rendek naplója 1843/44.* CLX. ülés (1844. jún. 14.). IV. köt. 160.

³⁷ Bereg politicalai magatartásáról lásd Kecskeméti 1989, 356–357.

egy országos közpénztár felállításának tervét, de csak szigorúan az ún. szabad ajánlat elve alapján, és még így is számos országos beruházástól megtagadva az anyagi hozzájárulást.³⁸

A zsidóság emancipációjával kapcsolatban Bereg megye ugyan csak meglehetősen óvatos álláspontot foglalt el. Utasítása értelmében Lónyay támogatta azokat a javaslatokat, amelyek a zsidóság polgári jogegyenlőségének a megteremtését célozták (például a teljes körű szabad lakhelyválasztást), ám a követek többségével együtt a politikai jogok megadásának (pl. szavazati jog a megyei közgyűléseken) az elhalasztására szavazott. A véleménye az volt, hogy a zsidóság átfogó emancipálását egy önálló törvény útján kell rendezni és nem a különféle jogszabályok módosításán keresztül: „[...] de továbbá nincs is szándékomban a zsidók polgárosítása ellen szólni, mert nem vagyok azon emberek egyike, kik azt hiszik, hogy lehetnek a statusban olly osztályok, amellyek minden más politicus osztálytól elzárva, önmagokra hagyatva s elkülönözve éljenek; hanem el nem mulaszthatom, hogy ugyanazon felszólalást amelyet kerületi ülésben voltam bátor tenni, ne ismételjem, t[udni i][llik] ne kérjem a t. RRet [rendelet], hogy a zsidókra nézve, érezvén azon nagy szükségét, melyet leginkább az olyan megyék éreznek, hol igen számos a zsidóság, mint megyémben is, vegyük fel ezen egész tárgyat, és tökéletesen tárgyaljuk, s meghatározott vonalak szerint igyekezzünk a zsidókat polgári jogokkal felruházni, azoknak nemzetiségünkkel egyesítését eszközölni.”³⁹

Lónyay érdeklődése igen hamar az országgyűlés gazdasági vitatémái felé fordult, amelyben nem kis szerepet játszott Széchenyi István hatása. Apja révén már az 1830-as évek végén lehetősége

³⁸ „Törvényhatósági dolgok. Bereg”. Szintay János tudósítása. *Pesti Hírlap*, 1844. okt. 31. (400. sz.) 749. Nem járult hozzá a közgyűlés a Lujza út megváltásának, a vasutak biztosításának, a lótenyésztésnek, a statisztikai felmérésnek és Pest város biztosításának a finanszírozásához. Ehhez lásd Vörös 1980a, 908–911.

³⁹ *Karok és rendek naplója 1843/44*. XCVIII. ülés (1844. febr. 10.). II. köt. 330. A megyék álláspontjáról lásd Kecskeméti 1989, 357–358.

nyílt arra, hogy közelebbről is megismerkedhessen és tartósnak bizonyuló személyes kapcsolatot alakíthasson ki a gróffal. Az 1838. évi pesti árvíz utáni helyreállítási munkálatok irányítására alakult Szépitési Bizottságban apja és Széchenyi gyakran tanácskozott együtt. Sétáikra rendszerint magukkal vitték őt is, ahol „nem egyszer hallgathattam érdekes beszélgetéseket, Széchenyi nagy terveit, midőn azokat elmésséggel és gyakran élénk hasonlatokkal előadta”⁴⁰. A közgazdasági ismeretek elsajátításának a fontosságára is minden bizonnyal Széchenyi művei irányíthatták rá figyelmét. Igen hamar – más fiatalokhoz hasonlóan – e munkák hatása alá került: „Az akkori ifjúság abban különbözött az előbbi és későbbi idők ifjúságától, hogy az ifjak közt általános volt a törekvés komoly tanulmányok által gyarapítani ismereteiket, élénken érdeklődni mindazon nagy eszmék iránt, melyek napirenden voltak. Én is ezen irányt követtem, komoly olvasmánnyal foglalkozva kezdtem magamat képezni, és Széchenyi leglelkesebb tisztelői közé tartozván, azon időben nem írt ő semmit, mit figyelemmel nem tanulmányoztam volna” – emlékezett Lónyay pályája kezdetére.⁴¹ Ismeretségük az 1843/44-es országgyűlésen munkakapcsolattá vált, és Lónyay élete végéig Széchenyi tanítványának vallotta magát (arcképe dolgozósobája falán függött). Politikai és magánéleti elvei mellett akkor is kitartott, amikor azok kortársai többségének a szemében már népszerűtlenek voltak.

Lónyayt beválasztották az országgyűlés kereskedelmi bizottságába, melynek egyik albizottságát Széchenyi vezette. Lónyay mellette lett bizottsági jegyző. Új megbízására szorgalmasan készült, művelte magát, a számos szakkönyv beszerzése miatt csakhamar 150 pengő tartozást halmozott fel Heckenast Gusztávnál, amelynek törlesztéséhez a beregi birtokok igazgatását átvevő Albert testvérétől kért pénzt.⁴²

⁴⁰ Széchenyi 1875, 70.

⁴¹ Széchenyi 1875, 88.

⁴² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Pozsony, 1843. szept. 11. MOL P 470. 1. cs.

A nemzetgazdasági kérdésekről folytatott napi többórás bizottsági tárgyalások és a különféle előterjesztések megszövegezése komoly iskola volt számára. Lassanként politikustársai is felfigyelnek szorgalmára, véleményére. „Lónyay Menyhért az országgyűlésen kisebb szerepet játszott, határozott pártállást nem foglalt, szörszálhasogató eszének leleményességét azonban s közgazdasági ismereteit általánosan elismerték, s nagy jövőt jósoltak neki” – írta visszaemlékezésében Pulszky Ferenc.⁴³

Lónyay a bizottsági munkában igen aktívnak bizonyult. Időnként még példaképével, Széchenyivel szemben is vállalta a konfliktust. Az országos fontosságú beruházások kijelölése kapcsán támadt vitáról így tudósítja testvérét: „Jelenleg én minden délután el vagyok foglalva a finánciális egyik alválasztmány ülésében, mely a célok kidolgozásával van megbízva. Ezen küldöttségben van Széchenyi is, kivel sok dolgunk van, minekutána ő sem a balparti vasutat, sem a debrecenit nem akarja, legfeljebb a jobb parton Gönyűig, mivel sem a gőzhajózási, sem a híd actióját nem akarja veszélyeztetni, tehát ismét az 1840-diki nótát fújja. Minekutána én magam vagyok az alválasztmányban, ki egyenesen mindig megmondom az igazságot, Széchenyi szokott modorja szerint nagyon fetiroz [ünnepel]. Tisztelt barátjának nevez, mindenféle irományokat s terveket küldöz hozzám, karon fogva jár azután velem. De mindamellert a tegnapi ülésben az általam pártolt valóságos garancia a debreceni vasútra nézve fogadtatott el.”⁴⁴

1844 júliusában hosszú beszédet tartott a kereskedelmi választmány ülésében, ahol követársai előtt Magyarország gazdasági fejlesztésének általa elképzelt programját ismertette. Fontosnak

⁴³ Pulszky 1958, 203.

⁴⁴ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Pozsony, 1844. jún. 26. MOL P 470. 1. cs. Széchenyi naplójában ez áll: „Lónyay (csikó) ostobán civődött.” (1844. jún. 25.) „Nehezen tudtam uralkodni magamon, kivált a Lónyay M. fiú s Klauzál ellenében.” (1844. aug. 13.) Széchenyi 1982, 1040, 1044.

tartotta hangsúlyozni, hogy az országnak meg kell hallania a „kor szózatát”, az iparosítás szükségességét, mert különben Magyarország végzetesen lemarad a nemzetek versenyében: „ha így maradunk, jelen elszegényedett s gyenge állapotunkban az első összeütközés a kifejlett gazdaságú nemzetekkel örökre eltemethet minden költészeti hajlamainkkal együtt”. Mindez, véleménye szerint, az ipar fejlesztésével, átgondolt vámpolitika alkalmazásával, a fejlett közlekedési és hitelrendszer, illetve a személy- és vagyonbiztonság megteremtésével, valamint gyorsabb és hatékonyabb törvényhozási munkával kerülhető el. A bizottság többségével ellentétben viszont a védővamos politika helyett az Ausztriával kötendő vámszövetség mellett érvelt.⁴⁵ Több felszólalásában szorgalmazta továbbá egy hitelintézet megalkotását, módosító javaslataival pedig igyekezett a hitelfelvételi szabályok enyhítését elérni.⁴⁶

Miközben maga is nagy kedvvel és elszántsággal vett részt a liberális reformprogram kimunkálásában és kodifikálásában, testvéréhez írott levelében már 1843 őszén megfogalmazta kételyeit a sikert illetően: „Lám mennyit akarunk, de én csak attól félek, hogy ennyi szent akarat, állhatatos munka s erős törekvés mellett, ezen országgyűlés inpracticus lesz s nem sokat viszünk haza.”⁴⁷ Jóslata beteljesült: az 1844. november 13-án lezárult országgyűlés mérlege mindössze 13 törvény megalkotása volt (köztük a magyar államnyelvről, a vegyes házasságról és az áttérésről, valamint a nem nemesek jogainak kibővítéséről). A nagy reformkérdések többsége azonban – döntően az udvar időhúzó politikája következtében – megoldatlan maradt. A kudarc ellenére a pozsonyi diéta Lónyay

⁴⁵ *Alsó tábla kerületi naplója 1843/44.* 235. ülés (1844. júl. 12.). V. köt. 109–116. Ehhez a kérdéshez szolt még hozzá sok adattal Lónyay a 237. kerületi ülésen is (1844. júl. 15.).

⁴⁶ A hitelintézetről lásd *Alsó tábla kerületi naplója 1843/44.* 300–301. ülés (1844. okt. 4–5.). V. köt. 146–160. A diéta nemzetgazdászati vitáit és az ekkor keletkezett szakirodalmi termést áttekinti Kautz 1868, 341–385.

⁴⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Pozsony, 1843. szept. 23. MOL P 470. 1. cs.

személyes sikerét hozta, hiszen megállta helyét a nagypolitika porondján, megyéje pedig elégedetten tekintett vissza követi működésére: „Lónyay Menyhért második követünk az összesereglett tömött hallgatóság előtt megkezdé mély, politicalai belátást tanúsító, hazafiúi melegséggel párosult érdekes jelentését, melyben szinte két órai szónoklat alatt a lefolyt országgyűlés történetének hű rajzát előadván; valamint fájdalját fejezé ki a hon felvirágzására annyira kívánatos sz[abad] k[irályi] városok-, kereskedelmi-, büntető-, s ezzel kapcsolatban tárgyalt életkérdéseknek ezúttal törvénybe nem foglalhatásán, úgy másrésről a törvénybe ment 13 cikkelyek üdvös és a hon jövődjére mindenestre hasznos voltak fölött örömet nyilvánítani el nem mulatta [mulasztotta], s mindenkit felhívva polgári kötelességének azon teljesítésére, miszerint az országgyűlési választmány munkálataiban foglalt és le-tett alkotmányos elveket hazafiúi munkásság által érleltre hozni kötelességöknek tartják. Gyakori helyeslés szakítá félbe a lelkes és szabatos jelentést, s midőn az érdekes jelentés berekesztésével tisztelve szeretett követünk, 'különösen a képviseleti rendszer, törvényhozói hatalom erősítése és pontosítása, közadó, és felelős kormány' létrehozatala által alkotmányunk szilárdítására a megyei RR-et felszólítá, a KK. és RR. [karok és rendek] követeink tiszta és hű eljárásokért teljes meglegedésöket jegyzökönyvileg kifejezni elhatározzák.”⁴⁸

Menyhért – feltehetően apjával közösen – tudatosan megtervezte pályájának további alakulását is. 1844 februárjában ellenállt például annak a határozott beregi kérésnek, hogy a következő tisztújításon vállalja el az alispáni tisztséget („mi önt óhajtuk alispányunknak, sőt meggyőződésünk szerint Beregnek szüksége

⁴⁸ „Törvényhatósági dolgok. Bereg”. Szintay János tudósítása. *Pesti Hírlap*, 1845. jan. 16. (422. sz.) 33; Bereg megyei közgyűlési jegyzökönyvek, Beregszász, 1844. nov. 2. és 17. 1679. p. MOL Filmtár 31961. Az országgyűlés értékelését lásd Vörös 1980a, 911–922.

van az ön alispánykodására”).⁴⁹ A megyei karrier helyett a diéta bezárását követően inkább egy nyugat-európai utazásra szánta el magát. Egy országos léptékű politikusi pályafutásban gondolkodó fiatalember részéről e döntés szükségszerű volt. A reformkori liberális nemzedék számára a fejlett európai országokban tett látogatások soha nem múló személyes tapasztalatokkal jártak, a tanulmányutak során látott minták pedig szervesen beépültek a honi polgárosodás megvalósítandó programjába. Nem sok ideje volt azonban az utazás megszervezésére, mert az újságok már küszöbön álló házasságát hirdették. „Pár hét múlva már túl az Ausztriai monarchián utazni fogok Európa industrialis tartományaiiba. Te hozzád is jutott annak híre, mit a magyar pletyka hirdető púpos tárogató, a *Honderű* múlt számában hirdetett? Azt hiszed rólam, hogy én is a hymen [házasság] meglehet rózsás, de meglehet vas igája alatt hosszú éveken át húzni fogok nemsokára, azonban a dolog még nem úgy áll, mint azt a pletyka szörnyeteg hirdetgeti, kinek a napokban Pesten tudósítást adni szándékozok, mert én tanácsod követni kívánom, mely az volt, hogy addig legalább, míg nem utaztam, ne házasodjam. [...] Szándékom Európa nemzetgazdasági tekintetben kifejlettebb országait bejárni, már eddig is igen tekintélyes ajánlólevelekkel vagyok ellátva.”⁵⁰

A fenti levél címzettje Ghyczy Kálmán. A vele való barátságot Lónyay az 1843/44-es országgyűlésnek köszönhette. Több törvényjavaslat elkészítésében közösen vállaltak szerepet. A későbbi évtizedekben ugyan a politikai nézetkülönbségek eltávolították őket egymástól, ám a két politikust összekapcsoló személyes kötelékek ekkor sem szakadtak el.

⁴⁹ Eötvös Tamás Lónyay Menyhérthez, Vásárosnamény, 1844. ápr. 2. MOL P 451. 37. cs. 44. t.

⁵⁰ Lónyay Menyhért Ghyczy Kálmánhoz, 1845. ápr. 19. MTAK Kt. Ms. 4851/486. A közlő esküvőről szóló rövid hírt lásd *Honderű*, 1845. tavasz hó 10. (29. sz.) 287 (Társaséleti szemle).

A beharangozott esküvőre végül 1845 őszén került sor. Menyhért Kappel Frigyesnek, a reformkor egyik legjelentősebb terménykereskedőjének (aki azonban részt vett biztosítási üzletben, a Lánchíd építésében, bankalapításban stb. is) a lányát, Emíliát vette nőül. A nála három évvel fiatalabb, akkor alig húszéves evangélikus polgárlánnyal kötendő házasságát azonban apja, Lónyay János kezdetben nem nézte jó szemmel: „Atyám igen ellenezte házasságom – még most sem egészen világos előttem, miért –, részben talán a polgári származású leány ellen lehetett volna kifogása, de soha se mondá, inkább az, hogy attól tartott, ha jókor megházasodom, nem fogok államszolgálatba lépni, mitől reám nézve fényes carriere-t várt volna.”⁵¹

Menyhért esküvői tanúnak ifjúkori példaképét, Eötvös Józsefet kérte fel. Az Eötvös és Lónyay között lévő kilenc év korkülönbség egyrészt elég csekély volt ahhoz, hogy a két politikus között a reformkor folyamán fiatalkori barátság alakulhasson ki, másrészt megfelelően nagy is volt ahhoz, hogy az akkor már elismerést szerzett Eötvös követendő példaként jelenjen meg Lónyay szemében, mind a magánélet, mind a közélet területén. „Tudod-é, hogy azon boldog családi élet és valódi szeretet és egyetértés, melyben Téged kedves nőddel 1843 és 1844-ben Pozsonyban együtt boldogoknak és megelégedetteknek láttalak, ébresztette bennem leginkább az óhajtást a családi élet után. Ezért is kértelek, légy tanúm az esküvőnél, gondolván, ez áldást fog hozni házamra. [...] Általában Neked sokkal tartozom, mint valamivel idősebb nálam s már annyi dicsőséggel környezett ifjú ember 43–45-dik években igen üdvös hatással voltál reám. Hogy Pozsonyban pártfogásod alá vettél, megismertetve és belevonva szép családi életedbe, sok haszontalanságtól eltartóztattál, bizalmat öntöttél belém buzdításod által s helyesléseid által munkára ösztönöztél. [...] Széles Magyarországon, még deákkoromtól fogva Te voltál példányké-

⁵¹ Lónyay-napló, 1870. dec. 6. MOL Filmtár 37156.

pem. Mint a mai napra, úgy emlékszem azon időre, midőn megboldogult Atyád örömtől sugárzó arccal jött be Atyámhoz egy délután, hol Anyám s mi gyerekek együtt voltunk s olvasta fel egyikét azon geniális leveleknek, melyeket Te Párizsból haza írtál. Amint Atyád elment, mondá az Anyám: be boldog nő Eötvösné, hogy ily fia van! S miután én mindenek felett szerettem volna, hogy Anyám boldog legyen, mindent elkövettem, hogy Téged kövesselek, verseket is próbáltam írni, de biz nem ment az, de legalább kettőztetett eréllyel kezdtem tanulni s így Te, még mielőtt ismertelek volna, reám már mint gyermekre nagy befolyást gyakoroltál” – vallotta meg negyedszázaddal később Lónyay fiatalságának egy meghatározó élményét Eötvösnek.⁵²

1845 ősze Lónyay számára a házaseset boldogságát hozta el. Örömet pedig az tette különösen felhőtlené, hogy a baráti figyelemzetés alaptalannak bizonyult. Emmi, ahogy Menyhért hívta, nem gördített akadályt egy újabb európai tanulmányút elé. „Oly kedves kis feleséget bírní, mint az enyém, az Isten valóságos legnagyobb áldása, a boldogságok legnagyobbika, s ahhoz még vele együtt utazni s így teljesülve látni ifjúságom első éveitől táplált legforróbb óhajtását! [...] a legkisebb bú, aggodalom vagy gond nem homályosítá lételünk tisztán ragyogó egét, nem hibázott éppen semmi teljes boldogságomhoz” – írta testvérének Párizsból.⁵³ Nászújtjuk nem csak a kellemes időtöltést szolgálta, hanem a civilizációs fejlődés vívmányainak és árnyoldalainak elemző megfigyelését, valamint szakkönyvek beszerzését is lehetővé tette.

A reformkori liberális nemzedék számos tagjához hasonlóan, Lónyayt is elsősorban Anglia gazdasági és civilizációs fejlettsége nyűgözte le. A több hónapig tartó tanulmányút szomorú tanulsága számára is az volt, hogy Magyarország elmaradottsága na-

⁵² Lónyay Menyhért Eötvös Józsefhez, 1870. szept. 27. OSZK Kt. Levelestár. A levelet teljes terjedelmében közli Gángó 1998, 207.

⁵³ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Párizs, 1845. nov. 11. MOL P 470. 1. cs.

gyobb, mint azt nemzedéktársaival együtt ő is feltételezte: „Ami a tapasztalatait illeti, legfőképp az, hogy mi egy gyenge, minden tekintetben igen kifejtetlen, vég nélkül hátramaradt és az egész művelt világ előtt igen, de igen ismeretlen nemzet vagyunk. [...] Azonban mióta az angol földre léptem, csudálkozok és bámulok s alig foghatom fel ezen nagyszerű nemzetet, London nem annyira lepett meg, mint a Temze végtelen árbócerdejével s számtalan gőzöseivel.”⁵⁴

Nem csak a nagy technikai, gazdasági újításokra figyel, de észreveszi a polgárosodás mindennapi jeleit is, sőt nem kerülik el figyelmét a nagyipari árutermelés káros hatásai sem: „Mióta Angliában vagyok, nem győzöm eléggé csudálni az angol nemzet végtelen nagyságát, ők a mostani kor fejedelmei. Anglia hasonló a régi Rómához, az egész világ kincsei, kereskedése, ipara itt összpontosul. Meglepi az embert a Temze partján az árbócerdő. A gőzösök rajta úgy járnak, mint szűk utcában a kocsik [...] London nagyságát alig lehet felfogni, parkjai végtelen nagyok, épületei komorak, de nagyszerűek. Egyébiránt az angol par excellence arisztokrata, elkülönzött házakban lakik minden család, mindekinek rendesen kis kerte van, s hogy a fület a lárma ne sértse, a főutcákat fával rakják ki. [...] Manchester ezen a gyárvárosok legnagyobbika csudálatra méltó 7 emeletes gyáraival, hol vaskarok a pamutból pár óra alatt szövetet csinálnak, melyek estve mint tündérpaloták gázfénytől ragyognak, nappal kormos magas végtelen épületek, hol ezrek meg ezrek egészségüket, lelki s testi erejüket ölik el” – tudósította nagybátyját.⁵⁵

⁵⁴ Lónyay Menyhért Ghyczy Kálmánhoz, 1845. dec. 1. MTAK Kt. Ms. 4851/487. A reformnemzedék nyugati utazásainak jelentős szerepét a liberalizmus befogadásában és a hazai polgárosodás programjának megfogalmazásában részletesen elemzi Schlett 1999, 121–150.

⁵⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Gáborhoz, Manchester, 1845. dec. 2. MOL P 458. 5. cs. 8. t.

Lónyay fiatal kora óta tudatosan bővítette ismereteit, újabb és újabb szakkönyvek elolvasásával művelte magát. E szokását fiatal férjként, családapaként (1846 őszén megszületett első gyermeke, Béla) sem adta fel. Az immár 25 éves politikus erről így írt Ghyczynek: „Emlékszel-é, a múlt országgyűlés alatt azt mondtam egyszer neked, hogy kívánságod, mentül később házasodjak meg, hogy így elég időm legyen a tanulásra és önkiművelésre. Én több mint másfél éve, hogy házas vagyok és mondhatom, hogy az utolsó 8-10 hónapok alatt szorgalmasabb voltam s többet olvastam s tanultam, mint éltem bár mely korszakában. Ha az ember boldog házi körben él s nem vágyódik a külvilággal érintkezésbe jönni, mindenre könnyen reá ér, így én a múlt országgyűlés óta. Párizsban létemkor sok jó könyvet vévén meg s azóta is néhány jobb munkákat folytonosan megrendelvén, több nemzetgazdasági s pénzügyi munkákat olvastam által s sok jegyzeteket csináltam.”⁵⁶ A levél írásakor éppen a hazai és európai közlekedési viszonyokról szóló hosszabb tanulmányán dolgozott, amelybe igyekezett beépíteni korának idegen nyelvű szakirodalmát. (Munkáiban rendszeresen hivatkozott Michel Chevalier, Jean-Baptiste Say, Friedrich List, Adam Smith stb. műveire.) Másutt pedig azt tudhatjuk meg tőle, hogy ahelyett, hogy a Széchenyi által alapított Nemzeti Kaszinó éves tagdíját befizette volna, inkább szakkönyveket vásárolt.⁵⁷

Lónyay szóban forgó munkája valójában egy több füzetből álló tanulmányfüzérnek nevezhető. A *Hazánk anyagi érdekeiről* címet viselő könyv első része a magyarországi elmaradott közlekedési állapotokkal foglalkozik, ezen belül Lónyay külön füzetben tárgyalja a hazai kőút-, víziút- és vasúthálózat fejlesztésének nemzetgazdasági programját. Tervbe vette továbbá, hogy munkája második részét majd a hitelviszonyok és különösen a földhitelintézetek

⁵⁶ Lónyay Menyhért Ghyczy Kálmánhoz, 1847. márc. 17. MTAK Kt. Ms. 4851/488.

⁵⁷ Lónyay Menyhért saját gazdaságára vonatkozó jegyzetei, 1873. ápr. 9. MTAK Kt. Ms. 5306/21.

témájának fogja szentelni, ám ennek megírására már nem került sor.⁵⁸ Korkérdéseket tárgyaló könyvének megjelentetését az 1847/48-as országgyűlés megnyitása körüli hetekre kívánta időzíteni. A Központi Könyvvizsgáló Főhivatal azonban – bár elismerte a munka szakmai érdemeit és tárgyilagosságát –, mivel az író „majd minden politikai kérdésekkel érintkezésbe jő, s ha azokat tüzetesen nem tárgyalja is, de elvileg részint alapul felteszi, részint jövőre reménybe állítja, s véleményét azok iránt nyilvánítván, adón alapuló választási s választhatási jogot és törvény előtti egyenlőséget, képviseleti képességet, független és felelős hivatalnoki kart, igazgatási és végrehajtási rendszert, községi s municipális szerkezetet, szóval független felelős alkotmányos kormányt javasol”, a könyv publikálását csak a kifogásolt részek kihagyása, illetve átdolgozása után akarta engedélyezni. A cenzúrahivatal véleménye csak Széchenyi többszöri közbenjárása nyomán változott meg: a gróf a helytartótanács közlekedési bizottságának elnökeként elérte, hogy Lónyay könyvét rövidítések nélkül nyomtassák ki.⁵⁹

Október 18-án Lónyayt a beregi közgyűlés ismét egyhangúlag országgyűlési követévé választotta (társa Szintay János korábbi tiszti főügyész lett). Noha „az országgyűlési tárgyak előkészítésének nagy munkájával megbízott választmány a haladás eszméjét tűzte ki magának vezérelvül”, az ekkor elkészített követutasítás nem sokban különbözött az 1843-ban szerkesztettől. A liberális reformprogram számos ismert elemét magában foglalta (a városok ügyének rendezése, büntetőtörvénykönyv, sajtótörvény megalkotása, ősiség eltörlése, évenkénti országgyűlés, unió Erdellyel stb.), ám a beregi utasítás – szemben például a Pest, a Borsod vagy akár a Zemplén megyei dokumentummal – néhány lényeges kér-

⁵⁸ Lónyay 1847–1848. Könyvét méltatja Kautz 1868, 442–444.

⁵⁹ Erről lásd Széchenyi 1939, 668; Széchenyi István Tasner Antalhoz, Pozsony, 1847. nov. 21. (Széchenyi 1890, 560). A cenzúrahivatal döntését lásd Mályuszné (szerk.) 1985, 457–458 (1847. szept. 27. és nov. 8.).

désben nem tartalmazott előrelépést (pl. köztehverviselés, a zsidók polgárosítása, a választási rendszer módosítása).⁶⁰ A megye egyaránt ellenezte a hadiadóval és a háziadóval kapcsolatban a nemesi adózás kimondását, mivel „ők e nagy elv [ti. a köztehverviselés] életbe léptetését lassankint remélvén elérni, jelenleg csak országos pénztár alkotásához járulnak oly formán, hogy az egyedül az adómentes osztály által alakíttatván, felállításával az adózó nép terhelve ne legyen.”⁶¹

Lónyay Menyhért az alsótáblán a mérsékelt liberális ellenzék táborához tartozott, de egyre inkább a magát Moson vármegye követévé választató Széchenyi személyes és politikai vonzáskörébe került: „Ha jól emlékszem, most már negyedszer hívtott magához politikai beszélgetésre. Úgy látszik mindenből, hogy bízik bennem és vár tőlem. Alig érkeztem Pozsonyba, még egészen úti köntösben voltam, ez november 7-dikén lehetett, már egy csinos levélkével magához kért. Elmentem hozzá a mondott órára, bevitt írószobájába s ott maga mellé ültetvén, sincerisálni [bizalmaskodni] kezdett. [...] Több ízben beszélt velem az országgyűlési dolgokról; ebédre mindig celebritásokkal együtt hívtott meg; talán nagyobb súlyt helyez reám, mintsem valóban megérdemlem.”⁶² Minden bizonnyal Lónyaynak Széchenyivel fenntartott bizalmas viszonyával, valamint a megye által adott óvatos követutasítással magyarázható, hogy az országgyűlés politikai erőviszonyairól ekkoriban készített titkos jelentés Bereg vármegyét a kormánypárt-hoz hajló megyék között említi.⁶³

⁶⁰ Bereg megyei közgyűlési jegyzőkönyvek, Beregszász, 1847. okt. 14. Rendkívüli közgyűlés. MOL Filmtár 31964.

⁶¹ *Karok és rendek naplója 1847/48.* X. ülés (1847. dec. 7.). 46 (Szintay János felszólalása).

⁶² Lónyay 1896, 342–343 (1848. jan. 7.).

⁶³ A jelentés a „teljesen megbízható” és az „ingadozó” kategóriák közé helyezi a megyét. Lásd Titkos jelentés az országgyűlési pártok erőviszonyairól és a követek pártállásáról, 1847. nov. 6. (Kossuth 1951, 229–231).

Az alsótáblán Széchenyi Kossuth befolyásának az ellensúlyozására egy középpárt megteremtésén fáradozott. Politikájának azonban csak néhány követet sikerült megnyernie, például Szentkirályi Mórt és ifj. Pázmándy Dénest. Közülük a leghűségesebbnek vitathatatlanul a fiatal Lónyay bizonyult. Első nyílt, Kossuthtal szembeni állásfoglalására már 1847 novemberében, az országgyűlés megnyitását követő válaszfelirati vitában sor került. Kossuthnak a kormányzatot élesen bíráló, sérelmi retorikával előadott felirati javaslatával ellenében Széchenyi kompromisszumos megfogalmazását támogatta (beszéde „annyira megindított, hogy könny jött a szemembe”), amely a sérelmeket csak általánosságban kívánta megemlíteni, és az évenként üléselő országgyűlés megteremtését jelölte meg fő célként. Lónyayt a kerületi ülésen Kossuthtal szemben leadott szavazatáért ellenzéki társai kérdőre vonták.⁶⁴

Ez az eset azonban csak annak a három hónappal későbbi ügynek az előjátéka volt, amely a fiatal politikus pályájának első jelentős kudarcélményét eredményezte. Széchenyinek és híveinek az elképzelése az volt, hogy ha a vármegyei autonómiát súlyosan sértő adminisztrátori rendszerrel kapcsolatban – melynek témáját Kossuth minduntalan előhozta a törvényhozásban – az uralkodó egy kompromisszumokra hajló, tapintatos leiratot intézne az országgyűléshez, és annak elfogadásához az alsótáblán többséget lehetne teremteni, akkor „ez országgyűlés még igen sikeres munkásságot fejthetne ki, vége lenne minden gyűlölködésnek, ki lenne véve Kossuth fullánkja, mert el kellene hagynia az agitacionalis tért, amelyen erős.”⁶⁵ Azt remélték, hogy e Kossuth-ellenes akció következtében átvehetik majd az országgyűlési munka fölötti irá-

⁶⁴ Széchenyi beszéde a 7. kerületi ülésen, november 22-én. *Pesti Hírlap*, 1847. nov. 28. (992. sz.) 357. Kossuth javaslata 26:22 arányban győzött. Széchenyi bejegyzése: „Andrássy M[anó] inzultálja Lónyay Menyhértet, amiért Mosonnyal szavazott!” Széchenyi 1982, 1181 (1847. nov. 27.).

⁶⁵ Lónyay 1896, 349–350 (1848. jan. 12.).

nyítást, és a bécsi kormányzat engedékeny támogatásának birtokában több fontos reformkérdés végleges rendezését érhetik el (pl. városok ügye, évenkénti országgyűlés).

A terv gyakorlati megvalósítására Menyhért apja, Lónyay János kancelláriai tanácsos vállalkozott. Ő közvetített Bécs, a nádor és a Kossuth magatartásával elégedetlen követek között. A konszpiráció megszervezésében a diétai küldöttek körében Menyhért segédkezett (Széchenyi himlővel ágyának esett). A fennmaradt dokumentumokból jól kivehető, hogy apa és fia ezekben a hetekben érzelmileg közel került egymáshoz. Menyhért naplójában aggodalommal és elismeréssel ír apja politikai erőfeszítéseiről, Lónyay Jánost pedig büszkeség tölti el szófogadó fia láttán: „[...] áldalak mind azon sok öröm napokért, melyeket jóságod s erénységed által szülőidnek szerezel, s kívánom, hogy az Isten adjon neked oly jó gyermekeket, minő te vagy.”⁶⁶

A várva várt uralkodói leirat az adminisztrátori rendszerről végül február 1-jén érkezett meg Pozsonyba. A nádor által kezdeményezett előzetes megbeszélések során azonban hamar egyértelművé vált, hogy Lónyayék aligha lesznek képesek többséget teremteni saját, a királyi leiratban mondottakat elfogadó válaszfelirati javaslatuknak. Az ellenzéki tábor vezérei (elsősorban Kossuth és Batthyány) ugyanis ekkor már nem a bizonytalan részsikereket ígérő kompromisszumok megkötésében voltak érdekeltek, hanem a konfliktusok kiélezésében és az ellenzéki oldalt egybetartó reformkövetelések végigvitelében látták a siker zálogát.

A Kossuth által megfogalmazott – Szent-Iványi Károly neve alatt beadott – és az adminisztrátori rendszert határozottan elítélő javaslatról, valamint Lónyay ellenindítványáról a február 5-i ke-

⁶⁶ Lónyay János Lónyay Menyhérthez, Bécs, 1848. jan. 6. MOL Filmtár 34861. Lónyay Menyhért ugyanerről: „Mily nagy örömmel olvastam e sorokat, le nem írhatom; szebb és drágább ajándékot jó atyám nekem nem adhatott, mint születésem napjára írott e sorokat.” Lónyay 1896, 342.

rületi ülésben szavaztak. „A fulladásig tömött terem s karzatok mély csendű figyelmétől kísértetve olvastatott a már harmadnapos conferentiákban tárgyalt k[irályi] leirat. A feszült figyelem és sok jelekben mutatkozó kedélyingerültség, úgy a táblának, mint a hallgatóságnak, a belépő követeket, politicalai színézeteikhez képest kísérő hangos éljenek s pisszegések, előre sejtették a bekövetkezendő ingerültséget, s egyszersmind jelenték az élénk részvétet [érdeklődést], mellyel a közönség a fennforgó kérdés iránt viseltetik. [...] Megkezdődött a szavazás, remegő várakozás s szenvedélyes izgatottság közt” – tudósított a *Pesti Hírlap*.⁶⁷

Lónyay javaslata ugyan mindössze egy szavazat különbséggel, de győzött. „A lármát, az elkeseredést és zavart leírni, mely ezen szavazás után a tanácskozási teremben létrejött, teljes lehetetlen, és Lónyaytól azon elismerést senki sem vonhatja meg, hogy nagy erkölcsi bátorságot nyilvánított, midőn szavát beváltva, a fönnforgó körülmények között amaz indítvánnyal föllépett” – értékelte az eseményeket a konspirációban részt vevő Wirkner Lajos udvari tanácsos.⁶⁸ „Lónyay Menyhusz mint Holocaust [égő áldozat]. Támogatni fogom, ha kell, a véremmel!” – írta naplójába Széchenyi.⁶⁹ A Kossuth-ellenes akcióba beavatott többi politikustárs azonban nem mert nyíltan kiállni sem a javaslat, sem később Lónyay mellett. Ezzel szemben Kossuth hívei – akik tudtak Lónyayék tervéről – heves ellentámadást indítottak, melyre a jelet vezérüktől azonnal megkapták: „Ám vessenek számot magokkal, kiknek tetszett a dolgot így állítani; e szavazat következtében az országgyűlésen béke többé nem lehet, hanem lesz harc az utolsó percig” – mondta indulatosan Kossuth. Indítványozta, hogy az alsótábla egyenként vegye tárgyalás alá a sérelmeket, az adminisztrátori rendszert vizsgáló bizottság pedig adja be jelentését.

⁶⁷ *Pesti Hírlap*, 1848. febr. 13. (1035. sz.) 119–120 (48. kerületi ülés, 1848. febr. 5.).

⁶⁸ Wirkner 1879, 195–196.

⁶⁹ Széchenyi 1982, 1192 (1848. febr. 5.). Az esetről lásd Vörös 1980b, 1214–1215.

Kossuth e javaslatával tehát azonnal visszaemelte a politika napirendjére a kérdést.

A Kossuth által meghirdetett harc azonban nemcsak a törvényhozás falain belül dúlt. Provokálták Lónyayt (például Szemere Bertalan hitszegőnek nevezte), aki erre párbajkihívásokkal felelt, Pesten pedig kezdeményezték kizárását az Ellenzéki Körből. Ez utóbbi ügyben Teleki László, a kör elnöke vette védelmébe. A Pestről érkező hír hallatára sietve egyeztetett Batthyányival és Kossuthal, majd az ő állásfoglalásukra támaszkodva levélben kérte a Pesten tartózkodó alelnököt, Vörösmarty Mihályt, hogy járjon közbe a kizárási javaslat visszavonásáért: „Lónyay Menyhért ugyanis indítványa által sokat ártott az Ellenzéknek s közügynek is; – a legkeményebb kormánypárti sem árthatott volna annyit; de el kell mindnyájunknak ösmernünk, szavát nem szegte meg, mert soha sem ígérte, hogy a gömöri indítványt pártolni fogja [...] így tehát Lónyay Menyhért apostata [párttűtő] ugyan, de nem szószegő [...] Mi azon kérdést illeti, vajon célszerű é Lónyay Menyhértet, ha nem mint szószegőt, de mint ügyünktől elpártolt egyént körünk tagjai számából kitörülni – arra nézve is nem csak az én nézetemet, de mindazokét, kikkel ez ügyben szóltam, fejezem ki akkor, midőn e kérdésre nemmel felelek. Képzeltető, mily keserű vitákra adhat ily kitörlés alkalmat, különösen a jelen esetben, midőn körünknek már nem többé szószegés, hanem követi szavazat fölött kellene ítélni, mit igen jó volna kikerülni. [...] Én mindamellett is úgy hiszem, *egészen el fogjuk őt veszteni*, de míg lehet, ne lökjük őt el magunktól!”⁷⁰

Lónyay átmeneti politikai elszigetelődésére pontosan utal a Vahot Imre szerkesztésében napvilágot látott és az országgyűlés tevékenységét a közvélemény előtt reprezentáló almanach tömör leírása: Lónyay „az adminisztratori kérdésben rossz fát tévén a

⁷⁰ Teleki László Vörösmarty Mihályhoz, 1848. febr. 12. (Horváth Z. 1964, 139–140. 25. sz. levél. Kiemelés tőlem – C. A.)

tűzre, nagyon depopulizálta [népszerűtlenné tette] magát.” Vahot Lónyay helyét a politikai palettán az ellenzéki és a konzervatív tábor között jelölte ki, amit a „közepes” jelzővel és a hozzá tartozó jellel fejezett ki munkájában.⁷¹

A kizárás végül elmaradt, s az ügy politikai hullámai is elültek egy hét alatt (Kossuth egyeztetései nyomán egy mindenki számára elfogadható szövegjavaslat született). A történetek azonban mély nyomott hagytak Lónyayban, jó ideig még naplójának sem akart beszámolni az eseményekről: „Sokáig nem vettem elő naplomat, hogy följegyezzem a múlt napok történetét, azon szomorú történetét, melyek alatt az ez országgyűlésről táplált szép reményeim mind elenyésztek, s melyek politikai állásom meggyöngítésével reám nézve a gyanúsítások halmazával végződtek s arra az eredményre vezettek, hogy nálunk szilárd politikai jellemek még nem fejlődtek ki s közéletünkben a hiúság és a népszerűség a főtényezők, nem pedig a tiszta hazaszeretet.”⁷² Csalódott politikustársai-
ban, a liberális ellenzék meghatározó emberei pedig róla mondtak le. Szerintük Lónyay – apja és Széchenyi befolyásolása révén – szinte menthetetlenül a konzervatív oldalra sodródott. A szóban forgó esetet követően a konzervatívokkal való összejátszás vádja évtizedeken keresztül vissza-visszatérően kísérte Lónyay közéleti szereplését. A korszakról szóló emlékiratok pedig az utókornak örökítették át e rosszemlékű történetet. Alig akad olyan memoár, amely ne foglalkozna egy-két oldalban Lónyay tétével.

⁷¹ Vahot (szerk.) 1848, 55.

⁷² Lónyay 1896, 18 (1848. febr. 12.).

„Életem legnevezeteseb korszaka”: 1848–1849

A történetek után Lónyay mintegy két hétre el kívánt utazni Pozsonyból, hogy a politika kegyetlen világát hátrahagyva meghitt családi körben leljen nyugalmat: március 1-jén ismét fia született. A győztes francia forradalom hírére azonban négy nap múlva visszasietett Pozsonyba, „hogy ha az országgyűlésnek nagyszerű kimenetele lenne, abban részt vehessek”.⁷³ Vérteli politikussá érett. Tisztában volt az események súlyával és nem akart kimaradni a történelem alakításából. Mintegy négy évtizedre szóló szoros viszonyt alakított ki a politikával és a politikusi hivatással. Sem a kudarcok, sem a családi élmények nem tarthatták vissza, a politika világa mágnesként vonzotta.

A kül- és belpolitikai események gyorsan követik egymást a hónap folyamán. Naplójegyzetei rövidülnek és rendszertelenné válnak, alig van ideje rögzíteni a történéseket és személyes élményeit. Nagy figyelemmel olvassa a magyar és francia lapokat, sorra látogatja ismerőseit, akikkel megbeszéli a legújabb fejleményeket, s természetesen jelen van az országgyűlési tanácskozásokon is. Politikustársaihoz hasonlóan ő is telve van reményekkel és aggodalommal az ország és Európa jövőjét illetően. Változó hangulatát jól illusztrálják a márciusi napokban kelt naplőbejegyzései és levelei, ezért érdemes azokat szoros időrendben tanulmányoznunk.

Március 8-án visszatekint az előző napokra, hetekre: „Rémítő hatással voltak a párizsi februáriusi napok az egész continensre.” Naplójának következő soraival azonban már a francia forradalom alkotmányos vívmányait üdvözli (a halálbüntetés eltörlése, az alkotmányozási folyamat elindítása, választási reform stb.), és jó jelnek tekinti, hogy Párizs az európai béke megőrzése mellett döntött. Március 10-én Bécsbe utazik, hogy apjával találkozzon. Lónyay János, aki másként ítéli meg a helyzetet, fia előtt igen

⁷³ Lónyay 1896, 39 (1848. márc. 8.).

komor képet rajzol fel: „Szegény atyám elmondá aggodalmait a jövő iránt, félelmét a parasztlázadástól; tervezgette, hogy legjobb volna családotól nagyvárosba, példának okáért Bécsbe húzódní.” A család védelmére jelentős számú katonaság kirendelését kérte Bereg megyébe és a Bécsben viselt tisztségéről való lemondást fontolgatta.⁷⁴ Félelmeit a Pestre visszatérő fiára is átragasztotta. Menyhért március 15-én testvérének írott levelében, miközben beszámol a Pesten lezajlott forradalmi eseményekről, az óvintézkedésekre helyezi a hangsúlyt, s egy esetleges vidéki zavargás esetén Sárospatakot, Munkácsot vagy Kassát ajánlja menedékként Albertéknek.⁷⁵ Aznap éjszaka alig tud elaludni. Másnap délelőtt megállapítja ugyan, hogy Pesten szerencsére „egy csendes revolutio ment véghez” és nyugodt a város, de aggodalma nem csökken, legszívesebben még a politikai átalakulás fejleményeit is elhallgatná a beregi jobbágyok előtt: „[...] csak egyedüli félelmem s aggodalmam, hogy a parasztokat fogják lázítani, mindenekelőtt hagyd meg a tiszteknek, hogy ha a jobbágyok dolgozni nem akarnának, arra ne kényszerítsék. [...] Mindenesetre arra vigyázzatok, hogy a nép közé ne szivárogyék ezen körülmények tudása s hogy ne gyanítsák, hogy zavarok vannak mindenütt.”⁷⁶

Napközben azonban megnyugtatók az ismerősöktől hallott információk a pesti események „nagyszerű kifejlődéséről”, s a Bécsből érkező gőzös is jó híreket hoz, délben pedig kitűzi ruhájára a nemzetiszínű kokárdát. Ezzel a szimbolikus lépéssel maga is a forradalom részesévé vált, a főváros felszabadult ünnepi hangulata egészen magával ragadja: „Most az egész város ki van világtítva, még a királyi palota, Új épület, Carulus Kaszárnya is. A nép csoportokban jár veres, fehér, zöld szalagokkal, a főbb helyeken beszédeket tartanak, az ablakokból is zászlók függenek. Minden

⁷⁴ Lónyay 1896, 42–43 (1848. márc. 15.).

⁷⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Pest, 1848. márc. 15. MOL P 470. 1. cs.

⁷⁶ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Pest, 1848. márc. 16. reggel. MOL P 470. 1. cs.

embernek nationál kokárdája van, anélkül senki ki nem megy.”⁷⁷ Elhatározza, hogy másnap Pozsonyba utazik, mert ott nagy események várhatók. A hajóút alatt politikustársaival a Monarchia jövőjéről és a demokráciáról beszélgetett, barátjával, Kovács Lajossal pedig a megalakítandó felelős kormány összetételét latolgatták. Március 18-án Lónyayt a Pozsonyban tartózkodó és a pesti történeésekről személyes tapasztalatokkal nem rendelkező politikusok – például Klauzál Gábor és a mindig aggódó Eötvös József – ismét elbizonytalanítják. Hiába beszél előttük a főváros nyugalmáról, ők a radikálisoktól (Petőfitől, Irinyitől, Irányítól, Jókaitól, valamint Vasváritól) és Kossuthtól féltik Pestet és az országot.⁷⁸

Lónyay részt vett az aznapi alsótáblai ülésen, amely kimondta a papi tized eltörlését, valamint felszámolta a követutasítások rendszerét. Számos képviselőtársához hasonlóan kénytelen-kelletlen megszavazta továbbá november 1-jétől az úrbéri szolgáltatások (robot, dézsma stb.) eltörlését. Nem hallgatja el azonban naplójában, hogy a honatyák ezen sorsfordító döntéseket meglehetősen kapkodva és némileg pánikhangulatban hozták meg. „Még ekkor nap az általános hangulat, ha nem is volt vidám vagy örömteljes, de mégis nyugodt volt; némelyeknél persze igen rózsaszínű volt, másoknál meg komorabb.”⁷⁹ Az ekkor keletkezett kéziratai azt sugallják, hogy ő inkább az utóbbi csoporthoz tartozhatott. Naplójában az átalakulás lehetséges veszteseként az arisztokráciát, illetve a magyarságot nevezi meg: mindkettő ugyanis feltehetően el fogja veszíteni vezető szerepét. Testvérének a benne kavargó gondolatokról, félelmekről ekképp írt március 22-én: „Megnyugtató híreket hallunk ma az ország különböző részeiből, csak Pesten zavarognak. Hanem azt hiszem, hogy reactio nagy mindenestre lesz a nemességben s különösen a földbirtokosság-

⁷⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Pest, 1848. márc. 16. este. MOL P 470. 1. cs.

⁷⁸ Lónyay 1896, 46–47 (1848. márc. 20.).

⁷⁹ Lónyay 1896, 49 (1848. márc. 24.).

ban, miután már most nincs senkinek jobbágya. Bécsből jó hírek jönnek, a csend tökéletesen helyreállott [...] mindenesetre vagy egy esztendeig nem lesz bátorság [biztonság] a falun, azután talán csak consolidáltathatnak a viszonyok országunkban, hanem az arisztokrácia elveszett, a nemzetiség is alkalmasint. Talán az ország ki nem állja ezen veszedelmes crisist. [...] ...én más jövődőt előttünk nem látok, mint schweiczi canton sisthemát.”⁸⁰

Mondatai ellentmondásosak, bizonytalanságot fejeznek ki: az ország nyugodt, de feszültség várható vidéken, a főváros viszont nyugtalan, családja mégis a felköltözést tervezi. A régi biztonságot nyújtó rend (pl. az értékek, az igazgatási struktúra) teljes összeomlását vizionálja, amelynek helyére egy multietnikus, az önkormányzatiság elvére épülő, föderális kantonrendszer fog lépni. Ez utóbbi elgondolást inkább hirtelen ötletnek tartjuk, melyet Lónyay talán számos beszélgetőpartnere egyiktől kölcsönzött (e gondolat nyomát más kézírataiban nem találtuk).⁸¹ A napok múlásával bizonytalansága tovább nőtt, amit a kormány leendő tagjaitól, Eötvöstől, Széchenyitől és Deák Ferencről – Kossuthról, Petőfiékről és az udvar politikájáról – hallott pesszimista kijelentések is tápláltak benne: „[...] midőn Deákkal találkoztunk, aki jót a fölhívásból [ti. a minisztereket Bécsbe hívták] sehogy sem tud magának kimagyarázni; ő csak azt látja, hogy ezen diéta nem mint diéta fog végződni. József főherceget az éjjel Bécsbe vitték; ez is egyik adat arra, amit én a lehetőségek határai közt látok, hogy Istvánt [a nádort] le sem bocsátják többé, ha a concessiókat nem akarják megoldani. Ez – úgy hiszem – egyedül a küldölgoktól függ. Oly állapotban vagyok, hogy nem is merek gondolkozni;

⁸⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Pozsony, 1848. márc. 22. MOL P 470. 1. cs.

⁸¹ A levél ezen felvetését tárgyalja Miskolcgy 2006, 108–110. A centralista Szalay László például 1844-es cikkében bírálóan szólt a svájci kantonokról, mint amelyek között nincs organikus egység és amelyekből hiányzik az ország egészét átható nemzeti érzés (Szalay 1847).

ágban fekvő nem birok elaludni. Ha Ausztria akarja, nemzetiségek háborúja támad hazánkra.”⁸²

Ha Lónyaynak az apósához, Kappel Frigyeshez írott leveleit vizsgáljuk meg, akkor ugyanezen napok eseményeinek egy másik olvasatára bukkanhatunk. Kappelnek a gyors politikai változások gazdasági vetületéről ír és körültekintő tájékoztatást nyújt a kínáló befektetési lehetőségekről: „Már másfél évvel ezelőtt az volt a véleményem, hogy az adott körülmények között Magyarországon a legjobb és legbiztosabb érték a földbirtok. Sajnos azok az előttünk álló kilátások, hogy minden papír, legyen az [...] állampapír és bankjegy, veszíteni fog értékéből. Jövő hétfőn a rendi táblán tárgyalják azt az Őfelségének küldendő feliratot, amelyben minden örökös tartomány számára az alkotmány megadását kívánják. Csupán ezen egyetlen tárgyalás ebben a helyzetben az állampapírok további esését eredményezheti. [...] Kötelességem, hogy az alábbi körülményekkel megismertesselek. Ha valóban egy eseménydús időszaknak nézünk elébe, akkor véleményem szerint a magyar ipari papíroknak van a legbiztosabb értéke, mint például a Híd-papíroknak, a Központi Vasút papírjainak” – írta még február végén.⁸³

Míg testvére előtt az arisztokrácia és a magyarság sorsáért aggodott, Kappelhez címzett március 23-i levelében a földbirtokos réteg, és köztük saját vagyoni helyzete foglalkoztatta. Úgy vélte, hogy a forradalom jogi egyenlőséget biztosító vívmányai, a jobbagyfelszabadítás és a robot eltörlése komoly kárt okoztak a földbirtokosságnak.⁸⁴ Éppen ezért indítványozta az országgyűlésben, hogy a kárpótlás ügyének rendezéséig fagyasszák be a földesúri adósságokat, nehogy a birtokosok uzsorakölcsönök fölvételére

⁸² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1848. márc. 30. (DeákF. 1903, II. köt. 215–216).

⁸³ Lónyay Menyhért Kappel Frigyeshez, Pozsony, 1848. febr. 25. és 26. BFL XIII. 12. 3. d.

⁸⁴ Lónyay Menyhért Kappel Frigyeshez, Pozsony, 1848. márc. 23. BFL XIII. 12. 3. d.

kényszerüljenek.⁸⁵ Lónyay módosító indítványát elfogadták és az bekerült az úrbéri szolgáltatások megszüntetéséről szóló 1848. évi IX. törvénycikkbe (5. §).

A modern polgári állam alkotmányos kereteit kijelölő sarkalatos törvények szentesítése és az első felelős kormány kinevezése után az utolsó rendi országgyűlés április 11-én föloszlott. Lónyay azonnal birtokaira utazott. A fennmaradt megyei iratok arra utalnak, hogy Bereg és a környező vármegyék lakossága viszonylagos nyugalommal fogadta a politikai átalakulást. Radikálisabb hangok csak elvétve hallatszottak. Beregszászot például május elején az a hír terjedt el, hogy „a megye több részeiből begyülemző nép a várost tűzzel és kirablással fenyegeti”. Az alispán Munkácsról katonaságot kért, de összetűzésre nem került sor. Ugyancsak a megyeszékhelyen terjesztették azt a röplapot, amely a népnek teljes szabadságot és egyenlőséget ígért. Gyakrabban előfordult azonban, hogy a parasztok megtagadták az – őszig kötelező – úrbéres szolgáltatások teljesítését, sőt a volt jobbágyok esetenként még kétszeres napibérért sem vállaltak munkát volt földesuraiknál. A szomszédos Ugocsa alispánjának beszámolója érzékletesen fejezi ki azt a csendes beletörődést, amely a térség földbirtokosai között volt tapasztalható: „Csak némely középrendű nemesek arcán valának a kedvtelenség érzései kivehetők, azonban ezek is nyugton várják az ország intézkedéseit, bizván abban, hogy megszibbasztott gazdálkodási viszonyaikból reájok hirtelen nehezedett károk megtérítése iránt kellő és biztos gondoskodás leszen fordítandó.”⁸⁶

Ha végigtekintünk Lónyaynak az 1848-as és 1849-es esztendő alatt kifejtett tevékenységén, akkor kijelenthetjük: a politikus legfőbb törekvése saját társadalmi rétege, a földbirtokosság gazdasági helyzetének stabilizálása, pozícióinak megőrzése volt.

⁸⁵ Lónyay 1896, 48 (1848. márc. 24.).

⁸⁶ Ember (összeáll.) 1951, 150, 153; Csatáry 1998, 9.

Törvényhozói működését és gazdaságpolitikai ismereteit e cél elérésére használta fel.

1848. május 23-án és 24-én jelentek meg az újonnan felálló magyar pénzügyminisztérium első rendeletei, melyek lényegében a magyar kormánynak az államháztartás rendbetételére vonatkozó cselekvési programját kívánták elmagyarázni a társadalom számára: „Oly időket élünk, midőn az események hová fejlődése kiszámíthatatlan. A nemzetnek készen kell lenni, hogy a jövőendő által készületlenül meg ne lepessék. A magyar senkit meg nem támad, senkit sem bánt: de ha megtámadtatik, a támadás előtt gyáván meghajolni nem fog, meghajolnia nem szabad. De hogy ne is törjék, ha meg nem hajol, a nemzetnek készen kell lennie minden esetre; készen kell lennie a béke olajágát nyújtania, ha becsülettel teheti, s a viharnek is férfiasan szemébe nézni, ha Isten úgy akarja, hogy a hazára vihar háruljon. Ily körülmények között a hazafiúi gondosság által parancsolt rendkívüli készületek, rendkívüli eszközöket kívánnak. A múlt országgyűlés ily rendkívüli szükségek fedezéséről nem gondoskodott: s a fennforgott körülmények közt nem is gondoskodhatott. A kincstárt csaknem üresen vettük át, a közadóból ily zavaros viszonyok között; két ínséges év után – aratás előtt alig folyik be valami; a kereskedés általános európai pangása a közjövedelmekben érezhető csorbát okozott – a ministeriumnak pedig a közigazgatási rendes költségek fedezésén kívül a hadsereget el kell látni, s újat kell teremteni, a nemzetőrséget fegyverbe állítani, a hitelt s forgalmat gyámolítani, a munka s kereset fennakadását eltávolítani; s a mi legfőbb, a mi mindent magában foglal, az ország építését, a nemzet szabadságát és becsületét meg kell védeni. A rendkívüli költségeket az ország rendes jövedelmei ez idő szerint nem fedezhetik” – vázolta fel az ország pénzügyi helyzetét a miniszter, Kossuth. A rendeletek igazságos adórendszer kidolgozását és egy hazai hitelintézet gyors felállítását ígérték, továbbá a pénzhiányt enyhítendő rendelkeztek egy 5 százalékos kamatozású, 3–12 havi futamidejű kincstárjegy

kibocsátásáról (ezáltal tehát az állampolgárok legfeljebb egyéves hitelt nyújthattak az államnak), valamint az 1 és 2 forintos magyar papírpénz bevezetéséről.⁸⁷

A rendeleteket olvasván, Lónyay azonnal választ fogalmazott: „Miután a pénzügyminiszter rendeleteit egészen célszerűknek nem találhatám – ámbár másként (mint mind azok, kik rend és béke általi megerősödést kívánnak) igen ministeriális ember vagyok –, feltevém magamban, hogy nézeteim leírom nyílt levelek alakjában, s kimondom azokban nyíltan véleményem. Mert azt hiszem, hogy ezt tenni kötelesség.” Lónyay négy levelet írt Kossuth rendeleteire válaszul, melyek megjelentetésében apósa, Kappel Frigyes segített. Lónyay beregi birtokairól május végétől kezdve neki küldte el Pestre a kéziratokat, és Kappel volt az, aki a nyomdával tárgyalt, korrektort szerzett és arról intézkedett, hogy minden fővárosi újság szerkesztőségébe egy tiszteletpéldány eljusson Lónyay leveleiből.⁸⁸

Lónyay, bár egyetértett Kossuth pénzügyi helyzetértékelésével, leveleiben élesen bírálta a kormány tervezett intézkedéseit: „Kimondám, hogy oly pénzügyi munkát, minőt a ministerium életbe léptetni rendelt, magában foglalja az első vizzályos körülmények közt, vagy munkálatainak megakadását, vagy kimondott kötelezettségei teljesítésének lehetetlenségét.” Véleménye szerint Kossuth rendeletei látványosak, de számottevő bevételhez nem juttatják az államkasszát. A „Mi a teendő?” kérdésre azonban maga is csak bizonytalan választ ad. Mindenekelőtt egy erős nemzeti fizetőeszköz fokozatos bevezetését látja jónak, addig is azonban lépéseket kell tenni a hazai pénzügyi rendszer megteremtése érdekében: „Hazánknak mindenesetre van szüksége egy nagyobb felsőbb felügyelet alatt álló magán jegybankra, mely az egész országon kiterjeszhetné munkálkodását. Van szüksége

⁸⁷ Kossuth 1848. május 23–24-i és 27-i rendeleteit lásd Kossuth 1957, 174–186, 198–202.

⁸⁸ Lónyay Menyhért Kappel Frigyeshez, Nagylónya, 1848. jún. 2. BFL XIII. 12. 3. d.

föld birtoki hitelintézetekre, végre ha kifejtettebb s biztosabb viszonyok közt, midőn a hitelintézmények inkább maghonosultak és a tapasztalási gyakorlat kifogja mutatni a szükségét, főbb kereskedési pontokon okszerű hitelintézetekre.” Javasolja továbbá a pénzügyminiszternek, hogy próbáljon meg nemzetközi kölcsönöket felvenni (elsősorban Angliától, bár ő is tudja, hogy ennek meglehetősen kedvezőtlenek lesznek a feltételei), illetve hogy a földbirtokosok kármentesítésére bocsásson ki valódi forgalmi értékkel bíró hiteljegyeket. A hiteljegyek és a papírpénz forgalomba hozatala azonban nagy óvatossággal történjék (Lónyay itt az 1789-es francia forradalom assignatáinak sorsát idézte intő példaként).⁸⁹

Lónyay tagja lett a július elején megnyílt első népképviseleti alapon választott országgyűlésnek is, igaz, a beregszászi választók egy jelentős részének nem sikerült elnyernie a bizalmát: a leadott szavazatoknak mindössze 57 százalékával szerezte meg mandátumát.⁹⁰

Az országgyűlési munka során rendszerint Kossuth pénzügyi elképzeléseivel szemben foglalt állást. A képviselőház központi választmányának előadójaként aktív szerepet vállalt a pénzügyi törvénycsomag (költségvetés, papírpénz-kibocsátás, adórendszer) szenvedélyes légkörű vitájában. Ellenezte például a fedezet nélküli papírpénz-kibocsátásról szóló törvényjavaslat gyorsított tárgyalását, nem értett egyet a kötelező közmunka teljes eltörlésével sem, mivel az a megyei utak rohamos romlását idézheti elő. Tiltakozott a progresszivitás elvére alapozott adótörvények ellen is (azaz, hogy a nagyobb jövedelmek nagyobb adókulcs szerint adózzanak), mondván, az áprilisi törvényekben a birtokosok már igen sokat adtak az államnak, igazságtalan lenne további terhekkel

⁸⁹ Lónyay 1848, idézetek: 3–4, 36, 40, 75. A négy levél keltezése: 1848. máj. 31., júl. 8., 14. és 20.

⁹⁰ Lónyay megválasztásáról és országgyűlési szerepléséről lásd Pálmány (szerk.) 2002, 509–512 (a szócikket Fónagy Zoltán írta).

sújtani őket. Ráadásul míg a földbirtokosok jövedelme viszonylag pontosan megállapítható, addig például az iparból származó haszon nagysága nehezebben becsülhető meg, így az adórendszer további igazságtalanságokhoz vezetne.⁹¹ A képviselőházi többség azonban rendre Kossuthnak adott igazat, bár Hunfalvy Pál szepeesi képviselő szerint a pénzügyi vita alatt „Kossuth hiúsága, változatossága [szeszélyessége] és népszerűség-hajhászata igen rossz hanggal emlegettetik. Javaslatokkal fellépni [azonban] nem mernek, nehogy reakciónak [!] vádoltassanak.”⁹²

Lónyay 1849. január elején követte az osztrák csapatok bevonulása miatt Pestet elhagyó országgyűlést Debrecenbe. Május 6-án pedig államtitkári megbízatást vállalt a kormányzóvá választott Kossuth helyébe lépő Duschek Ferenc mellett a pénzügyminisztériumban. Lónyayt 1848 szeptemberében Kossuth is megpróbálta minisztériuma számára megnyerni, ám ő akkor visszautasította az osztálytanácsosi funkciót. Az akkori ügy háttéréről nem rendelkezünk bővebb adatokkal, de az államszolgálat elhárítását indokolhatja Kossuthal való régóta feszült viszonya.

Többet tudunk viszont államtitkári kinevezésének a körülményeiről. Duschek 1850-ben az osztrák hatóságok számára készített igazoló védőiratában leírja személyi döntéseinek visszhangját: „[...] mindketten [Lónyay és ifj. Bartal György] határozott ellenzői voltak április 14-nek és szerencsétlen következményeinek. Kossuth nem akarta választásomat megerősíteni, mondván, hogy minisztériumom ezen első kinevezései visszatetszést fognak szülni pártja soraiban, s ez őt annál is kellemetlenebbül érinti, mivel a nevezett két képviselő, mint köztudott volt, nemcsak soha nem

⁹¹ Lásd Lónyay felszólalását 1848. augusztus 24-én (XXXIX. ülés), *Közlöny*, 1848. aug. 26. (78. sz.) 396–397; 1848. december 2-án (XCIX ülés), *Közlöny*, 1848. dec. 6. (177. sz.) 836; 1849. máj. 24-én (CLXI. ülés), *Közlöny*, 1849. máj. 27. (116. sz.) 435. Lásd ehhez még Beér–Csizmadia (szerk.) 1954, 58–59, 667, 819–820. A pénzügypolitikáról általában lásd Ungár 1936; Fónagy 1998.

⁹² Hunfalvy 1986, 61 (1848. aug. 28-i bejegyzés).

támogatták, hanem nyíltan az ellenpárt hívei voltak. Egyes miniszterek is megpróbálták lebeszélni szándékomról. A minisztérium elvállalását a kinevezések elfogadásához kötöttem; vagy megerősítik választásomat, vagy új pénzügyminisztert neveznek ki. Kossuth természetesen az előbbi választotta, miután ígéretet kellett tennem, hogy Lónyay egyelőre csak az államtitkári teendők ellátására kap megbízatást határozott kinevezés nélkül. E kinevezések meglehetősen heves és elhúzódó polémiát eredményeztek a lapokban, melyek során a radikális sajtó e két ember forradalomellenes lelkületét ostorozta, s rajtuk keresztül engem is éles közvetett támadások értek. Az eredmény választásom helyességét igazolta; a két új főtisztviselő, valamint az egyidejűleg osztályfőnökké kinevezett korábbi oravicai bányaigazgató, Gränzenstein [Gusztáv] kamarai tanácsos, kiváló gyakorlati szakemberek voltak, szándékaimnak megfelelő pontos és hűséges segítőtársak.”⁹³ Ezzel egybevághat Vukovics Sebőnek, a május 1-jén megalakult Szemere-kormány igazságügy-miniszterének visszaemlékezése a kinevezést megelőző belső vitákra: „Lónyay Menyhért altitkárrá kineveztetése oly tárgy volt, mely két-három estén szóban forgott, nem a miniszteri tanácsban, hanem azt megelőzően szokott konverzációban [beszélgetésben]. Duschek e kinevezést buzgón sürgette, kérte. A kormányzó eleinte nem akart reáállani. Lassanként tágult [engedett]. Lónyay mellett én is szóltam. Ellene senki; Szemere már a kinevezés után nekem mondá, hogy nem helyesli. Ez alkalommal mondá Kossuth, miszerint igaz, hogy azok, kik Debrecenbe jöttek, a nemzeti ügy vonalán belől állanak mind, s mégis lehetnek kivételek a parlamenti viszonyoknál fogva, így valamint egyfelől Madarászt [Lászlót], másfelől Kovácsot [Lajost] és Kazinczyt [Gábort] lehetetlennek tartja ez időre.”⁹⁴

⁹³ Duschek 1999, 251.

⁹⁴ Vukovics 1982, 99.

Duschek beszámolójából kitűnik, hogy a szakmai rátermettség mellett (amiről egyébként csak később bizonyosodhatott meg) Lónyayra mérsékelt politikai magatartása és Kossuth-ellenessége miatt esett a választása. Vukovics elbeszélése szerint így értelmezte ezt maga Kossuth is (és a radikális sajtó). A kormányzó elnök úgy tekintett Lónyayra, mint az önvédelmi harcok befejezését a Habsburgokkal való valamiféle békés megegyezéstől remélő országgyűlési tömörülés, az egyre erősödő békepárt tagjára. Lónyay tehát politikai ellenfele volt, de mégsem tartozott az ellentábor hangadói közé (szemben az említett Kovács Lajossal és Kazinczy Gáborral), így kénytelen-kelletlen elfogadta jelölését.⁹⁵

A debreceni radikális sajtó leginkább azt kifogásolta, hogy Lónyay eddigi politikai magatartása, képviselt elvei nem egyeztethetők össze a kormány programjával, amelyet Szemere Bertalan forradalmi, köztársasági és demokratiai irányúként jellemzett. Lónyayval kapcsolatban a lapok nem felejtették el megemlíteni, hogy 1848 februárjában úgymond az adminisztrátori rendszert támogatta.⁹⁶

Sajnos, 1849 folyamán keletkezett, Lónyaytól származó személyes forrással nem rendelkezünk, így nem tudjuk például, miként vélekedett a békepárt politizálásáról,⁹⁷ hogyan ítélte meg az áprilisi trónfosztás következményeit, és hogyan látta saját magatartását a történelmi események forгатagában. A hivatalos iratokból kitűnik, hogy pénzügyminisztériumi működése az ügymenet fenntartására korlátozódott, ami azonban a szabadságharc utolsó három hónapjában egyre nehezebbnek bizonyult. Május végén

⁹⁵ Lónyay elfogadásában feltehetően nagy szerepet játszott Duschek és Kossuth személyes viszonya. Kettejük ambivalens kapcsolatáról lásd Kiss E. 1987, 261–310.

⁹⁶ *Marczius Tizenötödike*, 1849. máj. 10. (75. sz.) 290; 1849. máj. 12. (77. sz.) 298–300; máj. 14. (78. sz.) 302–303.

⁹⁷ A békepárti visszaemlékezők csak a tagok között sorolják fel Lónyayt, de nem emlékeznek meg esetleges önálló szerepéről, lásd Kovács 1883; Kemény 1907.

többször fölszólalt minisztériuma nevében az adótörvény vitájában, és hivatalában egészen augusztus 11-ig kitartott. Ekkor felkereste Kossuthot Aradon és jelentette neki, hogy az államkincstárát további rendelkezésig Radnára menekítették. Mivel azonban Kossuth aznap átadta Görgeynek a főhatalmat, Lónyay Horváth Mihály kultuszminiszterrel együtt szüleihez ment Nagylónyára.⁹⁸

Lónyay 11 év távolából, 1860-ban írt naplóbejegyzésében a következőképp emlékezett vissza 1848–1849-ben tanúsított politikai magatartására és az akkor szerzett élményeire: „1847 vége felé s onnét egész 1849-dik év vége felé egy óriás esemény teljes izgatott korszaka nemzeti életünknek, bizonyára életem legnevezetesebb korszakát képezi: éltem, mégpedig közelről szemlélve, s a haza kitűnői közt, habár nem is a[z] első sorban s a kilátszó helyeken, de folyton velük munkálva s elviselve a reám mért terhet, ezen nevezetes korszak minden reményeit, aggodalmait és fájdalmait.”⁹⁹

Aktív visszavonultságban

Lónyay Menyhért két hónapig rejtőzött szüleinél (Horváth Mihály püspök Molnár Henrik álnéven, magát borkereskedőnek kiadva menekült tovább).¹⁰⁰ Ezt követően novemberben apja komornyiknak öltöztetve Párizsba szöktette. A francia fővárosban igyekezett napjait a leghasznosabban tölteni. Szakismereteinek további bővítésére az emigráció kényszerű lehetőséget kínált. „Reggel 8-9 óra közt kelek fel, s addig, míg nem kell az órákra mennem, jó kandalótűz mellett olvasok s írok. Az órák után valamelyik könyvtárba megyek vagy salon literairebe [irodalmi szalonba], 5 órakerendesen ebédelek a Palais Nationalban (egy jó s olcsó traiteurre [ki-

⁹⁸ Horváth M. 1872, 468, 497.

⁹⁹ Lónyay 2003, 7 (1860. okt. 27.).

¹⁰⁰ Ennek elbeszélése Lónyay Alberttől maradt fenn, lásd Doby 1895, 68–71.

főzde] akadtam, 2 forinttért kapok levest, 3 tál ételt, desszertet, bort és kávé), azután egy-két ismerősömmel sétálok, rendszeren 8 órakor otthon vagyok s éjfélig, néha 1 óráig olvasok s írok – enyryiből áll elfoglaltatásom” – tudósította testvérét kárkezdése után alig egy hónappal.¹⁰¹ Párizs legrangosabb oktatási intézményeit látogatta, beszerzett számos szakmunkát, és arra törekedett, hogy a francia tudományos élet legelismertebb tanárait hallgathassa. Bevallottan egyfajta pótcselekvést is jelentett számára a tanulás ezekben a hónapokban. Rendszeres elfoglaltsága mellett kevesebb ideje maradt az aggodásra családja biztonságáért és saját sorsa alakulásáért. Ezzel magyarázható, hogy a nemzetgazdaságtan témakörébe vágó órák (pl. Michel Chevalier előadásai) mellett csillagászati, kémiai és fizikai előadásokra is eljárt (igaz, a fizika iránt már diákkorában is érdeklődött). Természetesen fiatal korában megszerzett franciatudásának elmélyítésére is ekkor kerített sort.

Félévi párizsi tartózkodás után azonban egyre komolyabb kétségei támadtak: elfecsérelt időnek érezte az elméleti stúdiumokat, úgy vélte, Angliába kellett volna továbbutaznia, hogy gyakorlati mezőgazdasági ismereteket szerezzen (pl. a marhatenyésztés területén), „úgy hiszem, hogy ennek több hasznát vettem volna, mint az ittlétnek, s talán kevesebbe is került volna”. Azt sem tudta, hogy milyen megélhetési forrást keressen magának, márpedig elhúzódo párizsi tartózkodása miatt sokáig már nem halogathatta a döntést. A világvárosi zsibongás helyett a távoli magyar vidék családi nyugalma vágyott, ahol „élünk csendesesen s nyugodtan, távol minden külhatáskörtől, megelégedve s boldogan egymás viszonos szeretetében”.¹⁰²

Id. Lónyay János felajánlotta fiának, hogy befolyásos összeköttetései révén egyéni kegyelmet jár ki számára az udvarnál, Menyhért azonban ezt visszautasította és csak általános amnesz-

¹⁰¹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Párizs, 1849. dec. 9. MOL P 470. 1. cs.

¹⁰² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Párizs, 1850. máj. 18. MOL P 470. 1. cs.

tia révén kívánt hazatérni. Ez utóbbinak a kihirdetésére 1850. július elején kerül sor, és elsősorban a népképviselői országgyűlés kevésbé veszélyesnek ítélt tagjait érintette. Lónyay számára a hatóságok szabolcsi birtokai központját, Tuzsért jelölték ki kényszerlakhelyül. A katonai törvényszék a vizsgálati eljárást vele szemben már július 20-án lezárta, mondván: „megjelent ugyan a törvénytelen magyar országgyűlés ülésein és szerepet vállalt annak vitáiban is, de a forradalomban semmilyen kirívó módon nem vett részt, sőt a mérsékelt párthoz volt sorolható”.¹⁰³ Ez a döntés azonban korántsem jelentett teljes védelemet a család számára. A csendőrök több alkalommal is zaklatták mind Menyhértet, mind a szomszédos beregi birtokokon élő testvéreit és szüleit. Rendszerint szökevények, kompromittáló iratok, fegyverek után kutattak (időnként nem is alaptalanul), de egy ízben az eltűnt magyar királyi korona miatt forgatták fel a házat Nagylónyán. A lakhely elhagyásának tilalma is sok bosszúságot okozott, az előírásokat azonban időnként sikerült kijátszani: „Én is keményen internálva vagyok, a mándoki zsandárnak kellene magam jeleníteni, oda voltam már egyszer idézve, azonban arra reá vettem a zsandárt, hogy a gazdaságbani járást-kelest nem veszi utazásnak” – írta Menyhért nagybátyjának.¹⁰⁴

Miközben Lónyay János az 1850-es években is fenntartotta bécsi kapcsolatait – igaz, időnként mellőzöttségére panaszkodott –, addig Lónyay Florentina férje háta mögött a munkácsi várbörtönben őrzött foglyokat látogatta, és annak örült, hogy „egy idő óta a német nyelvet kezdem elfeledni. Nemcsak magyarul érzek és beszélek, de gondolkodni is ezen a nyelven gondolkozom. Mindenképpen fogok törekedni honleányi kötelességemnek meg-

¹⁰³ K. k. Militär- und Civil-Gouvernement für Ungarn. Polizei Section. Titkos iratok. MOL D 44. 1852 1. t. 2. d. 2729. sz.; valamint HL IV. 25. Bach-kori megfigyelték (gyanús személyek nyilvántartási lapjai), Kartoték 10. 12. cs. (L).

¹⁰⁴ Lónyay Menyhért Lónyay Gáborhoz, Tuzsér, 1853. szept. 29. MOLP 458. 8. t. 5. cs.

felelni.”¹⁰⁵ Általában a férj és a feleség tiszteletben tartotta egymás eltérő érzéseit, magatartását, előfordult azonban, hogy a családi békesség is veszélybe került: „Férjem, ki most hosszas ideig Bécsben tartózkodott, a régi baráti körben, fekete-sárga [Habsburg-] színezetet nyert; ma délután oly kemény, igazságtalan ítéletet hozott azokról, kiket én mindenekfelett tisztetek, oly magasztalólag szólt azokról, kiket megvetek, hogy sietve távoztam, nehogy könynyeimet észrevegye” – fakadt ki naplójának az asszony.¹⁰⁶

Lónyay Menyhért elhatározta, hiszen más útgysem igen tehetet volna, hogy szabolcsi birtokán aktív mezőgazdasági termelésbe kezd. Csakhogy ehhez nem voltak meg a kellő ismeretei: az iskolapadból kikerülve a politika világát választotta, a birtokok igazgatását pedig Albert testvére végezte. Hiába rendelkezett széles elméleti nemzetgazdasági ismeretekkel, gyakorlati mezőgazdasági tudást nem szerzett (erre emigrációjában ébredt rá). Gyakran kért tehát tanácsokat Alberttől és apóstól. Kappel Frigyes azonban nemcsak abban segített, hogy elmondta véleményét arról, mire lehet szüksége vejenek egy virágzó gazdaság kialakításához, hanem 1851 tavaszán vetni való jó minőségű és ellenálló amerikai krumplit és árpát is küldött Menyhértnek (a szomszéd földek birtokosai is elmentek Tuzséra, hogy szemügyre vegyék a küldeményt). Továbbá anyagilag is kiségtette, amikor szeszelőállításra vonatkozó terve nem váltak valóra.¹⁰⁷ Lónyayt a kudarc nagyon elkedvetlenítette, érezhetően szégyellte magát rokonai előtt: „Én úgy hiszem kedves Bercikém, hogy abban hibáztam, hogy sokat is akartam tenni, a jövedelmet szerfelett s egyszerre akartam emelni, hozzájött a szeszfőzésre szerencsétlen conjunctura is, az egész csekély krumplitermés meg a hanyag főző, és különösen a tőkehiány,

¹⁰⁵ Lónyay J. 1891, I. köt. 89 (1853.).

¹⁰⁶ Lónyay J. 1891, I. köt. 92.

¹⁰⁷ Lásd pl. Lónyay Menyhért Kappel Frigyeshez, Tuzsér, 1850. okt. 29., 1851. máj. 16. és 1852. okt. 23. BFL XIII. 12. 3. d.

mely a legjobban kiüthető s valóban sikerülendő speculatiókat is megíúsította, mert magunknak materiálénk [alapanyagunk] nem lévén, venni kellett, de nem lehetett akkor, mikor legolcsóbb volt, s nevén [névértéken] adni kellett azt azért úgy ahogy vették. De fel is tettem magamba, hogy életemben soha sem vállalkozok semmire, ha csak a pénz készen nem leend, s nem is leszek többé túl igyekező. Életemben soha se voltam nagyobb pénzsűkében, mint az ősztől fogva s hiába aggódtam s nyughatatlankodtam s igyekeztem. Másfelől gazdálkodásom sikerét nem mutathatom másban elő, mint hogy építettem jó aklot, béresistállót, csináltattam egy kutat és a nagy szeszgyárt elkészítém, mi jövőre adhat jó jövedelmet. [...] Mindezt azért írom Bercikém, hogy ha szeretett atyámnak, ha jó módjával teheted, s azon esetbe ha való nyugtalansága talán ügyetlen gazdasági kezelésemet illetőleg, addig is míg minden részleteket előadhatnék, ezeket előadhasd.”¹⁰⁸ Még évekkel később is keserűen gondolt vissza az 1850-es évek első felének sikertelen beruházásaira.¹⁰⁹

A gazdálkodási kudarcokat sorozatos családi tragédiák is kísérték az évtized folyamán. Ebben az időszakban több gyermekük (köztük az egyetlen lányuk) is meghalt, vagy már a születéskor, vagy alig egy-két évesen. „Borzasztó dolog 6 hónap alatt három gyermeket veszíteni, és nyolcból ötöt” – írta testvérenek Menyhért.¹¹⁰ Csupán az 1851-ben született Gábor maradt életben, de őt is hosszan tartó, fájdalmas betegség kínozta: lábán és gerincén csontdaganatot fedeztek fel, „gyakran három-négy nap sem kívánkozik ki az ágyból s akkor is csak egy-két órára, szőnyegen négykézláb jár”.¹¹¹ 1855-ben Menyhért apósa, Kappel Frigyes, 1859-ben apja, 1860 januárjában pedig anyósa hunyt el. „Emminél

¹⁰⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Tuzsér, 1852. ápr. 21. MOL P 470. 1. cs.

¹⁰⁹ Lónyay 2003, 7 (1860. okt. 27.).

¹¹⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Tuzsér, 1858. jún. 20. MOL P 470. 1. cs.

¹¹¹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Pest, 1856. febr. 6. MOL P 470. 1. cs.

megújult Pesten elvesztett gyermekeiért a fájdalom, nálam ezen kívül a Lónyán létező lenyomott érzület és szegény atyámra való gondolat, mi ritkán hagy el [...] De általában Pest most igen üres, telelni alig jött be valaki, mindenki csak tele van panasszal” – írta Albertnek.¹¹² Gyógyírt a fájdalomra talán csak utolsó gyermekük 1860. novemberi világrajötte hozott, akit Menyhért – elhunyt apja emlékére – János névre kereszteltetett.

A magánéleti lehangoltságot azonban Lónyaynál egyre inkább ellensúlyozta a közéleti aktivitás. Bécsben ugyanis 1854. május elején megszüntették az országot sújtó ostromállapotot, júliusban pedig a rendőrhatalóság jó politikai magatartására való tekintettel feloldotta Lónyay utazási korlátozását. „Ezután mindinkább a közügyi tevékenység kezdi üdöm egy részét elfoglalni, legelőbb a Tisza szabályozás Szabolcsba[n], 1856-tól a közös tiszai ügy egyenes érintkezésbe hozott a kormányzás élén álló egyéniségekkel. A protestáns ügy, a biztosítás, irodalmi tevékenység, földhitel ügy, gazdasági egyesületek” – emlékezett vissza a többéves kényszerű magánéleti visszavonultság után megélenkülő közélet kínálta cselekvési lehetőségekre.¹¹³

Időrendben haladva, elsőként a Tiszavölgyi Társulatot kell megemlítenünk. A Széchenyi István által 1846-ban alapított és a Tisza szabályozását előmozdítani hivatott társulat aláírói között ott találjuk a térség szinte összes birtokosát, politikai nézeteikre való tekintet nélkül. A központi bizottmányban Lónyay Gábor és Menyhért is helyet kapott. A társulat azonban érdemi tevékenységet a szabadságharc eseményei miatt nem fejthetett ki. Az osztrák kormányzat csupán 1857-ben engedélyezte, hogy a társulat egy évtizedes szünet után ismét közgyűlést tarthasson és felélessze működését (erre az 1855. évi rendkívüli méretű árvíz is ösztönözte őket). A közgyűlés gr. Andrassy Manót, gr. Dessewffy Emilt,

¹¹² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Pest, 1858. nov. 27. MOL P 470. 1. cs.

¹¹³ Lónyay 2003, 7–8.

gr. Pallavicini Alfonzot és Lónyay Menyhértet – aki ekkor már a Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat elnöke – hatalmazta fel arra, hogy kezdjen tárgyalásokat a kormányzattal az államsegély megadásáról, illetve egy esetleges kölcsönfelvétel feltételeiről.¹¹⁴ Minden bizonnyal ez az a munka, amelyre Lónyay a fenti idézetben utalt. Ugyancsak ő volt, aki kidolgozta és meghirdette a társulatnak az 1860-as évtizedre szóló munkaprogramját.¹¹⁵

Lónyay meghatározó szerepet vállalt a szintén 1857-ben újjáéledt Magyar Gazdasági Egyesület (MGE) szabolcsi fiókegyletének a megszervezésében is. Az alapvetően érdekvédelmi egyesület taglétszáma alig két év alatt országosan elérte az 1400 főt. Lónyayt beválasztották a szervezet vezetőségébe, ahol egyaránt megtalálhatók voltak a konzervatív arisztokrácia és a 48-as liberális nemesség képviselői.¹¹⁶ De Lónyay nevét ott találjuk azon a néhány évvel későbbi beadványon is, amelyben szabolcsi földbirtokosok egy felső-tiszai gőzhajózási részvénytársaság megalapításához kértek engedélyt a hatóságoktól.¹¹⁷

1858-ban pedig az Első Magyar Általános Biztosító Társaság közgyűlése választotta elnökévé. Az előző év nyarán alakult társaság az ingatlan- és életbiztosítás gyakorlatának hazai elterjesztését, illetve ezáltal a vagyonbiztonság és a szociális gondoskodás erősítését tűzte ki céljául. A működési engedélyért folyamodók között zömmel a konzervatív arisztokrata családok tagjait (például gr. Apponyi Györgyöt, gr. Dessewffy Emilt, br. Sennyey Pált, gr. Szécsen Antalt) találhatjuk, de Deák Ferenc és Eötvös József is aláírta a kérvényt. Eredetileg az alakuló közgyűlés Ürményi Józsefet

¹¹⁴ Lónyay 1860; 1863, 119–170.

¹¹⁵ Lónyay 1863, 173–192.

¹¹⁶ Bővebben lásd Vári 2006; Lónyay Menyhért és társai beadványa egy vidéki gazdasági egyesület tárgyában. K. k. Militär- und Civil-Gouvernement für Ungarn. Civil Section. MOL D 46. 1858-520/189. 298. d. XV. A fasc.

¹¹⁷ M. Kir. Udvari Kancellária. Általános iratok. MOL D 189. 1863-800. 278. cs.

és Zsivora Györgyöt választotta elnökké, de őket a kormányzat nem erősítette meg tisztségükben. Ekkor esett a közgyűlés választása Lónyayra és Hajós Józsefre, azt remélve, hogy személyük mindenki számára elfogadható lesz. „Egy munkával ismét több, de ki nem lehetett kerülni, az alapítók moraliter kényszerítettek reá, s szükséges volt, hogy vállaljam, mert másképp alig alakulhatott volna meg az intézet. Eleinte alelnökség elvállalása végett ostromoltak, biz ez nem lett volna rossz, mert 3% a haszonból a fizetése, mi egy évre 6-tól 9 ezer forintig pengőben felmehet, de ekkor Pestről nem lehetett volna távoznom, s egyszersmind megszűntem volna független ember lenni, s köztetek kedveseim az év nagy részében élni. Deák és Eötvös is azt javallák, *maradjak minden tekintetben független ember*” – írta Lónyay testvérének.¹¹⁸ Sajnos, az elnökválasztásról nem tudunk többet, így csak sejtéseink lehetnek arról, mit is értett Lónyay a morális kényszer kifejezés alatt és hogyan értelmezte a függetlenség szó jelentését. A kényszerítő erő fakadhatott egyfelől abból, hogy veszélybe került a nemes cél megvalósíthatósága, a biztosítóintézet létrehozása. Másfelől viszont gondolhatunk a Lónyayval egyre szorosabb viszonyt kialakító és a társaságban döntő szerepet játszó konzervatív főurak nyomására is. A „minden tekintetben” őrzendő integritás normája nyilvánvalóan nemcsak a hivatali (tudniillik a fizetéssel járó) alkalmaztatásra, de a politikai függetlenségre is vonatkozott. Az azonban kérdéses számunkra, hogy Lónyay elnöki pozíciója vajon megfelelt-e Deákék elvárásának, vagy csak Lónyay igyekezett testvére előtt így magyarázni politikustársai szavait.

E dilemmák ugyanúgy felmerülhettek a Magyar Földhitelintézet alapítása kapcsán is. A XVIII. század vége óta Európában már több helyütt (elsősorban a német államokban) működött földhitel nyújtására szakosodott pénzintézet. Magyarországon a kérdéssel

¹¹⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Pest, 1858. febr. 19. MOL P 470. 1. cs.; Pompéry 1883.

először az 1843/44-es országgyűlés foglalkozott behatóan (ekkor törvényjavaslat is készült, amelyre a későbbi alapszabályok nagymértékben támaszkodtak), az áprilisi törvények között pedig a hitelintézetről szóló is helyet kapott (1848: XIV. tc.). Az 1850-es években is több tanulmány jelent meg e tárgyban, mint például Lónyayé a *Budapesti Szemle* hasábjain 1858-ban.¹¹⁹

Az intézet felállításának érdekében 1858-ban a Magyar Gazdasági Egyesület megbízásából Csengery Antal és Lónyay memorandumot készítettek, amelyet az egylet felterjesztett a helytartótanácsához. A kezdeményezés jóindulatú fogadtatása után hosszadalmas és időnként kilátástalan tárgyalások kezdődtek a kormányzati szervek és az MGE képviselői között. A hitelintézet alapszabályainak kidolgozására gr. Barkóczy János, gr. Dessewffy Emil, Csengery Antal és Lónyay kapott megbízást. Az alapszabályok végleges elfogadására és az intézet működésének uralkodói engedélyezésére 1862 augusztusában került sor. Novemberben a közgyűlés Dessewffyt elnöknek, Lónyayt pedig alelnöknek választotta, amit az uralkodó megerősített (1866-tól, Dessewffy halálát követően Lónyay vette át az elnöki tisztséget).¹²⁰ Az alakulás körüli években mindketten komoly erőfeszítéseket tettek a hitelintézetet körülvevő bécsi és belföldi bizalmatlanság elosztatásáért, pénzügyi pozícióinak megszilárdításáért.¹²¹

¹¹⁹ Lónyay 1858. Csengery Antal 1852-ben, Dessewffy Emil 1856-ban írt a kérdésről.

¹²⁰ Az intézet alapításáról lásd M. Kir. Helytartótanács, elnöki iratok. MOL D 191. 1862-17851. XII. 391. cs.; D 189. 1862-2774. 170. cs.; A Magyar Földhitelintézet működésének iratai. MOL Z 119. 6. cs.

¹²¹ 1861 nyarán a *Magyarország* hasábjain Weninger Vince cikksorozatban támadta meg a szerveződő Magyar Földhitelintézetet, kétségbe vonva annak életképességét (1861. júl. 24., 25., 28., aug. 4., 6.). Kijelentéseire Lónyay a *Pesti Napló*ban válaszolt (1861. júl. 26. és 28.), Dessewffy pedig a lap szerkesztőjénél tiltakozott. Leveléből a bécsi nehézségekről is értesülhetünk: „Hogy éppen ezen percben mondatik valami olyas, magyar lapban, mi lehangolja az illetőket, kik különben készek volnának a dologhoz járulni – vagy ami a dolog bécsi elleneinek azon ürtügyet szolgáltatja kezébe vagy szájába: »hiszen otthon sem igen talál a dolog visszhangra« – azt én

A földhitelintézet alapszabályban rögzített célja az volt, hogy „a magyarországi földbirtokosoknak hypothekális [jelzálogi] biztosságuknak megfelelő hitelt szerezni, s ennek könnyű használhatóságát, úgy már létező passzív terhek megfektetése, mint lerovására, nem különben beruházások és javítások eszközlése céljából lehetővé tenni és végtére azokat, kiknek ingatlan tulajdona adósságokkal van terhelve, váratlan tőkefelmondások és azok nyomasztó következményei [következményei] ellen, közbenjárása által lehetőleg biztosítani.”¹²² A gazdasági előnyökön túl Lónyay 1858-ban írt tanulmányában a földhitelintézetek társadalmi és politikai célkitűzéseit is hangsúlyozta. Vélekedése szerint, egyrészt a szilárd vagyoni körülmények között élő földbirtokos osztály a mindenkor uralkodó fontos támaszát képezi: „[...] fenn fognak maradni a régi történeti nevek, ősi birtokuk által tekintélyüket fönntartják, s a hazafiúság és értelmiség terén nem szűnnek meg tündökölni, s a trón nem vesztí el bennök legbiztosb támaszát.” Éppen ezért az államnak az egyleti (társasági) formában működő földhitelintézetet anyagilag is támogatnia kell. Másrészt az ilyen intézetek a nemzeti értékeket (az ősi hagyományokat, kultúrát, alkotmányosságot) hordozó vezető réteg hosszú távú hatalmát is biztosíthatják, konzerválhatják: „Nem félhetjük addig nemzetünket, míg a szeretett haza földje annyira túlnyomólag a régi kezek

nem kívánhatom, sőt csak sajnálhatom. Aki aláírókat gyűjtött mi nálunk életében, az tudja legjobban, hogy mennyire fontos kerülni, miképpen azok, kik szerzik azt tenni, a hátulsó ajtócskán ki ne surranhassanak! Hát még Bécs! Aki próbált ott valamit kivinni, az érzi legjobban, milyen vigyázat és mennyi fogások szükségesek, hogy célhoz jussunk!” Dessewffy Emil Pompéry Jánoshoz, 1861. júl. 25. OSZK Kt. Levelestár. Lónyay évekkel később is kénytelen emlékiratban fordulni a kancellárhoz, sérelmezve a rivális Osztrák Nemzeti Bank ellenséges hitelpolitikáját és a bécsi kormányzervek bizalmatlanságát, lásd Lónyay Menyhért promemoriája Mailáth György kancellárhoz, 1866. máj. 17. M. Kir. Udvari Kancellária. Elnöki iratok. MOL D 185 1866-551. 46. cs.

¹²² Lásd *Földhitelintézet alapszabályai 1862.*

közt marad, hogy a hozzá jövő új elemeket magába olvaszthatja. A birtok és vagyon befolyást ad, irányt tűz [ki] még ott is, hol megszűnt a nemzet a maga belviszonyaira hatást gyakorolni. Nemzete ellen vét, aki elfeledi, hogy elődeinek köszönheti magasabb birto-ki és személyes állását, de nem csak nemzete, hanem önmaga és utódjai ellen is vétkezik, aki bármely viszonyok közt nem tudja megőrizni az ősi birtokot.”¹²³

Lónyay érvei tehát egyaránt szólhattak azoknak, akik a földhi-telintézet felállításában egy újabb eszközt láttak, amellyel a bécsi kormányzat megerősítheti magyarországi helyzetét, növelheti el-fogadottságát; mások viszont a reformkori program egy pontjá-nak a megvalósulását remélhették, amelynek révén az anyagilag meggyengült földbirtokos réteg kapaszkodóra talál, hogy megszi-lárdítva pozícióit, újult erővel folytathassa a nemzeti önállóságért vívott küzdelmét.

Gróf Pálffy Móric, a helytartótanács elnöke érthetően az első célt tartotta szem előtt. Ő mindenekelőtt az arisztokrácia támoga-tásának megnyerése miatt sürgette a hitelintézet engedélyezését: „Magyarországban a nagyobb földbirtok majdnem kizárólag az arisztokratia kezeiben van. Ha ezen osztály azt látja, hogy a kor-mány nem csak rendezett közigazgatás és törvénykezés, hanem az ő anyagi helyzetének javulásáról is gondoskodik, önkéntelen tiszteletet és ragaszkodást fog annak irányában érezni, s saját ér-dekeinek megőrzése végett ki fog azon kormány iránti közönyös-ségből s meggyőződése elleni befolyások alul bontakozni, mely annak nagy részét a közelebb lefolyt korszak alatt jellemezte.”¹²⁴

Kossuth Lajos Londonból is pontosan érzékelte a fenti kormány-zati szándékot. Ő a földhitelintézet létesítésének keserű követke-

¹²³ Lónyay 1863, 11, 45. A nemesi földbirtoknak a nemesség és a magyarság kezé-ben való megőrzését a *Pesti Napló* már az 1850-es évek elejétől kezdve programként hirdette. Erről lásd Deák Á. 2000, 290-291.

¹²⁴ Pálffy Móric Magyarország kir. helytartója levele Forgách Antal kancellárhoz, 1862. febr. 23. MOL D 189. 1862-2774. 170. cs.

ményeként a Béccsel szembeni egységes elutasítás megbomlását jósolta: „[...] félek, elmállasztanak a koncessziók. Lesznek. Már megkezdték a hypotheca bankkal. Fontos, mert a zsebhez szól. Mennyit nem kérlel meg az olcsó pénz kilátás.” A földbirtokosok a drága hiteleknek „örülni fognak, mint bolond a fapénznek, s meglásd, lesz csitító beszéd quantum satis [amennyi csak kell] a Kaszinóban, hogy nyugton kell lenni, miszerint az ’üdvös intézetnek’ sikert szerezhessenek, s az eladósodott földbirtokot megmenthessék”.¹²⁵

Az elnök, Dessewffy Emil igyekezett minden fórumon visszautasítani azt a vádat, hogy az intézet ilyen-olyan politikai színezettel bír. Határozottan tiltakozott például egyrészt azon kormányzati gyanú ellen, miszerint a vidéki bizottmányokban olyanok kerültek alkalmazásra, „kik nem csak kormányellenes, hanem forradalmi érzelmekről ismeretesek”, mondván, „nem lehetne eléggé sajnálni, sőt halálos dőfés volna az intézetre, ha a kormány, néhány név miatt, mely a vidéki bizottmányok sorában neki nem tetszik, az intézettel éreztetné mostohaságát vagy idegenkedését. Ez vezetne csalhatatlanul oda, hogy amiben eddig a politika nem szerepelt, ezentúl szerepeljen [...]”¹²⁶ Másrészt pedig megpróbálta elérni, hogy az intézeti működés pénzügyi felügyeletét ne egy, a kormányhoz szorosan kötődő, kompromittált hivatalnok lássa el.¹²⁷

Ha végigtekintünk az alapítók több mint kétszáz fős listáján, akkor megállapíthatjuk, hogy igen változatos a névsor. Az arisztokrata nagybirtokosok túlsúlya vitathatatlan: számuk szinte eléri az alapítók kétharmadát. Politikailag azonban még ez a cso-

¹²⁵ Kossuth Lajos Teleki Lászlóhoz, London, 1860. febr. 15. (idézi Szabad 1967, 16).

¹²⁶ Dessewffy Emil levele a Helytartótanács elnökéhez, Pest, 1863. máj. 28. MOL D 191. 1863-2236. XII. 391. cs.

¹²⁷ „Nagy kétségeim vagynak, vajon politikailag ildomos eljárás volna-e a jelen pillanatban egy pénzügyi hivatalnoknak egy ilyen Intézethez királyi biztosul nevezése által szűnni kezdő ingerültségeknek táplálékot nyújtani ismét.” Dessewffy Emil Kállay Bénihez, Pest, 1862. nov. 8. MOL P 344 1. d.

port sem homogén, a konzervatív családok (pl. az Apponyiak, a Dessewffyek, a Zichyk) mellett az Andrássyak, a Batthyányak képviselőit, illetve Eötvös József nevét is felfedezhetjük. Ugyancsak az intézet mellett kötelezték el magukat a liberális köznemeség meghatározó alakjai: Lónyay Menyhérten és Gáboron kívül Csengery Antalt, Gorove Istvánt, Tisza Kálmánt, Trefort Ágostont is itt találjuk, de említhetjük a 1848–1849-es szerepéért távollétében halálra ítélt Almásy Pált is. Végül képviseltetik magukat az asszimiláló, nemességet szerzett zsidó nagykereskedő családok is (a Koppély-, az Ullmann-, a Wodianer-família).¹²⁸ Csengery Antal pedig az intézet tisztviselőinek megválasztása kapcsán testvéreinek a közgyűlésen létező „ókonzervatív pártról”, „Deák pártról” és „határozati-féle pártról” írt 1862 végén.¹²⁹

Lónyay Menyhért tehát egy, a bécsi kormány által segélyezett, arisztokrata dominanciájú, ám politikailag igencsak tagolt intézmény alelnöki posztját vállalta el. A földhitelintézet alapításának azonban volt egy másik személyes hozadéka is: Lónyay és testvérei (más alapítókhoz hasonlóan) már az intézet működésének első évében (1863-ban) tekintélyes összegű hitelekhez juthattak birtokaik fejlesztésére.

Hogy Lónyay nem csak a gazdasági élet területén bizonyult aktívnak, azt tanúsítja egyházáért kifejtett tevékenysége, szűkebben az ún. protestáns ügyben játszott szerepe 1859–1860-ban. Az osztrák neoabszolutista kormányzat 1859 őszén látta elérkezettnek az időt, hogy a hol burkoltan, hol egyértelműen forradalmisággal vádolt protestáns egyházak belső életét szorosabb ellenőrzés alá vonja. Bécs az egyházak évszázados autonómiája ellen intézett átfogó támadást. A régóta tervezett, de többször elhalasztott oktrojált egyházalkotmány közzétételére császári nyílt parancsban

¹²⁸ Erről bővebben lásd Egry 1999. Köszönöm a szerzőnek, hogy felhasználhattam kéziratosa munkáját.

¹²⁹ Csengery Antal bátyjához, 1862. dec. 31. (Csengery 1928, 487–488).

került sor 1859. szeptember 1-jén. Az ún. protestáns pátens megteremtette a lehetőségét a már meglévő egyházi döntéshozó testületek kormányzati ellenőrzésének (a IV. paragrafusban ez a szándék csak bújtatottan jelenik meg, a korábbi tervezetekben viszont egy főkonzisztórium létrehozása nyíltan a kormányzati beavatkozást szolgálta volna), továbbá szigorú felügyelet alatt tartotta a protestáns iskolákat, és át kívánta szabni a tradicionális egyházkerületi beosztást. Engedélyezte viszont hat évenként a zsinat összehívását, amely azonban üléseit csak a nyilvánosság kizárásával tarthatta meg. Végül az uralkodó a két protestáns egyház számára államsegély folyósítását ígérte. Az 1860. január 10-én kelt Leo Thun-féle kultuszminiszteri rendelet a pátens rendelkezéseit 1860. március végéig végre nem hajtó egyházközsegeket megfosztotta jogaitól, és vezetőik ellen a kormányzat bírósági eljárásokat helyezett kilátásba.¹³⁰

„[...] az egyházak egészen törvényen kívüli állapotba taszítatnak. Oly helyzet ez, melyben még a török járom alatt sem voltak a protestáns egyházak, melyektől a maga módja szerinti igazságkiszolgáltatást és jobbiztosítást, még a pogány török sem tagadta meg. És miért történik mindez? Nem másért, mint csupán azért, mert a magyar protestáns egyház, a maga alaptörvényeihez és történeti fejlődéséhez mindvégig hű kíván maradni. Nem kíván ez egyház semmi új jogot, nem sértett meg semmi polgári törvényt, nem változtatta meg hitvallását stb.” – értékelte a kialakult helyzetet Révész Imre református lelkész.¹³¹

A pátens rendelkezéseivel különösen a református egyház helyezkedett szembe, és lelkészeit passzív ellenállásra szólította fel (csak fegyveres erőszak esetén volt szabad engedniük a kormány-szervek akaratának, de ez ellen is írásban kellett tiltakozniuk), to-

¹³⁰ Révész I. 1957, 120–124.

¹³¹ „Futtában feltett gondolatok a magyar protestáns egyház ügyének jelen állása felett. 1860. február végén”. Révész I. 1900, 183.

vább a kormány politikájáról igyekezett tájékoztatni az európai (protestáns) országok közvéleményét.¹³² Az autonómiakonfliktus igen hamar az osztrák neoabszolútizmus elleni általános politikai tiltakozássá szélesedett (tüntetésekkel, diákmegmozdulásokkal). Bécs azonban nem várta meg az ellentét további éleződését, és 1860. május közepén lényegében visszavonta a pátens rendelkezéseit, beszüntette a lelkeszek ellen indított pereket, és Thun gróf menesztésére is sor került.¹³³ Egyházi kérdésekben sikerült tehát a neoabszolútista kormányzatot politikája megváltoztatására kényszeríteni. Ez ugyan csak részsiker volt, de szimbolikus jelentőséggel bírt, mert reményt nyújtott arra nézve, hogy az alkotmányos jogokhoz való kitartó ragaszkodás átfogó fordulatot hozhat az ország politikai viszonyaiban is. A protestáns egyház szabadsága ily módon szorosan összekapcsolódott az ország szabadságával. Minderről Lónyay így vélekedett 1860 májusában: „[...] azon 9 hónapi nyugtalanság, melyen keresztülmentünk, valóságos nyereség ránk nézve, buzgóbbak lettünk, határozott ragaszkodásunk törvényes jogainkhoz törte meg a beavatkozást s meggyőződésem az, hogy így is, úgy is forduljanak a viszonyok, engedni fognak és elismerik jogainkat. Azonban vallásbeli tekintetben is biztosságban s egész nyugalomban csak akkor fogjuk magunkat érezhetni, ha a haza alkotmányos jogai, nem az octroyirozás [kényszerítés], de a visszaállítás útján elismerve és foganatosítva lesznek. [...] tehát mint őseink tevék, ne válasszuk el az egyiket a másiktól, sőt egységesen igyekezzünk kivívni alkotmányos jogainkat, akkor vallásunkért dolgoztunk.”¹³⁴

Naplója alapján egyértelmű, hogy a pátens elleni harc sikerét nem kis részben saját magatartásának tulajdonította. „Nevezetes, hogy eleitől fogva, midőn szeptember kezdetén 1859-be[n] Tuzsé-

¹³² „Utasítások néhány pontban, 1859. dec. 12.” Révész I. 1900, 137–139.

¹³³ Bővebben lásd Zoványi 2004, 283–290; Gottas 1965.

¹³⁴ Lónyay Menyhért Vay Miklóshoz, Pest, 1860. máj. 12. (korabeli másolat). MTAK Kt. Ms. 5304/19.

ron olvastam a lapokból a pátenst, mindjárt Balogh Péterhez írt, később Tiszához intézett levelemben tisztán meghatározám az állást, melyből kiindulnunk kell, s akkor előre megmondám, mi lesz a vége. Tudtam, hogy ha egységes és állhatatos az akaratunk, minden vallásbeli jogaink visszaszerezzük. Ugyanezen véleményét nyilvánítám folyvást, s beteljesült, van is ezért becsületem, különösen a békés-bánátiak előtt” – gondolt vissza büszkén a lefolyt év történéseire.¹³⁵ Küzdőtársként Révész Imrét, Tisza Kálmánt, Balogh Pétert és Vay Miklóst említette meg.

Beszámolója szerint az ő és még néhány társa határozott helytállása öntött bátorságot a lelkészekbe. Naplójában külön is kiemeli, hogy hányszor kellett a pátenssel szembeni ellenállást szervezve templomi beszédet tartania különböző tanácskozásokon. Lónyay számára minden bizonnyal az tette ezeket az eseményeket emlékezetessé, hogy ezúttal nem gazdasági szakkérdésekről kellett tárgyilagos stílusban beszélnie politikustársai előtt, hanem az alkotmányos szabadság védelmére buzdító lelkesítő szónoklatot várt tőle a templomok padsoraiban ülő népes számú hallgatóság.

Lónyay továbbá tagja volt annak a bécsi küldöttségnek, amely 1860 januárjában a protestánsok sérelmeit tartalmazó feliratot kívánt átadni a császárnak, majd ennek meghíúsulása után az ő kezdeményezésére írta meg *Tájékozás* című röpiratát Révész Imre. A kormányzat által később üldözött irat részletesen elmagyarázta a lelkészeknek, hogy a pátens és az azt követő rendeletek mely pontokon sértik meg a világi törvényeken és egyházi kánonokon alapuló református egyházalkotmányt, majd pedig eltiltotta őket e dokumentumok kihirdetésétől.

Az eddig elmondottak azonban nem akadályozták meg Lónyayt abban, hogy közvetítő szerepet vállaljon 1860 tavaszán Thun miniszter és megbízottja, Szógyény-Marich László, valamint a pátenssel szembeni ellenállás meghatározó személyei kö-

¹³⁵ Lónyay 2003, 95–96 (1860. dec. 31.).

zött. Thun a várható kormányzati kudarcot úgy kívánta enyhíteni, hogy igyekezett elérni: egy megtartandó zsinat a teljes elutasítás helyett legalább mint uralkodói előterjesztést tárgyalja a császári nyílt parancsot. A protestáns vezetők elvben hajlottak volna egy ilyen megoldás elfogadására, de ragaszkodtak ahhoz, hogy erről a régi szabályok szerint megtartott egyházkerületi gyűléseken dönhessenek. Mivel azonban ezt külön kérvényezni a miniszternél nem voltak hajlandók, így a megegyezés elmaradt. A pátent egy hónappal később visszavonták.¹³⁶ Lónyay viszont szerepvállalásának köszönhetően elnyerte a legnagyobb területű Békés-bánati Egyházmegye segédgondnoki tisztségét, miközben a Pest-budai Egyházközség presbitere is lett.

Tájékozódás

Úgy véljük, hogy a különféle országos és regionális gazdasági vállalkozásokban, illetve a református egyház életében való aktív részvétele folytán Lónyay egy olyan szerteágazó kapcsolatrendszert épített ki az 1850–1860-as évek fordulójára, amelyet később jól tudott kamatoztatni. Fontos hangsúlyozni, hogy a neoabszolutizmus éveiben tanúsított efféle magatartást a közéleti viselkedés mintaadó személyiségének tekintett Deák Ferenc is támogatta.¹³⁷ Az is igaz azonban, hogy a szerepvállalás ilyen mértéke csak kevesekre volt jellemző. Deák 1862-ben Lónyayhoz írt kedélyes

¹³⁶ Ehhez lásd Szőgyény-Marich 1903, 25, valamint Szőgyény-Marich László levelét Vay Miklóshoz, Bécs, 1860. ápr. 19. és Lónyay Menyhért levelét Vay Miklóshoz, Debrecen, 1860. ápr. 20. (Vay 1899, 484–489).

¹³⁷ „Élet és mozgás van mindenütt, s úgy látszik, nem alszunk; irodalom, nemzetiség, ipar, gazdaság terén mindenütt történik valami, ha csekély is, de jele az életnek, s életrevalóságnak; pedig ez egyelőre elég, mert nemzet még inkább mondhatja, mint egyes ember: ...ich kann schon warten [tudok várni].” Deák Ferenc Széchenyi Istvánhoz, 1858. máj. 12. (Idézi Deák-Molnár 2003, 94).

hangvételő levelében a kettejük habitusában mutatkozó különbségeket ekként ragadta meg: „Te fiatal vagy és erőteljes, karcsú, mozgékony, tevékeny és szorgalmas, én pedig vén vagyok és vastag és lusta. [...] Te szeretsz gondolkozni és dolgozni, én pedig nem szeretek [...]”¹³⁸

A kiépített kapcsolatrendszer számottevő befolyást biztosított Lónyay számára a politikai életben is. Természetesen e kapcsolatok megalapozásában komoly szerep jutott az apai hagyatéknek (azaz az id. Lónyay Jánostól megörökölt ismeretségeknek). Lónyay közvetítői szerepében nem csak az itthoni és az emigrációban élő liberális ellenzék, de a hazai konzervatív körök és egyre inkább a bécsi kormányzat is elfogadta. A kapcsolatháló minőségét mutatja, hogy a protestánsok jogaiért harcoló Révész Imre egyértelműen Lónyay közbenjárásának tulajdonította, hogy 1858-ban elkerülte a börtönt, az emigráció egyik vezetőjének, Teleki Lászlónak 1860. decemberi letartóztatásakor pedig rokonai ugyancsak hozzá fordultak segítségért.¹³⁹

Lónyaynak az emigrációval fenntartott kapcsolatairól csak töredékes információink vannak. Saját bevallása szerint az 1850-es években túl veszélyesnek tartotta volna a naplórírást, az utókorra maradt levelei pedig rendszerint feltűnően kerültek a politikai események tárgyalását. Az évtized végéig a kortársak sem említik naplóikban, leveleikben Lónyay tevékenységét. 1859 augusztusában viszont Lónyay neve már úgy bukkan fel a Londonban Kossuth mellett titkári feladatokat ellátó Tanárky Gyula napló-

¹³⁸ Deák Ferenc Lónyay Menyhérthez, Pest, 1862. máj. 3. (Deák F. 1903, III. köt. 298–299.)

¹³⁹ „Midőn pedig 1858-ban, a megindítandó Prot. Lapba, egy a bécsi békekötésről írott cikkemért, engem mint szerzőt, Ballagi [Mór] urat mint kiadó szerkesztőt, igen fenyegető bűnvádi vizsgálat alá fogtak, igen kiválóan a gróf Lónyay Menyhért szíves fáradozásainak s mindenkor kész közbenjárásának köszönhetjük, hogy bennünket el nem zártak.” Révész Imre 1876-ban kelt visszaemlékezését lásd mint könyve bevezetőjét (Révész I. 1900, 11–12). Teleki ügyéről lásd Lónyay 2003, 86 (1860. dec. 24.); Szabad 1967, 208.

jában, mint aki egyaránt bizalmas információkkal rendelkezik a konzervatívok, az otthoni mérsékelt liberálisok és az emigráció terveiről, belső vitáiról. Ugyanezen év decemberében pedig Teleki László arról tájékoztatta levelében Kossuthot, hogy Lónyay „testtől-lelkestül benne van a mozgalomban”. Maga Kossuth is elismeréssel emlékezett vissza Lónyay szakértelmére, melyet az emigráció céljaira ajánlott föl: „Segítségünkre kíván lenni az ország állapotának alapos megismertetésénél az európai sajtóban, kérésemre 1860. februárban egy terjedelmes értekezést is dolgozott ki, s küldött meg nekem az osztrák pénzügyről. Szakavatott, jeles dolgozat, melynek nagy hasznát vettem; s az ítésezileg összeállított adatok, melyeket e dolgozathból merítettem, nagy figyelmet keltettek a finaciális körökben.”¹⁴⁰

E források alapján úgy tűnik, hogy Lónyay az európai nagypolitikai események hatása alá kerülve ezekben a hónapokban – legalábbis az emigráció tagjai előtt – korábbi politikai elveihez képest radikálisabb nézeteket hangoztatott. Úgy vélte, hogy az Ausztria vereségével záruló francia-piemonti-osztrák háború után a magyar nemzet, ha egyöntetűen összefog és programjának középpontjába a nemzeti követeléseket (az alkotmányosság és a megerendszer teljes visszaállítását) állítja, akkor szétrombolhatja az osztrák neoabszolutizmust. Pénzügyi tanulmánya szerint Ausztria egyébként is kényszerhelyzetbe került: vagy utat enged a politikai kibontakozásnak és az azt követő pénzügyi rendezésnek, vagy változatlanul fenntartja költséges katonai, hivatali apparátusát és hibás pénzügypolitikáját, amely azonban néhány év múlva szükségszerűen államcsödhöz vezet.¹⁴¹

¹⁴⁰ Az említett források: Tanárky 1961, 89–94 (1859. aug. 18–20-i bejegyzés); Teleki László Kossuth Lajoshoz, 1859. dec. 29. (Kossuth 1881, 72), valamint Kossuth lábjegyzetes megjegyzése ugyanitt.

¹⁴¹ Lónyay Menyhért dolgozata, é. n. MTAK Kt. Ms. 4858/35. Talán nem tévedünk, ha a kéziratot a Kossuthnak készített pénzügyi tanulmány piszkozatának tekintjük.

Lónyay a helyzet emberének Kossuthot mondta, akiről az emigráns politikusok előtt elismeréssel szólt, és kiemelte a kormányzó magyarországi népszerűségét. Kossuthot azonban hívein keresztül – az országban terjedő orosz orientációt ellensúlyozandó – a francia szövetség fenntartásának szükségességére figyelmeztette, amely felbomlott, miután III. Napóleon 1859 júliusában váratlanul fegyverszünetet kötött Ausztriával, keresztülhúzva ezzel az emigráció katonai terveit.

Deák politikai tértelenségéről, határozatlanságáról érezhető türelmetlenséggel nyilatkozott: „Deák nem a cselekvés embere, nem hiszi senki, hogy valaha szerepe lesz, de logikáját még mindég hallgatják.” „Az otthoni régieknek nincs nagy hatásuk. Deáknak sincs. Igen apathikusnak tartják. – Fél! [...] Szépen okoskodik a remény mellett, de semmit sem tesz és semmi áron nem akarja magát compromittálni.”¹⁴²

Mint arról Kossuth is említést tett, az emigráció – összefogva az otthoni liberális politikusokkal – 1860 elején felvilágosító sajtókampányba kezdett először külföldön, majd az ország határain belül. Az akcióba mások (pl. Tisza Kálmán) mellett Lónyay is bekapcsolódott: „A Bach-kormány egyik taktikája volt, hogy az európai összes hírlapirodalomban hamis felfogásokat és híreket terjesszen Magyarországról. Mi, kik ezt sajnos tapasztaltuk, és kik néha-néha a külföldre utazhattunk, s ott különösen gr. Teleki László által az emigrációval érintkezésbe jöttünk, abban állapodtunk meg, hogy pénzt gyűjtve, azon igyekeztünk, hogy Magyarország állapotáról helyesebb fogalmakat terjesszünk az európai sajtó útján. [...] Miután a külföldi lapokban írt cikkek már nagy mozgalmat keltettek volt, megegyeztünk benne, hogy időről időre tájékoztató nyilatkozatokat küldünk szét az országba. Az elsőt én írtam. Minthogy tartani lehetett attól, hogy házkutatások alkalmával fölismerik a kormányra nézve veszedelmes irányát, ezen

¹⁴² Lónyay szavait tolmácsolják: Tanárky 1961, 91; Kossuth 1881, 72.

iraton ez a cím áll: Programm 1790-ből József császár korából” – emlékezett vissza tevékenységére 1883-ban Lónyay.¹⁴³

A feltehetően 1860 februárjában vagy március legelején keletkezett röpiratot, melyet később röviden csak *Tájékozás* címen emlegettek, állítólag ezres példányban terjesztették. A dokumentum gyors elterjedését elősegítette, hogy a pátens ellen indított protesztáns mozgalom egyes bizalmas tanácskozásain is kézről kézre adták annak másolatait.¹⁴⁴

A *Tájékozás* szerint a nemzetnek komoly esélye van arra, hogy „egy szabad, alkotmányos, jobb kornak” nézzen elébe (Ausztria külpolitikai helyzete, pénzügyi zavarai, az örökös tartományok alkotmányvágya stb. miatt), éppen ezért a kibontakozás reményét nem szabad eldobnia azzal, hogy a politikai elit egy része megfontolatlan akciókba kezd, másik része pedig, felrúgva az összefogást, apró engedményekért cserébe alkut köt a neoabszolutista kormányzattal. Szükség van ezért a képviselt elvek és az elérendő célok egységesítésére, melyek a röpirat szerzője szerint: a magyar királyság területi egységének helyreállítása, a vármegyei autonómia visszaállítása, „megtisztulva minden hűbéri viszonyoktól, megtartván, amennyire lehet, a százados elnevezések s emlékek kegyeletteljes formáit”, valamint a soha el nem évülő alkotmányosság biztosítása, „amely honunk minden népeit, azok viszonyos [kölcönös] kívánatainak kellő méltánylása és történelmi jogaik teljes elismerése mellett boldog felvirágózásra egyedül vezetheti.”

A dokumentum az Ausztriához fűződő államjogi viszonyt kizárólag perszonálunió formájában tartja megőrizhetőnek, e konstrukció jövőjét azonban meglehetősen bizonytalanak látta: „Ha a

¹⁴³ Deák F. 1903, II. köt. 509–510; Szabad 1967, 18–19.

¹⁴⁴ Egy példányát őrzi a Tiszántúli Református Egyházkerület levéltára a pátensügyi iratok között, Könyves Tóth Mihály másolatában, aki az irat hátoldalára ráírta: „1860. márc. 1. a magyar főbb nemesség programmja”. Révész I. 1957, 179.

sors úgy akarná, hogy a kapcsolat, melyben az úgynevezett oszt-
rák örökös tartományokkal vagyunk, továbbra is fennmaradjon
[...]" A szerző tehát végső soron nyitva hagyta annak a kérdésnek
a megválaszolását, hogy a nemzet – a külpolitikai eseményektől
függően – a forradalom (az elszakadás) és a kiegyezés (az Ausztria
vezette államszövetség) válaszútja közül melyikre fog lépni.

Addig is azonban, míg a politikai kibontakozás ideje elkövetke-
zik, a fő feladat a megyei ellenállás gyakorlása és a nyilvánosság
eszközének alkalmazása a neoabszolutista kormányzás gyengíté-
sére. A röpirat a passzív ellenállás különféle technikáit is felsor-
olja: az állami adófizetés megtagadását, a német nyelv haszná-
latának mellőzését, az állami bíraskodás fórumainak elkerülését
(helyettük: választott bíróságok). Fontosnak tartja azonban hang-
súlyozni, hogy tartózkodni kell az erőszakba torkolló tüntetések
szervezésétől, másrészt viszont „semmi közérdekű ügytől, mely
hazafiúi érzetünkkel megegyezik, fillérjeinket s forintjainkat meg
ne vonjuk”.¹⁴⁵

Telekihez áprilisban küldött levelében Lónyay a *Tájékozás* ott-
honi fogadtatásáról és az uralkodó közhangulatról tudósította ba-
rátját. Úgy látta, hogy az általa meghirdetett programon, amely lé-
nyegében a mérsékelt liberális tábor felfogását tükrözte, az egyre
nagyobb befolyással rendelkező radikálisok túlléptek; az ország a
forradalom küszöbére jutott: „Az izgatottság nőttön nő. Egy pár
hónap múlva bajosan lesz fékezhető. Naponta csökken, enyészik
azok száma, kik még itt-ott oly reményekkel voltak, hogy fölül-
ről történhetnék olyasmi, ami kibékülésre vezethetne s ezek is
mindannyian csatlakoznak azon programunkhoz, mi *Tájékozás*
címet visel s kezeitek közt van, a nemzet pezsgő része azonban,
il partito d'azione [a cselekvő rész], ehhez csak mint legkevesebb-
hez csatlakozik s csak éppen azért, hogy szakadást ne idézzen elő.
De reményei s elhatározása sokkal tovább terjednek. Keményen

¹⁴⁵ A *Tájékozás* c. röpirat szövegét lásd Kossuth 1881, 75–78.

működnek a megyékben, a népben s a végelszakadást meg akarják kísérelni. Bármi történjék is, a forradalom elkerülhetetlen.”¹⁴⁶

Ennek ellenére az ellenzék egységesítését célzó programok gyártása később sem szünetelt. Lónyay visszaemlékezésében említést tesz egy második *Tájékozásról* is, amelynek a szövegét „egy kis bizottság állapította meg, amelynek én voltam tollvivője”. Sajnos, a dokumentummal kapcsolatban részletek nem ismeretesek.

Lónyay újabb programadó írásokkal 1860 októberében jelentkezett, melynek előzménye egyértelműen az a belpolitikai elmozdulás, amelyet az Októberi Diploma kibocsátása okozott. Ferenc József a magyar konzervatív arisztokrácia kezdeményezésére október 20-án kiadott császári nyilatkozatával Ausztria hatalmi állásának fönntartása érdekében államjogi intézkedéseket vezetett be. Az igencsak korlátozott érvényű alkotmányos engedmények részeként az uralkodó kilátásba helyezte a magyar országgyűlés összehívását és elismerte annak törvényhozási jogait, igaz, csak az 1848-at megelőző rendi kereteken belül. Az országgyűlés elsődleges feladatának az 1848-as törvények felülvizsgálatát és a koronázás jogi és politikai feltételeinek megteremtését tekintette. Elrendelte továbbá egy szűk törvényhozási jogosítványokkal felruházott központi parlamentnek, a birodalmi tanácsnak a felállítását, s az uralkodó elvárta, hogy ebbe a magyar országgyűlés is delegáljon tagokat.

A diploma hallgatott viszont a parlamentnek felelős kormány visszaállításáról, helyette – az 1848 előtti szisztémának megfelelően – a végrehajtó hatalom gyakorlására a Bécsből felügyelt magyar és az erdélyi kancellária felélesztéséről intézkedett.

Az ország különállását és a szentesített áprilisi közjogi törvényeket el nem ismerő diploma országszerte tiltakozásokhoz (sőt helyenként fegyveres összecsapásokhoz) vezetett. Lónyay szerint

¹⁴⁶ Teleki László Kossuth Lajoshoz, 1860. ápr. 9. (Kossuth 1881, 75–78). Teleki idézőjelek között tolmácsolja Lónyay mondatait Kossuthnak.

a megmozdulásokat „külagitatio” szervezte, a benne részt vevő tudatlan tömeg és a dühödt katonaság erőszakoskodását pedig elítélte.¹⁴⁷ Mindazonáltal a diploma kiadását szorgalmazó konzervatívokat (Apponyi Györgyöt, Dessewffy Emilt, Vay Miklóst stb.) illúziók kergetésével és politikai vaksággal vádolta, mert a magyar politikai elitből senkivel sem egyeztettek előzetesen, s mert nem használták ki a birodalomra nehezedő külső és belső nyomást radikálisabb engedmények kicsikarására. „Köztünk élve mégis úgy látszik, nem értették meg a nemzet valódi érzületét. Mert nekik az ő tiszta szándékuk mellett, előrelátó és minden szenvedély nélküli politikájuknál fogva a jelen diploma oly örvendetesnek látszott, mely a jövő nemzeti nagyság óvatos kifejlődésére a dinasztismus érzelmeivel megegyeztetve legbiztosabb alapnak mutatkozik” – írta naplójába.¹⁴⁸

Lónyay a nyilvánosság előtt is kifejtette véleményét a kialakult politikai helyzetről és a szerinte szükséges teendőkről. A neki tulajdonított III. *Tájékozás* című röpirat ugyan elégedetlen a diplomával, az engedményekben mégis a bécsi kormányzat gyengeségét látja, amelyet a magyar politikai elit egy egységes és határozott (de semmiképpen sem erőszakos) fellépéssel a maga javára fordíthat és elérheti követelései teljességének a teljesítését: „[a kormány] oly engedményeket adott, melyeket ha eszélyesen fölhasználunk, az ő gyengítésére és a mi erősítésünkre vezetnek. Ily viszonyok közepette, midőn amonnan remény mutatkozik, itt pedig megtört az erő, mely a vaspálcát vezette, kételkednünk sem lehet afelől, hogy ha tántoríthatatlanul és higgadtan teljesítjük kötelességünket, hazánk integritásának, szabad alkotmányos életének és önállóságának helyre kell állania; ez pedig azon fő cél, melyre törekednünk kell.” A *Tájékozás* által képviselt program a korábbiakhoz képest

¹⁴⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1860. okt. 25–26. MOL P 470. 1. cs.; Szabad 1967, 80–83.

¹⁴⁸ Lónyay 2003, 11–12.

új elemeket nem tartalmazott: alkotmányos önállóság, területi integritás, nemzetiségi egyenlőség. Határozottan óvott az állami hivatalviseléstartól, viszont a megyei közéletben való aktív szerepvállalásra szólított fel.¹⁴⁹

Ez utóbbi gondolatot részletesebben is kifejtette a Pesti Naplóban – névaláírással – megjelentetett cikksorozatában. Lónyay a vármegyét és annak önkormányzati autonómiáját jelölte meg azon intézményként, mint amely az alkotmányosság és a központtal szembeni ellenállás legfőbb biztosítékaként szolgálhat, éppen ezért az újjászervezett municípiumokban a hivatalvállalás hazafias kötelesség: „Azt merjük állítani, hogy széles e világon nincs intézmény, mely ha megtisztul régi hiányaitól, hozzá fogható lenne különösen a közigazgatás és igazságszolgáltatás gyorsaságát, helyességét és olcsóságát tekintve. [...] mindenki, kibe a közbizalom összpontosul, vállalja el kivétel nélkül azon hivatal, melyben megyéjének és így hazájának legtöbbet használhat, legyen az az első vagy utolsó legkisebb hivatal.”¹⁵⁰

Lónyay a sajtó hasábjain is visszatért többször hangoztatott gondolatához, a nemzeti összefogás szükségességéhez. Figyelmeztetése ezúttal a radikálisoknak szólt: „[...] mindenek fölött tartsuk föl ezután is erőnk kútfejét: az egyetértést. Némuljanak el addig, míg alkotmányos jogaink kellőleg biztosítva nincsenek, minden pártok, olvadjanak be a közakaratra az egyéniségek, velük született hiúságukkal és minden kisszerű magánérdekkel, és mindenki foglalja el azon tért, hol hazájának legtöbbet használhat.”¹⁵¹

Az alkotmány tervezetében Menyhért testvérének küldött levelében tovább ment. Kívánatos közjogi berendezkedésként a perszónalunióra épülő dualizmust nevezte meg. Úgy vélte, hogy a politikai kibontakozást a bécsi és a pesti országgyűlés között

¹⁴⁹ Lásd Deák F. 1903, II. köt. 509–511.

¹⁵⁰ *Pesti Napló*, 1860. nov. 9. és 13. (260-3225., 263-3228. sz.).

¹⁵¹ „Tájékozzuk magunkat” (-y-). *Pesti Napló*, 1860. nov. 20. (269-3234. sz.).

meginduló tárgyalások hozhatják majd meg (az uralkodó csak szentesíti a kompromisszumot): „Igen sok hasonlat van a követendő politikára nézve a protestáns ügy és a Diploma közt. A tetteges ellenállást kerülve egy lélekkel ragaszkodtunk a törvényes jogainkhoz a patens ellen, nem maradtunk veszteg, minden alkalommal kimondtuk azt és siker lett. Belehelyeztük magunkat magunk minden törvényes jogainkba. Csak egyező akarat legyen bennünk, legyen az egész nemzetben, úgy nyerve van a játék s remény lehet reánk egy jobb, nyugodt kor után. A dualizmus az egyedüli alap, mely alatt a Monarchia együtt állhat, úgy mint Schvegia [Svédország] és Norvegia. [...] Megoldható a Monarchia közös kérdése csak az által, ha mind a magyar országgyűlés, mind a többi tartományok közös gyűlése egymással értekezve, compromissumra lép s ezt a fejedelem megerősítvén, az fogja az új *pragmatica sanctio*t képezni, mely után, ha együtt is maradunk, ezen monarchiát inkább fogják Magyar mint Osztrák monarchiának hívni.” Lónyay testvére előtt is elengedhetetlennek mondta a 48-as törvények helyreállítását, de azok revízióját is szükségesnek vélte: „Restitutiója, javításokkal, nem *democraticus*, de *szabadelvű aristocraticus* alakban.”¹⁵² Ez utóbbiba feltétlenül beleértette – mint az naplójából tudható – a választási cenzusok megemelését és a képviselőház létszámának jelentős csökkentését, azaz az 1848. évi V. törvényekben szabályozott választójog és kerületi beosztás megszigorítását.¹⁵³

A Lónyay által képviselt felfogás irányát és főbb elemeit tekintve megegyezett Deák és szűkebb körének helyzetértékelésével. Az „öreg orákulum” – ahogy naplójában nevezte Deákot – nyíltan nem kívánt támadást intézni a diploma ellen, mert azt a politikai kibontakozás biztató előjelének tekintette, egyetértett továbbá a megyei hivatalvállalással is. A Kemény Zsigmond által a Pesti

¹⁵² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Pest, 1860. nov. 13. MOL P 470. 1. cs.

¹⁵³ Lónyay 2003, 45, 68 (1860. dec. 3., dec. 15.).

Napló hasábjain, a diploma kibocsátása után néhány nappal közölt programadó írások azonban határozottan ragaszkodtak az 1848-as törvények teljes körű helyreállításához.¹⁵⁴ Ezt a programot tette magáévá az a bizalmas tanácskozás is, amelyre november 1-jén és 2-án került sor a különböző ellenzéki csoportok között (Lónyayn kívül jelen volt még például Eötvös, Andrássy Gyula, Tisza, Ivánka Imre, Komáromy György). Ezzel párhuzamosan azonban magánkörben, Deák környezetében több elképzelés is formálódott arra nézve, hogy az alkotmányosság helyreállítása után mely pontokon szorulnak pontosításra, módosításra az áprilisi törvények.¹⁵⁵

Mindeközben a konzervatívok komoly erőfeszítéseket tettek az ellenzék megosztására. Apponyi György bizalmas feljegyzése arról tanúskodik, hogy a diploma kiadása után céljuk az ellenzéki összefogás megbontása volt, melynek részeként tárgyalásokat terveztek a mérsékeltekkel, köztük is név szerint említve például Andrássyt és Lónyayt. Arra kívánták rábírní őket, hogy segítsék elő az országgyűlés gyors összeülését, illetve hogy „a fiatalság erőszakoskodásának, a clubboknak és az emigrációnak ellene dolgozzanak. E mellett a sajtó által is kellene a közvéleményre hatni, tanítva, csillapítva s a botránnyokat korholva.”¹⁵⁶ Igyekeztek a mérsékelteket bevonni a kormányzati munkába is. Úgy tűnik, hogy személyes kapcsolataik folytán különösen bíztak Lónyay megnyerésében. Dessewffy Emil és a helytartótanács frissen kinevezett alelnöke, gróf Sennyey Pál már október 23-án állami hivatalvállalásra szólították fel. „Hivatalt, úgy láttam, tetszésem szerint vállalhattam volna” – írta Lónyay testvérének.¹⁵⁷ Néhány nappal később az ugcsoi főispánságot kínálták föl neki, majd királyi biz-

¹⁵⁴ *Pesti Napló*, 1860. okt. 26., 27. stb.

¹⁵⁵ Deák elképzeléseiről lásd Dobszay 2004; Deák–Molnár 2003, 106–110. Lónyayval ellentétben Deák ellenezte a census megemelését.

¹⁵⁶ Apponyi feljegyzését közli Vay 1899, 327.

¹⁵⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1860. okt. 25. MOL P 470. 1. cs.

tosi kinevezést a Tisza-szabályozás irányítására, ezeket követte decemberben a kilátásba helyezett alkancellári pozíció, illetve az összeülő képviselőház elnöki tisztsége.¹⁵⁸

Lónyay csak részben váltotta be a személyéhez fűződő konzervatív reményeket. Igaz, hogy írásaiban mérséklőleg lépett fel és intenzív közvetítői szerepet vállalt a politikai élet különféle résztvevői között (például komoly része volt Deák és Ferenc József decemberi találkozásának előkészítésében), sőt időnként még tanácsokkal, tudósításokkal is ellátta az őt megkérdező kormányzati politikusokat egyes pénzügyi kérdésekről, illetve az ellenzék belső erőviszonyairól, hangulatáról, de leválasztása az ellenzéki tömbről sikertelen maradt. Kitartott az ellenzék egysége, valamint az alkotmányosság teljes körű visszaállítása mellett, és következetesen elzárkózott a kormányzati szerepvállalástól is.

Ez utóbbi elvet azonban korántsem kívánta kiterjeszteni egész családjára. Miközben önmaga visszautasította a főispáni széket, más politikustársaihoz hasonlóan arra hivatkozva, hogy képviselőként a hamarosan összeülő alsóházban többet tehet hazájáért,¹⁵⁹ minden energiájával azon volt, hogy Albert testvérét állítsa Ugocsa élére. Vay kancellár megnyerésére gyorsan sor került, nem úgy, mint Albert és édesanyjuk ellenállásának a leküzdésére. Menyhért november folyamán testvérét leveleivel árasztotta el, melyekben számos érvet sorakoztatott fel a főispáni hivatal elvállalása mellett (őt hozná kínos helyzetbe, ha visszautasítaná a tisztséget; szép hazafias feladat, a megyék rendezése miatt fontos e poszt; az alsóházban úgysem kíván szerepelni, így viszont főrendiházi tag lesz; nem jár sok feladattal a főispánkodás, majd szerez egy megbízható alispánt maga mellé; a mostani kormány nem kíván politikai azonosulást; anyagilag sem megvetendő az állás stb.). Albert meg-

¹⁵⁸ Lónyay 2003, 12 (1860. okt. 27.), 22 (nov. 10.), 77 (dec. 22.).

¹⁵⁹ Lónyay Menyhért a kir. udvari kancellárhoz, Pest, 1860. nov. 2. MOL D 185. 1860-119. 1. cs.; Lónyay Menyhért Vay Miklóshoz, Pest, 1860. nov. 2. (Vay 1899, 329-331).

győzése után pedig tanácsokkal látta el testvérét a helyes megyei kormányzást illetően.¹⁶⁰ November közepén megérkezett Lónyay Florentina „belenyugvása” is (testvére, Lónyay Gábor visszautasította az ungi főispánságot). A kormánytól függő hivatal elvállalásával szembeni elvi kifogását minden bizonnyal Albert fia iránt érzett aggóató szeretete oszlatta el: „Talán Albert fiam elégedettebb és vidámabb lesz, ha tevékenységének nagyobb tér nyílik. Lehet, hogy a kielégítetlen ambitio tette őt eddig kedvetlenné, ez volt oka mogorva egykedvűségének, mi engemet gyakran szomorított.”¹⁶¹

Menyhért döntésében és későbbi magatartásában vitathatatlanul fontos szerepet játszott a tudatos családi stratégia: „Nekünk, 3 testvérnek úgy kell combálnunk a dolgokat, hogy emeljük egymást, együtt tervezve és együtt tartva. Ha nem is mindjárt, de idővel.” Albertet főispánnak, Jánost képviselőnek szánta, „Józsi [pedig] vállaljon megyei hivatalt, ekkor fel fog benne talán ébredni a komoly ambitio és tevékenység”.¹⁶² E munkamegosztás tehát egyrészt a család előrejutását szolgálta, másrészt pedig a melankóliára hajlamos Albert közéleti aktivitásának fokozását. A másodszülött fiúból feltehetően eleve hiányzott Menyhért kiertató szorgalma és határozottsága, de nem adattak meg számára azok a kulcsélmények sem, amelyek Menyhért érdeklődését és pályáját egész életére meghatározták (a reformkori országgyűlések légköre, Széchenyivel való kapcsolata stb.). „Csudálatos testvéremben, hogy az önbizalmat csak lassan nyeri meg. Annyi józan ítélőtehetség és szép lelki tulajdonok mellett csinos alakja, jó hangja, folyó és hangzatra helyesen accentuált [hangsúlyozott] előadása pedig igen képesítenék a szónoklatra. Ő, ki 1849-be[n] az eperjesi és podheringi csatáknál nemzetőreivel szembeszállt a go-

¹⁶⁰ Pl. Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1860. nov. 9., 11., 13., 26., 27. MOL P 470. 1. cs.

¹⁶¹ Lónyay J. 1891, I. köt. 118 (1860. nov.); Lónyay 2003, 31 (1860. nov. 17.).

¹⁶² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1860. okt. 25., nov. 13. MOL P 470. 1. cs. Az Andrássy család esetében hasonló stratégia mutatható ki (Szabad 1967, 90–93).

lyókkal, sőt gyakorlatlan beregi embereibe bátorságot tudott önteni, nem mert a megyei gyűlésen felszólalni, minden unszólásom dacára. 1853-ba[n] beleforcíroztam [beleerőltettem] a tiszai elnökségbe Beregbe[n], múlt évben az ugcocsi főispánságba, s azóta a megyékben szépen szónokol” – írta naplójába Menyhért.¹⁶³

1861 januárjára világossá vált, hogy a konzervatívok rendezési kísérlete kudarcba fulladt: az Októberi Diplomában meghirdetett programhoz kellő politikai támogatást nem sikerült szerezniük, az ellenzék megosztásához fűződő taktikájuk sem ért célt, a vármegek sem az általuk kijelölt utat választották a politizálásra,¹⁶⁴ végül a császár és Deák találkozáján sem közeledtek az álláspontok.

Bécs igen hamar megvonta a magyar konzervatívoktól a politikai bizalmat, és határozott irányváltással a birodalmi centralizáció mellett döntött. Az 1861. február 26-án kiadott uralkodói pátens elrendelte, hogy az összeülő magyar országgyűlés a nyílt parancsban meghatározott arányban és módon küldjön tagokat (az osztrák tartományi parlamentekhez hasonlóan) a birodalmi tanácsba. Mindez súlyosan sértette a magyar országgyűlés önállóságát és hatáskörét (pl. az adó- és újoncmegajánlást). A februári pátens tagadta a Magyar Királyság területi integritását és Erdély, valamint Horvátország részére külön állapított meg képviseleti kvótákat. Az uralkodói nyílt parancs viszont továbbra sem helyezte alkotmányos alapra a végrehajtást: ezúttal is elmaradt a parlamentnek felelős kormányzás elvének kimondása.

¹⁶³ Lónyay 2003, 260 (1861. jún. 28.).

¹⁶⁴ Jól példázza ezt az uralkodó felszólítása nyomán a báró Vay Miklós udvari kancellár által az újonnan kinevezett főispáni kar számára összeállított utasítás sorsa is. A főispáni utasítástól, amely egy későbbi törvény megalkotásáig a megyei bizottmányok összehívásával és a tisztújítások lebonyolításával, illetve a közigazgatás irányításával kapcsolatos intézkedési programot foglalta magában, s amely szándéka szerint a hazai közhangulat csillapítását szolgálta, számos megye eltért, az azt kísérő és az uralkodó iránti lojalitást kifejező főispáni eskümintá szövegét pedig helyenként megmásították, sőt esetenként teljességgel mellőzték. Bővebben lásd Szabad 1967, 158–173.

A bekövetkezett fordulat egyöntetű csalódást idézett elő és komoly indulatokat kavart a magyar politikai közvéleményben. Maga Lónyay már február 28-án tollat ragadott és név nélkül megjelentetett, patetikus hangvételű cikkében bírálta a pátenszt. Kifejtette, hogy a nyílt parancs határozott, de reménytelen támadást intéz a magyar alkotmányosság „ősi fája” ellen, és a pátens valójában nem egyéb, mint egy uralkodói propozíció, melyről a közelgő országgyűlésnek kell vitát folytatnia. „Sajnos, hogy illető helyt még mindig nem bírják belátni miként a mi nyolcszázados alkotmányunk, melyet harminc hősiesség nemzedék ápolt és nevelt s védett mindig szíve leghőbb vérével, nem oly törvény, melyet idegen kezeknek megnyirbálni, eltörpíteni, idegen chablonok szerint átídomítani lehetne” – írta a *Magyarország* hasábjain.¹⁶⁵

Deák a pátens megjelenése utáni napokban igen pesszimistán nyilatkozott: minden további tárgyalást Béccsel értelmetlennek tartott, mert nem mutatkozott remény a fő követelések elfogadtatására, és megítélése szerint a kialakult általános bizalmatlanság lehetetlenné tette a kompromisszumkötést. Állítólag úgy vélekedett, hogy a magyar nemzet előtt már csak a forradalmi út maradt nyitva.¹⁶⁶

Az ebben a közhangulatban, március elején lezajlott országgyűlési választásokon a közjogi radikálisok kerültek többségbe. Lónyayt mind Békés városa, mind a beregszászi választókerület egyhangúlag választotta képviselőjének. Lónyay végül – hosszas családi tanakodás után – szülőföldje mandátumát fogadta el.¹⁶⁷

¹⁶⁵ „A február 26-i császári diploma”. *Magyarország*, 1861. márc. 1. (50. sz.). Lónyay szerzőséget bizonyítja Lónyay 2003, 141 (1861. febr. 28.).

¹⁶⁶ Lónyay 2003, 148 (1861. márc. 4.). Lónyay itt Eötvös beszámolóját idézi.

¹⁶⁷ Lónyay 2003, 157–159 (1861. márc. 9., 10., 13.); Lónyay J. 1891, I. köt. 125–126.

Országos politikussá lenni

Az április 2-án összeült országgyűlés öthavi története jól ismert. A politikai kibontakozás elmaradt, a császár és a magyar politikai vezetőréteg alkotmányos párbeszéde a felirati vitáknál tovább nem jutott. Formai és eljárási kérdések mögé bujtatva (az uralkodónak felirat, határozat vagy nyilatkozat útján válaszoljanak-e, miként címezzék meg az iratot stb.) lényegében a politikai programok kikristályosítása zajlott a hónapok során. Bár az uralkodó és az országgyűlés között a közjogi alkudozás nem indulhatott meg, a képviselőház falain belül a magyar vezetőréteg egyre inkább elkülönülő táborai (a Deák fémjelezte felirati és a Teleki, majd Tisza által vezetett határozati pártiak) fontos vitákat folytattak le egymással az alkotmányos elvekről és a követendő politikai taktikáról. A 12 év óta először összehívott országgyűlés igazi jelentősége éppen abban rejlik, hogy az hosszú idő után szabad fórumot biztosított a politikai csoportosulásoknak arra, hogy közvetlen eszmecsere keretében átbeszéeljék az ország helyzetét és a nemzet jövőjét érintő kérdéseket, ütköztessék az eltérő koncepciókat.

Ezen kívül a képviselők jelentős része a plenáris üléseken, a különféle bizottságokban és a magánértekezleteken folyó munka során ekkor tanulta meg a parlament működésének és az országos politizálásnak a szabályait, fortélyait. Úgy véljük, hogy a fiatalabb politikusi generáció számára a legnagyobb kihívást a politizálás nyelvezetének helyes elsajátítása és eredményes alkalmazása jelenthette. Egy-egy logikusan felépített és politikai tartalommal kellően megtöltött beszéd elkészítése és szabatos előadása komoly teljesítménynek számított az egymás meggyőzését célzó, hosszas elvi vitákat és nem gyakorlati törvényhozói munkát folytató országgyűlésben. A politika világának szereplői folyamatosan értékelték egymás teljesítményét, nyomon követték a politikusi képességek alakulását.

Lónyay Menyhért naplójából világosan kiolvasható, milyen nagy fontosságot tulajdonított e nyelvi küzdelemnek és tehetségbeli versengésnek. Politikusi generációja a reformkori országgyűlések munkájában még csak kismértékben vehetett részt (1843-ban Lónyay volt a legfiatalabb), az utolsó rendi diéta és az 1848/49-es népképviselési országgyűlés pedig a forradalom és szabadságharc eseményei miatt nem kínált elegendő időt a politikusi mesterség alapos elsajátításához. Az elkövetkező évtizedek meghatározó politikusai valójában ekkor kezdték közelebbről megismerni egymást.

Másokhoz hasonlóan Lónyay sem mulasztotta el – némileg tanáros modorban – feljegyezni politikustársai retorikai képességeit, közéleti magatartásuk alapvonásait. Naplója az országgyűlési tanácskozások hónapjaiban telve vannak efféle megjegyzésekkel: „általa egy ügyes szónokot nyertünk” (Papp Mórról); „az extremek szónoki tehetsége nagy nem volt”. „Tisza reassummált [összegzett] jól és szép előadással, noha sophismák [álokoskodások] voltak beszédjébe[n]. Sokra fogja vinni.” Andrassy Gyula „sokat fejlődött és érett az emigratio alatt. Belőle valódi statusférfiú lett.” Gorove István „beszéde sokkal kevésbé elégitett ki, többet vártam tőle”. Haynald Lajosról: „Gyönyörű, szabatos nyelv, erős, hangzatos és kellemes hang, megnyerő, kellemes, mondhatni, szép és eszes praelátusi [főpapi] alak.”¹⁶⁸

Számára is vitathatatlan volt azonban, hogy Deák államférfiúi bölcsességével és szónoki képességeivel senki sem vetekedhet. Már 1861. május 13-án elmondott első felirati beszédét mesterműnek tartotta: „Mégis nagyszerű hatása van a szónoklatnak, mert midőn [Deák] elvégzé beszédét és leült, mi pártján lévők, mint egy ember felkelve, még a határozatiak nagy része is felemelkedett helyéből, és egyesült éljenzéseinkben. [...] Az Isten áldja meg ezen férfias, de mégis nem kihívó és a kiegyenlítést megengedő szóza-

¹⁶⁸ Lónyay 2003, 194 (1861. ápr. 12.), 195 (ápr. 13.), 253 (máj. 25.), 261 (jún. 28.).

táért. Hatása nagyszerű volt és nagyszerű lesz Ausztriába[n], nagyszerű a külföld előtt is.”¹⁶⁹ Amikor pedig Deák második felirati beszédét előzetesen elolvasta, annak hatása alá kerülve még idegei is felmondták egy pillanatra a szolgálatot: „egész nervosussá [izgatottá] tett, [...] én nem voltam képes nevem egy huzamba[n] leírni”.¹⁷⁰

A deáki javaslattal szemben a határozati politikusok által megfogalmazott szövegváltozatról viszont Lónyay igen elmarasztalóan szólt. Szerinte a retorikai párviadalban Tiszáék egyértelműen alulmaradtak: „Az egész munka, melyen a határozati párt három celebritása majd három hétig dolgozott, se logikai, se stilaris tekintetben jelesnek nem mondható, egy igen hosszadalmas, minden árny és fény vonalok nélküli, ügyvédi allegatio [perbeszéd], egyetlen helyen se érezhető magasabb felemelkedettség, a szív és ész megható szikrája.”¹⁷¹ Lónyay nem kímélte a Bécsből érkező uralkodói leiratokat sem. Kifogásolta azok rossz stílusát, tartalmi tévedéseit.¹⁷²

Az alkotmányos kérdésekről folytatott eszmecsere során azonban nem csupán egymást ismerték meg jobban a honatyák, de döntő többségük Ferenc József császárról is ekkor szerezte első benyomásait. A kialakított kép nem volt túlzottan kedvező: „[Ghyczy] Kálmán véleménye a Császárról, hogy van esze és érti a magyar ügyek állását, sőt igen ügyesen tud felőle conversálni [társalogni], de saját önálló esze és véleménye nincsen. Úgy látja, hogy informálni hagyja magát, és azon eszmékkal telve, melyet [!] beleverték, valódi önálló véleményt nem tud magának csinálni.”¹⁷³

¹⁶⁹ Lónyay 2003, 245 (1861. máj. 13.).

¹⁷⁰ Lónyay 2003, 307 (1861. aug. 7.). Deák politikai magatartásának és két felirati javaslatának elemzését lásd Dobszay 2004, 208–222; Hanák 2001, 151–159; Deák–Molnár 2003, 113–120; Schlett 2003; Szabad 1967, 473–587.

¹⁷¹ Lónyay 2003, 311 (1861. aug. 22.). Lónyay két oldalon keresztül bírálja a Tisza Kálmán, Várady Gábor és Terényi Lajos által írt szöveget.

¹⁷² Lónyay 2003, 325 (1861. aug. 22.).

¹⁷³ Lónyay 2003, 278 (1861. júl. 12.).

Lónyay számára azonban az országgyűlési üléselés legnagyobbat tapasztalata mindenképpen annak felismerése volt, hogy saját politikusi képességei bizonyos pontokon komoly hiányosságot szenvednek. Lónyayt egész pályája alatt zavarta erőtlen hangja és heves természete, s nem volt megelégedve emlékezőtehetségével sem. Naplójának számos bejegyzése tanúskodik azokról az erőfeszítésekről, melyeket e gondok leküzdése érdekében tett. Bár egyházi és politikai tisztségei egyre gyakrabban megkövetelték tőle ünnepi beszédek elmondását és a rögtönzött felszólalásokat, soha sem tartotta magát igazán alkalmasnak e retorikai feladatra: „Nem vagyok barátja az alkalmi dictiooknak [szónoklatoknak], se az ünnepélyeknek. Úgy-ahogy feleltem [...]” – írta például naplójába egy egyházi gyűlést követően.¹⁷⁴ A legnehezebb feladatot azonban számára az 1861. évi országgyűlés felirati vitájában tartandó szónoklat megírása és elmondása jelentette. Azt, hogy Lónyaynak is fel kell szólalnia a vita során, Deák hívei egy tanácskozáson már április 20-án eldöntötték. Ettől az időponttól kezdve Lónyayt egy hónapon keresztül nyomasztotta a vele szemben megfogalmazott elvárás. A munka elkezdését egyre halogatta, mégsem tudott másra gondolni: „[...] még nincsen egy sor írásom se.” „Mióta kívántam készülni egy beszéddel, melyet a nagy vitatásnál tárgyallanék, és még tájékozva se vagyok tartalma felől. Ho[l]nap már csakugyan hozzá kell fognom.” „Sohasem voltam oly nervosus állapotban, soha nem voltam képtelenebb eszméim jól formulázni, azonban mégis neki kellvén fogni [...]” „Egy hétig nem folytatám feljegyzéseim, beszédemre készülvén [...]”¹⁷⁵

Vázlatokat írt, melyeket megmutatott barátainak, a szöveget pedig többször felmondta magának. Beszédét, melynek előadására végül május 18-án került sor, így értékelte naplójában: „Én megvallom, félve mentem a gyűlésbe. Már azelőtt való estve

¹⁷⁴ Lónyay 2003, 110 (1861. jan. 11.).

¹⁷⁵ Lónyay 2003, 207 (1861. ápr. 20.), 213 (máj. 4.), 220 (máj. 10.), 246 (máj. 20.).

torokfájásba[n] szenvedtem, s valójában nem bíztam magamban, hogy beszédem úgy, mint feltevém, el fogom-é mondhatni. [...] Andrassy Gyula jött hozzám már a gyűlés megnyílásának percében, s arra kért, csak ne legyek nervosus, úgy beszéljek, mintha magam lennék a szobába[n]. [...] Én, megvallom, az elmondással nem voltam egészen megelégedve, a hangom kissé nagyon is menagíroztam [kíméltem], továbbá némely részleteket megemlíteni el is mulasztottam. A végét majdnem szóról szóra úgy mondtam el, mint feltettem, mert azt az azelőtti nap tévén fel, még friss emlékemben volt. Könyv nélkül nem bírván megtanulni beszédet, legyen ez tanu[!]ság, hogy másszor oly jókor ne írjam meg azt, mit mondani akarok. Több elevenséggel is mondtam el beszédem végét, mert ott nem kellett eszemnek ottjárás, vajon mit is akarok még elmondani. Társaim a beszéddel mind meg lévén elégedve, van okom magammal is megelégedve lenni.”¹⁷⁶ Két nappal később már nagyobb meggyőzéssel dicsérte saját beszédét testvére előtt: „Az én tegnapelőtt tartott beszédem sensatiót csinált itt és mint hallom Bécsben is. Az elevenjén járt a kérdésnek. Egy óra hosszig szóltam még pedig egy kis katharasom [hurutom] volt és így a hangom sem volt erős, de mondhatom, nagy figyelemmel hallgaták a dolgot.”¹⁷⁷

Az országgyűlés szónokairól portrét rajzoló Kecskeméthy Aurél – időhiányra hivatkozva – udvariasan hallgatott Lónyay teljesítményéről, mindössze annyit jegyzett meg, hogy beszédében „a számok légiójával hadra kelt”.¹⁷⁸ Nem járt el ennyire kíméletesen Szász Károly, aki Lónyaynak egy öt évvel későbbi beszédét hallva a következő értékelésre ragadtatta magát naplójában: „De valljuk meg, Lónyay egyszerűen az összeadás és sokszorozás embere, tiszta számító ész, termékeny és eredeti gondolatok nélkül.

¹⁷⁶ Lónyay 2003, 247–249 (1861. máj. 20.).

¹⁷⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1861. máj. 20. MOL P 470. 1. cs.

¹⁷⁸ Kecskeméthy 1861, 14.

[...] Azonban ő valódi szónok soha sem [volt]; rendesen jól beszél, de nem szónok. Valami betegesség van előadásában, valami ekegés-bekegés, ami rossz hatást tesz a hallgatóra. Hangja sem olyan, hogy vele szónoki hatást lehetne előidézni.” Szász szerint ezért Lónyay a plenáris ülések helyett inkább a tárgyalóasztalok mellett állja meg a helyét.¹⁷⁹ Jellemzésében két politikustípust állít szembe egymással: a reformkorból megismert, tetszetős stílusú beszédekben nagy sorskérdésekre rámutató szónoki alkatot, valamint az új időkre jellemző, látszólag érdektelen résztémákat tárgyaló és a hallgatóságot untató, hétköznapiabb beszédstílusú szakpolitikust. Nem kérdéses, hogy Szász számára (aki maga irodalmár is volt) az első típus volt a vonzóbb, Lónyayt viszont a másodikba sorolta.

Mint az a korabeli leírásokból érzékelhető, Lónyaynak a szóno-ki fordulatokban szűkölködő, száraz adatokra épülő, gazdasági témájú beszédeit idegenkedéssel vegyes elismeréssel hallgatták, olvasták. Úgy tűnik számunkra, hogy Lónyay kényszerűségből vállalta a gazdaságpolitikai szerepkört. 1861 táján jött igazán tisztába saját képességeinek korlátaival, és ugyancsak ekkor vált világhosszú számára, hogy a politika színpadán az említett szerepre meglehetősen kevesen pályáznak, így szakértelme révén fontos tagja lehet a politikusi társulatnak. Időnként irigykedve figyelte társai csillogó előadását, de egyre inkább megbékélt a ráosztott szereppel. Talán nem merészség mindezt kiolvasnunk az alábbi naplóbejegyzésekből: „Nekem társaim az anyagi és pénzügyi kérdés kifejtését hagyják meg.” „Nemzetgazdászati és pénzügyi specialistának tartanak, ez is ér valamit, noha érdemem azért nagyobb, mert mások e téren magok nem képezik.”¹⁸⁰ „Teljes öntudatával vagyok annak, hogy [pozíciómat] meg sem is érdemeltem,

¹⁷⁹ Szász K. 1891, 159 (1866. febr. 17.).

¹⁸⁰ Lónyay 2003, 220 (1861. máj.10.), 249 (1861. máj. 20.).

mi sajnos nem annyira saját érdemeimnek, de annak bizonyosága, hogy mily szegények vagyunk szakemberekben.”¹⁸¹

1865-ben egyes párttársai arra igyekeztek rábírní, hogy vállalja el az új országgyűlés házelnöki tisztségét. E poszt azon kívül, hogy magas presztízzsel járt, a parlament életében fontos politikai funkciónak is számított, Lónyay számára pedig lehetőséget kínált arra, hogy kilépjen a szakpolitikusi skatulyából. Ennek ellenére úgy ítélte meg, hogy képességei nem teszik alkalmassá e tisztség betöltésére. Egyrészt hevesebb vérmérsékletével összegegyeztetetlennek tartotta, hogy házelnökként pártatlanul döntsön az ülések során felmerülő kérdésekben, másrészt ismét retorikai hiányosságaiával magyarázta a felkérés elutasítását: „A Ház irányában nem bírok azon minőségekkel, melyek ezen nehéz álláshoz valók. Hangom nem elég erős, hogy a zavarok és lárma közt dineriáljon [harsogjon]. Alkalmi beszédek éppen nem tudok mondani, miután könyv nélkül nem tudok beszédet megtanulni, szólni csak azon tárgyakról tudok, melyek szakomba vágnak, másképp nem vagyok correct szónok. Hozzá az 1861. évi példa után okulva, talán nervosusabb vagyok és részrehajlóbb, mint a Ház elnökének kellene lenni. De végre szakomban legalább a disscussionál [megvitatásnál] eleven színt kellene vinni, sat[öbbi].”¹⁸²

Tanulságos, hogy míg 1861-ben szereplését végső soron sikeresnek értékelte akkori naplóbejegyzésében, emlékezetében már

¹⁸¹ Lónyay-napló, 1866. dec. 31. MOL Filmtár 37153.

¹⁸² Lónyay-napló, 1865. (dátum nélkül). MOL Filmtár 37153. Úgy tűnik, hogy csak bő háromévi miniszterkedés után sikerül majd többé-kevésbé úrrá lennie e zavaró problémán. Pénzügyminiszteri beszéde után így vallott naplójának: „Mindenki azt mondja, hogy a beszéd sikerült volt, azóta szólok jól, mióta letettem minden genet [feszélyeztettségérzést], most úgynevezett lampenfiebert [lámpalázat] sem érzek és azóta van hatása beszédemnek. Talán a gyakorlat teszi, hogy most annyira belegondolom magam a tárgyba, melyről szólok, miszerint alig tudom, mi történik körülöttem, rendesen eddig is az volt sorsom, hogy a beszéd közben jött be Andrássy s ült le mellém helyére, szedi-veszi irományait, szól előre-hátra. Az utóbbi időben fel se veszem.” Lónyay-napló, 1870. ápr. 1. MOL Filmtár 37155.

olyan negatív élményként rögzült politikusi fellépése, amely évekkel később is gátló módon hatott közéleti tevékenységére.

Az eddig leírtak ellenére, megítélésünk szerint – ha az előadás-módban akadhettek is kisebb-nagyobb hibák – Lónyay beszéde logikusan felépített volt, és helyenként nem nélkülözte a pátoszt sem. Valójában nem a határozati oldal politikusaival szállt vitába – sőt a nemzeti összefogást hangsúlyozta –, hanem sokkal inkább Bécsnek címezte mondandóját. Beszédét az osztrák politika által Magyarországgal kapcsolatosan használt „álfogalmak” cáfolatának szentelte. Határozottan visszautasította azt a vélekedést, miszerint a magyar politikai vezetőréteget az elszakadási vágy hajtáná és hogy forradalmi irányt követne. Ehelyett a magyar nemzetet monarchikusnak mondta, amely azonban szilárdan ragaszkodik alkotmányos jogaihoz, intézményeihez és a Pragmatica Sanctión alapuló különállásához. Éppen ezért az egységes Ausztria megteremtésének programja káros illúzió, „háromszáz éves politikai abberatio”, „ezen monarchia sorsát intéző államférfiak százados traditionalis monomaniája”.

Ugyancsak hamis úgy beállítani Magyarországot, mint amely a nemzetiségi elnyomás fészke, hiszen számos vezető politikus nyilatkozatában jogegyenlőségről és testvériességről biztosította az ország területén élő nemzetiségeket.

Lónyay a legnagyobb teret beszédében azon Bécsben hangoztatott tévképzet szertefosztatásának szentelte, amely szerint Magyarország gazdasági elmaradottságát csak egy egységes Ausztria szüntethetné meg, s az osztrák kormányzat már eddig is komoly anyagi segítséget nyújtott az országnak, amit azonban a magyarok nem méltányolnak. Ezzel szemben Lónyay szerint Bécs csak mint kizsákmányolható kolóniára tekintett Magyarországra, ami nem fejlődést hozott, hanem a vállalkozási kedv és életerő zsibbadását idézte elő. Ennek alátámasztására a jogi és politikai korlátokat, a katonai elnyomást, az igazságtalanul nagy adóterheket és az egyre növekvő bürokráciát sorolta fel. Ezt követően

számsorokkal igyekezett bizonyítani képviselőtársai előtt – több alkalommal is elnézést kérve az unalmas részletek miatt –, hogy Magyarország beolvasztása Ausztria számára kifejezetten hátrányos pénzügyi következményekkel járna és államcsődöt eredményezne.¹⁸³

Az 1861-es országgyűlés Lónyay számára a világos politikai elköteleződés időszaka is volt. Már az alakuló ülés előtt kijelentette naplójának: „Véleményem szerint Deák van az igaz ösvényen, őt követendem.”¹⁸⁴ Imént ismertetett beszéde végén pedig képviselőtársai előtt is világossá tette ezt: „[...] szerencsésnek érzem magamat hazánk azon nagy férfiai nézetét oszthatni, ki mély belátása és rendíthetetlen hazaszeretete által hazánk jövőjére befolyással lenni mindenek fölött hivatva van.”

Igaz, Lónyay reformkori első fellépése óta a mérsékelt liberális táborhoz volt sorolható, mégis – mint láthattuk – az országgyűlést megelőző egy-két évben egyaránt tájékozódott a radikális és a konzervatív politikai erők irányába. Ráadásul mindkét oldalhoz személyes baráti szálak is fűzték: elsősorban Ghyczy Kálmánra és Teleki Lászlóra, illetve Dessewffy Emilre és Vay Miklóstra gondolunk. Fontos hangsúlyozni, hogy Deákot és a felirati politikát választani 1861-ben nem volt népszerű döntés. Az országban uralkodó hangulat, a kül- és gazdaságpolitikai bizonytalanság és az emigráció támogatása egyaránt a radikális, határozati párti politikának kedvezett. Deákék a képviselőházban kisebbséget alkottak, amely helyzetet a Határozati Párt vezérének, Teleki Lászlónak a halálával sem változott.

Lónyay tagja lett a Felirati Párt szűkebb, az érdemi döntéseket és a politizálási taktikát kialakító körének. Ott van Deák szállásán és Andrassy, valamint Eötvös társaságában elsőként olvashatja Deák híres második felirati javaslatát; hét párttársával együtt pe-

¹⁸³ Lónyay 1870, 1–24 (1861. máj. 18.).

¹⁸⁴ Lónyay 2003, 172 (1861. márc. 30.).

dig részt vesz abban a 16 fős bizottmányban, amely a határozati és a felirati tábor politikáját volt hivatott összehangolni 1861 júliusában.¹⁸⁵ Beszámolója szerint fontos szerep hárult rá és Eötvösre augusztus 8-án is. Köztudott, hogy Deák első felirati javaslatát június 5-én csak a Határozati Párt egyes tagjainak tudatos távolmaradása miatt szavazta meg a képviselőház 155:152 arányban. Az uralkodó azonban elutasította a mérsékelt hangvételű feliratban foglalt alapelveket is. Két hónappal később, Deák második felirati beszédekör Lónyayék biztosra akartak menni. Azt kívánták elérni, hogy Deák javaslatát – melybe a határozatiak néhány korábbi észrevétele is beépült – a ház egységesen fogadja el, ezzel is demonstrálva Bécs előtt a magyar politikai vezetőrét egyöntetű kiállását az alkotmányosság mellett. Eötvös és Lónyay ezért kézjelekkel előre jeleztek „minden nevezetes helyet” Deák beszédében, hangos éljenzésre kérve a párthíveket. A nagyobb hatás érdekében ellenálltak a beszédben kifáradt Deák azon kérésének is, hogy rendelkezjen el rövid szünetet. A beszédet követően Lónyayék azonnali elfogadást követeltek. Jól számítottak: „Csak néhányan maradtak ülve. Némelyek 6-8-ra, mások 10-re is teszik. [...] A megszavazási jelenet mindenestre nagyszerű volt. Felállott az egész ház, mint egy ember, az ülők csak felülről voltak észrevehetőek. Lelkesült és határozott kifejezés látszott mindenki arcán. A karzatok erőteljes éljenbe[n] törtek ki.”¹⁸⁶ Deák beszédében újra, nyomatékosan hitet tett az ország alkotmányos önállósága és a 48-as törvények jogérvénye mellett, a politikai kibontakozás elmaradásáért pedig egyértelműen az uralkodót tette felelőssé.

Lónyay aktívan kivette részét a bizottsági munkából is: előadóként jegyezte az ideiglenes országház építése kapcsán kiküldött, valamint az országgyűlés teendőiről hozandó határozat szerkesz-

¹⁸⁵ Lónyay 2003, 292 (1861. júl. 23.), 307 (aug. 12.).

¹⁸⁶ Lónyay 2003, 313–317, idézet: 316 (1861. aug. 8.). A képviselőház naplója már egyhangú elfogadást rögzített.

tésével megbízott választmány jelentését. 1861-re Lónyay első vonalbeli politikussá vált, amit az is jól kifejez, hogy helyet kapott az országgyűlés 18 vezető politikusát ábrázoló litográfián.

Az uralkodó augusztus 22-én feloszlatta a képviselőházat. Lónyay csalódottan tette le a tollat, az elkövetkező négy évben rendszeres naplórészhez nem volt kedve, mondván, az eltelt időszak „annyira minden érdek nélküli volt, hogy menthető volt a feljegyzések abbahagyása”.¹⁸⁷

Idejét ezekben az években számos közéleti tisztségének ellátása töltötte ki. Tevékenyen részt vett a Magyar Földhitelintézet és az Első Magyar Biztosítótársulat irányításában, valamint a református egyház életében, ezen kívül 1861 végén a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta, és egy rövidebb ideig Csengery Antallal együtt szerkesztette a *Budapesti Szemlét*, amelynek életben tartására később jelentős összegeket is áldozott.¹⁸⁸ A Magyar Gazdasági Egyesület megbízásából 1862 folyamán Hollán Ernővel közösen kidolgozta Magyarország átfogó és egységes vasútfejlesztési koncepcióját, amelyet az egylet több tanácskozás után elfogadott és emlékiratban – melynek elkészítésében Csengery is segédkezett – tárt a kormányzat és a közvélemény elé.¹⁸⁹ Ugyancsak ebben az évben az egylet küldöttségével és felesége társaságában Londonban járt a világiárlításon. Élményeiről ezúttal is elragadtatással számolt be testvérének: „Egyszóval nagyszerű nemzet, mely következetesen tud akarni és ésszel cselekedni” – írta tudósítása végén Albertnek.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Lónyay-napló, 1864. nov. 27. MTAK Kt. Ms. 5306/4.

¹⁸⁸ Ehhez lásd Gyulai Pálnak egy 1866. július 13-án kelt levelét Szabó Károlyhoz: „De én remélem, hogy Lónyay nem fogja eltérni a bukás székelyét; teheti, mert gazdag ember, bár az idejé fagy neki is mintegy 15 000 frt. kárt tett.” Gyulai 1961, 536. Gyulai reménye valóban teljesült: Lónyay 1866–1867-ben állta a lap költségeit.

¹⁸⁹ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékirata a magyarországi vasutak tárgyában. *Budapesti Szemle*, 1862. (15. sz.) 112–131. Ehhez lásd Lónyay 1865.

¹⁹⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, London, 1862. jún. 30. MOL P 470. 1. cs.

Sok elfoglaltságot jelentett számára beregi és szabolcsi birtokain az úrbérrendezés és a tagosítás lebonyolítása is. Az 1848-ban kimondott jobbágyfelszabadítás számos problémát hagyott megoldatlanul: egyéb kérdések mellett nem rendezték például a földesúr és a (volt) jobbágyok által használt közös haszonvételek (erdő, legelő stb.) felosztását sem. A sok vitás ügy megoldása (például az egyes földdarabok pontos határainak meghúzása és tulajdonosainak meghatározása) a legtöbb megyében az 1860-as (sőt helyenként az 1870-es) évekre maradt. A rendezés érdekszelemmel és abból fakadóan számos konfliktussal járt, a viták rendszerint peres úton zárultak le. Így történt ez például Lónyay ibrányi birtokán is. A Szabolcs megyei parasztok az uralkodóhoz intézett felségfolyamodványban kérték a tagosítási eljárás beszüntetését, arra hivatkozva, hogy az általuk igazságtalannak tartott földkimérés következtében koldusbotra jutnának. Mivel azonban az ibrányiak panaszukra nem kaptak választ, 1861 tavaszán visszafoglalták földjeiket és véres összetűzésekre került sor. A rendet a kivezényelt katonaság tudta csak helyreállítani. Az alispáni bíróság később Lónyaynak adott igazat és kártérítésre kötelezte az elkeseredett parasztokat.¹⁹¹ Az ügynevezett „barátságos egyezés” tehát külső nyomásra létrejött Lónyay és az ibrányiak között, ám a parasztok haragja csak lassan enyhült a családdal szemben: „Utolsó időben nehezteléssel viseltettek az egész család ellen a falubéliek és ezt ki is mutatták. A szívélyes üdvözlés, kézcsók, simogatás elmaradt és ha találkoztunk velük, vagy udvarunk előtt elhaladtak, fejüket elfordították, másfelé néztek, hogy köszönni ne kellessék. Nagy igazságtalanságnak tartották, hogy a nagy erdőpusztításban meg lettek szorítva és a commasszáció [tagosítás] keresztülvitetett. [...] Reményilem, rövid idő eltelte múltva el lesz minden feledve és a régi jó viszony ismét helyre fog

¹⁹¹ A konfliktus hivatalos iratait lásd MOL D 215. 1862-11-14850 285. cs.; Sashegyi (szerk.) 1959, 331–335.

állani. Azelőtt alig múlt el úgy egy nap, hogy ne jöttek volna tanácsot kérni, bajukat elpanaszolni, valamiben segédelmet kérni. A lakodalmas nép eljött a menyasszonyt és vőlegényt bemutatni és az udvaron egyet táncolni és az összes cselédséget a lakomára meghívni, az utolsó időben e szép szokás is elmaradt, mit eléggé fájlaltam. Reményilem, hogy ők is be fogják azt ismerni, hogy a birtokviszonyok rendezése nekik is több hasznot, mint kárt hozott és a régi szívélyes jóindulat köztünk ismét helyre fog állani” – írta Menyhért édesanyja, Lónyay Florentina.¹⁹²

A konfliktus azonban nem vette el Lónyay Menyhért kedvét attól, hogy Szabolcsban újabb birtokok megvásárlását tervezesse: „Látod kedvesem, megint megragadt a földvásárlási mánia, pedig még a régi birtok is annyi rendezést és pénzt kívánna s úgy tervezek, mintha még tudja az Isten mennyi ideig élhetnék. A fiúk már az eddigi bajlódásomért is csak köszönetet mondhatnak s ha még vagy 20 évig élek, terhem se lesz semmi. Magamnak se.”¹⁹³

Lónyay sokrétű aktivitása ezekben az években azonban nem terjedt ki a politika területére. Eszmetársaihoz hasonlóan ő is tudatosan távol tartotta magát a politizálástól. Igaz, Eötvös József erre külön is nyomatékkal felhívta a figyelmét. Barátja feltehetően annak kapcsán idézte fel Lónyay „ösbűnét”, hogy a híresztelések a magyar konzervatívok tanácskozásairól szóltak 1862 nyarán: „Pepi [Eötvös József], mint jó barátom, egész komolysággal mondá, hogy tartózkodjam a conservatívektól, s valahogy velek kormányzási combinatiókba ne avatkozzam. Mintha valaha agyamban megfordult volna! Ő hozta elő nekem, hogy correct magam viseletem által elfeledtetém az 1848. országgyűlésen Kossuth elleni fellépésem.”¹⁹⁴

¹⁹² Lónyay J. 1891, I. köt. 123, 124.

¹⁹³ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Buda, 1863. máj. 21. MOL P 470. 1. cs.

¹⁹⁴ Lónyay-napló, 1862. június körül. MTAK Kt. Ms. 5306/2. Az 1861 után született politikai programtervekről, köztük a konzervatívok elképzeléseiről lásd Deák Á. 2005.

Lónyay függetlenségét ezúttal semmilyen veszély nem fenyegette. Politikustársaival együtt kivárt és egy nem túl távoli jövőben bekövetkező politikai kibontakozásban reménykedett.

A KIEGYEZÉS TÁRGYALÓASZTALAINÁL

Deák táborában

1864 őszén a magyar politikusok ismét bizakodni kezdtek. Ekkorra az Anton Schmerling államminiszter nevével fémjelzett centralizációs birodalmi politika kudarcra egyre inkább világossá vált (a politikus bukása 1865 nyarán következett be). A ciszlajtán politikai vezetőréteg tagjai körében is (különösen a Moritz von Kaiserfeld által vezetett liberálisok részéről) felerősödtek azok a hangok, amelyek a magyarokkal való tárgyalások megkezdését sürgették. Novemberben a bécsi képviselőház határozott hangú feliratban kérte az uralkodótól a nemzeti parlamentek összehívását. „Az egész birodalomra nézve különösen nagyfontosságú az alkotmányos állapotok alkotmányos helyreállítása Magyar- és Horvátországban” – szövegezték a dokumentumok.¹

Lónyay e felirat hatására határozta el, hogy ismét rendszeres naplórásra szorítja magát: „[...] meglátom, fog-e ezen újabb fordulat elég érdekléssel bírni, hogy-e feljegyzések folytatását meg ne bánjam.”² Eötvös József már szeptemberben tollat ragadott: „Furcsa dolog, hogy most 51 éves koromban, naplórírásához fogok, mint a gyermek. Oka az, mert ha előérzetem nem csal, ez év lesz a

¹ A képviselők házának válaszfelirati terve. Szövegét lásd pl. *A Hon*, 1864. nov. 29. (273. sz.). Később a felirati javaslatot a képviselőház nagy többséggel elfogadta. A felirat egyéb követeléseiről (pl. felelős kormány, új költségvetési politika) lásd Zachar 1981, 40–41.

² Lónyay-napló, 1864. nov. 27. MTAK Kt. Ms. 5306/4.

legfontosabb egész életemben.”³ Saját jegyzeteiből és Lónyay naplójából tudható, hogy az év folyamán kidolgozta a politikai kibontakozás általa elképzelt programját, sőt már egy felelős kormány pontos összetételét is megalkotta képzeletében: a miniszterelnök Deák, a pénzügyminiszter Lónyay, a közoktatásügyi miniszter önmaga lett volna, de helyet kaptak volna a konzervatívok képviselői is. Novemberben pedig – Deák jóváhagyásával – névtelen válaszcikket jelentetett meg a bécsi felíratra.

Deák Ferenc ugyancsak ekkor döntött úgy, hogy – szakítva a hallgatással – befejezi az 1862 végén Csengery Antallal elkezdett, majd félbehagyott munkát, és terjedelmes értekezést jelentet meg, válaszul Wenzel Lustkandl osztrák jogásznak a magyar közjogi álláspont jogosságát megkérdőjelező művére. Végül szintén 1864 végén vették kezdetüket azok a találkozók, amelyek során Deák személyesen fejtette ki véleményét egy lehetséges közjogi meg egyezés feltételeiről báró Augusz Antal előtt, aki megbízatását feltehetően Albrecht főhercegtől, később pedig a császártól kapta.⁴

„Milyen lesz az újév? Meglehet, hogy nagy változásokat hozand hazánkra és ez által mindnyájunkra nézve. Úgy hiszem, ezen évben, valószínűleg vége felé, országgyűlésünk leend. De minő sikerrel? Csak már egyszer okosabbak lennénk. A nyíltszívűség, a politikai bölcsesség tökéletes hiánya következetesen fogják é a nemzet jelen századi politikáját jellemezni?”⁵ Ezekkel az ország jövőjét az újabb politikai kudarcoktól féltő, de egyben némi bizakodást is tükröző mondatokkal kezdte meg 1865. évi jegyzeteit Lónyay Menyhért. Jól értesültségét mutatja, hogy az országgyűlés őszi összehívásáról csak január 5-én született határozott döntés Bécsben.

³ Eötvös 1941, 46 (1864. szept. 11.).

⁴ Az 1864 ősztől lezajló politikai események elemzését lásd Somogyi 1976, 46–74; Hanák 2001, 117–142; Deák–Molnár 2003, 125–129.

⁵ Lónyay-napló, 1865. jan. 1. MTAK Kt. Ms. 5306/4. Lásd ehhez Somogyi 1976, 55–56.

Lónyay az elkövetkező hónapokban ismételten kamatoztathatta sokirányú kapcsolatait és közvetítő szerepét: hozta és vitte a híreket, amelyek hol Deák környezetéből, hol a konzervatív politikai táborból, hol pedig kormányzati körökből származtak, de járt az osztrákliberálisoknál, Kaiserfeldéknél is. Deák 1865 nyarán – kulcszerepére utalva – már egyenesen pótolhatatlannak mondta.⁶

Az egykori Felirati Párt több vezető politikusához hasonlóan azonban Lónyay sem értett egyet mindenben a deáki politikával. Már az 1861-es országgyűlést is elszalasztott lehetőségként értékelte (legalábbis utólag), nem kis részben a magyar politikai elitet hibáztatva a kudarcért. Lónyay azon a nézeten volt, hogy az ország fejlődése és a magyarság jövője érdekében rendezni kell a politikai viszonyokat, akár az eddigieknél nagyobb engedelmények árán is. Deák közjogi felfogását túlzottan merevnek tartotta. Előre félt például attól, hogy Deáknak a *Budapesti Szemlé*ben tavasszal közzétett „Adalék a magyar közjoghoz” című munkája éles mondataival és hajthatatlan történeti jogi álláspontjával nem váltja-e ki ismét Bécs elutasítását és a kiegyezés lehetőségének elvetését.⁷

Lónyay nagyobb kompromisszumkészségét tükrözik 1865 augusztusában megjelentetett írásai is. A *Pesti Napló*ban közzétett cikkében például nagyfokú megértést tanúsított a kormányzattal szemben, amely óvakodott a megyék jogainak elhamarkodott visszaállításától. Az önkormányzati jogok maradéktalan helyreállítása helyett áthidaló intézkedésekre tett javaslatot.⁸ Egy héttel

⁶ Lónyay-napló, 1865. jún. 25. MOL Filmtár 37153.

⁷ Lónyay-napló, 1864. dec. 20. MTAK Kt. Ms. 5306/4. Eötvös és Gorove is tartott Deák munkájának negatív fogadtatásától (lásd Takács 1991, 199).

⁸ *Pesti Napló*, 1865. aug. 20. (190. sz.). „Azonban a mostani állapot és a megyei rendszer helyreállítása között is lehet oly középút, mely midőn a fentebb említett nehézségeket elő nem idézné, mégis sokak megnyugtatósára szolgálna” – írta Lónyay. Megoldási javaslatként egyrészt azt ajánlotta, hogy a kormányzat megbízható, de alkotmányos érzelmű főispánokat nevezzen ki, másrészt pedig a közelgő választások lebonyolítását az 1861-es megyei központi választmányokra kívánta bízni. Továbbá szükségesnek mondta a megyék szerepének újragondolását és tör-

később pedig neve a *Politikai Hetilap* hasábjain bukkant fel. Már önmagában az a tény, hogy Lónyay Eötvös lapjában publikált, politikai felfogására utal.

Eötvös 1865 júliusában a kiegyezés fokozottabb elősegítésért, népszerűsítéséért alapította lapját. A *Politikai Hetilap* további burkolt célja pedig Deák nézeteinek és a hozzá közel álló *Pesti Naplónak* az ellensúlyozása volt. Eötvös ugyanis nem találta eléggé egyértelműnek Deák álláspontját. Több más felirati politikustársával együtt nem értette Deák taktikáját: kivárását, a balpárti képviselőkkel fenntartott bizalmas viszonyát stb.⁹ Az Eötvös és Deák között húzódó ellentét elvi oka viszont abból fakadt, hogy Eötvös vitatta a jogfolytonosság elvéhez végsőkéig való ragaszkodás politikai célszerűségét. Még a kiegyezés küszöbén is vallotta, hogy a feltétlen ragaszkodás az 1848-as törvényi állapotokhoz az újonnan megteremtett politikai berendezkedést végső soron hamis alapokra helyezi: „Fő bajunk a hamis kiindulási pont, melyet Deák választott, midőn a jog-continuitás elvét állítá fel s az emberekkel elhitette, hogy minden további lépésnek előfeltétele a restitutio in integrum [visszahelyezés a korábbi állapotba] [...] oly dolgoknak, melyek feltarthatatlanok [fenntarthatatlanok], színét [látszatát] akartuk feltartani s midőn a jelennek tagadhatatlan szükségeit kielégíteni iparkodánk, egyszersmind azon jurisfictionához [jogi fikcióhoz] ragaszkodtunk, hogy minden, mi által új helyzetünk szükségeinek megfelelőünk, semmi egyéb, mint a réginek restaurációja.”¹⁰ Az álmodozóként elkönyvelt Eötvös

vényi szabályozását. A kérdés megosztotta a hazai politikai vezetőréteget. Kemény Zsigmond például egyetértett a megyék helyreállításának elhalasztásával, Tisza Kálmán és Deák viszont egyöntetűen utasította el Lónyay javaslatát (lásd Deák F. 1903, III. köt. 451–452; Takács 1991, 215–216). Végül a választások megszervezése és az új központi választmányok megalakítása érdekében mégiscsak összehívták a megyei közgyűléseket, de ott politikai vitát nem folytathattak.

⁹ Bővebben lásd Schlett 1987, 213–229.

¹⁰ Eötvös 1941, 224, 226 (1867. febr. 10.).

kortársai többségénél rugalmasabbnak bizonyult tehát, amikor úgy vélte, hogy a politikai nézeteket az adott kor lehetőségeihez kell igazítani.¹¹

Mindazonáltal Eötvös ambivalensnek mutatkozott Deák nézeteinek és személyének megítélésében. Nem tudta megállni, hogy a bíráló megjegyzések után Deák politikusi képességeit el ne ismerje: „Nem tudom, mennyire van tisztában Deák a helyzet iránt. Ha tudja, mit tesz, s a jogcontinuitás elvét azért állította fel, hogy a forradalmi irányokat, melyek 48-tól az országban elterjedtek, legyőzze [...], hogy a nemzetet oly pontra vigye, honnan szükségképp oda kell lépnie, hol állnia legjobb, akkor Deák nem csak hazánkban, de általján véve a legnagyobb államférfiak egyike.”¹²

Minderre azért tartottuk fontosnak kitérni, mert Lónyay igen hasonlóan gondolkodott mind a kiegyezésről, mind Deák magatartásáról. A *Politikai Hetilap*ban megjelent írásában voltaképpen saját, az elkövetkező években képviselt programját tette közzé. Úgy vélte, hogy egy állam nagyhatalmi státuszát nem annyira fegyveres ereje, mint inkább gazdasági fejlettsége biztosíthatja. Éppen ezért a legfontosabb feladatnak a birodalom pénzügyi helyzetének rendbetételét tartotta, melynek azonban elengedhetetlen feltételeként a monarchia dualista átalakítását jelölte meg. Lónyay nézete szerint a kiegyezés kulcskérdése tehát a két birodalomfél gazdasági viszonyainak kölcsönös és őszinte jóakarattal történő rendezése. Ha a magyar fél alapvető politikai követelését (az alkotmányos kormányzás helyreállítását) Bécs teljesíti, akkor a pénzügyek terén is gyors megegyezés remélhető, hisz „mindezen kérdéseknél az érdekek egymással ellentétben nem állanak”.¹³

Igen jellemzőnek tartjuk Lónyay gondolkodásmódjának a fel-tárása szempontjából cikke utolsó sorait: „[...] csak a lényeg le-

¹¹ Lásd erről Antall 1965, 1100.

¹² Eötvös 1941, 226 (1867. febr. 10.).

¹³ *Politikai Hetilap*, 1865. aug. 28. (9. sz.).

gyen meg; arra nem nagy súlyt fektetünk, ha a magyar pénzügyek kezelőjét magyar pénzügyminiszter helyett kamaraelnöknek nevezik is; csak hogy az a magyar törvényhozásnak legyen felelős; és neveztesék birodalmi pénzügyminiszternek az, aki a közös ügyek vitelére megkívánható és a birodalom két fele részéről befizetett összegeket kezelendő, ez mind formakérdés, mely a megoldást nem akadályozandja.”

Lónyay tehát a kiegyezéstől remélhető kölcsönös előnyökért eltekintett volna a közjogi elvek és fogalmak maradéktalan érvényesítésétől. Rugalmasabb álláspontja, a birodalom nagyhatalmi állásának figyelembe vétele, valamint az alkufolyamat problémamentességének hangsúlyozása egyaránt eltérést jelentettek Deák felfogásától.

Deák magatartásához azonban – Eötvöshöz hasonlóan – Lónyay is ellentmondásosan viszonyult. 1866 késő őszen például, miközben súlyos hibának tartotta a közjogi időhúzást, a már egy éve tartó vitatkozást a kiegyezés elvei felett,¹⁴ maga is rajongással szólt Deák válaszfelirati beszédéről. Tőle szokatlan módon hosszú bekezdéseken át méltatta naplójában a „vezér” nagyságát: „Mint egy ember, könnyes szemekkel keltünk fel vezérünk mellett, ki óriási nagyságban állt erkölcsi hatalmával előttünk és a nemzet, a történet előtt [...] több percig szóhoz nem jöhetett az öreg úr, s ha visszatekint őt környező híveire, minden szemben ülő könnyben, minden indignatiótól [itt: felindultságtól] lelkesült arcban olvashatta volna, hogy oly 40 éves múlt, melyet felmutathat, nyerhetett csak oly igaz ragaszkodást s bizalmat, mellyel mi és a nemzet nagy többsége irányában érezzük.”¹⁵

¹⁴ „Az eddigi eljárásunkban egy, megvallom, nem tetszik: az a lassúság, mellyel a dolgok velejére megyünk. Drága az idő a politikában és ezt nem győzöm eléggé ismételni.” Lónyay-napló, 1866. nov. 27. MOL Filmtár 37153. Lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 83.

¹⁵ Lónyay-napló, 1866. dec. 6. MOL Filmtár 37153.

Néhány nappal később azonban már az elfogadott felirat szövegezését túlzottan erősnek és keménynek ítélte. A Bécsből érkező negatív hírekre reagálva úgy vélte, hogy Deák nézetei, „a jogfolytonossághoz való ragaszkodás, a merev restitutio in integrum ante” nem segítik elő a kiegyezés létrejöttét. „Megvallom, nem sok reménységem van a kiegyenlítésnek ezen országgyűlés folyama alatti sikerülés[é]hez” – vonta le maga számára a következtetést. Keserűségében száz szivarban fogadott Prónay Gáborral, hogy 1867-ben nem alakul meg a felelős magyar kormány, így ő sem lesz miniszter; Kandó Kálmánnal pedig egy üveg pezsgőben, hogy az országgyűlés várható gyors feloszlata után lesz idejük elmenni a párizsi világkiállításra.¹⁶

Nyíltan azonban sem Eötvös, sem Lónyay nem kívántak szembefordulni Deákkal. Ennek ellenére a Deák és politikustársai között húzóódó többrétű ellentét már az országgyűlés megnyitásakor nyilvánvalóvá vált, bár egyelőre csak a követendő taktikát illetően.

Deák pártjában

1865 őszén Lónyay vidéki birtokairól azzal a határozott célkitűzéssel érkezett a fővárosba, hogy – tanulva az 1861-ben történekből (tudniillik a Deák névvel fémjelzett Felirati Pártnak csak a határozatiak önleszavazó taktikája folytán sikerült többséget szereznie) – a Deák körül tömörülő politikai erőt néhány más politikustársával együtt jól szervezett párttá formálja. Az előzetes megbeszélések már novemberben megkezdődtek: Eötvös József lakásán Lónyay mellett többek között Andrássy Gyula, Gorove István, Csengery Antal, Horvát Boldizsár és Kovách László arról állapodtak meg, hogy már a képviselőjelölt-állítás során igyekeznek elősegíteni a Deák nézeteit osztó személyek megválasztását. Kimondták azt is,

¹⁶ Lónyay-napló, 1866. dec. 10. és 12. MOL Filmtár 37153.

hogy az országgyűlés kezdetén önálló pártklubot alakítanak, illetve küldöttség útján felkeresik Deákot és kinyilvánítják előtte, hogy őt ismerik el a képviselői csoport vezéréként. „Különben – mondá az elmés Andrassy Gyula – a tevékeny határozati párt mindjárt kezdetben minden számár követet magához toboroz, már pedig ő a számárban azt nem szereti, hogy bármit tegyenek vezetői, nem mindig oda rúg, ahova kellene.”¹⁷ Lónyay naplójában egyértelműen magának tulajdonította a tanácskozás sikerét.¹⁸ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a megbeszélés többi résztvevője Lónyay kitüntetett szerepéről nem számolt be a nap eseményeiről készített feljegyzéseiben (sem Gorove, sem Csengery).

Lónyay ezúttal is a beregszászi választókerületben indult mandátumáért. Elsősorban nem a szülőföld iránti ragaszkodás vagy a beregi választóknak tett ígérete befolyásolta e döntését. Ambíciói, politikusi önbecsülése inkább azt diktálta volna számára, hogy az őt felkereső budai polgárok felkérésének tegyen eleget: „Mélyen érzem, hogy Buda fővárosát az országgyűlésen képviselhetni reám nézve nagy megtiszteltetés lenne, annyival inkább, miután a választók politikai nézete nézeteimmal megegyez s oly érdekeknek szenteltem eddigi tevékenységem, melyek leginkább a polgári elem érdekei.”¹⁹ El akarta azonban kerülni – ugyancsak presztízssokokból –, hogy személye körül bármiféle politikai csatározás kialakuljon, s hogy korábbi megválasztásaitól eltérően, mandátumát ne a választók teljes bizalma révén nyerje el: „[...] a reám nézve megtisztelő budai választást csak egy esetben fog-nám elfogadhatni, ha [...] engem követnek óhajtanának minden erkölcsi kényszerítés nélkül és így megválasztatásom általános felkiáltás által menne véghez. Ez esetben határozottan nyilvánítom, hogy egész örömmel kész vagyok a budai második választó

¹⁷ Csengery Antal naplótöredéke, 1865. dec. 17. (Csengery 1928, 37).

¹⁸ Lónyay-napló, 1865. nov. 11. MOL Filmtár 37153.

¹⁹ Lónyay Menyhért Balássy Antalhoz (választervezet), 1865. okt. 7. MTAK Kt. Ms. 5304/88.

kerület képviselőjét elfogadni.”²⁰ A hozzá érkező levelek azonban arról tudósították Lónyayt, hogy a budai polgárok megosztottak a jelöltállításban, ezért jobbnak látta, ha nem kockáztat. A beregi mandátumot ismét egyhangú választáson nyerte el.²¹

Az országgyűlés megnyitása körüli napokra Lónyay és politikustársai számára világhosszá vált, hogy maga Deák még korainak tartja az önálló pártalapítást. A december 10-re az Európa Szálló termébe meghirdetett nyilvános alakuló gyűlést megelőző napon ugyanis Deák hívei körében több ellenérvet sorolt fel. Egyrészt úgy ítélte meg, hogy a magyar belpolitika pártosodása elhúzódó és esetenként élénk képviselőházi vitákat eredményezne, ami a magyarok ellen hangolná az uralkodót, aki „még nincs a parlamentarizmus sajátságaival megbarátkozva”. Másrészt még nem váltak (válhattak) el világosan egymástól az egyes politikai irányzatok, nincsenek jól elkülöníthető programok, ezért minden bizonnyal számos olyan képviselő is az önálló Deák-párthoz csatlakozna, aki valójában még nem tisztázta önmagában politikai hovatartozását, vagy aki valamilyen gyakorlati hasznot remél a többséghez tartozástól.

Lónyay viszont a világos elkülönülésben látta a biztosítékát saját programjuk megvalósításának és érdekeik hatékony érvényesítésének. Véleménye az volt, hogy éppen az egyértelműen ki nem mondott pártalakulás bizonytalanítja el a Deák táborához tartozó közel kétszáz képviselőt.²²

Végül kompromisszumos megoldás született. Egyfelől ugyan az önálló pártalakulás ezúttal elmaradt, és 1861-hez hasonlóan

²⁰ Lónyay Menyhért levele ismeretlenhez, 1865. okt. 11. OSZK Kt. Levelestár.

²¹ Lónyay megválasztásával összefüggő további levelek: Balássy Antal Lónyay Menyhérthez, 1865. okt. 4. MTAK Kt. Ms. 5304/87; Andorffy Károly és a beregszászi választók levelei Lónyay Menyhérthez, 1865. szeptember–november. MTAK Kt. Ms. 5304/76–80. A budai polgárok végül Ráth Pétert választották meg.

²² Lónyay-napló, 1865. dec. 10. MOL Filmtár 37153. A pártalapítás kísérletéről további források olvashatók: Deák F. 1903, III. köt. 496–503.

egy minden pártszínezettől mentes képviselői kaszinó létesült, másfelől viszont maga Deák is beleegyezett abba, hogy a hatékonyabb belső érintkezés érdekében valamiféle pártszerű szervezeti rend mégiscsak kiépülhessen (hallgatólagosan megalakult egy Deák-kör is). A kompromisszummal azonban valójában senki sem volt elégedett, a szervezeti kérdésekből fakadó ellentétek később is időről időre felszínre kerültek.

Lónyayt a történetek elkedvetlenítették, naplója újfent félbemaradt: „[...] kedvem alig volt ezen munkához, mely csak akkor ér valamit, ha rendes jó kedélyállapotban vagyok. Mindig fennakadtak, illetőleg megszakadtak jegyzeteim, mihelyt a közbejött események reményeim lehangolák.” Rossz kedve egyik fő okaként Deák makacsságát jelölte meg, aki „nem akarja azt, miszerint pártja mint egy hatalmas és rendíthetetlen falanx háta mögé sorakozzon és feltétlenül támogassa”.²³

De feltehetően nem volt különösebben kedvére való az új és meglehetősen ellentmondásos működési rend a Deák körül tömörülő derékhadnak sem. A véleményüket érzékletesen és túlzásoktól sem mentesen közvetítő Szász Károly beszámolójában együtt van jelen az összetartozást kifejező és a politikai racionalitás által életre hívott pártszerű működési forma igenlése, valamint a melőzöttség érzése és a pártfegyelem lazításának vágya.

„Deák azt kívánta, hogy egyelőre nagyobb, azaz teljes pártkonferencia ne tartassék. Hanem pártunk, mely jelenleg mintegy kétszáz tagot számlál, négy vagy öt tömbre oszolva, negyven vagy ötvenenként jöjjön össze s vegye számba egyéneit és szervezze magát. Miután kör-helyiségünket mindenkivel megosztottuk, külön összejövetelel helyiséget kelle választanunk. [...] Kijelöltünk 15-18 embert, ki Deákkal folytonos összeköttetésben legyen s a párt nagy tömegét a vezérrel közvetítse. Ezek Deákkal megvi-

²³ Lónyay-napló, 1866. jan. 20. MTAK Kt. Ms. 5306/3. Lónyay lehangoltságának másik oka Dessewffy Emil halála volt.

tassanak minden előfordulandó kérdést, s azokról a párt egyes cohorsait értesítsék. Legfontosabb kérdésekben az egész pártot összegyűjtsék. A kisebb összejövetelekben netán felmerülendő aggályokat, ellenvetéseket megnyugtassák, eloszlassák, az eltérő nézeteket összesíteni igyekezzenek. Az egyes, 40-50-es cohorsok ismét négy-öt tizedre oszlanak föl, egy-egy tizedes vezénylete alatt, különösen a házban való ülésre tekintettel, hogy a konferenciákra való összehívás, szükség esetében például szavazásoknál a vezényszó kiosztása stb. könnyítve legyen. Van kétségkívül ez utóbbi intézkedésben valami gyermekes s sokunk rázza reá a fejét. Most még valóban nevetségesnek látszik, s megvallom örülök, hogy ily »káplári« szerepet nem kelle vállalnom. De ha felesleges, nem is ártalmas; s lehet alkalom, mikor szükségessé válik.” „Nem egytől hallám panaszképp, hogy nem csak mellőztetik az ügynevezett vezérek által, de gyakran repudiáltatik [méltatlankodva visszautasítottatik] is. Nem egytől, hogy pártunk szerkezete annyira oligarchicus, hogy később visszavonulni minden ügynevezett értekezlettől, mint egyszerűen kompareálni [megjelenni] a napi parancs átvétele végett” – írta naplójába a honatya.²⁴ Munkájából megtudhatjuk azt is, hogy a belső csoportok egyikének vezetője Lónyay volt, és Szász rendszerint éppen az ő általa vezetett eligazításokon vett részt.

Jól látható, hogy míg Lónyay és vezértársai tovább erősítették volna a párt egységét, szervezeti rendjét, addig a derékhad az érdemi döntésekből való kiszorulás ellen küzdött. Deák pedig Bécs felé meg kívánta őrizni a teljes politikai elit összhangjának látszatát (egyaránt tett gesztusokat a konzervatívok és a baloldal felé). Voltaképpen a Balpártnak is érdekében állt a Deák-taktika elfogadása. Deák nevének és a nemzeti egység jelszavának a hangoztatásával saját táboruk erősítését és programjuk igazolását igyekez-

²⁴ Szász K. 1891, I. köt. 86–87 (1866. jan. 22.), 137 (1866. febr. 13.).

tek elérni. Az érdemi tanácskozásokat azonban a Balpárt is külön helyszínen tartotta (a Tigris Szállóban).²⁵

Deáknak is egyre inkább be kellett látnia, hogy a kiegyezési törvények elfogadtatásához szükséges többséget nem elég csupán az elvi meggyőzés eszközével biztosítani. Mindeközben azonban érzékelhette, hogy az új szervezeti forma egyúttal el is távolítja híveitől, a gyakorlati irányítás a körülötte álló szűk pártvezetés kezébe került át. Ennek következtében – és természetesen Deák személyiségjegyeiből adódóan – egyre inkább kívülállóként szemlélte a nevében cselekvő és elveit a gyakorlatba átültetni próbáló politikustársait, akiket viszont Deák magatartása frusztrált.

Az 1866. februári első válaszfelirati vita egy momentuma szemléletes és korai példát szolgáltat a párton belül tapasztalható elvi ellentétekre és kommunikációs zavarokra. Deák az általa elkészített felirati javaslattervezetet január végén megmutatta a képviselőház vezető politikusainak (hívein kívül például Tisza Kálmánnak és Ghyczy Kálmánnak is). Az informális tanácskozáson Andrássy Gyula kifogásolta, hogy a szöveg nem tett említést a monarchia „nagyhatalmi állásáról”, márpedig ennek magyar részről való elismerése és támogatása nagyban elősegítené a Béccsel folytatott tárgyalások sikerét. Andrássyval egyetértett Eötvös, Gorove és Lónyay is, a balpártiak viszont Deákot támogatták.

Deák kitartott szövegezése mellett, amely kizárólag csak a Pragmatica Sanctióból levezethető közös védelemre utaló kitételeket tartalmazott. Deák a birodalom helyzetének megszilárdítását fontos célkitűzésnek tekintette és Magyarország jövője szempontjából is sorskérdésnek mondta beszédeiben, ám ezt alapvetően nem a nagyhatalmi ambíciók (például a nagynémet törekvések)

²⁵ A Balpárt és az azon belül működő szélbal magatartásáról, Deákhöz való viszonyokról és a szervezeti kérdésekről részletesen tájékoztat Szabó Cs. 1999, különösen 531–536. A közös képviselői kaszinó 1866 nyaráig, az országgyűlés elnapolásáig működött. A Balpárthoz 1866 őszén 109 képviselő tartozott.

támogatásától, hanem a birodalom belső viszonyainak alkotmányos és békés átalakításától remélte.²⁶

A megbeszélés végül azzal a megállapodással ért véget, hogy hívei Deák álláspontjával nyilvánosan nem helyezkednek szembe, hisz többséget úgysem tudnának kiharcolni ellenében. Ennek ellenére az ügy nem jutott nyugvópontra, és az általános vita kezdetén a párt tisztikara számára ismét nagy dilemmát okozott. „Beláttuk annak szükségét, hogy fölszólaljunk, de féltünk, hogy e felszólalások közben oly nézeteket is fejtegethetnénk, melyek Deák nézeteivel nem találkoznak, ez pedig meghasonlásra vezethet. Az állapot súlyos voltát mindenki érezte. A helyzet, amelyet Deák készít, reám nézve oly nyomasztó, mondotta Andrássy, hogy ha sokáig így tart, kénytelen leszek magamnak más utat keresni. Az állás fonák, mondotta Kubicza [Pál]. Még keserűbben szólottak Eötvös, Lónyay. [...] Első, de határozottan előtörő nyilvánulásai annak, hogy Deák Ferenc jelen politikája elégtelenséget kelt. [...] Az ország közvéleménye Deák mellett nyilatkozott. Nekünk kötelességünk, hogy nézeteinknek megnyerjük Deák Ferencet. Erre az ünnepélyes discussió nem alkalmas. Más felől nem szabad a kormánnyal szemben nyilvánvalóvá tennünk, hogy meghasonlottunk egymással” – tudósított az immár Deák részvétele nélkül lezajlott egyeztetésről Gorove.²⁷

Deák tekintélye ezúttal is erősebb volt, mint politikustársai ellenkezése. Gorove javaslatára ismét arra a megállapodásra jutottak, hogy nem vesznek részt a felirati vitában. Sőt, erre igyekeztek rábírní a felügyeletük alá tartozó képviselőket is, akik csak meglehetősen kevés információval rendelkeztek a fejük fölött zajló belső vitáról. A legalsó szintre, a párt törzsét alkotó többséghez már mindenféle különösebb indoklás nélkül, sajátos módon puszt-

²⁶ Deák és hívei vitájáról lásd Sarlós 1987, 129–134; általánosabban Diószegi 1970, 227–250 (az utóbbi szerző sajnos nem tér ki Andrássy és Deák ezen konfliktusára).

²⁷ Gorove István naplója, 1866. febr. 12. (idézi Deák F. 1903, III. köt. 563.)

tán Deák akaratára való hivatkozással jutott el a felszólalást tiltó döntés. Szász beszámolója szerint ezt a legtöbben csak zúgolódva vették tudomásul; maga is keserűen kelt ki a túlzott pártfegyelem ellen.²⁸

Ha nem is Andrássyék, de a konzervatív képviselők²⁹ mégis csak beemelték a vitába a monarchia nagyhatalmi törekvéseinek határozott támogatását. Az ügy végére Deák két felszólalása tett pontot. Az első, nagy tetszéssel kísért beszédében az őszinte és nyílt vita mellett foglalt állást, magyarázkodásra kényszerítve ezzel a párt „tisztkarát”. Az „engedélyt” követően több tucat honatya kért szót. Másik felszólalásában pedig immár mindenki számára részletesen indokolta, hogy a nagyhatalmi állás helyett miért csupán a közös biztonságról szolt javaslatában. A beszédet követően a képviselők Deák szövegjavaslatát fogadták el.³⁰

Az önálló párt megteremtésének ügyében fordulatra 1866 novemberében került sor, amire döntő befolyással voltak az addig eltelt időszak politikai fejleményei. Az országgyűlés a válaszfelirati javaslat elfogadása után Deák indítványára egy 67 tagú bizottságot választott a közös ügyi törvények előkészítése céljából. A testület hamarosan az érdemi munkát egy 15 fős albizottságra hagyta, melyben helyet foglaltak a felirati tábor meghatározó politikusai (Deák, Csengery, Lónyay, Eötvös, Andrássy, Gorove stb.), valamint a Balpárt mérsékelt szárnya (pl. Tisza, Ghyczy, Nyáry Pál). Az albizottság a küszöbön álló porosz-osztrák háború árnyékában, alig két hónap alatt elkészítette és benyújtotta javaslatát a Háznak (a kisebbség különvéleményével együtt). A tervezet kézzelfoghatóan demonstrálta a magyar fél kiegyezési szándékát, va-

²⁸ Szász K. 1891, I. köt. 135 (1866. febr. 13.).

²⁹ Az 1865-ös választásokon hét konzervatív képviselő jutott az országgyűlésbe. A kiegyezést megelőzően nem csatlakoztak a Deák-párthoz, de rendszerint együtt szavaztak vele. Befolyásukat udvari kapcsolataik és a kormányzatban betöltött tisztségeik biztosították (lásd Takács 1991, 188).

³⁰ Az ügyről lásd Deák F. 1903, III. köt. 507–509, 565–571, 578–599.

lamint kijelölte azokat az elveket és konkrét megoldási módokat, amelyek a majdan elfogadásra kerülő közjogi törvények alapját képezték. Ezt követően június 26-án a háborús eseményekre hivatkozva az uralkodó elnapolta az országgyűlés munkáját. Eközben az alkotmányjogi kodifikációval párhuzamosan a kiegyezés gyakorlati kérdéseiről is megindultak a puhatolózó tárgyalások a két fél vezető politikusai között.

Mindezen események a pártszervezésre két ponton hatottak. Egyrészt a bizottsági munka során egyértelművé váltak azok a képviselőket elválasztó elvi különbségek, melyek lehetetlenné tették a közös képviselői kaszinó további fenntartását. A végső lökést az elkülönüléshez a baloldal lapjában, *A Honban* megjelent, Deákot bíráló írások adták.

Másrészt jelentősen lecsökkentek a pártosodással járó kockázatok. Mind a 67-es bizottság munkálatai, mind a Bécsben folytatott háttértárgyalások azt bizonyították, hogy magyar oldalon nagy a készség a megegyezésre. A néhány hónapnyi országgyűlési szünet, valamint a kiegyezés módozatairól kibontakozó élénk diskurzus a sajtóban és a röpiratokban jótékonyan hatott a képviselők pártállásának tisztázódására. Minden hónapja eldönthette, hogyan viszonyul a kiegyezés várható tartalmához, és mérlegelhte magában, milyen politikai úton kíván tovább haladni. A képviselők között uralkodó hangulat azt mutatta, hogy Deák táborá elegendő erőt képvisel majd a kiegyezés elfogadtatásához. Augusztusi kihallgatása során Lónyay is erről sietett biztosítani a pártok felől érdeklődő uralkodót, bár kudarcoktól sem mentes erőfeszítéseire gondolva, önmaga legfeljebb csak reménykedhetett a sikerben: „[...] ha legális alapokon leend a kormányzat, kétséget alig szenved többsége a pártunknak, mit annyival inkább hiszek, miután többségben voltunk anélkül, hogy a párt komolyan lett volna organisálva. Részemről mindig a szoros organisatiót sürgettem s teszem is, de nem sok sikerrel. Ha egyszer a többségből lesz

a kormány, már önfenntartási ösztön is fog vezetni a szoros párt organisatióra.”³¹

A Deák-párt hivatalosan végül november 21-én alakult meg az Európa Szálló termeiben. Lónyay elmondása szerint ezúttal is ő volt a kezdeményező. Most már Deák sem ellenezte, hogy a pártot róla nevezzék el, sőt a különválás ellen felszólaló néhány honatyát kedélyes beszéddel győzte meg.³²

„A Deák-kör új helyiségében, az Európában, igen jól találjuk magunkat. Tavaly csak egy nagy, setét, nyomott gőzkörű termünk volt; most 6-7 szoba, melyek ketteje valóságos terem, áll rendelkezésünkre. [...] Fesztelenebbül, szabadabban érezzük magunkat, s a politikai társalgás is fesztelenebbül, szabadabban foly. Egy politikájú emberek vannak együtt, kik tartalék nélkül fejtegethetik egymás közt nézeteiket, anélkül, hogy sértékenységtől kellene tartaniok” – számolt be az örömteli fordulatról Szász.³³

³¹ Lónyay-napló, 1866. aug. 31. MOL Filmtár 37153. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 43.

³² Lónyay-napló, 1866. nov. 27. MOL Filmtár 37153.

³³ Szász K. 1891, II. köt. 32 (1866. nov. 28.). Az általunk itt tárgyalt pártalakulási folyamatot elsőként elemezte Gerő 1996, 10–22. Miközben számos részletkérdésben egyetértünk Gerő megállapításaival, tanulmányának alaptézisével nem azonosulunk. A szerző megítélése szerint a párt vezetői (beleértve magát Deákot is) egy előre „megtervezett politikai forgatókönyv” szerint eljárva tudatosan megtevesztették a kiegyezéspárti többséget és ezáltal a választókat is. A 48-as vívmányok részleges feladásának elfogadtatását szolgálta voltaképpen a két ütemben lezajlott pártszervezés is: „[...] a kiegyezés sikeres belpolitikai keresztülvitele olyan pártmechanizmust követelt meg, ahol létre kellett hozni a többség kézbentartását vagy manipulálását szolgáló szervezeti formát és információáramlást, vagy a kormányhatalommal szemben lekötélezett viszonyt kellett kialakítani.” Gerő 1996, 19–20. Gerő nagyon is egységesnek látja a párt vezetését, melynek nyilvánvaló oka abból fakad, hogy munkájában döntően Szász Károly visszaemlékezése alapján igyekezett rekonstruálni a párton belül történeteket.

Úton a Burg és az Angol Királynő között

A bécsi kormányzat alkudozási kísérletei Deákkal 1866 folyamán rendre kudarcot vallottak. Merev közjogi álláspontját nem sikerült megingatni sem a februárban, sem a decemberben sorra került megbeszéléseken (első alkalommal Esterházy Móric államminiszter, másodsor pedig Beust külügyminiszter kereste fel a magyar politikust). Sőt, júliusban Deák az uralkodó előtt sem kért mást, mint a magyar alkotmányosság csorbíthatatlan helyreállítását. A beszámolók szerint ugyan az uralkodó megkönnyebbült, hogy Deák Königrätz után sem követelt többet, ám Ferenc József számára a parlamentáris kormányforma (azaz az országgyűlésnek felelős magyar minisztérium) elfogadása ekkor még teljesíthetetlen áldozatnak tűnt.

Természetesen Deák és közvetlen környezetének ellentétei az uralkodó előtt sem maradtak rejtve. Ferenc József ezért egyre inkább arra törekedett, hogy Deákat – amennyire csak lehet – kikapcsolja a megegyezési folyamatból. E taktika célja végeredményben az volt, hogy saját hatalmi jogosítványaiából minél kevesebbet feladva és a 48-as törvényekből minél többet módosítva szilárd belpolitikai viszonyokat teremtsen a birodalom mindkét felében. Elképzeléseiről miniszterelnökének így írt 1866 februárjában: „Mínthogy Deákkal, határozott meggyőződéseim szerint, nincs mit csinálni, arra kell törekedni, hogy az alsóházban találjunk embereket, akiknek van belátásuk, s elég bátorságuk is, az elméleti törvényesség Deák-i körét áttörni és felemelkedni valamiféle gyakorlati államférfiúi felfogás álláspontjára. Ha jól fogjuk meg a dolgot, bizonyára sikerülni fog, mert máris mutatkoznak a Deák-i nimbusz igájából szabadulásnak jelei. Ezeket az embereket ide, a kormány álláspontjára kell átvezetni és meggyőzni őket Ausztria létfeltételeiről.” „Deák állítólag nagyon izgatott és ingerült, mert a felsőház eljárásából látja, hogy mégis vannak ebben az országban emberek, akik ő ellene és mindenhatósága ellen fel mernek lépni

és mert néhányan legkiválóbb hívei közül az alsóházban is, mint Andrassy, Lónyay, Trefort, stb. elszakadóban vannak tőle.”³⁴

Az uralkodó is tudta, hogy Deákot tekintélyénél fogva teljesen megkerülni lehetetlen, ám csupán azt a szerepet szánta a magyar politikusnak, hogy fenntartsa a magyar közvélemény szemében az országgyűlés és a korona közjogi egyezkedésének látszatát. A tényleges politikai tárgyalásokat azonban a rugalmasabb álláspontot valló pártvezetőkkel kívánta lefolytatni. Arra számított, hogy Andrassy, Lónyay és a többiek az egyeztetések során lassanként addig mérséklék programjukat, míg „a minisztérium gondolata magától elesik”.

A hónapokig érlelődő uralkodói szándék végül a königgrätzi vereség okozta kényszerhelyzetben vált határozott tetté. Az első tájékoztató megbeszélésekre a bécsi és a magyar politikusok között augusztusban került sor. Lónyay így elevenítette fel az eseményeket: „[Andrassy Gyula] nekem annyit mondott, hogy őt felhívták azzal, hozna oda magával még valakit azon barátai közül, kikkel együtt kormányt alkotni kívánna. Ő engem jelölt ki több okokból, de különösen azért, mert az anyagi és pénzügyi kérdésekben a jövőben teendőkre nézve én adhatnék a legbővebb felvilágosítást.”³⁵

A fenti idézetből arra következtethetnénk, hogy az éppen Pöstyénbe igyekvő Lónyay szinte mellékesen, csupán Andrassy ötlete nyomán került a bécsi tárgyalóasztalok mellé. Naplójából kiderül azonban, hogy már napokkal korábban személyesen kérték fel az uralkodó környezetéből a részvételre.

³⁴ Ferenc József Belcredihez, 1866. febr. 11. és 13. (közli Komjáthy 1976, 337–350, idézetek: 346, 348). 1866 februárjában úgy tűnt, hogy a képviselőház szövegtervezetével elégedetlen főrendek önálló válaszfelirati javaslatot fognak készíteni.

³⁵ Lónyay-napló, 1866. aug. 20. MOL Filmtár 37153. Értelmét megváltoztatva idézi Deák F. 1903, IV. köt. 17–18. (Könyvi úgy alakította át a mondatokat, miszerint Andrassy csak a tárgyalásokra, de nem a kormányalakításra kapott Bécsből felkérést.)

A több napig tartó értekezleteken Andrássyn és Lónyayn kívül Sennyey Pál, a Helytartótanács elnöke, Mailáth György kancellár, Belcredi államminiszter és az uralkodó bizalmasa, Hübner római követ voltak jelen. Nem tartjuk szükségesnek a tárgyalások menetét ismertetni, hiszen az a kiadott forrásokból és a történelmi feldolgozásokból egyaránt nyomon követhető.³⁶ Mindössze Lónyay és Andrassy tárgyalási pozícióját, taktikáját kívánjuk röviden jellemezni.

A meglehetősen bizalmatlan légkörű és sok esetben feszült hangulatú megbeszéléseken a politikusok igyekeztek számba venni azokat a vitás kérdéseket, kényes pontokat, amelyek a közös viszonyok rendezésének az útjában álltak. Rendszerint nem elvont elvekről, hanem nagyon is gyakorlati problémákról esett szó: a közös és egységes hadsereg fenntarthatóságáról, a megyék jogairól, a két birodalomfél belpolitikai viszonyairól és a kiegyezés elfogadtatásának esélyeiről. A tárgyalásokon ugyan mindkét fél többször utalt a magyar országgyűlés 15-ös bizottsága által elkészített kiegyezési javaslatra, ám e megbeszélések jól érzékelhető célja mégis az informális eszmecsere, a tájékozódás volt, igaz minde erre udvari szokás szerint frakkban került sor (Lónyaynak külön erre az alkalomra varratnia kellett egyet). Bár Andrassy és Lónyay politizálásának keretét szabott az albizottság véleménye, és valójában felhatalmazásuk sem volt az egyezkedésre, e két tényező nem gátolta meg őket abban, hogy meglehetősen nagy kompromisszumkésziségről tegyenek tanúságot.

A megbeszélések során igen hamar kirajzolódtak az erővonalak. Míg Hübner és Sennyey a megegyezés irányában politizáltak, addig Belcredi bizalmatlan kérdései rendre visszavetették a tárgyalások menetét (Mailáth passzívan viselkedett). A miniszter-

³⁶ Lásd pl. Deák F. 1903, IV. köt. 17–55. A tárgyalásokat Belcredi visszaemlékezésének felhasználásával ismerteti Somogyi 1976, 125–129.

elnök elutasító magatartása viszont – ellenhatásként – a magyar félből egyfajta túlzott optimizmust váltott ki. Lónyay jó szemmel vette észre a két fél eltérő taktikáját: „Az egészből azt absztraháltam, hogy Belcredi szeretné megmutatni a fejedelemnek a mi tervünk kivihetetlenségét. Ezért, úgy hiszem, jól tevénk, hogy aggodalmait talán túlságos engedékenységgel igyekeztünk eloszlatni. Andrásy legalább sok valódi nehézségeket csekélyebbeknek mondott, nagyobb reményeket fejezett ki a siker iránt, mint azok valóban léteznek.”³⁷

Lónyay ugyan elsősorban Andrásynak tulajdonította e meggyőzési technika alkalmazását, de ha figyelmesen olvassuk naplóját, láthatjuk, ő is több alkalommal élt ezzel az eszközzel (igaz, gazdasági kérdésekről viszonylag kevesebb szó esett). Igyekezett például megnyugtatni Belcredit afelől, hogy a felelős magyar kormány visszaállítása esetén a pénzügyi kezelés átadása gördülékenyen végrehajtható. Tárgyalópartnere azonban tovább akadékoskodott: „Belcredinek nem ment fejébe, hogyan lehetséges a rendes átvétel zavarok nélkül; de azt sem érté, miképp legyen három pénzügyminiszter?”³⁸

Amikor a miniszterelnök a vám- és kereskedelmi politika közös alakításának mikéntjét firtatta, Lónyay frappánsan rövid válasszal szolgált: „Erre felelém, hogy nehezebbnek látszik ezen ügy, mint valójában, miután a két minisztérium egyenlíti ki előre a differenciákat és a két törvényhozás saját érdekében fekszik ezen egyezséget elfogadni, s ha lennének differentiak, ezek a vám-szövetségben élő országok példájára kölcsönös concessiók által egyenlíthetők ki.”³⁹ Belcredi ezután már csak arra figyelmeztetett,

³⁷ Lónyay-napló, 1866. aug. 21. MOL Filmtár 37153. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 24.

³⁸ Lónyay-napló, 1866. aug. 21. MOL Filmtár 37153. Lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 21.

³⁹ Lónyay-napló, 1866. aug. 21. MOL Filmtár 37153. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 22.

hogy míg Magyarország a szabad kereskedelem híve, addig az osztrák tartományok legtöbbször a védővamos politika követése áll érdekében.

A bankkérdést – melyet ezúttal Mailáth hozott elő – már csak az első nap végén, a búcsúzkodások közben érintették. Lónyay gyors felelete a következő volt: „[...] általában nem vagyok az egy-bankrendszer barátja s mindaddig, míg egy bank lesz, az agió ismét előállhat, valahányszor az államnak nagyobb szüksége támad, de ha minden más jogai megadatnak az országnak, erre nézve kiegyezkednünk nem lesz nehéz.”⁴⁰

Megítélésünk szerint Andrásy és Lónyay nem pusztán taktikai megfontolásokból nyilatkoztak szinte minden kérdésben ennyire rugalmasan. A legtöbb fontos gazdasági ügyet részletkérdésként kezelték. Úgy vélték, hogy a kiegyezés megkötése alapvetően politikai akarat kérdése. Az államélet egyes területeinek rendezése csak az általuk kért alapfeltételek teljesítése után következhet, ekkor viszont a részproblémák a kölcsönös belátás révén könnyen megoldhatóak lesznek: „[...] később, consolidált viszonyok mellett, majd sok, most ellentétben látszó dolgok összhangzásba hozhatók” – magyarázta Andrásy.⁴¹

Velük szemben viszont Belcredi a részletkérdések mögé igyekezett bújni, hiszen éppen az alapfeltételek megadásával nem értett egyet (és ebben maga mögött tudhatta az uralkodót is). El kell azonban ismernünk, hogy az általa felvetett problémák ko-

⁴⁰ Lónyay-napló, 1866. aug. 21. MOL Filmtár 37153; Deák F. 1903, IV. köt. 23. Néhány nappal később Hübnernek átadott feljegyzésében kissé konkrétabban is megfogalmazta álláspontját. A kérdés megoldását olyan irányban képzelte el, „hogy az átmenet a most fennálló bankmonopóliumból egy, a birodalom különböző országai hitelviszonyainak inkább megfelelő jegybankrendszerre lehetővé váljon” Idézi Kövér 1993, 92. Németül lásd Lónyay-napló, 1866. szept. 2. MOL Filmtár 37153; lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 49.

⁴¹ Lónyay-napló, 1866. aug. 23., este. MOL Filmtár 37153. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 27.

rántsem voltak mondvacsináltak. A miniszterelnök a közös viszonyok olyan pontjaira mutatott rá, amelyek – megoldatlanságuk vagy hibás kezelésük miatt – a későbbiekben hosszú évtizedeken keresztül belpolitikai válságokat gerjesztettek mindkét oldalon.

Közel egy hét után a konferencia sikertelenül zárult. Az uralkodó szándékaival ellentétben sem Andrássyt, sem Lónyayt nem lehetett a kormány álláspontjára „átvezetni”, bár tagadhatatlanul gyakorlatiasabb módon közelítettek a kiegyezés kérdéseire, mint Deák. A kudarc legfőbb oka abból fakadt, hogy a két politikus több alkalommal is kifejezte, miszerint kormányzati szerepet kizárólag abban az esetben vállalnának, ha az uralkodó maradéktalanul visszaállítaná Magyarország belügyi önállóságát.⁴²

A találkozó fontos tanulságokkal szolgált Bécs számára. Egyrészt kénytelenek voltak belátni, hogy a belső törésvonal ellenére az alapköveteléseket illetően nem lehet Deákot és híveit elválasztani egymástól: „Be sokszor mondánk el mindketten: be nagy baj, hogy Hozzád tanácsért nem repülhetünk” – írta Lónyay abban a levelében, melyben Deákot tudósította tárgyalásairól.⁴³ Másrészt az is világossá válhatott a kormányzati politikusok számára, hogy a magyar fél megegyezési szándéka komoly és nagyfokú. Végül keserűen ismerték be, hogy a birodalom átalakításának legfőbb akadálya éppen az örökös tartományok politikai viszonyainak rendezetlensége és az egységes koncepció hiánya a válság megoldására, hiszen három lehetséges állammodell állt szemben egymással: az összbirodalmi centralizmus, a konzervatív föderalizmus és az osztrák–magyar dualizmus alkotmányjogi és politikai programja. A porosz–osztrák háború heteiben még mindhárom koncepció megvalósulásának egyenlő volt az esélye. Ferenc József még nem döntött. Lónyay a bécsi vélekedéseket ekképpen örökí-

⁴² Lásd pl. Lónyay Menyhért Andrássy Gyulához, 1866. aug. 26. (közli Deák F. 1903, IV. köt. 40–41).

⁴³ Lónyay Menyhért levele Deák Ferenchez, 1866. aug. 25. MOL Filmtár 37153. Stilizálva idézi Deák F. 1903, IV. köt. 34.

tette meg: „[Az uralkodó] Azt mondá, hogy a magyar kérdés megoldását nem tartja nehéznek, nehezebb dolog a Lajtán túliakkal rendbe jönni.”⁴⁴ „Hübner azt mondá nekem, hogy nézete szerint Magyarországgal minden rendbe jöhet; ott vannak a régi alapok, alkotmányos szokások, ennél fogva stabilitás és monarchikus szellem, Lajtán túl túlnyomó a demokratikus irány és mindenféle kifelé gravitálás.”⁴⁵

Andrássy és Lónyay közel öt hónap elmúltával ült le ismét a tárgyalóasztalhoz Bécsben. Lényegében ennyi időre volt szükség, hogy fordulat következzen be a kormányzat politikájában a magyar kiegyezés ügyében. A nagynémet tervek szertefoszlását követően Ferenc József felismerte, hogy legfontosabb külpolitikai célját, a Monarchia hatalmi helyzetének visszaszerzését csak a birodalom belső viszonyainak rendezése után kísérheti meg. A belső stabilitás viszont csak akkor teremthető meg, ha a kormány politikája a birodalom két – számarányát, hatalmi pozícióit tekintve – legerősebb nemzetének kompromisszumán nyugszik. (Ez tehát határozott szakítást jelentett a Belcredi-féle nemzetfeletti föderalizmus koncepciójával. Maga Belcredi 1867. február 1-jén adta be lemondását.) A fordulat bekövetkeztét nagyban elősegítette az is, hogy az uralkodó külügyminiszternek Friedrich Ferdinand Beust korábbi szász külügyminisztert nevezte ki. Az udvar megváltozott politikájának jeleként Ferenc József november 17-én leiratot intézett az elnapolást követően ismét összeülő magyar országgyűléshez, melyben kifejezésre juttatta megegyezési szándékát: „A múltnak viszontagságai s a változott nemzetközi viszonyok iránti tekintetek immár még inkább és valóban elutasíthatatlanul követelik, hogy a birodalom belső szervezetének

⁴⁴ Lónyay-napló, 1866. aug. 24. MOL Filmtár 37153. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 28. Az uralkodó Andrássy előtt nyilatkozott így.

⁴⁵ Lónyay-napló, 1866. aug. 25. MOL Filmtár 37153. Lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 37; ehhez lásd Somogyi 1976, 122–125, 152.

függőben lévő ügyét azon az alapon, melyet népeink alkotmányos jogai- és érületének általunk őszintén óhajtott kielégítése céljából kijelöltünk, tőlünk telhetőleg sietessük.”⁴⁶

A leirat tárgyalási alapnak a képviselőház által a birodalom dualista átalakítására kidolgozott javaslatot tekintette, és elvben készségét fejezte ki a felelős magyar kormány kinevezése iránt is, ám azt csak a közös ügyek rendezése után tartotta megvalósíthatónak. Végül több lényeges ponton módosítani kívánta az 1848. évi áprilisi törvényeket.

Bécs várakozásával ellentétben a leiratot a Ház kedvezőtlenül fogadta. A Deák által szövegezett válaszfelirat ugyan üdvözölte az uralkodó tárgyalási szándékát, azonban aggodalmát fejezte ki az iránt, hogy Ferenc József csak a kiegyezés megtörténte után kívánja helyreállítani az alkotmányosságot, márpedig „célravezetők csak oly egyezkedések lehetnek, melyek a nemzet és a fejedelem között az alkotmány alapján történnek. Abszolút hatalom egy részről, alkotmányos szabadságtól megfosztott nemzet más részről, megnyugtató, tartós és maradandó megoldáshoz jutni soha sem fognak.” Ezért az ország belügyi önállóságának maradéktalan és feltételek nélküli megadását kérte az uralkodótól.⁴⁷

Nem végződött sikeresen a kormányzat másik kísérlete sem. A karácsony előtti napokban Beust – Mailáth kíséretében – a lakásán kereste fel Deákot, hogy személyesen tájékozódjon nézetei, politikai szándékai felől. A feszült beszélgetés során érdemi párbeszédre voltaképpen nem is nyílt alkalom, a két politikus csupán egymástól jelentősen eltérő álláspontját ismertette.⁴⁸ Másnap Beust a következőket tanácsolta az uralkodónak: „[...] nem látok mást, mint siker nélkül való váltását a leiratoknak, amelyek Pestre mennek, s a határozatoknak és föliratoknak, amelyek Pestről jön-

⁴⁶ Ő Felsége leirata, 1866. nov. 17. (közli Deák F. 1903, IV. köt. 80–83, idézet: 81). Beust kinevezéséről és az osztrák belpolitika dualista-centralista fordulatáról részletesen lásd Somogyi 1976, 154–164, 178–187.

⁴⁷ Felirati javaslat, 1866. dec. 11. (közli Deák F. 1903, IV. köt. 124–128, idézet: 125).

nek. Ezen az úton Felséged nem jut előbbre. Felséged el van rá határozva és ki is jelentette, hogy bizonyos föltevések mellett ki-nevezi a magyar minisztériumot. Az egyéneket is, akikből az alakuljon, már kiszemelte. Hivassa hát őket Felséged ide, hogy velök tárgyaljunk.”⁴⁹

Hamarosan megérkezett Ferenc József jóváhagyása. Kihasz-nálva, hogy a magyar politikusok tagjai az uralkodói párt kö-szöntő újévi küldöttségnek, Beust Andrásst, Lónyayt és Eötvöst számukra váratlanul és némileg felkészületlenül Bécsben ma-rasztalta. Lélektani nyomásgyakorlásként pedig Ferenc József, miközben Deák haragos hangulata felől tudakozódott az udvari fogadáson, bátor elszántságot kívánt Andrásynak és Lónyaynak. „Megvallom, nem tudám ezen mondatát mire magyarázni. [...] Andrassy jól felelt neki reá, mondván neki: vannak és lehetnek hibáim, de azok közé bizonyára nem tartozik a bátorsághiány, de bátorságom van arra is, nem tenni olyat, mit kivihetetlennek hi-szek.”⁵⁰

Bár Lónyay ezúttal nem értette meg Ferenc József szurkálódó megjegyzését – amely egyaránt vonatkozhatott a kiegyezés ural-kodói kívánalmak szerinti megkötésére, de a Deák befolyása alól való szabadulásra is –, mégis egyetérthetünk azzal a történelmi vélekedéssel, miszerint az ezt követő hetek egyeztetéseinek ő volt a kulcsszereplője.⁵¹ Tárgyilagosan meg kell azonban jeyeznünk,

⁴⁸ Deák és Beust találkozásáról 1866. december 20-án lásd Deák F. 1903, IV. köt. 144–150.

⁴⁹ Beust visszaemlékezését idézi Deák F. 1903, IV. köt. 154.

⁵⁰ Lónyay-napló, 1867. jan. 8. MOL Filmtár 37154. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 160.

⁵¹ Sarlós Béla Lónyay „szürke eminenciás” szerepéről beszél. A szerző másik, Ló-nyayra vonatkozó megjegyzésével azonban nem értünk egyet. Sarlós szerint Ló-nyaynak (és Andrásynak) a „politika nagyúri passzió” volt, s a tárgyalások eset-leges kudarca nem okozott volna különösebb megrázkódtatást a számára. Sarlós mindezt abból következtette ki, hogy Lónyay többször fenyegetőzött azzal, ott-hagyja a megbeszéléseket és Meranba, Párizsba megy pihenni családjával (Sarlós 1987, 165, 169–170).

hogy a korszak kutatójának értékelésére minden bizonnyal hatással volt az is, hogy a kiegyezés történetének sok részletét kizárólag Lónyay naplója alapján ismerhetjük.⁵²

Naplója tanúsága szerint a magyar politikusok az ő javaslatára állapodtak meg, hogy a megbeszélések alatt milyen tárgyalási taktikát is kövessenek. Egyrészt az adott kérdésekben igyekeztek egy előre összehangolt álláspontot képviselni, másrészt pedig tárgyalási alapnak nem a kormány tervezetét, hanem a magyar országgyűlés törvényjavaslatát tekintették: „ők lesznek a támadók, mi a védők, mi mindig könnyebb feladat”⁵³. A tanácskozások egy jelentős részében az ő hangja, érvelése volt a meghatározó, és ugyancsak Lónyayra hárult az a nem éppen hálás feladat, hogy a közös értekezletek megállapodásait ismertesse Deákkal, aki csupán utólag értesült a bécsi konferenciákról.

Lónyay igencsak fáradtan és gondterhelten érkezett meg Deákhoz, az Angol Királynő Szállodába. Míg máskor vasúton tudott a legjobban aludni (sokszor tette ezt Bécs és Pest között utazva), most a fejében kavargó gondolatok nem hagyták pihenni. Meglehetősen fagyos hangulatban kezdődött a beszélgetés, melyen Lónyay felolvasta az egyezséget, külön kiemelve azokat a pontokat, ahol eltértek a 15-ös bizottság javaslatától. A találkozó után Lónyay számára mégis úgy tűnt, hogy az „öreg úr” elégedett

⁵² Tanulságos ezzel kapcsolatban Pulszky Ferenc visszaemlékezését idéznünk: „Engem erősen érdekelt, pontosan megtudni, kinek tulajdonítható valósággal e nagy transactio kivitelének érdeme. Mint az egész világ, azt akkor egészen Deáknak tulajdonítottam. Midőn ezt egyszer neki is megemlítém, komolyan megjegyezte, hogy az érdem Andrássy Gyulát illeti, az ő modora és összeköttetései győzték le az udvarnál az ellenszenvet; csak ez tette lehetségessé a kiegyezés keresztülvitelét. Ezt azután Eötvös Pepi előtt említettem, s ő önérettel felelt, hogy akárki lett légyen a szereplő, a rendező mégis csak ő volt. Lónyayval is szoltam egyszer ezekről s ő figyelmeztetett, hogy a kiegyezésnek legkényesebb oldala a pénzügyi volt, ezt pedig ő rendezte; végre Csengery is nem egyszer adta értésünkre, hogy a kiegyezés szellemi atyja senki egyéb, mint ő.” Pulszky F. 1883, I. rész, 342.

⁵³ Lónyay-napló, 1867. jan. 13. MOL Filmtár 37154. Lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 170.

az elért eredményekkel, és zömmel stiláris változtatásokat fog csak javasolni.⁵⁴

Néhány nappal később azonban Deákot már komor hangulatban találta, amikor Andrássy és Eötvös társaságában felkereste. A találkózót Andrássy kezdeményezte, de végül Lónyay kért időpontot Deáktól, mert – úgymond – „Andrássy nem merte”. A három politikus nem kevesebbet igyekezett elérni, mint hogy Deák a bécsi megállapodásokat változtatás nélkül fogadja el és támogassa az országgyűlési fórumokon.⁵⁵

Az „öreg úr” azonban kifejtette előttük, hogy a bécsi megbeszéléseken született javaslatok lényegileg változtatják meg a képviselőház 15-ös bizottságának tervezetét. A kiegyezési törvény egyébként sem tárgyalható addig, amíg a felelős kormány nincs kinevezve. Deák elfogadhatatlannak tartotta, hogy a hadsereg egysége érdekében Ferenc József ragaszkodott abszolutisztikus uralkodói jogaihoz (december végén ezt látványosan gyakorolta is, amikor pátenzben szabályozta a hadkiegészítés rendjét). Deák hangulatának hirtelen megváltozásában közrejátszhatott kiújuló depressziója is.⁵⁶

Lényegében politikai patthelyzet alakult ki. Deák ugyanis megvonta támogatását az egyre inkább miniszterjelöltekként emlegetett híveitől, mondván, a kormány kinevezése után teremtsenek javaslatuknak többséget. Andrássyék azonban pontosan tudták, hogy erre Deák ellenében nincs esélyük, így lényegében egyetlen fegyver maradt a kezükben Deák meggyőzésére. Kijelentették, hogy kellő támogatás nélkül nem vállalhatnak kormányzati szerepet. Egyrészt tudták, hogy ilyen körülmények között senki más

⁵⁴ Lónyay-napló, 1867. jan. 13. MOL Filmtár 37154. Lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 190–191. A bécsi megállapodás szövege megtalálható uo. 175–178.

⁵⁵ Lónyay-napló, 1867. jan. 15. MOL Filmtár 37154. Lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 194.

⁵⁶ Sarlós 1987, 170–171.

sem vállalkozna erre a feladatra, másrészt azt is sejtették, hogy a kiegyezést szinte feltétel nélkül óhajtó Deák-párti derékhadral szemben az „öreg úrnak” sincs kellő ereje igazának érvényt szerezni. „Szóval mindenből látszott, hogy ő megijedt a kiegyenlítés-től, megijedt az azután bekövetkezendő teendőitől, a húsvéti cikk végső következményétől. [...] Most azon töri eszét, hogyan szabadulhatna a nagy munkától, midőn éppen eredményét láthatná. Nem esmeri mégis a dolgok valódi állását, egoisticus szempontból tekinti. Fél minden felelősségtől, fél, hogy nem populáris dolgokat is fog kelleni véghez vinnie” – értékelte Lónyay saját szemszögéből Deák viselkedését.⁵⁷

Lónyay már korábban is világosan látta, hogy Deák személye és magatartása csak meglehetősen ellentmondásosan lesz beilleszthető a formálódó új politikai rendszer döntéshozatali mechanizmusába: „De oly minisztérium, melynek az öreg úr lenne elnöke, nagyon erélyes alig is lehetne; pedig erély, sőt néha abszolutisztikus eljárás nélkül rendet behozni alig lehet az annyira zilált viszonyokba. Ha pedig benne nem lenne, a minisztériumot egy fejcsóválása az öreg úrnak kisebbségbe hozhatná. Különös dilemma.”⁵⁸

1867 januárjában végleg eldőlt, hogy a fel-felbukkanó híresztelésekkel ellentétben Deák nem hajlandó semmilyen formális politikai funkciót betölteni az alkotmányosság helyreállítása után. Néhány napi gondolkodást követően viszont megadta a politikai támogatást Andrásynak, hogy némi módosítás mellett elfogadtassa a képviselőházzal a bécsi határozatokat.⁵⁹

⁵⁷ Lónyay-napló, 1867. jan. 16. MOL Filmtár 37154. Változtatásokkal közli Deák F. 1903, IV. köt. 196. (Kónyi néhány félmondat kihagyásával tompította Deák magatartásának bírálatát.)

⁵⁸ Lónyay-napló, 1866. dec. 10. MOL Filmtár 37153. Lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 123.

⁵⁹ Lónyay-napló, 1867. jan. 18. MOL Filmtár 37154. Lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 200.

Az elkövetkező hónap a kiegyezési törvény előkészítésére alakult 67-es bizottság tanácskozásaival telt. Lónyay hosszú hetekig készült a nyilvános vitára. Már december elején egy határozott és nagy kompromisszumkészségről tanúskodó fellépést fontolgatott a kiegyezés tervezett formában történő megvalósítása mellett: „Ha holnapután már összeül a 67-es bizottmány, készülnöm kell a pénzügyi dolgokhoz. Ott legalább elmondom leplezetlenül véleményem, mely szerint én biz’ az államadósságok és indirect adók s vámok ügyében sok concessióra kész vagyok” – fogadkozott naplójának.⁶⁰ Másnap sem csüggedt, amikor a bizottsági tárgyalások elhalasztásáról értesült: „A 67-es bizottmány összeülésének halasztását nem bánom. Készülni lesz ennél fogva időm a pénzügyi kérdés explanatiójához [magyarázatához]. Ad salvandam conscientiam [a lelkiismeretem megnyugtatóására] meg akarom mondani véleményem kerekén és igazán.”⁶¹ Még az érdemi munka kezdetén, január végén is egy beszéden dolgozott, amelyet az általános vita során kívánt elmondani. Csakhogy végül Lónyay az általános tárgyalásnál egyáltalán nem, a részletes vitában pedig mindössze két részprobléma kapcsán szólalt fel. Vajon mi lehetett ennek az oka?

„Nehéz dolog volt oly formulatiót találni, mely megfeleljen a jogi fogalmaknak is, de egyszersmind megnyugtassa a bécsieket is” – adta meg a magyarázatot később maga Lónyay. A közjogi elvek és a gyakorlati politika szempontjai között egyedül Deák teremthetett megnyugtató harmóniát. Oroszlánrészt vállalt a bizottsági munkából: az ellenzéki aggályokra nagy hatású felszólalásokkal felelt és újrafogalmazta a törvényjavaslat egyes részleteit, így például a Lónyay által betervezett pontokat a vám- és keres-

⁶⁰ Lónyay-napló, 1866. dec. 10. MOL Filmtár 37153. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 123.

⁶¹ Lónyay-napló, 1866. dec. 11. MOL Filmtár 37153. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 128.

kedelmi szövetségről, illetve a pénzrendszer megállapításáról.⁶² Lónyay számára is egyértelművé vált, hogy ezen a fórumon csak mellékszerepet játszhat. Nem maradt számára más, mint hogy szorgosan lemásolja a Deák által lediktált szerkezetet, és a bizottság előtt egyes részletkérdésekben védje a javaslatot.⁶³

Lónyaynak mind a pártszervezési kérdésekben elfoglalt álláspontja, mind pedig a különféle országgyűlési bizottságokban tanúsított magatartása egyértelműen arra utal, hogy a kiegyezés megoldandó feladatára gyakorlatiasabb szemszögből és jobbra közjogi skrupulusoktól mentesen tekintett.

Február elején újabb bécsi egyeztetésekre került sor (elsősorban a katonai és a sajtóügyekkel összefüggő 1848-as törvények módosításának mértékéről), majd a kormányalakítással kapcsolatos megbeszélések következtek.⁶⁴ 1867 elejének történéseiből itt csupán azt véljük érdemesnek még hangsúlyozni, hogy az egymást sűrűn követő bécsi tárgyalásokon, udvari fogadásokon, személyes kihallgatásokon Lónyay – másokhoz hasonlóan – mennyire a császári udvar és Ferenc József személyének a hatása alá került. Lenyűgözték a külsőségek, a pompa és a főúri társaság, amelynek immár maga is részese lehetett. Bár még bizonytalanul mozgott és csodálkozva tekintett szét, de az alkalmazkodás nem tűnt tehernek számára. „A fogadás pompás volt. A grádicstól fogva a folyosókon és termeken végig fel voltak egész fénybe állítva a gárdák; pompás termeken át jöttünk a márványterembe [...] Az ebéd után a szokott modorban ment véghez a körbeállítás; jobbra állottak a

⁶² Lónyay-napló, 1867. jan. 28. MOL Filmtár 37154. Lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 209.

⁶³ A bizottság munkája nyomon követhető az ülések hivatalos naplójából: *Okmánytár 1867*, 24–183. A február 4-i ülésen maga Lónyay is elismerte másodlagos szerepét a javaslat tárgyalása során (uo. 170–171).

⁶⁴ Az események alakulását nem tartjuk szükségesnek bemutatni, hiszen azok a forrásokból és a szakirodalmi feldolgozásokból ismertek. Lásd ehhez pl. Deák F. 1903, IV. köt. 306–338; Sarlós 1987, 174–205.

főrendek, balra a képviselők. Különös commonerek [közemberek] voltunk biz' mi, mind arisztokratikus nevek és emberek [között]."⁶⁵

A nála nyolc évvel fiatalabb uralkodóról, akit néhány éve naplójában még gonosznak nevezett,⁶⁶ most elismeréssel írt. Ferenc József viselkedése érlelte meg benne végleg az elhatározást a kormányzati szerepvállalásra: „[...] ismét gyönyörűen elnökölt a cs[ászár]; a 48-diki törvényeket igen alaposan érti; minden §-ra emlékszik. Valójában megnyugtató. Miután látom, hogy de bon foi [jóhiszeműen] megye bele, ennek folytán kaptam kedvet a dologhoz és reményelem, hogy sikerülend. Adja az Isten.”⁶⁷

Az alkudozás küzdőterei

Lónyay Menyhért számára a kiegyezés körüli érdemi szakmai munka valójában pénzügyminiszteri kinevezésével vette kezdetét. Míg az előző egy évben legfőképp a kiegyezés megvalósíthatóságában kételkedő osztrák politikusok elvi meggyőzésével telt ideje, 1867 tavaszától az addig politikai és taktikai megfontolásokból meglehetősen nagyvonalúan kezelt vitás gazdaságpolitikai kérdések gyakorlati rendezése várt rá. Merőben más feladat volt ez: ezúttal nem két-három kiszemelt magyar politikus és az uralkodó, illetve néhány bizalmasa tanácskozott az államszerkezet és a politikai berendezkedést érintő kérdésekről, hanem a magyar és az osztrák kormány (illetve két országgyűlési küldöttség) folytatott aprólékos egyeztetést egymással a pénzügyi problémákról.

⁶⁵ Lónyay-napló, 1867. jan. 8. MOL Filmtár 37154. Lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 159–160. Bár Lónyay a császárról megjegyezte: „Kinézése nem volt oly jó, mint Budán; meglátszik rajta a königgrätzi nap súlya.”

⁶⁶ Lónyay 2003, 334 (1861. augusztus vége). Lónyay Teleki László letartóztatása kapcsán vélekedett így.

⁶⁷ Lónyay-napló, 1867. febr. 15. MOL Filmtár 37154. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 321.

Világosan kiolvasható a közjogi és a gazdasági tárgyalások metódusa közötti elvi különbségtétel már a 15-ös bizottság többségének 1866. június 25-én kelt javaslatából, melynek témánk szempontjából lényeges szófordulatai átkerültek az 1867. évi 12. törvénycikkbe is. A javaslat, illetve a későbbi törvény a kvótát, azaz a Pragmatica Sanctio által közösnek elismert ügyek terheinek és költségeinek a fedezéséhez való magyar, illetve osztrák hozzájárulás arányát „*kölcsönös alku által*” rendeli megállapítani (20. pont). Hasonlóan fogalmaz a két birodalomfél közötti kereskedelmi- és vámszövetség megkötéséről is: „A szövetség megkötése *kölcsönös alku által* történék, oly módon, *mint két egymástól jogilag független országok hasonló egyezkedései által történnek*. A két fél felelős minisztériumai *közös egyetértéssel* készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot [...]” (63. pont.) Az államadósságok ügyével kapcsolatban pedig kijelenti, hogy méltányosságból és politikai megfontolásból „*kész most is az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni, s az iránt előleges értekezés folytán Őfelségének többi országaival is mint szabad nemzet szabad nemzettel egyezkedésbe bocsátkozni*” (57. pont).⁶⁸

A kiegyezési folyamat ezen – talán a korabeli közvélemény előtt még kevésbé ismert – szakaszának különös jelentőségét az adta, hogy a ciszlajtán politikai vezetőréteg Ausztria gazdasági érdekeinek megóvását helyezte programja középpontjába (egyfajta kárpoztlásként is az uralkodó által a magyaroknak tett és ekkor már megváltoztathatatlan közjogi és politikai engedményekért). A dualista államjogi szerkezet elfogadásának előfeltételül a két birodalomfél gazdasági viszonyainak rendezését szabta.⁶⁹

⁶⁸ A 15-ös bizottság többségi javaslatának idézett részletei átkerültek az 1867: XII. tc. 18., 55. és 61. paragrafusaiiba. A javaslat szövegét lásd pl. Deák F. 2001, 391–401. (Kiemelés tőlem – C. A.)

⁶⁹ Egyértelműen kitűnik ez az 1867 tavaszán legerősebb ciszlajtán politikai tömörülésnek számító ún. Herbst-Kaiserfeld képviselői csoport áprilisban közzétett programjából, valamint abból a tényből, hogy a gazdasági tárgyalások lezárásá-

„Szívből kívánok szerencsét a magyar nemzet tegnapi örömnépe alkalmából. Egy efféle suffrage universel [itt: általános helyeslés] – a szó legjobb értelmében – rögzíti a helyzetet: mától a kiegyezés alap befejezett tény, amelyet a centralisták szép frázisai többé már nem tudnak megváltoztatni. Épp így őszintén kívánom mindannyiunknak, hogy a nagy feladat második része, a közös érdekű anyagi ügyek rendezése sikerülhessen. Azt, hogy a magyar nemes és nagylelkű nép, mi mind tudjuk; mutassa meg Ön is, hogy a sokáig elfojtott és most viharos erővel feltörő érzések közepette is képes mértéket tartani” – írta az Andrássy-kormány megalakulását üdvözlő levelében Lónyaynak Franz Karl Becke, az osztrák pénzügyminisztérium kijelölt vezetője.⁷⁰

Vöslau

Lónyay legfőbb osztrák tárgyalópartnere (több évtizedes pénzügyi és – ami legalább olyan fontos – diplomáciai államhivatalnok tapasztalattal a háta mögött) imént idézett levelében a kettejük előtt álló elvégzendő munka jelentőségét igyekezett tudatosítani Lónyayban, miközben diplomatikusan önmérsékletre intette pesti kollégáját: a magyarok visszanyert politikai önállósága nem párosulhat a közös anyagi terhek alól való kibújással.

Lónyay igen vehemensen látott hozzá a „nagy feladat” megoldásához. Még meg sem kezdődött a magyar országgyűlésben a kiegyezési törvényjavaslat vitája, már Bécsben egyeztetett Beckével az országot érintő pénzügyek átvételéről. Március első napjaiban pedig váratlanul a monarchia pénzügyi stabilitásának megterem-

ig egy liberális politikus sem kívánt tárcát vállalni. Erről bővebben lásd Somogyi 1976, 194–198, 203–205; Zachar 1981, 53–58.

⁷⁰ Becke Lónyay Menyhérthez, 1867. febr. 19. MOL Filmtár 34861. Becke hivatalos miniszteri kinevezésére csak március 7-én került sor.

tését célzó, nagy ívű tervvel állt elő, melyre a meglepett Becke „kezet adott”.⁷¹ Elgondolása három fő területet ölelt fel: az államadósságok rendezését, a pénzrendszer új alapokra helyezését és a bankkérdés megoldását.

A monarchia külső (politikai és tőzsdei) megítélését jelentősen rontó és régóta halmozódó adósságok rendezésének három lehetséges módját (szelvényadó-emelés, kamatcsökkentés és unifikáció) vázolta fel kollégája előtt, melyek közül Lónyay az árkelet szerinti konverziót javasolta. E konstrukció lényegében azt jelentette, hogy az átláthatóság és a költségcsökkentés érdekében a birodalom 99 féle, eltérő törlesztési rendszer mellett forgalomban lévő állampapírjait tőzsdei árfolyam szerinti egységes kamatozású évjáradéki adóssággá (Rente) alakítják át. Lónyay ezen elgondolását összekapcsolta a monarchia pénzrendszerének megreformálásával (pl. a franciaországihoz igazított új pénzláb meghatározása, a valutarendszer rendezése), valamint a bank- és hitelrendszer átstrukturálásával és hazai törvényi szabályozásával.⁷²

A később saját maga által is merésznek és radikálisnak mondott program megvalósításához azonban egyik fél részről sem volt meg a kellő politikai akarat.⁷³ Lónyaynak erre legkésőbb júliusban rá kellett ébrednie. Árulkodó jele volt az egyöntetű elutasításnak már az uralkodó magatartása is. Ferenc József ugyanis, miután meghallgatta egyórás beszámolóját pénzügyi terveiről, a politikai nehézségekről kezdett el beszélni előtte. „Azzal bocsátott

⁷¹ Lónyay-napló, 1867. márc. 5. MOL Filmtár 37154. Lásd még Deák F. 1903, IV. köt. 352–353.

⁷² Programjának részletes kifejtését lásd Lónyay 1875, 166–203. Lónyay koncepciójának gazdasági realitását megítélni meglehetősen nehéz feladat, hiszen elképzelései csak részlegesen valósulhattak meg. Már a korabeli szakirodalom értékelése is jelentősen eltért e tárgyban. Míg Halász Imre tanulmányában megvalósíthatónak vélte, addig Pólya Jakab „egy egyszerű pompás légvár”-ként jellemezte Lónyay tervét (Halász 1874; Pólya 1882).

⁷³ Lónyay 1875, 177–178.

el, hogy szükséges jól megfontolni a célt, melyet elérni akarunk, de azután azt, mit határozunk, következetesen és kellő eréllyel kell kivinni igyekezni. A Schwarzenberg-elv él benne úgy látszik, a szigorú következetesség azonban mégis saját politikájának csak időszakonként volt jelszava s csak addig, míg a követett cél elérhetetlensége már nagyon is be volt bizonyítva” – értékelte meglehetősen keserűséggel Lónyay az uralkodó választát.⁷⁴

Egy héttel később pedig Andrassy levelét vehette kézhez. A közjogi kiegyezést rögzítő 1867. évi XII. törvénycikk elfogadását és a koronázást követően a közös érdekű ügyek megvitatására a két birodalomfél országgyűlése bizottságot küldött ki. A tanácskozások megkezdése előtt a miniszterelnök körültekintő eljárásra intette a Bécs melletti Vöslauban időző pénzügyminiszterét: „A reductio [adósságcsökkentés] kérdését gondold meg jól és vizsgálj, nehogy az iniciatívát [kezdeményezést] egyenesen a magyar kormánynak tulajdonítsák. A deputatio maga is reá fog jönni ha majd a számok világosan beszélnek. A császár nézeteit ismered, azok nem változtak. Beust azonban igen nagy tüzzel vitatta irányomban azt, hogy a deficitet csak új kölcsönnel lehet fedezni és bevárni még majd az adóképeség növekednék. Azonban szokása szerint az első pár ellenvetésre azonnal engedett félig-meddig. Jó lesz, ha vele beszélsz, de csak ha Beckével tisztában leszel.”⁷⁵

Andrassy óvott attól, hogy a közvélemény és a külföld a magyar kormánynak tulajdonítsa azokat a tervbe vett konszolidációs intézkedéseket, amelyek végső soron megsértenék az államnak hiteleket nyújtó intézmények jogait (hisz az állam a konverzió révén egyoldalúan módosítaná a kölcsönszerződéseket), és ezáltal

⁷⁴ Lónyay-napló, 1867. aug. 2. MOL Filmtár 37154. A kihallgatásra július 18-án került sor. Értelmét megváltoztatva idézi Deák F. 1903, V. köt. 144–145. (Könyvi felmondatok kihagyásával úgy alakította át a szöveget, hogy abból eltűnt Lónyay kritikai megjegyzése. Nála az uralkodó következetessége nem kérdőjeleződik meg.)

⁷⁵ Andrassy Gyula Lónyay Menyhérthez, 1867. júl. 24. MTAK Kt. Ms. 5304/45.

tovább rontanák a birodalom nemzetközi pénzügyi megítélését. Ráadásul a korábban megkötött jogi szerződések felrúgása rossz fényt vetne az alkotmányos keretek között működő liberális magyar kormányzatra is.⁷⁶

Megfogadva miniszterelnöke tanácsát, Lónyay már másnap felkereste osztrák kollégáját. Azzal, hogy átfogó programja kudarcra van ítélve, itt szembesült végérvényesen. „Sajnosan tapasztaltam, hogy Becke elvesztette régi alapját, nem akarja többé az államadósságok reducióját, kalkulálgat más alapokat [...], de még eddig számításainak eredményét nem közlé velem. Azt mondja, hogy még nincs kész, én azt hiszem, hogy kész van, de közölni nem kívánja.”⁷⁷

Becke néhány nappal később, a július 31-én Bécsben tartott minisztertanácsi ülésen ismertette saját óvatos tervét, mely mindössze a közvetett adók reformjára, az adóbehajtás hatékonyságának növelésére, valamint a vámbevételek várható emelkedésére épült, nem tartalmazott azonban semmilyen elgondolást a meglévő államháztartási és pénzügyi rendszer átalakítására, sőt egyértelműen elutasította az államadósságok reducióját. Lónyay ugyan e „hivatalos” fórumon is előadta a tanácskozáson részt vevők előtt már jól ismert reformelképzeléseit, nem érhetette azonban váratlanul, hogy koncepciója ellen szólt mások mellett Beust is, aki szerint a magyar pénzügyminiszter javaslata teljesen aláásná a bizalmat külföldön a birodalommal szemben. Még Andrassy is úgy nyilatkozott, hogy e nagyszabású koncepció megvalósításának nem jött el az ideje.⁷⁸

⁷⁶ Andrassy – Lónyay tervével ellenkező – álláspontjáról részletesebben szólt a kvótabizottság egyik ülésén, lásd Csengery 1928, 156 (1867. szept. 19.). A monarchia kedvezőtlen hitelképességéről a nemzetközi pénzügyi piacokon lásd bővebben Kövér 1987, 19–33.

⁷⁷ Lónyay-napló, 1867. aug. 2. MOL Filmtár 37154. A találkozóra július 25-én került sor. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, V. köt. 144–145.

⁷⁸ Ministerrat [a továbbiakban: MR], Wien, 31. Juli 1867. *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1867/70.* 409–413. Becke Lónyay elképzelésével ellentétes álláspontját

Nem csodálható tehát, hogy Lónyay egy évvel korábbi optimizmusa a gazdasági ügyek gyors rendezésével kapcsolatban erősen megkopott: „Az államadósságok kérdése a legnehezebb kérdés. Félek, hogy ez fogja a kiegyenlítést nehezíteni, sőt talán veszélyeztetni.” – írta naplójába.⁷⁹ A közjogi kiegyezés megkötésének pillanatában úgy vélte, hogy adottak a politikai feltételek egy radikálisabb gazdasági program megvalósításához: „Én azon meggyőződésből indultam ki, hogy nehéz megpróbáltatások után sokkal hajlandóbbak a nemzetek a gyökeres orvoslást megnyugvással fogadni. Az 1867. évben sokat lehetett merni és kivinni, mit később csak említeni sem lett volna tanácsos.”⁸⁰ Csakhogy előfeltevései során nem számolt kellően az adott politikai és gazdasági szituáció diktálta lehetőségekkel: sem a Monarchia nagyhatalmi szempontjaival, sem a liberális magyar kormány miniszterelnökének elvi és gyakorlati aggályaival, sem a nemzetközi tőzsdepiac elvárásaival, sem pedig az Osztrák Nemzeti Bank (ONB) törvényesen garantált előjogaival.

Lónyay július végétől kezdve elvesztette lendületét, a kétoldalú tárgyalások irányítása Becke kezébe csúszott át. „Hogy Bécsben sok dolgom volt és lesz, még pedig nem igen kellemetes, azt természetesen fogod találni.” – utalt tömören megbeszélései hangulatára testvéréhez írt levelében.⁸¹ Kényszerhelyzetbe került: egyfelől koncepciója elvetését követően fontos pontokon engedni volt kénytelen osztrák kollégája kéréseinek, másfelől viszont az egyezséget el kellett fogadtatnia az áldozatvállalás mértékének minimalizálását célul kitűző magyar küldöttséggel. Lónyay mindent elkövetett, hogy enyhítsen e kettős szorításon: látszateredmé-

részletesen is kifejtette egy Beusthoz intézett memorandumában 1867. augusztus 3-án. Erről lásd Somogyi 1999, LV.

⁷⁹ Lónyay-napló, 1867. aug. 3. MOL Filmtár 37154.

⁸⁰ Lónyay 1875, 181.

⁸¹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1867. aug. 2. MOL P 470. 1. cs.

nyekbe kapaszkodott, tárgyalási sikereit felnagyította, igyekezett elodázni a kényes kérdések lezárását, esetenként pedig a politikusi elhallgatás kétélű fegyverét is igénybe vette. Végül a döntések felelősségét megpróbálta áthárítani vagy legalább megosztani az alkufolyamat többi szereplőjével.

A fennmaradt források tanúsítják például, hogy miközben Lónyay már július végén elfogadható eredménynek tekintette a Beckével kialakított 28 százalékos tehervállalási arányt a közös ügyek költségeiből, addig augusztus 5-én még 25 százalékot javasolt tárgyalási alapnak a magyar kvótabizottság számára, számokkal bizonyítva, hogy Magyarország korábban ilyen mértékben részesedett a terhekből.⁸²

E kettős politizálás egyrészt tehát abból fakadt, hogy Lónyay – elkerülendő a nagyobb konfliktusokat – jobbnak látta, ha csak fokozatosan vezeti rá a magyar küldöttséget a háttérben kialakított hátrányosabb százalékarány elfogadására (csupán bő két hét elteltével javasolta a bizottságnak a 28 százalékra való áttérést). Másrészt úgy tűnik számunkra, hogy a bizottság merevebb magatartásával Beckére is nyomást kívánt gyakorolni. Nem véletlen, hogy a magyar áldozatvállalás mértékét tárgyaló minisztertanácson külön felhívta osztrák kollégája figyelmét arra, hogy a két kormány legfeljebb befolyásolhatja a bizottsági tárgyalások alakulását, de a két testület kizárólagos joga a végső döntés meghozatala (tehát a felelősség nem az övé).⁸³

Lónyay tárgyalási taktikája azonban hatástalan maradt. Mind Becke, mind pedig az osztrák küldöttség határozott pénzügyi követelésekkel állt elő. Ebben a helyzetben szükségét érezte annak, hogy Andrásst segítségül hívja. A politikai felelősség megosztásának szándéka érződik ki hozzá írott leveléből: „Mindenek fölött

⁸² Lónyay-napló, 1867. aug. 2. MOL Filmtár 37154. Lásd még Deák F. 1903, V. köt. 145; Csengery 1928, 99 (1867. aug. 5.).

⁸³ MR, 31. Juli 1867. *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1867/70.* 408.

szükséges megvitatni a két minisztériumnak az államadósságok kérdését; ezen kérdésben nem vehetem magamra a felelet terhét, s ennél fogva kérésem az, hagyd abba az ischli sejournt [tartózkodást], jer ide és tarts magyar minisztertanácsot. Általában engedd meg, azt a tanácsot adnom neked, hogy ha Őfelsége Bécsbe jó, te akkor minden esetre légy Bécsben; másszor is szükséges ez, de most elkerülhetetlen.”⁸⁴

Végül a császárvárosba, illetve Vöslaubába visszaérkező magyar miniszterelnök volt az, aki a teljes védekezésbe szorult Lónyay helyett kezdeményezően lépett fel a kétoldalú egyeztetéseken. Augusztus utolsó napjaiban előterjesztett javaslata abból indult ki, hogy a birodalom másik fele aránytalanul többet költ saját közigazgatására, ráadásul a Lajtán túli népesség adóképesége is nagyobb. Tehát, a két birodalomfél eltérő áldozatvállalási képességéből fakadó különbözetet, mintegy 30 millió forintot, vonják le előzetesen a magyar fél teherviselési kötelezettségéből. Ezt az államadóssági terhekből a magyar fél javára levonandó összeget Andrassy praecipuumnak (előzetes megterheletésnek) nevezte el.⁸⁵

Becke az augusztus 30-i minisztertanácscon késznek mutatkozott beleegyezni Andrassy tervébe, ám válaszlépésként, újabb számításokra hivatkozva már a 30 százalékos tehervállalás elfogadására igyekezett rászorítani magyar kollégáját. Érthető módon Lónyay ennek mereven ellenállt, hiszen szívós munkája eredményeként a magyar küldöttség tagjai éppen hogy csak kezdtek hozzászokni a 28 százalék gondolatához (hivatalosan szeptember 6-án fogadták el ezt az arányt). Becke előtt nem győzte eléggé hangsúlyozni, hogy Magyarország ennél nagyobb áldozatra nem képes. Az osztrák pénzügyminiszter viszont arra intette Lónyayt, hogy 2 száza-

⁸⁴ Lónyay Menyhért Andrassy Gyulához, 1867. aug. 21. (közli Deák F. 1903, V. köt. 173).

⁸⁵ Andrassy tervét a magyar küldöttség előtt csak szeptember 6-án ismertette, lásd Csengery 1928, 138–139 (1867. szept. 6.); lásd ehhez még Wertheimer 1910–1913, I. köt. 369–370.

lékért, amely mindössze 4 millió forint többletkiadást jelentene a magyar fél számára, kár lenne a kiegyezés ügyét zátonyra futtatni. Végül a tanácskozás a további egyeztetések szükségességének kimondásával fejeződött be.⁸⁶

Lónyay már másnapra új tervvel állt elő, hogy valamilyen át-hidaló megoldást találjon és elkerülje Becke követelésének teljesítését: a 28 százalék megtartásáért cserébe hajlandó lett volna lemondani az éppen hogy csak beterjesztett praecipuum eszméjéről. Az államadósságok körébe pedig javasolta felvenni a földtehermentesítés költségeit is. Tisztában volt azzal, hogy a kvótaarány ismételt módosítása súlyos presztízsveszteség lenne számára a magyar küldöttség és a hazai közvélemény előtt, hiszen ekkor még a 28 százalékot sem sikerült megnyugtatóan keresztülvinnie a bizottságon. Kapkodására azonban jellemző, hogy e javaslatára még aznap estig, Deákhhoz való indulásáig táviratos választ kért kollégájától. A gyors felelet egy udvarias elutasítás formájában meg is érkezett: „Éppen imént kaptam meg becses levelét, amely újabb bizonyítéka az Ön szellemi kitartásának és nemes igyekezetének, azért hogy a nehéz helyzetből kilábalhassunk. Ezt becsülnöm kell, mégha nekem ezért kemény diókat is kell feltörnöm. Természetesen az Ön unifikációra vonatkozó elképzelésének a megvitatása stante pede [tüstént] nem áll módomban, így chemin faisant [út közben] nem tehetek mást, mint átgondolom azt. Másfelől viszont arra kérem, hogy a praecipuum-javaslatot a Deákkal folytatandó megbeszélésén ne engedje veszni hagyni. Au fond [alapjában véve] álláspontjaink nagyon közel vannak egymáshoz.”⁸⁷

Mindeközben pedig már a magyarbarát bécsi *Wanderer* is a két miniszter kibékíthetetlen felfogásbeli ellentétéről tudósította

⁸⁶ MR, 30. Aug. 1867. *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1867/70*. 415–419.

⁸⁷ Lónyay Menyhért és Becke levélváltása, 1867. aug. 31. (közli Deák F. 1903, V. köt. 201; valamint Lónyay-napló, 1867. szept. 10. MOL Filmtár 37154); lásd még Deák F. 1903, V. köt. 222.

a nyilvánosságot, melynek a lap szerint más megoldása nem lehet, mint hogy az egyik politikus hamarosan távozni kényszerül posztjáról.⁸⁸ Maga az uralkodó is egyre sietette a két pénzügyminiszter megállapodását és szeptember közepéig adott határidőt a tárgyalások befejezésére.

Lónyay pontosan tudta tehát, hogy az alkudozásokat nem lehet tovább húzni, mert a késlekedés akadálya lenne mind a ciszlajtán politikai kibontakozásnak, mind pedig a magyar államélet normális működésének (például a hazai pénzügypolitika megteremtésének), gyakorlati szempontból pedig lemondását eredményezné a kompromisszum elmaradása. Azaz, a kényes vitakérdések rendezése alól nem bújhatott ki.

A sorsdöntő tárgyalásokat megörökítő naplójegyzeteit és visszaemlékezését olvasva mégsem érzékelhetjük a politikus általunk bemutatott szorult helyzetét. A magyar pénzügyminiszter a megállapodás megszületésének körülményeire nosztalgiával gondolt vissza, naplójában pedig saját sikereiről számolt be.

„Vetélkedtünk egymással [Beckével], egyik is, másik is saját álláspontjának érvényt szerezni, anélkül hogy a monarchia valódi közös érdekét szem elül tévesztettük volna. Élénken emlékemben vannak ama napok és éjjelek, midőn a miniszteri jegyzőkönyvekben később kifejezést nyert megállapodások és törvényjavaslatok iránt egymással tanácskoztunk. Különösen érdekes korszak volt az, melyet együtt Vöslauban töltöttünk. Báró Becke egészségi állapota kívánta a falusi levegőt, én fiam betegsége folytán nem maradhattam családommal Bécsben. Mindketten Bécsbe bemenve naponkint, előbb a hivatalos teendőket végzők – minden fontosabb hivatalos irat hozzám Budáról elintézés végett Bécsbe küld-

⁸⁸ „Die Frage der Staatsschuld”. *Wanderer*, 22. August 1867, Morgenblatt (Nr. 229). Közli Deák F. 1903, V. köt. 174–176. A cikk megjelenéséről Lónyayt bécsi bizalmasa, Moriz Wengraf újságíró tudósította. Lásd Wengraf Lónyay Menyhérthez, 1867. aug. 22. (2. levél). MOL Filmtár 34861. Wengrafról lásd Wurzbach 1886, 290–291.

tett –, aztán este felé Vöslauba kimenve, kezdődtek a legfontosabb és legkényesebb ügyekben a tárgyalások, melyek többnyire éjfél utánig tartottak” – írta nyolc évvel az események után.⁸⁹

Naplójában pedig ez áll: „Szegény Becke sokszor fölugrott a székből és fogta a fejét, midőn engedni nem akartam, s miután végre az elvekben a conversio és a deficit megszüntetése iránt engedni kénytelen volt, s már be volt végezve az ügy, mondá nekem künn a kertben szép holdvilágnál sétálva: bizony nyakas ember vagyok, s talán providentiális [gondviselészerű] ember, ki hivatva lehetek az osztrák pénzügyek rendezésének útját nemcsak kijelölni, de arra a birodalmat kényszeríteni.”⁹⁰

Lónyay önelégült beszámolója azonban elfedi a rideg valóságot. Visszaemlékező mondatait ugyanis éppen azzal a szándékkal jelentette meg, hogy saját szerepét kedvezőbb színben tüntesse fel a közvélemény előtt. De már röviddel a tárgyalások befejezése után (tudniillik két napot várt az események lejegyzésével) sem mert őszinte lenni, szelektált emlékei között és csak a számára kedvező mozzanatokot vetette papírra. Naplójának aprólékosabb elemzése és természetesen a megállapodás szövegének tanulmányozása leleplezik öncsalását.

Előző nap tett bejegyzéséből egyrészt egyértelműen megállapítható, hogy az egyezés tervezetét Becke készítette el, tehát az ő koncepciójáról folyt a két napig tartó eszmecsere. Másrészt Lónyay több módosító javaslata végül nem került bele a megállapodásba, így sem a Magyarországra eső államadóssági teher összegszerű kimondása, sem a bankügyre vonatkozó megoldási ajánlata.⁹¹

⁸⁹ Lónyay 1875, 173.

⁹⁰ Lónyay-napló, 1867. szept. 14. MOL Filmtár 37154. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, V. köt. 223.

⁹¹ Lónyay-napló, 1867. szept. 11. MOL Filmtár 37154. A vöslai szerződés keletkezésének körülményeit először Kövér György elemezte behatóbban Lónyay naplójának kéziratára segítségével. Lásd Kövér 1993, 95–96, 31. lj.

A 15 pontból álló elfogadott egyezmény több részlete ugyan csak az osztrák pénzügyminiszter hatékonyabb érdekérvényesítő képességére utal. Beckének sikerült elérni, hogy a közös költségek fedezéséhez való hozzájárulás (a kvóta) 28-ról 30 százalékra emelkedjen (1. pont), sőt ugyanezt a 70:30-as arányt kívánta alkalmazni a szerződés az államadósságok kamatainak törlesztésére is (3. pont). Továbbá, az alkudozások során a praecipuum összege 30-ról 25 millió forintra mérséklődött. Lónyay ugyan nagy fegyvertényként könyvelte el, hogy az egyezmény átmentette eredeti tervének a konverzióra vonatkozó elvét, sőt 1868. május 1-jéig adott időt a két törvényhozásnak, hogy együttesen kidolgozza a megvalósítás jogi módozatait, valójában azonban a szerződés elnapolta a problémát és további, meglehetősen bizonytalan kimenetelű egyezkedés tárgyává tette (2. pont). Végül a 10. pontban a magyar kormány vállalta, hogy az Osztrák Nemzeti Bank szabadalmának lejártáig (1876-ig) vagy egy közös megállapodás megkötéséig nem engedélyezi önálló magyar jegybank felállítását és elismeri az osztrák pénzügyintézetnek a bankjegyforgalommal összefüggő monopóliumát, kellő számú magyarországi fiókinézet létesítéséért és megfelelő nagyságú hiteldotáció biztosításáért cserében.⁹²

Másnap Lónyay ismertette a Bécsben ülésező magyar minisztertanács előtt a megállapodást, amelyet hosszabb tárgyalást követően egyhangúlag hagyott jóvá a kabinet.⁹³ A kialakított pénzügyi feltételeket a minisztertársak csendes beletörődéssel vették

⁹² Az egyezmény hivatalos és teljes magyar fordítása fennmaradt Csengery feljegyzései között, lásd Csengery 1928, 142–145 (1867. szept. 19.). A szerződést a 10. pont kihagyásával Lónyay is bemásolta naplójába. Kövér György a feltűnő hiányból arra következtetett, hogy Lónyay önmaga előtt is szerette volna elhallgatni (meg nem történnék tekinteni) a bankügyben tett engedményeket. Ellentmond azonban ennek, hogy Deáknak, Csengerynek és a minisztertanács tagjainak a teljes szerződést átadta.

⁹³ Minisztertanácsi jegyzőkönyv [a továbbiakban: Mtj], 1867. szept. 13–14., 1. p. MOL K 27.

tudomásul, elégedetlenségüket azonban még Lónyay naplóbejegyzése is sejtetni engedi: „Röviden végeztem velek; az egyezményt elfogadták egyhangúlag. Egyedül Horvát [Boldizsár] volt, ki méltányolta az általam eszközölt eredményt.”⁹⁴ Ezt követően a két kormány részéről Andrassy és Beust is aláírta a megállapodást. Úgy véljük, hogy Lónyay szemében ez az aktus nem csupán formalitás volt. Azzal, hogy minisztertársai, de különösen Beust és Andrassy is jóváhagyták a szerződést, részt vállaltak a döntés felelősségéből. Talán nem tűnik merészségnek, ha azt feltételezzük, hogy Lónyay a jelenlévők arcát tanulmányozva éppen ezért figyelt fel arra, hogy Beust gondolatai elkalandoztak az aláírást megelőző percekben: „Becke olvasta a conventiót, Beust alig hallgatott oda, esze bizonyára másutt járt. Aláírtuk elébb mi ketten, aztán a két elnök.”⁹⁵

Pusztaszentlászló

Ugyancsak a felelősség megosztásának a vágya készítette Lónyayt arra, hogy a legfőbb tekintély, Deák támogatását kérje. A vöslai tárgyalások ideje alatt két döntő pillanatban érezte annak szükségességét, hogy kapcsolatba lépjen vele. Először az augusztus végi bécsi minisztertanácsi ülés után határozta el, hogy felkeresi Deákot Pusztaszentlászlón. E hosszadalmas utazás arra is lehetőséget teremtett számára, hogy legalább időlegesen kiszabaduljon a Bécsben rá nehezedő és egyre fokozódó nyomás alól. Érdemes kissé hosszabban idéznünk a számos mentalitástörténeti adalékot is tartalmazó naplóbejegyzést a két politikus találkozásáról: „[...]

⁹⁴ Lónyay-napló, 1867. szept. 13. MOL Filmtár 37154. Lásd még Deák F. 1903, V. köt. 230.

⁹⁵ Lónyay-napló, 1867. szept. 13. MOL Filmtár 37154. Lásd még Deák F. 1903, V. köt. 231.

egyszerű kis úrilak. Számtalan hasonló van vidékünkön, de nem négyezer holdas birtokosnak. [...] Régi magyar ház, sok jó eledellel, pongyola, rendetlen belsővel. [...] Alig vártam én, de az öreg úr is, hogy szólhassunk azon fontos tárgyakról, melyek miatt hozzá mentem. Mielőtt az ebédet hozták, már kérdezősködött, azonban alig keltünk fel, két kocsis vendég érkezett. [...] Ez volt a társaság, mely délutántól naplementig a ház előtt ült és conversált, az öreg úr szórta adomáit. Ez így tartott naplementig. Míg a copiosus [bőséges] uzsonnát felhozták, addig értem reá az öreg úrral beszélgetni a fontos ügy iránt. Alig mentek el [a vendégek], jött a copiosus vacsora. D[eák] elébe tették a rakás ételt, ő majd egyik, majd másik tálból evegetett jó étvággyal. [...] Vacsora után, mi 9 órakor már teljesen be volt végezve, bevitt szobájába, én pedig elhoztam minden adatot s közöltem vele a tárgyalások folyamát.”

Lónyay azonban hiába utazott egy napot, hiába ette végig a délutánt és hallgatta meg a vendégsereg gondtalan diskurálását, egyértelmű választ Deáktól még este sem kapott. Az „öreg úrnak” ugyanis Andrásyhoz hasonlóan az volt a véleménye, hogy Lónyay pénzügyi javaslatai ugyan ésszerűek, de az országgyűlési küldötségeknek maguknak kell e megoldási módot javasolni. Ráadásul Deák teljesíthetőnek mondta Becke kérését is.⁹⁶

Másodszor a vöslai szerződés megkötésének másnapján fordult Deákhhoz tanácsért és támogatásért. Ezúttal nem hagyhatta ott a tárgyalások színhelyét, ezért Halász Imre pénzügyminiszeri fogalmazót bízta meg azzal, hogy levelét és a megállapodás másolatát vigye el Pusztaszentlászlóra. Halász benyomásai a Deákot körülvevő falusi környezetről igen hasonlóak voltak. A kedélyes adomázásában megzavart „öreg úr” az iratok áttanulmányozása után egy rövid válaszlevelet fogalmazott. „Tudom, hogy a kiegyenlítés áldozatokat vesz igénybe, mik talán fölötte terhesek

⁹⁶ Lónyay-napló, 1867. szept. 3. MOL Filmtár 37154. A találkozóra szeptember 2-án került sor. Stilizálva lásd még Deák F. 1903, V. köt. 202–204.

is lesznek. Meddig lehet e részben menni, azt Te barátom, mint kiválólag szakértő, ki az adatokat bírod és az országot ismered, a legbiztosabban megítélheted. Én nem vagyok szakember, s ítéletet sok megfontolás után tudnék talán mondani; most rögtön csak általános kifejezésben szólhatok, hogy a méltányosság tekintetén felül az is figyelembe veendő, hogy mit bírunk el” – írta Deák. Maga is elismerte, hogy Lónyay várakozásának nem tud megfelelni, mert szakmai választ nem adhat. Az engedmények mértékét neki, a „szakembernek” kell meghatároznia.

Csakhogy Lónyay valójában nem Deák szakmai válaszára volt kíváncsi. Nem hisszük, hogy reálisan abban reménykedett volna, hogy Deák egy csapásra megoldja a több hónapja vitatott kérdéseket. Sokkal inkább politikai felhatalmazást, támogatást várt tőle, amellyel megerősíthette tárgyalási pozícióit, mielőtt a megállapodás a magyar küldöttség asztalára kerül. Másrészt feloldozást remélt azon döntéseinek nyomasztó súlya alól, melyekkel a vártnál nagyobb engedményeket tett a magyar kormány nevében osztrák kollégájának.

A látszat ellenére Lónyay levele nem volt teljesen hiábavaló. A kvóta 30 százalékra való emelésére áldását adta Deák, mondván, ez az áldozat még megadható a kiegyezés sikerének érdekében. A többi súlyos kérdésben azonban nem foglalt határozottan állást, ehelyett Csengery Antalhoz és a kvótabizottság más szakértő tagjához utasította őt tanácsért.⁹⁷

Bécs – Bankgasse

„A Bank utca arisztokratikus csendjét minduntalan a palota elé érkező vagy innét induló fogatok robogása verte föl; a kapus csengettyűje régóta nem jelzett annyi 'excellentiás' látogatót, mint

⁹⁷ Deák Ferenc Lónyay Menyhérthez, 1867. szept. 13. (közli Deák F. 1903, V. köt. 229).

ez időben. [...] A magyar kormánypalota az osztrák fővárosban úgy tűnt föl, mint egy sziget a német tenger közepében, s a benne nyüzsgő, akkor még túlnyomólag magyarnadrágos, vagy legalább attilás kis magyar colonia festői képet nyújtott a cylinderes és frakkos világ közepette” – így jellemezte Halász Imre a magyar kvótabizottság üléseinek helyszínét és az ott uralkodó hangulatot.⁹⁸

A magyar országgyűlés 1867. június 28-án elfogadott határozata értelmében a 15 fős bizottság elsődleges feladata az volt, hogy részletesen kidolgozott megállapodásra jusson az osztrák küldöttséggel a közös ügyek terheiből való áldozatvállalás mértékét illetően. Másrészt hosszabb vita után a képviselőház úgy döntött, hogy a bizottság az államadósságok kérdéséről is folytasson „előleges értekezést” a másik birodalomfél küldöttségével, majd véleményét – a kormány javaslatával együtt – nyújtsa be az országgyűlésnek (a konkrét módokat kidolgozása, szemben a kvótaüggyel, nem volt feladata).⁹⁹ A nyilvánosság kizárása mellett működő testületben képviseltette magát az ellenzék is (a balközépből Ghyczy Kálmán és Podmaniczky Frigyes).

Mint arról már a korábbiakban szóltunk, a magyar kormány részéről Lónyayra hárult az a terhes kötelesség, hogy – a döntően Vöslauban folyó kormányközi tárgyalásokkal párhuzamosan – folyamatosan egyeztessen a magyar küldöttséggel is. Láthattuk, a legnagyobb nehézséget számára e két tárgyalási fórum „szinkronitásának” megteremtése okozta. Amíg a Beckével folytatott alkudozása során – „pro foro interno” [belső használatra]¹⁰⁰ – már július végén megállapodott a 28 százalékos arányban, addig ezt a bizottsággal csak szeptember elején sikerült elfogadtatnia.

⁹⁸ Halász Imre visszaemlékezését idézi Deák F. 1903, V. köt. 224.

⁹⁹ A kvótabizottság feladatokról kibontakozó vitáról lásd Deák F. 1903, V. köt. 119–126.

¹⁰⁰ Lónyay használta ezt a kifejezést a minisztertanács ülésén. Lásd MR, 30. Aug. 1867. *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1867/70*. 418.

Lónyay egyre nagyobb időzavarba került. Egyrészt, mire a bizottság áttért az új alapra, addigra ő már lényegében kénytelen volt azt is feladni; az uralkodó pedig egyre inkább a végső megállapodást sürgette. Másrészt több hónapos bécsi tárgyalássorozat után a hazai pénzügyek irányítójaként az ország működtetésével is törődnie kellett. „Feladatunk most úgy vinni a tárgyalásokat, hogy legalább a quota kérdésében egyezés jöhessen létre. E végett időnyerés szempontjából is szükséges, hogy kimondjuk e tárgyban az utolsó szót. Az országgyűlés egybehívása szeptember közepére szükséges, miután a pénzügyminiszterium Magyarország részére, vasutakra jó feltételek alatt 40 milliónyi kölcsönt kötött Franciaországban” – magyarázta a bizottság előtt.¹⁰¹

Ugyancsak idővesztéség támadt abból, hogy az osztrák és a magyar küldöttség eltérő módon értelmezte feladatát. A magyar bizottság az országgyűlés határozatára hivatkozva először a kvótaügy megoldását tűzte ki célul, ezért Csengery, a küldöttség egyik vezéregyénisége több ízben is az államadóssági kérdések megtárgyalásának az elhalasztása mellett nyilatkozott: „[...] ha sikerül előbb a quotára nézve megegyeznünk, az indirekt adókra, pénzrendszerre nézve szerződünk, s a vám és kereskedelmi szerződést megkötünk: egész figyelmünket, törekvésünket egyedül az államadósságok kérdése megoldására fordíthatjuk, s az eredményt inkább biztosíthatjuk.”¹⁰² Csengerynek is érzékelnie kellett azonban, hogy az osztrák fél az államadóssági probléma

¹⁰¹ Csengery 1928, 131 (1867. aug. 27.). (Lónyay az e napon folytatott tárgyalásokról nem készített jegyzeteket.) Lónyay a vasúti beruházások fedezésére – a tekintélyes Rothschild-csoport megkerülésével, amely a monarchia kedvezőtlen tőzsdéi megítélése miatt csak magas kamat ellenében volt hajlandó kölcsönt nyújtani – egy párizsi székhelyű bankhoz fordult hitelért. Később azonban ő is kénytelen volt elismerni, hogy a Société Générale-lal végül 1868 elején aláírt kölcsönügylet különböző okok miatt sikertelenné bizonyult, a részvényeknek csupán egyharmada kelt el a pénzpiacon. Erről lásd Halász 1911, 402–404.

¹⁰² Csengery 1928, 120 (1867. aug. 23.).

rendezését tekinti a gazdasági kiegyezés, sőt az egész dualista átalakítás kulcskérdésének. A Lajtán túli küldöttség ezért már az érdemi munka kezdetén szorgalmazta az ügy megvitatását. Végül Lónyay és Andrássy kérésének engedve, hosszabb vita után a magyar bizottság szeptember 6-án úgy döntött, hogy belefog a kérdés véleményezésébe.¹⁰³

Az eddig felsoroltak ellenére is egyértelműen megállapítható, hogy a fő problémát Lónyay számára a bizottsággal való kapcsolatában a vöslai szerződés elfogadtatása jelentette. A szeptember 12-én megkötött megállapodás szinte megoldhatatlan dilemma elé állította. Tisztában volt vele, hogy a kormánya nevében tett súlyos ígéretek elengedhetetlenül fontos állomását képezik a gazdasági kiegyezéshez vezető alkufolyamatnak, ám azt is jól tudta, hogy a szerződés bizottsági, majd országgyűlési jóváhagyása aligha remélhető, ha csak nem adják hozzá hathatós támogatásukat a kormánypárt meghatározó alakjai. Ezért küldte meg a dokumentum egy példányát Deáknak és ezért nyújtotta át azt sietve egy négyszemközti beszélgetés során Csengerynek.

Deák azonban kitérő választ adott, Csengery pedig egyenesen azt javasolta neki, hogy a bizottság elé csak az államadósságra vonatkozó pontokat terjessze be, elkerülve ezzel azt, hogy nyilvánvalóvá váljon a küldöttség eddigi munkájának semmibevétele, a testület megkerülése. Másrészt pedig azzal indokolta kérését, hogy az egyezés bizonyos részleteinek nyilvánosságra kerülése félremagyarázásokra és heves támadásokra adna alkalmat.

Különösen a bankkérdésre vonatkozó szövegrészek közzétételével nem értett egyet. Nyilván tudta, hogy a nemzeti szuverenitás egy darabjáról (az önálló bankról) való egyértelmű és nyílt lemondás nagy felzúdulást váltana ki a hazai közvéleményben, amelynek egy jelentős része már magát a közjogi kiegyezést is a

¹⁰³ Csengery 1928, 138 (1867. szept. 6.); valamint: Lónyay-napló, 1867. szept. 6. MOL Filmtár 37154. Lásd még Deák F. 1903, V. köt. 244–245.

függetlenség feladásának tartotta. „Nem helyeseltém különösen a hitelügyre vonatkozó pontok formulázását; nem a 10. pont szerkesztését, melyből az is következhetik, hogyha a nemzeti bankra nézve a két fél új törvényes határozatokat nem hoz, a bankmonopólium továbbra is fennmarad. Az utóbbira nézve azt felelte Lónyay, hogy igyekezni fog e pont határozott értelmét, nehogy ekképp félremagyaráztathassék, a miniszteri tanácsban pótjegyzőkönyvben felvilágosítani. Az a baj – veté hozzá –, hogy nem voltál itt e napokban, s minisztertársaimmal bármit hiába közlök, vagy nem értik, vagy úgy viselik magokat, mintha nem tartoznék reájok. Egyedül kell küzdenem s egyszerre annyi nagy kérdéssel foglalkoznom! Mennyi dolgot adnak az administratio napi ügyei mellett, csak a kölcsön, a vasúti szerződések, az indirekt adók fölötti egyezkedések, stb.! Ami a jelen egyezményt illeti – mondá végre – jól tudom, hogy nem a legjobb, de a terheket melyeket reá hárít, megbírja Magyarország, s a kifejlődésnek útját nem zárja el, sőt lehetővé teszi azt. Jobbat nem lehetett kivinni” – örökítette meg Csengery jegyzeteiben kettejük feszült beszélgetését.¹⁰⁴ Az általa lejegyzett magyarázkodó szavak nagyban felülírják Lónyay naplójának korábban idézett elégedett mondatait.

Csengery megdöbbenése érthető volt, hiszen a magyar kormány a háttérben olyan ügyben (a kvótában) is megállapodott az osztrák kormánnyal, amely a küldöttségek kizárólagos joga volt. Keserűségét így osztotta meg feleségével: „Életemben alig voltam nehezebb helyzetben, mint jelenleg, midőn a fennforgó nagy pénzügyi kérdésben határoznom kell. Két nap óta tűnődöm anélkül, hogy mindeddig végleges megállapodásra jöttem volna. Annyi a megfontolandó minden oldalról, pénzügyi és politikai tekintetben. A minisztérium a mi alkudozásaink nyomása alatt hozott létre egyezményt az osztrákokkal (értem az osztrák minisztériumot)

¹⁰⁴ Csengery 1928, 149 (1867. szept. 15.). Ismereteink szerint Lónyay azonban nem kezdeményezte a szöveg pontosítását.

s mi most ez egyezmény nyomása alatt állunk. S a miniszterek utólag közlik a dolgokat és ha megmondom rá észrevételeimet, sajnálják, hogy előbb nem közölték.”¹⁰⁵

Lónyay, megfogadva a tanácsot, már csak kivonatos formában tárta a bizottság tagjai elé a dokumentumot.¹⁰⁶ Andrassy azonban – vagy mert nem tudott e taktikáról, vagy mert siettetni akarta a tárgyalások menetét – felfedte, hogy a kiegyezés sikere érdekében a kormány engedett a bizottság álláspontjából és a kvótát 30 százalékban rögzítette. Ennek ellenére a parlamentáris formák betartása kedvéért Lónyay és Andrassy kérte a bizottságot, hogy vitassa meg a pontokat, mert a testület hallgatása szintén ártana a kiegyezésnek.¹⁰⁷

Mint azt Lónyay is sejthette, a bizottsági vita során a legtöbb gondot Csengery ellenállása okozta, aki elvi kifogásait hangoztatva (de nem kis sértődöttséggel) úgy nyilatkozott a bizottság tagjai előtt, hogy „nincs okunk sietni. Ily nagy dolog minden oldalról jól megfontolandó.”¹⁰⁸ Andrassy és Lónyay egyaránt tisztában voltak azzal, hogy ha politikustársukkal, aki Deák bizalmasának számított, nem jutnak dűlőre, akkor a kormány javaslata feltehetően nem kap majd többséget a párton belül.¹⁰⁹

Csengery lényegében tartalmi, illetve formai okokból a benyújtott javaslat minden pontját kritikával illette. Indítványozta, hogy a Magyarországra az államadósságokból háruló terheket ne arányszámban, hanem egy konkrét és később sem változó összegben határozzák meg, mert ezáltal az államadósságok problémája végérvényesen kikerülhet azon ügyek közül, melyek a gazdasági

¹⁰⁵ Csengery Antal feleségéhez, 1867. szept. 17. (Csengery 1928, 153).

¹⁰⁶ Kónyi is már csak ezeket a szövegrészeket közölte, lásd Deák F. 1903, V. köt. 233–235.

¹⁰⁷ Csengery 1928, 154 (1867. szept. 19.).

¹⁰⁸ Csengery 1928, 153 (1867. szept. 19.).

¹⁰⁹ Saját informális hatalmával Csengery is tisztában volt, lásd Csengery 1928, 169 (1867. szept. 19.).

kiegyezés tízévenkénti megújításakor újabb és újabb alkudozások tárgyát fogják képezni. E szempontnak az érvényre juttatását annyira lényegesnek tartotta, hogy hajlandó volt lemondani az államadósságok esetleges későbbi konverziójából származó pénzügyi előnyökről is.¹¹⁰

Kevesellte továbbá a praecipuum kialakult nagyságát, valamint pontatlannak és jogilag is támadhatónak mondta a konverzióról szóló szakasz szövegezését. Mégis, a legnagyobb nehézséget Andrassy és Lónyay számára azzal teremtette, hogy megtámadta az államadósságok oszthatatlanságának elvét.

A rendezés elfogadott alapelve az egyezkedések során az volt, hogy a két birodalomfél szolidaritást vállal egymással az adósságok terheinek törlesztése tekintetében, egyrészt megnyugtató a külföldi hitelezőket, másrészt mert a számos különböző feltétellel igénybe vett hitel pontos megosztása szinte lehetetlen feladat (azaz annak precíz eldöntése, hogy az adott kölcsönt milyen arányban fordították az egyik, illetve a másik birodalomfél javára). Ráadásul a 25 milliós összeg előzetes levonással tulajdonképpen az osztrák oldal ki is egyenlítette az esetleges aránytalanságból eredő magyar hátrányt.

Ezzel szemben Csengery a magyar pénzügyi rendszer teljes önállósága érdekében megvalósíthatónak mondta a hitelek megosztását. Követelését egyfelől a külpolitikai bizonytalansággal indokolta (a német egységesülés miatt Ausztria jövője kérdéses), másfelől pedig úgy vélte, hogy a minden bizonnyal gyorsabb fejlődést befutó magyar gazdaságot akadályozni fogja az adósság megléte (a hiteleket önállóan nem törlesztheti).¹¹¹

¹¹⁰ Az osztrák kormány 1868 júniusában végrehajtotta az államadósságok unifikációját és konverzióját, lásd Kövér 1987, 22–24.

¹¹¹ Csengery pénzügyi elképzeléseit szeptember 19-i és 23-i jegyzetei alapján ismertetjük, lásd Csengery 1928, 156–163, 172–173.

Ugyan Lónyay maga is többször elismerte, hogy a monarchia jövője és a dualista rendszer tartóssága meglehetősen bizonytalan a birodalom szomszédságában zajló német egységesülés, a cseh trialista törekvések meghirdetése vagy a bécsi centralista ellenzék kiegyezés ellen folytatott támadásai stb. miatt,¹¹² ám Csengery javaslatával éppen azért nem értett egyet, mert az lényegében a tárgyalások újrakezdését vetítette előre, ami tovább rontotta volna mind a monarchia külső megítélését, mind a kiegyezés belső elfogadtatásának esélyét.

Ennek ellenére nem tehetett mást, mint visszatért Vöslaubá, erre a később nosztalgiával emlegetett, de ekkor Lónyay szemében minden bizomnyal elátkozottnak tűnő helyre. Szeptember 20-án Becke és Lónyay megkötötte a második szerződést, amelyet Beust és Andrassy ismét ellátott kézjegyével. A nyolc nappal korábbi megállapodáshoz képest a legfontosabb változtatás az volt, hogy Csengery javaslatának megfelelően egy fix összegben határozták meg az államadósság terhei után magyar részről fizetendő évi járulék mértékét. Továbbá az első dokumentum számos pontja kikerült az új szerződésből: nem található meg benne például sem a monarchia pénzrendszerének átalakításáról, sem a bankmonopóliumról szóló bekezdéseket. Ez utóbbi tényből azonban egyáltalán nem következett, hogy Lónyay korábbi engedményei hallgatólagosan ne maradtak volna érvényben.¹¹³

¹¹² Pl.: „Baj reám nézve, hogy itt nincs parlamenti párt és ezen alapuló felelős kormány. Hogyan egyezkedjem a mostani miniszterekkel, kiknek háta mögött nem áll talán senki? De a Reichsrath küldöttségével is bajos a dolog, mert kérdés, van-e a házban többsége? Bajos az egész birodalmi tanáccsal, melyben sok a separatistikus elem, németek, kik a nagy-német eszme felé, szlávok, kik kifelé gravitálnak, a többeknek legnagyobb része vagy centralista vagy abszolutistikus bürokrata.” Lónyay-napló, 1867. szept. 4. MOL FilmTár 37154. Lásd még Deák F. 1903, V. köt. 220.

¹¹³ Az új megállapodás szövegét közli Deák F. 1903, V. köt. 235-238. A körültekintő Becke ezt jegyzőkönyvileg külön is rögzíteni kérte: „Nachdem der Minister Freiherr von Becke noch vorher zu Protokoll constatirt wissen wollte, daß die ministerielle Vereinbarung über den finanziellen Ausgleich vom 12 September l. J.

Az is jól látható a szövegből, hogy Lónyay az államadósságok oszthatatlanságát illetően hajthatatlan maradt. Az új megállapodás szövegét ismét átolvastatta Csengeryvel.

„Sokkal jobb egyezmény, mint az előbbi, mondtam, de ez ellen is vannak kifogásaim.

Többet kivívni lehetetlen – viszonzá Lónyay. Én ez egyezményhez tárcámat kötöm. Vedd által, tüstént átadom!

Köszönöm, csak tartsd meg! – felelém” – idézte fel Csengery kettejük ingerült szóváltását.¹¹⁴ Végül a bizottsági ülésen Csengery az államadósság ügyében formailag engedett, ám voltaképpen csak azért törődött bele a megállapodás ezen pontjába, mert az nyitva hagyta a kérdés megoldását, így lehetőséget látott a szöveg későbbi módosításra: „Vagy meg kell osztanunk a tőkét, s azok kezelését minden egyes esetben, amint én óhajtom. Vagy meg kell állapítani a közös kezelés módját. Mindezt a miniszteri egyezmény eldöntetlenül hagyja.”¹¹⁵ Az új szerződés 8. pontja valóban meglehetősen homályosan fogalmazott, amikor a kezelést „csak a két minisztérium kölcsönös beleegyezésével s a két törvényhozás

in allen Punkten aufrechterhalten bleibe, insoweit sie nicht durch des ministerielle Übereinkommen vom 25 September l. J. in betreff der allgemeinen Staatsschuld eine Abänderung erlitten hat, was auch der ungarische Finanzminister für richtig erklärte.” A Bécsben 1867. szeptember 28-án tartott minisztertanácsot Beust vezette és Beckén, valamint Lónyayn kívül gróf Eduard Taaffe miniszterelnök-helyettes vett részt rajta. OStA FA GZ 4914/867 FM (2545 Pr/1867, Fasc. 11.8). A hivatkozott szeptember 25-i megállapodás megtalálható: *Neue Gesetzgebung*. 751–753.

¹¹⁴ Csengery 1928, 170 (1867. szept. 22.).

¹¹⁵ Csengery 1928, 173 (1867. szept. 23.). A bizottság működésének, belső vitáinak ismertetésétől, amennyiben azok nem érintették Lónyay tevékenységét, kénytelenek voltunk eltekinteni. Az általunk vázolt kép önkéntelenül is Lónyay és Csengery küzdelmére szűkíti le a kérdés tárgyalását. Úgy véljük azonban, hogy nem indokolatlan eme eljárásunk, hiszen a bizottság munkájának tulajdonképpeni irányítója valóban Csengery volt (az ellenzék részéről legfeljebb Ghyczy szólhatott bele alakítólag a tárgyalásokba). Elismerjük, hogy döntésünket nagyban befolyásolta a rendelkezésre álló források szűkössége.

(birodalmi tanács és országgyűlés) jóváhagyása mellett” kívánta megoldani, de az adósságok kezelőjét nem jelölte meg.

A bécsi tárgyalások szeptember 25-én lezárultak. A résztvevők fáradtan, de megkönnyebbülten távoztak a császárvárosból, még ha a létrejött egyezséggel egyik oldalon sem voltak maradéktalanul megelégedve.¹¹⁶ Lónyay bízott benne, hogy az alkudozások legnehezebb szakaszán túljutott, ám hamarosan csalódnia kellett: a törvényjavaslatok országgyűlési megtárgyalása és a végső, párton belüli egyeztetések munkabírásának végső tartalékait is felémésztették.

Pest – Sándor utca

A magyar képviselőház Sándor utcai épületébe több hónapig tartó nyári szünet után október elején tért vissza az élet (igaz, a képviselők az ülésterem átalakítási munkálatai miatt néhány hétre rögtön át is költöztek az Akadémia nagytermébe). Andrassy Gyula miniszterelnök október 5-én terjesztette a Ház elé a két birodalomfél gazdasági kapcsolatait szabályozó három törvényjavaslatot (kvóta, államadóssági járulék, vám- és kereskedelmi szövetség). Lónyay ekkor még bizakodó volt és a kormány-előterjesztések gyors megtárgyalását remélte. „Schlesinger Úr nálam járt és tőle értesültem arról, hogy a megfeszített munka következtében az Ön

¹¹⁶ Lásd pl. a *Pesti Napló* visszafogott értékelését: „A fátyol lehullott. Teljes és hiteles szövegét ismerjük a finanszírozási előterjesztésnek, s azt kell mondani, hogy a fennforgó körülmények közt ennél jobbat nem lehetett várni. Mindig többé-kevésbé népszerűtlenné válik, aki azt mondja az embernek: fizess! [...] Eszünk ágában sincs, a finanszírozási kérdés illetően megoldatása felett himnusokat hangoztatni; a pénzügyi helyzet bizony nem nagyon kecsegtető, de ha a szőnyegen forgó javaslat nem fogadhatnák el, a baj csak növekednék. A két pénzügyér terve nem vezet egyenesen a cél, a mindenünnen óhajtott javulás felé, de e javulásra vezető útnak legálább kezdetét képezi.” *Pesti Napló*, 1867. szept. 21. (218. sz.) (Fk monogrammal).

egészsége megrendült. Szívből kívánom, hogy kimerültsége mihamarabb múljék el, hogy újult energiával legyen képes ezekben a fontos időkben a monarchia és a dinasztia érdekében tevékenykedni. Egyikünknek sem lesz rózsás a helyzete az elkövetkező hónapokban, de a feladatunk az, hogy ezen átmeneti időszakon a lehető leggyorsabban túljussunk” – buzdította osztrák kollégáját október első napjaiban.¹¹⁷

Alig három héttel később azonban az államadósság ügyével kapcsolatban már kedvezőtlen hírekről volt kénytelen tudósítani Beckét: „[Nehézségekbe] éppen azon az oldalon ütközöm, ahonnan a legkevésbé vártam. Az az osztály, amelyben Deák is ül, nem csak az összeget, de számos paragrafus értelmét is meg akarja változtatni. Ezek lényeges követelések, de az Ön egyetértése nélkül nem teljesíthetők.”¹¹⁸

A fordulat hátterében az állt, hogy Csengery Antal már szeptember végén részletesen beszámolt Deáknak a bécsi-vöslai megállapodásokkal szembeni fenntartásairól.¹¹⁹ Azt ma már nehéz egyértelműen megállapítani, hogy Deák saját elhatározásából vagy – ahogy Csengery feljegyzései állítják – az ő érveinek hatására kezdeményezte az államadóssági törvényjavaslat számos részletének pontosítását, az azonban bizonyos, hogy Lónyayt igen kellemetlenül érintette e fellépés. Megítélésünk szerint a pénzügyminiszter a törvényalkotási folyamat végső szakaszában joggal tartott attól a veszélytől, hogy a párton belüli bírálatok, módosító javaslatok szétzilálják a nagy nehézségek árán megszületett egyezséget. Ráadásul a konfliktusok, kikerülve a párt belső köreiből, egyrészt zavart okozhatnak a kormánypárti derékhad soraiban, másrészt az ellenzéket is bátrabb fellépésre sarkallhatják a javaslatokkal szemben a plenáris vita alkalmával.

¹¹⁷ Lónyay Menyhért Beckéhez, 1867. okt. 3. MOL Filmtár 34861.

¹¹⁸ Lónyay Menyhért Beckéhez, 1867. okt. 22. MOL Filmtár 34861.

¹¹⁹ Csengery 1928, 175–178 (1867. szept. 29.).

Csengery (és Deák) a megállapodás szinte minden pontján változtatásokat javasolt: a már ismert módon a magyar fél által elvált államadóssági járulékot nem arányszámban, hanem konkrét összegben kívánta kifejezni, ezért az erre vonatkozó félreérthető szakaszokat igyekezett kihagyni; az eredeti megállapodás által kilátásba helyezett további bécsi egyezkedéseket elvetette (a második vöslai megállapodás egy vegyes bizottság kiküldéséről intézkedett, amelynek feladata lett volna a hitelterhek nagyságának pontos meghatározása), a fennmaradó pontok esetében pedig a magyar közjogi érvelésnek jobban megfelelő kifejezések beillesztését indítványozta. Végül, miután Csengery számára világossá vált, hogy eredeti elgondolásának megvalósításához, tudniillik az adósságok megosztásához nincs meg a kellő politikai akarat, a kezelést a közös pénzügyminiszter hatáskörébe kívánta utalni.

Lónyay a felvetett problémák zömében kénytelen-kelletlen engedett a módosítási javaslatoknak, az államadósság kezelését illetően azonban megmakacsolta magát. Az alábbi levelekből valószínűsíthető, hogy bár Lónyay a közös kezelés híve volt, de közjogi okokból határozottan ellenezte, hogy ez a jog a birodalmi pénzügyek irányítóját illesse. Úgy vélte, hogy ha Csengery (és Deák) mégis kitartana e módozat mellett, akkor az adósságkezelés ellenőrzését a delegációkra kellene bízni, mondván, hogy csak így érvényesíthető a parlamentáris felelősségre vonás elve a dualizmus rendszerében. Ezen elképzelés ellen viszont maga Deák tiltakozott egy táviratában, melyet november közepén az ismét Bécsben tárgyaló Lónyaynak küldött: „A 12. szakasz után javasolt új pont ellenkezik a törvénnyel, mely csak a külügy és a hadügy költségeinek meghatározását bízta a delegációkra, minden egyéb közös érdekű tárgyat, s azok között az adósság elvállalásának kérdését határozottan fönntartotta az illető országgyűléseknek. Az államadósságok ügyét semmi részben nem adhatjuk a delegációkhoz, ez oly kiterjesztése volna a delegációk hatáskörének, mely a ki egyenlítésnek részünkről kitűzött alapelvével ellenkeznék. Azt

hiszem, fönn kell tartani azon elvet, hogy az, aki az államadóssági évi illethekeket kezeli, mind a magyar országgyűlésnek, mind a birodalmi tanácsnak számoljon és feleljen arra nézve, hogy azon illethekeket pontosan az ezen egyezményben kijelölt célokra fordította. Ezt ki kell mondani vagy a törvényben, vagy egy külön kötetű egyezményben, de ezen utolsó esetben, ily egyezmény kötését nagyban a most hozandó törvényben is fönn kellene tartani.” Majd terjedelmes táviratát azzal a kéréssel zárta, hogy mivel javaslatát nem egyeztetette még senkivel, ezt a kormány tegye meg a párt különféle fórumain.¹²⁰

Lónyay a táviratot elolvasva feltehetően egy gyors egyeztetésre Beckéhez sietett, majd még aznap délután a következő levelet küldte minisztertársának, Gorove Istvánnak: „Miután az öregúr reá nem állott a közlött szerkezetre, teljesen meggyőződve levén arról, hogy ha ezen államadóssági egyezményt megbizgatjuk [megbolygatjuk], bizton meghíúsul az egész, s így a kiegyenlítés nagy műve. Végre is abban állapotunk meg, hogy nem változtattunk rajta, csakis annyit, mennyit az 5. § elhagyása és a leszámolás megtörténte okvetlenül igényel, lesz tehát 12 §-ból 9 § [...] Közölk kérlek Deákkal, én jobban nem tudtam csinálni. Meglehet, hogy nem megy keresztül, azt csak sajnálnám. Más, meglehet, szerencsésebb lesz. A 12. § utáni pótlékot [Andrássy] Gyula kívánta, mondván, hogy az öreg úr beleegyezésével lenne.

Lesz tehát felelősség nélkül kezelő is, vagy azon amfibium [kételtű] miniszter, ki 3 testületnek felelős, két országgyűlésnek és egy delegációnak, mely delegáció ismét 2 részből áll, tehát 4 felé számol és felelős. A *pragmatica sanctio* folytán bevett összegekről a két delegációnak, az államadósságok fejében két országgyűlésnek. Le kell-e neki lépni, ha egyben kisebbségbe jő? Ha igen, *permanens* kilépő lesz.

¹²⁰ Deák Ferenc Lónyay Menyhérthez, 1867. nov. 18. (a táviratot 12 óraker vették Bécsben). MOL Filmtár 34861.

Mi történik velem, nem tudom, de nem igen van kedvem Párizsba menni, ily bizonytalan alapokon álló pénzügyérnek bajos a jövőre lépéseket tenni. Közöld kérlek a megállapodást a központi bizottmánnyal, talán holnap visszajövök, de csak egy nap maradnék Pesten. Mielőtt a 3 javaslat tárgyalatnék, kívánnék egy kis erőt szerezni s elmenni Meranba” – írta fáradt keserűséggel.¹²¹

Nem nehéz észrevennünk, hogy Deák határozott intenciói elől igyekezett kitérni. Egyrészt, a kisebb módosítások végrehajtásán túl a közös pénzügyminiszteri kezelés egyértelmű törvényi kimondására továbbra sem vállalkozott, és a gyakorlatban megvalósíthatatlannak tartotta a Deák által javasolt bonyolult (széttagolt) felelősségi rendszert is, ehelyett – fenntartásait hangoztatva – a Deák-táviratban található köztes megoldásba kapaszkodott, azaz törvényjavaslata továbbra sem szólt világosan e fontos kérdésekről (sem a delegációt, sem a közös pénzügyminisztert nem ruházta föl hatáskörrel), a probléma megoldását a jövőbe tolt. Másrészt pedig semmilyen szerepet sem kívánt játszani az otthoni egyeztetésekben, azt távollétében a kormány más tagjaira bízta (holott illetékessége folytán ez elsősorban az ő feladata lett volna).

A magyar képviselőházban december 3-án vette kezdetét a gazdasági kiegyezést rögzítő törvényjavaslatok megtárgyalása. A kvótajavaslat általános és részletes vitája mindössze öt napot vett igénybe, és elfogadtatása nem ütközött különösebb akadályokba (leginkább Ghyczy Kálmán támadta a kormány számításait). Nem

¹²¹ Lónyay Menyhért Gorove Istvánhoz, 1867. nov. 18. OSZK Kt. Levelestár. A törvénytervezet eredeti 5. paragrafusa közös hitelfelvételt helyezett kilátásba arra az esetre, ha az 1868-as, átmenetinek számító költségvetési év valamelyik oldalán hiánnyal zárult volna. A levélben említett pótlék a törvény végén pedig valójában egy hatálybaléptetési záradék volt, amelyet a bizalmatlanság szült. Az utolsó mondat ugyanis kimondta, hogy Magyarország csak abban az esetben vállal szerepet az államadósságok törlesztésében, ha az osztrák törvényhozás a gazdasági kiegyezés mindhárom jogszabályát (kvóta, államadósság, vámszerződés) elfogadja és azokat az uralkodó birodalmának mindkét felében szentesíti.

mondhatjuk el ugyanezt az államadósságok után elvállalendő évi járulékról szóló kormány-előterjesztéssel kapcsolatban.

Már maga az általános vita is kilenc napon át tartott. A balközép nevében ezúttal Tisza Kálmán lépett sorompóba a javaslattal szemben. Elismerte ugyan, hogy Magyarországnak részt kell vállalnia a birodalom adósságterheinek csökkentésében, kifogásolt azonban minden olyan kitétel a javaslat szövegében, amelyből a későbbiekben levezethető lenne a szolidaritás elve az államadósságok egészére nézve (tudniillik az 1867: XII. tc. 53–55. paragrafusai méltányossági alapon csak az államadósságok kamatterheire való hozzájárulást mondták ki). Ebből kiindulva vitatta, hogy az adósság kezelése a közös pénzügyminisztert illetné. Pontos kimutatásokat kért továbbá a kormánytól a következő évben az országra nehezedő honi kiadásokról, hiszen csak így határozható meg valójában, hogy milyen mértékben képes Magyarország – saját anyagi jólétének veszélyeztetése nélkül – áldozatokat vállalni az adósságtörlesztésből. Végül javasolta, hogy e számítások benyújtásáig halasszák el a törvényjavaslat tárgyalását.¹²²

A Deák-párt meghatározó politikusai – a korábban jelzett belső feszültségek ellenére – egyöntetűen léptek fel az efféle követelésekkel szemben (pl. Deák, Lónyay, Eötvös és Andrássy – igaz, Csengery az államadósságok kapcsán néma maradt). Az országgyűlés nyilvánossága előtt ugyanis a közös cél a javaslatok elfogadtatása és nem az ellentétek megjelenítése volt. Semmiképp sem kívánták kockára tenni több hónapi, sőt több évi egyezkedés eredményeit. Feltehetően ez az oka, hogy a törvény végleges szövegében sem pontosították például az adósságok kezelésére vonatkozó bekezdést. Ugyancsak ezzel a szándékkal magyarázható, hogy Lónyay és Deák (valamint Eötvös is) beszédekben egyaránt politikai kérdésként kezelték a monarchia két felének gazdasági kapcsolatait rendező szerződések elfogadását. Deák nagy ívű fel-

¹²² Tisza álláspontjáról részletesebben lásd Kozári 2003, 141–148.

szólalásában a létrejött megállapodást az Európában tapasztalható hatalmi átalakulás kényszerű következményeként értékelte, a szövetkezés lehetséges alternatívájaként a nemzet beolvadásának, pusztulásának képét villantva fel.¹²³ Lónyay pedig a gazdasági megállapodásokat a közjogi kiegyezés életképessége bizonyítékának tekintette. Politikustársai meggyőzése érdekében a rá már korábban is jellemző érvelési technikát alkalmazta. Beszédében tudatosan túlzó derűlátással teljesen problémamentes képet festett a dualista rendszer jövőbeni működéséről: „[...] ez által fog hazánk pénzügyi rendszere önállóan kifejlődhetni és az anyagi kérdések ezen legnehezebbjének végleges kiegyenlítése folytán a birodalom két fele közt minden lehető vizsály elháríthatni.” Előterjesztőként a Háztól azt kérte, hogy a törvényjavaslatokat további módosítások nélkül szavazza meg, mert a szerződésekből fakadó politikai, erkölcsi és gazdasági előnyöket súlyos hiba lenne a pénzügyi számítások megkérdőjelezésével veszélyeztetni.¹²⁴

A kormánypárti többség rendre vissza is verte az ellenzék módosító javaslatait. A december 16-án kezdődő részletes vita során azonban Lónyay számára ismét váratlan dolog történt: Deák Ferenc a végszavazás előtti percekben újabb indítvánnyal állt elő: „Deák, az ellenzék követelésére azt a §-t, amelyben az államjegyekre nézve a szolidaritás ki lett mondva, úgy kívánta módosítani, hogy a forgalomban lévő állampapírok összege legyen kimondva a törvényben. A kormány nevében nem tudtam mást válaszolni e javaslatra, mint azt, hogy ezt a változtatást az osztrák kormánnyal a lehető leghamarább megbeszéljem. [...] Nagyon kellemetlen helyzetbe kerültem: merev ellenzékre találtam Deákban és a kisebbségben. Én elégszer kértem őt, hogy ne engedjen az

¹²³ Deák felszólalása az államadóssági törvényjavaslat vitájában, 1867. dec. 14. (Deák F. 1903, V. köt. 320–335).

¹²⁴ Lónyay miniszteri expozéja, 1867. dec. 7. (Lónyay 1870, 109). Az államadóssági vita anyaga olvasható: *Képviselőházi napló 1865/68*. 183–191. ülés (1867. dec. 7–16.). V. köt. 326–362, VI. köt. 3–168.

ellenzéknek, ám ő nem volt hajlandó beleegyezni abba, hogy ezen pont szövegén ne változtassunk” – panaszkodott Beckének.¹²⁵

Lónyay egyre nagyobb időzavarba került: az általa tolmácsolt javaslat megvitatására, mely az államadóssági törvénytervezet (új) 5. paragrafusát úgy kívánta módosítani, hogy a függő adósság nagyságát 312 millió forintban mondta ki, nem tudott azonnal Bécsbe utazni (a képviselőházban kellett jelen lennie), pedig a késlekedés komolyan veszélyeztette a kiegyezési törvények karácsonyig való megszavaztatását. Ráadásul attól való félelme, hogy ha a magyar fél módosít a megállapodáson, akkor az osztrák oldal is új követelésekkel fog előállni, többszörösen beigazolódott. Becke ugyanis, kapva az alkalmon, ahányszor magyar módosítási igényről értesült, válaszlevelében önmaga is – minden bizonynyal enyhítendő a Lónyayhoz hasonlóan őt is érő belpolitikai támadásokon¹²⁶ – többletigényekkel lépett fel.

Először november 29-én jelezte Becke a „mélyen tisztelt kollégának”, „a legjobb barátnak és a nagy mű legfőbb elősegítőjének”, hogy számítási hiba csúszott korábbi megállapodásukba, ezért a magyarok által fizetendő évi járulék mértékét mintegy 84 ezer forintra meg kell emelni (ez meg is történt).¹²⁷

¹²⁵ Lónyay Menyhért Beckéhez, 1867. dec. 16. MOL Filmtár 34861. A szóban forgó paragrafus eredetileg a 8. volt, amelyből az új 5. §. lett. Deák maga is szabadkozott későn betervezett javaslata miatt, de igyekezett pusztán technikai kérdésnek beállítani a módosítás elfogadtatását a birodalmi tanáccsal: „Igaz, hogy ez némi kis gyakorlati nehézségekkel jár, mivel a lajtántúliak már szóról szóra elfogadták ezen törvényjavaslatokat. De ezt hiszem, ez nem áthághatatlan akadály, és elhárítható úgy, hogy a magyar ministerium fölszólítja a túlsó ministeriumot, a túlsó ministerium pedig a birodalmi tanácsban legközelebb előterjeszti, hogy a magyar országgyűlés ezt ki akarja mondani. Mivel pedig ők is csak ennyit akarnak – mert hiszen önnön maguk terjesztették elő a számokat – okvetlenül el is fogják fogadni.” *Képviselőházi napló 1865/68.* 191. ülés (1867. dec. 16.). VI. köt. 163.

¹²⁶ Erről lásd Somogyi 1999, LVII.

¹²⁷ Becke Lónyay Menyhérthez, 1867. nov. 29. MTA Kt. Ms. 5304/93. Ugyancsak idézi a levelet Somogyi Éva, de egy bécsi levéltári forrásból (Somogyi 1999, LVII). Egy újabb módosítás után végül a járulék összege 29,105 millióról 29,88 millió forintra emelkedett.

Az ezekben a napokban a bécsi politikai hangulatról, közvélekedésről hozzá érkező bizalmas hírek sem könnyítettek Lónyay helyzetén. Informátora, Moriz Wengraf szerint annak ellenére, hogy a ciszlajtán képviselők zöme, ha vonakodva is, de támogatja a pénzügyi kiegyezés javasolt formáját, erősödik az a vélekedés, hogy a két pénzügyminiszter korábban kötött megállapodásán érdemben lehet még változtatni, az fontos pontokon figyelmen kívül hagyható, illetve jogi kibúvók keresésével elhalasztható az alkudozási folyamat lezárása.¹²⁸

Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy Becke december 18-án hozzá intézett újabb kérése nyomasztóan nehezedett rá, és annak elfogadtatása a magyar törvényhozással szinte megoldhatatlan feladatnak tűnt számára.

Becke rejtjelezett táviratban megküldte a „mérvadó képviselőkkel” való konzultáció után általa újrászövegezett 5. paragrafust, amely azonban nemcsak a Deák kezdeményezte módosítást (azaz a 312 millió forintnyi függő államadósságot) rögzítette, hanem azt a bécsi kívánságot is, miszerint a magyar fél vállaljon kezességet az osztrák sóbánya-zálogjegyek beváltásából eredő esetleges többletkiadásokra. Az új szöveg átgondolására Lónyay alig néhány órát kapott, sőt az osztrák kolléga nyomatékosan kérte, hogy a magyarok azon már semmilyen változtatást ne hajtsanak végre, mert másnap be kell nyújtania azt a képviselőházban.¹²⁹ Megítélésünk szerint e kérésben nem annyira a felvállalandó teher várható nagysága jelentett gondot Lónyaynak, hanem maga az a tény, hogy egy olyan új kiadás rapid elfogadására igyekezett őt rábírní osztrák kollégája, amelyről mindeddig nem folytak egyeztetések (azaz e kérdésben nem volt felhatalmazása), továbbá ismét egy olyan tétel beiktatásáról volt szó, amelynek konkrét összege a

¹²⁸ Wengraf Lónyay Menyhérthez, 1867. dec. 11. MOL Filmtár 34861.

¹²⁹ Becke Lónyay Menyhérthez, 1867. dec. 18. MTA Kt. Ms. 5304/106. A módosító javaslat eredetileg az osztrák felsőháztól indult ki. *Neue Gesetzgebung*. 934–940.

törvényjavaslatban nem került meghatározásra (láttuk, Csengery leginkább ezeket kifogásolta).

Lónyay mindenekeelőtt időt próbált nyerni azzal, hogy a kérdésről döntő képviselőházi ülés elhalasztását kérte Beckétől, aki, ha ezt nem is ígérhette meg, de táviratában – némi haladékot adva – december 20-át jelölte meg egy Lónyayval folytatandó végső bécsi egyeztetés időpontjaként.¹³⁰ E tárgyalásról közelebbi adatokkal nem rendelkezünk, de azon lényegében a már eddig ismertetett módzatok kölcsönös és kényszerű elfogadására kerülhetett sor. Hazatérése után Lónyay kész tények elé állította a képviselőházat. Azzal vágta át a gordiuszi csomót, hogy a két kormány által megkötött szerződés végső változatát – a parlamenti szokásoktól eltérően – először a főrendekkel hagyatta jóvá, majd utolsó lépésként – a törvényjavaslat részletes vitájának lezárulta után! – sürgős tárgyalást kérve terjesztette a honatyák elé. A képviselőház egyik osztályában azonban még a sietség ellenére is egy módosító javaslat nyert többséget. A december 21-én este hét órakor megnyílt plenáris ülésen felolvasott indítvány szerint „nehogy ezen most előterjesztett egyezmény 5. pontjából új teher származzék az országra”, az 5. paragrafusban kimondatni kívánta, hogy „az ily többlet maga idejébeni megállapításából következő minden terhek őfelsége többi országait fogják illetni”.

A bizalmatlanság szülte sokadik módosítási javaslatot a türelmét vesztett Lónyay nem támogatta (ez ugyanis ismét bécsi egyeztetést kívánt volna), ehelyett a kormány nevében ígéretet tett arra, hogy nem fognak szaporodni az ország által felvállalt terhek. Ezek után a képviselőház vonakodva ugyan, de megszavazta a törvényt: 150 igen szavazattal 98 ellenében; a jegyzőkönyv 150 képviselő távolmaradását rögzítette.¹³¹ A balközép párti Várady

¹³⁰ Becke Lónyay Menyhérthez, 1867. dec. 19. MTA Kt. Ms. 5304/107.

¹³¹ Lásd Lónyay módosító indítványát: Lónyay 1870, 131–135 (1867. dec. 21.); valamint a IX. osztály javaslatát (*Képviselőházi napló 1865/68.* 197. ülés. 1867. dec. 21.

Gábor viszont arról tudósította megyéjét, hogy „a 150 állítólagosan távollevőből a tanácskozás alkalmával legalább 50 tag jelen volt, kiknek nagy része az osztályülésekben velünk szavazott ugyan, de miután nem tudták meggyőződésüket megtagadni, pártjuk ellen szavazni pedig nem akartak, jobbnak látták a csata-tért odahagyni”¹³².

Lónyay elérte célját, de eljárása miatt a következő napokban az ellenzék és a kormánypárt soraiból egyaránt bírálatok érték. Az ellenzék részéről Jókai vádolta meg a képviselőház semmibevételével.¹³³ A *Pesti Napló* pedig, miközben vezércikkben méltatta Lónyay erőfeszítéseit és az elért eredményt, szerkesztői közleményként a következő nyilatkozatot tette közzé: „[...] nem tartóztathatjuk magunkat annak kijelentésétől, hogy azon körülmény, miszerint az 5. paragrafus utólagos módosításának szüksége meg nem előztetett, vagy hogy az mindjárt az összeg kitételének elhatározásakor kilátásba nem helyeztetett, helyeslésünkkel nem találkozhatik. Pártunk komoly törekvéseinek egyik célja: határozottan és ingadozás nélkül támogatni a kormányt mindazon javaslatok és indítványok tárgyalásánál, melyeknek keresztül vitelét alkotmányos önkormányzatunk érdekei indokolják. Hogy a módosított szerkezet megszavazásánál a párt zöme programjának ezen tételét az eljárás módjának helytelenítése mellett is követte, annak kérjük tulajdonítani, mert nem lehet akaratában a fegyelmet lazítani, egyes tagjait szakadékos szavazáshoz szoktatni, s mellékes kérdéseknél netán kormányválságot idézni elő.”¹³⁴

Kemény Zsigmond közleményén kívül a kormánypárton belüli elégedetlenségre a Deák-kör igazgatójának, Kovách Lászlónak a

VI. köt. 263.) A törvény végső szövege megtalálható: *Törvénytár 1836/68.* 347–349 (1867: XV. tc. az államadósságok után a magyar korona országai által vállalandó évi járulékról).

¹³² Várady 1871, 373 (LXVI. levél, 1867. dec. 26.).

¹³³ A *Hon*, 1867. dec. 22. (295. sz.).

¹³⁴ *Pesti Napló*, 1867. dec. 25. (298. sz.).

levele is utal: „Ma vett szíves leveledet azonnal közöltem több barátommal, kik mindannyian velem egy véleményen lévén rosszallják megtámadtatásodnak modorát, azt ti. hogy jelen nem létedben támadtattál meg. De ne hidd, hogy e megtámadás a dolgok lényegére vonatkozik, nem, határozottan nem, csak a formáról volt szó, arról ti. hogy előlegesen nem értesítéd a pártot arról, hogy semmit, még oly csekély amendement [módosítási javaslatot] sem fogadhatsz el, mint az illető volt.”¹³⁵

Az 1867. esztendő utolsó napjai a birodalom mindkét felében az alkotmányozási folyamat fontos állomását jelentették: a közösen elvégzendő „nagy feladat” befejezését. A magyar országgyűlés elfogadta a közös ügyek költségeiből való tehervállalás arányáról (azaz a kvótáról), a közösnek elismert államadósságok után elvállalt évi járulékról, illetve a vám- és kereskedelmi szövetségről szóló törvényeket (1867: XIV–XVI. tc.).¹³⁶ Ausztriában pedig a birodalmi tanács ugyanekkor szavazta meg mindazon alaptörvényeket, amelyek a dualista államszerkezet és a Lajtán túli alkotmányos kormányzás előfeltételei voltak.¹³⁷

¹³⁵ Kovách László Lónyay Menyhérthez, 1867. dec. 30. MTAK Kt. 5304/279.

¹³⁶ A vám- és kereskedelmi szerződést megelőző bécsi (illetve vöslai) tárgyaláson Lónyay ugyancsak részt vett, ám ott inkább mellékszereplőnek volt tekinthető (különösen a közvetett adók kivetése miatt volt érintett a tárca). A megállapodást magyar részről Gorove István kereskedelmi miniszter és államtitkára, Fest Imre készítette elő. Utóbbi visszaemlékezésében beszámol a tárgyalások menetéről és a létrejött megegyezésben saját szerepét hangsúlyozza, lásd Fest 1999, 114–119.

¹³⁷ A kiegyezési törvények birodalmi tanácsi tárgyalásáról lásd pl. Deák F. 1903, V. köt. 281–318; Somogyi 1976, 200–218; a gazdasági törvények vitájáról: *Neue Gesetzgebung* 699–940.; Olechowski-Hrdlicka 2001, 315–347.

Megoldatlan részletek

Lónyay és a december 24-én közös pénzügyminiszterré kinevezett Becke számára a karácsonyi és újévi ünnepnapok is munkával teltek: a minisztériumi apparátusok kiépítésével, az alkotmányos és kiegyezési szisztémához illeszkedő országos, illetve birodalmi (közös) költségvetés összeállításával, az első delegációs tárgyalások előkészítésével stb. E feladatok elvégzése során azonban az imént megalkotott törvények alkalmazása körül számos bizonytalanság támadt, melyek tisztázására mindenekelőtt a két pénzügyminiszter sűrű levélváltása tett kísérletet. A költségvetési tételek meghatározása, illetve a delegációk ügykörének kialakítása miatt a legsürgetőbbnek a már jól ismert probléma megoldása, az államadósságok kezelésének rendezése mutatkozott (erre törvény is kötelezte a két kormányt).

Lónyay már karácsony másnapján tollat ragadott és ismételten kifejtette nézeteit a függő adósság kezeléséről. Igyekezett kihasználni a korábbi tárgyalások sikertelenségét, amikor úgy érvelt, hogy mivel e kérdésről tételesen sem az osztrák, sem a magyar kiegyezési törvények nem rendelkeznek, ezért a kezelés nem tarthat a közös pénzügyminisztérium feladatai közé. Álláspontját már csak azért is támadhatatlannak tartotta, mivel a közös pénzügyminiszter nem a két törvényhozásnak, hanem a delegációknak volt felelős. A törvények viszont a delegációk hatáskörébe sem sorolták az államadósságokkal való foglalatosságot (e ponton tehát elfogadta Deák érvelését, legalábbis Beckével szemben), ezért ha mégis a közös pénzügyminiszter kezelné az adósságokat, akkor e vonatkozásban felelőssége „illuzórikus” lenne.¹³⁸

¹³⁸ Lónyay Menyhért Beckéhez, 1867. dec. 26. OStA FA GZ 489/868 RfM Pr/1868 (Fasc. 1.1). A levelet tárgyalja még Somogyi 1996, 33; Olechowski-Hrdlicka 2001, 461.

Becke január 16-án igen terjedelmes levélben válaszolt Lónyay-nak, melyben elismerte, hogy elvben lehetséges az államadóssági törvény idevágó 9. paragrafusának egy olyan értelmezése, miszerint a közös pénzügyminiszter feladata csupán annyi, hogy „a magyarok által az államadóssági teher után fizetett határozott összegű évi járulék havi részleteit telle quelle [úgy, ahogy van] az osztrák pénzügyminiszternek átutalja”, ám ez ellentmond a törvényben található – igaz, csak közvetett – rendelkezéseknek, de a kiegyezési tárgyalások egész történetének is. Ez utóbbi állítását alátámasztandó, Becke korábbi tanácskozásokra hivatkozott, melyek során szerinte még nyoma sem volt annak, hogy a magyar fél ily módon értelmezné a közös pénzügyminisztérium szerepét. Úgy vélte, hogy a magyarok aggodalma eltúlzott és indokolatlan, ami veszélybe sodorhatja az egész pénzügyi kiegyezést. Arra figyelmeztette kollégáját, hogy ha a magyarok az államadósságok érdemi kezelését az osztrák pénzügyminisztériumra hagyják, akkor lemondanak egy fontos jogukról, a kezelés alkotmányos ellenőrzésének a lehetőségéről (hiszen az osztrák pénzügyér nem felelős sem a magyar országgyűlésnek, sem a delegációknak). „És akkor egyáltalán miért van szükség közös pénzügyminiszterre?” – tette fel Becke a költői kérdést, majd hosszasan érvelt minisztériuma létjogosultsága mellett (konzultatív fórum a koronatanácsban pénzügyi kérdésekben; semleges állása révén közvetítő lehet a két kormány között; az egész monarchia érdekeinek képviselőjeként előnyösebb kapcsolatokat építhet ki a nemzetközi pénzvilággal; a központi pénztárban az 1867. év végén mutatkozó jelentős aktívum egyben maradhatna stb.). Végül levelét a következőképp zárta: „Feljogosítva éreztem magam, miután nekem is részem van a nagy kiegyezési mű sikerében, felemelni a hangomat, ha e mű fejlődését veszélyeztetve látom. E veszély feltámad, ha a magyarok a pénzügyi kérdések súlypontját Cislajtániára helyezik. Éppen oda jutunk, ahová a baloldal űz minket: a közös viszonyok gyengítéséhez a dualizmusban. Ezért arra kérem Excellenciádat, hogy

az itt fekvő okfejtésemet tekintse egyfajta kötelességteljesítésnek.” Mindazonáltal ha a magyarok kitartanak felfogásuk mellett és „ha a birodalmi pénzügyminisztérium a kifizetések elmaradása miatt valóban egy szinekúra lesz csupán, akkor remélem, hogy Őfelsége kegye által hamarosan egy olyan alkalmazásba kerülök, ahol az állam számára hasznosabb lehetek, mint ezen osztályrészemül fennmaradó látszatzmegbízatás révén.”¹³⁹

Becke magyar kollégája válaszát két nappal később már kézhez is vehette. Lónyay bizalmas levelében bevallotta, hogy a felhozott alapos érveket elvben el tudná fogadni, de óvatosnak kell lennie, mert „Perger indítványa és a sóbányajegyekre vonatkozó módosítás következtében igen kevés lehetőségem maradt”, megemlíti továbbá az ellene indított rosszindulatú agitációt is. Levelének második részében pedig a közös pénzügyminiszter kilátásba helyezett távozására reagált: „Őn azt írja, hogy egy másik posztot kívánna betölteni. Ezt én igen sajnálnám mind országom érdekei, a még megszilárdítandó kiegyezés miatt, mind személyes okokból. Én magam is nagyon vágnék arra, hogy ismét a magam ura és ismét családomé lehessenek, sajnos azonban ez nem lehetséges, mert még az 1869. évi költségvetés benyújtását és elfogadását, illetve a minisztérium megszervezését kell keresztülvinnem, aztán jöhet majd a jól megérdemelt pihenés.”¹⁴⁰

¹³⁹ Becke Lónyay Menyhérthez, 1868. jan. 16. MOL Filmtár 34861, valamint másolatban: OStA FA GZ 453/868 RFM Pr/1868 (Fasc 11.8.1). Becke minisztériuma fontosságáról hasonló érvekkel győzködte a magyar delegáció tagjait is. Erről lásd Csengery Antal Deák Ferenchez, 1868. febr. 9. (Csengery 1928, 252).

¹⁴⁰ Lónyay Menyhért Beckéhez, 1868. jan. 18. OStA FA GZ 453/868 RFM Pr/1868 (Fasc 11.8.1). Lónyay ugyan kérte Beckét, hogy „az egész levelet tekintse bizalmas közlésnek”, ám az osztrák kolléga csatolta azt Beusthoz intézett átiratához. A levélben említett Heinrich Perger alsó-ausztriai képviselő a vita utolsó napján, december 14-én a következő indítványt tette a birodalmi tanácsban: „Azon körülmény, hogy az államadósság terhehez Magyarország csak határozott, semmi változás alá nem esendő évi járulékkal járul, nem állapít meg semminő jogi kötelezettséget a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokra nézve az iránt, hogy az ennek folytán az államadósság kamatfizetésére és törlesztésére megkívántató szükséglet egész fennmaradó részét elvállalniok és fedezniök kelljen, s fenntartja

Átolvasva a két politikusnak az államadósságok tárgyában írott leveleit, világosan kirajzolódnak az őket nyomasztó dilemmák és az érvelési technikák. Lónyay határozott fellépése ellenére tökéletesen tisztában volt azzal, hogy a hiányos magyar és osztrák kiegyezési törvények mindkét jogértelmezést lehetővé teszik, hiszen nem kis része volt abban, hogy rendezetlen maradt e kérdés. Ráadásul az 1867. évi XV. törvénycikk 9. paragrafusának néhány kitétele („központi szükséglet”, illetve „a közös pénzügyminiszter a magyar korona országainak s illetőleg Őfelsége többi országainak pénzügyminiszterével kellő egyezményre fog lépni”) inkább Becke igazát látszott erősíteni, bár az is igaz, hogy az osztrák törvény megfelelő paragrafusa még lakonikusabban fogalmazott a közös pénzügyminiszter feladatkörével kapcsolatban. A korábban általa tett engedmények miatt őt ért kritikák hatására azonban jobbnak látta a szűkebb értelmezés, a Beckével szemben elutasítóbb álláspont képviselését (úgy gondolhatta, hogy emiatt biztosan nem érheti vád sem az ellenzék, sem a kormánypárti zöm részéről). Már csak azért is ezt az utat kellett választania, mert önmaga nem talált a kezelés és a miniszteri felelősség problémájára érdemi megoldást, a január-februári egyeztetések során rendkívül bizonytalan volt a kivezető utat illetően. Egy évi idegpróbáló és hosszadalmas tárgyalássorozat után minden bizonnyal tehernek érezte a közjogi kérdésekkel való foglalkozást; egyébként is hiányzott politikusi eszköztárából a traktációra és a kodifikációra való kifinomult képesség,¹⁴¹ amiért Deákot és Csengeryt maga is tisztelte.

magának e királyságok és országok képviselete, hogy az államadósság kamatai és törlesztése, valamint ezek fedezése iránt utólagosan határozzon.” A sokak által támogatott javaslatban rejlő jogi kibúvót Johann Berger ellenindítványa igyekezett hatástalanítani azzal, hogy javaslatára a képviselőház csak annyit mondott ki, hogy „nem szándékozik valami új, eddig nem létezett kötelezettséget vállalni”. Közli: *Pesti Napló*, 1867. dec. 17–18. (291–292. sz.), valamint *Neue Gesetzgebung*. 878–879, 895–897.

¹⁴¹ E politikusi képességeket Hanák Péter emelte ki Deákról írott, „Deák Ferenc, a ki-egyenlítő. Alkat és szituáció összefüggései” című tanulmányában (Hanák 2001, 172).

Becke elsődleges célja viszont alig néhány hetes minisztériumának védelme és saját mozgásterének bővítése volt. Mivel ezen erőfeszítéseihöz sem az osztrák kiegyezési törvényekben, sem a ciszlajtán politikai erők részéről kellő támaszra nem talált, ügyes taktikával felcsapott a magyar érdekek védőjének, és Deákra, valamint a magyar törvényekre hivatkozott leveleiben. Mindeközben tudatosan túlzással élt, amikor egy olyan szélső álláspontot tulajdonított Lónyaynak, amelyet az sosem vallott: azaz mintha Lónyay az ellenzékkel (például Ghyczyvel, Tiszával) azonosulva kétségbe vonná az államadóságok közös kezelésének elvét is. A megpendített távozási szándékot viszont Becke részéről nem tekintjük csupán taktikai fogásnak. Kimerültsége és az őt is érő belpolitikai támadások közepette a magyar tárgyalópartnerek irányából tapasztalt nagyfokú bizalmatlanság elkedvetlenítette.

Úgy véljük, hogy a két szakpolitikus vitájának megrekedése ezen a ponton szükségszerű volt. A kérdés rendezéséhez ugyanis politikai döntés szükségeltetett, és ők a közjogi fonáságok, hiányosságok feloldásához nem rendelkeztek politikai felhatalmazással. Végül a delegációs tárgyalások idején, számos – időnként az élesebb hangvétel sem nélkülöző – egyeztetés eredményeként Deák bizalmasa, Csengery Antal találta meg a problémára az áthidaló megoldást, egy új paritásos testület felállításával (egy ilyen javaslat sem Lónyaytól, sem Beckétől nem volt elvárható). A későbbi 1868. évi XLVI. törvénycikk szerint a függő adóságok kezelése a közös pénzügyminisztérium hatáskörébe került, melynek a járulékokra vonatkozó tevékenységét a két országgyűlés által kiküldött ellenőrző bizottságok felügyelték. A testületek vádemelést kezdeményezhettek a közös pénzügyminiszter ellen, ám az esetleges eljárást a delegációknak kellett lefolytatniuk.¹⁴² Bár már februárban megszű-

¹⁴² A kérdéshez lásd Csengery Antal levelei Deák Ferenchez, 1868. febr. 9., 11., 14., 21.; valamint Csengery Antal levelei Lónyay Menyhérthez, 1868. febr. 18., 19. (Csengery 1928, 251–263). A szóban forgó jogszabályt, az 1868: XLVI. törvénycikket a függő adóságok ellenőrzéséről lásd *Törvénytár 1836/68.* 497–499.

letett a törvény váza, a részletkérdések tisztázásának elhúzódása miatt az uralkodó által szentesített jogszabállyá csak december elején válhatott.¹⁴³

A magyar részről közösnek el nem ismert, ún. állósított államadósságok ügye viszont törvényi elintézetést nem, csak gyakorlati rendezést nyert 1870 tavaszán: a kezelést a közös pénzügyminisztertől az osztrák pénzügyér vette át.¹⁴⁴

Több mint tíz évig húzódott a bankkérdés rendezése is. „Ha a legjobb igyekezetem dacára nem sikerült a bankügyet úgy megoldanom, mint azt az ország nagy többsége óhajtotta és mint magam is kívántam volna, annak oka leginkább a körülményekben és az adott viszonyokban keresendő. Ám kárhoztassanak azok, kik nemcsak azt hiszik magukról, hogy jobb megoldási módot tudtak, hanem azt is bebizonyítani képesek, hogy az akkori viszonyok és körülmények között tervüket biztos sikerrel keresztülvinni képesek is lettek volna” – magyarázkodott Lónyay 1875-ben.¹⁴⁵

Csak részben érthetünk egyet fejtegetésével. Úgy véljük ugyanis, hogy nem csak külső kényszerek térítették el a politikust a kérdés megnyugtató megoldásától. Lónyay tudatos döntése legalább

¹⁴³ Becke sürgetésére (1868. jún. 9. MTAK Kt. Ms. 5304/103) Lónyay nyáron a törvényjavaslat állásáról a következőt írta kollégájának: „A függő adósságok ellenőrzése és az államadósságok kezelésére vonatkozó törvényjavaslatok megállapításunk szerint a Ház elé terjesztettek, amihez korábban megkaptam az öreg úr, Deák Ferenc beleegyezését. A bizottságokban a tanácskozások meg is kezdődtek. Mindezekkel együtt is bizonyos nehézségekkel talákoztam, melyek a mi pártunk egyes tagjaitól eredtek [...], így a tanácskozást elhalasztva először a mi urainkat kell az embernek kifárasztani és elaltatni a skrupulusaikat.” Lónyay Beckéhez, 1868. jún. 14. MOL Filmtár 34861.

¹⁴⁴ A kérdéshez lásd Csengery 1928, 290–295 (1869. febr. 13.). A függő adóssággal ellentétben az állandósított kölcsön „visszafizetése vagy egyáltalában nem, vagy hosszabb időben abban a mértékben történik, amely a kölcsön fölvételekor szerződésileg megállapítatik”. Halász–Mandelló (szerk.) 1898–1901, I. köt. 123–127 (a szócikket Matlekovits Sándor írta).

¹⁴⁵ Lónyay 1875, 387.

ennyire hozzájárult a halogatáshoz. Mint azt a korábbiakban láthattuk, Lónyay 1866–1867 folyamán határozott fellépéssel, merev közjogi álláspont hangoztatásával nem kívánta megakasztani a kiegyezési alkudozások menetét, később pedig nem állt érdekében zavart kelteni a kérdés előtérbe állításával a még éppen csak formálódó dualista politikai és gazdasági struktúrában.

Mint szoltunk róla, Lónyay – jogi és politikai megfontolásokból kiindulva – elismerte az Osztrák Nemzeti Bank 1876 végéig fennálló törvényes és kizárólagos jogait. Minden bizonnyal hatékonyabbnak ítélte, ha tárgyalásai során az ország hitelviszonyait érintő gyakorlati kedvezményekért küzd, mint hogy a monopólium lejártáig a probléma elvi megoldásán dolgozzon. Ez jellemezte Beckével kötött két megállapodását is 1867-ben. Márciusban a bank előjogainak tiszteletben tartásáért cserébe a magyar pénzügyminiszter beleszólást kért a pénzjegykibocsátással összefüggő kérdésekbe, szeptemberben pedig a vöslai szerződés 10. pontjában a monopólium biztosítása fejében magyarországi fiókéntétek felállítását és megfelelő dotációjukat kötötte ki.

Csakhogy a két pénzügyminiszter a banküggyel kapcsolatos megállapodásoknak nem tudott érvényt szerezni. Egyrészt mert a kormányzati alkudozásból kihagyták a legfontosabb érintettet, az ONB vezetését. Márpedig a politikai egyezség a nyereségorientált autonóm pénzintézetet nem kötelezte semmire (a későbbi kormányzati nyomásgyakorlás is hasztalan volt). Másrészt nem tudott a szerződés ezen pontjáról a magyar országgyűlés sem. Lónyay, okulva az intő előjelekből, nem vállalta a megállapodás nyílt képviselőletét, mert tisztában volt azzal, hogy a törvényhozás azt úgysem hagyná jóvá. Inkább éveken hallgatott róla.

Az 1867-et követő évek során minisztériumi átiratok, banki válaszok ugyan születtek és személyes megbeszélések, bizottsági tárgyalások folytak az ügyben, ám a kérdés törvényi szabályozása valójában 1878-ig, egy újabb politikai alkufolyamat lezárultáig váratott magára. A hazai pénzügyek irányítójaként Lónyay energiá-

inak túlnyomó részét a pénzügyigazgatás kiépítése és az államháztartási egyensúly megteremtése kötötte le, már csak azért is, mert minisztersége első évében, 1867-ben erre éppen a kiegyezési tárgyalások miatt nem jutott elég ideje.

A bankkérdés a hazai politika napirendjére az 1869. évi európai pénzügyi válság következtében került. A magyar vállalatok ugyanis nem jutottak elegendő hitelhez a válság időszakában, ami elégedetlenséget váltott ki az ONB-vel szemben. A kibontakozó és elhúzódó vita során a titkosan kezelt megállapodás végül egy osztrák képviselő interpellációja nyomán bukkant felszínre 1872-ben, éppen Lónyay miniszterelnökségének évében.¹⁴⁶

1867-ben meghozott döntésének személyes következményei ekkor érték utol. A bankkérdésben követett magatartása miatt az 1870-es évek közepén politikai támadások érték, aminek következtében több éven keresztül magyarázkodásra és folytonos öngazolásra kényszerült.

¹⁴⁶ A bankügy történetét Kövér György kiváló tanulmányában aprólékosan nyomon követi, ezért ennek tárgyalásától eltekinthetünk (lásd Kövér 1993).

A SZÁMOK SZORÍTÁSÁBAN: A PÉNZÜGYMINISZTERSÉG ÉVEI

Az Andrassy-kabinet kinevezésére 1867. február 19-én került sor. A közel két évtizedes kényszerű szünet után megalakuló kormány a modern polgári államszervezet kiépülésének újabb lényeges állomását jelentette. Az 1865 óta működő törvényhozás mellé a végrehajtó hatalom legfőbb szerve, a parlamentáris kormány is odakerült. A hatalomra jutott liberálisok előtt azonban ezt követően is roppant feladatok álltak. Az elkövetkező évek a polgári kor kihívásainak megfelelő törvények megalkotását, a különböző hatalmi intézmények (minisztériumok, helyi közigazgatás, bíróságok stb.) kiépítését, illetve polgári átalakítását hordozták magukban. Ám még ennél is sokkal többet: át kellett formálniuk a társadalom gondolkodását, mentalitását. A kormányzati politikusoknak nemcsak a kiegyezéssel megkötött rendszert kellett elfogadtatniuk a társadalommal, de a polgári államélet működését is meg kellett értetniük az emberekkel, legyőzve a társadalom állam- és intézményellenes felfogását.

Eközben maguknak is el kellett sajátítaniuk a különböző vezetési, hatalomgyakorlási technikákat, ki kellett alakítaniuk azokat az elveket, szabályokat (természetesen tekintettel a nyugat-európai állammodellekre és 1848 örökségére és 1867 realizálására), melyek sok tekintetben máig hatóan jellemzik a magyar parlamentarizmus működését. Ez a folyamat az évek során számos negatív és pozitív tapasztalattal gazdagította az állam irányítóit.¹

¹ Az 1867-ben felálló kormányzat összetett feladatait más alkalommal már részletesen elemeztük (Cieger 1999a).

A minisztérium megszervezése

A kormány névsorát és benne Lónyay Menyhért pénzügyminiszteri kinevezését február 23-án hozták a magyar országgyűlés és a hazai közvélemény tudomására. A miniszteri lista nem okozott különösebb meglepetéseket, hisz a kiegyezési tárgyalások során már kirajzolódott a lehetséges személyi kör. Maga Lónyay meglehetősen egykedvűséggel vette tudomásul a történeteket: „Ma azonban, noha az irkálás nehezemre esik, mégis elővettem a tollat, miután ma van azon nevezetes nap, midőn miniszterré való kineveztetésem az országgyűlés előtt közhírré tették. Megvallom, ezen kinevezés reám semmi különös benyomást nem tett, a terhek súlyát, melyet elvállaltam, úgysis érzém előbb is, a cím, mellyel úton-útfélen illetnek, csak terhemre van.”² Néhány nappal később azonban már másként vélekedett az eseményekről. Február 28-án a törvényhozás két házának összevont ülésén mutatkozott be a kormány, melyről meghattottan a következőt jegyezte naplójába: „ünnepélyes volt az egész jelenet, mélyen érzé mindenki a pillanat fontosságát”.³ E két idézet eltérő hangvétele jól érzékelteti azt az ambivalens érzést, amely a kormányzati pozícióba kerülő politikusok szinte mindegyikét áthatotta ezekben a napokban. Egy olyan új (és részben ismeretlen) szerep eljátszására vállalkoztak, amely minden bizonnyal politikusi pályájuk csúcsát jelentette, és tudatában voltak annak történelmi jelentőségével is. Nyomasztotta azonban őket a felelősség súlya, s nem volt könnyű legyőzniük magukban azt az elvi fenntartást, amely neveltetésükből és az állami bürokráciával szemben érzett politikai bizalmatlanságukból fakadt. Legtöbbjüktől igen távol állt a rendszeres papírmunka, a lélekölő hivatalnokoskodás. Ennek ellenére nagy elszánással láttak neki feladataik elvégzéséhez.⁴

² Lónyay-napló, 1867. febr. 23. MOL Filmtár 37154.

³ Lónyay-napló, 1867. febr. 28. MOL Filmtár 37154.

⁴ A dualizmus kori politikusok lelkivilágáról bővebben lásd Cieger 1998a.

Lónyay már február 24-én meglátogatta új munkahelyét, ahol először a tárca hatáskörébe tartozó hivatalnokokról készült kimutatást tekintette át, és gondterhelten állapította meg, hogy közel háromezer tisztviselő nem tud magyarul. A miniszter és a tárca központi állományának első hivatalos találkozására március 10-én, az Andrássy-kormány tényleges munkába állásának napján került sor. A miniszter és a volt abszolutista hivatalnokok igen csak hűvösen méregethették egymást, a bizalmatlanság kölcsönös volt. E találkozó Lónyayra minden bizonnyal örökre szóló mély benyomást tett. A nap végén naplójában ez áll: „Ma praesentáltak magukat a finansztisztviselők, be idegenszerű képek. Betültem a bíróa s kezdém húzni a nehéz igát.”⁵

Az első nap történéseit Mikszáth Kálmán is megörökítette egy 1888-ban megjelent karcolatában. A szerző a történet forrásaként magát Lónyayt nevezi meg, aki állítólag több alkalommal is elmesélte környezetének e kora tavaszi nap eseményeit. Mikszáth karcolata ellentmond a húsz évvel korábbi naplónak. A szervezeten és töretlenül működő bíró helyett írásában már az abszolutista hivatalnokokról meggyökeresedett elmarasztaló kép tükröződik vissza, és az író a pénzügyi tisztviselők tömeges távozásáról tudósít (hogy az eltérésekről Mikszáth vagy Lónyay tehet, azt nem tudjuk). A karcolat szerint a reggel 10 órakor érkező miniszter üres irodákat talált, mert a hatalomváltásból fakadó átmeneti időszakban a tisztviselők elhanyagolták munkájukat és nem igazán hittek a magyar kormány tartós működésében. Terjedelmi okból mindössze az elbeszélés befejezését idézzük: „Dél felé szállingóztak be a volt tisztviselők közül néhányan, inkább kíváncsiságból, mint kötelességérzetből. Lónyay összegyűjtötte őket és bemutatta magát. Nyájas és szívélyes volt, azok pedig mogorván, ellenséges szemekkel néztek.

⁵ Lónyay-napló, 1867. márc. 10–11. MOL Filmtár 37154.

– Aki tovább is közreműködni akar feladatomban, nagy örömmre fog szolgálni, ha megnyerhetem. Kérem is Önöket mindnyájukat, maradjanak meg és érezzék magukat mellettem otthonosan.

Jéghideg hallgatás volt a felelet. S másnap halomszámra találta asztalán a lemondásokat. Egypár megmaradt, de többnyire az a része, amely senkinek sem kell.”⁶

Mi tudható ma a hatalomváltás személyi következményeiről? A felelős magyar kormány megalakulásakor az osztrák neoabszolutizmus államhatalmi szerveit (pl. magyar kancellária, helytartótanács, országos pénzügy-igazgatóságok) megszüntették és helyüket kilenc minisztérium vette át. A szervezeti váltást a legtöbb esetben valóban nagyfokú személycseré kísérte. Az abszolutizmus kori tisztviselők fele távozott, helyükre pedig egy kevés igazgatási tapasztalattal rendelkező, teljesen más társadalmi és politikai réteghez tartozó csoport áramlott be a kormányzati intézményekbe. Az átvett hivatalnoki kör még mindig megfelelően nagy létszámot tett volna ki ahhoz, hogy biztosítsa az állami irányítás színvonalas működését, a tapasztalatok átadását, csakhogy ez a csoport a minisztériumokon belül alárendelt szerepet játszott, alacsonyabb tisztségeket töltött be. A jelenkori kutatások szerint általában a régi hivatalnoki réteg az 1870-es évek közepére-végére nyerte vissza korábbi szerepét, a döntések előkészítése középszinten ekkor került ismét az ő kezükbe. Az 1867 után beáramló új tisztviselők döntő többsége pedig néhány évi hivatalnokoskodás után otthagya munkahelyét, illetve aki maradt, az az évek során beletanult a munkájába.⁷

Más volt a helyzet azonban a pénzügyminisztériumnál. A személyi kimutatások – legalábbis a kezdeti években – számottevő folytonosságot mutatnak. Ez volt ugyanis az a tárca, ahol hagyomá-

⁶ Mikszáth 1983, 65.

⁷ Ehhez lásd Benedek 1987, 393–394; Székely 1979–1985; Cieger 1999a, 83–85.

nyosan az államélet szinte minden területét érintő szakmai munka folyt. Nem nélkülözhetette a kamarai hivatalnokok szaktudását már a Kossuth vezette minisztérium sem 1848-ban. Minisztersége alatt Lónyay is támaszkodott rájuk, hisz több száz fő gyors lecerélése egyébként is ésszerűtlen lépés lett volna.⁸ Az általános tendenciához képest nem tűnik nagyoknak a szakmai színvonal csökkenése sem. Lónyay a meglévő hivatalnokok mellé igyekezett saját maga köré gyűjteni – rendszerint bizalmi tisztségekbe – egyrészt azokat az embereket, akik már az 1848/49-es minisztériumban is szolgáltak és személyesen ismerte őket (pl. Gränzenstein Gusztávot, Madarassy Pált), másrészt olyanokat, akik ugyan igazgatási gyakorlattal nem rendelkeztek, de elméletileg felkészültek voltak és egy-egy gazdasági, pénzügyi munkájukkal már feltűnést keltettek (pl. Divald Adolf, Peterdy Gábor, Weninger Vince).

A minisztériumi tisztviselők névsorát tanulmányozva az is megállapítható, hogy ha tehette, Lónyay saját ismerőseit és rokonait is elhelyezte a minisztériumnál. Elsősorban szülőföldjéről, Bereg megyéből hozott embereket (pl. Buday Sándort, Literáty Ödönt, Tabódy Józsefet). De ebbe a csoportba sorolható Toldy István is. A fiatal író alkalmazását édesapja, az akadémikus irodalomtörténész Toldy Ferenc járta ki a miniszternél, akit régóta ismert. Az apa igyekezett 24 éves fiát gondosan felkészíteni a hivatalnoki életre: „Sokat várnak tőled. Légy áthatva hivatásod által, azért vedd komolyan ez állásodat, s ezt semmi más munkának ne áldozd fel. Szánj nem kevés időt a financztudományban való kiképzésednek [...] Ne mosolyogj, ha még azt is mondom, hogy külső viseletednek, még öltözködésednek is meg kell korodat előznie, úgy mint fejlettséged és kitűnő állásod előzi meg.”⁹

⁸ A viszonylagos személyi folytonosságot támasztják alá mind Székely Vera, mind Kövér György adatai is (Székely 1979–1985, III. köt. 6; Kövér 1986, 81–82). Az első felelős kormány pénzügyminisztériumának szervezési nehézségeiről lásd Sinkovics 1952, különösen 89–95.

⁹ Toldy Ferenc Toldy Istvánhoz, 1868. aug. 25. MTAK Kt. Ms. 1403/27.

Az apa egy későbbi levelében tovább folytatta fia okítását, ám egy közelgő bécsi pénzügyi tárgyalás ürügyén immár a miniszterrel való helyes bánásmódra figyelmeztetett: „[...] szerény, kedveskedő, igénytelen, de el nem vonuló viseletteddel pedig [Lónyay] barátságát nyerheted meg. E két hét, midőn ő csupán hozzád van utasítva, inkább hozzád forrasztja őt, mint Pesten hónapok. Ha tán néha veled sétálni akarna, ne szabadkozzál, szellemes társalgásod annál közelebb hoz hozzá. [...] Midőn intencióit közli, kérd, hogy jegyezhes magadnak.”¹⁰ Toldy Ferenc javaslatai beváltak, fiát Lónyay bizalmába fogadta és később miniszterelnökként is számított szolgálataira.

Kétségtelen azonban, hogy a frissen bekerült munkaerő elvándorlása ennél a tárcánál is magas volt: az 1867 és 1870 között a minisztériumban dolgozó hivatalnokok 61 százaléka még Lónyay lemondása előtt vagy abban az évben távozott a tárcától,¹¹ ám ennek igen sokszor nem az alkalmatlanság volt az oka (minisztériumok közötti áthelyezés, anyagi megfontolások stb.).

Más képet kapunk viszont, ha a minisztériumnak alárendelt (dekoncentrált) pénzügyi szerveket vizsgáljuk. Az alsóbb szintű hivatalok 1868 folyamán sorra kerülő átszervezése ugyanis az 1867 előtti hivatalnokok jelentős arányú távozásával járt. Az ország minden tájáról jövőjüket féltő tisztviselők ostromolták a minisztériumot, hogy személyes bemutatkozásukkal igyekezzenek igazolni rátermettségüket és az új kormány iránti hűségüket. A tárca igen hamar leállította ezt a folyamatot, mondván, az akadályozza a rendes ügymenetet és magas utazási költségekkel jár. A minisztérium kiadott egy körrendeletet is, ám annak óvatos

¹⁰ Toldy Ferenc Toldy Istvánhoz, 1868. szept. 1. MTAK Kt. Ms. 1403/28. Anyja pedig értelemszerűen a miniszternéhez való kedvességre intette fiát.

¹¹ Székely Vera már idézett munkája alapján a számítást magunk végeztük el. Feltehetően a tényleges elvándorlás kisebb lehetett, mert az adattár néhány adatát pontatlannak találtuk (rövidebb hivatalnokoskodást tüntet fel). Az eltérés azonban a folyamat arányait lényegesen nem módosítja.

mondатаi feltehetően nem nyugtatták meg az aggodalmaskodókat: „Mindazon hivatalnokok, kik további szolgálatra alkalmasak, számíthatnak arra, hogy tehetségei és érdemeihez képesti elhelyezést az új szervezetben is találni fognak.”¹² A területi hivatalok átszervezése során végül az adótisztviselők egy jelentős részét nyugdíjazták vagy az osztrák tartományokba helyezték vissza. A tömeges menesztés oka az volt, hogy az idegen származású hivatalnokok nem voltak tisztában a helyi viszonyokkal, nem ismerték a magyar nyelvet sem. Márpedig Lónyay 1. számú körrendeletének legfontosabb, 4. pontja éppen azt mondta ki, hogy a pénzügyi szervek hivatalos ügykezelési nyelve március 10. után a magyar, amelyet lehetőség szerint azonnal alkalmazni kell. Ez alól átmenetileg csak a belső ügyvitel lehet kivétel, ahol a német nyelv használata is megengedhető, ha másképp nem működne az adott hivatal.¹³ Egy 1868 februárjában kiadott minisztériumi körrendelet azonban jól jelzi, hogy egy év elteltével sem lehetett mindenütt érvényt szerezni Lónyay határozatának. A minisztérium ugyanis kénytelen volt ismételten előírni, hogy az egyes hivatalok a megyékkel kizárólag magyar nyelven érintkezhetnek, mert a német nyelv használata a helyi lakosságnak az állami szervekbe vetett bizalmát jelentősen rombolja.¹⁴

Tagadhatatlan, hogy a hatalomváltás átmeneti időszaka zavarokat okozott az államapparátus hatékony működésében. Erre

¹² Pénzügyminisztérium [a továbbiakban Pm] 733. sz. körrendelete a pénzügyigazgatóságok vezetőihez, 1868. máj. 1. MOL K 266. 1. cs. 2. t.

¹³ Ismereteink szerint a rendelet eredetiben nem maradt fenn, ám egy kéziratosa munka – mely a Pénzügyminisztérium Könyvtárában C1457 jelzeten található – a teljes szövegét megőrizte (*A pénzügyminisztérium szervezetének és ügykörének változásai*. 11–14). A rendelet intézkedik továbbá a pénzügyi szervek új elnevezéseiről, címereiről, nyomtatványairól, valamint reményét fejezi ki, hogy a hivatalnokok „a jelen átmeneti korszak nehézségeit méltányolva, a pénzügyminisztérium nehéz feladatának megoldásában engem a fejedelemnek és a hazának tartozó hűséggel és hazafias buzgalommal fognak támogatni” (8. pont).

¹⁴ Pm 11951. sz. rendelete, 1868. febr. 28. (*Rendeletek tára 1868*. 33–34.)

utalnak a pénzügyminisztérium fennmaradt belső rendeletei is, bár – mint jeleztük – véleményünk szerint ez a tárca a szakszerűséget tekintve előnyösebb helyzetben volt a kormányzaton belül. Lónyay és államtitkára az első két évben több belső rendeletben kénytelen felszólítani a minisztérium hivatalnokait a gyorsabb és pontosabb munkavégzésre, az ügykezelési szabályok betartására, valamint a hivatali titoktartásra (a sajtóhoz ugyanis rendre elferdített információk kerültek ki a tárcánál folyó munkáról).¹⁵

A szakszerűség növelése érdekében a tárcánál 1869-re elkészült az egyes tisztségek betöltéséhez szükséges követelményrendszer, valamint közzétették az államszámvitel-tani vizsgák anyagát és szabályzatát.¹⁶ A fennmaradt források bizonyítják, hogy a legfontosabb ügyekben és törvényalkotási kérdésekben Lónyay miniszteri értekezleteket tartott, melyeken az egyes osztályok vezetői vettek részt. Lónyay ezeken a megbeszéléseken saját felkészüléséhez kért háttéranyagokat, utasításokat adott, javaslatokat dolgoztatott ki.¹⁷

A minisztériumban folyó megfeszített munkát egyébként jól jelzi, hogy átlagosan 50-60 ezer irat érkezett a tárcához évente, az ugyancsak szerteágazó feladatokat ellátó belügyminisztériumba viszont rendszerint 10-15 ezerrel kevesebb.

A minisztérium osztálystruktúráját lényegében Lónyay államtitkára dolgozta ki. Gräzenstein Gusztáv már Lónyay kinevezésének előestéjén kész javaslatot küldött át miniszterének.¹⁸ A tárca belső szerkezete a többszöri kisebb-nagyobb átszervezések követ-

¹⁵ Lásd pl. Pm 36. sz. rendelete, 1867. márc. 15. és 1313. sz. rendelete, 1867. máj. 28. MOL K 266. 11. t. 2. cs.; Pm 4066. sz. rendelete, 1867. nov. 14. MOL K 266. 14. t. 2. cs.

¹⁶ A pénzügyi hivatalnokoktól megkövetelt képzettségről bővebben lásd Pongrácz-Lukács 1873, 27-36; valamint: Alapszabályok az államszámvitel-tanból tartandó elméleti vizsgák és e végre Magyar- és Erdélyországban felállítandó vizsgáló bizottságok iránt (*Rendeletek tára 1869. 778-782*).

¹⁷ Lásd pl. az 1869. júl. 2-án és 11-én tartott értekezlet iratait. MOL K 255. 1869-3-1669. és 1869-3-1777. 3. cs.

keztében lényegében 1869-re szilárdult meg: ekkor 6 főosztályra és 23 ügyosztályra tagolva működött. Az elnöki osztály Lónyay intézkedése nyomán a vitathatatlanul miniszteri döntés alá tartozó ügyeken (pl. kinevezések, bécsi ügyek, költségvetés) kívül hatáskörébe vont minden állami kiadással járó döntést, illetve az ingatlanok elleni végrehajtás elrendelését. Az elsőt feltehetően a szigorú költségvetési takarékoskodás, a másodikat pedig az adóbehajtás nagy társadalmi ellenállást kiváltó kényes természete motiválta. Mindez azonban igencsak leterhelte a minisztert és közvetlen munkatársait. „Sokszor mondtam Gränzensteinnak, hogy ne vállaljon mindent magára, a szolgálat szenved alatta és ő is tönkre fog menni. Ha egy szegény hivatalnoknak 20 frt segély volt adandó, az ily ügyet is maga intézte el, mintha az államtitkár feladata ez volna! Ha végignézed az államtitkárnak reservált ügyeket, vagyis approbatiókat [jóváhagyandó iratokat], úgy elcsodálkozol azok nagy és valóban fölösleges során” – írta a tárca belső ügyeit jól ismerő Weninger Vince közös pénzügyminisztériumi osztályfőnök Csengery Antalnak.¹⁹

Gränzenstein 1870-ben bekövetkezett halálakor Lónyay maga is elismerte államtitkára önfeláldozó munkáját. Meleg hangú levélben kérte fel Falk Miksát, a *Pester Lloyd* főszerkesztőjét egy nekrológ közzétételére, melyhez lényegében ő adta meg az életrajzi adatokat. A szegénységben elhunyt sokgyerekes családapa temetésének költségeit a minisztérium magára vállalta. Beosztottjára így emlékezett: „[...] éjjel nappali szorgalmas munkásság [jellemzte], melyet három éven át a magyar p[énz] ü[gy] minisztérium belső igazgatása és a pénzügyi kezelés rendbetartására áldozott. [...] A baráti viszony köztünk folyvást fennmaradt, 1867-ben ő volt az első, ki felhívásomra a minisztériumba mint osztályfő-

¹⁸ Gränzenstein Gusztáv Lónyay Menyhérthez, 1867. febr. 17. MTAK Kt. Ms. 5304/228.

¹⁹ Weninger Vince Csengery Antalhoz, 1870. febr. 26. (Csengery 1928, 548).

nök belépett, később mint h[elyettes] államtitkár működött. A ki-egyezésnél Bécsben velem együtt működött. Én neki sokat köszönhetek, hogy minden rendbe jött és maradt, az ő érdeme, s a fényes pénzügyi eredmények, melyek 3 év alatt mutatkoztak, az ő szigorú, becsületes igazgatásának köszönhetők.”²⁰ Gränzenstein özvegye részére nyugdíj, Géza nevű fia számára pedig nevelési kegydíj folyósításának az engedélyezését kérte az uralkodótól, amit Ferenc József jóvá is hagyott.²¹

A legnagyobb feladatot Lónyay és beosztottai, munkatársai számára a pénzügyigazgatás országos megszervezése jelentette. Mint azt a szakirodalom is hangsúlyozza, a magyar pénzügyi kormányzat külső és belső tényezők hatására kénytelen volt jelentős mértékben támaszkodni a Bach-rendszer szervezeti felépítésére.²² Ennek ellenére Lónyay igyekezett átláthatóbbá és egyszerűbbé tenni az igazgatást, igaz, ez azzal is járt, hogy a központi (minisztériumi) hivatalnoki kar feladatköre tovább bővült: „A Magy[ar] Kir[ályi] Pénzügyminisztérium szervezésére nézve két út állott előttem, t[udni] i[llik] vagy meghagyni és fenntartani a három országos pénzügyigazgatóságot, az alattok álló pénzügyi felügyelőségekkel együtt, és a minisztériumot csak azon ügyek ellátására nézve szervezni, melyekben a magyar korona országaira nézve 1867 előtt a bécsi minisztérium intézkedett; vagy pedig, átvévén a bécsi minisztériumtól a magyar korona országait érdeklő pénzügyigazgatási ügyeket, a szervezendő m[agyar] k[irályi] pénzügyminisztériumba a budai és szebeni országos pénzügyigazgatóságok teendőit beleolvasztani. Az első út szerinti szervezkedés rám nézve könnyebb és kevesebb nehézséggel járt volna, s közegei munka-

²⁰ Lónyay-napló, 1870. ápr. 28. MOL Filmtár 37155. Gränzenstein az iratokban hol államtitkár-helyettesként, hol pedig államtitkári teendőkkel megbízott miniszteri tanácsosként szerepel.

²¹ Lónyay pénzügyminiszter felterjesztése az uralkodóhoz, 1870. máj. 11. Kabinetts-archiv, HHStA (Wien) KZ 1912/870 (Karton 10).

²² Lásd Szita 1980; a szervezeti kérdésekhez lásd még Pongrátz-Lukács 1873, 9–21.

körtük minden megháborítása nélkül működésüket megszakítás nélkül folytathatták volna, de ezen út követése háromfolyamodású kormányzati kezelést vont volna maga után, s nehézkes eljárás mellett költségesebb is lett volna. A másik út mindenestre célszerűbb, de kivételében nehezebb is volt. Részemről ezt választottam, mely szerint a pénzügyi kormányzat kétfolyamodású hatóság alapján szerveztetett, s ezek közül a minisztérium megalakulásakor a több mint harminc pénzügyi felügyelőség, múlt évi augusztus óta pedig a 16 pénzügyigazgatóság az elsőfolyamodású, a pénzügyminisztérium pedig a másodfolyamodású pénzügyi hatóságot képezi” – indokolta döntését a miniszter a tárca 1870. évi költségvetésében.²³

A pénzügy-igazgatóságok feladatai összetettek voltak, amint ezt a minisztérium 1869-ben kiadott rendelete is bizonyítja. Teendők közé tartozott az állami bevételek behajtása, az államjavak megkárosításának és a lakossági panaszoknak a kivizsgálása, okiratok kiadása, illetékügyek stb. mellett a hatékonyabb gazdálkodást célzó javaslatok készítése is.²⁴ A minisztérium által elrendelt átfogó vizsgálat tanúsága szerint a pénzügyi szervek megállták a helyüket. Igaz, sok pénzügy-igazgatóság létszám- és helyhiánnyal küszködött, valamint jelentéseikben a csekély fizetéseket és a pénzügyi hivatalok alacsony társadalmi megbecsülését is szóvá tették.²⁵

A pénzügyi igazgatás és a minisztérium belső szerkezetének kialakítása mellett természetesen számos más kérdés és ügy is megoldásra várt. Az 1867-es esztendő jóformán teljes egészében a gazdasági kiegyezés különféle résztémáinak a tárgyalásával

²³ Indoklás a Magy. Kir. Pénzügyminisztérium 1870. évre előirányzott költségeiről és kiadásairól (*Államköltségvetés 1870.* 1.). A budai és a szebeni pénzügyigazgatóságok mellett a harmadik Zágrábban működött 1868 előtt.

²⁴ Utasítás a m. k. pénzügyigazgatóságok hivatása és hatásköre iránt, 1869. ápr. 13. (*Rendeleték tára 1869.* 479–497).

²⁵ Lásd a pénzügyigazgatóságoknak a minisztérium körkérésére adott válaszait. MOL K 255. 2. t. 1. cs. 1869.

telt. Mint majd arról a későbbiekben bőven lesz még szó, jelentős energiákat emésztett fel évről évre a költségvetés összeállítására és a tárcákkal folytatott egyeztetésekre, ráadásul a kezdeti időszakban ki kellett dolgozni magának a költségvetés elkészítésének a szabályait, formai és tartalmi követelményeit is. 1869-re készült el a tárcánál az a terjedelmes kimutatás, amely a magyar állam vagyonát vette leltárba.²⁶ A minisztérium és saját feladatait Lónyay így összegezte: „[...] az 1868-dik év igen munkás év volt reám nézve, a berendezés éve. Ha végiggondolok [!], mennyi újat kellett a pénzügyi kormányzat terén keresztül vinni, az igazgatás mind-egy ágait rendezni, átalakítani, behozni a hivatalos nyelvet, képzett egyének nélkül, a pénzügyi szabályokat átalakítani, magyarul kiadni és keresztül vinni, emellett az első és második delegáció munkáját folyton figyelemmel kísérni, vezetni anélkül, hogy a vezetést éreznék, az ellentétes érdekeket kiegyenlíteni, az összeütközések anyagát eltávolítani, ez bizonyára nem kis feladat volt. [...] Nem csoda, hogy 1868-ban nem lehetett érkezésem jegyzeteim megtehetni.”²⁷

Lónyay édesanyja ezekből az évekből fiára úgy emlékezett vissza, mint aki örökösen sietett egyik megbeszélésről a másikra, munkájától öt-tíz percre tudott csak elszakadni, hogy meglátogassa őt, ám ekkor is kezében tartotta zsebóráját. Tanácsára fia vásárolt egy vörös noteszt és abba írta fel találkozóit és a különböző embereknek tett ígéreteit.²⁸ Lónyay zsúfolt napirendjéről testvérének írt levelei is tanúskodnak: „Dolgom van elég, lélegzetet is szabadon venni majdnem lehetetlen, már reggel fél nyolckor kezdődik az ostrom, a referensek jönnek a fontos tárgyakkal és azon ügyesbajos emberek, kiket fogadni elkerülhetetlen. 10-kor ülés, közbe-

²⁶ Lásd Lónyay 1869.

²⁷ Lónyay-napló, 1870. jan. 31. MOL Filmtár 37155.

²⁸ Lónyay J. 1891, I. köt. 153–154. A notesz Lónyay Menyhért hagyatékában ma már nincs meg.

közbe miniszteri tanács néha, mint tegnap éjfélig tartó s minden nap pénzügyi és más bizottmányok.”²⁹ „[...] szép ez a parlamentáris kormányzati rendszer, de nehéz annak, ki a kormányban van, egész időt a parlamentnek kellvén szentelni, hogy ügyeljen aztán az ember az adminisztrációra. Remélem az 1869-dik évben nem lesz hosszú ideig országgyűlés.”³⁰ Elfoglaltsága az évek múlásával sem csökkent. Hasonló tartalmú feljegyzést miniszterségének utolsó évéből is találhatunk, igaz, a távozása előtti hetek feszített programját már maga is elborzadva említi naplójának: „Ülés előtt a minisztérium ügyei és halaszthatatlan fogadások. 10-től ½ 3-ig ülés a Háznál. ½ 3-tól ½ 4-ig a főrendekkel értekezni, egy félórai ebéd után a Casinóban 4-től 5-ig vasúti bizottmány, 5-től 6-ig pénzügyi, 6-7-ig a körben párttanácskozmány, 7-től közel éjfélig miniszteri tanács.”³¹

Nem volt indokolatlan tehát, hogy Weninger Vince, látva Lónyay hajszolt életmódját, valamint tapasztalva az osztrák és magyar pénzügyi főtisztviselők súlyos betegségeit és halálát, aggódó levelet írt a magyar pénzügyminiszternek. „Őszintén mondván, Excellentiád 1867 óta tíz évvel idősb lett dacára erős alkatának, Gränzenstein életével fizeti a túlterhelést, Fluck s Leeb odavannak. Mindennek megvan a határa, aki a természet törvényein túlteszi magát, áldozatul esik! A folytonos izgatottság és félbeszakítás nélküli reggeltől késő estig terjedő munkát nem bírja el sem a test, sem a lélek, és minél tovább küzd a következmények ellen, annál gyorsabban és annál kíméletlenebbül tör ki a betegség [...] A lelki küzdelmek gyengítik az idegrendszert és ennek következményei előbb-utóbb beállnak [...] Nincsen a világon állam, ahol éveken át reggeltől késő estig folya a munka, mint Budán a pénzügyimi-

²⁹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1868. szept. 13. MOL Filmtár 34861. Menyhért ezt a levelet is a képviselőházi ülésteremből írta testvérének.

³⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1868. dec. 3. MOL Filmtár 34861.

³¹ Lónyay-napló, 1870. ápr. 7. MOL Filmtár 37155.

niszternél és környezetében! Én fiatal, egészséges és mondhatom munkához szokott ember vagyok, de oly életet mint Excellentiád évek óta viselt és mások által is viseltetett – túlzásnak tartom, amelyért keservesen adózik az ember” – figyelmeztette Lónyayt.³²

A fennmaradt források arról tanúskodnak, hogy Lónyay erélyes, nagy munkabírású és másoktól is sokat követelő vezető volt. „Biztosíthatom pedig a tisztviselő urakat, hogy valamint egyrésztől a szorgalmat, a sikeres szolgálatot tekintet nélkül nem hagyhatom, úgy másrészt nálam hanyag és kevés buzgalmat kifejtő tisztviselő elnézésre nem számolhat” – figyelmeztette a tárca dolgozóit.³³ Szigorúsága ellenére közvetlen munkatársai hálával emlékeztek az együtt töltött időszakra. Madarassy Pál miniszteri tanácsos, osztályfőnök például így köszönte meg, hogy volt minisztere adott neki egy példányt országgyűlési beszédeiből: „A nagy államférfi, hazám providentiális férfja felejthetetlen főnököm és jótevőm szelleme leng körül [...] Excellentiád ez ajándokában jelét láthatom annak, hogy megemlékezett legőszintébb tisztelőjéről, kinek szerencséje volt Excellentiád oldala mellett tölteni oly időszakot, mely nekem feledhetetlen marad.”³⁴ Hasonlóképpen méltatta őt Toldy István könyvében és Weninger is elismerte Lónyay számos jó tulajdonságát (szorgalmát, kitartását).³⁵

³² Weninger Vince Lónyay Menyhérthez, 1870. febr. 22. MTAK Kt. Ms. 5305/164. Fluck János és Leeb Péter miniszteri tanácsosok az 1870-es évek végéig dolgoztak a minisztériumban.

³³ Pm 720. sz. rendelete, 1867. máj. 10. MOL K 266. 14. t. 2. cs.

³⁴ Madarassy Pál Lónyay Menyhérthez, 1870. nov. 11. MTAK Kt. Ms. 5304/342.

³⁵ Toldy 1891, 157–158; Weninger Vince Csengery Antalhoz, 1870. febr. 26. (Csengery 1928, 548–549).

Gazdaságpolitikai elképzelések

Úgy véljük, hogy Lónyay Menyhért miniszteri működését és gazdaságpolitikai elveit a tárca költségvetési tevékenységének a bemutatásán keresztül tanulmányozhatjuk a leginkább. A költségvetés ugyanis a célkitűzések (politikusi szándékok, társadalmi igények) és a gyakorlati lehetőségek folyamatos ütköztetésének és összehangolásának a terepe. Az évről évre ismétlődő egyeztetések elemzése során kirajzolódnak Lónyay gazdaságpolitikai nézetei, elképzelései; politikustársaival való kapcsolata, ellentétei; általában pedig a kiegyezést követő első évek kormányzati nehézségei.

1867-ben a parlamentáris kormányzati rendszer helyreállítása magában foglalta az önálló költségvetés elkészítésének alkotmányos jogát is. Az állam kiszámítható működésének szempontjából alapvető fontosságú, ám kezdetben meglehetősen terhes kötelezettséget rótt mindez a pénzügyminisztériumra. 1867-ben még nem is készült önálló költségvetés, hisz a hatalomváltásra csak év közben, tavasszal került sor. Lónyay még az 1868-as és 1869-es büdzsét is „tökéletlennek” és „hiányosnak” mondta. A nehézségek több tényezőtől fakadtak. Egyrészt a minisztérium maga is csak ekkor formálódott, másrészt számos kérdésben még folytak az osztrák féllal az egyeztetések (1867 végén például az adósságmegosztást illetően). Nem álltak továbbá rendelkezésre pontos adatok az ország pénzügyi állapotáról, az előző évek eredményeiről (mint említettük, csak 1869-re készült el a rendszerezett kimutatás a magyar állam vagyonáról). Hiányzott az ország gazdasági életét szabályozó számos alapvető törvény is, és Lónyay bő hároméves minisztersége alatt csak arra volt idő és energia, hogy a jogszabály-alkotási reformmunkálatokat elindítsák. Lónyay kénytelen volt például fenntartani az abszolutista adótörvények hatályát, a közvélemény nem kis rosszállását váltva ki ezzel. Ám a legnagyobb gondot a kormányzat számára mindenekelőtt az állami bevételek szűkössége jelentette, ez pedig leginkább az adórendszer

aránytalanságára és a társadalom részéről tapasztalható adómegtagadásra volt visszavezethető. A kormánypolitikusok azonban világosan látták, hogy az új politikai rendszer elfogadtatása érdekében adóemeléssel nem kísérletezhetnek, sőt, ahol csak lehet, mérsékelniük kell a terheket.

Lónyay a „meglévő rideg valósággal” szembesülve, 1868-as költségvetési beszédében fogalmazta meg három fő elemből álló gazdaságpolitikai koncepcióját. Elsőként az államigazgatás minden területén szigorú takarékosagra szólított fel és célként a költségvetési egyensúly megőrzését tűzte ki. Második elemként elengedhetetlennek tartotta az állam bevételeinek növelését, amelyet azonban nem az adótételek megemelésétől, hanem az általános közteherviselés elvének érvényre juttatásától és végső soron az adóreformoktól várta. Hangsúlyozta azonban, hogy csak a kíméletes módon végrehajtott adóbehajtással ért egyet.

Végül az állam beruházásélénkítő tevékenységéről szólt, melylyel kapcsolatban a liberális állam szerepvállalásának határait a következőképp jelölte ki: „A harmadik eszköz az anyagi jobblét fejlesztésére: megtenni mindent, mit csak lehet, nem csak az által, hogy gondoskodjék az állam mindazon hasznos beruházásokról, melyek az anyagi és szellemi megerősödést előmozdítani képesek, hogy segítsen ott, ahol a magános munkásság segíteni nem képes, teremtőleg hasson a közlekedési eszközök szaporítása, a hitelintézmények előmozdítása és rendezése, a nevelés és különösen az iparnevelés terjesztése, a közbátorság biztosítása, a törvénykezés rendezése és a belnyugalom szigorú fenntartása által; de egyszerűen engedjen szabad fejlődést a magán munkásságnak, hogy mindezen tényezők közreműködése folytán évről évre könnyebbüljön azon teher, melyet viselni kénytelenek vagyunk.”³⁶

³⁶ Lónyay miniszteri expozéja az 1868. évi államköltségvetés vitájában, 1868. ápr. 16. (Lónyay 1870, 158–199, idézet: 170).

Lónyay gazdaságpolitikai koncepciójában tehát egyszerre volt jelen a költségek visszafogása, illetve az állam beruházásélénkítő áldozatvállalása. A program e belső ellentmondását Lónyay egy olyan dinamikus modellben igyekezett feloldani, amely az ország adózóképességét és a társadalom vállalkozó kedvét a törvényi és intézményi háttér megteremtésével, illetve az adóterhek mérséklésével, bizonyos esetekben pedig adómentességgel és kedvezményes kölcsönökkel, állami kamatgaranciával kívánta növelni. Az ily módon gyarapodó bevételek jelentős részét pedig a gazdasági élet szereplőinek további ösztönzésére szándékozott visszafordítani. Jól érzékelhető tehát, hogy Lónyay szemlélete eltért a szabad verseny liberalizmus felfogásától, ám az alapértékek változatlanságát mutatja, hogy nagy hangsúlyt helyezett az államapparátus terjeszkedésének megakadályozására (azaz az olcsó állam megteremtésére), illetve ellenezte a gazdasági szempontból közvetlen hasznot nem hajtó fejlesztések állami támogatását. Ezek megvalósítását továbbra is a társadalom önerejétől várta.³⁷

Az elkövetkező években azonban e gazdaságpolitikai koncepció érvényre juttatása során Lónyaynak számolnia kellett a gazdasági élet valós folyamataival (például az 1869-től jelentkező válságjelenségekkel), és szembe kellett néznie azzal a ténnyel is, hogy az alkotmányos keretek között működő modern polgári állam megteremtése jelentős mértékű anyagi többleterőforrás mozgósítását igényli (például a közigazgatás és az igazságszolgáltatás intézményrendszerének kiépítése kapcsán). Ráadásul, a kormányzati politika egyéb irányítói részben más szempontokat kívántak érvényesíteni, és ebből fakadóan eltérő problémák megoldását szorgalmazták (például a kultúra területén) – az ezek megvalósításához szükséges anyagi fedezet előteremtését azon-

³⁷ Kutatásaink szerint Lónyay elképzelései beleilleszkedtek a hazai liberalizmus fokozatos paradigmaváltásába. Erről bővebben lásd Cieger 2001, 105–110.

ban Lónyaytól várták. A pénzügyminiszteri szerep tehát már a kormányzati munka kezdetén magában hordozta a konfliktusok kialakulásának lehetőségét.

Az állami kiadások visszafogása

Lónyay mindenekelőtt saját minisztertársait igyekezett fokozott megtakarításokra ösztönözni, amihez többféle eszközt vett igénybe. Egyrészt évről évre átiratokban figyelmeztette kollégáit a pénzkímélésre. Másrészt több ízben felvállalta a személyes özszeütközést is. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek két jelentősebb esetet örökítettek meg. Az elsőre igen hamar, még 1868 tavaszán, a másodikra pedig az 1870. évi költségvetés előkészítésének időszakában került sor (ez utóbbira később térünk vissza).

Az 1868-as esztendő egyik minisztertanácsi ülésén kirobbant konfliktus alapját a belügyminisztérium költségvetés-tervezete képezte. Wenckheim Béla belügyér a helyi közigazgatásban új álláshelyek létesítését javasolta, amit némi fizetésemeléssel is özsze kívánt kötni. Lónyay viszont ezt nem látta indokoltnak és 400 ezer forinttal (a tárca összes kiadásának 4,2 százalékával) megkurtította a belügyi költségvetést. Wenckheim azonban kitartott javaslatát mellett, amelynek támogatására több kollégáját is sikerült megnyernie. Minisztertársainak, Eötvös Józsefnek, Horvát Boldizsárnak és Festetics Györgynek a magatartását nyilván befolyásolhatta az a megfontolás is, hogy ha Lónyayt sikerül engedményekre szorítani, akkor később saját tárcájuk igényeit már könnyebb lesz vele elfogadtatni, ráadásul a csatát sem nekik kell megvívniuk a pénzügyminiszterrel. Végül Gorove István hozzászólása döntötte el a vitát, aki mindent elsőprő érvként a politikai szempontokat hangsúlyozta: „[...] a megyei tisztviselőknek a vidéki pártok alakulására s ezzel kapcsolatban a legközelebbi követválasztásokra, kétségen kívül befolyásuk lesz, s őket most,

midőn tán utoljára szabályozza a kormány a megyék budgetjét, elkészeríteni ildomosnak nem tartja.” A minisztertanács a belügyi költségvetés eme tételét változatlanul hagyta.

Lónyay tízoldalas különvéleményt szatolt a jegyzőkönyvhöz, melyben még egyszer kifejtette álláspontját az ügygel kapcsolatban. Feltételezhető, hogy ezzel a lépésével a jegyzőkönyveket átolvasó uralkodót is tájékoztatni kívánta. „Az ország összes pénzügyi és így anyagi jövője is feltételeztetik azon irányzatból, melyet a törvényhozás az első budget megállapítása alkalmával követni fog; ha egyrészt takarékoság által, másrészt az adók célszerű kezelése és a jövedelmek rendszeresítése folytán az ország képes lesz a rendes kiadásokat rendes bevételek által fedezni: ez oly erkölcsi és anyagi nyereség lesz, melyért, a pénzügyminiszter nézete szerint, minden lehető áldozatot hozni mindenkinek és így a megyéknek is kötelessége. Ezen célt azonban csak a legszigorúbb takarékoság keresztül vitele által lehet elérni” – indokolta makacsságát. Lónyay elvben egyetértett a tisztviselők fizetésének megemelésével, ám ezt csak a közeli jövőre ígért köz-törvényhatósági törvény megalkotása után, illetve minden hivatalnokra (így például a pénzügyi tisztviselőkre is) kiterjedő fizetésrendezés keretében tartotta elfogadhatónak. Ráadásul véleménye szerint a megyék – látva a belügyminisztérium bőkezűségét – további indokolatlan igényekkel fogják ostromolni a kormányzatot. Megoldást inkább az jelentene, ha a megyék ismét háziadót szedhetnének.³⁸

Végül Lónyay kilátásba helyezte lemondását is, mellyel a többi tárca vezetőjére akart nyomást gyakorolni, nehogy hasonló követelésekkel álljanak elő: „[...] a további tételeknek a minisztertanács által leendő átvizsgálásáig még az iránt határozottan nem nyilatkozhatik, vajon képesnek fogja-e magát érezni a netán több pontoknál nyilvánulandó nevezetesebb változtatások esetében az

³⁸ Ezzel a jogukkal a megyék az 1870-es törvényi rendezés után sem tudtak élni a gyakorlatban. Ennek okairól lásd Stipta 1995, 156–159.

által felállított és keresztül vinni hitt rendszer megváltoztatása következtében, a budgetet a törvényhozás elé terjeszteni.”³⁹

A későbbi jegyzőkönyvekben nyílt ellentétre már nem bukkanhatunk. Ennek ellenére az elkövetkező években is gyakran előfordult az, hogy a pénzügyi érveket a politikai megfontolások felülírták.

Lónyay nem csak a költségvetés előkészítésekor igyekezett nyomást gyakorolni minisztertársaira, hanem a zárszámadás összeállításakor is. Andrásyn például a miniszterelnöki hivatal 9 ezer forintos többletkiadását kérte számon.⁴⁰ Festetics pedig arra próbálta rávenni Lónyayt, hogy a képviselőház előtt ne hangsúlyozza a király személye körüli minisztérium túlköltekezését, mert ez csak tovább csökkentené a tárca amúgy sem nagy megbecsülését.⁴¹

Természetesen arra is találhatunk további példákat, amikor az egyeztetések során Lónyay volt kénytelen engedni. A többletforrások biztosítása érdekében az 1869-es költségvetés összeállításakor Eötvös is a végső eszközhöz folyamodott. Lemondását helyezte kilátásba arra az esetre, ha a pénzügyminiszter nem járul hozzá a népnevelési célokra fordítható összegek duplájára emeléséhez. Kérésekor a liberális célkitűzések megvalósítására hivatkozott: „Nem lehet reám nézve kellemetlenebb, sőt fájdalmasabb, mint ha arra látnám magamat kényszerítve, hogy bármily kérdésben társaimtól különváljak, de minden embernek vannak kötelességei maga iránt is, és ezek parancsolják, hogy azt, mit a nevelés érdekében szükségesnek tartok, a törvényhozástól kívánjam; a képviselő-

³⁹ Mtj 1868. márc. 28., 1. p. MOL K 27 (az idézetek az 5. és 16. oldalon található).

⁴⁰ MOL K 255. 1869-3-3094. 3. cs. Andrásy kikérte magának a pénzügyminiszter faggatódzását és politikai okokkal (tudniillik egyes lapoknak nyújtott szubvenciókkal) magyarázta a túlköltekezést.

⁴¹ Festetics György Lónyay Menyhérthez, 1869. jún. 25. MTAK Kt. Ms. 5304/204. Ő is előre nem látható politikai okkal (a delegációs kiadásokkal) indokolta a többletköltségeket.

lőktől függ azt megoldani, és én ez esetben csak azon jogot tartom fel magamnak, hogy miután hivatalom sikeres folytatása a szükséges pénz nélkül nem lehetséges, állásomat másnak engedjem át, s így azon gyalázattól óvjam meg magamat, hogy miután minden józan ember átláthatja, hogy haladásunk sehol nem szükségesebb, mint a nevelés terén, évekig álltam az ügynek élén, s éppen itt nem történt semmi” – írta kollégájának.⁴² Fontos kiemelni, hogy Lónyay és Eötvös egymással szemben elfoglalt álláspontja egyaránt racionális volt és liberális értéken nyugvó megfontolásokból indult ki, csak hogy szerepéből adódóan mindkét politikus a liberális program más-más elemét kívánta érvényre juttatni (olcsó állam *versus* civilizatorikus feladatok).

Pulszky Ferenc kormánypárti képviselő, a Nemzeti Múzeum igazgatója ugyancsak többletforrást igyekezett szerezni saját intézményének. Visszaemlékezése szerint egy nagy értékű ásványgyűjteményt kívánt megvásárolni a múzeum számára. Először Eötvöshöz fordult, aki azonban az akkori közoktatási állapotokra hivatkozva fényűzésnek ítélte az ilyen kiadásokat. Pulszky ezek után Lónyayhoz ment, aki elvben támogatásáról biztosította őt és a költségvetés elkészítéséért felelős Gränzensteinhez utasította. „Gränzenstein őszintén bevallotta, hogy neki utasítása van, mely szerint bárki jönne is a miniszter részéről s követelne valami változást az előirányzatban, azt egyszerűen tagadja meg, mondja, hogy ez már ki van nyomva, hogy minden további változtatás lehetetlen – a miniszter így kerüli ki a megtagadás kellemetlenségét” – folytatta Pulszky a történet elbeszélését. Végül a befolyásos honatya a pénzügyi bizottság tagjaival szövetkezve a miniszter ellenében is érvényesíteni tudta akaratát, így ez a tétel bekerült a költségvetésbe.⁴³

⁴² Eötvös József Lónyay Menyhérthez, 1868. szept. 9. (Eötvös 1976, 567).

⁴³ Pulszky F. 1883, 2. 71–73.

Fontos hangsúlyozni, hogy az itt bemutatott belső viták ellenére, a kormány kifelé ekkor még egységesnek tűnt. Lónyay sem az 1868-as, sem az 1869-es költségvetés képviselőházi tárgyalása során nem utalt az ellentétekre, sőt felszólalásaiban védelmébe vette a kiadásokat.

Az állami bevételek növelése

A takarékoskodáson kívül az általános közteherviselés megvalósítása is fontos elemét képezte Lónyay koncepciójának. Az adómegtagadás ugyanis jelentős mértékű bevételkiesést jelentett az állam számára. Egy interpellációra válaszolva Lónyay elmondta, hogy például Szabadka városa egymaga 600 ezer forintnyi adóhátralékot halmozott fel 1869 nyaráig.⁴⁴

A pénzügy-igazgatóságok fennmaradt jelentéseikben az adómegtagadást több okra vezették vissza. Egyrészt az ellenzéknek a kiegyezés elleni izgatásával magyarázták a jelenséget. Nincs terünk bemutatni azokat a változatos – a parlament falain kívüli – eszközöket (demokratákörök, sajtócikkek, megyei határozatok stb.), amelyeken keresztül az ellenzék (különösen a szélbal) 1867–1868 folyamán igyekezett bebizonyítani a kiegyezési rendszer életképtelenségét. Eszköztáruk egyik kelléke az állami adók beszédésének megnehezítése volt.

Mindez összekapcsolódott a lakosság intézményellenes felfogásával. A pénzügyi jelentések szinte kivétel nélkül kiemelték a passzív ellenállás régi hagyományát. 1867 után a hatalomra került liberálisok ugyan az abszolutizmus intézményi struktúráját igyekeztek minél hamarabb felszámolni, ám a fejekben a kormányzatról, a központi hatalomról alkotott negatív kép megmaradt.

⁴⁴ Lónyay 1870, 426–427 (1869. júl. 14.). Ez az összeg a kultuszminisztérium 1870. évi költségvetésének több mint egyötödét tette ki.

Ráadásul a nagypolitika történéseitől távol élő lakosság szemében kezdetben az új politikai és intézményrendszer semmivel sem tűnt vonzóbbnak (a legtöbb helyen szervezetlenséget tapasztalt, terhei pedig nem csökkentek). A jövedelem eltitkolása, a vonakodás, a késlekedés, az adószedők elzavarása – ezeket tették szóvá a leginkább a jelentések. „Nemzetünkben sok hajlam van a passzív ellenállásra és ez az ellenzéki lapok által mesterségesen istápoltatik [...] Az adók elleni gyűlölet táplálása népünknel egyik hazafiúi érdemnek tartatik és fájdalom, ez fogékony kebelre is talál. Annyira süllyedtünk már, hogy saját hazai kormányunk atyai szándéka elferdítették és a javunkat célzó törekvéseit népszerűtleníteni pártoskodási dicsőségnek tartatik. Mindennek fő oka leginkább a politikai adminisztrációnak jelenleg még szervezetlen állapotában keresendő” – összegezte a debreceni pénzügyigazgató az általunk eddig elmondottakat.⁴⁵

Míg azonban a társadalom nagyobb része régi mentalitásából kiindulva helyezkedett szembe az állammal, addig a helyi elit tudatosan ellenezte a központi hatalom megerősödését. Sok megye ősi kiváltságait féltve feliratban vonta kétségbe a különféle kormányzati szervek illetékességét területükön: „[...] a törvényhatóságok területén a minisztérium alatt álló pénzügyi és pénzügyőri közegek a megyei intézkedéseket paralyálva [megbénítva], a közigazgatás menetét megzavarva rendelkeznek” – panasolta Ugocsa 1868-ban.⁴⁶ A szomszédos Ung is a megye és a kormányzat új viszonyát kifogásolta: „[...] a megye közönsége a pénzügyigazgatóságokat nem ismeri el oly hatáságnak, mely a megye közönségével »az alkotmányos gyakorlat megsértése nélkül« közvetlenül levelezhessen.”⁴⁷ Az ellen-

⁴⁵ A debreceni pénzügyigazgatóság jelentése, 1869. aug. 14. MOL K 255. 1869-2-2113. 2. cs.

⁴⁶ Számos más megye panaszait is ismerteti Stipta 1995, 132–133, 137–142, idézet: 139.

⁴⁷ Az ungvári pénzügyigazgatóság jelentése, 1869. nov. 28. MOL K 255. 1869-1-2947. 1. cs. Az állam- és intézményellenes gondolkodásról bővebben lásd Cieger 1999a, 100–102.

szegülő megyék helyi hivatalnokai (pl. szolgabírók, községi jegyzők) rendszerint megvontak mindenféle segítséget az amúgy is kevés számú pénzügyi tisztviselőtől.

Természetesen számos szervezési és technikai nehézség is akadályozta a hatékony adóbehajtást. Ezek közül említhető a munkaerőhiány, az ekkor még kialakulatlan szervezeti rendszer, az elavult szabályozás és a nagy távolságok, a rossz utak. Végül néhány megyéből az első két évben a lakosság nagyfokú szegénységét és a rossz időjárási viszonyokat is az állami bevételek elmaradásának okaként jelölték meg a jelentéstevők.⁴⁸

A pénzügyminisztérium kezdetben körrendeletek útján próbálta megértetni a megyékkel, hogy az alkotmányos politikai rendszer visszaállításának szükségszerűen együtt kell járnia a központi akarat megjelenésével és az államigazgatás kiépülésével, valamint az adózási morál megváltozásával. 1867 és 1868 folyamán Lónyay aláírásával sorra jelentek meg az ilyen tartalmú rendeletek: „Egyúttal azonban a lakosság arra is figyelmeztetendő, hogy az országos közterhek tárgyában hozott országos határozatnak hódolni ezentúl annál szorosabb hazafiúi kötelességnek tartsa, mivel a fennálló adók pontos befizetésének elmulasztása most már az országos pénztár hátrányára esnék s a nemzeti kormány alkotmányos működését megsibbasztaná” – érvelt a megyék előtt.⁴⁹ Lónyay több gesztussal is egyértelművé kívánta tenni a lakosság számára, hogy nem lehet egyenlőségjelet tenni az abszolútista államapparátus működése és az alkotmányos kormányzat adószedési gyakorlata közé. A király jóváhagyásával eltörölte a kormány hivatalba lépése (március 10.) előtt felhalmozódott pénzügyi büntetéseket, szabadon bocsátotta a fizetésektelenség miatt korábban börtönbe vetett személyeket, valamint megtiltotta a pénzügyőrségnél a bilincs alkalmazását, végül mindenki szá-

⁴⁸ A jelentések megtalálhatók: Pm Elnöki Iratok. MOL K 255. 1-2. cs. (1869.)

⁴⁹ Pm 189. sz. rendelete, 1867. márc. 26. (*Rendeletek tára 1867.* 48–49).

mára világos és nyilvános szabályokba foglaltatta az adóbehajtás módját.⁵⁰ Szükség is volt eme látványos intézkedésekre, hisz a működőképesség biztosítása érdekében Lónyay az 1867 előtt törvénytelenül kivetett és törvénytelen eszközökkel behajtott adók hatályát kénytelen volt fenntartani, ami meglehetősen rossz fényt vetett az alkotmány helyreállítása után megalakult kormányra.⁵¹

A képviselőházban is arról győzködte az ellenzéket, hogy az adóbehajtás akadályozása lényegében a régóta vágyott felelős kormányzat működését lehetetleníti el. A megyék nem vonhatják kétségbe a kormány törvényes intézkedési jogkörét: „Mi akarjuk a felelős kormányzati rendszert, minden következményeivel, azon rendszert, mely a szabadság és rend, az anyagi és szellemi felvirágzás és haladás legfőbb tényezőjéül bizonyult; mi akarjuk ezen kormányzati rendszer fenntartását, megerősítését, következetes keresztülvitelét és minden intézménynek ehhez való alkalmazását. [...] A másik, amit akarnunk kell: hogy az alkotmányosan hozott törvény szent legyen. Megvallom, alkotmányosságot nem képzelek másképp, mint hogy amiben a törvényhozás, a két ház és a fejedelem megegyezett, annak feltétlen végrehajtására mindenki, a minisztertől kezdve az utolsó falu bírójáig, köteles.”⁵²

Csakhoggy sem a nemzeti önérdék önkéntes belátását szorgalmazó körlevelek és beszédek, sem pedig az időközben megalkotott és büntetéssel fenyegető törvény (1868: XXI. tc. az adók kivetéséről és behajtásáról, valamint a pénzügyi törvényszékek felállításáról) nem járt kellő hatással. Lónyay minisztersége harmadik évében is

⁵⁰ Lásd Pm 189. sz. (1867. márc. 26.), 927. sz. (1867. máj. 23.), 3118. sz. (1867. szept. 3.) és 8099. sz. (1868. márc. 28.) rendeleteket (*Rendeletek tára 1867.* 48–51, 119–121, 335–347; *Rendeletek tára 1868.* 159).

⁵¹ A szabadságharc leverése után az adókat országgyűlési felhatalmazás nélkül vették ki és a katonaság részvétele mellett hajtották be. 1867 után a magyar országgyűlés adótörvények formájában lényegében a fennálló adórendszert legitímálta. A kérdéshez lásd Malfer 1984, 662–672.

⁵² Lónyay 1870, 289–291 (1868. júl. 16.).

a kormányzat gyenge végrehajtó erejére panaszkodott: „[...] a közel múlt évek alatt megszokott passzív ellenállás a törvényes adók fizetésénél még folyvást tart, s a hatóságok és községek részéről nem teljesítetik pontosan mindaz, amit a törvény rendel; a pénzügyminiszternek pedig nincs elég hatalom adva ezen megrögzött baj kiirtására.”⁵³

De Lónyay nem volt megelégedve saját apparátusával sem, erélyesebb fellépést és személyes felelősségvállalást követelt a pénzügy-igazgatóságok vezetőitől. Fontolgatta a pénzügyi törvényszékekről szóló, nem sokkal korábban elfogadott törvény szigorítását, és átiratban kérte a belügyminisztériumot, hogy véleményezésre küldje meg számára a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvénytervezetet, ugyanis eme jogszabály elfogadásától remélte a probléma végső megoldását.⁵⁴

A hazai adórendszer megreformálásának nagyszabású feladatához Lónyay csak 1869-ben láthatott hozzá. Ezt megelőzően az abszolutizmus időszakából örökölt jogszabályokon csak néhány ponton sikerült módosítani (például a ház- és jövedelmi adók esetében). 1869. április 15-re ezért a miniszter az átfogó adóreformjavaslatok kidolgozására – angol és porosz mintára – szakbizottmányokat (enquete) hívott össze. Az adott terület legelismertebb szakembereit, valamint a szakmai szervezetek és a politikai pártok képviselőit tömörítő bizottmányok a korszak kormányzati jogszabály-előkészítő mechanizmusának fontos és más tárcák által is többször alkalmazott fórumait jelentették. A Lónyay kezdeményezésére megalakult bizottmányok azonban létszámukat és az elvégzett munka nagyságát tekintve feltétlenül kiemelkedtek: a résztvevők száma meghaladta a 300 főt, a közel egy évig tartó tanácskozás dokumentumai pedig kilenc kötetet tettek ki. A bizottságok és albizottságok feladata közé tartozott a jelenle-

⁵³ Lónyay 1870, 415 (1869. júl. 14.).

⁵⁴ MOL K 255. 1869-2-1846. 1. cs. (1869. júl. 21.); K 255. 1869-2-2661. 2. cs.

gi szabályozás áttekintése, a külföldi államok adótörvényeinek tanulmányozása, és megoldási javaslatok kidolgozása a terhek egyenlőbb elosztására, egyes adótételek mérséklésére és az állami bevételek szaporítására. „Magyarországon ez volt az első eset, hogy országos érdekű tárgyak szakbizottmányok tanácskozásai alá bocsáttattak, még azon körülmény is öregbítette, hogy míg a szakbizottmányok rendszerint csak egyes szövevényesebb természetű kérdések megfejtésére és felvilágosítására szoktak összehívni, addig az általam egybehívott szakbizottmányoknak a reformlétesítés végett kitűzött egyes adónemek egész rendszerének gyökeres átvizsgálása s javaslatuk az államkincstár, valamint az érdekllett adózók együttes és egyenkénti érdekeinek és mindenemű viszonyainak közgazdászati, szintűgy mint pénzügyi szempontból való szigorú, méltányos és igazságos megbírálása jutott osztályrészül” – értékelte a bizottságok teljesítményét a miniszter.⁵⁵

A bizottságok munkáját nehezítette, hogy a tagok legtöbbször gyakorlati ismeretekkel nem rendelkezhetett, hisz a kiegyezést megelőzően a magyar politikai elit a gazdaságpolitika alakításába hosszú századokon keresztül nem szólhatott bele. Az alakuláskor gondot jelentett még az ellenzék megnyerése is. A miniszteri felkérések ugyanis éppen a márciusban zajló választási küzdelmek idején érkeztek meg az ellenzéki honatyákhoz, akik közül néhányan el akarták kerülni annak látszatát, hogy bizottsági részvételükkel a kormányoldalt támogatják.⁵⁶

⁵⁵ Miniszteri felterjesztés az uralkodónak, 1870. máj. 5. MOL K 255. 1870-2-1385. 9. cs.

⁵⁶ A balközép párton belül nem alakult ki egységes álláspont ebben a kérdésben. Ghyczy Kálmán például távol maradt a tanácskozástól, Várady Gábor viszont elvállalta a részvételt. Lásd Várady Gábor Ghyczy Kálmánhoz, 1869. ápr. 5. MTAK Kt. Ms. 4852/203; valamint Ghyczy bejegyzését: Ghyczy Kálmán visszaemlékezései [a továbbiakban: Ghyczy-visszaemlékezések], 1869. márc. 20. és 29. MTAK Kt. Ms. 4856/79 (gépirat), 240, 242. Ismereteink szerint a szélbal nem vett részt a reformmunkálatokban.

Nem érezzük feladatunknak a bizottmányok működésének érdemi bemutatását. Maga Lónyay is csupán a bizottságok két fontosabb megállapítását emelte ki abban a beszédében, amelyet a reformmunkálatok lezárultakor tartott a képviselőházban. Egyrészt a legjelentősebb adónem, a földadó aránytalan kivetését említette. Ennek legfőbb oka a szakbizottmány álláspontja szerint a megbízható kataszteri felmérés hiánya, ezért ennek elkészítése sürgető feladat. Másrészt egyetértett a szakbizottmány azon javaslatával is, hogy a jövedelmi adóterheket érezhetően csökkenteni kell. Lónyay felszólalása végén köszönetet mondott a bizottságokban részt vevő képviselőknek, a külső szakértőknek, valamint a számos gazdasági egyesület, iparkamara és jószágigazgatóságok küldötteinek.⁵⁷

Fontos megjegyezni, hogy a vaskos terjedelmű szakbizottmányi jelentés elkészültét nem követte átfogó adóreform, bár a bizottságok kisebb észrevételei beépültek az elkövetkező évek pénzügyi jogszabályaiba. Legfontosabb eredményének talán az 1875-ben megszületett földadótörvény és a meginduló új kataszteri felmérés tekinthető.⁵⁸

Az állam gazdasági szerepvállalása

Mint az korábban idézett felszólalásaiból világosan látható, Lónyay nem volt a liberális „éjjeliőr” állam híve, de szabadelvű politikusként és a pénzügyek irányítójaként az állam áldozatvállalását korlátok közé kívánta szorítani. Az állam szerepét a hazai ipar fejlesztésében, a beruházások élénkítésében jelölte meg. Konceptiója szerint a központi beavatkozás mértékét az állampolgárok anyagi ereje határozza meg: a magánvállalkozások lehetőségeit meg-

⁵⁷ Lónyay 1870, 702–713 (1870. máj. 21.); lásd még *Adóreform bizottmányok*.

⁵⁸ A korszak adótörvényeit és a lakosságra nehezedő adóterheket számba veszi Varga I. 1965.

haladó fejlesztések esetén tartotta csak szükségesnek az állam segítségét. Nincs terünk felsorolni az Andrássy-kormány idején meginduló, állam által támogatott beruházásokat. Lónyay pénzügyminiszterként nem csak az anyagi fedezetet biztosította ezekhez az építkezésekhez, de a központi fejlesztés irányára is komoly befolyást igyekezett gyakorolni. Egy kritikusa szerint a gyenge kezű Mikó Imre minisztersége alatt valójában Lónyay irányította a közlekedési tárcát is.⁵⁹

Lónyay a vasúthálózat fejlesztése kapcsán több helyütt is kifejtette, hogy nem tartja jó megoldásnak a vonalak állami kamatbiztosítás mellett történő kiépítését, mert az aránytalanul nagy terhet ró az államra. Ennek ellenére a kiegyezés idején ő sem igen látott más lehetőséget arra, hogy a stratégiai fontosságú vasútvonalak gyorsan megépüljenek (el kellett ismernie, hogy 1867 táján, a bizonytalan politikai helyzetben a hitelezők bizalmatlansága miatt Magyarország csak előnytelen feltételek mellett juthatott vasúti kölcsönökhöz).⁶⁰ A közlekedési beruházások megnövekedett költségigényét jól jelzi, hogy 1869 őszén Mikó Imre kénytelen volt 420 ezer forintnyi póthitelt kérni a pénzügyminisztertől. Lónyay figyelmeztette kollégáját a helytelen pénzügyi gazdálkodás veszélyeire, ám ígéretet tett a fedezet előteremtésére.⁶¹

Gazdaságpolitikai elveit az 1869-es ún. kis válság kezelése során is igyekezett érvényre juttatni. A kiegyezés után bő két évvel, 1869 kora őszén bekövetkező pénzügyi válságot az elemzések szerint a rossz termés, illetve a gabonaexport visszaesése és a túlzott óvatosságból eredő tartalékolás miatt hirtelen előálló pénzhiány

⁵⁹ Fest 1999, 136.

⁶⁰ Erről lásd pl. Lónyay 1870, 680–693 (1870. máj. 21.); valamint a királynak készített fogalmazványát, 1867. máj. 13. MOL K 255. 1873–2543. 1219. cs., Kassa–Oderbergi vasút iratai.

⁶¹ Mjt 1869. nov. 15., 1. p. 8. d. MOL K 27. A pénzügyminisztérium történetét feldolgozó kiadvány is hosszabban foglalkozik a tárca közreműködésével a közlekedési hálózat fejlesztésében (Pongrácz–Lukács 1873, 114–118).

okozta, amelyet elmélyített, hogy számos frissen alapított részvénytársaság nem rendelkezett megfelelő nagyságú mozgósítható tőkével. Negatívan befolyásolta az eseményeket továbbá, hogy az Osztrák Nemzeti Bank – nyilván nem függetlenül a magyar pénzügyminisztériummal folytatott elhúzódó vitájától – nem biztosított elegendő hitelt magyarországi fiókjai számára. A gazdasági növekedés megtorpanása váratlanul érte a kormányzatot is. Anélkül, hogy részletesen ismertetnénk a korlátozott kiterjedésű válság történéseit, csak Lónyay álláspontjára és megoldási javaslatára térünk ki röviden.

Először Gorove István kereskedelmi miniszter és államtitkára, Fest Imre kezdett tárgyalásokat a kormány nevében a nagy fővárosi pénzintézetek vezetőivel, arra kérve őket, hogy olcsó hitelekkel siessenek a hazai iparvállalatok segítségére. A megbeszélések azonban nem vezettek eredményre, mert a bankok túl kockázatosnak találták az üzletet. Helyette azt javasolták, hogy az állam közvetlenül maga nyújtson hiteleket, a bankok csupán szakértelmüket ajánlották fel az egyes vállalatok hiteligényének felméréséhez. Gorove átiratban tájékoztatta a fejleményekről Lónyayt és segítségét kérte. Gorove arról tudósította kollégáját, hogy külföldi érdekképviseleti testületek beadványokkal, kérelmekkel ostromolják minisztériumát, kormányzati segítséget követelve. „Mindezekre nézve a te személyes jelenléted, s mert főleg a nemzeti bankról van szó, a te intézkedéseid szükségesek. Azért kell pedig nekem mindezt tudatnom neked, mert valamint ez ügy az egész kormány ügye, úgy ha bár első vonalon mindenki hozzám fordul is, az intézkedés a te kezeidben van s én még nyilatkozatot sem tehetek, mely a kormányra [!] engagirozza [kötelezi], vagy csak köthetné is. A dolog mint tudod váratlanul jött, én tudom, utad már régebben határozta el, de ma úgy állandanak a dolgok, hogy minél előbbi jelenléted szükséges, halaszthatatlan.”⁶²

⁶² Gorove István Lónyay Menyhérthez, 1869. szept. 22. MTAK Kt. Ms. 5304/222.

Lónyay – ragaszkodva elveihez – csak végső esetben tartotta volna elfogadhatónak a közvetlen állami beavatkozást. Több tárgyalási fordulót követően végül sikerült saját elgondolásáról meggyőznie a bankvezetőket. A pénzügyi tárca 4 millió forintot különített el a válság kezelésére, amelyet azonban nem közvetlenül, hanem nyolc pénzintézetten keresztül jutatott el a rászoruló vállalatokhoz. A bankok bírálták el az igényeket és ők is vállalták a pénzügyi felelősséget (mindezt 5 százalékos kamatért és az ingatlanokra bejegyzett jelzálog fejében). Érdemes megjegyezni, hogy Gorove igyekezett rávenni minisztertársát arra, hogy vidéki vállalatok is részesülhessenek a kölcsönből. Lónyay azonban elzárkózott attól, hogy nyomást gyakoroljon a bankok kihelyezéseire. Egyébként is azt hangsúlyozta, hogy az állam szerepvállalása csak a valóban működőképes és az ország gazdasági életében jelentős szerepet betöltő társaságok megsegítésére terjedhet ki. A gazdasági folyamatokba ezen túlmenően nem kívánt beleavatkozni.⁶³ Bár az állam és a bankok segítsége csak korlátozottan érezte hatását a hazai vállalatok körében, a közvélemény megnyugodva vehette tudomásul a kormányzat gyors és határozott fellépését.

Lónyay gazdaságélénkítő elképzelései leginkább a főváros fejlesztése kapcsán ragadhatók meg. Mint ismeretes, Andrassy Gyula miniszterelnök szívügyének tekintette Budapest modern európai fővárossá alakítását. Az évek múlásával egyre türelmetlenebbül sürgette minisztereit, hogy „más európai nagy városok példájára” dolgozzanak ki egy átfogó intézkedési programot. A minisztertanácsi jegyzőkönyv így örökítette meg Andrassy kifakadását: „[...] nézete szerint a dolgot továbbra halogatni nem lehet, mint hogy mellőzhetetlennek tartja, hogy a kormány csaknem 3 éves működése után, melynek legnagyobb részét a közjogi

⁶³ A tárgyalások dokumentumai megtalálhatók MOL K 255. 1869-8-2707, 2746, 2842. (1869. nov. 6. – dec. 5.) A válság okait és lefolyását részletesen tárgyalja Juhász 1939.

kérdések s egyéb fontosb törvényhozási teendők vevék igénybe, most már a fővárosok emelésére valamit tegyen.”⁶⁴ A kormányfő elsősorban pénzügy- és közlekedési miniszterét szólította fel a fejlesztési tervek elkészítésére. Ennek ellenére 1870 januárjában Andrassy maga tett le a minisztertanács asztalára egy tanulmányt a „testvér fővárosok szépítése és rendezése” tárgyában. Andrassy tervét a kormány több ülésen át tárgyalta és végül – mérsékelve a kiadásokat – elfogadta.⁶⁵

Lónyay álláspontját mind élőszóban, mind pedig magánlelvel formájában Andrassy tudomására hozta. Elképzelése az volt, hogy úgy kell kidolgozni a beruházások pénzügyi hátterét, hogy az államháztartás szűkösségére való tekintettel a költségek nagyobb részét a főváros polgársága viselje, valamint a megvalósuló beruházások jövedelmeiből fedezzék azokat. Az építkezések megindításához átmenetileg egy 24 millió forintos kölcsön felvételét tartotta szükségesnek. Figyelemre méltó, hogy Lónyay az összeg döntő hányadát a fővárosi közlekedés (pl. új Duna-híd, folyószabályozás, utak szélesítése) és a kereskedelem fejlesztésére (pl. rakpartok) kívánta fordítani, míg kulturális és hatalmi intézmények építésére csupán a pénz egyötödét szánta volna.⁶⁶ Andrassy felkérésére hamarosan Csengery Antal törvénnyé is formálta Lónyay javaslatának pénzügyi részét. Az áprilisban elfogadásra került 1870: X. tc. a 24 millió forintot államilag szavatolt sorsolási kölcsön útján kívánta előteremteni (tehát a lakosság pénztárcájából), melyre a fedezetet valóban a megépülő létesítmények bevételei, adói szolgáltatták. A törvény második része pedig a fővárosi közmunkák tanácsának felállításáról rendelkezett.⁶⁷

⁶⁴ Mtj 1869. okt. 23., 1. p. 8. d. MOL K 27.

⁶⁵ Mtj 1870. jan. 13., 7. p., jan. 24., 2. p. 9. d. MOL K 27.

⁶⁶ Mtj 1870. febr. 5., 3. p. 9. d. MOL K 27; Lónyay Menyhért levele Andrassy Gyulához, 1870. febr. 1. MOL Filmtár 34861.

⁶⁷ A kötvények iránt nagy volt az érdeklődés, ám nagyobb részét külföldön jegyzték le. A kölcsönből fedezték például a Margit-híd és a Sugárút építését, a

Látszólag tehát Andrássy egyetértett pénzügyminiszterével. A későbbi események azonban jól mutatják, hogy Andrássy a főváros fejlesztésének eltérő irányt jelölt ki. A két politikus nyílt vitájára 1870. április 28-án, szintén egy minisztertanácsi ülésen került sor. Lónyay a már több évtizede megépíteni tervezett és Budapest kereskedelme szempontjából elengedhetetlenül fontos fővámházat és az azt kiszolgáló raktárakat az akkori Tömő téren, a kikötő közelében (a mai Parlament helyén) kívánta elhelyezni. Támogatta ebben a fővárosi nagykereskedők és nagyiparosok társulata, valamint a budapesti kereskedelmi és iparkamara is. Lónyay – feltehetően sejtve Andrássy várható rosszállását – igyekezett kész helyzetet teremteni: saját hatáskörében elrendelte Ybl Miklós tervei alapján az építkezés megindítását. Andrássy valóban számon kérte miniszterén az intézkedést, mondván, hogy az ügy fontossága miatt az minisztertanácsi döntést igényelt volna (ezt azonban semmilyen dokumentum nem írta elő). Andrássy Lónyay intézkedését döntően városképi, várostervezési okokból tartotta elhibázottnak. A miniszterelnök ebben a kérdésben maga mellett tudhatta Pest városának tanácsát is. Az építkezés ellenzői úgy vélték, hogy a csúnya kiszolgálóépületek és az oda vezető sínek lehetlenné tennék ezen városrész szépítését. A minisztertanács végül elrendelte az építkezés leállítását és a vámház új helyének kijelölését. Lónyay ezúttal is fenntartotta különvéleményét, amelyet csatolt a jegyzőkönyvhöz. Álláspontjának védelmére több szakmai indokot sorolt fel: lényegében egy 1856-ban Pesttel kötött szerződés szerint járt el; az érdekvédelmi szervezetek ezt a változatot támogatták; a Tömő téri építkezés jár a legkevesebb kiadással; ráadásul a beruházás késése tovább növeli azt a költséget, amelyet a vámhivatalok számára átmenetileg bérelt épületek

Lánchíd megváltását, valamint a Duna-part szabályozását, bővebben lásd *A sorsjáték Magyarországon*. 180–195.

termelnek. A kormány döntése azonban a későbbiekben már nem módosult. A helyszínváltoztatás következtében az új vámház végül 1873 tavaszán kerülhetett átadásra az akkori Só (ma Vámház) téren.⁶⁸

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a két politikus konfliktusa nem szűkíthető le csupán valamiféle építészeti problémára vagy akár személyes ellentétre. Az 1860–1870-es évek fordulóján ugyanis két nagy koncepció vetélkedett egymással Budapest jövőjét illetően. A városegyesítés küszöbén az egyik tábor (ahová Lónyay is sorolható) haszonelvi megfontolásokra alapozva – döntően az angol kikötővárosok mintájára – Budapestet elsősorban kereskedelmi és ipari központként, az anyagilag erős polgárság lakóhelyeként képzelte el, amely később önerejéből áldozni fog minden bizonnyal a város kulturális fejlesztésére, csinosítására is. Álláspontjukat a legtömörebben Kecskeméthy Aurél foglalta össze naplójában: „Pest szépítéséről nem lehet szó! Csak arról, hogy kereskedelme mindenképp előmozdítottassék. Dock, entrepotok [raktárak], összekötő vasút, vámház, hajózás, ez kell. Szép Pest szemre, de lakálya kellemes, mint Párizs vagy Bécs soha sem lesz, sem fekvésénél fogva, mely a pusztaság szélét képezi a homok határán, sem pedig azért, mert életerejének forrása a kereskedelem, mely csúnya; gyapjú, zsír, bőrök, fagygyú, kender, etc. szeméttel s búzzal jár.”⁶⁹

A másik tábor viszont inkább esztétikai és politikai szempontokat vett figyelembe. A fővárosra úgy kívánt tekinteni, mint a térség civilizációs és hatalmi központjára (az önálló magyar államiság jelképére), amelynek kialakítására az államnak is komolyan áldoznia kell. A viták során végül e második, Andrássy Gyula nevével fémjelzett koncepció vált meghatározóvá. Elkezdődött Budapest szépítése és a reprezentációs terek kialakítása.⁷⁰

⁶⁸ Az ügy iratai: Mjtj 1870. ápr. 28., 1. p. MOL K 27; MOL K 255. 1870-1-1466. 8. cs. Bővebben lásd Juhász 1938b, 180–189.

⁶⁹ Kecskeméthy 1909, 263 (1870. jún. 21.).

⁷⁰ Az építkezésekről bővebben lásd Fabó 1998.

Az utolsó hónapok konfliktusai

Láthattuk, Lónyay nagy elszántsággal és határozott elképzelésekkel látott neki a pénzügyminiszteri teendőknél. Az első két évben elgondolásainak többségét sikerrel valósította meg, amely sok munkával és esetenként éles küzdelmekkel járt. A tárca szer-teágazó tevékenységét, a miniszter teherbíró képességét és magabiztos fellépését a korszak minden szereplője elismerte, még ha az intézkedések helyességét vitatták is, és számosan akadtak közülük olyanok, akik távol érezték maguktól Lónyay erélyes vezetési stílusát. A ránk maradt források azonban azt mutatják, hogy 1870 elejére Lónyay egyre inkább ellehetetlenült a hazai belpolitikában. Fokozatosan belső támasz nélkül maradt, már korábban is meglévő konfliktusai elmélyültek, sőt újakkal szaporodtak. Szintén változást jelent a korábbi időszakhoz képest, hogy ellentétei már túlléptek a minisztertanácsi tárgyalóterem vagy a pártkör falain és nyilvánosságot kaptak a politikai közélet színterén. A következőkben ezt a folyamatot igyekszünk bemutatni, amely végül elvezet majd Lónyay kényszerű távozásához.

Az 1870. évi költségvetés kormányzati előkészítése

Lónyay politikai elszigetelődését vizsgálva, elsőként saját minisztertársaival való, rendre megújuló ellentéteit említhetjük. Állításunk alátámasztására már az eddigiekben is több példát hoztunk. A kabinetben belüli konfliktusok lényegében egészen 1869 végéig kezelhetők maradtak és nem kerültek a nyilvánosság elé. Az 1870. évi költségvetés előkészítése azonban már olyan belső viharokat kavart, amelyek megtörték a hallgatást. A konfliktusok kiéleződéséhez nagyban hozzájárult, hogy a büdzsé összeállítása döntően az 1869-es pénzügyi válság kirobbanásának az időszaka-ra esett.

Lónyay, elkerülendő a költségvetés késedelmes képviselőházi benyújtását, már július közepén arra kérte kollégáit, hogy juttassák el tárcájához saját minisztériumuk költségvetési igényeit. A hatékonyabb tárcaközi egyeztetések érdekében értekezletet hívott össze a minisztériumok küldötteiből. A megbeszélésen sajnálattal állapította meg, hogy a király személye körüli minisztérium kivételével minden tárca növelte igényeit. Ezt követően – a jegyzőkönyv tanúsága szerint – Lónyay elnökletével egyenként áttekintették a minisztériumi büdzséket, és a pénzügyér mindenhol a kiadások lefaragására tett javaslatokat. A tanácskozás végül azzal zárult, hogy szeptember közepéig minden tárca egy szerényebb költségvetést készít.⁷¹

Csakhogy Lónyay a hozzá visszaérkező módosított költségvetésekkel sem volt megelégedve, ezért visszatartotta őket és további változtatásokat kért. Az idő azonban vészesen telt. Lónyay október közepéig a képviselőház elé mindössze a pénzügyminisztérium, valamint a miniszterelnökség, illetve a király személye körüli és a horvát-szlavón-dalmát miniszter szükségleteit terjesztette. Az ellentétek áthidalására pedig nem sok esély mutatkozott, ráadásul Andrassy az uralkodó kíséretében külföldön tartózkodott. A miniszterek ezért döntő lépésre szánták el magukat: kihasználva, hogy Lónyay szintén nem lehetett jelen, a pénzügyér megkerülésével vita nélkül határoztak saját költségvetéseik felett, mondván, „az általuk ezúttal előterjesztendő költségvetési tervezetek a legnagyobb takarékoság szem előtt tartása mellett, a lehető legszűkebb korlátok közé vannak szorítva, s hogy azok egyes tételeiből alig volna lehetséges bármit is leszállítani”.⁷²

A gyors döntés ellenére a képviselőház csak december 3-án kaphatta kézhez a következő évi költségvetés teljes szövegét. A késedelmesen és részletenként benyújtott költségvetés körüli

⁷¹ MOL K 255. 1869-3-2125 és 2173. 3. cs. (1869. aug. 27. és 30.)

⁷² Mtj 1869. okt. 28., 1. p. MOL K 27. A kormányülésen Eötvös elnökölt.

kormányzati zavar már az ellenzéknek is feltűnt. Mindezt csak tovább fokozta, hogy elmaradt a kormány részéről ilyenkor rendszerint kérni szokott indemnity (költségvetési felhatalmazás) beadása is, pedig már csak néhány hét volt hátra a költségvetési évből. Végül erre csupán december 18-án került sor, ám a költségvetés újabb furcsaságát jelentette, hogy a kormány számára a felhatalmazást nem a pénzügyminiszter vagy valamelyik kormánypárti képviselő kérte, hanem Szalay Sándor balközép párti honatyja indítványozta (a téli szünet elrendelésével együtt). A kormánypárt csak ezt követően lépett, és a bizottsági tárgyalások során lényegében átvette és magáénak ismerte el a javaslatot, egy lényeges ponton azonban megváltoztatta azt.

Széll Kálmán előadó ugyanis a szokásoktól ismét eltérve, a felhatalmazást nem az előző, hanem a még általánosan nem is tárgyalt 1870. évi költségvetés előirányzatai alapján kérte a Háztól. Javaslatát azzal indokolta, hogy az 1869. évi büdzsé valójában még egy átmeneti időszak terméke volt, és több szempontból sem tekinthető valós költségvetésnek: egyrészt például formailag (a kiadásokat és a bevételeket sok esetben csak összevontan tüntette fel), másrészt pedig azért, mert még nem tudott kellőképpen igazodni a gazdasági élet reális folyamataihoz (kevés tapasztalat állt rendelkezésre, hogy megbecsüljék, valójában mennyi bevételre is lehet számítani). Ráadásul kevesebb bonyodalommal járna az, ha az új évet már eleve az elfogadás előtt álló költségvetés előírásai szerint kezdené meg az állam. A Tisza Kálmán vezette balközép alkotmányos aggályait hangoztatva elutasította a tervezett változtatást, a szélbal pedig semmilyen felhatalmazást sem kívánt megszavazni a kormány számára, hisz ez a bizalom jele lett volna. A vitában megszólalt Lónyay is, aki újfent hangoztatta, hogy nem a kormány kezdeményezte az indemnityt, sőt, ha rajta múlt volna, akkor egészen szilveszter napjáig együtt maradhatott volna a Ház, hogy lefolytassa a költségvetési tárgyalást (ez minden bizonnyal a törvény gyors elfogadására is ösztönzően hatott

volna). Ám végül is beletörődött a kényszer szülte helyzetbe és a Széll-féle javaslatot támogatta.⁷³

Bár az egység ezúttal még helyreállítható volt a kormánypárti oldalon (sőt nyilvánosan Lónyay az ellenzékot hibáztatta a késlekedésért), a belső ellentétek már a kívülállók számára is érzékelhetővé váltak. A fennálló nézetkülönbségekről hamarosan maga Lónyay számolt be a Ház nyilvánossága előtt a költségvetés általános vitája során. „Hátráltatta a végmegállapodást nem csak azon két különböző irányzat, mely a dolog természete szerint a tárcaminiszterek és a pénzügyminiszter közt előállani szokott: ugyanis mindenik miniszter minél több hasznos beruházást tenni kíván, részemről pedig mint pénzügyminiszter ott, hol a jövedelmek nevezetesen emelkednek – mint nálunk az indirect adóknál – óhajtottam volna, ha a kiadások nevezetesen nem emelkednek, a legterhesebb egyenes adónak, a földadónak leszállítását javaslatba hozni; de hátráltatta még a megállapodást azon elvi kérdés eldöntése is: vajon lehet-e már az 1870-iki költségvetésnél, a törvénykezés rendezése szerint az igazságügyi és a küszöbön álló törvényhatósági rendezés folytán, a belügyi előirányzatokban lényeges változást tenni s ez által a normális budgethez közelebb jutni?” – sorolta az okokat a politikus.⁷⁴ Lónyay ugyanis a tárcaközi egyeztetések alkalmával a belügyi és igazságügyi kiadásokat szerette volna a leginkább csökkenteni, úgy vélekedve, hogy az új törvényi háttér (az 1869: IV. tc. a bíróságokról és a tavasszal tárgyalás alá kerülő 1870: XLII. tc. a köztörvényhatóságokról) már erre az évre is megtakarításokat tesz lehetővé. Kénytelen volt azonban engedni, ám ezúttal már nem hallgatta el a képviselőház elől ellenvéleményét.⁷⁵ Erre a lépésre készítették őt az ellenzéki honatyák

⁷³ A vita megtalálható: *Képviselőházi napló 1869/72.* 88. és 91. ülés (1869. dec. 18. és 20.). IV. köt. 132, 143–164. Ismerteti Matlekovits 1894, I. köt. 188–195.

⁷⁴ Lónyay felszólalása az általános vitában, 1870. jan. 19. (Lónyay 1870, 565).

⁷⁵ Itt jegyezzük meg, hogy Lónyay várakozását hosszabb távon sem igazolták a tények: a feladatok szaporodásával az igazságszolgáltatás nem vált érezhetően

sorozatos felszólalásai is, melyekben az olcsó állam megteremtését sürgették.

A szélbal párt elfogadhatatlannak tartotta a költségvetés közel 8 millió forintra tervezett hiányát. Képviselői – figyelmen kívül hagyva számos tényezőt – érthetetlennek nevezték, hogy míg az abszolutista osztrák kormánynak 1849 és 1867 között kevesebb összegből is sikerült az országot irányítani (holott számolnia kellett a társadalom ellenállásával), addig erre az alkotmányos kormány nem képes, ezért bizalmatlanságukat nyilvánították az Andrássy-kabinet iránt.⁷⁶

Kormánypárti oldalról viszont az amúgy is hiánnyal számoló költségvetést tovább igyekeztek puhítani. Eötvös József kultuszminiszter például, engedve a ránehezedő nyomásnak, alig pár nappal saját tárcája büdzséjének letárgyalása után pótköltségvetéssel állt elő a minisztertanács egyik ülésén.⁷⁷ Holott az előző évihez képest már így is közel 600 ezer forinttal nagyobb összegből gazdálkodhatott. Végül a képviselőház újabb 771 ezer forintot szavazott meg augusztus folyamán Eötvös számára. De kért és kapott póthitelt az igazságügyi, a belügyi, a kereskedelmi és a honvédelmi tárca is. A Ház Lónyay távozása után a kormány részére összesen több mint 6,5 millió forintot hagyott jóvá. Lónyay feltehetően mélyen egyetértett ellenzéki képviselőtársával, Tisza Kálmánnal, aki így kifogásolta a kialakult gyakorlatot: „Különös lejtőre jutottunk. A múlt évben igen szűkmarkúak voltunk, mert biztatott a remény, hogy nem lesz deficit; most, miután megtudtuk, hogy okvetlenül lesz deficit, mindent megszavazunk anélkül, hogy meggondolnók a következményeket.”⁷⁸

olcsóbbá, a megyék pedig továbbra sem voltak képesek terheket átvállalni az államtól.

⁷⁶ Pl. Simonyi Ernő felszólalása és határozati indítványa: *Képviselőházi napló 1869/72.* 96. ülés (1870. jan. 15.). IV. köt. 193–200.

⁷⁷ Mjtj 1870. márc. 24., 2. p. MOL K 27. A kabinet úgy döntött, hogy a pótköltségvetéssel várják meg a rendes büdzsé szentesítését.

⁷⁸ Idézi Matlekovits 1894, I. köt. 226.

Lónyay politikai elszigetelődéséhez minden bizonnyal hozzájárult Deák Ferenchez fűződő viszonyának megromlása is. Deák helyzete igen sajátos volt a magyar belpolitikában. Annak ellenére, hogy semmilyen párt- és kormányzati funkciót nem volt hajlandó betölteni 1867 után, mégis önálló hatalmi tényezőnek számított. A kiegyezést követő első években a fontosabb kormányzati kérdésekben megkerülhetetlennek bizonyult, tekintélyét az ellenzék is elismerte. Deák azonban időről időre hangoztatta különállását; önálló véleményalkotásával, egyéni politikafelfogásával és esetenként öntörvényű magatartásával sok gondot okozott a kormány tagjainak és zavart keltett a kormánypárton belül is. Az egyik ilyen esetről a Deák-párti Gajzágó Salamon a következőképp tudósította barátját: „Tegnap furcsa eset történt a képviselőházban a jövedelmi adóra vonatkozó törvényjavaslattal. Miután a legutolsó percben Deák pártjától megszökött, s a Ghyczy különvéleményét elfogadta, visszautasított a pénzügyi bizottmányhoz. Deák ezen eljárása kellemetlenül érinté legőszintébb híveit, köztük engem is, és én Molnár Palival ketten az egész pártból Deák ellen szavaztunk. Négy-öt hete, mióta e törvényjavaslat tárgyalás alatt van, a pénzügyi bizottság, Deák helyeslése mellett, elfogadta. Az osztályok Deák helybenhagyásával elfogadták, a központi bizottság ebből kifolyólag életre-halálra érte megküzdött, az országgyűlésen Kerkapoly [Károly] a párt helyeslése között védte, Lónyay miniszter a párt zajos helyeslése mellett újólá védte, s miután ezek s a párt is ennyire kompromittálta magát, feláll utoljára az öreg, tesz egy philippicát saját választói ellen és átszökik Ghyczyékhez [...] Különben az öreg úr már többször tett így, a folyosón szivarozik, a tárgyalásokat figyelemmel nem kíséri, odaszalad egyik-másik, felingerlik, bejő, beszél, egy követ dob a vízbe, amelyet az ördög se tud kihúzni.”⁷⁹

Lónyay 1868-ban még készségesen elfogadta Deák javaslatát, és átdolgozásra visszavette a szóban forgó kormányjavaslatot. Másfél évvel később azonban már megmakacsolta magát. Deák ugyanis az 1870. évi költségvetés tárgyalása során, eltérve a kitűzött napirendtől, egy váratlan javaslattal állt elő. 1870 januárjában a részletes vita alkalmával a rosszul fizetett állami hivatalnokok bérének felemelését indítványozta. Csakhogy javaslata lényegében átírta volna az összes minisztérium költségvetését, amely további késlekedést idézett volna elő. Lónyay szavára tette azt is, hogy a Deák által megadni szándékozott emelés csak a pénzügyi tárcánál félmillió forintnyi többletkiadást okozna. Áthidaló megoldásként – egyetértve a pénzügyi bizottsággal – erre az évre egy 200 ezer forintos gyorssegély elkülönítését tartotta megvalósíthatónak. Végül megígérte, hogy a következő évi költségvetés előkészítésekor egy általános fizetésrendezési javaslatot fog benyújtani. Deák azonban kitartott indítványa mellett, mondván, „sokszor tapasztaltam, hogy a legnagyobb komolysággal elhatároztuk, hogy ez vagy ama dolog rövid idő alatt felvétessék, és ez mégis sokszor évekig húzódott”. Aggodalma nem volt alaptalan, hisz Lónyay a hivatalnokok fizetésének átfogó rendezését lényegében 1868 óta halogatta, ám javaslatát a Ház érdemben mégsem tárgyalhatta.⁸⁰

⁷⁹ Gajzágó Salamon Torma Károlyhoz, 1868. júl. 11. OSZK Kt. Levelestár. A fenti idézetben az 1868: XXVI. tc. képviselőházi vitájáról van szó. A kisebbségi vélemény – melyhez Deák is csatlakozott – elsősorban a jövedelmi adó megállapítására vonatkozó bekezdéseket kifogásolta. Továbbá Deák fővárosi képviselőként rosszállóna kitért arra a gyakorlatra is, hogy a pesti polgárok jövedelmüket igyekeznek eltitkolni a hatóságok elől. Deák – elismerve ugyan, hogy ezzel a törvény elfogadása halasztást szenved – felkérte a pénzügyminisztert, hogy dolgozzon ki szigorúbb ellenőrzési módokat. Erre lásd Deák F. 1903, V. köt. 397–398; Lónyay 1870, 273–280 (1868. júl. 10.). Az évek során Deák magatartását a kormányból Eötvös és Andrássy is több alkalommal nehezményezte. Deák és pártjának ellentmondásos viszonyát átfogóan elemzi Deák Á. 2004, 261–321.

⁸⁰ *Képviselőházi napló 1869/72.* 101. ülés (1870. jan. 21.). IV. köt. 312–313. Deák egy évvel később ismét előállt javaslatával, melyet akkor a Ház az 1871. évi büdzsé terhére meg is szavazott, lásd Deák F. 1903, VI. köt. 311–315.

Kettejük romló viszonyáról Lónyay a következőket jegyezte fel naplójába: „Emlékében van szegény öreg úrnak, hogy többször kívánságát nem teljesítettem, mert nem teljesíthettem. Minő nagy lenne már a deficit, ha minden kívánatot teljesítek. Ő kívánta az adók behajtásának szelídségét, az 1848/9-diki hadi károk megtérítését, Pest városa beszállásolási, régibb törvénykezési kiadásainak megtérítését, az alsóbb rendű tisztviselők fizetésének felemelését, a hivatalszolgák jobb ellátását, sat. Ellenálltam ezekben még neki is (pedig hány rokonát és protectonatusát [pártfogloltját] alkalmaztam?), s ezért úgy látszik, neki se kellek [...]”⁸¹

Következő konfliktusuk sem váratott sokáig magára. Márciusban ugyanis Deák interpellációt intézett a pénzügyminiszterhez, amelyben azt kifogásolta, hogy Lónyay a törvénnyel ellentétes módon nem biztosít adómentességet a fővárosban újonnan épült házakra. Deák és Pest városának álláspontja az volt, hogy az 1868: XXII. tc. teljes házadómentességet engedélyez a frissen felépülő ingatlanokra, annak érdekében, hogy nőjön a beruházási kedv a városokban, illetve hogy hosszabb távon az adóalap is szaporodjék. Lónyay viszont válaszában felidézte a törvényalkotói szándékot, amely szerinte két éve az volt, hogy az elengedés csak az adó 70 százaléka terjedjen ki, a fennmaradó összeg pedig járulékként a földtehermentesítési alapba folyjon, úrbéri kárpótlás céljára. Deák éles hangú viszontválaszában nem a törvényalkotói szándékból, hanem a törvény betűjéből indult ki. Nézete szerint a pénzügyminiszter utólagos jogszabály-átértelmezése nem szolgál más célokat, mint hogy Lónyay rejtett módon juttassa a költségvetést plusz bevételi forrásokhoz. Ráadásul mindezt egyoldalúan igyekszik megtenni, hiszen a vízmentesítő és egyéb területrendezési munkálatok által művelés alá vont és szintén adómentességet

⁸¹ Lónyay-napló, 1870. febr. 19. MOL Filmtár 37154. Lónyay több olyan levelet megőrzött, melyben Deák valamelyik ismerősét ajánlotta a pénzügyi állás betöltésére, lásd MTAK Kt. Ms. 5304/155-158. 1867-1868.

élvező földek után nem kívánt 30 százalékos járulékot beszedni. Lónyay ismét megpróbálkozott a döntés elhalasztásával, ám ezúttal ez nem járt sikerrel: a Ház az interpellációra adott miniszteri választ leszavazta.⁸²

Lónyay naplójában így kommentálta a történeteket: „Mióta miniszter vagyok, ma először szavaztak le, legalább Somssits így mondá ki a többséget; de ellenem legalább tekintélyes volt, Deák Ferenc, kiből a legszerencsétlenebb pénzügyér lenne [...] Ismét bebizonyult az, mit róla, sőt neki is mondék, be kár, hogy nincs gyermeke s legalább egy uradalma, akkor egészen másképp gondolkoznék a pénzügyi dolgokról [...] Az ülés után elmentem a miniszteri conferentiába és megmondám a kollégák előtt, hogy ily leszavazás után semmi esetre se maradhatok [...] Somssits sietett kimondani ellenem a többséget, az ellenzék szavazott Deák mellett; csoda, hogy a Deák-párt nevezetes része ellene, s mellettem mert szavazni.”⁸³

Fontos megjegyeznünk, hogy Lónyay több döntése mutat arra, hogy elsősorban a földbirtokos réteg anyagi terhein igyekezett enyhíteni, néha más társadalmi csoportok rovására is. Ez olvasható ki egyrészt a fenti ügyből, másrészt abból is, hogy a mindenkit érintő közvetett adók helyett a földadó mérséklésére törekedett volna az 1870-es költségvetés előkészítésének időszakában. De tulajdonképpen erre utal az iménti naplóbejegyzés Deák Ferenc magánéleti viszonyaira vonatkozó mondata is: vélekedése szerint, a családért és annak vagyoni alapjáért, a földbirtokért való aggódás minden bizonnyal Deákat is megfontoltabbá tenné az adókedvezmények és a kiadások növelését illetően.

⁸² Vitájukra lásd Deák F. 1903, VI. köt. 267–275; Lónyay 1870, 594–609 (1870. márc. 18.).

⁸³ Lónyay-napló, 1870. márc. 18. MOL Filmtár 37154. Az idézetben szereplő Somssich Pál ebben az időben a képviselőház elnöke volt.

A pénzügyi bizottság

Lónyay pénzügyminiszteri tevékenységét a képviselőház tagjaiból választott pénzügyi bizottság volt hivatott állandó jelleggel segíteni és ellenőrizni is egyben. A 15 fős testület feladata az országgyűléshez érkező pénzügyi vonatkozású ügyek megvitatása, előzetes véleményezése és határozati javaslatok elkészítése volt a Ház számára. A bizottság emellett önálló törvénytervezeteket is kidolgozott. A testület „más alkotmányos országok példájára” történő felállítását maga Lónyay kezdeményezte 1867 őszén.⁸⁴

A bizottság azonban igen hamar önálló politikai tényezővé nőtte ki magát. Jelentőségét az adta, hogy hozzákerült az összes nagy fontosságú törvényjavaslat (pl. költségvetés, zárszámadás, adótörvények), amely a kormányzat működését lehetővé tette. A testület tekintélyét az is növelte, hogy ez volt az országgyűlés elsőként létrehozott és állandó jelleggel működő szakbizottsága. A bizottságnak zömmel kormánypárti tagjai voltak (a párt minden árnyalatából), de helyet kapott benne a két ellenzéki párt egyikét, pénzügyekben jártas képviselője is. A döntéseket rendszerint szakmai alapon hozták meg, legalábbis erre utal, hogy a vizsgált időszakban többször született párthovatartozásokon átívelő megállapodás a bizottsági üléseken.

A kormány részéről értelemszerűen a pénzügyek irányítója tartotta a legintenzívebb kapcsolatot a testülettel. Lónyay – annak ellenére, hogy több alkalommal panaszkodott, hogy munkájában hátráltatja a bizottság⁸⁵ – az első években képes volt együtt dolgozni vele. A türelem és a jóindulat azonban mindkét részről foko-

⁸⁴ Mtj 1867. nov. 3., 4. p. MOL K 27.

⁸⁵ „Azt képzelheted, hogy bajom sok van, a pénzügyi bizottmányban majdnem mindenik tagnak megvan a rögeszméje s saját indoka vagy személyes érdeke, s a legnagyobb baj, hogy ülünk naponta hosszú órákat s mégse tudunk haladni.” Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1868. máj. 6. MOL Filmtár 34861.

zatosan elfogyott, a harmadik évre a miniszter és a bizottság konfliktusai megszorodtak, ráadásul ezek mögött egyre kevésbé szakmai, sokkal inkább személyes nézeteltérések álltak. Lónyay híve, Máriássy Béla, a bizottság tagja sok évvel később már így emlékezett vissza a testület működésére: „[...] az intézmény azonban feladatát nem teljesítette, a magánérdekek találkája, a párt-fondorlatok műhelye lett és még eddig egy egészséges eszme sem került ki belőle, azonban ezt nem a bizottság célszerűtlensége, de az emberek, a kor gyengesége, a magyar államférfiak tehetetlensége okozta.”⁸⁶

A viszonyt Lónyay és a testület között az 1867. és 1868. évi zárszámadások megvizsgálása, illetve az állami számvevőszék felállításának ennek nyomán a felszínre kerülő kérdése körüli politikai csatározások mérgesítették el. Lónyay Menyhért 1869. október 18-án terjesztette a ház elé az elmúlt két év zárszámadását. Ezt azonban már néhány hónapos sajtóvita előzte meg, mely az állam eddigi gazdálkodásáról és lényegében a pénzügyminiszter tevékenységének értékeléséről szólt. Lónyay ugyanis egy interpelláció kapcsán már júliusban beszélt összefoglaló jelleggel az állam pénzügyi helyzetéről. Felszólalásának legfontosabb megállapítása az volt, hogy különböző szerencsés körülményeknek köszönhetően három évig sikerült deficit nélkül fedezni a kiadásokat.⁸⁷

A balközép napilapja, *A Hon* azonban több cikkében kétségbe vonta ezt. Ghyczy Kálmán – aki maga is a pénzügyi bizottság oszlopos tagja volt – terjedelmes írásban kérdőjelezte meg a pénzügyminiszter állítását, mondván, hogy Lónyay adatsorai csak az ügyes szemfényvesztést, a hiány elleplezését szolgálják.

⁸⁶ Máriássy 1890–1891, XI. köt. 146. Az 1869 júniusában megválasztott pénzügyi bizottság névsora a következő volt (később néhányan kicserélődtek): Csengery Antal (elnök), Bethlen Farkas, Bezerédj László, Bittó István, Ghyczy Kálmán, Kautz Gyula, gr. Khuen Henrik, Kuhinka Ferenc, Máriássy Béla, Ocskay Rudolf, Pulszky Ferenc, Szontágh Pál (csanádi), Wahrmann Mór, gr. Zichy József, Zsedényi Ede.

⁸⁷ Lónyay 1870, 409–423 (1869. júl. 14.).

Valójában ugyanis az aprólékos elemzés nyomán évről évre hiány mutatkozik.⁸⁸

Lónyay ősszel részletes formában is benyújtotta az országgyűlésnek az első két év zárszámadását, amelyben – a gondok mellett – büszkén számolt be arról, hogy az elmúlt két esztendőben több mint 6 millió forintot sikerült megtakarítani (tehát nemhogy deficit, de többlet van).⁸⁹ A miniszteri jelentés előzetes véleményezésre a pénzügyi bizottság elé került. A testület azonban érdeemben nem foglalkozott a kérdéssel, mert nem érezték magukat alkalmasnak a nagy mennyiségű számadat átvizsgálására. A Háznak azt javasolták, hogy zárszámadás feletti határozathozatalt – és tulajdonképpen ezáltal a felmentés megadását a miniszter számára – halasszák el addig, míg az állami számvevőszék tervbe vett felállítása meg nem valósul. A zárszámadások ellenőrzését ugyanis minden alkotmányos országban a számvevőszék apparátusa végzi. Ghyczy Kálmán a bizottság tagjaként a plenáris ülésen élesebben fogalmazott, amikor a minisztérium által beterjesztett kimutatást úgy jellemezte, hogy az „számadás tekintetében hasznavehetetlen iromány”, amely „semmi bizottsági tárgyalás és vizsgálat alá nem bocsátható, hacsak – egyenesen kimondom – a ház magát a számvizsgálat tekintetében gúny tárgyává tétetni nem akarja”.⁹⁰ Ő tehát nem a bizottság leterheltségével vagy hozzá nem értésével, hanem a számadás silány minőségével indokolta a testület határozati javaslatát.

⁸⁸ Lásd *A Hon*, 1869. júl. 31., aug. 10., 11., 12. (174., 182., 183., 184. sz.). Az utóbbi három cikket már a lap szerkesztője, Jókai Mór írta. Az ő vélekedése szerint, Lónyay csak azzal tudja elfedni a hiányt, hogy költségvetéseiben tudatosan alultervezi a bevételeket, majd pedig ennél – végső soron törvénytelenül – többet szed be. A *Pesti Napló* viszont képtelenségnek nevezte az ellenzék állításait. A lap vélekedése szerint az ellenzék mondvacinált botrányai az ország jó hírnevét veszélyeztetik és belső bizonytalanságot okoznak. Lásd *Pesti Napló*, 1889. júl. 21., 24., aug. 8. (165., 168., 181. sz.).

⁸⁹ Lónyay 1870, 463–486 (1869. okt. 18.).

⁹⁰ *Képviselőházi napló 1869/72*. 75. ülés (1869. nov. 27.). III. köt. 376, 377.

A bizottság egy másik résztvevője, a már idézett Máriássy Béla a testület döntését egyértelműen politikai és nem szakmai motívumokkal magyarázta visszaemlékezésében. Szerinte a bizottság több tagja, élükön Csengery Antallal, Lónyay tekintélyének megtépázására törekedett, amelyhez jó szövetségesre lelt az ellenzéki Ghyczy Kálmánban. A határozatot is akkor hozták meg, amikor Lónyay Bécsben tartózkodott, több bizottsági tag pedig nem is volt jelen az ülésen. A testület határozata csak arra volt jó, hogy bizalmatlanságot támasszon a miniszterrel szemben a bonyolult pénzügyek iránt nem is érdeklődő honatyák körében, a felmentés elhalasztása pedig ezt a bizonytalan helyzetet kívánta hosszú időre fenntartani, hisz a számvevőszéki törvényjavaslat még nem is került tárgyalás alá.⁹¹

A pénzügyi bizottság határozati javaslatáról öt napig folyt az indulatoktól sem mentes vita a plénum előtt. Lónyay egyik híve, Justh József egy áthidaló megoldással állt elő: eseti jelleggel alakítson a Ház egy külön bizottságot a zárszámadások megvizsgálására (később ez a felállítandó számvevőszék feladata lenne). A vitát lezáró név szerinti szavazások során a Ház jelentős többséggel elvetette a pénzügyi bizottság jelentését és Justh javaslatát fogadta el. Figyelemre méltó, hogy a pénzügyi bizottság tagjai vagy nem jelentek meg a szavazáson (12 fő) vagy Lónyayval szemben foglaltak állást (Ghyczy, Szontágh, Zsedényi). Az ellenzék távolmaradása miatt végül csak kormánypárti tagokból megalakuló számvizsgáló bizottság 1870 tavaszára elkészített jelentésében a kormány gazdálkodását rendben találta.⁹²

⁹¹ Máriássy 1890–1891, XII. köt. 68–78.

⁹² A szavazás adatai megtalálhatók: *Képviselőházi napló 1869/72*. 79. ülés (1869. dec. 2.). III. köt. 484–488. Az ellenzék által „7 bátor férfinak” elnevezett bizottság tagjai voltak: Gajzágó Salamon (elnök), gr. Pejacevich László, Házmán Ferenc, Muslay Sándor, Wodianer Béla, Ordódy Pál, Harkányi Károly. Lónyay munkájukat a pénzügyminiszteri székéből való távozása előtt személyesen köszönte meg, egy emlékirat átnyújtása kíséretében.

A Csengery Antal vezette pénzügyi bizottság tehát az eseményekből lényegében vesztesként került ki, nem kis részben Lónyay ügyes taktikájának köszönhetően. A testület tekintélyvesztése, a miniszterrel szemben elmérgesedett bizottsági hangulat minden bizonnyal kihatott az állami számvevőszék felállításával kapcsolatos ügyek kezelésére is, amely időben szinte egybeesett a zárszámadások megvizsgálásának problémájával.

A számvevőszéki törvény (1870: XVIII. tc.) előkészítése körüli bonyodalmak és a jogszabály országgyűlési tárgyalása már ismert a szakirodalom előtt.⁹³ A kialakult történelmi vélekedés szerint – amely néhány ponton a korabeli szereplők nyilatkozataira is támaszkodhat – az ellentétek Lónyay kétszínű politikájából és hiúságából eredtek csupán. A többszereplős (pénzügyi bizottság, képviselőház, főrendek, király, miniszterek) és fordulatokban bővelkedő történet részleteit nem kívánjuk ismertetni. A tisztánlátást az is nehezíti, hogy az ügy résztvevőinek tollából fennmaradt források (levelezés, napló, beszédek stb.) jelentős mértékben elmentmondanak egymásnak. Célunk: az eset legfontosabb elemeit kiemelve közelebb kerülni Lónyay magatartásának megértéséhez, ezáltal is árnyalva a számvevőszék felállításával kapcsolatban játszott szerepéről rögzült negatív képet.

Tény, hogy Lónyay teljesen más elvek szerint kívánta szabályozni a számvevőszék működését, mint ahogy azt végül a törvény tette. Ám egy, a pénzügyi gazdálkodást ellenőrző intézmény felállítást nem ellenezte, sőt az erről szóló törvényjavaslatot már 1868 őszén a minisztertanács elé terjesztette. Attól kezdve viszont, hogy koncepciója kisebb módosítások után is komoly ellenzésre talált a kormánypárton és a pénzügyi bizottságon belül – elsősorban Csengery Antal bírálata miatt –, többé már nem segítette elő az intézmény gyors megszületését.⁹⁴ Úgy véljük, hogy Lónyay

⁹³ Pl. Kondor 1959, 74–81; Révész T. 1989.

⁹⁴ Csengery Antal valóságos kampányt indított Lónyay törvényjavaslata ellen: „Megbuktattam, mielőtt a közönség elé került volna, Lónyay második törvény-

magatartását ekkor nem a személyes sértődöttség alakította (ez csak később, 1870 elejétől mutatható ki nála), sokkal inkább alkotmányjogi aggályok motiválták politikai állásfoglalását. Jól mutatják ezt az 1869. december 8-án tartott minisztertanácson kifejtett nézetei is. A kormány – a képviselőház és a pénzügyi bizottság nyomására – immár sokadszorra tárgyalta a számvevőszék ügyét, a végső döntés tovább már nem volt halasztható. Lónyay még egyszer utoljára kollégái előtt összefoglalta, hogy mely pontokon nem ért egyet a pénzügyi bizottság tervezetével. Egyrészt a királyi felségjogok csorbulását látta abban, hogy a számvevőszék elnökét nem a király választja ki (a miniszterelnök javaslata alapján), hanem ez az országgyűlés jogköre lenne (a számvevőszék elnöke „a végrehajtó hatalomnak egy közege, ennél fogva ennek kinevezésébe a törvényhozó test semmiképp be nem folyhat”). Másrészt külön is kimondatni kérte, hogy a számvevőszék elnöke a királynak is felelős. Vitatta a számvevőszéknek azt a jogát, hogy saját költségvetését önmaga terjessze be, holott ez a pénzügyminiszter feladata. Kifogásolta azt is, hogy az elnök fizetését tekintve a miniszterekkel kerülne egy szintre, ám minden más hatalmi tényezőtől (miniszterelnök, király) független és elmozdíthatatlan állást élvezne. Más forrásokból tudható még, hogy Lónyay tiltakozott egyrészt az ellen is, hogy a számvevőszék közvetlenül a képviselőháznak terjessze be észrevételeit a kormány gazdálkodásáról, anélkül, hogy jelentésével kapcsolatban meghallgatta volna a minisztertanács álláspontját. Másrészt kifogásolta a számvevőszék túlzottan nagy hatáskörét. Eredeti koncepciójában még az is sze-

javaslatát is s kijelentettem, hogy e tárgyban, melyre nézve még a miniszter urak körében is annyira éretlenek az eszmék, a jövő országgyűlés kezdetéig a Budapesti Szemle mindenik füzete egy-egy értekezést fog hozni.” Csengery Antal Weninger Vincéhez, 1870. jan. (Csengery 1928, 297). Az említett (Weninger Vince által írt) cikksorozat: „Az államháztartás, állami számvitel és ezek ellenőrzése”. *Budapesti Szemle*, 1868/11. köt.; valamint „Az állami számvitel és az államháztartás ellenőrzése”. I–IV. rész. *Budapesti Szemle*, 1868–1869/12–13. köt.

repelt, hogy a számvevőszék döntései ellen a bírósághoz lehessen fellebbezni.⁹⁵

Egyértelmű, hogy Lónyay a hatalmi ágak egymáshoz való viszonyának átrendeződésétől, ezen belül is a kormány végrehajtó hatalmának korlátozásától tartott. Nézetének nem volt nehéz megnyernie az alkotmányos intézmények iránt eredendően nem túl nagy bizalommal viseltető Ferenc Józsefet: „Az államszámvevőszék elnöke elmozdíthatatlan miniszteri rangban úgyszólván azok felett álló s az alsóház által candidáltakból választott főnöke egy censorum collegiumnak [ellenőrző testületnek]. A Felsőget bántották ezen a pénzügyi bizottmány által tett módosítások. Midőn keleti útjára ment, már a vasúti kocsiban ült, midőn magához szólított s felkért arra, hogy ez ügyben ne engedjek. Ezen elnök is a végrehajtás egy organuma, még az angol fogalmak szerint is a fejedelem által nevezendő [ki].”⁹⁶

De valójában Lónyay legtöbb észrevételét a kormány többi tagja is osztotta, és ellenkező véleményük mellett sokáig ki is tartottak. Ennek általánosabb magyarázata pedig az lehet, hogy a kiegyezést követően az Andrássy-kabinetnek komoly és elhúzódó erőfeszítéseket kellett tennie, hogy a végrehajtó hatalom mozgásterét a parlamentáris kormányrendszernek megfelelően megteremtse. Részletesen szoltunk már erről a problémáról az adómegettagadások kapcsán, de említhetjük azt az ellenzéki felvetést is, amely a kormány szorosabb ellenőrzése érdekében azt javasolta, hogy a költségvetés tüzetes átvizsgálása ne egy szűk körű szakbizottság, hanem a ház plénuma előtt történjen (amely erre az időre átala-

⁹⁵ Az eredeti törvényjavaslat megtalálható: MOL K 26. 1868-1b-160. 11. cs. (1868. okt. 27.); a minisztertanácsi vita olvasható: Mtj 1869. dec. 8., 1. p. MOL K 27. Csengery szerint a Lónyay által tervbe vett intézmény csak „egy miniszteri főkönyvvezetési osztály, nem önálló számszék” lett volna. Csengery Antal Weninger Vincéhez, 1870. január (Csengery 1928, 298).

⁹⁶ Visszatekintés 1869 őszére. Lónyay-napló, 1870. márc. 5. MOL Filmtár 37154.

kulna bizottsággá).⁹⁷ Ám a legegységesebb támadási kísérletet a kormány mozgásterére éppen az az ekkoriban megfogalmazott javaslat jelentette, amelyben számos honatya egy államtanács létrehozását szorgalmazta. A kormány azonban a miniszteri felelősség és a hatalommegosztás elvére hivatkozva határozottan visszautasította egy, a kormány mellett működő és az országgyűlés által irányított döntési fórum megalkotását.⁹⁸ Úgy véljük, hogy a számvevőszékkel kapcsolatos kormányzati ellenállás ebben az alkotmányjogi és hatalmi játszmában válik értelmezhetővé.

Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy a kormány többi tagja is elfogadta Lónyay érvelését. A nézetkülönbség abból fakadt, hogy Lónyay saját fenntartásait minden más tényezőnél fontosabbnak vélte. Ezzel szemben minisztertársai az aktuálpolitikai megfontolásokat helyezték az első helyre a végső döntés meghozatalakor. Eötvös József néhány nappal a számvevőszéki kérdés minisztertanácsi tárgyalása előtt, a miniszterelnöknek írott levelében így mérlegelte a kialakult helyzetet: „Deák, Csengery, s mondhatom: kevés kivétellel egész pártunk azt kívánja, hogy a kinevezés a képviselőház által előterjesztett három egyén között történjék. [...] Miután azonban itt a prerogatióknak [előjognak] – habár csak formális – megszorítása forog szóban, öfelségének megegyezése nélkül mi, miniszterek nem engedhetünk, habár előre látjuk is,

⁹⁷ Ghyczy Kálmán javaslatával az 1870. évi költségvetés tárgyalása során állt elő. *Képviselőházi napló 1869/72.* 96. ülés (1870. jan. 15.). IV. köt. 188–189.

⁹⁸ A kabinet határozata olvasható: Mjtj 1870. jan. 14., 3. p. MOL K 27. Az államtanács felállításának ügye nem előzmények nélküli. 1867 táján állítólag maga Deák is dolgozott egy ilyen javaslaton. 1869 nyarán pedig Kemény Zsigmond szorgalmazta cikkeiben az intézmény megteremtését. Kemény hangsúlyozta ugyan, hogy nem egy kormánnyal egyenrangú hatalmi szerv megalkotása a cél, ám az – elgondolása szerint – független intézményként a kormánynak adna tanácsokat és a testület vezetője miniszteri fizetést húzna (*Pesti Napló*, 1869. aug. 1. és 2. 175. és 176. sz.). Amúgy az államélet legkülönbözőbb területein megfigyelhető volt a kormányzat mozgásteréért folytatott küzdelme. További példák olvashatók erre Cieger 2001, 97–103.

hogy ezen kérdésnél megbukunk; s ezért kérlek, gondolkozzál e tárgyról, és szólj őfelségével, mert én a bukást ez esetben, főképp a most folyó diszkusszió után, biztosnak tartom. Pártunkban sok elkeseredés van emiatt. [...] gondold meg jól, vajon a jelen eset megérdemli-e mindazon veszélyeket, melynek a jelen minisztérium bukása az eddig kivítt eredményeket mind, sőt az egész monarchiát kiteszi.”⁹⁹

Feltehetően Andrásynak sikerült engedékenységre bírnia az uralkodót, mert a december 8-i minisztertanács beleegyezett abba, hogy a számvevőszék elnökének kiválasztására a képviselőház tegyen javaslatot. Lónyay többi aggodalmát viszont a kabinet is osztotta, ám azokat sem tartották olyan súlyúaknak, amelyek miatt „a jelen országgyűléstől várható egyéb jelentékenyebb vívmányok létrehozását kétségessé tenni eszélyes volna”.¹⁰⁰

Lónyay továbbra is kitartott álláspontja mellett és Csengerynek küldött pár soros levelében lemondását helyezte kilátásba minisztertanácsi leszavazása miatt. Végül Andrásyval úgy egyezett meg, hogy a törvényjavaslat országgyűlési tárgyalása folyamán semmilyen formában sem fogja azt támogatni (a képviselőházi zárszavazáson sem jelent meg).¹⁰¹

A számvevőszéki törvénnyel kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy két ponton a végrehajtó hatalom sikerrel érvényesítette akaratát az ellenzékkel és a Deák-párt meghatározó személyiségeivel szemben. Egyrészt a kormány elérte – Lónyay koncepciójának megfelelően –, hogy a számvevőszék csak a minisztertanácson keresztül tarthatta a kapcsolatot a törvényhozással: azaz a zárszámadással kapcsolatos észrevételeit először a kormánynak kellett

⁹⁹ Eötvös József Andrásy Gyulához, 1869. dec. 1. (Eötvös 1976, 620).

¹⁰⁰ Mjt 1869. dec. 8., 1. p. MOL K 27. A kabinet másik érve pedig az volt, hogy „a kormánypártnak megszilárdítása épp a jelen percben a kormány legfőbb feladatai közé tartozik.”

¹⁰¹ Lásd Csengery Antal Weninger Vincéhez, 1870. január (Csengery 1928, 304); Lónyay-napló, 1870. márc. 5. MOL Filmtár 37154.

megküldenie, amely saját válaszával együtt – törvényes határidő nélkül – terjesztette be az iratokat a képviselőháznak. Másrészt a törvény paragrafusai nem határozták meg egyértelműen a számvevőszék hatáskörét (például azt, hogy a számszaki ellenőrzésen túl a kormány gazdálkodásának elveit is véleményezheti-e).¹⁰²

A számvevőszék ügyének még egy szálával kell röviden foglalkoznunk, az intézmény elnökének megválasztásával. A szakirodalom Csengery Antal fennmaradt levelezése alapján egyértelműen Lónyay háttértárgyalásainak tudja be, hogy az elnökségre leginkább esélyes Weninger Vincét – akit Deák és Csengery javasolt – a képviselőház végül még a három jelölt közé sem választotta be. E vélekedéssel kapcsolatban csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy Lónyay és Weninger számos egymáshoz írt levele ellentmond ennek: a miniszter már 1869 novemberében korábbi munkatársát javasolta az elnöki posztra, sőt még 1870 áprilisában is támogatólag írt Weningernek. Lónyay – immár közös pénzügyminiszterként – naplójába július 1-jén ugyancsak azt jegyezte fel, hogy Csengery alaptalanul vádolja őt azzal, hogy Weninger megválasztása ellen dolgozott. Véleménye szerint a kudarc oka inkább Csengery népszerűtlenségében és abban kereshető, hogy Andrássy a pártban ismertebb Gajzágó Salamont támogatta. Ezt a magyarázatot erősíti az is, hogy Weninger Csengerynek küldött leveleiben több alkalommal is Andrássyt tette felelőssé a történelemért, és meglepetésként érte Csengery ezzel ellenkező – Lónyayt hibáztató – véleménye.¹⁰³ Ráadásul az, hogy Weninger a több fordulóból álló szavazás során a jelöltek közül is kiesett, nehezen tudható be egyetlen személy vagy egy szűk csoport szervezkedésének. Ám kétségtelen, hogy nem zárható ki annak lehetősége

¹⁰² A kormány és a számvevőszék viszonyára a dualizmus egészében a hatásköri viták voltak a jellemzők. Lásd erről Révész T. 1989, 38–44.

¹⁰³ Lásd ehhez pl. Lónyay-napló, 1870. júl. 1. MOL Filmtár 37154; Weninger Vince levelei Csengery Antalhoz, 1870. máj. 6., jún. 24., júl. 2. (Csengery 1928, 315–316, 552, 555–556).

sem, hogy Lónyay a hónapok múlásával elpártolt Weningertől és a háttérből Gajzágó támogatásába kezdett, mondván, hogy a számvevőszék függetlenségét írásban is régóta hirdető és önállóságra törekvő szakhivatalnok helyett a végrehajtó hatalom szempontjából előnyösebb egy, a kormány felé már egyszer (ti. a zárszámadások megvizsgálásakor) szolgálatkésznek bizonyult pártember kineveztetése. Bár éppenséggel Andrássy is okoskodhatott így.¹⁰⁴

A képviselőházban és a szavazást megelőző Deák-párti értekezleten történtek (tudniillik nem sikerült egységes álláspontot kialakítani a személyi kérdésben) jól mutatják a kormánypártot megosztó törésvonalak fokozatos mélyülését, ami komolyan hozzájárult az 1867-ben létrejött politikai intézményrendszer első nagy válságának kialakulásához. Csengery Antal az események szereplőjeként így élte meg ezt a folyamatot: „Az egész komédia, mely előttünk foly, kiáltólag mutatja, mennyire csalódnak, akik Deák-párttól beszélnek. Egy reactionarius csöcselék ez barátom, mellyel se valódi alkotmányos politikát folytatni, se reformokat – valódi reformokat – vinni keresztül nem lehet. Maga a számszéki intézmény is csak – a különben szintén bornírt és haszontalan – baloldal segítségével volt kivihető. Deák szörnyen el van kedvetlenedve. Én már rég. Nem is tekintem magamat e párthoz tartozónak.”¹⁰⁵

¹⁰⁴ Csengery így jellemezte Gajzágót: „[...] én inkább óhajtom, ne lépjen még egy ideig életbe a számszék, mintsem oly ember állíttassék élére, oly emberre bizassék az államháztartás ellenőrzése s a számviteli szolgálat rendezése, akiről annyit tudunk a múltból, hogy ügyes toastozó. Gajzágót értem, kit a párt gyöngébbjei, mint jó pajtást, jó fiút; a miniszterek mint mindenben alkalmazkodó pártembert szeretnek s az erdélyiek, mint földijöket, provincialis szempontból tolnak előre.” Csengery Antal Weninger Vincéhez, 1870. ápr. 22. (Csengery 1928, 313).

¹⁰⁵ Csengery Antal Weninger Vincéhez, 1870. jún. 23. (Csengery 1928, 315). Érdekes megfigyelni, hogy a párt másik oldalához tartozó Gajzágó is meglehetősen keserű szájjal beszélt a párt belső viszonyairól: „Hogy reám nézve mi kára volt és van a megválasztásnak, nem tudom [...] egy bizonyos, hogy nekem örömet nem okozott és hogy miért nem? Annak oka főleg, amint azt én előre láttam, azon keserűség, melyet a választás az öreg úrban hátrahagyott és hátra hagyott azokban, kik az

A távozás

Lónyay legalább ennyire csalódottnak érezte magát 1870 februárjában. Közel négyévi kormányzati munka után elfáradt, távozását a miniszteri székből végleg eldöntötte. Feltehetően már ekkor megegyezett az uralkodóval és Andrássyval, hogy Bécsbe megy közös pénzügyminiszternek. „Sajnálom, hogy így dobra üték a dolgot, jobb lett volna még nem engedni transpirálni [kiszivárogni], így félek, hogy a párt sértve érezné magát távozásom miatt, minden ezutáni előadásom hidegen fogja venni, sőt ellenségesen fogadja. [...] Megvallom, a bécsi lét nem felette kedves reám nézve, távol a hazától és a törvényhozási tértől lenni, igen nehezemre fog esni, de másrészt testemnek és lelkemnek nyugalom kell s a pizsok sajtó és a lelkiismeretlen oppositio kis támadásaitól és gyanúsításaitól szabadulni, az is nagy előny. De a minisztériumban maradni, melynek lassú, halogató és erélytelen eljárása ellen eleget küzdék, folyton ellentétbe lenni a budget megállapításaival már elég volt nekem. Kimenni a minisztériumból s mint egyszerű képviselő a meggyőződésem szerinti állást elfoglalni, az se ment volna, ennélfogva legokosabb mégis követni a sors rendeletét; ki tudja nem jobb é félrevonulni, egyébiránt ha a Felsőg bizalmát bírom még használhatok ott is hazámnak egy meg más ügyben, csak azt nem szeretném, ha ezen állásban soká kellene megmaradnom” – írta naplójába arra a reagálva, hogy a lapok megszellőztették bécsi kinevezését.¹⁰⁶

őreg úr legközelében vannak, élnek és mint a kutya az öreg úr jóságával visszaélve, orozva marnak.” Gajzágó Salamon Torma Károlyhoz, 1870. júl. 10. OSZK Kt. Levelestár.

¹⁰⁶ Lónyay-napló, 1870. febr. 6. MOL Filmtár 37154. A *Pesti Napló* 1870. február 6-i reggeli kiadása arról írt, hogy a kormány már Kerkapoly Károllyal tárgyal a posztról. Lónyay viszont utódául először Csengery Antalt, majd Szlávay Józsefet javasolta.

Kimondva-kimondatlanul, Lónyay is tudta, hogy ellehetetlenült a hazai belpolitikában és állása sokáig már nem tartható. Naplójában ennek felelőseként az ellenzékét (és annak sajtóját), illetve saját kormányát jelölte meg. Úgy érezte, hogy egyedül a király bizalma volt töretlen személye iránt. Néhány nappal később meghatottan jegyezte fel például, hogy az uralkodó egy bál alkalmával mindenki szeme láttára kezét fogott vele (ebben a kegyben korábban csak a kihallgatások során részesült).¹⁰⁷ De említhette volna akár kitüntetéseit is, melyeket munkája elismeréseként Ferenc Józseftől kapott (Lipót-rend, valóságos belső titkos tanácsosi rang). Láthattuk azonban – és ezt nyilván Lónyay is pontosan tudta –, hogy az uralkodó szemében mindenekelőtt a két birodalomfél belpolitikai nyugalma számított, a Lónyay személyének szóló bizalom csak e korláton belül volt érvényes (jó példa volt erre a számvevőszék ügye).

Lónyay ugyan naplójában az ellenzéki támadásokat említi, ám vélekedésünk szerint ezek érdemi kihatással nem voltak pozíciójára (bár minden bizonnyal elfárasztotta az örökös hadakozás). Egyrészt mert az ellenzéki honatyák – mindenekelőtt Ghyczy Kálmán és Simonyi Ernő – bírálatait Lónyay igyekezett azonnal cáfolni, és számadatokkal bőven megtűzdelte beszédeivel lehűteni a támadókat. Másrészt a sajtóban megjelenő kritikák megválaszolására is kidolgozott egy eljárást. A miniszter kezdetben Halász Imre újságíró bízta meg a hazai és a külföldi lapok szemléléseivel, valamint a vitacikkek elkészítésével. Emellett Halász feladata volt a minisztériumból a sajtóhoz kikerülő információk megszürése és összehangolása.¹⁰⁸ Később Lónyay az ellenzéki lapok bíráló

¹⁰⁷ Lónyay-napló, 1870. febr. 12. MOL Filmtár 37154.

¹⁰⁸ Halász 1911, 402. Weninger viszont a folyamatos hírlapi vitát hibás taktikának tartotta, melyre figyelmeztette is Lónyayt. Lásd Weninger Vince Csengery Antalhoz, 1869. okt. 29. (Csengery 1928, 541).

lataira rendszerint közvetlen munkatársaival, Toldy Istvánnal és Pongrátz Emillel íratott válaszokat.

Lónyay ellehetetlenülését – mint ezt reményeink szerint sikerült bizonyítanunk – sokkal inkább saját kollégáival és a Deák-párt meghatározó személyiségeivel megromló viszonya okozta. A nézeteltérések kiindulópontját Halász Imre abban látta, „hogyan kezdettől fogva bizonyos elszigetelt állást foglalt el az Andrássy-minisztériumban. S ez az idegenkedés folyton nőtt. Lónyay úgy volt kollégáival, mint a gyorsjárású ember, ha olyanokkal indul útra, kik szeretnek jó kényelmesen lépegetni. Az ily ember mögött minduntalan elmaradnak társai.”¹⁰⁹ Ez volt lényegében Lónyay olvasata is.

Belső vitapartnerei számára viszont a hatékony és határozott kormányzati lépéseknél gyakran fontosabbnak bizonyult a kormányozhatóság fenntartása, a politikai körütekintés (Andrássy, Eötvös) vagy éppen az alkotmányos döntéshozatal és hatalomgyakorlás elvi és formai követelményeinek következetes betartása (Deák, Csengery). Számukra az utolsó fél esztendő történéseinek olvasata így hangzott: előfordult, hogy Lónyay tudatosan a kabinet és a miniszterelnök megkerülésére törekedett (vámház-ügy); több esetben késleltette a testület döntését, sőt azt a határozathozatalt követően is vitatta és lemondással fenyegetőzött (1870-es költségvetés, számvevőszéki törvény); veszélyeztette a kormány működését és presztízsét (az indemnitás-javaslat beadásának elmaradása); kísérletet tett a törvény átértelmezésére (házaadómentesség); végül megtagadta a kormányzati döntés képviselőletét (számvevőszék) és a nyilvánosság előtt is érzékeltette a belső feszültségeket (költségvetési vita). Ráadásul, miközben azt tapasztalhatták, hogy a költségvetési pénzek elosztásánál Lónyay rendre érzéketlen maradt az általuk hangoztatott különböző politikai megfontolások

¹⁰⁹ Halász 1911, 406.

íránt (melyek egyaránt fakadtak a liberális elvekből és hatalmi érdekekből), több alkalommal is tétlenségük miatt bírálta őket.¹¹⁰

Kezdetben úgy tűnt, hogy az ellentétek még áthidalhatók vagy legalább elfedhetők. Az eseményekből azonban 1870 közepére már törvényszerűen következett Lónyay távozása. A szaporodó és egyre jobban elmérgesedő konfliktusok feloldására valójában már egyik fél sem talált más megoldást. Maga Lónyay is úgy nyilatkozott naplójának (igaz, csak utólag), hogy az év végén mindenképpen leköszönt volna. Felismerte ugyanis, hogy gazdaságpolitikai célkitűzéseit egyre kevésbé tudja véghezvinni: nem volt képes kellő érvényt szerezni a költségvetési szigoroknak, nem maradt energiája az adóreform végrehajtására, és az állam gazdaságélénkítő szerepét is más elvek szerint gondolta el.¹¹¹ Az elvi és személyi ellentéteken túl azonban mindebben nem kis szerepe volt annak, hogy koncepciójának megvalósítását a gazdasági élet 1869-től egyre erősebben mutatkozó válságjelenségei is mindinkább ellehetetlenítették.

Lónyay eleinte a konfrontatív taktikát követte saját távozásának előkészítésekor is. Bizalmasai ugyanis február folyamán több, a politikus érdemeit méltató és őt állásában marasztalni kívánó írást tettek közzé a lapokban. A cikkek értetlenül fogadták a személycseré hírére és annak okait firtatták. Andrassy nehezményezte ezt,

¹¹⁰ Ennek ellenére összességében úgy ítéljük meg, hogy Lónyay pénzügyminiszteri szerepét a nyilvános politikai fórumokon meglehetősen fegyelmességgel játszotta el. Közel négyéves kormányzati munkája során kizárólag pénzügyi kérdésekben fejtette ki álláspontját a nyilvánosság előtt, holott naplójából tudható, hogy a kormány több reformelképzelését is vitatta (pl. a köztörvényhatóságokról vagy a bíróságokról szóló törvény egyes pontjait).

¹¹¹ „Sőt az év vége felé úgyszólván kiléptem volna a minisztériumból, miután a legfontosabb intézkedések kivételénél páratlan hallgatás uralkodik, s minden erélyesebb intézkedés iránti javaslatom kisebbségben maradt [...]” Lónyay-napló, 1870. febr. 16. MOL Filmtár 37154. Lónyay működésének fent említett hibáira távozásakor az ellenzéki sajtó is pontosan rámutatott. Lásd *A Hon*, 1870. máj. 23., esti kiadás (117. sz.).

és arra igyekezett rávenni miniszterét, hogy egy olyan közleményt tegyenek közzé, amely a köztük lévő viszonyt békésnek mondja és kifejezi, hogy Lónyay önként vállalta el a bécsi posztot.¹¹²

Ismereteink szerint erre a nyilatkozatra ugyan nem került sor, ám Lónyay idővel taktikát változtatott. Nem akarta lehetetlenné tenni későbbi visszatérését a magyar belpolitikába. Május 21-én elmondott búcsúbeszédének hangnemére ez a sajátos kettősség volt jellemző. Egyrészt visszautalt a nemrég befejeződött költségvetési vitára. Az eltelt bő három esztendő gazdasági és pénzügyi sikereit megnyugtatónak mondta (a jó termésátlagok mellett természetesen ezt saját tevékenységének tudta be), ám arra figyelmeztetett, hogy az ország letért a biztos – azaz az általa kijelölt – útról. Kritikája elsősorban saját kormányának és pártjának szólt: „[...] azt merem állítani, hogy a legutolsó költségvetés megállapítása alkalmával már túllentünk azon határokon, melyeket a pénzügyi jövő veszélyeztetése nélkül átlépni nem szabad.” „Még most a rendes és virágzó államháztartás alapját megvethetjük; megengedem, hogy az talán a hasznos és jóknak vélt dolgoknak egy ideig való nélkülözésével fog járni: meg fogja kívánni, hogy a törvényhozás és a kormány kérlelhetetlenül vigye keresztül az erre vezető rendszabályokat; de itt az ideje, hogy mindezekről komolyan gondolkozzunk, azután ez irányban következetesen cselekedjünk.”

Beszédének záró része azonban már emelkedett hangvételű és konszenzuskereső volt. A hazai közélet szereplőinek emlékezetében pozitív képet kívánt magáról rögzíteni. Egyaránt köszönetet mondott pártjának és az ellenzéknek.¹¹³ A másnap tartott búcsúfogadáson több százan jelentek meg, köztük az ellenzék soraiból is. Ezt követően Lónyay – vegyes érzésekkel a szívében – még az este folyamán Bécsbe utazott, hogy átvegye elhunyt osztrák kollégája, Becke hivatalát.

¹¹² Lónyay-napló, 1870. febr. 15 és 16. MOL Filmtár 37154. A Lónyayt marasztaló cikkekre lásd pl. *Reform*, 1870. febr. 6. és 8. (53., 55. sz.).

¹¹³ Lónyay 1870, 720–728, idézet: 723, 726 (1870. máj. 21.).

SZÁMÚZETÉS VAGY EMELKEDÉS?

A KÖZÖS KORMÁNY TAGJAKÉNT

A szerep

A közös minisztériumi hivatal – különösen a dualizmus kezdeti évtizedeiben – meglehetősen népszerűtlen posztnak számított a hazai közvélemény szemében, mert a közös kormányzati szervek a birodalmi centralizációt, a magyar állami önállóság korlátozását jelentették meg számára. E meggyőződést az a tény is megerősítette, hogy a kiegyezési törvények által felállított három minisztérium (a külügyi, a hadügyi és a pénzügyi) személyi állományát és részben szervezeti kereteit tekintve is nagyfokú folytonosságot mutatott a Schmerling-korszak központi kormányhivatalaival. De osztrák oldalon is jelentős volt az elégedetlenség és a bizalmatlanság az 1867-ben kialakított dualista kormányzati struktúrával szemben.¹

Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy mind a magyar, mind az osztrák sajtó meglehetősen negatívan nyilatkozott a közös pénzügyminiszteri tisztségről. A *Reform* szerint Lónyay „tehetségei messze túlhaladják a közös pénzügyminiszteri tárca igényeit”, a *Wanderer* „kényelmes nyugszéknek” nevezte e posztot, a *Pesti Napló* csendes, alig észrevehető állásról írt, Kecskeméthy Aurél pedig néhány évvel később úgy értékelte a kinevezést, hogy azzal Lónyay „felfelé bukott”.²

¹ A közös kormányzati szervek megítélésére általában lásd Ress 1998, 22–23; Somogyi 1996, 55–66. Thallóczy Lajos 1894-ben arra panaszkodott, hogy a „pesti közhangulat” hazaárulásnak tekinti a bécsi hivatalvállalást (lásd Somogyi 2001, 115).

² Lásd *Reform*, 1870. febr. 6. (29. sz.); Juhász 1941, 368; Kecskeméthy 1874, 179.

Voltak olyan napok, amikor maga Lónyay is így érezte. Az udvari hivatalok légköre nem vonzotta. Tíz évvel korábban naplójában több alkalommal is feljegyezte, „miszerint a bécsi levegőben fekszik valami különös, ködszerű, lehangoló befolyás, mi a legnagyobb energiát is képes lefegyverezni”.³ Természetesen az eltelt évtized során véleménye árnyaltabbá vált, köszönhetően azoknak az egyre szaporodó személyes kapcsolatoknak, amelyeket az 1860-as évektől kezdve fokozatosan kiépített, ám idegenkedése nem szűnt meg véglegesen. Még februárban, röviddel elődje, Becke halála után, a poszt várományosaként látogatást tett a bécsi minisztériumban és a miniszteri rezidencián. Élményeit így összegezte: „Bizony nagy és hideg paradé, a fényes, ízléstelenül bútorozott setét szobák nem igen kellemesen hatnak az emberre.”⁴ Hasonló érzés fogta el akkor is, amikor friss kinevezettként bemutatkozó látogatást tett a különféle udvari hivatalokban. Ennek során többször megcsapta az ódon levegő, különösen ott, ahol a metternichi korszak megkövült képviselőit találta, de azoknak az ismerős arcoknak sem örült túlzottan, akik még apjával dolgoztak együtt és így barátként üdvözölték őt. Az első napok lehangoló élményeiről naplójában ez áll: „Nehéz lélekkel távoztam, itt se találok magam otthon, idegennek érzem magam, legjobb szeretnék tárca nélkül egyszerű képviselő és magam ura lenni. De már most »alea jacta est«, igyekezni fogok ezen állásban is hazámnak használni.”⁵

A kínáló szerepalternatívák közül tehát Lónyay ekkor minden fenntartása ellenére a közös miniszterséget választotta. A döntést naplójában igyekezett csupán valamilyen külső kényszernek (például a király felkérésének, a Deák-párt hibás politikájának) betudni, ám valószínűleg meglátta az új szerepben azokat a lehetőségeket is, amelyek jótékonyan hathattak további politikusi

³ Lónyay 2003, 154 (1861. febr. 6.).

⁴ Lónyay-napló, 1870. febr. 12. MOL Filmtár 37155.

⁵ Lónyay-napló, 1870. máj. 24. MOL Filmtár 37155.

pályájára. A másik lehetőség, az „egyszerű képviselőség” minden bizonnyal túl kis szerepnek tűnhetett számára, még akkor is, ha új és ismeretlen bécsi tisztségével szemben a magyar képviselőház falai a biztonságot és a kiszámíthatóságot kínálták.

A közös pénzügyminiszteri tisztség vonzóvá tételéért és a posztból fakadó előnyök bemutatásáért sokat fáradozott a tárca első számú magyar tisztviselője, Weninger Vince osztályfőnök, aki – látva Becke súlyos betegségét – 1869 őszétől leveleivel ostromolta a Deák-párt vezetőit annak érdekében, hogy a miniszteri széket magyar politikus foglalja el. „Amint én ismerem a viszonyokat, azt javasoltam Lónyaynak, hogy szemeljenek ki valakit főuraink közül, aki: a, nagy befolyással bír Ófelségére; b, akinek nagy connexiói [összeköttetései] vannak a bécsi magas körökben; c, aki nem fog saját körmére politikát üzni, hanem mindig a magyar kormány nézeteit képviseli a közös minisztériumban. Hazánk érdekében fekszik, hogy ily egyén tétessék ide, a financismeret e helyen másodrendű kérdés, de igenis nagy politikai befolyásról van szó!” – sorolta Weninger a tisztségben rejlő politikai lehetőségeket.⁶ Lónyay, ha nem is mindenben tudott vagy akart megfelelni a főhivatalnok előírásainak, feltehetően mérlegelte az általa elmondottakat. Úgy vélte, hogy az idegenszerű légkör, a viszonylag szűk miniszteri feladatkör és a hazai politikai életből való kiszakíttóság, azaz az egyfajta ideiglenes száműzetés vállalható, hisz mindezekért cserében befolyása nőhet, közelebb kerülhet az uralkodóhoz és személye sem járátódik le a napi belpolitikai csatározások közepette, ami így lehetővé teszi, hogy rövid idő elteltével megújult erővel és megnövekedett tekintéllyel térjen vissza az ország irányításába. Végezetül pedig tudhatta, hogy nem kis részben saját szerepértelmezésétől, politikusi képességeitől is függ, hogy a közös pénzügyminiszteri poszt milyen helyet tölt majd be a döntéshozatali folyamatokban.

⁶ Weninger Vince Csengery Antalhoz, 1869. dec. 20. (Csengery 1928, 541–542).

Nem felejthetjük el azonban azt sem, hogy a kiegyezési rendszer születésének pillanatában, 1867 januárjában az uralkodó egyszer már felkínálta Lónyaynak ezt a tisztséget, ám ő Budán maradt. Nagyobb volt ekkor még benne a politikusi tettvágy és jobban vonzották a hazai vezető tisztségek, semmint hogy azokat egy meglehetősen tisztázatlan hatáskörrel rendelkező – és akkor még nem is létező – bécsi funkcióval felcserélte volna.⁷ Négy év alatt viszont a kormányzás napi gondjai az ő elszántságát is kikézdtek. Őszintének véljük, amikor naplójában több alkalommal is nyugalmasabb életet kívánt magának.

Az évek múlásával a közös pénzügyminiszteri szerep is egyre inkább körvonalazódott. Becke még 1867 végén jelezte Lónyaynak, hogy elsősorban közvetítő feladatot kíván ellátni a magyar és az osztrák fél között, különösen azért, mert ez utóbbi egyelőre meglehetősen elégedetlen a kiegyezési rendezéssel. „Szükség van ezért egy közvetítőre, aki mindkét féllel kijön és aki amellet érti is a dolgokat. Ebben az értelemben fogom fel a birodalmi pénzügyminiszteri állást és nem sine curának [színekúrának] tekintem” – írta levelében.⁸

Weninger ehhez leveleiben mindig hozzátette, hogy ez lehet az a poszt, melyen keresztül a magyar érdekek közvetlen módon érvényesülhetnek a birodalmi döntéshozatali folyamatokban. „E tárca mint pénzügyi tárca csak a függő adósság kezelése által bír ressort-beli [hatáskörbeli] értékkel, de kiváló fontossággal a tárca mégis bír, mert a közös cabinet tagjává tészen, mely mint harma-

⁷ Lónyay-napló, 1867. jan. 23. és 28. MOL Filmtár 37154. Nem világos számunkra, hogy milyen megfontolások állhattak ekkor Lónyay esetleges közös miniszteri kinevezése mögött. Mindenesetre a gazdasági kiegyezést megelőző hosszú tárgyalási folyamat ismeretében egy ilyen döntés ésszerűsége erősen megkérdőjelezhető. A Deák-pártnak az alkudozások során Lónyayra a magyar érdekek hatékony képviselője miatt feltétlenül szüksége volt. A közös pénzügyminiszteri poszt végül csak 1867 decemberében került felállításra.

⁸ Franz Becke Lónyay Menyhérthez, 1867. dec. 22. MTAK Kt. Ms. 5304/109 (idézi Somogyi 1996, 51).

dik votum [szavazat] és mint a korona közelében lévő tanácsos nagy befolyással lehet minden államügyre. Ha ezer osztályfőnök jön ide Magyarországból, ez nem lesz oly fontos vívmány és oly hathatós befolyás, mint egy tárca magyar kézben” – hívta fel Lónyay figyelmét is.⁹ Az osztályfőnök számára tehát a tárca a valódi jelentőségét – reszortjellege ellenére – a magyar érdekek hatékonyabb képviselőjének a szemszögéből nézve nyerte el, bár az Weninger mondataiból is kiderül, hogy a közös kormányon belül súlyát tekintve a pénzügyi csak a harmadik lehetett a rangsorban. Magánleveleiben több alkalommal is hajlamos már-már ellenségként láttatni a Bécsben szolgáló magyarokat körülvevő osztrák politikusokat és hivatalnokokat. „Úgy Orczyt, mint engem úgylis csak a magyar kormány által betölt kémeknek tartanak és rosszul esik a németeknek, hogy eddigi provinciájukba hágtunk.” „Nem ismeritek Ti e fajtát, amelynek egy része most is ellenünk dolgozik, másik része pedig csak azért hallgat vagy cselekszik úgy, miként történik, mert Őfelsége parancsolja, vagy pedig, mert most a dualizmus hátán akar egy-két fokkal emelkedni” – fogalmazott Weninger Csengerynek.¹⁰

E szemlélet – ha nem is ennyire élesen – Lónyaynál is megtalálható. Becke halála alkalmából a *Pester Lloyd*-ban megjelent nekrológhoz küldött háttér-információiban elsődlegesen azt tartotta fontosnak kiemelni, hogy elődje mennyire igyekezett figyelembe venni a magyar szempontokat munkája során – „kár érte, hogy ezen talán egyedülálló német jó barátunk a Lajtán túli államférfialók közül [között] meghalt”.¹¹

Átolvasva Lónyaynak közös pénzügyminiszterként a közös minisztertanácsban tett felszólalásait és naplóját, egyértelmű szá-

⁹ Weninger Vince Lónyay Menyhérthez, 1869. nov. 19. MTAK Kt. Ms. 5305/150.

¹⁰ Weninger Vince Csengery Antalhoz, 1869. dec. 20., 1870. febr. 26. (Csengery 1928, 542, 549). Orczy Béla a külügyminisztérium osztályfőnöke volt 1868 és 1879 között.

¹¹ Lónyay Menyhért Falk Miksához, 1870. jan. 15. OSZK Kt. Fond IV/539.

munkra, hogy önmagát a magyar érdekek megszólaltatójának tekintette a birodalmi döntéshozatalban, még akkor is, ha – mint majd látjuk – időnként konfliktusai akadtak a pénzügyek magyarországi irányítójával.¹² Több példát is találhatunk arra, hogy a közös miniszteri konferenciák alkalmával határozott magyar álláspontot képviselt. 1870 júliusában például őva intett attól, hogy egy esetleges orosz betörés ellen Erdélyben főerőként a honvédséget vonultassák fel, mert az ott élő románság 1848 emléke miatt bizalmatlan a honvédséggel szemben.¹³ Augusztusban – szintén katonai kérdések kapcsán – a magyar pénzügyi érdekeket vette védelmébe az uralkodóval és Franz Kuhn hadügyminiszterrel szemben. Lónyay arra figyelmeztette a tanácskozás résztvevőit, hogy a magyar kormány az erődítési munkálatokra csak korlátozott mértékben tud anyagi erőforrásokat biztosítani, mert a honvédség felfegyverzésére kell költenie. Továbbá politikustársai emlékezetébe idézte a kiegyezési törvény egy paragrafusát (1867: XII. 56. §), mely szerint a közös érdekű ügyek finanszírozására új hitelt csakis a magyar törvényhozás beleegyezésével lehet felvenni.¹⁴ Decemberben pedig ugyancsak a kiegyezési törvényre (27. §) hivatkozva zárkózott el attól, hogy a még 1863-ban a bécsi kormányzat által az Osztrák Nemzeti Banktól felvett hitel (amely 1867 elején 80 millió forintot tett ki) terheit közösnek ismerje el. A minisztertanácsban ismertette a kölcsön történetét és a két kor-

¹² Somogyi Éva a hosszú évekig Bécsben szolgáló magyar külügyi hivatalnokok pályáját vizsgálva ugyancsak arra a megállapításra jutott, hogy nemzeti azonosságtudatukat a közös minisztériumi apparátusban tevékenykedve sikerrel őrizték meg, és munkájuk során a magyar érdekek előmozdítására törekedtek (részben ezt is várták el tőlük). Erről részletesen lásd Somogyi 2001, 133–139.

¹³ *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1867/70*. 1870. júl. 15.; Somogyi 1996, 103.

¹⁴ *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1870/71*. 1870. aug. 7. Az 1870. augusztus és 1871. október között tartott közös minisztertanácsi jegyzőkönyvek gépiratos változatát Somogyi Éva bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton szeretnék megköszönni.

mány között 1867 után lefolyt tárgyalásokat, majd azt a következtetést szűrte le, hogy a jogszabályokban az adósság közös volta nincs világosan kimondva.¹⁵ Lónyay tehát birodalmi szinten is ugyanazt az álláspontot képviselte, amelyet hosszú ideig magyar pénzügyminiszterként hangoztatott (lényegében saját koncepcióját védte új szerepében).

Lónyay vágyott a magyar belpolitikába való visszatérésre, de naplója nagyfokú önfegyelméről tanúskodik; a kedvező alkalomra várt. Úgyesen tért ki Andrássy Katinka faggatódzása elől, aki 1870 augusztusában arra volt kíváncsi, hogy Lónyay mennyire elégedett funkciójával; időszerűtlennek mondta a miniszterelnöki visszatéréséről szóló híreszteléseket az ősszel őt felkereső Pulszky Ferenc előtt, illetve egy Eötvössel folytatott esti beszélgetése során is. Végül sietett rövid úton véget vetni 1871 januárjában a testvére, József és sógora, Földváry Miklós által a kormánypárton belül az ő nevében elindított szervezkedésnek is, annak ellenére, hogy naplója szerint ekkor már maga Andrássy is úgy nyilatkozott, „hogy engem sokkal jobb magyar miniszterelnöknek tartana, mint ő, hogy ő már kifáradt, nem tud boldogulni”.¹⁶

Befolyását a hazai politikai életben kifinomultabb eszközökkel igyekezett érvényesíteni. Ősszel kiadatta például az elmúlt tíz év alatt elmondott fontosabb beszédeinek gyűjteményét. A vaskos könyv látszólag Ráth Mór összeállításában jelent meg, ám Lónyay naplójából tudjuk, hogy a szövegeket a politikus válogatta és látta el értelmező bevezetéssel. Lónyay a kötetből azt várta, hogy az

¹⁵ *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1870/71*. 1870. dec. 12.

¹⁶ Lónyay-napló, 1871. jan. 3. MOL Filmtár 37156. Katinkának így beszélt állásáról: „[...] ha nem lehetek magam ura és miniszternek kell lenni, a mostani állásom a legnyugalmasb és legkényelmes s nem is szívesen cserélnék egy budai állással, annyival jobb ezen állás, miután a Felső irányomban igen kegyes, kérdezze meg csak Gyulát, s megmondhatja, hogy minden életbevágó nagy kérdéseknél együtt tanácskozunk Gyulával a Felső elnöke alatt.” Lónyay-napló, 1870. aug. 20. MOL Filmtár 37156.

távollétében is hatásosan cáfolja majd a pénzügyéri tevékenységét érő, egyre szaporodó bírálatokat.¹⁷

A balközép lapjában, *A Hon*ban megjelent újabb kritika azonban további lépésekre ösztönözte. Szűk politikai mozgásterére hivatkozva először Falk Miksát, a *Pester Lloyd* szerkesztőjét kérte fel arra, hogy vegye védelmébe a korábbi évek pénzügypolitikáját: „Nehezemre esik, hogy nem vagyok a magyar törvényhozás tagja s amellet nem vagyok magány egyén. Ha az első lennék, szóval mondanám el nézeteim hazánk pénzügyi állapotáról. Ha az utóbbi, arra kérném, nyissa meg számomra a hazai journalismus legjobb és leghatalmasabb lapjának hasábját, hogy ott mondjam el nézeteim. Mert nem vagyok a képviselőház tagja, hallgatnom kell, mert míg miniszter vagyok, nem vehetem a tollat a kezembe, s így csak arra kell számolnom, ha a hallgatásra kárhoztatott méltatlanul bántanak vagy gyanúsítanak, fog egyszer-másszor valaki akadni, ki megemlékezik arról, hogy igaz barátom, kinek sorába sorozom kegyedet.”¹⁸ Az ügy azonban később sem hagyta nyugodni, és két nap múlva ismét írt Falknak. Még egyszer elmondta, hogy különböző okok miatt közvetlenül nem írhat a lapba, majd előállt megoldási javaslatával: „Volna ugyan egy módja, ha szabad lenne, ha épp egy alkalmas tárgy vagy korszerű eszme akad, oda vetném vagy is elbeszelném, természetesen magyarul, gyorsíró s egészen biztos és hallgatni tudó Tarkovichomnak, s azt kegyednek elküldeném, s ha részben vagy egészben helyeselné az ily Randglossakat [széljegyzeteket], a szerző nevének elhallgatása mellett méltóztatnék adni hatalmas lapjában.”¹⁹

¹⁷ Lónyay-napló, 1870. nov. 7. MOL Filmtár 37156. A szóban forgó könyv: *Lónyay Menyhért nevezetesebb országgyűlési beszédei* (Lónyay 1870).

¹⁸ Lónyay Menyhért Falk Miksához, 1870. okt. 29. OSZK Kt. Fond IV/539. Hegedűs Sándor az 1871. évi magyar költségvetés kapcsán azért bírálta Lónyayt, mert szerinte az eddig leplezett pénzügyi hiányra most fény derült, illetve mert a volt pénzügyminiszter nem fordított kellő összegeket különféle hasznos beruházásokra. Lásd *A Hon*, 1870. okt. 28., reggeli kiadás (261. sz.).

¹⁹ Lónyay Menyhért Falk Miksához, 1870. okt. 31. OSZK Kt. Fond IV/539.

Az előbbi levelekből egyértelműen kitűnik az is, hogy önfegyelme ellenére Lónyay meglehetősen nehezen viselte, hogy el kellett távolodnia a hazai belpolitika világától, attól a közegetől, melyben ifjúkora óta oly otthonosan mozgott. Mint látható, különösen fájó volt számára a képviselői mandátumról való lemondás. A döntést nem könnyítette meg az sem, hogy Beust igyekezett őt rábeszélni arra, hogy tartsa meg képviselői helyét. Átgondolva a kérdést, Lónyay pontosan vette észre a két szerep összeegyeztethetlenségét, mert az politikai csapdahelyzetet rejtett magában. Ráadásul a hazai közvélemény rosszallására is számíthatott volna, ha mindkét tisztségéhez ragaszkodik. „De mi reám nézve döntő, [az] az, hogy eddig egyéni nézetem alárendelém a cabinet véleményének, ennél fogva ellentétben a kormánnyal nem jöhettem, holott mint képviselő köteles lennék meggyőződésemet a tanácskozmányban, sőt ritka esetekben a házban is nyilvánítani s így könnyen adhatnák magukat elő konfliktusok” – magyarázta Lónyay.²⁰ Lemondását azonban Beustra való tekintettel (aki viszont megtartotta mandátumát) nem jogi és politikai okokkal, hanem időhiánnyal indokolta a sajtó előtt.²¹

Bár vágyott a pihenésre, mégis zavarta az új tisztséggel járó viszonylagos tétlenség – legalábbis erre számított a Bécsbe érkezése utáni hetekben (és a sajtó is ezt sugallta). Joggal, hisz Budán – egy több száz fős apparátus vezetése mellett – rá várt az ország pénzügyi működésének biztosítása, a jogszabályi keretek megteremtése stb. Sokrétű munkája után néhány tucat ember irányítása és havi 3-4 miniszteri döntést igénylő akta átolvasása a közös pénzügyminiszteri székben nem tűnt elégséges foglalatosság-

²⁰ Lónyay-napló, 1870. máj. 24. MOL Filmtár 37155. Lónyay június 14-én közzönt el pozsonyi választóitól.

²¹ *A Hon*, 1870. jún. 2., reggeli kiadás (125. sz.). Hasonlóan érvelt a nyilvánosság előtt Andrassy is közös külügyminiszteri kinevezésekor, lásd Andrassy 1871. nov. 30-án kelt levelét a képviselőház elnökéhez (Andrassy 1893, 540).

nak.²² Csengerynek és Andrásy Katinkának is nyugalmas állásáról beszélt, naplójában pedig azon töprengett, hogy milyen tudományos munkának lásson neki megnövekedett szabadidejében. Szíve szerint aktuális politikai és gazdasági kérdésekkel foglalkozott volna, ám ezt hamarosan elveti, mert ismét azzal szembesült, hogy ezt kormányzati szerepvállalása nem teszi lehetővé, „tehát írni óhajtok nemzetgazdasági dolgokról és e tekintetben sok érdekes és korszerű tárgy akadhat”.²³ A francia–porosz háború kitörése nyomán meginduló fegyverkezés finanszírozásának gondoljai, valamint a királytól kapott személyes megbízatások azonban hamarosan szertefoszlatták e terveket. Lónyaynak ismét kevés ideje maradt az írásra.

Szerepének legnagyobb előnyét abban találta meg, hogy szinte napi kapcsolatba kerülhetett az uralkodóval. Új élményekkel gazdagodott: láthatta őt dolgozni, és ezúttal közvetlenül neki tartozott felelősséggel is (neki referált, együtt nézték át a költségvetést, tőle kapta a feladatokat stb.). Naplójában, leveleiben mindig elragadtatással írt a császár megfontoltságáról, szakértelméről és iránta való jóságáról. Nem mulasztotta el feljegyezni Ferenc József gesztusait, magatartásának legkisebb jelzéseit sem (pl. kézfogását, gondterheltségét). Úgy érezte, hogy a király bizalma napról napra mélyül személye iránt: „újabb időben nem először történik, hogy a Felső leplezetlenül elmondja legbelsőbb gondolatját egész nyíltan és bizalmasan nekem, ki sem külügyi, sem mindenható miniszterelnök nem vagyok”.²⁴ Ennek a kapcsolatnak a tetőpontját Lónyay számára a grófi cím elnyerése jelentette egy évvel később. Ezúttal nem kifogásolta még azt sem, ha a lapok – igazságtalanul

²² Weninger Vince Csengery Antalhoz, 1870. jan. 21. (Csengery 1928, 545). Az adat még Becke idejéből származik, amikor a miniszter betegsége miatt Weninger irányította a minisztériumot.

²³ Lónyay-napló, 1870. júl. 3. MOL Filmtár 37155; valamint lásd Lónyay Menyhért Csengery Antalhoz, 1870. júl. 30. OSZK Kt. Levelestár.

²⁴ Lónyay-napló, 1870. aug. 7. MOL Filmtár 37155.

– arról írtak, hogy az újabb kitüntetést Lónyay nem a hazának, hanem a királynak tett szolgálataiért kapta: „Írod, hogy a lapok sokat mondanak az újabb kitüntetésről (t[udni]i[llik] a grófi címről), én sokat arról nem olvastam. De annyit mégis láttam, hogy egyenesen a felségnek tulajdonítják és ez nem rossz. Úgy vélem, ez az átmenetet megkönnyíti és a dolgot elfogadottá teszi, s jelzi azt, hogy én, mint ki bírom a Felség bizalmát, még tehetek jövőben jó szolgálatot az országnak” – írta öntudatosan testvérének.²⁵

Nem volt ellenére az sem, hogy a birodalmi kormány tagjaként külföldi útjai során előkelő fogadtatásban részesült. Elégedetten jegyezte fel a részére biztosított külön vasúti kocsi kényelmét, a tárgyalásokat követő estélyeket. Sikerült időt szakítania a londoni világiállítás és Velence nevezetességeinek a megtekintésére is, és ha ilyenkor felismerték, azt sem bánta igazán.

A feladat

Mint azt már említettük, Lónyayra a közös pénzügyminisztérium irányítása elvben nem rótt túlzott feladatokat. Míg Budán javarészt neki kellett megteremtenie az alkotmányos korszaknak megfelelően működő igazgatási rendszert és ügymenetet, Bécsben ezt már elődje, Becke és magyar osztályfőnöke, Weninger Vince megtették. Egy szervezeten dolgozó hivatal élére érkezett, és nem tudunk arról, hogy másfél éves minisztersége alatt jelentősen változtatott

²⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1871. aug. 16. MOL P 470. 1. cs. 1. t. A *Pesti Napló* így fogalmazott: „Mint az illető kir[ályi] kézirat szövegezése is mutatja, e tény Ófelségének mintegy legszemélyesb műve. A kéziratban nem történik hivatkozás a minisztérium előterjesztésére, s Lónyaynak az ország körül szerzett érdemei mellett különösen kiemeltetnek az uralkodó háznak tett személyes szolgálatai. [...] épp most a miniszter politikai pályáján nem találunk semmi mozzanatot, mely e leg[elsőbb] tényt tüzetesebben indokolhatná.” *Pesti Napló*, 1871. aug. 9., reggeli kiadás (182. sz.).

volna a tárca működésén. A minisztérium osztálystruktúráját és létszámkeretét Becke még 1867 végén kidolgozta, továbbá komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy magyar tisztviselőket is megnyerjen tárcája számára.²⁶ 1870-re körvonalazódott már a minisztérium hatásköre és a miniszter szerepe is a döntéshozatali folyamatokban.

Igaz, e tisztázódási folyamat nem volt mentes a konfliktusoktól. Mint azt korábban részletesen bemutattuk, Beckének többek között éppen a magyar pénzügyeket irányító Lónyayval szemben kellett megerősítenie pozícióját. Az 1868-ban megszületett kompromisszum értelmében a függő államadósságok kezelése végleg, a közösnek el nem ismert, állósított adósságok pedig átmeneti időre – a célszerűség alapján – a közös pénzügyminisztériumnál maradtak, ám az utóbbi kezeléséből fakadó költségek a két birodalomfél saját költségvetését terheltek. Végül az állósított adósságok nem sokkal Lónyay közös pénzügyminiszteri kinevezése előtt a tárcától az osztrák pénzügyminisztériumhoz kerültek át.²⁷

Weninger elsősorban a tárcánál folyó munka szakszerűsödéséről gondoskodott: bevezette a minisztériumban a kettős könyvelést, valamint nagyban hozzájárult a pénzmozgások átláthatóvá tételéhez, de a tárca hatáskörének tisztázódásához is (például az állósított államadósságok kezelése kapcsán). „Itt egész ribilliót csináltam a közös pénzügyminisztériumban. Becke jóváhagyásával a kettős könyvvitelt behoztam a pénzügyi kezelés evidentiába tartása végett. Már holnap az első nyers mérleget készítjük az első 14 napi eredményről. Becke roppantul örül neki, mert eddig csak mindig azt tudtuk, hogy három hónappal ezelőtt hogy állottunk, most naponta megmondhatjuk. És ezen összes munkát egy ember

²⁶ Beckének csak 1868. február végén sikerült magyar osztályfőnököt találnia, mert a felkért személyek rendre visszautasították e tisztséget. Erről lásd Csengery Antal levelei feleségéhez, 1868. febr. 11. és 14. (Csengery 1928, 244, 506).

²⁷ Somogyi 1996, 32–34, 50–52.

végzi! Az igaz, hogy vagy 8 napig mindig a hátán ültem, míg a budget szerinti könyvelésbe belegyakoroltam őt; majd meglátod, ha feljössz” – írta nem kis büszkeséggel Csengerynek.²⁸

Lónyay számára a minisztérium működtetésével kapcsolatban az egyedüli gondot talán az jelenthette, hogy 1870 nyarán Weninger helyére új osztályfőnököt találjon. Mint arról az előző fejezetben már volt szó, Weninger a Csengerytől kapott információkra alapozva Lónyayt (is) hibáztatta azért, mert nem lehetett az újonnan felálló magyar számvevőszék elnöke. Weninger ezért kilépett az államszolgálatból és elvállalta a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatói tisztét. Természetesen Lónyay is sértve érezte magát, hiszen joggal jegyezte fel naplójába, hogy Weninger karrierjét ő indította el (közreműködésével lett a Magyar Általános Biztosító Társaság életbiztosítási osztályának vezetője, majd a pénzügyminisztériumnál miniszteri tanácsos), és bécsi munkája során is mindig támogatta. Mindezek ellenére kénytelen volt elismerni, hogy hasznos és odaadó munkáját nehéz lesz pótolnia. Új beosztottja kiválasztásakor Lónyay elsőrendű szempontja az volt, hogy az osztályfőnök az osztrák delegációnál jó kapcsolatokkal rendelkezzen, tehát mindenképpen Bécsben keresgél.

Beckéhez hasonlóan azonban Lónyaynak sem volt könnyű alkalmas jelöltet találnia. Kezdetben Florian Ziemialkowski, befolyásos galíciai lengyel politikust és képviselőházi alelnököt igyekezett megnyerni, ám végül kénytelen volt beérni a császári bürokrácia kipróbált tagjával, Karl Reislinnel, aki, ha politikai összeköttetésekkel feltehetően nem is, de kellő igazgatási tapasztalatával minden bizonnyal segíthette Lónyay munkáját.²⁹

²⁸ Weninger Vince Csengery Antalhoz, 1869. jan. 14. (Csengery 1928, 510, lásd még 541–542, 553).

²⁹ Lónyay-napló, 1870. júl. 1. és 28. MOL Filmtár 37155. Karl Reislín 1868 előtt az osztrák pénzügyminisztériumban dolgozott miniszteri tanácsosként, innen vette át Becke a közös pénzügyi tárcához, ahol 1870 júliusától kezdve töltötte be az osztályfőnöki posztot. Lónyay távozása előtt, 1871 novemberében Lipót-rendre ter-

Lónyaynak az 1871. évi közös költségvetés delegációs tárgyalása során sikerült elérnie, hogy tárcaja még egy osztálytanácsosi állással bővüljön, bár a létszám növelésének szándékát a magyar küldöttség fenntartásokkal fogadta. A pénzügyi albizottság tagja, Zsedényi Ede kétségbe vonta, hogy a közös pénzügyminisztérium csekély számú feladatait az eddigi létszámmal ne lehetne ellátni. Szavaiból kitűnik, hogy a közös pénzügyért leginkább tárca nélküli miniszterként kívánta volna elképzelni: „Elnézve attól, hogy a közösügyi bizottság mindannyiszor már kijelenté, miszerint a törvény szerint a közös pénzügyminiszterhez utasított ügyek kezelésére a büroszerű eljárást célszerűnek nem tartja és így ezen minisztérium állomásait a fokozatos előléptetés tekintetéből szaporítani sem kívánja, maguk az elintézendő ügyek a személyzet szaporítását nem igénylik.” Lónyay – anélkül, hogy érdemben válaszolt volna Zsedényi felvetésére – lényegében a közös kormány érdekeivel és – igaz, kimondatlanul – presztízsszempontokkal indokolta kérését (mint korábban Becke): „[...] a közös pénzügyminisztérium nem csak a két pénzügyminiszter által beszolgáltatott összegek kifizetéséről gondoskodik, hanem az 1867: 12. tc. értelmében – mint az ott világosan ki van mondva – egyszerűen a közös minisztérium tagja s e tekintetben is vannak nem éppen fontosságnélküli teendői.”³⁰ A delegáció többsége elfogadta Lónyay érvelését.

A közös minisztériumok közül a pénzügyi tárca hasította ki a legkisebb szeletet a közös kiadásokból. 1871-ben például költség-

jesztette fel, amit Reislin el is nyert. Személyi anyagát lásd OStA FA GZ 2711/868 RFM (Fasc. 10.9, Kt. 409), GZ 4075/870 RFM (Fasc. 1.12, Kt. 3); Kabinettsarchiv, HHStA KZ 3979/871 (Kt. 20).

³⁰ *Delegációs napló 1870*. XI. ülés (1871. jan. 21.). 28–29. Zsedényi már a legelső delegációs ülészak alatt kifejtette, hogy „közösügyi törvényünk szerint a közös pénzügyminiszter csak is a beszolgáltatott pénznek egyszerű bevéője és kiadója.” Akkor felszólalása célt ért, mert Becke a tervezettnél két osztállyal kevesebbet létesített minisztériumában. Erről lásd *Delegációs napló 1868*. XI. ülés (1868. márc. 4.). 38–40.

vetési részesedése 1,8 százalékot tett ki, a következő évtizedekben pedig ez az arány még csökkent is.³¹ A minisztérium forrásait saját hivatalnokai fizetésére, nyugdíjára és a közös számvevőszék költségeire fordította (1878 után ehhez még az okkupáció adminisztratív kiadásai járultak). A tárcánál az 1870-es évek elején alig félszázan dolgozhattak (a számvevőségi osztályt és a központi pénztárt is ide értve). Lónyay érkezésekor mindössze személyi titkárát és bizalmasát, Tarkovich Józsefet vitte magával a magyar fővárosból.³²

Lónyay másfél éves bécsi működését áttekintve megállapíthatjuk, hogy lemondásokkal járó és visszafogottságot igénylő új szerepét sikeresen oldotta meg, bár időről időre igyekezett cselekvési terét bővíteni. Bécsben tartózkodásának másnapján már részt vett a közös minisztertanács ülésén és röviden fel is szólalt, még hozzá katonai kérdésben.³³ Egy-két kivételes alkalomtól eltekintve, mindig jelen volt az egymást sűrűn követő közös minisztertanácsi üléseken, és a legtöbb napirendi ponttal kapcsolatban rendszerint el is mondta véleményét.

A pénzügyminiszter szerepe az éves költségvetések előkészítésének időszakában nőtt meg, hisz ilyenkor egy összetett egyeztetési folyamat vette kezdetét. Lónyay feladata volt, hogy előzetes egyezsége jusson saját minisztertársaival (elsősorban Kuhn hadügyminiszterrel), majd az osztrák és a magyar kormánnyal (külö-

³¹ Somogyi 1996, 148–149.

³² Tarkovich József Bécsbe helyezésére 1870 júniusában került sor. A hivatalnok 1871 decemberében követte Lónyayt Budára, a miniszterelnökségre is. Erről lásd OStA FA GZ 3760/870 RFM (Fasc. 1.b, Kt. 3), GZ 5356/871 RFM (Fasc. 22.4 Kt. 471). A közös pénzügyminisztérium történetéről és hivatalnokairól jelenleg kevés ismerettel rendelkezünk. Sem az osztrák, sem a magyar történeti szakirodalom nem szentelt a témának figyelmet. A Monarchia történetét feldolgozni hivatott monumentális vállalkozásnak a birodalom közigazgatásáról és jogrendszeréről szóló kötete is mindössze egyetlenegy oldalt szentelt a közös pénzügyminisztériumnak (lásd Goldinger 1975, 175–176).

³³ *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1867/70*. 1870. máj. 25.

nösen a pénzügyminiszterekkel), ráadásul a költségvetési tervezet alakulásáról folyamatosan tájékoztatnia kellett az uralkodót, aki maga is rendszerint több módosítást javasolt. A véglegesített költségvetési javaslatot ezután ő terjesztette a két delegáció elé. Lónyay mindkét delegáció plenáris és albizottsági ülésein személyesen megjelent, segített minisztertársainak a magyar felszólalások megértésében,³⁴ néha pedig távol lévő kollégái helyett is igyekezett válaszolni a képviselők által felvetett kérdésekre.³⁵

Lónyayt munkájában feltétlenül segítette az a tapasztalat, amelyet magyar pénzügyminiszterként a megelőző négy év során a hazai költségvetések összeállításakor felhalmozott. Közös miniszterként azonban feladata bizonyos szempontból nehezebb volt. Egyrészt az 1870–1871-es évek a közös pénzügyminisztertől fokozott aktivitást követeltek meg: elő kellett teremtenie a háborús felkészülés többletköltségeinek fedezetét, az erről rendelkező pótköltségvetést pedig el kellett fogadtatnia az összes érdekelt tényezővel. Lónyaynak az egyeztetések során meg kellett küzdenie a hadügyminisztérium túlzott igényeivel, a két kormány szűkmarkúságával, de számolnia kellett a magyar és az osztrák liberális elit egy részének körében uralkodó antimilitarista hangulattal is. Másrészt a gyors pénzügyi intézkedéseket szinte lehetetlenné tette a közös ügyes rendszer soklépcsős döntéshozatali mechanizmusa. A pénzügyminiszter helyzetét jelentős mértékben nehezítette az osztrák belpolitika válsága is, melynek következtében május óta nem ülésezett a birodalmi tanács. Súlyos késedelmet szenvedett ezáltal a költségvetés delegációs tárgyalása is. Lónyay naplója és

³⁴ „Ma volt a külügyről szó. Beustot elég élesen támadták meg. [...] Szegény Beust többnyire mellettem ült és mondatta magának a pregnánsabb helyeket, szegény kényelmetlenül érezte magát, nem hallhatván, mit mondanak.” Lónyay-napló, 1871. jan. 23. MOL Filmtár 37156.

³⁵ 1871 nyarán például ő adott tájékoztatást a magyar delegációban az előző nap az osztrák delegáció hadügyi albizottságában elhangzottakról (a Ludovika Akadémia ügyéről). Lásd *Delegációs napló 1871*. XII. ülés (1871. júl. 7.). 95.

a minisztertanácsi jegyzőkönyvek érzékletes módon örökítették meg azt az erőfeszítést, amelyet a politikus a Monarchia pénzügyi kormányozhatóságának fenntartásáért és az 1867-ben megalkotott alkotmányos szabályok betartásáért tett.

Az 1870. július 18-i közös minisztertanácson több órás tárgyalás után döntés született arról, hogy a Monarchia milyen magatartást tanúsítson a francia–porosz háborúval kapcsolatban. A résztvevők elfogadták egyfelől, hogy a birodalom (egyelőre) maradjon semleges a konfliktusban, másfelől viszont határozott intézkedéseket hoztak a hadsereg háborús felkészítésére, hogy a későbbiekben kínálkozó előnyös hadi helyzetet a Monarchia minél hathatósabban tudja kihasználni. A felkészülés pénzügyi háttérét Lónyaynak kellett biztosítania, aki már ekkor felhívta politikustársai figyelmét, hogy a törvényes formák betartása érdekében a rendkívüli szükségletek megszavazására a delegációkat minél előbb össze kell hívni. Addig pedig a két kormány adjon felhatalmazást a közös pénzügyminiszternek hitelek felvételére, azzal a kikötéssel, hogy Lónyay utólag megkéri a delegációk jóváhagyását.³⁶

Az elkövetkező hetekben szinte másnaponként összeültek a miniszterek a két miniszterelnök bevonásával, hogy a szükséges összeg nagyságáról és forrásairól tárgyaljanak. Az egyeztetések során Kuhn a hadsereg széles körű felkészítésének volt a híve: nagyszabású erődítési programot terjesztett be, a teljes hadsereg lősükségletének és élelmiszerigényének kielégítésére, illetve stratégiai vasútvonalak sürgős kiépítésére kért pénzt Lónyaytól, valamint a két ország miniszterelnökétől. Határozott fellépését maga az uralkodó is támogatta, aki ekkor még komoly esélyt látta annak, hogy a Monarchia revánsot vegyen a poroszokon a königgrätzi vereségért.

³⁶ *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1867/70*. 1870. júl. 18. (közli Diószegi 1965, 257–265). Az öt órán át tartó tanácskozásról bővebben lásd Lónyay-napló, 1870. júl. 18. MOL Filmtár 37155.

Ezzel szemben a formálódó katonai pótköltségvetés, illetve az 1871. évi rendes büdzsé tárgyalása során Lónyay nemzetközi pénzügyi, Andrassy és Potocki miniszterelnökök pedig belpolitikai megfontolásokból igyekeztek elérni a hadsereg igényeinek méréséklését. A következő három hónap minisztertanácsi ülései rendre e két tábor ellentétes szempontjainak ütköztetésével teltek. Hosszú tárgyalások során – folyamatosan egyeztetve a két birodalomfél kormányával és Kuhnnal – Lónyaynak sikerült kialakítania egy igen feszített, de tarthatónak tűnő pénzügyi ütemtervet a katonai szükségletek részletenkénti előteremtésére. Emellett augusztus végére a minisztertanács lefaragta a hadügyminisztérium által igényelt összegeket is (a rendkívüli költségvetést először 26, majd szeptember folyamán további 13 millió forinttal). A jelentős változás hátterében az állt, hogy a francia vereségek következtében a Monarchia háborús reményei alábbhagytak, így a minisztertanács a további mozgósításoktól eltekintett (de a fegyverkezés pillanatnyi szintjét fenntartotta). Lónyay számára a legnagyobb gondot az okozta, hogy a közös védelemi rendszer megnövekedett kiadásait milyen forrásokból fedezze. A két kormány által havonként folyósított összegek ugyanis sem nagyságukat, sem ütemezésüket tekintve nem igazodtak a hadsereg igényeihez, ezért Bécsben működő bankházakhoz fordult kölcsönért. A bankok azonban csak igen szigorú feltételek mellett nyújtottak hiteleket az államnak. Ennek oka egyrészt a háborús helyzet miatt kialakult pénzhiány volt,³⁷ másrészt pedig az, hogy a Monarchia meglehetősen rossz adós hírében állt a nemzetközi pénzpiacon.³⁸

³⁷ „Csodálatos, hogy ily nagy, eddig hallatlan circulatio mellett, még is nagy a pénzszűke. A háború eshetőségei miatt bújtl el a készpénz. Furcsa, hogy a nagy agió mellett ily rossz és a háború esélyei folytán igen ingataggá válható papírpénzt is eldugják, ezen természetellenes állapot nem tartható.” Lónyay-napló, 1870. júl. 26. MOL Filmtár 37155.

³⁸ Lásd Kövér 1987.

Ráadásul a magyar kormány képviselőjében Kerkapoly pénzügyminiszter vonakodott beleegyezését adni további hitelek felvételéhez, mondván, az amúgy is hiánnyal küzdő magyar költségvetés végképp felborulhat a megnövekedett katonai kiadások miatt. A szeptember 28-i minisztertanácsi ülés Lónyay és Kerkapoly kemény csatáját hozta, melynek következtében – rendkívüli módon – a minisztertanács csak szavazással tudta lezárni a két politikus vitáját. A többség támogatta Lónyayt abban, hogy újabb 3,5 millió forintnyi kölcsönt vegyen fel hadügyi célokra. Lónyay naplójában azt írta, hogy a vita hevében még lemondását is kilátásba helyezte, arra az esetre, ha december 31-ig nem születik delegációs határozat a pénzügyi műveletek jóváhagyásáról. Lónyay az ülésen, de az azt megelőző informális beszélgetések során is figyelmeztette kollegáit (pl. Beustot, Potockit), hogy a delegációk összehívása körüli bonyodalmak nem csak a delegáció – az ellenzék által amúgy is sokat támadott – intézményét járattják le, de az egész közös ügyes rendszert végveszélybe sodorhatják.

„[Az ellenzéki pártok] Már azon körülményt ki fogják emelni megmutatására annak mennyire kevésbé életképes ezen egész institutio, hogy a veszedelem idején nem volt mód a delegációkat egybe hívni, hátha mobilizálni vagy háborúba menni kellett volna július vagy augusztusban. Hogyan lehetett volna megszavazni a közös védelmi költségeket? Ujjal fog mutatni arra, mennyire veszélyes ezen házasság oly féllal, melynél annyira hiányos és tehetetlen az alkotmányos szervezet, hogy elegendő a kisebbség akarása azon egész gépezet megakasztására” – fogalmazott kritikusan Lónyay, elismerve azt is, hogy a későn összehívott és érdemi munkát idő hiányában nem végző delegációkat az ellenzék joggal tarthatja majd pusztá szemfényvesztésnek.³⁹

³⁹ Lónyay-napló, 1870. szept. 28. MOL Filmtár 37156; valamint lásd az ülés jegyzőkönyvét: *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1870/71*. 1870. szept. 28. (A jegyzőkönyvben nem szerepel Lónyay lemondási szándéka.)

Természetesen maga Lónyay is tudta, hogy a valódi problémát nem a delegációs rendszer működési nehézségei okozzák, a válság gyökere a cislajtán politikai viszonyokban keresendő. A kiegyezést és a dualista szisztémát ugyanis Ausztria szláv többségű tartományai nem fogadták el (az 1867-es alkotmányozási folyamatból kimaradtak, követeléseiket teljesen mellőzték). Ennek következtében a létrejött politikai és alkotmányos berendezéssel szembenálló különféle decentralizációs mozgalmak 1870-re – a birodalom nagyhatalmi törekvései szempontjából rendkívül fontos időszakban – megbénították a Monarchia működését. Az áprilisban megalakult Potocki-kormány ezért elhatározta, hogy megegyezést keres a legerősebb decentralizációs mozgalommal, a cseh politikai csoportokkal. A cseh tiltakozásnak az adott különös súlyt, hogy törekvéseik megvalósításáért együtt küzdöttek a prágai liberális polgári erők és a befolyásos dinasztiahű tartományi arisztokrácia. A megegyezés szándékát tükrözte a birodalmi tanács ülészakát szeptember 17-én megnyitó uralkodói trónbeszéd is. A mindkét házban többséggel rendelkező és a dualista centralizmus talaján álló osztrák-német liberális Alkotmánypárt azonban mereven elutasította a kormány által képviselt és Ferenc József által támogatott alkotmányos kiegyezési politikát. A politikai patthelyzet következtében 1870 ősze–tele ügyrendi vitákkal, politikai csatározásokkal és kormányválsággal telt Ausztriában.⁴⁰

Lónyay a pénzügyi intézkedések meghozatalakor igyekezett betartani az 1867-ben kialakított alkotmányos kereteket (például a két kormány bevonása, a delegációk felhatalmazása), ám eme törekvését egyre nehezebben sikerült érvényesítenie a döntéshozatal eredendő lassúsága, a cislajtán belpolitika imént jelzett válsága, illetve a sürgető külpolitikai és katonai kihívások miatt. Október végén már csak a szabályok megkerülésével tudott úrrá

⁴⁰ Az osztrák belpolitikai helyzetről bővebben lásd Zachar 1981, 110–132; Lutz 1979, 308–315.

lenni a pénzügyi gondokon. A kormányok előzetes beleegyezése nélkül újabb hiteleket vett fel, melyekre azonban december 31-ig nem sikerült megszereznie a delegációk jóváhagyását (mégis a helyén maradt).⁴¹ Lónyay lényegében tűzoltómunkára kényszerült, ügyes és gyors intézkedésekkel igyekezett segíteni az állampénztárban fellépő pénzhiányon: egyik hitellel törlesztette a másikat; szívós tárgyalásokkal a költségek mérséklését vagy legalább a kifizetések elcsúsztatását érte el Kuhnnál; pénzt sajtolt ki a két kormányból.

1871 februárjában pedig a közös költségvetés várva várt delegációs megszavazása érdekében közvetítő szerepre is vállalkozott. A két fél által javasolt költségvetési számok között ugyanis kezdetben jelentős eltérések mutatkoztak (elsősorban az osztrák küldöttség szűkmarkúsága miatt). „Reggel már 8 és 9 közt a Felség hivatott, kinek jelenteni kellett a múlt nap eredményét és a dolgok állását, aztán 11-től rendszeren 2-, 3-, sőt 4-ig volt a német delegatióban vagy bizottmányban a tárgyalás. 5-kor pedig kezdődött a magyar bizottmányi ülés, s ha fáradtan este, többnyire éjfélkor hazakerültem, az ülés után még elmentem a casinóba, hogy társalgás közben is előmozdítsam az elérendő célt” – jegyezte fel naplójába.⁴² Kölcsönös engedmények árán végül sikerült elkertülni a két delegáció közös szavazását.⁴³

⁴¹ A közös költségvetés formálódásáról és Lónyay pénzügyi tevékenységéről bővebben lásd Somogyi 1996, 147–157; Juhász 1941, 370–382.

⁴² Lónyay-napló, 1871. febr. 8. MOL Filmtár 37156. Az osztrák delegáció magatartásáról lásd Zachar 1981, 130. Két évvel később már bukott politikusként úgy emlékezett vissza erre az időszakra, mint amikor munkája mind az uralkodó, mind a birodalom számára nélkülözhetetlen volt: „Két delegációt mint közös pénzügyminiszter (pedig azok voltak igen mementózusak [emlékezetesek]) egészen én vittem, annyira, hogy a két minisztérium éppen nem gondolt vele. A Felség folyvást csak engem hivatott, sőt mindenben tanácsom követé, én voltam a német delegatio vezetője is, s legyőztem Herbsték machinatióit.” Lónyay-napló, 1873. ápr. 24. MTAK Kt. Ms. 5306/6.

⁴³ A delegációk működéséről általában lásd Somogyi 1994.

Lónyay fent említett pénzügyi lépései egyértelműen rávilágítanak arra is, hogy a közös pénzügyminiszter eredendően szűkre szabott hatásköre miként volt bővíthető a gyakorlati kormányzati munka során. Döntéseinek közjogi következményeit azonban Lónyay sem kerülhette el.

A magyar képviselőházban a jól értesült Zsedényi Ede még 1870 októberében azt firtatta, hogy vajon a közös pénzügyminiszter a magyar kormány tudtával és beleegyezésével vett-e fel kölcsönöket katonai célokra, és mindez hogyan egyeztethető össze a kiegyezési törvénnyel. Láthattuk, a kormánypárti honatya valós problémára figyelmeztetett interpellációjában. Kerkapoly Károly válaszában egyrészt Lónyay intézkedéseit ideiglenes pénzügyi műveleteknek mondta, másrészt pedig – az igazságtól eltérően – kijelentette, hogy a közös pénzügyminiszter a kormány felhatalmazásával cselekedett. Az ügyből több napig tartó vita támadt a képviselőházban, amely kölcsönös politikai vádaskodásra adott alkalmat a kormány és az ellenzék tagjai között (a polémia kiterjedt a kormány alkotmányellenes eljárására, a delegációk elhibázott működésére és az ellenzék felelőtlen politizálására egyaránt). Deák Ferenc higgadt felszólalása nagyban hozzájárult a vita lezárásához. Beszédében azonban ő is kénytelen volt elismerni, hogy a külső körülmények folytán sem a közös pénzügyminiszter, sem a magyar kormány alkotmányos módon nem intézkedhetett. „Abnormis állapot létezett, melyről óhajtandó, hogy többé vissza ne térjen” – értékelte a politikus az Ausztria belső problémáiból és a háborús helyzetből fakadó alkotmányjogi patthelyzetet (nem volt olyan parlamentáris fórum, amely megadhatta volna a felhatalmazást a kormányszármára). Deák is abból indult ki, hogy a közös pénzügyminiszter csak mint a magyar kormány megbízottja cselekedett. Azt pedig, hogy a hitelműveletek szükségesek voltak-e, a delegációnak kell mérlegelni, a fedezetet viszont a magyar kormány feladata előteremteni és az országgyűlésnek megszavazni. Az országgyűlés határozata is ezt mondta ki.⁴⁴

Pontosan nem világos, hogy mindezek után Lónyay miért a delegációval kívánta az előző évi hitelműveleteket és az azzal járó többletköltségeket utólag jóváhagyatni. A közjogi érvek helyett talán ismét a gyakorlati megfontolásokat részesítette előnyben. Csakhogy a pénzügyi albizottság javaslatára a delegáció elzárkózott ez elől, mondván, „a közös pénzügyminiszternek jelen előterjesztésében említett hitelművelete, melyre a közös ügyi bizottságok engedélyt nem adtak, s melyben a közös pénzügyér, mint ez előterjesztésében is hangsúlyoztatik, a két államterület minisztériumai előleges beleegyezésével járt el, semmi tekintetben sem tartozik a közös ügyi bizottság hatásköréhez, sőt éppen azon oknál fogva, hogy a két államterület minisztériumai beleegyezésével történt a hitelművelet, határozottan indokoltnak találja, hogy a fedezet iránt a két államterület minisztériumai alkotmányos úton intézkedjenek.”⁴⁵ Azaz, Lónyay ismét arra kényszerült, hogy Kerkapollyal egyezkedjen. Bosszúságát azzal igyekezett palástolni, hogy a magyar delegáció utolsó ülésén nem csak az uralkodó és a közös kormány megbízásából mondott köszönetet, hanem saját nevében is háláját fejezte ki a küldöttség együttműködéséért. A budapesti lapok gonoszkodó megjegyzései azonban így sem maradtak el: „Lónyay úr a maga igénytelen s alig észrevett állásából is el tudta érni, hogy a delegációk a miniszter úr egyik előterjesztését visszautasítsák” – írta a kormánypárti *Pesti Napló*. „Nagy róka ez a Lónyay, dicséri a delegáció hollójának ékes hangját, hogy elnyerje a sajtót” – fogalmazott *A Hon*.⁴⁶

Az elmondottak fényében nem csodálkozhatunk azon, ha Lónyay a következő, 1872. évi büdzsé előkészítésekor – konkrét

⁴⁴ Az 1870. nov. 17. és 24. között lezajlott vita összefoglalója megtalálható Deák F. 1903, VI. köt. 293–304, idézet: 298.

⁴⁵ *Delegációs napló 1871*. X. ülés (1871. júl. 5.). Idézet: Irományok, 97.

⁴⁶ *Pesti Napló*, 1871. júl. 20., reggeli kiadás (165. sz.); *A Hon*, 1871. júl. 21., reggeli kiadás (166. sz.).

határidőket kitűzve – jó előre rögzítette kollégái előtt a költségvetési egyeztetések rendes menetét: először a közös miniszterek egyezzenek meg a javaslatban, majd a tárgyalásokba vonják be a két kormányt, végül a döntést az uralkodó elnökletével hozzák meg. Ezután következhet a dokumentumok fordítása, végül pedig a delegációk összehívása május közepére.⁴⁷

Lónyay terve ezúttal megvalósult: sikerült tartani a határidőket, nem mutatkoztak rendkívüli igények és elmaradtak a számottevő viták is. A delegációk minden különösebb fenntartás nélkül jóváhagyták a költségvetés számaint, melyek csupán néhány száz-ezer forinttal több kiadást mutattak az előző évinél.

Lónyay túl szűknek érezte volna, ha tevékenysége mindössze a pénzügyi feladatok ellátására korlátozódik. Láthattuk, a delegációk előtt is arra hivatkozott, hogy a közös minisztertanács tagjaként a pénzkezelésen túlterjedő, fontos szerepet tölt be. Valóban, minisztersége másfél éve alatt Ferenc József két személyes, a Habsburg-családot is érintő kényes kérdés megoldására kérte fel, ami feltétlenül mutatja, hogy az uralkodó bizalma Lónyay iránt ekkor erős volt.

Első megbízatása a Monarchia és Olaszország között fennálló vitás pénzügyi kérdések rendezésére vonatkozott. A két állam el-lentétének lényege abban állt, hogy az 1866-os olasz-osztrák háborút lezáró bécsi béke, melyben Ausztria lemondott Velencéről, több pénzügyi részletkérdést nem tisztázott, így például az állam-adósság megosztását, a hadikárpótlást vagy a trónjukat veszített Habsburg-hercegek kártalanítását. Az évekig húzódó államközi vitát Lónyay alig két hónap leforgása alatt (1870 decemberétől 1871 januárjáig) kölcsönös engedmények árán megoldotta.⁴⁸ A tárgyalásoknak mindössze egy személyes mozzanatát tartjuk fontos-

⁴⁷ *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1870/71*. 1871. márc. 31.

⁴⁸ Lásd részletesen Juhász 1941, 382–390; valamint számos iratot az ügyről Lónyay hagyatékában (MTAK Kt. Ms. 5309/1–6, 29; Ms. 5311/59–74).

nak itt kiemelni. Az olasz fél pozitív gesztusként értékelte Ferenc József részéről, hogy ezúttal miniszteri szinten kívánt tárgyalni a vitás kérdésekről és ráadásul egy magyar politikust küldött, akiről azt feltételezték, hogy temperamentuma és nemzeti érzése, hagyományai (48-as szerepvállalása) miatt könnyebben szót tudnak majd érteni vele. Az olasz uralkodó külön is megkérdezte Lónyayt, hogy valóban magyar-e. A közös pénzügyminiszter válasza határozott igen volt, majd hozzátette: „[...] most az alkotmány helyreállítása és a felség megkoronáztatása után, mi magyarok, kik mindenek felett monarchikus nép vagyunk, vagyunk a monarchia és a fejedelem legerősebb támaszai.”⁴⁹

A másik, ugyancsak szövevényes pénzügyi probléma megoldására Lónyay 1871 nyarán kapott megbízást Ferenc Józseftől. Az 1860-as években a Thurn-Taxis hercegi család jelentős összegeket fektetett be az elsősorban Belgium és részben Németország területén pénzügyintézeteket alapító Langrand-Dumonceau-féle vállalkozásba. Ám amikor a gyorsan létrehozott, de gyenge lábakon álló pénzügyintézetek hanyatlani kezdtek, a család egy titkos megállapodással kivonult a vállalkozásból, amely így még súlyosabb helyzetbe került. A kizrészvényesek hamarosan a hercegi család ellen fordultak és a válság nemcsak a belga politikai életet érte el, de rossz fényt vetett a Thurn-Taxisokkal oldalági rokonságban álló és gyámsági feladatokat ellátó Ferenc Józsefekre is, aki Lónyayt kérte

⁴⁹ Lónyay-napló, 1870. dec. 29. MOL Filmtár 37156. Ugyancsak érdekes, hogy Lónyay milyennek látta az őt polgári öltönyben fogadó II. Viktor Emanuelt: „Az arcképe után ítélve vártam, hogy kinézése elég tenyeres talpas, de még is meglepett erős kinézése, kövér alakja inkább mészároséhoz hasonló, képe egészséges veres színű, haját, mely gazdag, hátrafésülve hordja, s annyira és oly fekete, hogy festést gyanítani lehet, bajsza és hosszú állszakállá, melyet bizonyos tetszéssel ujjaival fésülget és simogat, szintén nagyon fekete, azokon a mesterséges szín inkább látszik. Szemei nagyok, igen is nyitottak, a tekintete egyenes, kemény, határozott, de nem észnélküli [...] modora nyerses, mégis mindenből, mit tesz és mond, látszik a király, még pedig oly király, ki nemzete, sőt Európa történetében nagy szerepet játszott [...] Bizonyára érdekes, meglepő különös egy alak.”

fel a dolgok rendbetételére. Lónyay ugyan nem tudott olyan gyors és látványos eredményt elérni, mint az előző esetben, de az év végére nemzetközi pénzüintézetek bevonásával sikerült a hercegi család vagyonának jelentős részét megmenteni és a részvényeseket lecsillapítani.⁵⁰

Lónyay igyekezett fontos szerepet kialakítani magának a külügyek terén is. Korábban már láthattuk, a költségvetési ügyeken túl katonai és államjogi kérdésekben is felszólalt a miniszteri konferenciákon. Nem történt ez másként a porosz–francia háború miatt gyakran terítékre kerülő külpolitikai témákkal kapcsolatban sem. Külpolitikai nézeteit azért tartjuk fontosnak röviden áttekinteni, mert a Monarchia által követendő politikáról Lónyay néhány vonatkozásban politikustársaitól eltérő módon gondolkodott.

A Monarchia elitjének döntő részéhez hasonlóan, ő is egyértelműen franciabarát álláspontot képviselt és a francia hadsereg győzelmét biztosnak vélte.⁵¹ Ám már a hadüzenet utáni napokban kifejtette, hogy a Monarchiának semlegesnek kell maradnia a konfliktusban, sőt – ami még figyelemreméltóbb – átmenetileg közelednie kellene Oroszországhoz, hogy időt nyerjen belső viszonyainak megszilárdítására. Udvari körökben siettek barátian figyelmeztetni Lónyayt, hogy az uralkodó előtt ne hangoztassa e véleményét, mert Ferenc József határozottan porosz- és oroszellenes.⁵²

Mindeközben tisztában volt a katonai összecsapás történelmi jelentőségével és megrázó következményeivel is, ezért hiányzott belőle a háborús lelkesedés: „[...] megkezdődik azon borzasztó

⁵⁰ Részletesen lásd Juhász 1941, 390–398.

⁵¹ „Adná az Isten, hogy a mostani háború bennünket érintetlenül hagyjon, békére nagy szükségünk van. Tegnap reggeltől a francia hadsereg mozgásban van, pár nap múlva nagy csatát várnak. A jól informált katonai körökben azt hiszik, hogy ha csak nagy stratégiai hiba el nem követtetik, a franciák győzelme biztos – mi a béke megkötését siettetheti.” Lónyay Menyhért Csengery Antalhoz, 1870. júl. 30. OSZK Kt. Levelestár.

⁵² Lónyay-napló, 1870. júl. 15. MOL Filmtár 37155.

dráma, hol hallatlan nagy seregek, még soha ily tökélyre nem vitt öldöklő fegyverekkel fognak egymással szemben állni, százezrek élete és sok százmillió tőke, annyi munkának és takarékoságnak gyümölcsei fog feláldoztatni [...]” – írta naplójában.⁵³

A sorozatos francia vereségek őt is váratlanul érték, és a kedvezőtlen hírek hatására több napra félretette naplóját. Az események még inkább megerősítették abbéli hitében, hogy a Monarchiának egyfelől Oroszországgal kell jó kapcsolatokat kiépítenie, másfelől a franciák érdekében más államokkal együtt békeközvetítőként kellene fellépnie a konfliktusban. Naplója tanúsága szerint, Andrássyval ellentétben úgy vélte, hogy az oroszokhoz való közeledés nem erősítené a Monarchia szláv népeinek önállósodási törekvéseit, hanem éppen ellenkezőleg, Oroszország hallgatolagos támogatásának kikapcsolásával e mozgalmak is meggyengülnének.⁵⁴ Lónyay álláspontjáról levélben igyekezett meggyőzni Andrássyt, akinek még egy olasz-orosz-osztrák diplomáciai szövetség ötletét is felvetette, megakadályozandó Poroszország befolyásának túlzott megnövekedését.⁵⁵ Ha Andrássy nem is osztotta Lónyay nézeteit, Beust és Potocki 1870 késő nyarán nagy szimpátiával fogadta Lónyay véleményét. Az Oroszországhoz való viszony kérdésben ekkor még megosztott Deák-párt egy része ugyancsak Poroszország ellensúlyozása érdekében foglalt állást.⁵⁶

⁵³ Lónyay-napló, 1870. júl. 28. MOL Filmtár 37155. A háború alatt ugyancsak naplót vezető Eötvös József nagyon hasonló gondolatokat fogalmazott meg: „[...] a hadviselés mesterséggé, vagy nem bánom, tudománnyá vált, melynek célja nem más, mint ez: mily módon lehet legtöbb embert megölni a lehető legrövidebb idő alatt, éppen a legcivilizáltabb népek harcai csak undok mészárlások. És vajon hány meddig fognak ezek még tartani?” Eötvös 1978, 373 (1870. aug. 17.).

⁵⁴ Lónyay-napló, 1870. aug. 12. MOL Filmtár 37155.

⁵⁵ Lónyay Menyhért Andrássy Gyulához, 1870. aug. 9. MOL Filmtár 34861. A levélből aug. 19-i dátummal részleteket közöl Kónyi 1890, I. köt. 15.

⁵⁶ Lásd erről Diószegi 1965, 112–115; Lutz 1979, 209, 241.

Lónyay óvatos formában ismertette véleményét az augusztus 22-i közös miniszteri konferencián is. Angliával és Oroszországgal együttműködve aktív békeközvetítói fellépést tartott kívánatosnak, egyrészt hogy a Monarchia megőrizhesse eddigi helyét az „európai koncertben”, másrészt pedig azért, hogy időt nyerhessen belpolitikai helyzetének rendezésére. Erélyesebb külpolitikai szerepvállalást sürgető álláspontját lényegében minden résztvevő osztotta. Még Andrássy is hasznosnak tartotta az oroszokhoz való közeledést a „jelen pillanatban”.⁵⁷ Ám míg az oroszellenességéről ismert magyar miniszterelnök számára ez csupán időleges taktikai lépést jelentett, addig Lónyay valóban úgy gondolta, hogy a franciák kapitulációja után a Monarchia az oroszoktól többet remélhet. „Nézetem szerint az állás nehéz. A francia legyőzete után, s mert az angol kövér emberhez hasonlít, ki csakis a békét óhajtja, nincs többé már valódi nagyhatalom, mint a porosz és orosz. Az olasz nem igen számít. A mi politikánk feladata más nem lehet, mint a két nagyhatalmat egymástól eltávolítani, ha egyértelemben maradnak, elébb-utóbb végünk van. Az pedig csak az által történhetik, ha az egyikkel vagy a másikkal jó lábbon állunk s az egyik vagy a másik azt hiszi, hogy velünk mehet, reánk számolhat. [...] A kettő közül melyikhez csatlakozzunk? Az oroszhoz impopularisabb, de érdekközösség több lehet az oroszsal. Az orosz ellen fogunk fellépni, anélkül hogy tudnánk, mit kér adni a porosz. [...] Épp nem tudjuk, hogy állunk a porossal, de azt sem, miképp áll az orosz és porosz egymáshoz, s még is vakmerő politikát akarunk vinni” – mondta késő ősszel Vaszilcsikov orosz követségi titkárnak egy magánbeszélgetés során.⁵⁸

Figyelemre méltó azonban, hogy a beszélgetés másnapján tartott minisztertanácsi ülésen már nem adott hangot véleményé-

⁵⁷ *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1870/71*. 1870. aug. 22. A külpolitikai helyzethez lásd Diószegi 1965, 119–133.

⁵⁸ Lónyay-napló, 1870. nov. 13. MOL Filmtár 37156. A találkoztót említi Kónyi is (Kónyi 1890, I. köt. 27).

nek, holott a konferencia kiemelt témája éppen az Oroszországgal szemben kialakítandó külpolitika meghatározása volt. Ehelyett távozott az ülésteremből, hogy az uralkodó engedélyével Meránba siethessen feleségéhez. Feltehetően jobbnak látta, ha különvéleményével nyíltan nem helyezkedik szembe politikustársaival, akik a külpolitikai történések hatására ekkor már elutasították az Oroszországgal való megegyezést.⁵⁹

Lónyay nem maradt érzéketlen a körülötte zajló változások iránt. Egyrészt nem vonhatta ki magát a nagyhatalmi politika eseményeinek hatása (például a német császárság 1871. januári kikiáltása) alól. Másrészt pedig nyilván befolyásolta véleményalkotását az az irányváltás, amely az európai hatalmi átrendeződés nyomán mind a magyar, mind pedig az osztrák külpolitikai gondolkodásban megfigyelhető volt 1870–1871 fordulóján. Személyesen győződhetett meg erről például az éppen ekkor üléselő delegációs tanácskozások külpolitikai felszólalásait hallgatva. A Deák-párti politikusok ugyan aggályukat sem leplezték, de egyöntetűen a nyugati civilizáció értékrendjét képviselő Németországgal való szövetség mellett kötelezték el magukat.⁶⁰

⁵⁹ A tanácskozás háttérében az állt, hogy Oroszország október 30-án körjegyzékben tudatta az európai kormányokkal, hogy magára nézve nem tartja többé kötelezőnek az 1856-os párizsi szerződésnek a Fekete-tenger semlegességére vonatkozó cikkelyeit. Diószegi István Lónyay magatartását a kérdésben így értékeli: „Egyébként nincsenek elgondolásai a helyzetről. Hallgatása azt mutatja, hogy még nem tért magához az orosz »árulás« által okozott meglepetésből.” Diószegi 1965, 176. Ezzel szemben láthattuk, a közös pénzügyminiszter meglehetősen markáns véleménnyel rendelkezett az ügyben, és nem érte meglepetésként az oroszok fellépése. Naplója szerint Lónyay a Monarchia belső nyugalma érdekében a maga részéről hajlandó lett volna teljesíteni az orosz követeléseket. Oroszország fellépéséről és annak fogadtatásáról részletesen lásd Lutz 1979, 342–370.

⁶⁰ A magyar politika Németországhoz való viszonyának alakulásáról lásd Diószegi 1965, 224–233; 1970, 227–250. A legplasztikusabban azonban Eötvös fogalmazott a külpolitika szükséges irányváltásáról és az ezzel kapcsolatos liberális félelemről. Naplójában már 1870 őszén ezeket írta: „Egy óriási küzdelem csirái fekszenek itt, mely kikerülhetetlen. Feladatunk gondoskodni, hogy a magyar e küzde-

Lónyay naplója is szemléletbeli változásról árulkodik. Továbbra is elégedetlen volt ugyan a Monarchia külpolitikai vezetésével, ám 1871 februárjában Oroszországgal szemben már a Németország irányában való tájékozódás szükségességéről ír: „Van-e határozott külpolitikai programunk, tudjuk-e, mit akarunk? Jelen egész politika nem más, mint igyekszünk jól lenni mindenkivel, s azért nem szeret senki, bizalmat sehol sem tudunk gerjeszteni. Szövetségesünk nincs, de nem is lesz, míg mint erős rendezett állam nem állunk, a belviszály gyengékké tett, a gyengére pedig senki se szeret támaszkodni. [...] Ennek ellenében az első teendő lenne megtudni, vajon képzelhető-e egy időre a német császárral és a német nemzettel oly viszonyba lépni, melynél fogva mi ne csak fennmaradhassunk, de a bizonyára bekövetkező orosz viszályba a keleti kérdéssel reá támaszkodhassunk. A mostani külpolitikai vezetés annyira gyarló, hogy még csak azt se tudják, mik Bismarck céljai. Mennyire célszerű lenne az új császár Berlinbe való bevonulására valakit, ki azt megtudni képes, odaküldeni. Én 10 nap alatt tudnám magam eléggé tájékozni.”⁶¹

Naplójában tehát azzal a gondolattal is eljátszott, hogy maga vállalkozik a Monarchia külpolitikáját alapjaiban befolyásoló diplomáciai feladatra. Megítélésünk szerint meglepő felajánlkozása két személyes élményre vezethető vissza. Egyrészt önbizalmát erősítette, hogy nem sokkal korábban sikeresen oldotta meg az uralkodó által rábízott, államközi feszültséget okozó olasz ügyet.

lemnél, mely egyszersmind a szabadság és civilizációé, a germánokkal fogjon kezét. Oroszország állása veszélyes civilizációkra [...]” (1870. aug. 8.) „Valamint Németország győzelmét egész Európára nézve szerencsés eseménynek tartom, úgy a veszélyek előtt, melyek azáltal, hogy e győzelem ily módon vívatott ki, főképp birodalmunkra nézve támadtak, nem hunyhathjuk be szemünket, s főfeladatunk, hogy ezeket a lehetőségig kikerüljük.” (1870. szept. 4.) „Más kérdés az, vajon a német hegemonia üdvünkre lesz-e? Hogy a porosz győzelmek első következtése nem a politikai szabadság lesz, ez bizonyosnak látszik.” (1870. okt. 23.) Eötvös 1978, 366, 383, 399.

⁶¹ Lónyay-napló, 1871. febr. 27. MOL Filmtár 37156.

Másrészt pedig a porosz–francia háború lezárulta (1871. január) és a Hohenwart-válság (1871. október) között eltelt háromnegyed évben Lónyay szerepe lecsökkent, feladatköre ismét pénzügy-technikai kérdések megoldására szűkült, ezért újabb jelentős megbízásra vágyott. Ám ezúttal sem tárta gondolatait az uralkodó vagy politikustársai elé, azokat csupán naplójának vallotta meg. Minden bizonnyal tudnia kellett, hogy külpolitikai kérdésekben – bár az uralkodó többször felkérte álláspontja ismertetésére – mind funkciójánál fogva, mind pedig a többségi vélekedéstől eltérő elgondolásai miatt csak mellékszereplő lehet. Kivételt talán csak az októberi krízis jelentett, amelynek során Andrássyval közösen hatékonyan képviselte a magyar álláspontot, de valójában ekkor sem annyira a külpolitika, mind inkább a Monarchia belső viszonyai körül forgott a vita.

1871 februárjában az uralkodó több hónapi mérlegelést követően Karl Hohenwart grófot nevezte ki Ausztria új miniszterelnökének, aki hamarosan megalakította parlamenten kívüli politikusokból álló kormányát. Hohenwart programjának legfőbb célkitűzése az volt, hogy megteremtse Ausztria belpolitikai stabilitását, amelynek hiányáért elsősorban a korábbi liberális kormányokat tette felelőssé. A hivatalnokkormány működése során számíthatott néhány tartomány (pl. Krajna, Dalmácia, Voralberg, Galícia), valamint az osztrák-német konzervatívok támogatására. A miniszterelnök – elődjéhez, Potockihoz hasonlóan – a belső stabilitás egyik biztosítékát a cseh nemzeti mozgalommal való kiegyezésben látta. A cseh politikusokkal folytatott tárgyalásai során Hohenwart – akinek programjában kezdetben csupán a tartományi jogok mérsékelt kiszélesítése szerepelt – saját parlamenti támogatottságának erősítése érdekében jelentős engedményeket tett. A prágai követeléseket a cseh tartománygyűlés által október 10-én közzétett ún. alapcikkelyek tartalmazták. Az 1867-ben létrejött közjogi struktúra jelentős átalakítását célzó, a dualista centralizmust föderalizmussal felváltani kívánó program, mely

túllépett az egy hónappal korábban a cseh tartománygyűléshez intézett uralkodói leiratban foglaltakon is, heves ellenzést váltott ki a birodalmi tanács legerősebb politikai tömörüléséből, a liberális Alkotmánypártból és a Deák-pártból egyaránt.

Ferenc József súlyos dilemma elé került: kitartson-e a Monarchia belső viszonyainak megszilárdítása érdekében általa elindított, de számos kockázatot rejtő reformkísérlet mellett, vagy térjen vissza a német–magyar hegemoniára épülő dualista struktúra adott formájához, amelynek működési zavarai az 1867 óta eltelt három évben látványosan kiütköztek? Mielőtt döntött, kikérte miniszterei tanácsát. Meghallgatta mind az osztrák, mind a magyar kormányférfiak véleményét, és tanácskozássra kérte fel a közös minisztertanács tagjait is.

A válságot a történeti szakirodalom kellőképpen feldolgozta már,⁶² éppen ezért mi csak arra törekszünk, hogy egy-egy megnyilatkozásán keresztül Lónyay magatartását érzékeltessük az államjogi konfliktusban.

Lónyay elismerte ugyan Hohenwart miniszterelnök politikusi képességeit, és Csehország bizonyos kormányzati autonómiáját (például az önálló kancelláriát) is kész volt elfogadni, ám a federalizmus irányába mutató további követelések (például cseh tartományi kormány) megadása ellen határozottan fellépett. Itt említjük meg, hogy Lónyay nem értett egyet a miniszterelnök programjának egyéb elemeivel sem, így például a birodalmi tanács főrendi házának megszüntetésével és a választójog kiterjesztésével, de az Ausztria belügyeit érintő programpontok bírálatától rendszerint tartózkodott.

Az államjogi struktúra átalakításának kérdésében elfoglalt elutasító álláspontját elsősorban az a vélekedése motiválta, mely szerint a csehek példáján hamarosan a horvátok is felbuzdulhatnak, és önállósodási törekvéseikkel (különösen a pénzügyek

⁶² Lásd pl. Zachar 1981, 132–161; Diószegi 1998, 115–142; Urban 1994, 348–375.

terén) veszélybe sodorhatják Magyarország egységét és stabilitását.⁶³ Leegyszerűsítve: amikor a csehek ellen beszélt, valójában inkább a horvátokra gondolt. Naplója alapján arra következtünk, hogy Lónyay magatartását a Hohenwart-féle reformkísérlettel kapcsolatban alapvetően ez a veszélyérzet határozta meg. A tárgyalások során ennek elkerüléséhez keresett alkotmányjogi és összmonarchiai érveket.

Már október elején, a cseh alapcikkelyek megjelenése előtt figyelmeztette az uralkodót, hogy a birodalom trialista átalakítása több ponton sérti a kiegyezési törvényt, és nem felejtette el hozzatenni, hogy ez az álláspontja Deáknak is. A kezdetben vonakodó Andrássyt is határozott közbelépésre sarkallta, jobb felkészülését segítő, jegyzetekkel látta el számára az 1867: XII. tc. egy német nyelvű példányát.⁶⁴ Mindeközben többször találkozott Hohenwarttal is és megpróbálta programja mérséklésére bírni.

Lónyay másik érve, amelyet a minisztertanácsi üléseken és a király előtt egyaránt hangoztatott, inkább összmonarchiai szempontokat mérlegelt. A birodalom pénzügyeinek kezelőjeként az volt a határozott véleménye, hogy a cseh törekvések a Monarchia amúgy sem túl kedvező pénzügyi helyzetére károsan hathatnak. Egyrészt mert a bizonytalan jogi és belpolitikai helyzet tovább rontja a birodalom hitelképességét, másrészt mert követeléseik fel-

⁶³ Lónyay-napló, 1871. okt. 1. MOL Filmtár 37156. „[...] akinek kezében van a pénz, az az úr, s annak magyar kézben kell maradni, inkább legyen terhes a kiegyezés a magyar pénzügyekre, de ne legyen megsemmisítve az egységes magyar pénzügyi kormányzat” – írta a horvát törekvések kapcsán. Azt, hogy Lónyay félelme nem volt alaptalan, mutatja a határőrvidéken kirobbant felkelés és Josip Juraj Strossmayer diakovári püspökkel folytatott beszélgetése is. A főpap, aki a Horvát Nemzeti Liberális Párt egyik vezetőjének számított, részletesen ismertette követeléseiket: az 1868-as horvát kiegyezés (különösen a pénzügyi vonatkozások) felülvizsgálata; az egyenes adók feletti önrendelkezés; nagyobb jogkör a horvát miniszternek (például a pénzügyekben); a bánt ne a magyar kormányfő ellenjegyzésével nevezze ki a király; a Határőrvidék felügyelete pedig a horvátok igazgatása alá kerüljön, lásd Lónyay-napló, 1871. okt. 27. MOL Filmtár 37156.

rúgják azokat a kereskedelmi és pénzügyi egyezményeket, amelyeket az osztrák és a magyar fél hosszú egyeztetések után a közös érdekű ügyek rendezésére kötött (például a kvótamegállapodást, illetve a vám- és kereskedelmi szövetséget).

Mind Andrássy, mind Lónyay világosan rámutattak aggályaikra azon, a válság szempontjából döntő jelentőségű tanácskozáson is, amelyet az uralkodó elnökletével, a közös miniszterek és a magyar miniszterelnök, valamint – rendhagyó módon – az osztrák kormány és a király személye körüli magyar miniszter részvétele mellett október 20-án tartottak. A két politikus között egyfajta munkamegosztás működött: Andrássy elsősorban jogi, Lónyay pedig inkább pénzügyi ellenvetéseket fogalmazott meg.⁶⁵ A többórás megbeszélés uralkodói döntés nélkül ért véget, de többségben voltak a cseh követeléseket elutasító vélemények (a magyarokon kívül Beust és a Hohenwart-kormány pénzügyminisztere, Ludwig Holzgethan foglalt állást ellenük). Az ezt követő néhány nap bizonytalanságban telt, Ferenc Józsefnek idő kellett annak eldöntésére, hogy birodalma belső stabilitását melyik jogi és politikai konstrukció szolgálja inkább. Lónyay mindenesetre bizakodó volt: „[...] gr. Andrássy ritka eréllyel s nagy szuverén-

⁶⁴ Lónyay-napló, 1871. okt. 2. MOL Filmtár 37156. „Erre figyelmeztettem, hogy mint magyar miniszterelnöknek, kivált miután Ófelsége felhívatta, igen érdeklében áll ily lényeges és az alkotmányos viszonyokba mélyen belevágó ügyekbe befolyjni, különösen, miután a cseh kiegyezési tervezet által a közösügyi törvény is érintve van.”

⁶⁵ A tanácskozás valójában nem egy közös minisztertanácsi konferencia, hanem egy rendhagyó, kibővített osztrák kormányülés keretei között zajlott. Lásd erről Somogyi 1996, 167; *Protokoll des zu Wien, am 20. Oktober 1871 abgehalten Ministerrates unter Ah. Vorsitze Seiner Majestät des Kaisers* (a jegyzőkönyv gépiratát lásd a közös minisztertanácsi jegyzőkönyvek átiratai között, az MTA Történettudományi Intézetében). Lónyay naplója több érdekes adalékkal járulhat hozzá a nap történéseinek megismeréséhez, hisz „sok egyes érdekes részletet hagyott ki a jegyzőkönyvvezető, ki valóban csudálatos türelemmel és kitartással jegyeztet 5 1/2 óra hosszat”. Lónyay-napló, 1871. okt. 20. MOL Filmtár 37156.

nel képviselte a magyar szempontokat s a monarchia érdekeit. Tegnap délután 1-től 6 óráig volt a felség elnöklete alatt egy nagy miniszteri tanács, hol alkalmunk volt mindnyájunknak kifejezni nézeteink. Gyula túlhaladta önmagát. Adja az Isten, hogy a tegnapi napi benyomás maradandó legyen. Ma még egy újabb szűkebb körű tanácskozás várható” – írta Csengerynek.⁶⁶

A Csengerynek említett egyeztetésre végül is 22-én került sor. Lónyay külön hangsúlyozza naplójában, hogy az uralkodó kérésére a jegyzőkönyvvezetés ezúttal elmaradt. A minisztertanácsi ülést a király vezette, és azon csak Beust, Lónyay és Andrássy vettek részt. Ferenc József végső álláspontjának kialakítása előtt azt igyekezett felmérni, hogy milyen következményei lehetnek annak, ha a cseh követeléseket elutasítja. A két magyar politikus úgy vélekedett, hogy a cseh politikai elit tiltakozásától nem kell tartani, mert előbb-utóbb úgyis elfogadják majd a fennálló struktúrát. Ellenkező esetben viszont a birodalom a föderalizmus irányába tenne egy komoly lépést, és várhatóan a magyarországi nemzeti-ségek hangja is felerősödne. Ez viszont nem csak Magyarországot gyengítené meg, de a politikai bizonytalanság az egész birodalom fejlődését megakasztaná. Végül kijelentették, hogy ha a cseh törekvések sikerrel járnának, egyikük sem vállalná az ország irányítását. Andrássy és Lónyay ezzel tehát az uralkodót egyértelmű választási helyzet elé állította. Ferenc József ekkor, hirtelen félbeszakítva a tárgyalást, bosszúsan eltávozott.⁶⁷ A következő néhány napon az uralkodó sorra fogadta a cseh politikusokat és több ízben egyeztetett az osztrák kormány tagjaival is. Andrássy és Lónyay a kényszerű bécsi várakozás napjaiban sétáik alkalmával többször láthatták a Burg lépcsőinél várakozó fekete fiákeresek hosszú sorát.

⁶⁶ Lónyay Menyhért Csengery Antalhoz, 1871. okt. 21. OSZK Kt. Levelestár. E napok eseményeiről részletesebben lásd Wertheimer 1910–1913, I. köt. 716–747.

⁶⁷ Lónyay-napló, 1871. okt. 22. MOL Filmtár 37156.

A Hohenwart-féle államjogi kísérlet végül kudarccal zárult. A fennálló közjogi struktúra és a föderalizmus irányába mutató konzervatív reformtörekvések összeegyeztethetetlennek bizonyultak. Ferenc József körültekintő mérlegelés után október 30-án elfogadta osztrák miniszterelnöke lemondását.

Lónyay e rendkívüli helyzetben a feltétlen lojalitás helyett a hosszú tárgyalások során 1867-ben kialakított közjogi rendszer változatlan fenntartása mellett való határozott kiállást választotta. Az előző napok politikai fejleményeinek tanulságát testvéréhez írt leveleiben így összegezte: „Most részleteket nem közölhetek veled, csak azt az egyet mondhatom, hogy mint becsületes emberek őszintén és minden tartózkodás nélkül megtettük a monarchia, az ország és a felség irányában kötelességünket. Politikai életemben a legérdekesebb idők egyike az elmúlt hét!” „Sok és nagy dolgunk volt az elmúlt napokban. Nehezemre esett a Felséges Úr kedvenc eszméjével magamat ellentétbe helyeznem, de meg kellett tenni.”⁶⁸

Mint azt már írtuk, Lónyay vágyott visszatérni a magyar belpolitika színpadára, annak ellenére, hogy rendszerint kitérő választ adott beszélgetőpartnerei erre vonatkozó kérdésére. Várta a kedvező alkalmat. Jó előjelnek tekintette a grófi cím elnyerésén túl azt is, hogy 1871 májusában az MTA elnökévé választották. Végül a Hohenwart-válság teremtett számára lehetőséget arra, hogy elfoglalja az ország miniszterelnöki székét. Wertheimer Ede Andrassy Gyuláról írott monográfiájában határozottan állítja, hogy Lónyay tudatos intrikával és ügyes háttértárgyalásai révén maga is siettetete Beust távozását és saját kormányfői kinevezését.⁶⁹ Kutatásaink erre vonatkozóan nem szolgáltatnak bizonyítékot. Ám, ha így is történt volna, a várható politikai fordulat Lónyayt mégsem töltötte el felhőtlen örömmel: „Beust állása bizonytalan és így az én

⁶⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1871. okt. 22. és 29. (idézi Kónyi 1890, II. köt. 219, 221).

⁶⁹ Wertheimer 1910–1913, I. köt. 705, 760. A szerző Orczy Béla naplójára hivatkozik állítása alátámasztására.

jövöm se biztos. Meglehet könnyen, hogy rövid időn belül pakolni kell s menni le Budára, megvallom, igen félek ettől, ezt azonban még ne beszéld kérlek tovább” – írta testvérének.⁷⁰ Naplójából tudjuk, aggasztónak tartotta a kormányzat addigi teljesítményét és nyomasztotta a visszatérését övező széles körű bizalmatlanság. Csak remélhette, hogy mindkettőn sikerül változtatnia.

⁷⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1871. okt. 29. MOL Filmtár 34861. (Kónyi ezt a mondatot már nem idézi munkájában.)

A BIZALMATLANSÁG KORA:

A KORMÁNY ÉLÉN

Kormányalakítás

Lónyay miniszterelnöki kinevezése először 1870 őszén merült fel, tehát csak alig néhány hónappal azután, hogy Bécsbe távozott és elvállalta a közös pénzügyminisztérium vezetését. Ezt követően 1871 kora tavaszán és végül októberben láttak napvilágot kinevezésével kapcsolatos híresztelések. A forrásokból kitűnik, hogy Lónyay hazahívása rendszerint akkor merült fel, amikor Bécsben Beust közös külügyminiszter pozíciója meggyengült (különösen a francia–porosz háború és az ún. Hohenwart-krízis idején). A kombinációk szerint Beust helyét Andrassy Gyula magyar miniszterelnök foglalhatná el, az ő posztjára pedig Lónyay jöhetne le Bécsből.

Lónyay bécsi munkájával az uralkodó elégedett volt, bizalma vele szemben töretlen, így szükség esetén nem látta akadályát esetleges miniszterelnöki kinevezésének. Mindenképp el akarta kerülni továbbá, hogy Andrassy Bécsbe hívásával a három közös miniszterből kettő magyar származású legyen (öt évtizedre szóló gyakorlatot alakítva ki ezzel), így praktikus okokból is jó és tapintatos megoldásnak tűnt Lónyay Pestre küldése.

Azonban, míg Bécsben Lónyayt támogatás övezte, addig Pesten kinevezésének lehetőségét szinte teljes elutasítással és bizalmatlansággal fogadták. Különösen igaz ez volt kollégáira, régi miniszter-társaira. Élénken emlékeztek még a Lónyayval együtt töltött több

mint három év konfliktusaira, amelyek során megtapasztalhatták Lónyay hajthatatlanságát az egyes tárcák túlzott költségvetési követeléseivel szemben, megismerhették határozott kormányzati elképzeléseit, érzékelhették Andrásytól jelentősen elütő politikálási stílusát. Az Andrassy-kormánynak szinte mindegyik tagja már jó előre aggodalmait hangoztatta Lónyayval szemben. Bittó István igazságügy-miniszter attól félt 1870 szeptemberében, hogy ha Lónyay lesz a miniszterelnök, akkor a kormánypárt hamarosan szétesik.¹ Eötvös József kultuszminiszter egy hosszú és feszült beszélgetésben nyíltan elmondta Lónyaynak, hogy alkalmatlannak tartja a miniszterelnöki tisztségre,² Rajner Pál belügyminiszter és Andrassy Gyula felesége, Katinka ugyancsak óvta a poszt elvállalásától. Lónyay tehát világosan érzékelte a hideg pesti fogadtatást: „[...] félnek tőlem, csakis kritikus viszonyok közt s ha a rendetlenség még inkább terhükre lesz, vennék szívesen, ha én állanék a kormány élére.”³ Lónyay ezért megnyugtatta – de egyúttal meg is fenyegette – politikustársait: nem akar miniszterelnök lenni, mert több ponton nem ért egyet az Andrassy-kormány halogató politikájával, saját határozott elképzeléseit viszont a kormánypárt nagy része nem támogatná. Ha kormányfő lenne, akkor sok mindennek meg kellene változnia.

A Lónyayval kapcsolatos kombinációk azonban nem halkultak el. 1871 februárjában egy bécsi holland diplomata például arról a pletykáról tájékoztatta miniszterét, mely szerint Andrassy külügyminiszteri kinevezése után Lónyay alakítana konzervatív

¹ Ismeretlen levele Lónyay Menyhérthez, 1870. szept. 4. MTAK Kt. Ms. 5305/120. A levél írója szerint Deák ezt elképzelhetetlennek tartotta és nagyon megszidta Bittót. Castellane pesti francia főkonzul is Lónyay lehetséges kinevezéséről tudósítja kormányát 1870. november 17-én (lásd erről Diószegi 1998, 98).

² Eötvös 1978, 393–394 (1870. okt. 4.). Eötvös magát sem tartotta alkalmasnak a tisztség elvállalására és ezzel Lónyay is egyetértett.

³ Lónyay-napló, 1870. okt. 28. MOL Film tár 37156. Lónyay ezen a napon rögzítette naplójában az elmúlt két hét történéseit.

színezetű kormányt.⁴ Egy hónappal később pedig Kállay Béni belgrádi konzul értesült úgy, hogy Lónyay saját miniszterelnöki kinevezését készíti elő.⁵

A Lónyayra vonatkozó találgatások 1871 őszére beigazolódtak. A Hohenwart-kísérlet bukása nyomán Beust pozíciója végleg megrendült, a többéves szolgálat lassan felőrölte a személyével szemben tanúsított uralkodói bizalmat, így november 6-án kénytelen volt beadni lemondását. Utódát, Andrássy Gyulát az uralkodó 1871. november 14-én nevezte ki.⁶ A forrásokból jól látható, hogy a személycseréről folyó háttértárgyalások már Beust lemondása előtt egy héttel megkezdődtek. Lónyay naplójában október 31-én írt először lehetséges miniszterelnöki kinevezéséről, sőt másnap már Tisza Kálmán is felkereste Bécsben és a magyar belpolitikáról beszélgettek.⁷ Testvérét, Lónyay Albertet november 3-án értesítette a készülődő „nagy változásokról”.⁸ November 6-án Kerkapoly magyar pénzügyminiszter is előrelátóan kiutazott hozzá és ismertette álláspontját a hazai vasútépítések finanszírozásával kapcsolatban.⁹ Andrássy a másnapi minisztertanácson közölte a rémült miniszterekkel, hogy Lónyay kinevezése biztosra vehető, bár ő mindent elkövetett, hogy ez ne következzen be.¹⁰ Andrássy ugyanis korábban Eötvöst próbálta rábírni e poszt elvállalására, majd annak halála után Szlávy József kereskedelmi minisztert kívánta

⁴ Br. Heeckeren jelentése, Bécs, 1871. febr. 19. Algemeen Rijksarchief, Gravenhage Archiven von Nederlandse Gezantschappen Oostenrijk. Wenen, Kart. 649. A forrást Ress Imre bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton köszönök meg.

⁵ Kállay Béni naplója [a továbbiakban: Kállay-napló], 1871. márc. 17. MOL P 344. 33. k. Kállay Orczy Béla külügyminisztériumi osztályfőnök levelére hivatkozik naplójában.

⁶ A személycsere okairól és fogadtatásáról lásd Diószegi 1998, 147–153.

⁷ Lónyay-napló, 1871. okt. 31. – nov. 1. MOL Filmtár 37156.

⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1871. nov. 3. MOL P 470. 1. cs.

⁹ Lónyay-napló, 1871. nov. 6. MOL Filmtár 37156.

¹⁰ Pauler Tivadar: Napi jegyzetek. II. köt. [a továbbiakban: Pauler-napló]. 1871. nov. 7. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2.

utódjául megtenni. Eötvös rossz idegeire és tudós alkatára hivatkozva utasította el a lehetőséget, Szlávynak 1871 őszén pedig nem sikerült kellő párttámogatást szereznie, de nem álltak ki mellette minisztertársai sem. Andrassy fejében az előző hetekben még az is megfordult, hogy Lónyayt konstantinápolyi nagykövetté nevezeti ki.¹¹ Végül utolsó lehetőségként november 9. táján felvetette egy provizórium lehetőségét is, amelynek értelmében a kormány vezetését ideiglenesen a rangidős miniszter venné át (Andrassy feltehetően Wenckheim Bélára, a király személye körüli miniszterre gondolt), Lónyay pedig egyszerű főrendiházi tagként kapcsolódna be ismét a hazai politikába és próbálná a kormánypárt többségét elképzelései támogatására rábírní. Lónyay Andrassy magatartásával kapcsolatban a következőket jegyezte fel naplójába: „Mindebből világosan látszik, hogy ha csak lehetséges lett volna kikerülni, bizonyára gr. Andrassy szívesen került volna ki az én miniszterelnökségemet, miután meg lévén győződve arról, hogy én önállólag fogok állani irányában, holott ha bármelyik a jelenlegi minisztertársak közül foglalta volna el a miniszterelnökséget, Andrassy azon befolyást, melyet eddig gyakorolt, a jövőben is gyakorolta volna.”¹²

November 11-re azonban kiderült, hogy sem a király, sem Deák nem támogatja Andrassy ötletét, mert az csak tovább növelné a belpolitikai bizonytalanságot, inkább azt tanácsolták a minisztereknek, hogy próbáljanak megegyezni Lónyayval. Fontos hangsúlyozni tehát, hogy Deák nem ellenezte Lónyay kinevezését. Véleményünk szerint Lónyay mellett szóltak eddigi politikusi sikerei, a kiegyezéssel megteremtése körül játszott szerepe, a királynak és a párt egy kisebb részének a kifejezett támogatása,

¹¹ Andrassy környezetéből értesült erről mind Kállay, mind Lónyay. Lásd Kállay-napló, 1871. nov. 25. MOL P 344. 33. k.; valamint Lónyay-napló, 1871. okt. 1. MOL Filmtár 37156.

¹² Lónyay-napló, 1871. nov. 15. MOL Filmtár 37156. (Lónyay visszatekint a korábbi napok eseményeire.)

illetve az, hogy elfogadta és határozottan meg is kívánta valósítani az 1869-es trónbeszédben foglalt reformterveket.

Este 8 órakor az Andrássy elnökletével megtartott minisztertanácson találkoztak másfél év után először testületileg a miniszterek Lónyayval. A fogadtatás meglehetősen gyászos hangulatban zajlott le: „Megelőző nap hallottam, hogy egy nagy ebéd volt Andrásynál, melyen minden miniszter részt vett s ott búcsúzkodtak Andrásytól s nagy aggodalommal néztek a jövőbe. Megvallom, midőn beléptek egyenkint, ezen aggodalomnak kifejezése volt nyilván látható rajtuk, csak Wenckheim volt szokott módja szerint kedélyes és a jövőt kedvező alakban látta” – írta Lónyay.¹³ A kormányülésen Lónyay ismertette programját, valamint szó esett az esetleges személyi változtatásokról is. Egyrészt Lónyay kívánt néhány poszton személycserét, másrészt a miniszterek közül többen is kifejezték távozási szándékukat. Lónyay naplójában egyedül csak Pauler Tivadar kultuszminiszter nevét említette meg, akinek elismerte ugyan szaktudását, de úgy vélte, hogy nem tud majd kellő befolyást gyakorolni az egyházi vezetőkre a közelgő képviselőválasztások alkalmával, ezért szerette volna elérni távozását.¹⁴ Ennek ellenére közvetett adatokból tudható, hogy más kormánytagok menesztésén is gondolkodott.¹⁵ Másrészt Kerkapoly, Szlávay és Tisza Lajos közmunka- és közlekedésügyi miniszter feltételekhez kötötték maradásukat, sőt Kerkapoly felvette, hogy Lónyay egyúttal vállalja el a pénzügyek irányítását is.

¹³ Lónyay-napló, 1871. nov. 15. MOL Filmtár 37156.

¹⁴ Lónyay-napló, 1871. nov. 15. MOL Filmtár 37156. Maga Pauler is távozni akart Lónyay kinevezésekor, lásd Pauler-napló, 1871. nov. 9. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2.

¹⁵ Egyrészt az 1872 folyamán papírra vetett és az iratai között található miniszteri listákból, másrészt az 1873-ban megjelent *Közügyeinkről* című könyv kormányzati struktúráját átalakító elképzeléseiből következtetünk erre. De a Lónyayhoz közel álló *Reform* című napilap információi is erre utalnak, lásd pl. *Reform*, 1871. nov. 8. (309. sz.).

A három miniszter arra próbálta rábírní a kormányfőjelöltet, hogy támogassa az általuk előzetesen a bécsi Creditanstalttal aláírt tízéves hitelszerződést belföldi vasutak építésére. Lónyay véleménye viszont az volt, hogy a szerződés párhuzamos vonalak létrejöttét eredményezné, s roppant nagy állami szerepvállalást igényelne. A másnap is folytatódó vita végén abban állapodtak meg, hogy ha a minisztertanács többsége támogatni fogja és a képviselőház is megszavazza a szerződést, akkor Lónyay belenyugszik a döntésbe, azonban figyelmeztette őket, hogy ő semmilyen fórumon sem fog támogatólag felszólalni az ügy mellett. Ez lényegében a szerződés elvetését jelentette, ám az érintett miniszterek nem kívánták tovább élezni a helyzetet, ezért beletörődtek a kompromisszumba (a szerződés nem is került a Ház elé).¹⁶

Lónyay tehát elkönnyvelhette első sikerét, bár ezekben a napokban ő is engedni kényszerült. Az uralkodó határozott kérésére ugyanis személyi változtatások nélkül kellett átvennie Andrásy kormányát. Az uralkodó egyrészt nem kívánta fenntartani az átmeneti helyzetet (a magyar költségvetési vita és az osztrák kormányválság idején) és hagyni, hogy a kormányzati eliten belül tovább mérgesedjen a viszony, másrészt gesztust is kívánt tenni Andrásy felé azzal, hogy miniszterelnöki tevékenységének elismeréseként nem változtat kormánya összetételén. Egy kormány átalakítására ugyanis annak elégtelen működése miatt szokott sor kerülni, most azonban csak a kormány feje távozott magasabb pozícióba. Az uralkodó abban bízhatott, hogy a feszült napok elmúlásával a kormányzati politikusok közötti ellentétek is lecsendesednek, Lónyay pedig azzal vigasztalhatta magát, hogy a következő nyáron egy nagy fölényel megnyert választás után több lehetősége lesz a kormány átalakítására. Miniszterelnöki ambíciói

¹⁶ Lónyay-napló, 1871. nov. 15. MOL Filmtár 37156. Annak ellenére, hogy a szerződés ügye nem került hivatalosan nyilvánosságra, élénk vita kezdődött róla a lapokban.

feltehetően ekkor még elnyomták az őt övező és később végzetesé váló bizalmatlanság felett érzett aggodalmait.

Az uralkodó 1871. november 14-én nevezte ki Lónyayt miniszterelnökké, majd közvetlenül ezután Lónyay előterjesztésére megerősítette hivatalában az Andrássy-kormány valamennyi volt miniszterét. A miniszterek ismételt kinevezését előterjesztésében az új kormányfő „az ügykezelés folytonosságával” és „más fontos érdekekkel” indokolta.¹⁷ Az előzmények tükrében azonban tudjuk, hogy ezek az érdekek elsősorban nem Lónyaynak voltak fontosak.

Lónyay másnap megtartotta az első minisztertanácsi ülést, melyen a bizalmatlanság szinte tapintható volt. Pauler saját érzéseit ekként jegyezte le: „[...] rövid miniszteri tanács, hol [a] holnapi rendjét megtárgyaljuk. Egész engem nem örvendeztetett, valami kellemetlen érzület lep meg és attól tartok, amikor Lónyay igen barátságos, hogy a jövőben meghasonlás lesz.”¹⁸ A korabeli napilapok többsége is baljós sejtéseket fogalmazott meg a régi-új kormány belső összhangjával kapcsolatban. A *Reform* szerint a kormányválság látszólag megoldódott, ám „megmaradt annak szelídebb alakja, a csendes aggodalom a párt és a kormány zavartalan főnállásáért”. Mivel a kormány összetétele változatlan maradt, így „ez nem jelent többet vagy kevesebbet, mint hogy a krízis elnapolva, vagy inkább egy időre állandósítva van”. Megjegyzi a lap továbbá, hogy Andrássy fokozatosan saját képére formálta a kormányt, ezért a testület egyre inkább elvesztette kapcsolatát a Deák-párttal. Lónyaynak tehát nehéz dolga lesz, de a párt és a kormány viszonyán változtatnia kell. Visszautasította végül az ellenzéki lapok Lónyay konzervativizmusáról, erőszakosságáról és a korrupcióval szembeni engedékenységéről szóló aggodalmait.¹⁹

¹⁷ Lónyay Menyhért felterjesztése az uralkodóhoz, 1871. nov. 14. MOL K 26. 1871-IX-1656. 43. cs.

¹⁸ Pauler-napló, 1871. nov. 15. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2.

¹⁹ *Reform*, 1871. nov. 16. (317. sz.).

A kormányra jutás vesződése után Lónyay – a korabeli parlamentáris szokásjognak engedelmességgel – igyekezett országgyűlési képviselőnek is megválasztatni magát. Erre az első alkalom a Temes megyei Versecen kínálkozott december 26-án, amit sikerrel ki is használt. Örömebe azonban üröm is vegyült, mert két nappal később zempléni hívei Andrassy Gyula korábbi kerületében is felléptették, ám itt a helyi (balközép párti) másodalispánnal szemben vereséget szenvedett (37 szavazattal kapott kevesebbet). Az ellenzék természetesen felnagyította a miniszterelnök felett aratott névleges győzelmet, és a nyilvánosság előtt lényegében sikerült elfednie a két nappal korábbi valóságot.²⁰

Kormányprogram

1870 őszen Eötvös József Lónyayval folytatott beszélgetése során két dolgot nehezményezett politikustársa felfogásában. Egyrészt nem értett egyet Lónyaynak azzal a gondolatával, mely szerint Magyarország az „alkotmányos szabadság” jelenlegi fokán kormányozhatatlan, ezért a nemzet érdekében megszorításokra van szükség. Ezt bizonyítja Lónyay szerint Poroszország példája is, amely Bismarck határozott és erélyes intézkedései nyomán – épp beszélgetésük idején – Európa vezető hatalmává válik és a német nemzeti egység megteremtője lesz. Eötvös szerint viszont az állam szerepének növelése és a magyar szupremácia hangsúlyozása kifejezetten káros volna Magyarország számára. Eötvös Bismarck

²⁰ Még tisztázásra vár, hogy kik jelölték Lónyayt Zemplénben. A *Reform* szerint a református miniszterelnök bukását egy helyi „katolikus párt” áskálódása okozta (1871. dec. 31. 360. sz.). Lónyay vereségét megörökítette például Kecskeméthy Aurél Lónyay miniszterelnökségéről rajzolt vázlatában (Kecskeméthy 1874, 188), valamint az 1913-ban megjelent *Politikai Magyarország* című munka is (Szász J. / főszerk./ 1913, 324, 327). Lónyay választási szerepléséről bővebben lásd Cieger 1997, 245, 268.

(és így Lónyay) politikáját reakciósként és az alkotmányos elveket figyelmen kívül hagyóként írta le, Lónyayt pedig törtető és zszarnoki hajlamú politikusnak tartotta.²¹ Lónyay naplójában természetesen eltérően látta az ország jelenét és jövőjét. Érzékeltette Eötvössel, hogy az Andrássy-kormány „halogató, simogató és tétlen” magatartásával nem ért egyet, az országban ugyanis rendetlenség uralkodik, hiányzik az egységes és határozott vezetés, számos fontos törvény és kormányzati döntés késik, a végrehajtható hatalom gyenge. „Megmondám neki, hogy ha elébb menthető volt [a] laissez faire laissez aller politika, a mostani háború után (miután csak az esetben lehet a birodalomnak és így nekünk biztos jövőnk, ha belsőleg konszolidált viszonyokat teremtünk itt és Ausztriában is) erélyel kell kormányozni.”²²

Eötvös másik, nem éppen hízelgő megállapítása pedig az volt, hogy Lónyay – ellentétben vele – „mit az államról életében önállólag gondolt, talán nem töltene be három nyomtatott lapot”. Ennek ellenére szerinte a mai gyakorlatias kor jobban kedvez Lónyaynak, a döntések hosszas mérlegelésén és az elméleti okoskodáson – úgy tűnik – az idő túllépett. „Ki valamit elérni akar, tartsa szem előtt a célt, s haladjon bátran előre, nem gondolva avval, ha néha oly helyre lép is, hol magát bemocskolja” – jegyzi meg keserűen.

Lónyay munkái valóban nem tartalmazzak hosszú államelméleti fejtegetéseket, témájuk rendszerint gazdaságpolitikai. Jegyzeteiből tudjuk azonban, hogy többször felmerült benne egy átfogó, a gyakorlati kérdések mellett államelméleti és nemzetpolitikai problémákat is érintő munka megírása. A könyv azonban sosem készült el, mert az Eötvös által megszólalt gyakorlati (gazdasági) teendőik fontosabbnak bizonyultak Lónyay számára: „[...]

²¹ Eötvös-napló, 1870. okt. 4. {Eötvös 1978, 393–394 (1870. okt. 4.).} A beszélgetésre a francia–porosz háború idején került sor.

²² Lónyay-napló, 1870. okt. 28. MOL Filmtár 37156. Igen kivételes, hogy az Eötvös–Lónyay-féle beszélgetésről mindkét érintett készített – természetesen eltérő szempontú – feljegyzéseket és ezek fenn is maradtak.

a politikai és közéletől búcsút vettem, az is lemondott rólam, de nincsen kizárva az irodalmi tevékenység, csak az Isten adja, hogy a bérletet keresztül vigyem, sürgős terheim lerójam [...] egy hosszú könyvet lehetne írni, ahhoz azonban mindenképp felett nyugalom [...] és rendezett anyagi viszonyok, független viszonyok kellemenek” – reménykedett még halála előtt két évvel is.²³

Hátrahagyott könyvvázlataiból azonban két markáns – Eötvös által is érzékelt – gondolat mindenképp kiemelhető. Egyrészt a végrehajtott hatalom megerősítését hangsúlyozta és hibásnak tartotta a magyar parlamentarizmus működését. Elítélte a közjogi törésvonal mentén szerveződő pártrendszert, az örökös pártoskodást, az ellenzék parlamentarizmust lejárató magatartását (Lónyay szerint szakítani kell a rendi világot idéző sérelmi politizálással), hiányolta a törvények tiszteletét és a társadalmi összefogást. „Akard a rendet, a szabad intézménnyel józanul párosult rendet – tehát erős kormányt, rendszeres parlamentet [...]” – összegezte gondolatait.²⁴

Vázlatainak másik visszatérő gondolata a nemzeti érdekeket, sajátosságokat lekicsinylő absztrakt liberalizmus (Lónyaynál: „kozmpolitizmus”) elutasítása. A nemzeti elvet feltétlenül az egyéni szabadság elé helyezte gondolkodásában: „Magyarország magyar legyen, tehát ne csak azt nézzük, mi liberális, mi demokratikus, de mi mellett a Sz. Ist. [Szent István-i állam] épsége és Magyarország magyar maradjon. Ez áll nálam mindenképp felett, ennek még a szabadságot is alárendelem.”²⁵ A kozmpolitizmus képviselőit pedig indulatosan így jellemezte: „Hollók ők, kik a fényes után kapkodnak, gyermekek, kik tüzes üszökkel játszanak. Ha Magyarország nem lehet nagy és magyar, Svájcban, Angliában,

²³ Lónyay Menyhért naplójegyzete, 1882. nov. 23. MTAK Kt. Ms. 5306/8.

²⁴ Lónyay Menyhért könyvvázlata, 1872 körül. MTAK Kt. Ms. 5306/23a.

²⁵ Lónyay Menyhért beszédvázlata a párttanácskozmány előtt, 1872 körül. MTAK Kt. Ms. 5306/22a.

Amerikában, Párizsban is élhetsz, ha kell rend, családi élet és unalom, de tudományosság, eredj Németországba [...]”²⁶

Lónyay e nézeteivel nem állt egyedül az 1870-es évek magyar politikai gondolkodásában. A hazai (és európai) liberális politikai gondolkodás fő árama ugyanis erre az időszakra paradigmaváltáson ment keresztül. A liberalizmus mozgalmi időszakát felváltotta a berendezkedő liberalizmus korszaka. Ez a hosszú és több lépcsőfokot tartalmazó út már 1849 után kezdetét vette, 1867-ben a liberálisok hatalomra kerülésével azonban egy új szakaszához ért. A magyar szabadelvű politikusok eszmerendszerében a kormányzás gyakorlata során a liberális elvek az államközpontúsággal és a nemzeti elvvel kapcsolódtak össze. Az absztrakt liberalizmus szemszögéből nézve úgy tűnt, hogy a hazai liberalizmus konzervatív felhangokat kapott. Programjukban a rend iránti vágy, az erélyes kormányzás, az állam nagyobb beavatkozása, valamint a nemzeti hagyományoknak és a magyar faj érdekeinek a védelme azonban együtt volt jelen a haladásba és a modernizációba vetett hittel, a hatékony polgári intézményrendszer megeremtésének követelésével, a rend pedig a szabadsággal és az alkotmányossággal párosult.²⁷ Az Eötvös és Lónyay felfogása között feszülő ellentét értelmezhető tehát a mozgalmi korszak liberalizmusa (melyet hazai vonatkozásban például – nagy belső konfliktusok árán – Eötvös és Deák képviselt) és az újraértelmezett (állam- és nemzetelvű, gyakorlatiasabb), berendezkedő liberalizmus közötti különbségként is. Fontos azonban azt is hangsúlyozni, hogy álláspontunk szerint Lónyay „etatizmusa” elsősorban a végrehajtott hatalom jogosítványainak megerősítéséből, hatékonyabbá tételéből és nem a (például a gazdaságba vagy a kultúrába való) állami beavatkozás növelésének szándékából fakadt (ezt mutatta már

²⁶ Lónyay Menyhért könyvvázlata, 1872 körül. MTAK Kt. Ms. 5306/23a.

²⁷ Bővebben a kérdésről két kiváló tanulmány ad tájékoztatást: Schlett 1994 (a szerző Lothar Gall liberalizmustipológiáját veszi át); Takáts 1993.

pénzügyminiszteri tevékenysége, de több későbbi megnyilatkozása is erre utal).

Lónyay politikai hitvallását 1875-ben így fogalmazta meg: „Én szabadelvű voltam mindig, de nem ragaszkodtam a pusztá szóhoz vagy egyes teoretikus fogalmakhoz, hanem alkalmazom ezen elveket saját viszonyainkhoz és érdekeinkhez. Reánk nézve káros volt és káros lehet pusztá szabadelvű teóriák végett háttérbe szorítani legfontosabb érdekeinket, kivált a nemzetiségi politika terén. Ha nekem kellene egy alkalmas elnevezést választani, én a haladást tűzném ki jelszóul, haladást azon irányban, mely képes Magyarországot egy rendezett és alkotmányos állam minden kellékének megszerzésére vezetni, az anyagi és szellemi felvirágzást előmozdítani és így tekintélyét emelni, az országnak erejét fokozni és fönnállását biztosítani.”²⁸

Igen hasonló eszmei alapon álltak az (irodalmár) értelmiség fiatal nemzedékének azon csoportjai, melyek egy-egy napilap vagy szalon körül csoportosultak és az 1870-es évek folyamán kapcsolódtak be aktívan a politikába. Az imént felvázolt paradigmaváltást Arany László, ezen értelmiségi csoport egyik tagja 1873-ban tömören így ragadta meg: „Legújabb időben az állam eszméje nálunk is erősebben látszik kiemelkedni, mint eddig bármikor. Nem egy kívülálló, többnyire terjeszkedő irányú s nem ritkán ellenséges főhatalom képviseli többé az államot szemközt a nemzettel, hanem maga a nemzet alkotja azt, akár jól, akár rosszul.”²⁹ E fiatal értelmiségi csoport tagjai az 1870-es évek elején erős kritikának vetették alá a magyar politikai rendszert, átfogó kormányzati reformokra tettek javaslatokat, sőt többen közülük tényleges kor-

²⁸ *Reform*, 1875. márc. 5. (64. sz.).

²⁹ Arany 1960, 289. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a magyar pártrendszer és a közjogi struktúra sajátosságai miatt a paradigmaváltás tökéletlenül ment végbe. Ezt már a kortársak közül is többen érzékelték (pl. Kecskeméthy Aurél, Pulszky Ágost). Erről bővebben lásd Takáts 1993, 545–548.

mányzati feladatokat is vállaltak.³⁰ Legtöbbjük örömmel üdvözölte Lónyay miniszterelnöki kinevezését, tőle remélve a reformpolitika megvalósítását. Lónyay maga is igyekezett kapcsolatot keresni a fiatal értelmiségi generációval, tagjaival intenzív kapcsolatot alakított ki, javaslataikat tanulmányozta és bevonta őket a gyakorlati politikába is (hosszabb-rövidebb ideig maga mellett tudhatta például ifj. Ábrányi Kornél, Arany László, Asbóth János, Grünwald Béla, Kaas Ivor, Rákosi Jenő és Toldy István rokonszenvét is). A fiatal értelmiség egyik vezető lapja, a *Reform* vezércikkeiben például így fogalmazta meg elvárásait az új kormánnyal szemben: „[...] új szellemet kell hát teremteni Magyarországon. Új lelket a társadalomban. Új indulatot a nemzetben. Új tetterőt az államtényezőkből, új irányt a kormányzásban. Belügyeinkre fektessük a súlyt s a reformoktól reméljük jövőnket. A kormánytól követeljük a közigazgatás szigorát és jóságát. De többet ennél, követeljük a kormánytól a nemzeti génuszt. Még többet ennél, lankadatlan munkásságot a reformok terén, az életnek minden, a kormánytevékenység körébe vágó irányában [...]” továbbá „azok, kik chauvinizmussal [sovinizmussal] szeretik vádolni lapunkat, könnyen előállhatnak azzal a szemrehányással, hogy olyant követelünk az állam kormányától, amire nincsen joga s a mi veszedelemmel jár. De mi azt hisszük, hogy a magyar kormánytól magyar kormányzást követelni nem lehet sem jogtalanság, sem veszedelem [...]”³¹ A lap körül tömörülők – a politikai elittel szemben – Lónyayban vélték felfedezni e célkitűzések (a modernizáló nacionalizmus, az értelmiségi befolyás, a generációváltás) leghatékonyabb megvalósítóját: „[...] azt hisszük, Lónyayban megta-

³⁰ Programjukat részletesen bemutatja pl. Németh G. 1976; Míru 1999a. A korábbi generációhoz tartozó és sokat tapasztalt Kecskeméthy Aurél is beadott egy részletes javaslatot Lónyaynak a miniszterelnökség átszervezésére, lásd Kecskeméthy 1909, 269. Sajnos a tervezet szövegére nem bukkantunk rá.

³¹ *Reform*, 1871. nov. 11. és 14. (312. és 315. sz.).

lálja az ország mindazon tehetséget, melyre legnagyobb szükség van: a gyors és fáradságtalan tevékenységet, a gyakorlott szervező képességet, a sokoldalú szellemi segédeszközökben, önföltalásban kifogyhatatlan észet, a hajthatatlan erélyt, melyeket diplomáciai tevékenység által félbe nem szakítva teljes mértékben szánnak speciális föladataira. Annyira bízunk iniciáló leleményességében, bámulandó munkásságában, hogy némileg mellékes kérdésnek tartjuk minisztertársai nagyobb részének kilétét [...]”³²

Melyek voltak a Lónyay-kormány programjának legfontosabb elemei? Erre a kérdésre meglepően nehéz választ adunk. A korszak parlamentáris szokása szerint elvben a kormány programját leghívebben az új miniszterelnök bemutatkozó beszéde, valamint az országgyűlés kezdetén elhangzó (a király és a kormány egyeztetése során megszülető) trónbeszéd tükrözte. Csakhogy a trónbeszédre Lónyay kinevezése után közel tíz hónappal később került sor, a bemutatkozó beszéd pedig rendkívül rövid és formális volt. A politikai nyilvánosság tehát nem sok mindent tudhatott meg előzetesen az új kormány átfogó elképzeléseiről, csupán alkalomszerűen (például egy-egy javaslat beterjesztésekor), illetve utólag szerezhetett tudomást a kormányzat szándékairól, döntéseiről. Az utókor ennél többet tudhat, hisz több forrás is rendelkezésére áll a kormány működésével kapcsolatban. A kormányzati elképzelések rekonstruálásában páratlan segítséget nyújtanak a Lónyay iratai között fennmaradt miniszterelnöki beszédvázlatok, melyek a Deák-párti konferenciákra készültek (a konferenciákról a napilapok csak szűkszavúan tudósítottak). Fontos és a korabeli nyilvánosság előtt ugyancsak elzárt források még a minisztertanácsi jegyzőkönyvek, melyeket kiegészít Lónyay néhány hosszabb magánlevele, valamint a kormányzati politikusok feljegyzései.

1871. november 16-án képviselőházi bemutatkozó beszédében Lónyay azt hangsúlyozta, hogy immár több éve Andrassy „hű se-

³² *Reform*, 1871. nov. 12. (313. sz.).

géd társa”, ezért nem is kíván külön elvi programot adni. Visszaemlékezett továbbá saját szerepére a kiegyezés megalkotásában és határozottan kiállt annak elvei mellett. E gondolati körből mindössze akkor lépett ki, mikor – szokatlan módon – a kormánypárt felé fordulva felszólította őket a belső összefogásra, kérte saját pártja támogatását, és reményét fejezte ki, hogy a közelgő választásokon tovább növekszik a kormány többsége. Az ellenzékétől pedig azt kérte, hogy támogassa reformjavaslatait.³³

Fontos megjegyezni, hogy a korszak Deák-párti kormányfői kivétel nélkül ehhez hasonlóan formális bemutató beszédek tartottak csupán.³⁴ Lónyay kiszólása pártjához pedig – a kormányalakítás nehézségeinek ismeretében – teljesen érthető: tudta, pártjának és politikustársainak egy jelentős része nem fogadta örömmel kinevezését. A miniszterelnöki beszédre a szélsőbal párti Simonyi Ernő és a szerb Miletics Szvetozár reagált. Mind a kettő elutasította a kiegyezési politika folytatását és tiltakozott Lónyay eljárása ellen.

Lónyay programjáról többet árul el számunkra saját naplója. Miniszterei előtt kifejtette, hogy a következő egy-két hónapot átmeneti időszaknak tekinti és nem kíván aktívabban bekapcsolódni a parlamenti politizálásba. Kiszolgáltatottnak érezte magát, hisz épp a következő évi költségvetésről folyt a vita, amelynek előkészítésébe nem folytathott bele, és amellyel több ponton nem értett egyet. Tudta, hogy egy évig pénzügyi téren alig lesz alkalma elképzeléseinek megvalósítására. Ráadásul bosszantotta az is, hogy a vita áthúzódott az 1872-es évre. Igyekezett tartózkodni tehát a felszólalásoktól, bár többször sürgette a költségvetési vita lezárását.³⁵

³³ Lónyay beszéde és a képviselői reagálások megtalálhatóak: *Képviselőházi napló 1869/72. 381. ülés (1871. nov. 16.)*. XVII. köt. 293–295.

³⁴ Cieger 1999a, 93–94.

³⁵ Lónyaynak így arra is volt ideje, hogy levelet írjon testvérének a Házból: „Roppant unalmas budget tárgyalás közepette írom ezen sorokat. Miért ne használjam ezen

A kormányülésen ismertetett program a következő főbb területeket ölelte fel: a kormányzati munka hatékonyságának növelését, a parlamentarizmus reformját és az államháztartási egyensúly helyreállítását (azaz a takarékoskosságot).³⁶ Hogy milyen tervezett intézkedéseket is foglaltak magukban ezek a címszavak, azokról kissé részletesebben az 1872. szeptemberi trónbeszéd, valamint az azt megelőző időszakra datálható, pártértekezleteken elmondott miniszterelnöki beszámolók és kormányzati iratok tájékoztatnak bennünket.

A kormányzati struktúra világosabbá tételét és a döntéshozatal hatékonyságának növelését célozta Lónyay azon szándéka, hogy a kormány hatáskörét önálló törvény szabályozza. Első intézkedései közé tartozott továbbá annak elrendelése, hogy „a minisztertanácsban felmerülendő tárgyak minden egyes miniszter úr által vele előlegesen közöltessenek azon célból, hogy tudást szerezvén magának az elintézendő tárgyak iránt, azokat kellő sorozatban tűzhesse napirendre. Ez annyival inkább szükséges, miután csak ily módon lehet az eldöntendő tárgyak gyors elintézése iránt célszerűen intézkedni.”³⁷ A legjelentősebb kormányzati reformnak azonban mindenképp a kormány jogszabály-előkészítő rendszerének kidolgozása ígérkezett. 1869-ig lényegében rendszeres jogszabály-előkészítés nem folyt a kormányzaton belül. Először az 1869-es költségvetésben különítettek el pénzt kodifikációs célokra: az igazságügyi minisztériumon belül hoztak létre egy kis létszámú osztályt törvények, rendeletek szövegezésére. Ám hamar kiderült, hogy ez az osztály nem képes ellátni az összes minisztérium ilyen jellegű munkálatait, sőt a kimondottan igaz-

elveszett időt arra, hogy neked kedves Bercim ne írjak.” Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1871. dec. 7. MOL P 470. 1. cs. A Deák-párton belül megállapodás jött létre, hogy ha egy mód van rá, nem reagálnak az ellenzéki felszólalásokra. Ez persze tovább növelte az ellenzék Lónyayval szembeni haragját.

³⁶ Lónyay-napló, 1871. nov. 15. MOL Filmtár 37156.

³⁷ Mjt 1871. nov. 15., 4. p. MOL K 27.

ságszolgáltatási jogszabályok kidolgozása is vontatottan haladt. Még az Andrássy-kormány elhatározta, hogy változtat a jogszabály-előkészítés eddigi rendszerén, ám konkrét lépésekre nem került sor. Lónyay azonban felkarolta az ötletet, és az igazságügyi minisztériumon belül működő kodifikációs osztály helyett – az összes minisztériumra kiterjedő hatáskörrel – a miniszterelnökségen kívánt létrehozni egy törvény-előkészítő bizottságot: „még rendezetlen belügyeink s az úgynevezett reformkérdések megoldása tették szükségessé, hogy e törvény-előkészítő bizottság szélesebb munkakörrel láttassék el, mint aminővel bírt a felosztott codificationális osztály” – szövege az előterjesztés indoklása. A bizottság kitűzött feladata volt „az illető miniszter utasítása szerint s az ez által megállapított elvek alapján törvényjavaslatokat, azoknak végrehajtására vonatkozó utasításokat és organikus szabályrendeleteket készíteni vagy pedig a szakminisztériumban készített ily munkálatokat a törvények elveinek összhangzatos fenntartása s a rendszer, valamint a szerkezet és terminológia szempontjából átvizsgálni, ez iránt véleményt adni”.³⁸

Ugyancsak a kormányzati mozgástér meghatározásához és a végrehajtó hatalom hatékonyságának növeléséhez volt égetően szükség a kormány és a kormánypárt viszonyának tisztázására. Ezt mind a Deák-párt tagjai, mind maga Lónyay rendkívül fontosnak tartotta. A kormánypárti képviselők úgy érezték, hogy az Andrássy-kormány működése idején befolyásuk a döntésekre egyre kisebb lett, kapcsolatuk a kormánnyal technikaivá vált. Lónyay is a viszony szorosabbra fűzését hangsúlyozta a párttagok előtt mondott beszédeiben. Maga is tudni kívánta, mikor és milyen mértékben számíthat saját pártja támogatására reformelképzelései megvalósításában, valamint az őt rendszeresen érő táma-

³⁸ A törvényelőkészítő bizottság anyaga megtalálható: MOL K 26. 1872-VI-1055. 54. cs. A korszak döntés-előkészítő rendszerének részletesebb elemzése olvasható: Cieger 1999a, 85–91.

dások keresztüztüében: „Itt az ideje, hogy a párt és az abból kifolyó kormány s különösen annak elnöke közt nyílt s határozott érintkezés legyen. Érezzük egymást, mit bírnak egymásban, érezze a kormány, minő erő az, mi támogatja, a párt pedig legyen az iránt tisztában, kit támogat, megfelel é irányának, megfelel é céljának, mi más nem lehet, mint a haza java [...] Erélyes kormány nem lehet erélyes párt nélkül.”³⁹ Lónyay egy másik beszédében konkrét javaslatait is megfogalmazta e szoros és egyenrangú viszony kialakítására: „[...] kötelességüknek fogják ismerni a minisztérium tagjai minden fontos kérdést, mielőtt a képviselőház elé hozatnék, elébb a tisztelt tanácskozmány elé terjeszteni az eszmék kiérlelése és az irány kijelölése végett, de azután, ha egyszer valamiben megállapodtunk, szükséges, hogy tudjuk ezt összetartva következetesen érvényesíteni. Gyakoriaknak kell tehát lenni találkozásainknak, folytonosnak kell lenni az érintkezésnek, hogy azonban ezen tanácskozásoknak sikere és eredménye legyen, azt hiszem szükséges, hogy tanácskozásaink bizalmas természetűek legyenek s az itt történtek és mondottak ne legyenek mindenkor a nagyközönség elé hozandók.”⁴⁰

A másik nagy programcsomagot a parlamentarizmus reformjára vonatkozó elképzelések alkották. Lónyay több beszédében kifejezte, hogy elégedetlen a magyar parlament működésével, mely véleménye szerint rendetlen és zavaros, a hosszú és értelmetlen közjogi csatározások elveszik az időt a fontos törvények megalkotásától. Mindenek előtt a házszabályok reformját tartotta fontosnak, a javaslatok kidolgozása még decemberben megkezdődött.⁴¹

³⁹ Lónyay Menyhért beszédvázlata a párttanácskozmány előtt, 1872 körül. MTAK Kt. Ms. 5306/22a.

⁴⁰ Lónyay Menyhért beszédvázlata a párttanácskozmány előtt, 1872. szeptember eleje körül. MTAK Kt. Ms. 5307/4. Általánosan lásd ehhez Pesti 1999b.

⁴¹ Mtj 1871. dec. 12., 6. p. MOL K 27. Lónyay érvelésében tehát annak a funkcióváltásnak a sürgetése jelenik meg, amelynek során a liberalizmus mozgalmi szakaszára jellemző vitatkozó parlament a berendezkedő liberalizmus időszakára

A program kimondta, hogy a hagyományos osztálystruktúrával szemben a törvények (szak)bizottsági megvitatását kell erősíteni. Abban az esetben, ha egy javaslat már átment a bizottsági tárgyaláson, akkor tekintsenek el az osztályonkénti vitától. Növeljék az ülésnapok hosszát, ezzel párhuzamosan viszont töröljék el a képviselői jelenlét kötelező minimumát, pontosabban csak határozathozatal esetén kelljen legalább száz honatyának megjelennie az ülésteremben. Ide kapcsolódik, hogy a képviselők kényelmesebb munkájának és hosszabb ülésezésének a lehetőségét kívánta Lónyay megteremteni azzal, hogy javaslatot nyújtott be az országgyűlés új és nagyobb épületbe való áthelyezéséről.⁴² Az elképzelések között szerepelt még, hogy külön interpellációs és kérvényi napot határoznak meg azért, hogy a többi ülés rendes napirendjét ne hátráltassák a rendszerint a napi politikához kapcsolódó ügyekkel. Bővíteni kívánták a házelnök jogkörét és fontolgatták a klotúr bevezetését (azaz a képviselőházi vita lezárásának jogi eszközét). A képviselőtől a második elnöki rendretusítás után meg lehessen vonni a szót, ha a többség úgy határoz, súlyosabb esetben pedig el lehessen távolítani a honatyát a teremből, sőt az erről szóló jegyzőkönyvi részt küldjék meg az adott választókerületnek is. Lónyay egy jegyzetében még azt is javasolta, hogy ilyen esetben a ház rendelhessen el új választást, hisz a képviselő megsértette a parlament méltóságát. Végül a kormány korlátozni kívánta a hosszadalmas név szerinti szavazások elrendelésének lehetőségét is.⁴³

munkaparlamentté alakul át. A hatékonyság érdekében a parlamentben az „eszmék szabad áramlását” a „racionális disszkuссия” váltja fel. Magyarországon ez a funkcióváltás is csak tökéletlenül mehetett végbe a dualizmus időszakában.

⁴² *Képviselőházi napló* 1869/72. 416. és 428. ülés (1872. jan. 10. és 24.). XX. köt. 72–74, XXI. köt. 6–8. Az országgyűlés jogszabály-alkotási mechanizmusainak (ezen belül is a bizottsági rendszernek) a kiépüléséről lásd Pesti 1999a.

⁴³ Mjt 1872. ápr. 22., 1. p., 1872. júl. 19., 1–2. p. MOL K 27; valamint Lónyay Menyhért jegyzete a házszabály-revízióról, 1872. tavasz. MTAK Kt. Ms. 5306/18.

Lónyay programjának része volt még a parlamenti ciklus idejének háromról öt évre való emelése és a főrendiház reformja is. A források tanúsága szerint az ötévenként rendezett választások gondolatához Lónyay mindvégig ragaszkodott (még esetenként minisztereivel szemben is). Egyrészt úgy gondolta, hogy a gyakori választások és az azt megelőző korteskedés (valamint az új Ház megalakulása) elvonja az időt a törvényhozási munkától, rendszeresen törést idéz elő a kormány és az országgyűlés életében. Másrészt az ötéves ciklus elfogadása nyomán ritkábbá válhatna a választási korrupció és erőszak. Végül pedig hozzájárulhatna a közjogi viszonyok megszilárdulásához, hisz az 1876–1877 fordulóján lejáró gazdasági kiegyezést így nyugodt körülmények között és az 1872-es választásokon remélt nagy kormánypárti többség támogatásával lehetne megújítani.⁴⁴ Lónyay a főrendi reform ügyében egy képviselőkből és főrendekből álló kisebb (informális) bizottság egybehívását tervezte, amely javaslatokat dolgozna ki a főrendiház szerkezetének átalakítására.⁴⁵

A kormánynak a házszabályok reformjára irányuló törekvései különösen az 1872 tavaszán lezajlott ellenzéki obstrukció után erősödtek fel, és az elképzelések egy jelentős része az ellenzék által kiaknázott eszközöket kívánta megszüntetni. Lónyay – programjáról szólva – többször beszélt az ellenzék és a kormány jelenlegi viszonyáról és az általa helyesnek tartott ellenzéki szerepfelfogásról. Értelmetlennek és károsnak vélte a közjogi ellentétek fenntartását, helyette azt tartotta volna kívánatosnak, ha az alapvető kérdésekben egyetértés alakulhatna ki, illetve a javaslatok szakmai érvek alapján dőlnének el. Véleménye szerint az ellenzéknek már idáig is több alkalma lett volna, hogy méltóságát megtartva

⁴⁴ Lásd Mtj 1871. dec. 12., 5. p. MOL K 27; *Képviselőházi napló 1869/72*. 454. ülés (1872. márc. 7.). XXII. köt. 194.

⁴⁵ Lónyay Menyhért beszédvázlata a párttanácskozmány előtt, 1872. okt. 21. MTAK Kt. Ms. 5307/44.

elálljon a közjogi elvek hangoztatásától. Először közvetlenül a koronázás után, majd az 1869-es és az 1872-es választásokat követően, hisz a választók elutasították az ellenzéki programot. „Most ellenzékiessé annyi tesz, mint akadályozni mind azon jót és üdvöt, melyet a nemzet magáért tehet.”⁴⁶ „[...] nem azt kívánom, hogy mondjanak le ellenzéki állásukról, hiszen a józan korlátok közt mozgó és természetszerű ellenzéknek megvan a maga hivatása [...], igen is legyenek a kormány cselekvényeinek igazságos és részrehajlatlan ellenőrzői, sőt elvi kérdésekben egyszer-kétszer egy évben vívjanak nagy parlamenti csatát, de a reformkérdések tárgyalásánál ne csináljanak indokolatlan akadályokat” – fogalmazott Lónyay.⁴⁷ Többször szorgalmazta ezért a balközép és a Deák-párt közeledését (elvben a fúziót is lehetségesnek tartotta) és kinevezése után (sőt már előtte is) megkereste elképzeléseivel a legnagyobb ellenzéki párt vezetőit.

Fontos eleme volt Lónyay elképzeléseinek a sajtótörvény pontosítása is (az 1869. és az 1872. évi trónbeszédben is szerepelt). Legjobban azt sérelmezte, hogy sem a kormánynak, sem a közélet egyes szereplőinek nincs hathatós eszköz a kezében a sajtóban elhangzó támadások, rágalmak visszautasítására. Lónyay saját bőrén érezhette, hogy az 1848. évi XVIII. törvénycikk (amelyet ideiglenes szabályozásnak szántak a forradalom napjaiban) és az esküdtszéki eljárás valójában milyen kevés jogi és erkölcsi védelmet nyújt a közszereplőnek, különösen akkor, ha az politikai intézkedései miatt amúgy is népszerűtlen. Kifogásolta, hogy a sajtóvétségi eljárások lassúak, az esküdtszékek tagjai általában elfogultak (Lónyay szerint ellenzékiek), az ítéletek pedig enyhék. A magánélet és a személyes becsület védelme érdekében tehát a

⁴⁶ Lónyay Menyhért beszédvázlata a párttanácskozmány előtt, é. n. MTAK Kt. Ms. 5307/46.

⁴⁷ Lónyay Menyhért beszédvázlata a párttanácskozmány előtt, 1872. ápr. 15. MTAK Kt. Ms. 5307/40. A beszéd elmaradt.

jogi eljárások felülvizsgálatára és a büntetési tételek pontosítására van szükség.⁴⁸

Nem értett egyet viszont a beterjesztett választásitörvény-javaslatlall, s nem szerepelt eredetileg Lónyay programjában sem az összeférhetlenségi, sem a választási visszaélésekről szóló törvény megalkotása. Lónyay több alkalommal kifejtette miniszterei előtt, hogy ilyen formában ő maga nem terjesztette volna be a választási törvényről szóló javaslatot, de annak tárgyalását nem kívánja megakadályozni. Egyrészt szeretne volna, ha előzetesen a javaslatot egy 15 tagú bizottság vitatja meg, amelyben helyet kap a balközép néhány tagja is. Másrészt azt tartotta volna jónak, ha a javaslat kizárólag az adócenzusra épít.⁴⁹ A forrásokból világosan megállapítható továbbá, hogy a kormány kezdetben nem támogatta az összeférhetlenségi törvény megalkotását, csupán ellenzéki és kormánypárti képviselők nyomására döntött így és adta be javaslatát az országgyűlési ciklus utolsó napjaiban. Többfordulós minisztertanácsi egyeztetés után a kormány tervezetbe végül az került, hogy a megválasztott képviselők 5 százaléka lehet minisztériumi tisztviselő, a kormány tagjait nem számítva. Ugyancsak nem estek e korlátozás alá a felsőfokú intézményekben oktatók, az országos intézetek igazgatói és a fővárosi önkormányzat tisztviselői. A javaslat viszont összeférhetetlennek mondott ki minden további állami és törvényhatósági hivatalt. Ha az előírná több minisztériumi hivatalnok kerülne be a választásokon a Házba, akkor sorshúzással csökkentenék le a létszámukat. Egy esetleges kormányváltás alkalmával pedig e hivatalnokoknak automatikusan meg kellene

⁴⁸ Lásd több helyütt: Lónyay Menyhért beszédvázlata a párttanácskozmány előtt, 1872 körül. MTAK Kt. Ms. 5306/22a; „Felségnek jelentendők”, 1872. aug. 8. MTAK Kt. 5307/15 („semmi sem szent, nem csak szabadság, de szabadosság van a sajtóban, ez a legnehezebben megoldható probléma”); Mjt 1872. szept. 15., 1. p. MOL K 27; *Képviselőházi napló 1872/75*. 25. ülés. (1872. okt. 7.). I. köt. 276.

⁴⁹ Lásd Lónyay-napló, 1871. nov. 15. MOL Filmtár 37156; Mjt 1871. dec. 12., 6. p., 1872. márc. 22., 12. p. MOL K 27.

válniuk állásuktól.⁵⁰ A választási visszaélésekről szóló törvény elkészítését a kormány ugyancsak igyekezett halogatni, majd nem sokkal az országgyűlési ciklus vége előtt a belügyminiszter kénytelen volt ígéretet tenni a megalkotására, ám a Lónyay-kormány lemondásáig még a kormányjavaslat sem született meg.

A kormány az itt ismertetett reformelképzeléseken kívül számos más törvény meghozatalát vállalta, melyek jelentős részét még az Andrássy-kormánytól „örökölte meg”. Lónyay egy tervezett felszólalásának szövegében összesen 44 beterveztett, de még tárgyalás alatt vagy előtt álló javaslatot említett tételesen. Kinevezésekor még úgy gondolta, hogy a javaslatok felét az 1872 tavaszán záruló országgyűléssel képes lesz elfogadtatni. A legfontosabbnak tartotta – a korábban említettekén túl – a kolozsvári egyetem felállításáról, a Ludovika Akadémia megnyitásáról, a főváros egyesítéséről és a Királyföld rendezéséről szóló törvények megalkotását. Nagy hangsúlyt helyezett továbbá az adó- és illetéktörvények meghozatalára, számos – állami garanciavállalás nélküli – vasútvonal engedélyezésére, és szerepelt a programban például a büntetőjogi kódex és a polgári perrendtartásról szóló törvény elfogadtatása is.⁵¹

Lónyay ugyancsak nagy fontosságot tulajdonított a horvátkérdés gyors megoldásának. 1871 szeptemberében (a cseh trialista kísérlettel párhuzamosan) ugyanis a horvát választásokon többséget szerzett nemzeti párt felmondta az 1868. évi kiegyezést és

⁵⁰ A javaslatot megvitató kormányülések: Mtj 1872. jan. 21., 2. p., 1872. jan. 31., 2. p., 1872. febr. 3., 2. p., 1872. febr. 14., 9. p., 1872. márc. 4., 3. p., 1872. márc. 10., 1. p. MOL K 27. A kormány által beterveztett törvényjavaslat szövege megtalálható: *Képviselőházi irományok 1869/72.* 1387. sz. XV. köt. 117–118. A kérdésről bővebben lásd Szabó D. 2003.

⁵¹ A kormány törvényhozási programját Lónyay ismertette a kormányüléseken (Mtj 1871. nov. 21., 9. p., 1871. dec. 22., 8. p., 1872. ápr. 19., 9. p. MOL K 27), a Deák-párt előtt (pl. MTAK Kt. Ms. 5307/6) és a képviselőházban (1872. márc. 7. *Képviselőházi irományok 1869/72.* 454. sz. XXII. köt. 193–197). Tervezett felszólalása megtalálható: MTAK Kt. Ms. 5307/40.

csak a perszónalunió elfogadására volt hajlandó. Lónyay tudta, hogy a konfliktus elhúzódása végső soron megbéníthatja az egész közösügyes rendszer működését, ezért kormányra kerülése után szinte azonnal tárgyalásokat kezdeményezett az ügy rendezése érdekében, sőt engedményekre is hajlandó volt. A trónbeszédben pedig a kormány egy külön parlamenti bizottság megalakítását javasolta a kétoldalú tárgyalások lefolytatására.⁵²

A kormányprogram áttekintése után megállapíthatjuk róla, hogy a politikai intézményrendszer szinte minden elemét illetően reformokat ígért, megvalósítása rendkívül feszített kormányzati munkát feltételezett. A kormány elképzeléseinek egy jelentős része találkozott a modern alkotmányos állam működésének követelményeivel, valamint a polgári értelmiség és a képviselőház különböző csoportjainak javaslataival. Lónyay egyes reformkérésekben nemcsak saját pártja támogatásában bízhatott, de joggal remélhette a fiatal értelmiség és a képviselőházban éppen ebben az időszakban formálódó, a közjogi törésvonalat meghaladó (ellenzéki) reformerők – legalább részleges – egyetértését is.⁵³ Ugyanakkor egyértelműen kiténik az is a szövegekből, hogy Lónyay programjából kimaradtak a társadalomra vonatkozó célkitűzések. Nem találjuk nyomát például sem a szabadságjogok bővítésére, sem a jogegyenlőség kiszélesítésére irányuló liberális elgondolásoknak. Mindezek fényében a programot tehát részlegesnek és korlátozottnak kell tekintenünk.

A program formailag sem képezett összefüggő és világos egészet. Ennek legérzékletesebb bizonyítéka, hogy e szerteágazó javaslatokat valójában sosem szerkesztették egységes kormányzati

⁵² Az 1872. szeptember 4-én elmondott trónbeszéd szövege megtalálható: *Képviselőházi irományok 1872/75.* 1. sz. I. köt. 3–5.

⁵³ Programjukra lásd Miru 1999a; 1999b. Schvarcz sok tekintetben Lónyayval azonos reformjavaslatokat fogalmazott meg, bár néhány lényeges pontban többet követelt (pl. a választójog jelentős kiterjesztését, az uralkodói jogkörök korlátozását, a virilizmus eltörlését).

dokumentummá. Zárt minisztertanácsi ülések és pártértekezletek homályában maradt, a közvélemény nem sokat tudhatott róla (a trónbeszéd sem pótolhatta igazán hiányát, hiszen csak 1872 szeptemberében hangzott el, és csupán a főbb elveket tartalmazta). De feltehetően nem állt össze lelkesítő egészszé azok fejében sem, akik hallották. Lónyay reformjavaslatokat tartalmazó jegyzeteinek (és így az ezek alapján megtartott beszédeinek) a hangulata ugyanis rendszerint elkeseredett és védekező volt: vagy a botrányba fuldadt országgyűlési ciklus végén (1872. április), vagy a politikai támadásokkal és belső válságjelenségekkel terhes nyárvégén (1872. augusztus–szeptember, az új országgyűlés megnyitása táján), vagy a lemondását övező napokban (1872. november) összegezte a kormány javaslatait és azok sorsát. Szinte egyedüli kivételt képez Lónyay ünnepi beszéde, amelyben pozsonyi választóinak köszönte meg képviselői mandátumát (1872. július). A nagy hallgatóság előtt elmondott beszédében azonban csupán programjának főbb célkitűzéseit vázolhatta fel.⁵⁴

Nyilván nem kedvezett egy egységes program megfogalmazásának az elhúzódó költségvetési vita és a választási törvény kapcsán kirobbanó obstrukciós csatározás sem. Végül hiányzott a magyar parlamentarizmus szokásrendszeréből a programadás hagyománya is. Minden bizonnyal az egységes és jól körvonalazott program hiánya volt az egyik fő oka a kormány és a kormánypárt meglehetősen ellentmondásos viszonyának. Szentkirályi Mór 1872 januárjában tette közzé négyrészes cikkét „Pártkormány és kormánypárt” címmel, amelyben többek között éppen a világos és előremutató programot hiányolta mind a Deák-párt, mind a kormány részéről. Véleménye szerint nincs – a közjogi alap hangoztatásán túl – olyan egyértelmű kormányprogram, amely mellé egy szilárd többség fel tudna sorakozni, így a kormány nem is kérheti számon a képviselőknél a pártfegyelmet (a reformkérdéseket ille-

⁵⁴ A beszédet közli pl. *Korunk*, 1872. júl. 25. (71. sz.).

tően nem a pártok között, hanem azokon belül húzódik a törésvonal). Szentkirályi úgy látta, hogy ugyancsak a jól körvonalazott program hiányából következik azt is, hogy Magyarországon minden politikai kérdés és az abból fakadó nézeteltérés kormányválságot idézhet elő.⁵⁵

Lónyay is érezte ezt, ezért programját igyekezett minél szélesebb körben egyeztetni. Leginkább a trónbeszéd megalkotása kapcsán volt ez megfigyelhető. Egyes lapok fel is vetették, vajon ki a trónbeszéd (és így a kormányprogram főbb elveinek) valódi szerzője. A források tanúsága szerint a nyers változatot Lónyay írta 1872. augusztus elején, majd beszámolt elképzeléseiről az uralkodónak. Ezt követően a minisztertanács megvitatta az elveket és Szlávyt bízta meg a dokumentum megszerkesztésével. Lónyay utána kikérte Deák Ferenc véleményét és átolvastatta a szöveget Csengery Antallal is (az ő feladata volt az egységes stílus kialakítása). Mindezek után a párt több alkalommal tárgyalt róla, végül Lónyay még néhány kisebb stiláris módosítást tett, és így terjesztette fel a dokumentumot a királynak.⁵⁶ Lónyay tehát – az ellenzék és az utókor vélekedésével

⁵⁵ Szentkirályi Mór: Pártkormány és kormánypárt. *Reform*, 1872. jan. 4., 9., 10., 14. (3., 7., 8., 12. sz.). A szerző kívánatosnak tartja a pártfegyelem lazítását és egy, a reformokat képviselő középpárt megeremtését. A cikksorozatra reagáló Hazay Ernő szerint ezt a szerepet az újjáélesztett Deák-párt tudná a leghatásosabban betölteni: „A Deák-pártnak csak elszánnia kellene magát a függetlenségre s kikiáltania nagy világosan körülírt célokat, hogy szellemi mozgalmat tegyen eszme nélkül való jelzők, érzületközösséget fojtó fegyelem helyébe. Ő volna akkor maga ama középpárt, mely a miniszteriálisok, ókonzervatívok [!], ultramontánok és az államjogi ellenzék sorai közt a haladás szent jelvényét lobogtatva megválthatna bennünket a formalizmus láncáiból.” Hazay Ernő: Pártjaink. *Reform*, 1872. jan. 17. (15. sz.).

⁵⁶ A trónbeszéd megszületésének egyes állomásai jól nyomon követhetők az alábbi dokumentumokból: „A Felsőnek jelentendők”, 1872. aug. 8. MTAK Kt. Ms. 5307/15; Lónyay Menyhért Csengery Antalhoz, 1872. aug. 16. és 20. OSZK Kt. Levelestár; Lónyay levélfogalmazványa Deák Ferenchez, 1872. aug. 17. MTAK Kt. Ms. 5305/251; Pauler-napló, 1872. aug. 22. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2; Mjt 1872. aug. 26. és 29., 2. p. MOL K 27; valamint pl. a *Pesti Napló* cikkei: 1872. aug. 28. és 29., reggeli kiadás (197. és 198. sz.). A trónbeszéd és a kormányprogram politikai funkcióját általánosságban elemzi Szabó Dániel (Boros-Szabó 1999, 100–118).

ellentétben – nem állt egyedül elképzeléseivel, a program legfőbb célkitűzéseit sikerült elfogadtatnia politikustársaival és az uralkodóval is.

A reformok kudarca

A kormányprogram első csomagja a kormányzati döntéshozatal hatékonyságának fokozását és a kormány politikai mozgásterének növelését szolgáló javaslatokat tartalmazott. Ezek közül a törvényelőkészítő-bizottság felállítására vonatkozó intézkedések jártak a leglátványosabb eredménnyel. 1872 nyarára ugyanis megszületett a bizottság működési szabályzata, amelyet az uralkodó is jóváhagyott, így júliusban a testület megkezdhette tényleges működését. A bizottság hat állandó tagját (jogi, pénzügyi és oktatási területekről) a miniszterelnök javaslatára az uralkodó nevezte ki, akiket a segédszemélyzet és az alkalmoszerűen meghívott szakértők egészítettek ki. A testület vezetője (alelnöke) Fabinyi Teofil, tagjai pedig Arany László (később felváltja őt Toldy István), Gondol Dániel, Szilágyi Dezső, Vavrik Béla és Zichy Antal lettek. A bizottság épületgondok miatt a Magyar Tudományos Akadémia székházában kapott helyet.

A testület ülésén mindig az éppen érintett miniszter elnökölt, aki viszont nem volt köteles elfogadni és végrehajtani a bizottság határozatát (amelynek tehát csak tanácsadási funkciója volt, a döntés a minisztertanács kompetenciája maradt). A bizottság munkája azonban lehetővé tette a jogszabályok összetett kidolgozását, azok összehangolását a már meglévőkkel, a nyelvezet, a szak kifejezések egységesítését, valamint minden bizonnyal a miniszterelnök pontosabb felkészítését is szolgálta, hisz a bizottság javaslatait a kormányfő is megkapta, ezáltal értesülhetett a kormányzaton belül formálódó elképzelésekről, a szakminiszter és a bizottság vitáiról, a minisztertanácsi ülésen pedig azon érveket is

érvényesíteni tudta, melyeket korábban esetleg az adott miniszter nem fogadott el.⁵⁷

A testület működésének anyagi háttérét az 1872-es miniszterelnöki költségvetés egyik tétele biztosította. Csakhogy sem a pénzügyi bizottság, sem az ellenzék nem kívánta megszavazni a Lónyay által erre a célra kért 50 ezer forintot. Az ellenérvek igen szerteágazóak voltak. Több országgyűlési képviselő a bizottság helyett egy államtanács létrehozását szorgalmazta. A kormány azonban határozottan elzárkózott egy ilyen testület felállításától, mert az elnevezés és a képviselői felszólalások mögött azt a hátsó szándékot sejtette, mely egy kormány melletti, országgyűlés által irányított döntési fórumot kívánt megalkotni, ez viszont sértette volna a miniszteri felelősség és a hatalommegosztás elvét. Mások túl költségesnek vélték a bizottság felállítását (az előző évi költségvetés még csak 15 ezer forintot szánt törvény-előkészítésre) és nem láttak semmilyen garanciát arra, hogy javulni fog az előkészítő munka. Az elhúzódó vitát lezárandó, Lónyay ígéretet tett az ellenzéknek arra, hogy egy éven belül külön törvényben fogják szabályozni a testület működését, és elfogadta a pénzügyi bizottság 30 ezer forintos javaslatát.⁵⁸

A bizottság gyakorlati működése során is jelentős nehézségekbe ütközött. A minisztériumok felől a testületre zúduló törvényjavaslatok körültekintő véleményezésére e néhány fő kevésnek bizonyult, a külső szakemberek bevonását pedig rendszerint az hiúsította meg, hogy a bizottsági munka összetett szakértelmet igényelt.⁵⁹ A kormányzaton belül sem fogadta egyöntetű lelkesen-

⁵⁷ A bizottság felállításáról: Mjtj 1872. ápr. 19., 8. p., máj. 17., 3. p., jún. 5., 8. p., jún. 30., 7. p. MOL K 27.

⁵⁸ A vita olvasható: *Képviselőházi napló 1869/72.* 397. és 398. ülés (1871. dec. 7. és 8.). XVIII. köt. 321–329. Lónyay lemondása miatt külön törvényi szabályozásra nem került sor.

⁵⁹ A nehézségekről lásd Fabinyi Teofil Lónyay Menyhérthez, 1872. júl. 28. MTAK Kt. Ms. 5304/188. Fabinyi elsősorban az egyetemen oktató fiatal jogászokat kíván-

dés a bizottság felállítását. Egyrészt az igazságügyi minisztérium tekintett féltékenyen az újonnan létrejött testületre, másrészt pedig egy-egy konkrét javaslat tárgyalásakor az éppen illetékes minisztérium nehezményezte a törvényelőkészítő-bizottság kritikai észrevételeit. A testület anyagait átnézve elmondható, hogy a bizottság alapos munkát végzett, a véleményezésre megküldött javaslatokat hosszú módosításokkal látta el, ám a legtöbb ilyen módon előkészített javaslatból végül nem született törvény.⁶⁰ Ugyancsak nem alkottak törvényt (de még javaslat sem körvonalazódott) a kormány hatáskörének szabályozásáról.

A kormány tekintélyét aláásták, a kormányzati munkát pedig időnként szinte lehetetlenné tették a minisztertanácson belül feszülő személyi ellentétek. Pauler naplójából kiderül, hogy a gyanakvás és a bizalmatlanság állandósult a kormányon belül. A legnagyobb feszültség Lónyay és Kerkapoly között volt érezhető, Pauler két olyan minisztertanácsi ülésről is beszámol, amelyen ellentétük a felszínre került: „Az ülés után mondta nekem [Kerkapoly], hogy bizonyosan tudja, miszerint az elnök áskálódik, és hogy mindjárt kinevezése után engem és Tóthot [Tóth Vilmos belügyminisztert] a császárnál el akart mozdítani [...] – az egész mily pillantást enged a minisztérium kebelében létező viszályság és bizalmatlanságra.”⁶¹ Fél évvel később Kerkapoly még

ta bevonnai a munkába, de megkereste Gyulai Pált is, ám ő elhárította a felkérést. Zichy Antal pedig lemondott tagságáról, mert időközben képviselővé választották, illetve mert nem közölték vele előzetesen a testület működési szabályzatát. Lásd Zichy Antal Szász Károlyhoz, 1872. júl. 18. OSZK Kt. Levelestár. A *Pesti Napló* szerint a bizottságnak kevés és tisztázatlan a jogköre (1872. aug. 6., reggeli kiadás. 180. sz.), a *Reform* pedig attól féltette a testületet, hogy állandó konfliktusai lesznek az egyes tárcákkal (1872. aug. 4. 211. sz.).

⁶⁰ Az önálló törvényelőkészítő-bizottság 1873 végével megszűnt. Bővebben lásd Cieger 1999a, 88.

⁶¹ Pauler-napló, 1872. márc. 24. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2. A kormányülésen Kerkapoly a sajtóban megjelent öt ért támadásokat Lónyaynak tulajdonította. Az ülésről jegyzőkönyv nem maradt fenn.

élesebb kifakadásáról tudósít: „Este 6 óraker miniszteri tanács, mely igen nevezetessé válik, mert Kerkapoly a minisztériumban létező differentiákat hozza szóba, és hogy az nem becsületes eljárás, ha egyik a másikat piszkolja vagy piszkoltatni hagyja. Lónyay mindent ígér [...]”⁶² Lónyay maga is kifejezetten rossznak tartotta kapcsolatát pénzügyminiszterével. Véleménye szerint ennek oka Kerkapoly szakmai feltékenysége volt.⁶³ A Lónyay kinevezése körüli huzavonából és Kerkapoly leveleiből tudjuk, hogy ellentétük kiindulópontja egy szakmai nézeteltérés (a vasúti hitelszerződések ügye) volt.⁶⁴ Kettejük konfliktusába azonban erősen belejátszhatott a személyes ellenszenv is, amelynek kialakulása feltehetően még 1870 őszére vezethető vissza, amikor Lónyay közös pénzügyminiszterként a hadikölcsönök kérdésében először került szembe politikustársával.

Tovább sorolhatnánk a kormányon belül létező számos kisebb ellentétet (pl. Szlávy, Tóth és Lónyay között), ám itt csak azt kívánjuk kiemelni, hogy a kormánytagok közötti feszültségek igen hamar a közvélemény tudomására jutottak. Pártállástól függetlenül a napilapok állandó témájává váltak, és természetesen az ellenzéki képviselők is gyakran szóvá tették őket beszédeikben. A legtöbbet azonban az ártott a kormány tekintélyének, hogy a

⁶² Pauler-napló, 1872. szept. 11. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2. Az ülésről jegyzőkönyv nem maradt fenn.

⁶³ Lónyay-napló, 1872. nov. 17. MTAK Kt. Ms. 5307/34. „Kerkapoly a minisztérium első talentuma, reátartó, önféjű, tartózkodó s különösen saját pozícióját, mint pénzügyminiszter, tőlem féltő volt.” Lónyay szerint viszonyukban csak akkor állt be javulás, amikor az ellenzék mindkettőjüket egyszerre kezdte el támadni.

⁶⁴ Ehhez lásd Kerkapoly Károly leveleit Lónyay Menyhérthez, 1872. febr. 27. (két levelet is írt ezen a napon). MTAK Kt. Ms. 5304/264. „Többször kértelek, egyesíténi határozó befolyásodat ez irányban az enyémmel. Most arra kérlek, ne nehezítse legalább a dolgot az által, hogy újabb kívánatokat fejezel ki mások részesítése végett [...] Ez ügy rám nézve nagyon közel áll ahhoz, hogy becsület kérdéssé váljék.” Mint majd látjuk, költségvetési kérdésekben sem értettek egyet.

konfliktusokról szóló tudósítások bekerültek a jelentősebb nemzetközi újságokba és megjelentek a diplomáciai jelentésekben is.⁶⁵

A kormány belső életével kapcsolatban egy további sajátosság is kirajzolódik a forrásokból. Lónyay miniszterei feltűnően gyakran tanácskoztak volt főnökükkel, Andrássyval. E találkozóik zömére Lónyay részvétele nélkül került sor.⁶⁶ Több különböző forrás is megerősíti, hogy Andrássy külügyminiszteri kinevezése után is aktív szerepet játszott a magyar belpolitikában és – Lónyay megkerülésével is – szoros kapcsolatot tartott fenn a hazai kormánypárti politikusokkal. Lónyay és Andrássy korábban sem felhőtlen kapcsolata pedig egyre hűvösebbé vált, a külső szemlélő számára úgy tűnt, hogy féltékenyen figyelik egymást és rivalizálnak.⁶⁷

Lónyay az új országgyűlés megnyitása előtt több erőfeszítést tett kormánya átalakítására, valamint a kapcsolatok szorosabbra fűzésére a Deák-párttal. A kormánypárti sajtó is nagy várakozással tekintett a régóta szükségesnek tartott változások elé: „[...] ő tulajdonképpen most kezdi magyar miniszterelnökségét, hisz eddig alig tehetett mást, mint hogy egy nem általa alkotott tradícióval küzdött meg” – írta a *Pesti Napló*.⁶⁸ A *Reform* pedig abban bízott, hogy friss erők, nagy formátumú szakember politikusok kerül-

⁶⁵ Br. Heeckeren jelentése, Bécs, 1872. jún. 9. Algemeen Rijksarchief, Gravenhage Archiven von Nederlandse Gezantschappen Oostenrijk. Wenen, Kart. 649; Lukács 1999, 573. Lónyay rendre cáfolta az ilyen jellegű híreszteléseket: többször kijelentette, hogy nincs sűrűlódás a kabinet tagjai között, sőt egy Deák-párti konferencián felszólítására Kerkapolynak is a teljes összhangról kellett nyilatkoznia. Lásd *Reform*, 1872. febr. 10. (39. sz.).

⁶⁶ Pl. Pauler-napló, 1872. júl. 1., aug. 25., 26. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2. Andrássy aktívan segédkezett a Lónyay bukását követő kormányalakításnál is.

⁶⁷ Ghyczy-visszaemlékezések, 1872. jan. 17. MTAK Kt. Ms. 4856/79. 261–262. (Ghyczy Tisza Kálmán véleményét idézi.) Kállay Béni pedig a horvátügy kezelése kapcsán figyelt meg hasonló versengést a két politikus között. Lásd Kállay-napló, 1872. márc. 1., jún. 3., 4., 8. MOL P 344. 33. k. Máriássy Béla, Lónyay híve is erről ír (Máriássy 1890–1891, XII. köt. 193–195).

⁶⁸ *Pesti Napló*, 1872. aug. 28., reggeli kiadás (197. sz.).

nek a kormányba, mert „a jelen minisztérium olyan, mint a volt országgyűlés, s magában hordja annak hibás pártállását, zagyva árnyalatait, folyosóintrikáit és neki keseredett hangulatát [...] Kell rendszerváltoztatás. Új törvényhozási és kormányzási politika, új nézőpontok és új szokások.”⁶⁹

Augusztus–szeptember folyamán azonban Lónyay számára ismét világossá vált, hogy az általa javasolt személycserékhez nem képes politikai támogatást szerezni, sőt hírek röppentek fel az ő elmozdításáról. Annak ellenére sem történt jelentősebb változás a kormányon belül, hogy Szlávy, Kerkapoly és Pauler egyaránt fontolgatta a lemondást.⁷⁰ A mozdulatlanság okára pontos magyarázatot nem találtunk a forrásokban. Feltehetően újra működött a régi reflex: a jelentős kormányátalakítás a belső működési zavarok elismerése lenne és bizonytalan belpolitikai helyzetet idézhetne elő. Ráadásul egy fölényesen megnyert választás némi bizakodással tölthette el a kormányzati elitet: most nagyobb az esély a reformok megvalósítására, ehhez azonban a személycserék helyett összefogásra van szükség. Az uralkodó és a szűk pártvezetés (például Deák, Csengery és kormányzati kérdésekben Andrássy) csupán ahhoz járult hozzá, hogy a képviselőházi fegyelem erősítése érdekében Bittó legyen a házelnök (Lónyay kezdetben Szlávyt akarta erre a posztra tolni), az ő tárcáját pedig Pauler vegye át. Új tagként Trefort Ágoston léphetett a kormányba (Andrássy köréhez tartozott), aki Pauler helyét foglalta el a kultuszminisztériumban. Nem támogatták azonban Lónyaynak azt a törekvését, amely arra irányult, hogy a kormány és a párt kapcsolatának erősítése érdekében a Deák-párt belső köréhez tartozó politikusok is vállaljanak szerepet a kabinetben. Pedig Lónyay Csengery Antal belépéséért hajlandó lett volna egy külön közoktatási tárcát is kiharcolni: „Írj csak pár sort s én megteszem a lépéseket még most a közoktatás

⁶⁹ *Reform*, 1872. aug. 17. (224. sz.).

⁷⁰ Pauler-napló, 1872. aug. 26. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2.

elválasztására nézve, ha kivált remélhetném, hogy Téged megnyerhetnék. Érzem, hogy ha oly kitűnő tehetségek, mint Te nem léptek be a kormányba és nem támogattok, nem felelhetek meg feladatomnak.”⁷¹

Lónyay augusztus folyamán többször nehezményezte, hogy nem érzi elég meggyőzőnek a pártvezetés támogatását, Deák és bizalmasai rendszerint nem állnak ki sem személye, sem elképzelései mellett, ezért felmerült benne a lemondás gondolata is (igyekezett ezt politikai fegyverként is felhasználni). „Érzem azt, hogy viszonyaink consolidálni, rendet béhozni, miután az ország vágyódik s mire oly nagy szüksége van, még most lehet, ha a többségünk azt komolyan és határozottan akarja. De valóban csak még most van arra utolsó alkalmas idő. Számot vetettem magammal, meggyőződésem Deáknak s nektek, a főtényezőknak elmondom, ha akarjátok, leszek eszköz, ha nem, úgy nincs mit keresnem azon helyen, melyen vagyok – vigye a felelősséget más, ha azonban akarjátok velem együtt, úgy őszinte együttműködést kívánok, melynél mindenki állása, befolyása és tekintélye szerint hozza meg a munkát, a fáradságot, sőt személyes érdekeinek és kényelmének is áldozatát” – panaszkodott Csengerynek.⁷² A kért és remélt szolidaritás azonban elmaradt, a párt összetartozását Lónyaynak sem sikerült erősítenie. Erre utal egyik jegyzete is, amelyben a Deák-párt belső helyzetéről szólva öt csoportot (frakciót) különböztet meg a párton belül: a konzervatívokat (Zsedényi, Ürményi, Sennyey), a liberálisokat (az „aranyfüst pártja”, Gorove, Horvát),

⁷¹ Lónyay Menyhért Csengery Antalhoz, 1872. aug. 20. OSZK Kt. Levelestár. Pauler érthető módon ellenezte ezt az elképzelést, lásd Pauler-napló, 1872. szept. 1. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2.

⁷² Lónyay Menyhért Csengery Antalhoz, 1872. aug. 16. OSZK Kt. Levelestár. Hasonlóan fogalmaz Deákhöz írt levélvázlatában is, lásd Lónyay Menyhért levele Deák Ferenchez a helyzetről, 1872. aug. 17. MTAK Kt. Ms. 5305/251. A pártvezetés és a kormány sajátos viszonyáról általában lásd Cieger 1999a, 94–95; Deák Á. 2004.

a képviselőház pénzügyi bizottságának kormánypárti tagjait (vezetője Csengery), a minisztériumi hivatalnokok azon csoportját, akik egyben kormánypárti képviselők is, és végül saját híveit.⁷³

A kormányprogram második nagy csomagjából, a parlamentarizmus reformjából még kevesebb valósult meg. A házszabályok szigorításával kapcsolatos elképzelések a Deák-párton belül sem találtak osztatlan támogatásra. Egyrészt nem értettek egyet a szólásszabadság korlátozásával (Deák végig ellenezte a klotúrt), másrészt visszatetszést keltett Lónyay azon szándéka is, hogy időlegesen függeszték fel az alkotmányerejű 1848. évi IV. törvénycikknek azt a paragrafusát (15. §), amely kimondja, hogy a házszabályok megváltoztatására csak a napirenden lévő törvények megtárgyalása után és csak az ülészak végén nyílik lehetőség.⁷⁴ A házszabályok felülvizsgálatára csak a Lónyay menesztését megelőző napokban hoztak létre egy kilencfős bizottságot. Lónyay mindössze Somssich Pál házelnök visszavonulását tudta kikényszeríteni (aki egészségügyi okokra hivatkozva távozott), helyette Bittót választották meg, akitől Lónyay határozottabb ülésvezetést remélt.

Ugyancsak belső ellenállást váltott ki a Lónyay által élénken szorgalmazott ötéves parlamenti ciklus gondolata is. Sikerült ugyan megszereznie javaslatához a király előzetes jóváhagyását, és hivatalosan is benyújtotta azt a Háznak, ám sem Tóth belügy-

⁷³ Lónyay Menyhért feljegyzése, 1872 körül. MTAK Kt. Ms. 5307/16. Megfigyelhetjük, hogy Lónyay úgy érzékelt, az ideológiai törésvonalon kívül foglalkozás vagy pozíció szerint is tagolt a párt. Számos korábbi és későbbi jegyzetében is egységes csoportként jelöli meg a pénzügyi bizottmányt, amely rendszerint vele szemben foglalt állást (már pénzügyminisztersége alatt is). A minisztériumokban dolgozó képviselőkkel szemben pedig feltehetően bizalmatlan volt, mert úgy gondolta, hogy azok az adott miniszter bizalmasai, illetve hogy elsősorban saját állásukat féltik, így határozott támogatást tőlük nem várhat. Egyébként egy minisztertanácsi adat szerint 1872 elején a kormánytagokat nem számítva 36 állami tisztviselő ült a képviselőházban, lásd Mtj 1872. jan. 31., 2. p. MOL K 27.

⁷⁴ Lónyay elképzeléseiről és Deák ellenállásáról lásd Mtj 1872. ápr. 22. MOL K 27; Móricz Pál Ghyczy Kálmánhoz, 1872. júl. 19. MTAK Kt. Ms. 4851/557.

miniszter, sem a párt többsége nem lelkesedett érte.⁷⁵ Az ellenzék pedig kifejezetten elutasította az elképzelést, és a kormány egy újabb támadását látta benne. A miniszterelnök az egyre hevesebb parlamenti csatározások közepette végül jobbnak látta, ha enged. A kompromisszum értelmében a törvényjavaslatot nem vonták vissza, de amellettt döntöttek, hogy annak tárgyalását az új országgyűlési ciklusban nem siettetik (meg kívánták várni, amíg az indulatok lecsillapodnak).⁷⁶ Jelentős módosításon ment keresztül továbbá a kormány összeférhetlenségi javaslata. A képviselőház központi bizottságának szövegezése szerint a miniszteri tanácsosi rang alatt minden (állami, megyei, községi) közigazgatási funkció összeférhetetlen a képviselői hivatallal. Kimondta viszont, hogy a miniszteri tanácsosoknak kormányváltás alkalmával nem kell lemondaniuk állásukról. A törvény hatályát kiterjesztették volna a fegyveres erők aktív tagjaira is. Időhiány miatt azonban sem a kormány, sem a képviselőház javaslatának tárgyalására nem került sor.⁷⁷

Lónyay a színpalak mögött többször kezdeményezett egyeztetést a balközép párttal, részben saját pozíciója megerősítésére, részben pedig a reformjavaslatok elfogadtatása és a törvényhozási munka hatékonyságának növelése érdekében. Már a kinevezése körüli napokban felvette a kapcsolatot a legnagyobb ellenzéki párt két vezetőjével, Tisza Kálmánnal és Ghyczy Kálmánnal. Tiszával

⁷⁵ Tóth „kijelenti, hogy ő nem rajongott soha az 5 évi mandátumért, de a minisztertanács megbízásából elkészítette”. Mjt 1872. márc. 22., 12. p. MOL K 27. Andrassy viszont ezúttal Lónyayval értett egyet. A minisztertanácsi ülést megelőző napon kelt levelében a választási törvényjavaslat visszavonását és az ötéves ciklusról szóló javaslat tárgyalását tanácsolta a miniszterelnöknek, lásd Andrassy Gyula Lónyay Menyhérthez, 1872. márc. 21. MOL Filmtár 34861.

⁷⁶ Mjt 1872. ápr. 19., 9. p. MOL K 27.

⁷⁷ *Képviselőházi irományok 1869/72.* 1421. sz. XV. köt. 287–288. A képviselőház javaslata tehát szigorítást és egyszerűsítést tartalmazott, ám a hivatali összeférhetlenség szabályozásán túl többre nem vállalkozott (több képviselő a gazdasági összeférhetlenség kimondását is szorgalmazta).

a két párt közeledéséről és a közjogi csatározások beszüntetéséről tárgyalt. Sok részletkérdésben egyetértettek, de végső soron Tisza az önálló magyar hadsereg felállításához kötötte az ellenzéki támadások visszafogását. Lónyay ebbe természetesen nem egyezett bele, de kérte, hogy reformjavaslatait támogassák, amelyeket hajlandó lett volna előzetesen a balközép vezetőinek megmutatni. Ghyczyvel pedig az 1872-es költségvetési javaslat esetleges módosításáról kívánt egyeztetni. Tudta ugyanis, hogy a kiadások lefaragását nem sokkal a költségvetés tárgyalása előtt csak az ellenzék támogatásával kezdeményezheti sikerrel (saját miniszterei és pártja egy jelentős részének akarataival szemben). Ghyczy azonban elhárította a háttértárgyalások lehetőségét.⁷⁸

1872 kora tavaszán tárgyalásokat folytatott a balközéppel a választásitörvény-javaslatról is. Rá kellett ugyanis jönnie arra, hogy az ellenzéki obstrukció végképp megakadályozhatja számos fontos törvényjavaslat elfogadását. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek tanúsága szerint lényeges kérdésekben is hajlandó lett volna engedelményekre: az ellenzék és saját pártja kérésére eltekintett volna a kormány a javaslat teljes III. fejezetétől (a választás körüli eljárás szabályozásában tehát az 1848. évi V. tc. maradt volna érvényben), csökkentették volna a városi polgárságra vonatkozó cenzus mértékét, végül engedélyezték volna a titkos szavazást is.⁷⁹ A Deák-párt vehemensebb képviselőit pedig levélben intette önmérsékletre: „[...] még most kerülni kellene mindent, mi az ellenzék ingerelhetné, már pedig Téged, ki annyiszor sikerrel küzdöttél ellenük, félnek, s így arra kérlek, ne szólj még most, majd eljő a vége felé ezen országgyűlésnek arra az idő” – csillapította Pulszky Ferencet.⁸⁰ Jókai kezdeményezésére a hónap folya-

⁷⁸ Lónyay-napló, 1871. nov. 1. és 15. MOL Filmtár 37156; Ghyczy-visszaemlékezések, 1871. nov. 13. MTAK Kt. 4856/79. 256–257.

⁷⁹ Mjt 1872. jan. 27., 9. p., 1872. márc. 22., 12. p. MOL K 27. A kormány eredeti javaslata megtalálható: *Képviselőházi irományok 1869/72.* 1113. sz. XI. köt. 131–154.

⁸⁰ Lónyay Menyhért Pulszky Ferenchez, 1872. márc. 15. OSZK Kt. Fond VIII/609.

mán az egyeztetések a pártok között zajlottak tovább. Egy kilenc-kilenc fős bizottság alakult, amelyben ellenzéki oldalon három fővel a szélbal is képviseltethette magát. A tárgyalások azonban igen hamar megfeneklettek, pedig a kormány végső ajánlatként visszavonta volna az egész törvényjavaslatot, az ötéves ciklusról szóló javaslat átengedéséért cserébe.⁸¹

Az országgyűlés bezárásáig hátralévő alig egy hónapot a meddő vitatkozás és a személyeskedő hangnem jellemezte. Csak április közepén volt képes szavazni a Ház a választási törvényjavaslat első fejezetének bevezetéséről. Az iratokat átolvasva úgy tűnik, hogy az ellenzék támadásainak súlypontja a kormány javaslatai felől egyre inkább Lónyay személyére tevődött át. Természetesen Lónyayt sem hagyták hidegen a támadások, ő is határozottabb ellenlépésekre szánta el magát: „Éles lesz úgy hiszem a küzdelem, a pártok éles ellentétbe állanak egymással itt s fognak állani a vidéken, erély és együttartás [!] ha valaha, most nélkülözhetetlenül szükséges. Reám nagy és nehéz munka áll kilátásban. A választásokra egyenes kifolyást akarok gyakorolni. Az egész oppositíó dühös ellenem, csak a párt tartson együtt és legyenek biztos és jó társaim, úgy nem félek a sikertől. Érzi most minden jóra való hazafi, hogy meg kell zabolázni azokat, kik a haza ellenei. Mérsékeltem magam nagyon az utolsó beszédemben, de még egyet mondom a vége felé nekik, miből érthet az ország is, s választhat az irány közt, nyíltan és határozottan el akarom mondani mind azt, mit

⁸¹ A tárgyalásokról: *Reform*, 1872. márc. 10. (68. sz.). Az ellenzék már ekkor közli követeléseit: 1. A census csökkentése az egynegyed telkeseknél. 2. A városokban 200 forint értékű ház után lehessen választani. 3. 6 forint legyen a census az iparosoknál. 4. Az erdélyi census legyen a magyarországgal azonos. 5. Az ötéves ciklus elvetése. Lónyay ezeket túlzottnak tartotta és elutasította teljesítésüket. A pártok közötti tárgyalások március 20-án kezdődtek meg, de itt sem következett be átörös. (Az ellenzék az eredeti 4. ponttól elállt, de helyette az összeférhetlenségi és a választási visszaélésekről szóló törvényjavaslat elfogadását kötötte ki.) Erről: *Reform* 1872. márc. 20., 21., 23. (78., 79., 81. sz.).

tenni szükséges. Ezt tenni kívánom az országgyűlés utolsó napjaiban. Csak a párt tartson együtt, úgy nem félek semmitől” – írta bizakodva testvérének.⁸²

A kormány a háttérben megkezdte az országgyűlést bezáró trónbeszéd szövegezését és a választások előkészítését, a reformjavaslatok megvitatását és elfogadását pedig az újonnan összeülő, erős kormánypárti többségű képviselőháztól remélte.

Lónyay nagy energiával készült a nyári választási hadjárat irányítására. Az országgyűlés utolsó hónapjaira minden bizonynyal megcsömörlött az értelmetlennek tűnő vitatkozásoktól. Feltehetően úgy vélte, hogy miniszterelnöki működésének teljes kudarcát a sikerrel levezényelt választásokkal és egy hatékony országgyűlés megteremtésével kerülheti el. Ez egyrészt az ellenzék megtörését, illetve a kormánypárt mandátumainak jelentős növelését jelentette volna, másrészt egy személyéhez hű, politikáját feltétlenül támogató és lehetőleg a Deák-párt többségét kitevő képviselői csoport megteremtését. Ez utóbbira ugyan nincs közvetlen bizonyítékunk, de erre utal több bizalmas adat és a Lónyay bukása után a kormánypárton belül megalakuló „vacsorapárt” összetétele és magatartása is.⁸³

Bár a választásokra vonatkozó levéltári iratok zöme mára már megsemmisült vagy a selejtezés áldozata lett, a rendelkezésünkre álló források hatalmas anyagi áldozatokról árulkodnak. A kormánypárti sikerek elérésére fordítható összegek több forrásból származtak (például kormányzati alapok, magánszemélyek adományai, egyházi támogatás), és szétosztásuk is több csatornán keresztül történt. A kampánypénzek kezelőiként a dokumentumok Rajner Pál volt belügyért, a párt végrehajtó bizottságának tagját, a Szapáry család tagjait (elsősorban Antalt, az országos Deák-párt

⁸² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1872. márc. 31. MOL P 470. 1. cs. A tervezett beszéd elmaradt.

⁸³ Elgondolásunkat támasztják alá Lónyay egyik bizalmasának visszaemlékezései is (Máriássy 1890–1891, XII. köt. 216).

elnökét és Gézát, zalai főispánt és a fővárosi közmunkatanács alelnökét), valamint Lónyayt említik. Lónyay utasítására kapott anyagi támogatást megválasztatásához például Urváry Lajos, a *Pesti Napló* szerkesztője (4900 forintot) és Bittó István (kb. nyolcezer forintot), közbenjárására utaltak nyolcezer forintot Kemény Gábor bárónak két erdélyi választás finanszírozására és több tízezer forintot testvérének, Lónyay Albert ugocsai főispánnak az ottani győzelem kivívására. Tudjuk továbbá, hogy támogatta másik testvérét, Lónyay János beregi főispánt, Pázmándy Dénest, a *Haladás* című (reformpárti) lap szerkesztőjét és Korizmicz Lászlót, egy viszonylag „olcsó rottenborough-val [rothadt választókerülettel]” kínálta meg gr. Zichy Antalt, valamint nagy hangsúlyt helyezett a Győr és Ung megyei választások sikerére.⁸⁴ A felsorolás tovább folytatható, ám csak azt kívánjuk kiemelni, hogy e hatalmas összegeket felemészítő választási kampányt és különösen az általa előteremtett, átcsoportosított pénzeket Lónyay igyekezett a saját pozíciójának megszilárdítására is felhasználni. Az előbb felsorolt

⁸⁴ Lónyay intézkedéseiről és a választás költségeiről a következő források tájékoztatnak: Rajner Pál Lónyay Menyhérthez, 1872. aug. 10. MTAK Kt. Ms. 5305/26 (több választókerület költségeiről); Bittó István Lónyay Menyhérthez, 1872. aug. 13. MTAK Kt. Ms. 5304/126 (saját költségeiről); Lónyay Menyhért feljegyzése a választásokról, MTAK Kt. Ms. 5307/11 (néhány számadattal); Zichy Antal Szász Károlyhoz, 1873. dec. 8. OSZK Kt. Levelestár; a Belügyminisztérium Elnöki Osztály iratainak mutatókönyvei, 1872. MOL K 148; Lónyay Menyhért miniszterelnök félhivatalos levelezése, MOL K 467. 1. cs. Az Ugocsa megyei költséges választásról lásd Cieger 1999c, 30–31. Az egyik Ung megyei kerület költségeiről: Török Napóleon főispán levele Szlávay József miniszterelnöknek, 1873. jan. 22. MOL K 26. 1873-II-220. 68. cs. (Az ungvári kerület Deák-párti jelöltje kap közvetlenül Lónyaytól 2 ezer forintot, majd a győzelem után – némi késéssel – még 6 ezret a miniszterelnökségtől.) A választási kiadások fedezésére Lónyay a magánszemélyek által juttatott és a miniszterelnökség rendelkezési alapja által nyújtott (évi 200 ezer forint) összegeken kívül felhasználta a „legfelsőbb udvartartási javadalomból Ófelsege által művészi célokra engedélyezett 294 ezer forint” egy részét is (kb. 35 ezer forintot). Világosan kiderül ez a Művészi Alap elszámolásából: MOL K 26. 1873-I/A-432. 58. cs. Máriássy Béla szerint a választások a kormánypártnak 2,6 millió forintjába kerültek. Erről lásd Máriássy 1896, 256–257.

személyek és országrészek képviselőinek nagy többsége ugyanis később személyes támogatójává vált a párton belül.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a kormánypárti képviselők megválasztását több központból irányították (a párt vezetésének, a belügyminiszternek és a helyi elitnek is nagy beleszólása volt), így szinte kizárt, hogy Lónyay mindenhol érvényesíthette befolyását, és a választási vesztegetések felelőssége sem egyedül őt terhelte (a belügyminiszter főispánoknak küldött körleveleiből például kiderül, hogy a tudatos választási felkészülés már több mint egy évvel korábban elkezdődött). A választások eredményeként 253 Deák-párti honatya foglalhatott helyet a képviselői padosorokban (azaz a képviselők 61 százaléka volt kormánypárti). A győzelem ellenére ki lehet azonban jelenteni, hogy Lónyay és a Deák-párt vezetése több szempontból sem érte el célját. A roppant erőfeszítések dacára a párt csupán tíz-húsz fővel tudta növelni képviselőinek számát az 1869-es választásokhoz képest.⁸⁵ A képviselőházi pártmegoszlást tehát lényegesen átformálni nem voltak képesek, ez pedig újabb éles parlamenti konfliktusokat vetített előre. A Lónyaynak lekötelezett képviselők száma sem volt akkora (becslésünk szerint 40-50 fő), hogy a kormánypárton belül döntő befolyást tudtak volna kialakítani. Éppen ellenkezőleg, a miniszterelnök pozícióját gyengítették egyrészt a választások miatt még jobban feldühödött ellenzék támadásai, személyeskedő rágalmai, másrészt Deák Ferencnek és körének az egyre gyakrabban éreztetett morális kritikája.

Egyébként Lónyay már az első választási napon nagy szavazattöbbséggel győzött Pozsonyban. Ennek ellenére öröme most sem lehetett felhőtlen, ugyanis az 1871. decemberi zempléni események kísérteties módon megismétlődtek. A nyíregyházi Deák-párt úgy határozott, hogy pozíciója megerősítése érdekében ők

⁸⁵ Az 1872-es választások eredményét elemzi Szabó Dániel (Boros–Szabó 1999, 137–140). A mandátumok pontos megoszlásáról eltérő adatok olvashatók mind a jelenkori szakirodalomban, mind a korabeli forrásokban.

is Lónyayt, a város díszpolgárát jelölik (a miniszterelnök akarata ellenére), ám erejüket nem jól mérték fel, mert a mandátum az ellenzéki lett.⁸⁶

A politikai csatározások hevében számos gyakorlati törvény is halasztást szenvedett. Az 1869–1872-es országgyűlési ciklus végére 74-re duzzadt a kormány által beterjesztett, de még elfogadásra váró javaslatok száma.⁸⁷ Ezen az arányon az új parlament sem tudott érezhetően javítani: 1871-ben 68, 1872 folyamán (törvényhozási szempontból lényegében ez tekinthető a Lónyay-kormány időszakának) viszont csak 38 törvényt sikerült megalkotni. Lónyay miniszterelnöksége alatt (az új ciklusban) fogadták el a kolozsvári egyetem és a Ludovika Akadémia felállításáról szóló törvényeket, de például a főváros egyesítését kimondó törvény szentesítésére már csak távozása után került sor. Nem sikerült megvalósítania pénzügyi elgondolásait sem. Először is – mint arról már volt szó – nem volt képes módosítani az 1872-es költségvetési javaslatot. De a következő, 1873. évi költségvetés tervezésekor sem járt sikerrel. A pénzügyminiszter 1872 nyarán már egy eleve több mint 4 milliós hiánnyal számoló javaslatot tett le a minisztertanács asztalára. Lónyay ezért felszólította Kerkapolyt, hogy az egyensúly érdekében faragja le az állami kiadásokat és dolgozzon ki adóreformokat (Lónyay az arányosabb adóztatást és az egyenes adók helyett a közvetett adók növelését szorgalmazta). Kerkapoly válaszában nem sok reményt fűzött a kiadások csökkentéséhez. Lónyay ősszel ismét elszámoltatta miniszterét, aki ismertette az ország pénzügyi helyzetét és adóemelést helyezett kilátásba. Lónyay a távozása előtti napokban is csak fenntartásokkal volt hajlandó elfogadni Kerkapoly beszámolóját.⁸⁸

⁸⁶ Cieger 1997, 245–246.

⁸⁷ Somssich Pál elnöki végjelentése, 1872. ápr. 15. *Képviseletlőházi irományok 1869/72.* 1459. sz. XVI. köt. 377–381.

⁸⁸ Lásd Mtj 1872. júl. 17., 7. p., 1872. nov. 24., 3. p. MOL K 27. Nem tekinthető véletlen egybeesésnek, hogy a Lónyayhoz közel álló *Reform*ban éppen július folyamán

A horvátkérdés rendezésében Lónyay ugyancsak kudarcot vallott. A kortársak vélekedése szerint az amúgy is bonyolult ügyet a miniszterelnök csak még jobban összezavarta.⁸⁹ Lónyay még 1871 decembere folyamán tárgyalásokat kezdett a horvát párt- és egyházi vezetőkkel, és tavaszig megegyezést remélt. A siker érdekében több részkérdésben engedményeket kívánt tenni a nemzeti párt számára. A kiegyezés elismerése fejében például hajlandó volt nagyobb pénzügyi autonómia biztosítására, és támogatta azt az elképzelést is, hogy a horvát miniszter, illetve a három zágrábi osztályfőnök legyenek felelősek a horvát szábornak is; később szóba került a horvát miniszteri poszt megszüntetése és a bán közjogi állásának megváltoztatása. Lónyay engedékenyebb politikáját az uralkodó is támogatta. Ennek ellenére a megegyezés egyre késett, a december–januári tárgyalások után júniusban újabb fordulóra került sor, majd Lónyay távozása előtt nem sokkal még egy erőfeszítést tett, sikertelenül. A források tanúsága szerint a kudarc leginkább a Deák-párt és Andrássy közös külügyminiszter ellenállásának köszönhető. A magyar politikusok nehezményezték, hogy Lónyay a kormánypárt és a parlament megkerülésével kezdett alkotmányos kérdéseket érintő tárgyalásokba, továbbá nem nézték jó szemmel a horvát ellenzéknek tett engedményeket sem (a tárgyalásokat ösztől formálisan az országgyűlés által választott bizottság folytatta). Andrássy is merev álláspontot foglalt el: elutasított mindenféle, az 1868-as kiegyezés módosítására irányuló kezdeményezést, sőt a szábor (ismételt) felosztatását is elfogadhatónak tartotta. Lónyay és Andrássy egymást hibáztatták a sikertelenség miatt; kettejük ellentéte mögött a rivalizálási szándék is felfedezhető (az alapkérdés lényegében az volt, hogy mennyire szólhat bele a magyar miniszterelnök egy olyan belpolitikai ügy

jelent meg két, adóreformot sürgető és a pénzügyminisztert elmarasztaló cikk, lásd *Reform*, 1872. júl. 18. és 19. (194. és 195. sz.).

⁸⁹ Pl. Ghyczy-visszaemlékezések, 1872. ápr. 10. MTAK Kt. 4856/79. 266; Kecskeméthy 1874, 225–226.

megoldásába, melynek számos közösügyi vonatkozása is van).⁹⁰ Az elhúzódtó tárgyalások és a horvát választások erőszakossága (a kormány ugyanis az unionista párt győzelmének kivívásával is megpróbálkozott) végül a nemzeti pártot is elkedvetlenítették és bizalmatlanná tették Lónyayval szemben.⁹¹

Korrupciós vádak

A legtöbbször ellenzéki képviselők, újságírók által megfogalmazott korrupciós vádaknak három rétegét különíthetjük el egymástól. Egyrészt az új gazdasági és politikai rendszer működési zavarait kritizálták. Pellengérré állították az 1860–1870-es évek gyors gazdasági fejlődésének negatív jelenségeit (a vállalkozások gyakori csődjét, a pályázat nélküli állami szerződéseket, a vasút-biztosítási rendszert stb.) és a politikai élet visszasságait (pl. a választási korrupciót, az összeférhetlenségi törvény hiányát). A rendszerkritikán túl a vádak morális aggályokat is tartalmaztak. Úgy ítélték meg, hogy az akkoriban formálódó új gazdasági és po-

⁹⁰ Lónyay testvéréhez írt levelében Andrássyt hibáztatta azért, mert megoldatlannul hagyta rá a horvátügyet (lásd Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1871. dec. 7. MOL P 470. 1. cs.). Kállay Béni belgrádi konzul március 1-jén külön-külön találkozott a két politikussal, megbeszélésein partnerei kölcsönösen egymást tették felelőssé a tárgyalások megfenekléseért (lásd Kállay-napló, 1872. márc. 1. MOL P 344. 33. k.). Kállay egyébként támogatta Lónyay megegyezésre törekvő politikáját, sőt nyáron Lónyay hívására személyesen is részt akart venni az újabb tárgyalások előkészítésében, ám Andrássy nem engedélyezte Pestre utazását. Lónyay még bukása előtt egy héttel is a horvátkérdés megoldásáról tárgyalt a konzullal (lásd Kállay-napló, 1872. jún. 3., jún. 8., nov. 25. MOL P 344. 33. k.).

⁹¹ A horvát- (és a vele szorosan összefüggő szerb-) kérdés történetéről részletesebben lásd Juhász 1938a; Ress 2000. Lónyay iratai között is számos dokumentumot találhatunk a horvát- és szerbkérdésről. Lásd pl. MOL K 467. 1–2. cs.; Majthényi László levelei Lónyay Menyhérthez, 1872. ősz. MTAK Kt. Ms. 5304/356-380; Lónyay Menyhért levélfogalmazványa Deák Ferenchez a helyzetről, 1872. aug. 17. MTAK Kt. Ms. 5305/251 (Lónyay 18 oldalon keresztül írt a kérdésről.)

litikai elit szakított a korábbi szerepfelfogásokkal, és egy merőben eltérő szocializációs háttér és mentalitás birtokában kapcsolódott be a gazdaság és a politika világába. „Korunk az ipar, a kereskedés, a pénz kora [...] Jogtudósok helyett mérnökök, táblabírák helyett anyagi vállalatok vezetői lépnek előtérbe” – vette észre az embereszmény megváltozását Kemény Zsigmond már 1853-ban.⁹² E váltás azonban nem fokozatosan következett be, ezért a kritikusok vélekedése szerint a régi vezető réteg által képviselt számos érték elsikkadt (például a közérdek fontossága, a jótékonyosság, a nemzeti kultúra ápolása). Az új elit szemében a magánhaszon vált kizárólagossá.⁹³ A vezető réteg erkölcsi romlottsága rossz példaként szolgálhat az egész társadalom számára, így Magyarország belső tartása és külső tekintélye egyaránt megrendülhet. Éppen ezért a kritikusok szerint az ország vezetőire szigorúbb erkölcsi szabályoknak kell vonatkozniuk. Harmadrészt pedig az ellenzéki vádak természetesen a napi politikai csatározásokban is meghatározó szerepet játszottak, ebben az esetben nem annyira a vádak tartalma, mint inkább a funkciója és az általuk elért eredmény volt a fontos: a korrupció és az ellene folytatott küzdelem politikai jelszóvá vált. A kormánypolitikusok tekintélyének kikezdése, szakértelmük és erkölcsi feddhetetlenségük megkérdőjelezése az ellenzék hatásos fegyvere volt korábban is. A támadások hangnemének durvulása és a kormányzati politikusok tudatosan megtervezett lejáratása azonban az általunk vizsgált időszak fejleménye.

Lónyay Menyhértet szinte kinevezése napjától korrupciós vádakkal illették. Személye és politikája az ellenzék szemében egyaránt alkalmasnak bizonyult arra, hogy a korrupciós vádak e három típusát egyszerre zúdítsák a politikusra. Az ellenzéki

⁹² Kemény 1971, 186–189.

⁹³ Az ellenzéki felszólalásokon és újságcikkeken kívül ez a felfogás tükröződik az 1870-es évek szépirodalmi alkotásaiban is. A téma részletes kifejtését lásd Cieger 2006.

siker reményét minden bizonnyal növelte az is, hogy törekvéseiket a hónapok múlásával a Deák-párt soraiból is egyre többen támogatták hallgatólagosan. Az ellenzék Lónyayt mint korábbi pénzügyminisztert tette felelőssé a gazdasági élet zavaraiért, miniszterelnökként őt hibáztatta a politikai rendszerben mutatkozó korrupciós jelenségekért, személyében látta az új politikusi mentalitás megtestesülését és elítélte magánsikereit, végül pedig rajta kívánt bosszút állni mindazon vélt vagy valós sérelmekért, amelyek az elmúlt időszakban elszenvedett. A Lónyayt érő támadások átmenetileg képesek voltak megteremteni az erősen megosztott ellenzéki oldal összefogását is (például az obstrukció idején vagy Lónyay bukásakor).

A korrupciós vádak hangoztatásában különösen a szélsőbaloldali képviselői jártak az élen. A párt képviselői a politikai és gazdasági élet negatív jelenségeinek jogos bírálatán kívül (sürgették az összeférhetetlenségi törvény megalkotását; javaslatot dolgoztak ki a választási visszaélésekről; összegyűjtötték az 1872-es választások visszás mozzanatait; stb.) a vádakát igen hamar Lónyay elleni átgondolt támadásokra és rágalmazásokra is felhasználták. A párton belül leggyakrabban Simonyi Ernő élt a politikai eszköztár eme addig ritkán alkalmazott fegyverével. Simonyi már 1871. december 2-án és 4-én elmondott beszédében tudatosan beemelte a korrupció témáját. A költségvetési javaslat bírálatának ürügyén megtartott hosszú beszédében ecsetelte a kormány és a tőle függő hivatalnokok korrupciós ügyleteit, majd 27 társa nevében bizalmatlansági indítványt nyújtott be a kormány ellen.⁹⁴ Ezt követően elhatározta, hogy januártól *Szombati Lapok* címmel hetilapot indít, amelyben a kormány hibás döntéseit és korrupciós üzelmeit leplezi le. Kossuthhoz írt levelében arra kérte az emigráns politikust, hogy a lapnak küldendő leveleiben ő maga is szólaljon fel a kor-

⁹⁴ *Képviselőházi napló 1872/75.* 393. és 394. ülés (1872. dec. 2. és 4.). XVIII. köt. 183–201.

mányzati korrupció ellen. Simonyi támadásait legfőképp Lónyay ellen kívánta irányítani, aki – véleménye szerint – Beustot is megbuktatta és Andrássyt is Bécsbe küldte azért, hogy miniszterelnökként hazatérve bosszúból megakadályozza azt a nagyszabású vasúti szerződést, amelyből politikustársai ki akarták hagyni.⁹⁵

A *Szombati Lapok* 1872-es évfolyamát (és különösen a „Szabad a vásár” rovatot) áttekintve valóban megállapítható, hogy a vádak közel fele az állam által kötött szerződésekre (pl. vasúti és középítkezések) vonatkozott, a vádak legfőbb célpontja pedig a kormány volt. Szembetűnő azonban, hogy a vád tartalmától függetlenül Lónyay neve szinte mindegyik cikkben megemlítésre került (legyen szó egy helyi választásról vagy egy magánvállalkozás csődjéről).⁹⁶ Simonyi a képviselőházban is napirenden tartotta a korrupciós tematikát, amit tavasszal már más ellenzéki képviselők is átemeltek beszédeikbe.⁹⁷ Simonyi Kossuthnak küldött helyzetértékelő levelében örömmel írt az ellenzéki taktika sikeréről, véleménye szerint a miniszterek és Deák sem támogatja már Lónyayt, csak a király bízik még benne: „[Lónyay] Egyik bakot a másik után lövi. Most is csupa dacból megakadályozza oly törvények tárgyalását, melyek az ország vagy annak egyes vidékei érdekében felette szükségesek volnának. Mi pedig exploitáljuk [kiaknázzuk] ezt s csinálunk belőle politikai capitalist [tőkét] a lehető legjobban.”⁹⁸

⁹⁵ A korrupciós tematika beemeléséről a politikai diskurzusba lásd Simonyi Ernő Kossuth Lajoshoz, 1871. dec. 8. és 9. MOL R 90. I. 5361 és 5362. Kossuth nem osztotta Simonyi sejtését, ő ennek ellenére később is fenntartotta Beust megbuktatásával kapcsolatos elméletét.

⁹⁶ A lap Lónyayn kívül időnként még a gazdasági tárcák vezetőit (Kerkapolyt és Tisza Lajost) támadta, sőt Simonyi egy alkalommal az egész politikai elitnek is nekírtott. Közvetette ugyanis azon képviselők tekintélyes hosszúságú névsorát, akik szerinte összeférhetetlen gazdasági tisztségeket töltenek be (balközép pártiakat is megnevezett), lásd *Szombati Lapok*, 1872. márc. 9. (10. sz.).

⁹⁷ Pl. Simonyi beszéde: *Képviselőházi napló 1869/72*. 450. ülés (1872. márc. 2.). XXII. köt. 72–81; Majoros István beszéde: 454. ülés (1872. márc. 7.). XXII. köt., 200–206; Csernátony Lajos beszéde: 462. ülés (1872. márc. 15.). XXIII. köt. 33–35.

⁹⁸ Simonyi Ernő Kossuth Lajoshoz, 1872. ápr. 5. MOL R 90. I. 5390.

A korrupciós vádak újabb hulláma július–augusztus folyamán érte el Lónyayt. A hazai lapok – feltehetően kihasználva Lónyay többhetes angliai nyaralását – ekkor tették közre információikat az ún. Léway-üggyel kapcsolatban. Az ügynek az adott különös hangsúlyt, hogy elsőként a kormánypárti *Pesti Napló* számolt be róla. A híresztelések szerint Lónyay barátja, Léway Henrik üzletember megengedhetetlenül nagy közvetítői díjakban részesült a kormánytól (nemesi címet is ígértek neki) különböző állami kölcsönszerződések megkötésekor, sőt állítólag még egy sikertelen tárgyalás után is kapott Lónyay közbenjárására 150 ezer forintot.⁹⁹ Annak ellenére, hogy az érintettek mind cáfolták az állításokat, és az újságírók semmilyen bizonyítékkal sem szolgáltak, a német nyelvű sajtó és a magyar lapok hosszú hetekig cikkeztek az ügyről, sőt új és újabb titkos összeköttetések szálait igyekeztek felfejteni.

Az új országgyűlés szeptemberi megnyitása után Lónyayt az általa remélt nyugodtabb légkör helyett heves, személyét érintő támadások fogadták, amelyeket csak fokoztak a külföldön és vidéken megjelenő ellenzéki lapok híresztelései. Eközben a balközép párt több képviselője is a Deák-párthoz való közeledés politikája mellett foglalt állást. Csernátony Lajos az általa szerkesztett *Ellenőrben* felvetette a két párt közötti koalíció lehetőségét, sőt Ghyczy Kálmán szeptemberben a pártjához intézett beszédében a fúziót sem zárta ki. Annak ellenére, hogy a két ellenzéki politikus több ponton nem értett egyet egymással, álláspontjuk abban közös volt, hogy mind a koalíciót, mind a fúziót Lónyayval szemben kell megvalósítani.¹⁰⁰ A párt egy másik képviselője, Móricz Pál egyenesen egy Lónyay háta mögötti megállapodás

⁹⁹ *Pesti Napló*, 1872. júl. 23., reggeli kiadás, „Vegyes hírek” rovat, valamint aug. 13., reggeli kiadás (168. és 186. sz.). Helfy az ügyre a képviselőházban is rákérdezett, melyre Kerkapoly pénzügyminiszter tagadólag válaszolt: *Képviselőházi napló 1872/75*. 24. és 25. ülés (1872. okt. 5. és 7.). I. köt. 245–247, 268–272.

¹⁰⁰ Ghyczy szeptember 7-i beszédét közli a *Reform* is: 1872. szept. 8. (246. sz.). Az ellenzéki erők belső ellentéteiről bővebben lásd Tóth E. 1967, 219–257.

tervét fogalmazta meg: „Én azt hiszem, hogy legjobb lenne küldöttsegileg biztosítani Deákot, hogy miniszterválság esetére mi, a bal nem akarnánk politikai tőkét szerezni, de a Deákpárt jobb részét szívesen fogjuk támogatni [...]”¹⁰¹ Lónyayval tehát az ellenzék döntő része mindenfajta tárgyalást elutasított, pedig a miniszterelnök maga is támogatta a fúzió gondolatát (a *Reform* sorra jelentette meg ilyen tárgyú cikkeit) és kereste a kapcsolatfelvétel lehetőségét a balközép vezetőivel. Ghyczy azonban elhárította Lónyay próbálkozásait: „Én nyílt kártyákkal szeretek játszani. Ha tehetek valamit a kérdés irányában, azt csak egész pártom tudtával akarom tenni és némi sikerrel csak így is tehetném. Az eljárás, melyet javasolsz, bizonyos titokszerűséggel jár, melyben nekem pártom háta mögött kellene valamely veszélyes szerepet játszani, ezt nem tehetem.”¹⁰² Tisza Kálmán pedig a képviselőházban támadta meg Lónyayt: válaszfelirati beszédébe ő is beépítette a korrupciós vádaskodást (hangsúlyozta ugyan, hogy nem ad hitelt az efféle pletykáknak, de az ország hírnevének megőrzése érdekében kötelessége azokra rákérdezni).¹⁰³ A szélsőbaloldali Simonyi ennek ellenére kevesellte az ellenzék fellépését a korrupció és a miniszterelnök ellen. Szemmel láthatóan egyedüli politikai céljává Lónyay megbuktatása vált: „Én érzem, hogy tudnék úgy a vitának élesebb fordulatot adni, mint általában a minisztérium,

¹⁰¹ Móricz Pál Ghyczy Kálmánhoz, 1872. aug. 1. MTAK Kt. Ms. 4851/558.

¹⁰² Ghyczy Kálmán Lónyay Menyhérthez, 1872. szept. 1. MTAK Kt. Ms. 5304/215. Ghyczy néhány nappal később válaszát nyilvánosságra is hozta. Levelében arra kérte Lónyayt, hogy a trónbeszédéből hagyja ki azt a bekezdést, amely értesülése szerint a közbizalmi rendszer változtathatatlanságát mondja ki, mert ez tovább élezne a pártviszályt. Az elmondott trónbeszéd valóban nem tartalmaz ilyen utalást, ám kérdéses számunkra, hogy a korábbi szövegváltozatokban egyáltalán volt-e ilyen bekezdés, erre ugyanis nem találtunk semmilyen bizonyítékot. A *Reformon* kívül a legtöbb Deák-párti napilap elutasította a fúziót. Lásd pl. *Reform*, 1872. júl. 26., 31., aug. 6., 24. (202., 207., 213., 231. sz.).

¹⁰³ *Képviselőházi napló 1872/75*. 18. és 27. ülés (1872. szept. 28. és okt. 9.). I. köt. 126–127., 327–328.

különösen Lónyay bukását előmozdítani, de ha egészségem nem javul, nem leszek képes oly tevékeny részt venni benne, mint szeretném [...] azért nagy baj, hogy a corruptio dolgába nincsen egy jó secundansom sem. A balközép ezen pontot csak gyengén érinti, mert vannak tagjai, akikre könnyen rájuk lehetne hasonlót olvasni. [...] Pedig a corruptio kegyelem és kímélet nélküli ostromlása volna a leghatásosabb eszköz a minisztérium megbuktatására, de ha magamra maradok, nem tehetek annyit, mint óhajtanék, még ha egészségem engedné is.”¹⁰⁴

Lónyay több módon is igyekezett szembeszállni az őt érő rágalomokkal. Egyes esetekben helyreigazítást kért az adott laptól,¹⁰⁵ más alkalommal a képviselőházban szólalt fel saját védelme érdekében. Megfigyelhető, hogy miniszterelnöksége első felében tudatosan tartózkodott attól, hogy maga reagáljon a támadásokra (ezt meghagyta például a hozzá közel álló lapoknak), de később, a rágalomok számának növekedésével, kénytelen volt egyre többször maga is megszólalni. Felszólalásaiban általában higgadt keserűséggel utasította vissza az ellenzék állításait, és felszólította támadóit, hogy tárják bizonyítékaikat a nyilvánosság elé. Tiltakozott az ellenzék vádaskodásai és felelőtlen magatartása miatt, illetve kárhoztatta az érvényben lévő sajtójogszabályok engedékenységet. Véleménye szerint a politikus kiszolgáltatottá vált az újságíróknak, és a magánbecsületet érintő rágalomokkal szemben a sajtóperek

¹⁰⁴ Simonyi Ernő Kossuth Lajoshoz, 1872. okt. 22. MOL R 90. I. 5421. Ugyan Jókai sem értett egyet Lónyay erőszakos politikájával, elutasította viszont a Simonyi és Csernátorny által meghonosított személyeskedő stílust: „Nem óhajtom, hogy valaha politikai küzdelem a magánéletbe vágó személyeskedésbe menjen által. És ilyenek a célzások gróf Lónyay vagyoni állására [...] Lónyay mielőtt miniszterré lett volna, már háromszor milliómos volt, azóta ismét gazdagon örökölt [...] A vagyonszerzést, ha ész, ha szerencse járult hozzá, ne alkalmazzuk vádul ellenfeleinkre.” *A Hon*, 1872. jún. 24., esti kiadás (144. sz.).

¹⁰⁵ Lónyay több alkalommal kért helyreigazítást Jókaitól, *A Hon* című ellenzéki lap főszerkesztőjétől. Lásd Lónyay Menyhért Jókai Mórhoz, 1872. okt. 21., nov. 5. OSZK Kt. Fond V/354; Jókai 1975, 434–435, 437.

sem jelentenek jogi védelmet.¹⁰⁶ Ennek ellenére néhány alkalommal a kormány nevében mégis a pereskedés mellett döntött.¹⁰⁷

Lónyay ezeken kívül átfogó lépéseket is tervezett a sajtóviszonyok átalakítására. A jogszabályok pontosításának és szigorításának szándékán túl (amelyet a kormány a trónbeszédbe is belefoglalt) egy kormányt támogató laphálózat kialakításán fáradozott. A jogszabályok megváltoztatása ugyan kudarcot vallott (a szólás-szabadság korlátozásához pártja többségének a támogatását sem tudta megnyerni), de a kormányssajtó megteremtése érdekében komoly gyakorlati intézkedéseket tett. Lónyay célja kettős volt. Egyrészt az ellenzéki lapok támadásait kívánta ellensúlyozni a kormány anyagi támogatását élvező és annak álláspontját védő újságok megteremtésével. Másrészt a Deák-párthoz kötődő és igen népszerű *Pesti Napló*val és *Pester Lloyd*dal szemben olyan lapokat kívánt létrehozni, melyek kifejezetten a kormánynak és Lónyay körének az elképzeléseit és véleményét ismertették.¹⁰⁸ Tóth belügyminiszter 1871 decemberében körlevélben szólította fel a főispánokat és a helyi Deák-köröket a hamarosan meginduló *Magyar Politika* előfizetésére, amely a *Pesti Naplónál* olcsóbban

¹⁰⁶ Lónyay beszédeit lásd pl. *Képviseletlőházi napló 1872/75.* 25. és 28. ülés (1872. okt. 7. és 10.). I. köt. 272–278, 350–354.

¹⁰⁷ Lásd pl. Mtj 1872. márc. 3., 3. p., aug. 11., 2. p. MOL K 27. Tóvölgyi Titusz ellen két, kormányt rágalmazó írása miatt elmarasztaló ítélet is született. Büntetése egy év börtön és 500 forint pénzbírság volt, lásd *Pesti Napló*, 1872. szept. 16. és 17. (213. és 214. sz.). Egyébként majdnem minden második, közvádló által kezdeményezett sajtóper felmentéssel végződött és a raboskodás körülményei is igen méltányosak voltak. Erről lásd Révész T. 1986, 47–51, 223–227.

¹⁰⁸ Itt említjük meg, hogy Lónyay bizalmas iratai között található egy húszoldalas – kelet nélküli – beadvány a kormánypárti sajtó újjászervezésének szükségességéről. A dokumentum szerzője a *Budapesti Közlöny* szerkesztője, Salamon Ferenc volt. Vélekedése szerint egy önálló pártlapot kellene létrehozni (a párttagok részvényesek lehetnének benne), mely nyíltan kiállna a kormány mellett és megismertetné a kormány döntéseit a közönséggel, sőt szükség lenne egy Deák-párti írói, művészi klubra is, különben a jobboldal lemarad a meglehetősen hatékony ellenzéki sajtóval szemben. Erről lásd MOL K 476. 1. cs. (Miniszterelnökség félhivatalos levelezése).

fog megjelenni és „a kormány által sugalmazott cikkeket is fog tartalmazni”.¹⁰⁹ Kecskeméthy Aurél főszerkesztő naplójából tudjuk, hogy Lónyay 20 ezer forintnyi támogatást ígért a lapnak, viszonyuk azonban hamarosan megromlott, így a lap eltávolodott a kormánytól (az év folyamán összesen 15 ezer forintot kapott Kecskeméthy).¹¹⁰ Lónyay ezen kívül a Rákosi Jenő jegyezte *Reform* című lappal vette fel a kapcsolatot, mely jóval tartósabbnak bizonyult, a lap egészen 1875-ös megszűnéséig kitartott a politikus mellett. Lónyay miniszterelnöksége idején a *Reform* nem fizetett bélyegilletéket a hasábjain megjelenő hirdetések után, és minden bizonnyal további anyagi támogatásban is részesült (bukása után Lónyay saját vagyonából is áldozott a lapra).¹¹¹ Mindezek mellett 1872 tavaszán Lónyay biztatására híve, báró Kemény Gábor is lapot alapított *Korunk* címmel, ám a miniszterelnök távozása után ez a lap hamarosan beszüntette működését. A német nyelvű *Pester Lloyd* ellensúlyozása érdekében Lónyay és a miniszterelnöki sajtóiroda vezetője, Halász Imre elhatározta, hogy az Erlanger bankcsoport bevonásával megvásárol egy kisebb német lapot. A választás a *Pester Journal*ra esett, amelyből kormányhoz hű lapot formáltak (1873-ban azonban a lap megjelenése már szünetelt).¹¹²

A sajtótámogatási rendszer anyagi fedezetének biztosítására Lónyay a miniszterelnökök részére biztosított rendelkezési alap mellett egy új forrásbázist is akart teremteni. Bukása előtt nem sokkal arra kérte az uralkodó engedélyét, hogy a kormány érdekeit képviselő lapok hírlapi biztosítékait az udvartartási ki-

¹⁰⁹ MOL K 148. 1871-III-1083. 3257. Eln. sz. 25. cs. Tóth 1871 nyarán még a *Pesti Napló* megrendelésére biztatta a főispánokat.

¹¹⁰ Kecskeméthy 1909, 269–272. A *Magyar Politika* később a konzervatívok lapja lett.

¹¹¹ Kerkapoly Károly pénzügyminiszter átirata Szlávay József miniszterelnöknek, 1873. júl. 6. MOL K 26. 1873-VIII-1525. 73. cs.

¹¹² Lónyay sajtóval kapcsolatos terveiről lásd Halász 1911, 430–434. A sajtó és a politika korabeli viszonyához lásd pl. Gergely–Veliky 1977. A *Korunk*ról lásd Kosáry–Németh (szerk.) 1985, 77–80.

adásokra megszavazott költségvetési pénzek egyik szeletéből fedezhessék: „Külön lapokat saját költségen fenntartani az ezzel járó tetemes költségek miatt a kormánynak épp oly kevéssé volt lehetséges, mint azokat teljes számban segíyezni [...] Meg kell tehát a minisztériumnak elégedni azzal, hogy különösen a kormány érdekében működő némely vidéki lapok fennállása az által biztosíttassék, hogy részükre a törvény értelmében leteendő biztosíték kellő elővigyázat mellett a kincstár birtokában létező közérdekű papírok letéteményezése által teljesíttessék [...] De mivel az állami zárszámadás tárgyalása alkalmával ezen papírok ily módoni, jöllehet csak ideiglenes használata könnyen kellemetlen vitatkozásokra adhatna alkalmat, bátorkodom Felsőged legmélyebb tisztelettel kérni, hogy ezen papíroknak az udvartartási dotatióból művészi célokra legkegyelmesebben átengedett 294000 frtnyi alap tőkésített papírjaival ugyanezen összeg erejéig leendő kicserélését jóváhagyjni méltóztassék.”¹¹³ Az uralkodó néhány nappal később jóváhagyta miniszterelnöke törvényességet súroló javaslatát. Lónyay feltehetően végső elkeseredésében szánta rá magát erre a megkésett lépésre. Utolsó döntései egyikével talán az volt a célja, hogy a vidéki kormányssajtó megteremtésével lazítson az őt övező egyre nagyobb elszigeteltségen, illetve hogy javítson a közvélemény előtt kormánya negatív megítélésén.

A legjobban saját pártja közömbössége, illetve egyes esetekben nyílt támadásai keserítették el. Érthetetlen hátbatámadásként fogta fel a *Pesti Napló* cikkeit a Lévy-ügyről, valamint érzékenyen érintette báró Sennyey Pálnak a Ház nagy tetszését kiváltó beszéde is, amely 1872 októberében hangzott el a felirati vitában. Sennyey, aki a kormánypárt konzervatív csoportjához tartozott és akit Lónyay vetélytársaként tartottak számon, felszólalásában

¹¹³ Lónyay Menyhért miniszterelnök felterjesztése az uralkodóhoz, 1872. nov. 29. MOL K 26. 1872-XI-2156. 56. cs. A kormányzat sajtótámogatási rendszerének különféle eszközeiről bővebben lásd Révész T. 1986, 102–140.

elismerte, hogy a kormánypárt nevében is követtek el törvénytelenéseket a választásokon, valamint bírálta az ország jelenlegi helyzetét. Véleménye szerint a nevelés- és az egészségügy, de különösen a közigazgatás területén „majdnem ázsiai állapotokkal találkozunk”. Külön kitért a politikai elit morális helyzetére. Hangsúlyozta, hogy az államhatalomnak „szeplőtlennek” kell lennie, az ellenzéknek pedig fel kell hagynia az alaptalan gyanúsítgatással. A magyar társadalom döntő többsége ugyanis gazdasági nehézségekkel küzd és ezért különösen hajlamos elhinni az elit tagjairól szóló rágalmat.¹¹⁴ Érdemes még megemlíteni, hogy a beszéd elhangzása után a szélsőbaloldali Simonyi Ernő elhatározta, hogy pártján belül mozgalmat indít Sennyey hallgatólagos támogatására. Úgy vélte, hogy még a kiegyezéspárti konzervatív politikus is jobb lenne Lónyaynál. Ráadásul a Sennyey-Lónyay ellentét kiéleződése a Deák-párt meggyengüléséhez vezethetne. Ennek ellenére Simonyi is úgy gondolta, hogy az ellenzék még ebben az esetben sem lenne képes átvenni a hatalmat, mert rendkívül megosztott.¹¹⁵ A párt egy másik tagja, Mednyánszky Sándor számára Simonyi terve viszont azt bizonyította, hogy politikustársa minden eszközt hajlandó megragadni Lónyay megbuktatása érdekében, még a politikai elvek feladása árán is.¹¹⁶

Lónyay pártjára nemcsak a belső támadások miatt neheztelt, de azt is szóvá tette, hogy az ellenzéki rágalmak özönében egye-

¹¹⁴ *Képviselőházi napló 1872/75.* 25. ülés (1872. okt. 7.). I. köt. 278–283. Az elmondottak ellenére Sennyey támogatásáról biztosította a kormányt.

¹¹⁵ Simonyi Ernő Kossuth Lajoshoz, 1872. okt. 22. MOL R 90. I. 5421.

¹¹⁶ Mednyánszky Sándor Kossuth Lajoshoz, 1872. nov. 16. MOL R 90. I. 5422. „[...] hogy ily körülmények között a republikanus erőnyeket még táborunkban is lámpával kell keresni, alig szükséges mondanom. Hiszen ha még egy Simonyi Ernő is monumentalisnak ismeri el egy Sennyey beszédét és azt derűre borúra dicséri csak azért, hogy egy Lónyayt megbuktasson – nem látván, miszerint nem az eszközök, hanem az elvek, a cél megváltoztatása az, ami bennünket megmenthet – akkor bizony csekély reménnyel kecsegtethetem magamat jövőnk jobbra fordulta iránt.” A párton belül Irányi sem támogatta Lónyay megbuktatását.

dül hagyták és a párt meghatározó alakjai nem álltak ki eléggé személye mellett: „Minden kormány lejárja magát, melynek magának kell harcolni.”¹¹⁷

Lónyay lelkiállapotát leginkább azokon a szövegeken keresztül ragadhatjuk meg, amelyeket a korrupciós vádakra válaszul készített. A politikus hagyatékában több olyan beszédvázlat és levélrészlet is fennmaradt, amely ezzel a témával foglalkozik. Tudomásunk szerint a szövegek legtöbbször Lónyay végül is nem mondta el, csak néhány ember olvashatta őket (pl. a magánlevelek címzettjei). A szövegek visszatérő gondolatai a következők: Lónyay lelkiismerete nyugodt, politikai és gazdasági tevékenysége a nyilvánosság előtt zajlott. Támadások helyett politikai tettei és majdnem 30 évi közéleti szerepvállalása elismerést érdemelne. Vagyonát becsületes úton hosszú évtizedek alatt fokozatosan szerezte, köszönhetően kitartó takarékoságának, szorgalmának és a szerencsének. Ő mindig is tanítómestere, Széchenyi István magatartását követte, aki a közérdeket sosem feledte, de vallotta, hogy az ország fejlesztésével igenis összefér saját vagyonának gyarapítása (többször felidézi a Széchenyit érő reformkori rágalmakat). Sértett büszkeséggel, de határozott öntudatossággal vállalta fel, hogy magatartásával kortársaihoz képest egy eltérő mentalitást testesített meg: „Midőn hazám javát s anyagi jólétét előmozdítani igyekeztem, a magamét is növeltem. Igenis ez teljesült rajtam s erre büszke vagyok. Midőn önök pihentek, visszahúzódtak, én munkás voltam [...]” „A rágalmak és ürügyek szemében bűn, hogy nagyon szereztem. Mít ők becsületes szorgalom útján szerezni képesek nem voltak, saját maguk után ítélve más mindenre lennének képesek [!] – aszerint kívánnak engem is megítélni.”

¹¹⁷ Lónyay Menyhért beszédvázlata a párttanácskozmány előtt, 1872 körül. MTAK Kt. Ms. 5306/22a. Ezt egy Deákhhoz írt levelében is kifejti. A levél fogalmazványa naplójában olvasható: Lónyay-napló, 1872. nov. 21. MOL Filmtár 37156.

Sorra visszautasította az ellenzék által felvetett konkrét vádakat is. Hangsúlyozta, hogy már miniszteri kinevezése után lemondott az általa betöltött különböző gazdasági pozíciókról, bár elismerte, hogy nehezen vált meg ezen intézményektől, mert jelentős részüket néhány társával együtt ő alapította még az 1850-es években (egyedül az osztalékot nem adó Magyar Földhitelintézet elnöki tisztét tartotta meg). Tagadta, hogy mesés vagyon birtokosa lenne, hisz általában rokonai részvényeit kezelte (pl. Lánchíd-részvények), birtokaira nagy hiteleket vett fel, kormányzati funkciói pedig hatodik éve elvonják saját pénzügyei kezelésétől. Vagyonának emelkedését csupán az okozza, hogy korábban vásárolt birtokainak és egyéb befektetéseinek az értéke mostanra megkétszereződött (ez is az ország fejlődését mutatja, amely részben neki köszönhető). Vázlataiból az is kiderül, hogy a támadásokkal szemben kiszolgáltatottnak, védtelennek érezte magát, környezete pedig cserbenhagyta: „Vannak nemtelen fegyverek melyek ellen nincs védelem, mert hasonlókhöz nem nyúlhatunk, ha csak önmagunkat azokkal, kik azokat használják, egy sorba állítani s így lealázni nem akarjuk. Hol tények s kézzel fogható s bebizonyítható tények nincsenek, ott kezdődik az ellenséges érzet által szított rágalom, alattomos célzások.” „[...] a méltatlan megtámadás ellen, azok, kikről feltehetem, hogy ismernek, védelmemre nem keltek s munkásságom ennyi jutalomra is méltónak nem tállatott – megvallom, ezt mélyen fájlalom [...]”¹¹⁸

¹¹⁸ A Lónyay önvallomásait tartalmazó szövegek megtalálhatóak: MTAK Kt. Ms. 5307/41, Ms. 5307/49, Ms. 5307/52; valamint lásd pl. Halász Imréhez intézett levelét (Halász 1911, 429–430). Gondolatainak egy részét a nyilvánosság előtt elmondott beszédeibe is átültette, pl. *Képviselőházi napló 1872/75.* 25., 28., 36. ülés (1872. okt. 7., okt. 10., nov. 18.). I. köt. 272–278, 350–351, II. köt. 31–32.

A bukás

A rágalomhullámok 1872. november 18-án csaptak össze Lónyay feje felett. Csernátony Lajos egy újabb durva képviselőházi támadására higgadtságát elvesztve indulatosan válaszolt. Az ellenzéki honatya egy Paulerhez intézett interpelláció ürügyén a miniszterelnök személyére terelte a szót. Véleménye szerint a Deák-párti kormányok eddig alig tettek valamit a haza ügyéért, annál többet szereztek viszont saját maguk számára. Csernátony az ülést vezető Perczel Béla alelnök meggondolatlan felszólítására lehetőséget kapott arra is, hogy szavait részletesebben megmagyarázza: „Én kérдем gróf Lónyay Menyhért kormányelnök urat: nem épített-e házat, nem vett-e uradalmakat, akkor: mikor az ország deficitben van. [...] Én egyszerűen azt tartom, hogy ezen országban mindenkinnek van joga gyarapodni, vagyonosodni, gazdagodni, de a minisztereknek nincs ehhez joguk, nincs ehhez joguk még a legbecsületesebb módon sem akkor, mikor az ország deficitben van. Gróf Lónyay Menyhért, hogy ha nem kormányelnök, milliókat milliókra halmozhat.” Végül felszólította a kormánypartot, hogy szavazzon bizalmatlanságot saját miniszterelnökének. Lónyay válaszában dühtől remegő hangon megvetését fejezte ki a „rágalom iskolájának” a megalapítójával, Csernátonyval szemben, majd pedig egyértelmű utalást tett arra a régóta keringő híresztelésre, amely szerint az ellenzéki képviselő az 1850-es években császári besúgó volt (állítólag a párizsi emigránsokról küldött bizalmas információkat).¹¹⁹ Lónyay tehát a korrupciós rágalmakra a letűnt önkényuralmi rendszerrel való összejátszás vádjával felelt. Megszegve a jótékony hallgatás szabályát, a korszak egy újabb tabutémájáról (a besúgásról) lebbentette fel egy pillanatra a fátylat, ezzel viszont tovább rontott saját helyzetén. Immár az ellenzéki

¹¹⁹ Lásd Lónyay Menyhért felszólalását 1872. nov. 18-án. *Képviselőházi napló 1872/75.* 36. ülés. II. köt. 31–32.

honatyja is sértett félként tüntethette fel magát, a Deák-párt meghatározó személyiségei pedig minden bizonnyal elfogadhatatlannak tartották, hogy egy kormánypolitikus olyan lejáratozó módszereket vessen be, amelyek addig csak az ellenzék radikálisait jellemezték (Simonyi például besúgólistát terjesztett, Csernátony pedig párbajokat provokált egyes politikusok múltjának felhánytorgatásával).¹²⁰

Lónyay nem fogadta el az ellenzéki képviselő beszédének tartalmi részét sem. Láthatóan nem tudott mit kezdeni azzal az elvvel, hogy a politikusokra szigorúbb erkölcsi szabályok vonatkoznak, fokozottan vigyázniuk kell feddhetetlenségükre, különösen egy olyan időszakban, amikor az ország és a lakosság egy jelentős része gazdasági gondokkal küzd. Ráadásul a pénzügyek irányítójaként, majd miniszterelnökként Lónyay olyan információk birtokában volt (például a kormány tervezett gazdasági intézkedéseiről), amelyeket a közvélemény vélekedése szerint akár magáncéljaira is felhasználhatott.¹²¹ Csernátony viszontválaszában szintén megvetését fejezte ki, és lényegében tisztességtelennek nevezte Lónyayt. Az ülés hatalmas hangzavar közepette rövidesen véget ért.¹²²

Természetesen nem a képviselőházi botrány okozta Lónyay bukását (hisz a vádak egyáltalán nem voltak újak), de a közvélemény számára világossá tette a miniszterelnök tarthatatlan helyzetét. A személyét érő sorozatos támadások nem csillapodtak az új országgyűlésben sem, és valóban lehetetlenné tették az ország

¹²⁰ Az ügynöklistákról és azok politikai célzatú felhasználásáról a dualizmus korában lásd Deák Á. 2006.

¹²¹ E Lónyayval kapcsolatos vélekedés jogosságát kutatásaink (a Nyíregyháza–Ungvár vasútvonal és a Lánchíd-részvények ügyében) részben igazolták (Cieger 2006).

¹²² Csernátony és Lónyay szópárbaja megtalálható: *Képviselőházi napló 1872/75.* 36. ülés (1872. nov. 18.). II. köt. 27–32, idézet: 30. A *Pesti Napló* szerint felszólalásakor Lónyay „arca kipirult, egész alakja reszketett, a felindulás pillanatokra elfojtá szavait”. *Pesti Napló*, 1872. nov. 18., esti kiadás (266. sz.).

irányítását. Lónyay nem bírta sem az ellenzék, sem saját pártja és miniszterei bizalmát, egyedül az uralkodó támogatásában reménykedhetett. Másnap délelőtt Gödöllőre ment a királyhoz kihallgatásra. Jegyzetei tanúsága szerint ismertette az uralkodó előtt a kialakult belpolitikai helyzetet és áttekintette eddigi kormányfői működését. A legnagyobb gondnak azt tartotta, hogy kormányában széthúzás tapasztalható és a Deák-párt vezetői sem támogatják őt.¹²³ Eközben miniszterei is tanácskozássra gyűltek össze Pesten. Kerkapoly, Tóth és Tisza Lajos az azonnali lemondást fontolgatta, de végül úgy döntöttek, hogy rövid ideig még várnak (talán az 1873-as költségvetés elfogadásáig), mert el akarták kerülni azt a látszatot, hogy Csernátony felszólalásának nyomására távoznak.¹²⁴ Délután testvéréhez intézett levelében Lónyay már így fogalmazott: „Nem akarok a tegnapi incidens folytán leköszönni, de majd találok módot a tisztességes megváltásra, nem érdemel a párt tőlem mást, csakis a Felsőéért maradnék [...]”¹²⁵ Magatartását az aznap estére tervezett Deák-párti konferenciától tette függővé. Később mégis a pártértekezlet elhalasztását kérte, elhúzódó gödöllői tárgyalásaira hivatkozva. Az országgyűlési Deák-párt elnöke, Perczel Béla mélységesen egyetértett Lónyay kérésével, ugyanis jelentős véleménykülönbséget tapasztalt a párttagok között.¹²⁶ Lónyaynak eltökélt szándéka volt viszont, hogy másnap nagy beszédben fejtse ki álláspontját a párt előtt, ezért még gyorsírókat is rendelt a pártkörbe (a szöveget el akarta juttatni a lapokhoz). A beharangozott beszéd azonban elmaradt, helyette Lónyay csak egy rövidebb levelet intézett a párt elnökéhez, melyben közölte, hogy az esti értekezleten a kormány tagjai nem vesznek részt

¹²³ Lónyay Menyhért feljegyzése az 1872. nov. 19-i uralkodói kihallgatás előtt. MTAK Kt. Ms. 5307/58.

¹²⁴ Pauler-napló, 1872. nov. 19. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2.

¹²⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1872. nov. 19. MOL P 470. 1. cs. Lónyay Csernátony felszólalása mögött Tisza Kálmán mesterkedését sejtette.

azért, hogy a párt tagjai szabadon határozhassanak a kormány sorsa és a szükséges teendők felett. A párt ezek után egy olyan határozatot hozott, melyben a házszabályok azonnali felülvizsgálatát sürgették (lényegében a későbbi Korizmiccs-féle javaslatban állapodtak meg). A határozat azonban nem tartalmazott semmiféle olyan bekezdést, amely a Lónyay személye melletti kiállásra és a vádak visszautasítására utalt volna. A *Pesti Napló* szerint azért, mert a párt ezzel is kifejezésre akarta juttatni, hogy a Csernátony-ügy folytán fel sem merülhet a Lónyay iránti bizalom megrendülése (éppen ezért nem is kell külön bizalmat szavazni neki).¹²⁷ Élhetünk azonban a gyanúval, hogy az elfogadott határozat szűkszavúsága mögött más indok is meghúzódott. A Pesten mandátuma igazolására váró, balközép párti Ugron Gábor így osztotta meg értesüléseit párttársával: „Tegnap határozatot ismered s a kénytelen út a kellemetlen helyzet kibúvó ajtaján át. A Deák-párt kebelében heves viták voltak s felszólalások, hogy egy-két ember ne beszéljen a klub nevében s ne erőszakoljon mindent a klub nyakára. Csak Deák közbelépése akadályozta meg a vitába rohanást. Igen sajtólólag nyilatkoztak a heves és vakmerő spekulálásról, kik a párt, az ország rovására gazdagodnak. Lónyay csak ezért nem bukik meg most, nehogy a párt magát blamálja, de bukása bevégzett tény, csak lemondásának beadási napja van elodázva.”¹²⁸

A 21-én megtartott pártkonferencián már Lónyay és miniszterei is megjelentek, ám a miniszterelnök szándékai ismét meg hiúsultak. Egy újabb beszéddel készült, amelyet azonban nem teljesen tisztázható okok miatt megint nem mondott el. Máriássy Béla, Lónyay híve a miniszterelnök elbizonytalanodását és za-

¹²⁶ Perczel Béla Lónyay Menyhérthez, 1872. nov. 19. MTAK Kt. Ms. 5305/20.

¹²⁷ *Pesti Napló*, 1872. nov. 21., reggeli kiadás (269. sz.).

¹²⁸ Ugron Gábor Bartha Miklóshoz, 1872. nov. 21. OSZK Kt. Levelestár. Az *Ellenőr* szerint Lónyay hívei (a későbbi „vacsorások”) sürgették határozottabb Deák-párti állásfoglalást. Lásd *Ellenőr*, 1872. nov. 22. (271. sz.).

varodottságát jegyezte fel e napok történéseivel kapcsolatban.¹²⁹ A tervezett beszéd szövege viszont szerencsénkre fennmaradt Lónyay hagyatékában. A dokumentumban a miniszterelnök először is elfogadta a párt már ismertetett határozatát, bár jobban örült volna, ha a Ház azonnal rosszállását fejezi ki Csernátony beszédével kapcsolatban. Ismételten hangsúlyozta, hogy a pártnak és a kormánynak szorosan együtt kell működnie, ezért csak addig kíván kormánynon maradni, amíg a párt őszintén támogatja munkáját. A november 18-án használt élesebb hangnemért elnézést kért, de azt azzal magyarázta, hogy nem tapasztalta a párt kellő tiltakozását az ellenzéki támadásokkal szemben (egyetlen kormánypárti honatya sem szólalt fel nyíltan mellette). Végül megígérte, hogy a fontosabb kormányelképzelésekről rendszeresen tájékoztatni fogja a pártot.¹³⁰ A tervezett gondolatmenetből azonban Lónyay csak az első elemet tartotta meg. Ténylegesen elmondott rövid felszólalásában egyszerűen elfogadta a párt határozatát.¹³¹

A másnapi képviselőházi ülésen – a korábbi párthatározatnak megfelelően – Korizmicz László több Deák-párti képviselőtársa nevében határozati indítványt nyújtott be egy kilencfős bizottság felállítására, amelynek a feladata a házszabályok felülvizsgálata lenne. Az indítvány külön kitért arra is, hogy mindezt az indokolja, mert egy ellenzéki képviselő súlyosan megsértette a tanácskozási rendet. Az új szabályokat már ebben az ülészakban alkalmazni kellene. Ugyanezen az ülésen Simonyi Ernő viszont egy hétfős vizsgálóbizottság megalakítását javasolta, amely az állam által kötött minden gazdasági szerződést (vasúti szerződések, bérletek, középítkezések stb.) ellenőrizne. A bizottság tagjait titkos

¹²⁹ Máriássy 1890–1891, XII. köt. 248–249.

¹³⁰ MTAK Kt. Ms. 5307/7. A szöveg hátoldalán ez olvasható: „Jegyzet a párttanácskozmányban mondandókra nézve. K intriguája folytán elmaradt.” Az ügy hátterét nem sikerült felderítenünk, de Lónyay jegyzeteiben rendszerint Kerkapoly nevét szokta K betűvel rövidíteni.

¹³¹ *Pesti Napló*, 1872. nov. 22., reggeli kiadás (270. sz.).

szavazással választanak és a testület csak nyilvános üléseket tarthatna. A honatya javaslatának indoklását ismét a kormány elleni korrupciós vádak megfogalmazására használta fel. A Ház 23-án az ellenzéki javaslatot elvetette. Lónyay a kedélyek megnyugtatósa érdekében azt indítványozta, hogy az állandó pénzügyi bizottság nézze át és véleményezze a kormány működéséről az állami számvevőszék által elkészített zárszámadásokat és fogalmazzon meg ajánlásokat a kormány részére, hogy az állami szerződéseket a jövőben milyen mértékben tárják a nyilvánosság elé.¹³²

November 25-én tartott beszédében Tisza Kálmán is fontosnak mondta a házszabályok felülvizsgálatát, ám nem értett egyet Korizmiccsal abban, hogy erre az ellenzék felelőtlen magatartása miatt van szükség (véleménye szerint mindkét felszólaló vétett a jó modor ellen), kérte tehát az indoklás elhagyását. Ezt követően Csernátony kapott szót és elnézést kért a Háztól, hogy akarata ellenére (!) megsértette annak méltóságát. Nem kért viszont elnézést Lónyaytól sem ebben a beszédében, sem egy néhány nappal korábban az *Ellenőr* hasábjain megjelent cikkében. Csupán mondanivalójának stílusán enyhített, amikor úgy fogalmazott írásában, hogy „a minisztereknek nem kellene, nem tapintatos, nem illik, nem szabad legkevesebb okot avagy csak ürügyet is szolgáltatni arra, hogy akárki bármi indokkal és bármely célra rájuk mutathasson, mint az országos elszegényedés közepette is gazdagulókra [...], bármily lelkiismeretes legyen is a kormányzó férfiak jelleme és eljárása”.¹³³ Bűnbánó szavaival mindenesetre sikerült elkerülnie azt, hogy a Ház rosszallását fejezze ki beszéde miatt.

Lónyay, nem akarván tovább élezni a kialakult kellemetlen helyzetet, megelégedett Csernátony bocsánatkérésével, és ő is arra szólította fel Korizmiccsot, hogy javaslatából hagyja ki az in-

¹³² A beszédek olvashatóak: *Képviselőházi napló 1872/75.* 37. és 38. ülés (1872. nov. 22. és 23.). II. köt. 34–38, 42–56. Korizmiccs, Simonyi és Lónyay határozati javaslata megtalálható: *Képviselőházi irományok 1872/75.* 130–131. sz. II. köt. 184–187.

¹³³ *Ellenőr*, 1872. nov. 20. (269. sz.).

doklást, aki ezt meg is tette.¹³⁴ Látszólag tehát az ügy hullámai elültek. Tudjuk azonban, hogy Lónyay még aznap rábírta kormánya tagjait, testületileg terjesszék az uralkodó elé lemondásukat.¹³⁵ November 27-én fogadta őt a király. Jegyzetei szerint a kihallgatáson Lónyay ismét kormánya tagjait (Tiszát, Tóthot, Kerkapolyt), párttársait (pl. Deákot, Sennyeyt, Somssichot) és a pénzügyi bizottságot hibáztatta az örökös ellentétekért. Ennek ellenére feltehetően nem adta még fel teljesen a reményt, hiszen jegyzetében különböző miniszteri kombinációk terveire bukkanhatunk.¹³⁶ Másnap arról tájékoztatta minisztereit, hogy az uralkodó nem fogadta el a kormány lemondását és kitartásra biztatta őket. Lónyay az uralkodótól minden bizonnyal utolsó esélyként kapott néhány napot, hogy maga legyen úrrá a válságon. A miniszterelnöki beszámoló után azonban több kormánytag továbbra is kitartott lemondási szándéka mellett, és csak hosszabb vita után döntöttek úgy, hogy a király kérésére egy ideig megtartják tisztségüket. Pauler hidegen így összegezte a Lónyayval folytatott alkudozások tanulságát: „Lónyay szeretné még kihúzni a dolgot, de nem megy, úgy látom, ellene van az intrigua a kabinetten kívül és belül, és nem érdemli, hogy érette az ember kitegye magát: »ki másnak vermet ás, maga esik belé«.”¹³⁷ Lónyaynak tehát igen hamar rá kellett döbbsennie, hogy kormányfői működése befejeződött, bár változó hangulatára igen jellemző, hogy testvérének 29-én írt levelében a visszavonulás gondolata mellett még mindig jelen volt a reménykedés hangja is. Átfogó személyi változások tervéről írt, amelyek Pauleren és Treforton kívül minden kormánytagot érintettek volna.¹³⁸

¹³⁴ *Képviselőházi napló 1872/75.* 39. ülés (1872. nov. 25.). II. köt. 63–66. A válságról lásd még Oláh 1908, 63–87.

¹³⁵ Pauler-napló, 1872. nov. 25. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2.

¹³⁶ Lónyay Menyhért feljegyzése az 1872. nov. 27-i uralkodói kihallgatás előtt. MTA Kt. Ms. 5307/24.

¹³⁷ Pauler-napló, 1872. nov. 28. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2.

¹³⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1872. nov. 29. MOL P 470. 1. cs. Mint láthattuk, Paulerbe vetett bizalma sem volt megalapozott.

Reálisan azonban már csak a méltó távozásban bízhatott, de ennek megszervezése sem ígérkezett egyszerűnek. Tudta, hogy pártjától nem várhat sokat, pedig már-már kegyelmükért könyörgött: „[...] egyet megérdemlek, berekesztése működésének nem lehet méltatlan, ezzel maga magának tartozik a párt. Nem személyes szimpátiák meg antipátiákról van itt szó [...], ki 3 1/2 [évig] m[agyar] pénzügyminiszter voltam s 22 milliót hoztam, megérdemlek a párttól annyit, hogy ha jelen állásom befejezem s visszalépek körükben, azt önként tegyem.”¹³⁹ A korábban ismertetett események és Deák magatartása is azt mutatja, hogy a Lónyay által remélt kegyes szándék hiányzott a pártból. Több forrás is megerősíti, hogy az utolsó napokban Deák nyíltan nehezményezte, hogy Lónyayt itthon és külföldön egyaránt rossz hír veszi körül és ez árt az ország nyugodt működésének, ezért jobb lenne, ha távozna tisztségéből.¹⁴⁰

Nem számíthatott sokkal többre minisztereitől sem. A kormányon belüli, kezdettől meglévő feszültségek november közepére a robbanásig fokozódtak. Lónyay már egy nappal a Csernátony-ügy előtt így írt naplójába: „[...] érzem, hogy a mostani idő s a legközelebbi napok válságosak lehetnek egész politikai életem jövőjére

¹³⁹ Lónyay Menyhért beszédvázlata a párttanácskozmány előtt, 1872 körül. MTAK Kt. Ms. 5306/22a. Utalás arra, hogy a pénzügyminisztérium előterjesztése szerint az első három évben (azaz Lónyay pénzügyminisztersége idején) a költségvetési tervezettnél összesen kb. 22 millióval nagyobb bevételre tett szert az állam.

¹⁴⁰ Kondor M. Viktória Deák egy levelét idézi Eötvös Károly egyik munkája alapján (Kondor 1959, 98). Deák ilyen értelmű nyilatkozatát örökíti meg levelében Ugron Gábor (Ugron Gábor Bartha Miklóshoz, 1872. nov. 27. OSZK Kt. Levelestár). Lónyay egyik naplóbejegyzése is Deák növekvő elégedetlenségére utal (Lónyay-napló, 1872. nov. 21. MOL Filmtár 37156). Ez valójában egy 40 oldalas Deáknak készített levélvázlat, amelyben Lónyay válaszol az őt ért rágalmakra. Deák egy rokona pedig sok évtized távolából is élénken emlékezett Deák és Lónyay feszült beszélgetéseire. A visszaemlékezés szerint Deák Lónyayt tapintatlannak, kapkodónak és ígéreteit hamar felejtő politikusnak tartotta. Bővebben lásd Széll 1926, 125–127.

nézve [...] talán ideje is lenne a pihenésnek, azonban most minden igyekezetem oda kell irányozni, hogy legalább annak befejezése ne legyen dicsőségtelen. Azt elmondhatom, hogy az állásom nehéz, nem sikerült egy év alatt az átvett helyzetet jobbra változtatnom. Hiba volt az Andrássy minisztériumot minden változtatás nélkül átvennem [...] bizalommal nem fogadtak s bizalmukat megszerezni nem sikerült.”¹⁴¹ Lónyay, amikor felismerte, hogy a további kormányzás lehetetlen, legalább a látszatát szeretne volna fenntartani annak, hogy kormánya egységes és távozása önkéntes. Minisztereivel 29-én este egy nyilatkozatot kívánt aláíratni, melyben kimondták volna, hogy „bármelyikünknek maradását a kormányon üdvtelennek tartjuk”, erre azonban politikustársai nem voltak hajlandók, sőt, éppen ellenkezőleg, Lónyay háta mögött megkezdték a kormány újraformálását. Lónyaynak végül csak azt sikerült elérnie, hogy legalább testületileg mondjanak le, amire december 1-jén sor is került.¹⁴² A lapok azonban még aznap közölték a Lónyay számára megalázó hírt: a kormány Szlávay József vezetésével szinte változatlan összetétellel fog kinevezettni, a régi kabinetből egyedül Lónyay marad ki. Ez a közvélemény szemében is egyértelmű sértés volt, amelyet nem tudott feledtetni a Deák-párt december 5-én tartott értekezlete sem, amely az új kormány bemutatása után a leköszönő miniszterelnök meglehetősen kétszínű ünneplésévé változott. Intő jel volt viszont, hogy délelőtt a Szlávay-kormány képviselőházi bevonulásakor a párt feltehetően Lónyay-barát része tiltakozásul ülve maradt.¹⁴³

Arra a kérdésre, hogy mi okozta Lónyay bukását, egyszerre könnyű és nehéz is választ adni. Könnyű, mert maga Lónyay is kimondja naplójának imént idézett mondatában: miniszterelnöki működését teljes bizalmatlanság övezte. Kezdetől fogva nem tá-

¹⁴¹ Lónyay-napló 1872. nov. 17. MTAK Kt. Ms. 5307/34.

¹⁴² Pauler-napló, 1872. nov. 29. és 30. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2.

¹⁴³ Lásd a képviselőházi napló bejegyzését: *Képviselőházi napló 1872/75.* 46. ülés (1872. dec. 5.). II. köt. 178–179; a pártértekezletről pedig Oláh 1908, 93–101.

mogatták munkáját miniszterei, a kormánypárt meghatározó vezetői, valamint Andrassy Gyula és köre, illetve az ellenzék sem. Valójában egyedül az uralkodó bizalma volt mindvégig töretlen Lónyay személye iránt, még a kormányfő által toborzott képviselői tábor nagyobb része is tétlen maradt a politikai csatározások idején.

Nehéz azonban a válaszadás akkor, ha azt vizsgáljuk, vajon miből is fakadt ez az általános bizalmatlanság. A kudarc fő okát egy Lónyay személyétől független tényezőben látjuk. Az 1867 után kialakult politikai intézményrendszer első komoly válságát élte, amelyet már a kortársak is (pártállástól függetlenül) jól érzékeltek. A válság nem érintette ugyan a kiegyezési rendszer alapstruktúráját, de kiterjedt a közjogi alapon szerveződött pártrendszerre és a kormányzati működésre. A belső törésvonalakkal szabdalta pártok mindegyike a bomlás, az átforgató időszakát élte (ennek látható jele volt például a Deák-párti frakciók széthúzása, a balközépből kiváló reformpárt, a fúziós gondolat felvetése, a szélsőbal helykeresése). Részben ezzel összefüggésben, de számos más okból kifolyólag is, a kormányzati munka ugyancsak belső problémákkal küzdött, hatékonysága meglehetősen alacsony volt. Lényegében a modern polgári államrendszerre jellemző kormányzati struktúra kialakulásának kezdeti, zűrzavaros időszaka volt ez. Az ország irányítóinak ráadásul meg kellett küzdeniük a társadalom részéről a központi kormányzással szemben megnyilvánuló általános ellenszennvel is. Az átfogó reformok megvalósításához hiányzott az egységes koncepció és a megfelelő kormányzati erő. Hazay Ernő igen pontosan és tömören foglalta össze a válság legfontosabb okait: „[...] a régi jelszók kimerültek s elkoptak, a megszokott közjogi terep korhadt és tarthatatlan lett [...] hat év óta az egész nemzet a kormány mellett vagy ellene van, anélkül, hogy tudná, mit is akar voltaképpen a kormány [...] lassanként minden politikai támaszpont elenyészik, államunk hajójának nincs szellemi kormányosa, a pártok eltörme-

lékesednek, a közvélemény megzavarodik, s a kevés jelentékeny férfiú, kivel bírunk, eredménytelen súrlódásokban elkopik [...] ez az út tervtelenségen át a pusztulásba visz. Azért végre rá kell szánnunk magunkat az elvek programjának kiadására, melynek szellemi hatalma a rokonszemleket vonzza [...] a programnak világosságot kell a vezérlő férfiak szándékára vetnie és ha ezek az általános szükségletet tolmácsolják, végre helyreállítania azt a bizalmat, melynek ma nélküle vagyunk, mely nélkül pedig bármely kormány legüdvösebb tettei is észrevétlenül semmibe vesznek el.”¹⁴⁴ Nem sikerült ezen a tehetetlenségen változtatnia tulajdonképpen egyik Lónyayt követő Deák-párti kormányfőnek sem, a személyükbe és politikájukba vetett bizalom esetükben is igen hamar elfogyott. A kezdeti időszakban felmerülő kormányzati problémák megoldására sok esetben évtizedeket kellett várni, egyes reformkérdések pedig az egész dualista korszakban megválaszolatlanok maradtak. 1872 után a reformokat szorgalmazó politikai és értelmiségi körök tagjain a csalódottság és a kiábrándultság lett úrrá, egyesek elfordultak a liberalizmustól, mások kivonultak a politika világából, megint mások – illúzióikat feladva – elfogadták a rendszer által felállított korlátokat, bár voltaképpen sohasem tagolódtak be teljesen a formálódó új politikai struktúrába.¹⁴⁵

Természetesen ezt az alapproblémát átszötte számos olyan – Lónyaytól már egyáltalán nem független – konfliktus, amely hozzájárult a miniszterelnök gyors bukásához. Könyvünk e feje-

¹⁴⁴ Hazay Ernő: Helyzetünk. *Reform*, 1872. szept. 8. (246. sz.). Hasonló szellemben fogalmazott később a „Deák-párt” című cikk névtelen szerzője is (*Reform*, 1872. nov. 26. 325. sz.).

¹⁴⁵ Ennek az elgondolásnak a bővebb kifejtését lásd Cieger 1999a, 100–106. Lónyay bukásának merőben eltérő magyarázatát adta könyvében Kondor Viktória. A szerző Lónyay távozásának valódi okát belpolitikai téren a liberalizmus és a konzervativizmus, illetve az agrárius nagybirtokosok és az elszegényedő dzsentri érdekelletében vélte megtalálni. Azaz a konzervatívokhoz közel álló, „diktátori hatalomra törő” nagybirtokos Lónyay szembe került a Deák-párt liberális zömével, illetve a dzsentri réteget képviselő balközéppel (Kondor 1959, 93–101).

zetében óhatatlanul is a Lónyay és miniszterei közötti személyes ellentétek domborodtak ki a leginkább. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a konfliktusok egy része konkrét gazdasági (pl. vasúti szerződések, adóreform) és belpolitikai (pl. választási törvény) kérdésekre vezethető vissza. Lónyaynak Andrásyhoz fűződő ellentmondásos viszonyát tovább élezte egyes külpolitikai kérdésekben vallott eltérő álláspontja (pl. a horvát és szerb ügyekben). Az udvari körök bizalma feltehetően a kormányzat néhány katonapolitikai lépése miatt rendült meg Lónyayban.¹⁴⁶ A párt vezetőiben pedig leginkább erélyes kormányzási stílusa és a kormány szerepének növelése érdekében tervezett lépései kelthettek bizalmatlanságot. Lónyay elszigetelődését feltétlenül megkönnyítették az ellenzék által hangoztatott korrupciós vádak is, amelyeket fokozatosan a Deák-párt egyes körei is átvettek, a korrupció jelszava mögé bújtatva Lónyayval szembeni általános ellenszenvüket. Jól érzékelhető, hogy Lónyay személye egyre inkább teherré vált a párt számára, akadálya lett az elmérgesedett belpolitikai viszonyok rendezésének. Az ellenzék ugyanis lényeg-

¹⁴⁶ 1872. november 16-án az *Ellenőr*ben álnév alatt egy cikk jelent meg a honvédség előléptetési rendszeréről. A szerző sérelmezte, hogy a katonai vezetés önkényesen járt el egyes (név szerint megnevezett) tisztek előléptetésekor, illetve áthelyezésekor. A cikk bírálta továbbá a minisztériumi hivatalnokok hozzá nem értését. A kormány hivatalos lapjának tekintett *Budapesti Közlöny* cáfolta a cikk állításait, és a honvéd főparancsnokság segédiródját gyanúsította meg azzal, hogy adatokat szivárogtatott ki az ellenzéki lapnak. József főherceg, a honvédség főparancsnoka visszautasította ezt a feltételezést és gyors vizsgálatot követelt Lónyaytól, aki egyben a honvédelmi tárca vezetője is volt. Lónyay el is rendelte a vizsgálatot, amely végül helyreigazítással zárult, ám felelőst nem nevezett meg. Ezt követően a főherceg az uralkodónál bepanaszolta Lónyayt. Bővebben: *Ellenőr*, 1872. nov. 16. és 24. (266. és 269. sz.); *Reform*, 1872. nov. 24. és dec. 4. (323. és 333. sz.); a vizsgálatról: MOL K 26. 1872-XI-2130. 56. cs. Máriássy úgy tudja, hogy Lónyay előzetesen jóváhagyta a *Budapesti Közlöny* cikkét (Máriássy 1890–1891, XII. köt. 239–240). Ugron szerint József főherceg haragját az is növelte, hogy Lónyay takarékosági szempontok miatt meg akarta akadályozni a honvéd lovasszázadok számának növelését (Ugron Gábor Bartha Miklóshoz, 1872. nov. 27. OSZK Kt. Levelestár).

gében kizárt mindenféle megegyezést Lónyayval, a kormánypárti vezetés pedig félt a párt tekintélyének lejáratozásától, ezért jobbnak látta a rossz hírbe keveredett politikus elejtését.¹⁴⁷ Lónyay az egy év alatt elszenvedett kudarcokat és a személyes tisztességét megkérdőjelező támadásokat élete végéig nem tudta feldolgozni, hátralévő évei lényegében a magánbecsülete helyreállításáért folytatott küzdelmekkel teltek el.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Így látták ezt az ekkor Magyarországon dolgozó külföldi diplomaták is, lásd pl. Lukács 1999, 575; Diószegi 1998, 172.

¹⁴⁸ A bukott politikusok lelkiállapotáról általánosabban lásd Cieger 1998a, különösen 14–23.

KORMÁNYPÁRTBÓL ELLENZÉKBE

Lónyay bukása másnapján nehéz dilemma elé került. Az volt a kérdés számára, hogy a hatalomból kikerülve milyen közéleti magatartást kövessen. A probléma megoldásához példák nem igen álltak rendelkezésére, hiszen 1867 óta lényegében ő volt az első olyan kormányzati politikus, aki látványos körülmények között és egyértelmű külső kényszer hatására távozott hivatalából.

A volt miniszterelnök elvben négy szereplehetőség közül választhatott: vagy a kormánypárton belül mint egyszerű képviselő politizál tovább és bízik abban, hogy idővel pályája ismét emelkedni fog; vagy a pártból kilépve független politikusként dolgozik és igyekszik szakmai munkájával elismerést, tekintélyt kiharcolni; vagy egy merész lépéssel átül az ellenzék padsoraiba és szembefordul az őt megbuktató erőkkel; végül reális lehetőségként kínálkozott az is, hogy a bukás keserű tanulságaként távozik a politika porondjáról, és legalább időlegesen a tudományban, a gazdaságban vagy a magánéletben keres gyógyírt az elszenvedett sérelmekre.

A fennmaradt személyes források tanúsítják, Lónyay teljes tudatában volt az előtte álló lehetőségeknek. Elmondhatjuk, a politikus élete hátralévő egy évtizedében lényegében mind a négy szerepalternatívát kipróbálta, ám mint majd látjuk, nem igazán tudott közöttük választani, mert egyaránt kényelmetlenül érezte magát valamennyiben.

A kormányfóként eltöltött alig 14 hónap negatív tapasztalatai, politikustársaiban való csalódása mélyen bevésődött Lónyay emlékezetébe. 1872 ősze pedig kitörölhetetlen kulcsélménnyé vált számára, amely hol erősebben, hol halványabban, de ezt követően

mindig meghatározta magatartását, befolyásolta politikusi ítélőképességét.¹ Bukása után a legtöbb beszédét, írását az öngazolási kényszer jellemezte: újra és újra fontosnak tartotta, hogy korábbi intézkedéseit, politikai döntéseit és magánéleti tevékenységét védelmezze a nyilvánosság előtt. Testvéreinek küldött leveleiből kiolvasható továbbá, hogy jó néhány évig bízott még a politikai visszatérés lehetőségében, s élete végéig reménykedett erkölcsi rehabilitációjában. Ennek ellenére, fellépése a politika porondján bizonytalanná vált, a rendszeresen érkező felkérések ellenére óvakodott a határozott lépésektől. Egyszerre vonzotta és taszította is a politika világa; vágyott is az elégtételre, azaz a dicső visszatérésre, de egyben félt is az újabb támadásoktól és a kudarcától.

Belső ellenzékben

Lónyay 1872. december elején úgy döntött, hogy a Deák-párt tagja marad és konstruktív képviselői magatartásával segíti a kormány-párt munkáját. Erről beszélt a tiszteletére rendezett pártkonferencián is. Beszédében az új kormányt támogatásáról biztosította és kijelentette, hogy ezután is a párt és az ország javáért kíván munkálkodni.² Aktívan vett részt az 1873. évi költségvetés vitájá-

¹ Lónyay édesanyja igen pontosan vette észre fia örökre kitörölhetetlen kulcsélményét: „Ismerem én Menyhértem nemes lelkületét, gyöngéd, mély érzelmeit! Sohasem fogja ő azon méltatlan támadásokat, azon aljas rágalmakat, melyekkel illették, elfeledni. Ez lesz életének örökös bánata, ez lesz szívének rejtett fekete pontja. Én a rágalmazót a kegyetlen gyilkosnál, az útonálló rablónál is nagyobb bűnösnek tartom. A rágalmazó bennünket legdrágább kincsünkötől, a jó hírnévtől foszt meg, mely a férfiú és nő előtt egyaránt becses és a sima tükörhöz hasonló, melyet egy tisztátalan érintés, egy lehelet is beszennyez, elhomályosít. Míg azonban a gyilkos csak az életet olthatja ki, az útonálló rabló csak pénzünkötől foszthat meg: a rágalmazók lelkünk, jellemünk legfényesebb részétől, a becsülettől fosztanak meg.” Lónyay J. 1891, I. köt. 163 (1872. dec. 5.).

² Lásd pl. Oláh 1908, 93–101.

ban, módosító javaslatokkal állt elő: régóta hangoztatott pénzügyi koncepciójához híven pártja és a képviselőház számára például határozati javaslatot készített a költségvetési kiadások csökkentésére (a fővárosi fejlesztések, beruházások visszafogása, a minisztériumok takarékoskossága stb.). Ismét a fokozott takarékoskodást és az állam anyagi áldozatvállalásának mérséklését hangoztatta.³

Azonban sem pártja, sem a képviselőház nem tartott igényt javaslataira. A belső kormánypárti értekezletek elvetették Lónyay elképzeléseit. Andrassy Manó nyílt levelében egyenesen a közéletből való távozásra szólította fel. Kíméletlen támadásához ismét a *Pesti Napló* szolgáltatott teret: „[...] a közpályán együtt töltött időkre, úgy hiszem, akkor gondolok a legmelegebben, ha őszintén kimondom véleményemet eme barátságos tanácsban, hogy azon specialis állás, melyet az országgyűlésen elfoglalsz, az országra káros, parlamenti életünkben többé hasznos helyed nincs; menjünk tehát, legyünk gazdák! Jó gazdákra az országnak úgy is nagy szüksége van.”⁴ Az ellenzék pedig az egész addigi elhibázott Deák-párti politika megtestesítőjét látta benne, ezért újfent személye ellen fordult. De Lónyay környezetében is többen akadtak olyanok, akik értetlenül fogadták a volt miniszterelnök magatartását: „Én előttem az ő bukása megfoghatatlan marad, épp úgy, mint a naivság, mellyel magát mostan viseli. Közvetlen céljai jelenleg nincsenek [...] Szereplését jelenleg teljesen elhibázottnak tartom. Botorság tőle azon párt kebelén belül indítványokkal lábatlankodnia, mely öt év után oly cudarul elejtette.”⁵

³ *Képviselőházi napló 1872/75.* 73., 77., 80., 112. ülés (1873. jan. 25., 30., febr. 3., márc. 17.). III. köt. 246–258, 340–341, IV. köt. 20–21, VI. köt. 116–120.

⁴ *Pesti Napló*, 1873. febr. 18., reggeli kiadás (40. sz.). A levél háttéréről bővebben lásd Cieger 2006.

⁵ Rákosi Jenő Dóczy Lajosnak, 1873. jan. 17. OSZK Kt. Levelestár; vö. Máriássy 1890–1891, XII. köt. 258. A Lónyay javaslatait megvitató Deák-párti értekezletekről lásd pl. *Reform*, 1873. jan. 17., 18., 20. (16., 17., 19. sz.).

Lónyay meghátrált. Javaslatait visszavonta, sőt néhány bíráló felszólalás után végül márciusban elfogadta a költségvetést is (pontosabban nem szavazott ellene). Lónyay ezek után idejének legnagyobb részét távol a nagypolitikától, Tirolban, illetve Hunyad megyei birtokán töltötte. Könyvet írt, valamint birtokai irányításával és saját, illetve családja pénzügyeinek rendezésével foglalkozott. A képviselőházban másfél évig nem szólalt fel, olykor hónapokra távolmaradt annak munkájától.

E látványos háttérbe vonulás magyarázata feltehetően az a kényszerű felismerés lehetett, hogy eddigi kormányzati elveinek további következetes képviselése cselekvési lehetőségeit erősen lecsökkenti. A programjához való ragaszkodás pedig elszigetelődéshez és politikai karrierjének végéhez vezethet.⁶

Logikusan közelítve a kérdéshez, ilyen esetben egyedüli megoldásként az kínálkozhat a politikus számára – ha kitart meggyőződése mellett –, hogy támogatottságot teremtsen személyének és elképzeléseinek. A kivitelezést azonban megnehezítette, hogy a kialakult közjogi struktúra következtében nagy számú támogatóra egyedül belülről, a Deák-párt soraiból számíthatott. Meglehetősen kockázatosná tett volna egy efféle politikai akciót az is, hogy a kormánypárton belül egy markánsan elkülönülő csoport létrehozása és annak vezetése nagy visszatetszést válthat ki, s azt a veszélyt rejti magában, hogy sokakat szembefordít a csoporttal és egységesíti az ellenfeleket. Kedvezőnek mondható viszont, hogy Ló-

⁶ A dualizmus kori pártrendszer későbbi elemzője, Deák Albert is rámutat arra a szerepvárra, amellyel menesztett politikusaink rendre küzdöttek, lásd Deák A 1912, 137–138. Ő ezt a magatartást elvfelelő megalkuvásnak tekinti. Szerintünk jobb híján támogatták később is azokat, akik megbuktatták őket, hisz a kétpólusú közjogi struktúrában más lehetőség nem is igen kínálkozott (különösen a korai időszakban nem): a nyílt ellenzéki szerep a kiegyezés egyik megalkotójának a baloldalon képviselt nézetek miatt ekkor elképzelhetetlen volt (még az azonosulás látszatát is kerülni kívánta), az önálló pártalakítást pedig – mint majd látjuk – politikai szocializációja sem engedte számára. A Deák Albert által megfigyelt szerepvárra, a politikai önmeghatározás bizonytalansága azonban Lónyaynál is kimutatható.

nyay korábbi funkcióinak köszönhetően sok kapcsolatot épített ki a párton belül, és az 1872-es választásokon személyes híveit is képviselői mandátumhoz juttatta, akik a támogatói kör magját képezhették. Végül a hazai gazdasági és politikai élet ekkoriban kibontakozó válsága jó alkalmat kínálhatott a pártok átalakulására, és várható volt a különféle reformelképzelések, válságkoncepciók felértékelődése is.

Némileg talán merészen azt feltételezzük, hogy Lónyay fejében ezek a gondolatok kavarghattak politikusi jövőjével kapcsolatban. Határozott döntésre saját sorsával kapcsolatban minden bizonnyal nem jutott. Figyelte az eseményeket, ismét várta a kedvező alkalmat, reménykedett és hagyta híveit, hogy tudtával vagy részben tudtán kívül is, de belső szervezkedésbe kezdjenek.

A kormány bírálata – tudományos köntösben

Úgy tűnik, Lónyay először 1873 őszén látta elérkezettnek az időt arra, hogy kimozduljon passzivitásából. Egy olyan időpontban jelentkezett az ország pénzügyi helyzetéről szóló és megoldási javaslatokat kínáló munkájával, amikor a nemzetközi pénz- és hitelválság – amelyhez kolerajárvány és rossz termés is társult – komolyan érintette Magyarország gazdasági helyzetét. Az állam bevételei lecsökkentek, a kormány sorozatos hitelfelvételekre kényszerült, a pénzügyek irányítója, Kerkapoly Károly pedig beadta lemondását. További súlyos következményként a pénzügyi összeomlás még inkább felerősítette a 1867-ben létrejött politikai intézményrendszer általános válságát.⁷ Mint arról az előző fejezetben már szóltunk, a pártok mindegyike belső feszültségektől volt terhes, a különböző politikai elképzelések és érdekek mentén erősen megosztottakká váltak, az eddigi pártstruktúra a felbomlás

⁷ A válságról részletesen lásd Kövér 1986.

jeleit mutatta. A Deák-párt belső törésvonalainak érzékeltetésére elég csak Csengery keserű mondatait idézni Ghyczy Kálmánhoz 1873 novemberében írott leveléből: „Tudod, hogy kezdettől fogva senkinek sem volt több panasa kormányférjaink ellen. De mikor az egészségtelen pártviszonyok közt minden kormányváltozás alkotmányválsággal, az alap felforgatásával fenyegetett, amelyet oly nehezen vívtunk ki, elnémultam [...] Szegény Deák, még csak beteg, de az aggasztó hírek egészsége felől, s távolléte a párt értekezleteitől, máris fölbátorítják a párt békétlen elemeit. E békétlenség többeknél a 49-iki rendszer elvetésénél, másoknál Deák vallásügyi beszéde óta, sokaknál a volt kormányelnök bukásától datáltatik [...] Egy pár volt miniszter is szítja az elégtelenséget. Politikai ellenszenv, személyes bosszú, sértett hiúság, üzéri érdekek: íme a nagy eszmék, a nagy elvek, amelyek körül külön párt-törédekek csoportosulnak.”⁸ Borúlátó helyzetértékelését nyilván az is befolyásolta, hogy néhány nappal korábban egy, az önálló magyar jegybankra vonatkozó ellenzéki indítvány feletti szavazáskor a Deák-párt számottevő része nem a kormánnyal szavazott (általában tartózkodtak).

Lónyay ugyan már *Közügyeinkről* című könyvének bevezetőjében leszögezte, hogy nem önvédelemből és nem is aktuálpolitikai célzattal vetette papírra gondolatait, azonban ez erősen megkérdőjelezhető. „[...] vettem hozzáam intézett szíves soraid, melyekben kifejtetted azon nézeted, hogy »pénzügyi politikánkban nagy fordulatnak kell beállani«, továbbá »a kevés hivatottak egyike Te vagy, kinek szavát ily nagy válságos pillanatban nem nélkülözhetni«. Ez adott bátorságot nézeteim leírni s közzé tenni. Az országgyűlésen ha századrészét is elmondanám könnyen félremagya-

⁸ Csengery Antal Ghyczy Kálmánhoz, 1873. nov. 23. (Csengery 1928, 328). Csengery a Deák-pártot bomlasztó ellentétek között már Lónyaynak és támogatóinak a magatartását is felsorolta. Az ellenzéki oldal belső ellentéteinek megértéséhez pedig lásd Ghyczy Kálmán Csengery Antalhoz, 1873. nov. 15. (Csengery 1928, 325–327); részletesen Tóth E. 1963.

ráztathatnék [...] A múlttól és magamról azért is szólottam, mert szokássá vált a mostani bajok kútforrását az én működésemben keresni” – írta Csengery Antalnak.⁹

Munkája lényegében eddigi pénzügyi tevékenységének igazolását, saját gazdaságpolitikái, kormányzati elveinek ismertetését és a Szlávy-kormány bírálatát foglalta magában. Az előző években elmondott képviselőházi beszédeinek számos gondolata részletesen kifejtve jelenik meg könyvében. Az általa javasolt pénzügypolitika három alappillére továbbra is a takarékoskodás, a központi bevételek növelése, illetve az állami beavatkozás visszafogása volt. Ismét hangsúlyozta, hogy az államnak le kell mondania arról, hogy minden gazdasági folyamatot ő irányítson, minden vállalkozásért ő hozzon anyagi áldozatot, viszont helyet kell adni a magántevékenységeknek, a társadalom felől érkező kezdeményezéseknek (pl. helyi vasutak, építkezések). Angol és francia liberálisokat, valamint egy korábbi pénzügyminiszteri beszédét idézve megállapította: „Az államnak kötelessége megtenni azt, ami a magántevékenység határain túl megy, de nem mindent mindenkiért [...] Én azt hiszem, hogy az ország jövője és pénzügyeink rendezése érdekében szükséges ez elvet a jövőben következetesen keresztülvinni, mert elvégre itt az ideje, hogy a nemzet jellemével megegyező, rendezett állapotokat teremtsünk, s hasznos tevékenységben egyesüljön minden életképes elem, ne várja mindenki felülről a gondoskodást [...]”¹⁰

Ezt az alapelvet nem sokkal később politikustársai előtt még világosabban kifejtette: „Az államjövendelmek csak oly szükségletek fődözésére fordíttassanak, melyeket az állam közérdeke követel, melyek tehát az állam rendszeres működésének előmozdítását célozzák. Ennélfogva a megyei, vidéki és magánérdekek az önkormányzat és az öntevékenység célszerű szabályozása mellett az

⁹ Lónyay Menyhért Csengery Antalhoz, 1873. nov. 22. OSZK Kt. Levelestár.

¹⁰ Lónyay 1873, 49–50.

érdekeltek hatáskörébe helyeztessenek át és a költségek szintén az érdekeltek által viseltessenek.”¹¹ Ekkortájt íródott naplóbejegyzéséből kiderül, hogy nem szánt az államnak szerepet például sem a helyi közigazgatási, sem pedig a szociális („humanitárius”) feladatok ellátásában.¹²

Éppen ezért erősítené az önszerveződés jegyében a megyei közéletet, a megyéket részesítené a területükről befolyó egyenes állami adókból, bár a közigazgatási apparátust a központi kormányzat alá rendelné (a szakszerűség növekedését a kinevezett tisztségviselők számának szaporításától remélte). A társadalom teherbíró képességét az adók csökkentésével is elő kívánta segíteni. Könyvében ismertetett álláspontja szerint különösen a földbirtokos osztály érdekében kell mérsékelni a terheket (például a földadót), hisz anyagilag ők a legkiszolgáltatottabbak, és tőlük függ a nemzet fennmaradása.

¹¹ Lónyay Menyhért beszéde a 21-es bizottság ülésén, 1874. jan. 21. *21-es bizottság naplója*. VIII. ülés. 107. Az államháztartás rendezését a politikai elit úgy próbálta elősegíteni, hogy az országgyűlés egy 21 fős bizottságot küldött ki 1873 decemberében, melynek feladata az volt, hogy pénzügyi javaslatokat dolgozzon ki a válság megoldására. A bizottság később Lónyay javaslatára az érdemi munka elvégzésére egy kilencfős albizottságot választott: tagjai lettek Lónyayn kívül például Tisza Kálmán, Ghyczy, Csengery, Sennyey, Kerkapoly. A testületben helyet kapott minden mérvadó politikai irányzat képviselője, ezért a tisztán pénzügyi kérdések megvitatásán túl politikai megegyezést is reméltek az albizottság működésétől. Az országgyűlés plenáris munkája mellett tehát több hónapig egy kormánytól független gazdasági-politikai egyeztetés is folyt az ellenzéki és a Deák-párti politikusok között. A több tucat ülés ellenére a politikai áttörés elmaradt, az albizottság terjedelmes gazdasági ajánlásokat megfogalmazó jelentése pedig 1874 tavaszára elvesztette jelentőségét. A bizottság plenáris ülésén Lónyay kizárólag ekkor szólalt fel és könyvének gondolatmenetét foglalta össze tömören, ezért tartottuk lehetségesnek, hogy csupán azokon a pontokon térjünk ki a bizottságban elmondottakra, ahol a megfogalmazást hangsúlyosabbnak éreztük.

¹² „Átruházni a törvényhatósági és magán s felekezeti vállakra mindazt, mit azok célszerűbben végezhetnek, azaz ne vegye az állam azon kiadásokat, melyek nem az állam feladatai, [a] maga vállára.” Lónyay-napló, 1873. ápr. 24. MTAK Kt. Ms. 5306/6.

Úgy vélte, hogy a kormányzati kiadásokat az állam visszavonulásával és a bürokrácia átszervezésével lehet csökkenteni. Összevonná a kereskedelmi és a közlekedési tárcát, a földművelési ügyek intézésére ellenben egy önálló minisztériumot hozna létre (ezek az elképzelések később meg is valósultak), megszüntetné továbbá a király személye körüli miniszter és a horvát miniszter posztját (az előbbi a miniszterelnök hatáskörébe utalná, az utóbbi feladatkörének ellátásához elegendőnek tartja a báni tisztséget), de máshol megemlíti azt a lehetőséget is, hogy a miniszterelnök egyben a pénzügyeket is irányíthatná ebben a válságos időszakban (erre egyébként többször lesz is példa). Csökkentené a képviselőház létszámát, így mindössze 300 honatya juthatna mandátumhoz, az országgyűlési ciklus időtartamát viszont háromról öt évre növelné (ez utóbbi később be is következett). Végül fontos gondolata volt a pénzügyi fegyelem erősítése. Az államnak ugyanis nem szabad elnézőnek lennie e téren, ezért növelni kell az adók beszedésének hatékonyságát (a visszaéléseket, eltitkolásokat meg kell szüntetni).

Sürgette a költségvetési szigor következetes alkalmazását. Egy későbbi, politikustársaihoz intézett beszédében ezen követelményre nyomatékosan felhívta a figyelmet. „Keleti nép vagyunk. Legyen csak egy-két jó termésünk és tele pénztárunk: azonnal elfeledjük a mostani súlyos viszonyokat, és ki-ki a maga kedvenc eszméjének kivitelére könnyen át fogja hágni a korlátokat, ha csak azt most szigorúan nem szabályozzuk.” Az ország átmeneti helyzetében nem engedhető meg, hogy a fejlettebb országokban már régóta létező intézmények, kormányzati intézkedések mindegyikét rövid időn belül hazánkban is bevezessük, még akkor sem, ha azok egyébként indokoltak lennének, és a liberális eszmékből, célokból következnek is.¹³

¹³ *21-es bizottság naplója*. VIII. ülés. 121. A bizottság működéséről lásd Oláh 1908, 196–197, 199–203, 244–246. A 21-es bizottságban a szélsőbal is részt vett, az albizottságból viszont már kimaradt.

Lónyay könyvének legfontosabb és igen hatásos megállapítása azonban minden bizonnyal az volt, mely szerint az ország pénzügyi helyzete rendezhető, sőt rövid időn belül biztos alapra helyezhető, ehhez viszont a most felvázolt intézkedések megtételére, valamint pártérdekeken felülemelkedő nemzeti összefogásra van szükség.¹⁴

A könyv tartalmát tekintve megállapíthatjuk, hogy számottevő újdonságot nem tartalmazott. A politikustársak sokszor hallhatták ezeket a gondolatokat Lónyaytól – és részben másoktól is – az eltelt évek során. Mégis, jelentőséget azért tulajdonítunk neki, mert ezúttal nem a párttanácskozmány vagy a kormányülés zárt fórumain, illetve a képviselőházban egy-egy konkrét kérdés kapcsán hangzottak el e mondatok, hanem önálló kötetben összefoglalva és a szélesebb nyilvánosságnak szánva. Ráadásul a súlyos pénzügyi válság napjaiban kínált rendezési programot. Nem véletlen, hogy Lónyay egyik bizalmasa később a könyvet és kiadásának időpontját egyes taktikai fogásként értékelte.¹⁵

Tartalmi mondanivalójánál fogva itt tárgyaljuk Lónyay egy másik írását is, mely 1874 elején látott napvilágot az MTA által útjára indított *Nemzetgazdasági Szemle* bevezető tanulmányaként. A cikk nyitó megállapítása szerint az ország válságban van. Ennek legfőbb oka, hogy a döntéshozók a kiegyezés óta eltelt években vagy nem értettek kellően a gazdaságpolitikához (nem mérték fel körültekintően intézkedéseik nemzetgazdasági következményeit), vagy a pártfegyelemnek engedelmessé nem tudták érvényre juttatni szakmai álláspontjukat. Márpedig szükség van a nemzetgazdaságtan tudományának népszerűsítésére és elmélyült tanulmányozására. Ennek indokát a következőkben látta: „Nem ok nélkül használom a »komoly tanulmány« kifejezést, mert sokszor

¹⁴ Lónyay 1873, különösen 72–95.

¹⁵ Szász J. (főszerk.) 1913, 340 (a vonatkozó részt ifj. Ábrányi Kornél írta). A politikai elit részéről megfogalmazott reformprogramokat átfogóan elemzi Schlett 2007.

tapasztaltam, hogy bár számosak azok, kik ifjú hévvel indulnak az annyira fontos nemzetgazdaságtan tanulmányozására: igen kevesen jutnak benne a feltett jó szándéknál sokkal messzebb. Az első kezdet – mint minden tanulmánynál – a nemzetgazdasági tannál is nehéz. A kellő értelem megszerzéséhez szükséges, hogy úgy, mint a mathesisnél, egymás után minden tétel értelmét tudjuk, mielőtt biztosan tovább haladunk. És mily nagy élvezetet nyújt a komoly tanulmány! Midőn egy egészen új látóhatár nyílik előttünk; midőn megérteni, megmagyarázni vagyunk képesek a tényezőket, melyek a nemzetek gyarapodását vagy süllyedését okozzák, s többé nem tapogatódzunk a nemzetek életére legnagyobb befolyást gyakorló intézmények megítélésénél, hanem határozott véleményt, valódi meggyőződést képezhetünk magunknak minden concret eset felett.”¹⁶

Igenis léteznek olyan tudományos munkák – állította Lónyay –, melyek javaslatait, ha a politika megfogadja, akkor az adott nemzet sorsa jobbra fordulhat. Példaként Adam Smith *A nemzetek gazdagságáról* című könyvének a liberális gazdaságpolitikát megalapozó téziseit (a szabad kereskedelemről, az iparfejlesztésről, a kiszámítható adórendszeréről, az állam minimalizálásáról) és azoknak az angol politikára gyakorolt hatását ismertette. A tudomány tiszteletét is el kell tanulnunk a fejlett és gazdag nyugati nemzetektől – vonta le a tanulságot.

Lónyay az MTA Nemzetgazdasági Bizottságának elnökeként tudósi szerepben igyekezett fellépni, ám munkájának személyes vonatkozása ezúttal is átütött a szövegen. A tudomány abszolút hatalmának hangsúlyozása lényegében saját politikai-szakmai presztízsének megerősítését szolgálta. Egy olyan szűk kör tagjának állította be magát, amely a megkérdőjelezhetetlen tudás, az igazság birtokosa. Mondataival azt igyekezett sugallni, hogy a nemzetgazdaságtan komoly és nehéz tudományával foglaltos-

¹⁶ Lónyay 1874, 6.

kodva képes belelátni a gazdaság rejtelmes működésébe, határozottan rámutatni a hibákra és orvosolni a nemzet bajait (feltehetőleg ez nem csak taktika volt részéről, hanem hitt is ebben). A döntéshozók feladata mindössze annyi, hogy odafigyeljenek végre javaslataira, amelyeket eddig a pártfegyelem nem hagyott érvényre juttatni. Azt, hogy a magyar viszonyok között Smith szerepébe valójában magát gondolta, a lábjegyzetek teszik világossá, amelyekben korábbi országgyűlési beszédeire, miniszteri törekvéseire és frissen megjelent *Közügyeinkről* című munkájára hivatkozott.

Lónyay hívei is egyre élénkebb szervezkedésbe kezdtek a volt miniszterelnök érdekében. Ő maga viszont kerülni kívánta még a látszatát is az önálló fellépésnek, ezért Deák-párti hűségét hangsúlyozta és tartózkodott az egész kormány elleni nyílt támadástól, bár Kerkapoly megbuktatásával feltehetően egyetértett.¹⁷ Bizalmasai a párton belüli vezető szerep megszerzése érdekében ugyancsak visszafogottságra intették őt, s kérték, egyelőre tartózkodjon a nyílt politizálástól és hagyja, hogy ellenfelei egymást gyöngítsék meg: „Meggyőződésem, hogy a Deákpárt nagyon rá fog szorulni Excellenciádra, de szintoly meggyőződésem, hogy Excellenciád nem kormányozhat ezen párttal és ezen országgyűléssel, ha csak nem úgy, hogy ezen párt és annak vezetői kapitulálnak Excellenciád előtt. Ezt be kell tudni várni. Ha csak elkerülhetik, elkerülik, s nem fordulnak Nagyméltóságodhoz [...] a válság alatt kell hogy ők tegyék az első lépést [...]” – olvasható a higgadt helyzetértékelés Kaas Ivor levelében.¹⁸ A miniszterválság azonban Lónyay bevonása nélkül is megoldódott, Szlávy miniszterelnök maga vette át a pénzügyek irányítását.

¹⁷ „Ami az adótörvényeket illeti, én azt óhajtanám, hogy Szlávy és minisztériuma, meg Kerkapoly közt különbség tétessék, nem akarnék krízist az egész minisztériumra nézve, csak Kerkapolyra nézve.” Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1873. márc. 14. MOL P 336. 9. t. 3. d.

¹⁸ Kaas Ivor Lónyay Menyhérthez, [1873.] nov. 5. MTAK Kt. Ms. 5304/245.

Lónyay személye és szakértelme mindenesetre a kormányválság elmélyülésével felértékelődött, s a politikustársak számára is egyértelművé vált, hogy a volt miniszterelnök szűknek érzi a kormánypárton belül ráosztott mellékszerepet, és törekvéseivel a későbbiekben is számolni kell.

A kormány bírálata – a sajtón keresztül

Lónyay fő cselekvési területe ebben az időszakban a sajtó volt (a tudományos munkán kívül). Mint ismeretes, miniszterelnöksége idején – más lapok mellett – szoros kapcsolatot épített ki a *Reform*mal. A lapot Rákosi Jenő vezetésével fiatal újságírók alapították 1869-ben és Ráth Mór jelentette meg. A független, visszafogottan liberális folyóirat 1872 közepétől egyre inkább Lónyay Menyhért miniszterelnök politikájának védelmezőjeként lépett fel: „Ezek és hasonló dolgok lassan lehetetlenné tették a Reformnak, hogy pártok feletti állását fenntartsa. Elvégre a harc a kiegyezés ellen folyt [...] Így közel jutottunk Lónyay Menyhérthez s az ő személyében kellett védelmeznünk Deák Ferenc művét. És mentül hevesebben vették üldözőbe Lónyayt, mi annál buzgóbban védjük s végül úgy látszott, mintha a Reform a miniszterelnök pártlapja lenne.”¹⁹ A hónapok múlásával ez egyre inkább megfelelt a valóságnak.

A lap 1872. december 4. után is kitartott Lónyay mellett. A 2300-as példányszámot is képes volt egyelőre tartani, bár Ráth Mór tulajdonjogát eladta, és ezután az egyes számokat már Kertész József nyomdájában készítették. Az újságot a lap egyik szerkesztője, báró Kaas Ivor vásárolta meg, a főszerkesztő pedig továbbra is Rákosi maradt. Kaas – Lónyay barátja és későbbi rokona – csak jelentős anyagi áldozatok árán tudta a lapot kezében megtartani:

¹⁹ Rákosi 1927, 15.

saját nagynénje birtokát is elzálogosította. A lap példányszámát ennek ellenére 1873 végétől csökkenteni kellett, a nyomtatás költségei átlagosan 3 ezer forintot emésztettek fel, ehhez járult még az újságírók bére és a havonta esedékes törlesztés.²⁰ A kiadások nagyobb részét Lónyay Menyhért állta, aki pénzéért cserébe a lap elveinek és hangvételének meghatározásába is igyekezett beleszólni. Lónyay tehát folyamatosan tanácsokkal látta el Kaast (mivel foglalkozzon cikkeiben és milyen modorban), a megjelent írásokról pedig véleményt mondott, Kaas viszont a legfrissebb politikai fordulatokról és sajtóvitákról, valamint a lap anyagi helyzetéről tájékoztatta őt leveleiben. Gyakori levélváltásaikból Lónyay tényleges politikai elképzelései és taktikai elgondolásai egyaránt kirajzolódnak. 1873 tavaszán egy levelében például annak örült, hogy az újságolvasó közönség szerint a *Reform* kezd eltávolodni tőle. Ez a valóságban azonban csak egy ügyes megtévesztés volt, „mi nagy bizonyága külön is a Reform tulajdonos és szerkesztő [azaz Kaas] megbízhatóságának, ezért is írok és írhatok ily nyíltan. Sőt szeretném, ha valamely ügyes módon ezen nézet általánossá lenne.”²¹ 1873 őszén, a kormányválság idején pedig a lap által követendő taktikus magatartást így határozta meg: „Általában óhajtanám, hogy most a *Reform* legyen nyugodt s tárgyilagos, sőt azon színt viselje, hogy nem akar egyenes támadást a cabinet ellen [...] a mostani helyzet ezen politikát ajánlja.”²²

A taktikai utasításokon kívül Lónyay felvázolta leveleiben hosszabb távú elképzeléseit a lap céljáról, jövőjéről és a politikai

²⁰ A *Reform* számlái megtalálhatóak: MOL P 336. 5. t. 2. cs.; a lap tulajdonosváltásáról, a kaucióról lásd BFL Elnöki Iratok IV/1409/b. 545/82. ltsz.; a lapról lásd Kosáry-Németh (szerk.) 1985, 140–149.

²¹ Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1873. máj. 8. MOL P 336. 9. t. 3. d. Lónyay vágya végül nem teljesült, néhány hónappal később már így panaszkodott: „Összekötöttem a *Reform*mal tudván az emberek, minden sorért engem tesznek felelőssé s minden nézetük szerinti figyelmetlenségért én reám neheztelnek.” Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1873. dec. 6. MOL P 336. 9. t. 3. d.

²² Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1873. okt. 30. MOL P 336. 9. t. 3. d.

válság megoldásáról: „A Reform hadd legyen mindenek felett a magyar állam és nemzetiség eszméjének megtisztult képviselője, mindenek felett legyen és maradjon magyar, aztán liberális [...]” Továbbá: „[...] a Reform a magyar közgazdasági és kereskedelmi érdekek magyar és magyar irányú képviselőjévé válván, az első lenne, mely a [Pester] Lloyd germanizáló szellemét megtörni igyekeznék [...] Ha sikerül egyesíteni a jobb erőket s csoportosítani körülötte a független Deák párti vagyis jobboldali kapacitásokat, valószínű, hogy egy konszolidált párt színezet alakulását segíthetné elő, mi a mostani zilált pártviszonyok között nagy fontossággal bírna, kivált azon időre, midőn előbb-utóbb azon erkölcsi hatalom, mely jelenben az egyedüli kapcsot képezi [azaz Deák], nem lenne többé képes döntő hatást gyakorolni.”²³ A *Reform*nak tehát központi szerepet szánt egy új nemzeti-liberális csoportosulás megteremtésében, mely Deák visszavonulásával átvehetné a vezetést (feltehetően a kormánypárti keretek érintetlenül hagyása mellett).

Azt viszont, hogy miként vállalna szerepet ebben a megváltozott helyzetben, nem fedte fel, mert feltehetően ő maga is határozatlan volt a kérdésben. Pillanatnyilag saját érdekeinek az a taktika felelt meg a legjobban, amely a háttérből, a sajtó útján befolyásolta a politikai közvéleményt, és ezáltal igyekezett személyének és programjának minél nagyobb elfogadottságot teremteni.

Lónyay hasonlóan bizalmas kapcsolatot tartott fent távoli rokonával, ifjabb Ábrányi Kornéllal is. Az ekkor 24 éves, igen tevékeny újságíró (több lap munkatársa) Lónyay leghálásabb hívének tekintette magát, 1874-ben önálló kötetben méltatta Lónyay *Közügyeinkről* írott munkáját.²⁴ De hogy ezen kívül is bizonyítsa hűségét, szerteágazó kapcsolatait felhasználva igyekezett észre-

²³ Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1873. máj. 8. és júl. 5. MOL P 336. 9. t. 3. d.

²⁴ Ábrányi 1874. Ábrányi 1868-tól pénzügyminiszteri fogalmazó, majd 1872-től 1875-ig a miniszterelnöki sajtóiroda munkatársa volt.

vétlenül Lónyay felé fordítani a figyelmet, cikkeivel pedig Lónyay érdekében befolyásolni a politikai alkufolyamatokat. Ennek alátámasztására érdemes tőle hosszabban is idéznünk: „[...] a fővárosi sajtó Excellenciád *hatalmában* van. Ha nem hiszi, bebizonyítom. A *Reformot* nem kell magyarázni. A *Magyar Politikában* két hónap alatt vezérirányra emeltem a független gondolkozást a párt korlátain belül, az anyagi helyzet javítását, a kormány képtelenségének kitüntetését. Kecskeméthy annyira befolyásom alatt áll, hogy bármikor felhasználhatom, hogy nekünk hajtsa a vadat. Reményem van, hogy az országgyűlési tudósítást rám bízza; akkor pedig személyek és dolgok kérdésében úgy lehet lavírozni, a mint akarjuk. Oly kétértelműleg lehet írni mindenkiről, hogy az emberek esküt tesznek rá, hogy a M. P. Excellenciád lapja... Az *Ungarischer Lloyd* Halász Imre útján, kinek a *Reform* koncát még mindig ígérem, így érdekből kötöm Excellenciádhoz, mindig diszpozíciónkra áll. Sőt, ami a legmeglepőbb, a *Pester Lloyd* is hálónkban van [...] Egy szóval egy politikai liga képződött itt, mellyel Excellenciád rendelkezik. Ehhez járul még az *Alföld*, mely független orgánum, felségesen bolondíthatja a világot [...] Az bizonyos, hogy nagy diszkrécióval kell vinni a dolgot, hogy eredménye legyen: de erre nézve elég kezesség az, hogy Rákosyéknek fogalmuk sincs arról, hogy a M. P. akcióját én csinálom, nem sejtik az *Alföld* manőverét, Kecskeméthy nem is álmodja, hogy én Kaasékkal politikai intimitásban vagyok, egy szóval senki sem látja azokat a szálakat, melyek Excellenciád kezében pontosulnak össze [...] Excellenciád pedig mindentől távol »hallgatva pihen« és *nem vesz részt semmiben* [...]”²⁵ Lónyay feltehetően nem hitte el ezt a nagyszabású szövevényes stratégiát, ám az biztos, hogy hagyta tevékenykedni a nevében fellépőket, sőt ezek a tervek imponáltak is neki.²⁶ Minden bizonnyal a találó jellemzéseiről is ismertté vált

²⁵ Ifj. Ábrányi Kornél Lónyay Menyhérthez, [1873.] okt. 31. MTAK Kt. Ms. 5304/24.

²⁶ Lónyay egy későbbi levelében Ábrányi terveire így reagált: „Nem osztom nézetét, a rokonszenv pápaszemén nézi a dolgokat költői képzelőtehetséggel, de mégis

Ábrányi ezúttal sem hibázott, amikor Lónyayt egy várakozó vadászhoz hasonlította egyik levelében: „De Excellenciád legjobban tudja, mit csinál: mi csak kopók vagyunk és kergetjük a vadat, Excellenciád felvont fegyverrel kényelmesen áll a lesben.”²⁷

Ha azonban megvizsgáljuk Ábrányi idézett kijelentéseit, akkor megállapíthatjuk, hogy az általa felvázolt elképzelések csak részben válhattak valóra, talán egy-egy cikk és sajtóvita erejéig. A *Magyar Politika* 1872-ben szintén Lónyay kezdeményezésére és a kormány anyagi támogatásával kezdte meg működését, azonban Lónyay bukása után függetlenedett a politikustól. Ha elolvassuk a *Magyar Politika* 1873-as vezércikkeit, akkor azokban – Ábrányi szándékával ellentétben – Lónyay számára kedvező (vissza)változást nem érzékelhetünk. A Kecskeméthy Aurél által vezetett lap konzervatív hangvételén nem módosított.²⁸ Az akkori kormány intézkedéseit ugyan kíméletlenül bírálták és egy erős, határozott vezetést kívántak az ország élén látni, de ezt semmi esetre sem Lónyayval képzeltek el: „Dilettantizmus ült a kormányon [...] Majd minden kiválóbb pártember vasúttal jutalmaztatott meg, mely csaknem kastélya alatt megy el [...] Erős, de tiszta kézre van szükség.”²⁹

Ábrányi nem járt jobban magával Kecskeméthyvel sem, bár több levelében arról ír, hogy Kecskeméthy újra próbál közeledni Lónyayhoz és igen tiszteli a volt miniszterelnököt, a tények ezt nem erősítik meg.³⁰ Kecskeméthy a *Fény- és árnyképek* sorozatában 1874-ben jelentette meg Lónyayról írott portréját. Ebben a volt miniszterelnököt személyében is erősen megtámadta, jellemtelen és

jele egy időnek.” Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1874. szept. 23. MOL P 470. 1. cs.

²⁷ Ifj. Ábrányi Kornél Lónyay Menyhérthez, [1873.] okt. 20. OSZK Kt. Levelestár.

²⁸ A lapról lásd Kosáry-Németh (szerk.) 1985,163–166.

²⁹ *Magyar Politika*, 1873. dec. 7. (282. sz.).

³⁰ Ifj. Ábrányi Kornél levelei Lónyay Menyhérthez, [1873.] dec. 16., [1874.] aug. 12. MTAK Kt. Ms. 5304/27, Ms. 5304/34.

kisszerű politikusnak állítva be őt: „Szenvtelen, hideg, keresett, egyenetlen, hol sima, hol dölyfös, tartózkodó, kétértelmű viselete, megbízhatatlannak tartott szava, anyagi egoizmusa [...] De vezérszerepre sem elég értelmi s szellemi magaslaton nem áll, sem a kellő jellem-tulajdonságokkal nem bír [...] sok esze van, de nem nagy esze. Könnyű fölfogású, de csak a fölületen marad [...] A mily kis szabású ember, oly kis szabású politikus” stb.³¹ Az Ábrányi által szintén említett *Pester Lloyd* és annak szerkesztője, Falk Miksa ebben az időben pedig a Szlávy-kormánnyal tartott fent szorosabb kapcsolatokat.

Végül Ábrányi és Kaas között sem volt mindig egyetértés, különösen a Lónyay Menyhért érdekében követendő taktika meghatározását illetően képviseltek más felfogást. Abban eleinte mindketten egyetértettek, hogy Lónyay maradjon a háttérben, 1874 folyamán azonban Kaas egyre inkább egy nyílt és határozott fellépést várt Lónyaytól, míg Ábrányi – elfogadva a volt miniszterelnök módszereit – a jól elhelyezett újságcikkek és a bizalmas politikai tárgyalások híve maradt.

A vacsorapárt

A két eltérő koncepció és magatartás összeütközésére 1874 nyarán került sor. 1874. augusztus 19-én ugyanis a *Reform* a Lónyayt ért sajtótámadásokra válaszul nyíltan állást foglalt a volt miniszterelnök mellett: „Mi, kik Lónyay Menyhért gr. tisztelői közé tartozunk évek óta, jó és balsorsban egyaránt, mert hazánk kevés gyakorlati államférfia között nálánál eszesebb, munkásabb és hazafiasabb politikust nem ismerünk [...]”³² Erre természetesen

³¹ Kecskeméthy 1874, 221, 228–230.

³² *Reform*, 1874. aug. 19. (226. sz.). Lónyayt a lapok miniszterelnöksége alatt folytatott nemzetiségi politikája miatt támadták meg. A Lónyay ellen ekkor felhozott vádak egy titkos megállapodásról szóltak, melyet állítólag a magyarországi romá-

az összes politikai lap élesen kikelt a *Reform* és Lónyay hívei ellen, mire másnap a *Reform* egy hat pontból álló pártprogramot jelentetett meg, mely az alábbi követeléseket tartalmazta: 1. a 67-es rendszer feltétel nélküli elismerése (valamint a koalíció elutasítása); 2. a parlamentarizmus reformja; 3. erélyes közigazgatás (centralizáció, de nem a megyék felszámolásával); 4. a pénzügy-politika határozott reformja; 5. a magyar nemzetiség hegemoniájának megőrzése; 6. mindenféle szélsőség elutasítása („értelmes és gyakorlati politika a felforgató szocialisztikus és faj radikalizmus” helyett). Kijelentette továbbá, hogy a lap által képviselt párt létezik, sőt az a jövő pártja.³³

A *Reform* egyértelmű fellépése egy önálló, Lónyayt támogató párt orgánusaként – ez teljes szakítást jelentett az eddig követett módszerekkel. Igaz, hogy a közvélemény előtt a lap elkötelezettsége régóta világos volt, a *Reform* pedig korábban maga is tett több burkolt utalást arra, hogy elérkezett az ideje, hogy Lónyay átvegye a párton belül az irányítást, ám addig a Deák-párt erősítését, egységesítését, a belső összefogást is hirdették.³⁴ Az eddig a

nokkal kötött az 1872-es választás előtt. Erről lásd még *Reform*, 1874. aug. 24. és 25. (231. és 232. sz.). Ismereteink szerint Lónyay valóban folytatott tárgyalásokat a választások előtt, ám a románok Balázsfalván, 1872 júliusában megfogalmazott követeléseit nem fogadta el. Erről lásd Jordáky 1974, 112–113.

³³ *Reform*, 1874. aug. 20. (227. sz.). Fontos megemlítenünk, hogy Mérei Gyula könyve szerint a Lónyay-párt programjának első kiadására 1873. december 12-én a *Reform*-ban került sor, ám ez nyilvánvaló tévedés. A könyvben közölt szöveg az ekkor megalakult Ghyczy-féle középpárt programja, amely a *Reform*-ban is megjelent. Érdekes, hogy Mérei a középpárt programját is közli a *Baloldal* című lap (nem szó szerinti) tudósítása alapján, így a két szöveg között valóban van eltérés. A Lónyay-párt 1874. márciusi és augusztusi programpontjairól viszont egyáltalán nem ejt szót (vö. Mérei /összeáll./ 1971, 28–29, 72). Ez azért is furcsa, mert Mérei korábbi könyvében még pontosan ír a vacsorapárt programjának közzétételéről (Mérei 1934, 14–15).

³⁴ Pl. *Reform*, 1873. okt. 16., 1874. febr. 14. (44. sz.). Sőt, 1874. február 19-én (49. sz.) egyenesen ezt írja a lap: „[...] a *Reform* kizárólag a szerkesztőség minden irányban független nézeteinek és meggyőződéseinek kifolyása, s gróf Lónyay a *Reform* közleményeiről épp úgy vesz mindennap reggel tudomást, mint akár a kávéházi

kormánypárton belül (bár attól függetlenül) működő, tekintélyes létszámú csoport önálló, „hivatalos” megjelenése heves reakciót váltott ki Lónyay kormánypárti és ellenzéki ellenfeleiből, de hívei egy részéből is: „Kaas valósággal gyermeknek mutatta magát e föllépésben, s szenvedélye – tegnapi durva válaszában – az eszelősséggig ragadta [...] Kaas föllépésének szükségszerű következménye az, hogy Excellenciádnak minden ellenségét mozgásba hozza” – írta Ábrányi, és azt tanácsolta Lónyaynak, fogalmazzon egy elhatárolódó (nyílt) levelet.³⁵ Lónyay, megfogadva Ábrányi javaslatát, még aznap írt Kaasnak (kétszer is). Levelében kifejtette, hogy tudtán kívül került sor a program közzétételére, és bár köszöni, hogy a lap felszólalt az alaptalan támadások ellen, de elutasította egy önálló párt létét, ezért kérte, hogy tegye közzé nyilatkozatát: „[...] én több mint másfél éve minden egyenes politikai akcióból szándékosan tartózkodtam, sőt midőn aggodalmasak lettek viszonyaink, midőn már meggyőződésemet elhallgatni kötelességmulasztás lett volna, leírtam és a sajtó útján tettem közzé nézeteimet, a helyett hogy a törvényhozás terén igyekeztem volna meggyőződésemet érvényesíteni, mindezt egyedül azért, nehogy valaki külön párt alakítási szándékot vagy éppen kormány után való vágyódást tulajdonítson nekem. Most is távol van ily szándék tőlem, s általában hibásnak tartanám, ha bármely vélemény-árfolyamat a személyek után neveztetnék el.”³⁶

Lónyay nyílt levelét azonban nem olvashatjuk a *Reformban*. Ennek oka pedig az, hogy Kaas kivételesen nem értett egyet Ló-

politikusok. A lap cikkeiért tehát gróf Lónyay erkölcsi felelősséggel nem tartozik, a lap magatartásából az ő politikájára következtetni nem lehet és viszont, az ő politikájából nem következtethetni a lap nézeteire.”

³⁵ Ifj. Ábrányi Kornél levele Lónyay Menyhérthez, [1874.] aug. 25. MTAK Kt. Ms. 5304/36.

³⁶ Lónyay Menyhért levele Kaas Ivorhoz, 1874. aug. 25. éjjel. MOL P 336. 9. t. 3. d. Ehhez a levélhez van csatolva a nyílt levél augusztus 26-i dátummal. A nyilatkozat szövegének tervezete megtalálható pl. MTAK Kt. Ms. 5304/13.

nyayval, és ezért vonakodott közölni a levelet, sőt lemondással fenyegetőzött arra az esetre, ha Lónyay mégis ragaszkodna megjelentetéséhez (talán attól félt, hogy a nyilatkozat megosztja és elbizonytalanítja Lónyay követőit).³⁷ A kettejük közt kialakult feszültséget a *Reform* következő napi cikke zárta le. A támadások hatására ugyanis a lap úgy nyilatkozott, hogy a hat pont megfogalmazását kizárólag a szerkesztőségnek kell tulajdonítani, az nem önálló pártprogram, másrészt viszont cáfolta a *Pesti Napló* híresztelését, mely szerint Lónyay elhatárolódó nyilatkozatot kíván közzétenni, taktikusan elvágva ezzel Lónyay ilyen irányú kísérleteit.³⁸ Lónyay így kénytelen volt engedni Kaasnak és elállt szándékától, nem kívánta ugyanis szakításra vinni az ügyet a számára politikailag oly fontos lappal, illetve nem volt célja az sem, hogy több nappal később az időközben elcsendesedett sajtóvitát felélessze: „[...] csakis annyit jegyzek meg, hogy talán nem úgy fogta fel az én nyilatkozatom, mint én azt érteni akartam. De mindegy, szívesen hajoltam kívánatára.”³⁹

De vajon kik álltak ennek a meglehetősen furcsára sikerült fellépésnek a háttérében? Lónyay, mint láthattuk, csak az újságokból értesült az eseményekről. Továbbá az sem valószínű, hogy csupán Kaas (és Rákosi) kizárólagos elhatározása lett volna a pártprogram közzététele. A programot vélhetően Lónyayhoz közel álló képviselők fogalmazták meg, hisz az erős hasonlóságot mutat az ún. vacsorapárt márciusban kiadott programjával.⁴⁰ A képviselőházban az 1872-es választásokat követően ugyanis kialakult egy kör a Deák-párton belül, amely Lónyay Menyhért politikáját támogatta. Ez a csoport együtt maradt Lónyay bukása után is, sőt a létszám

³⁷ Kaas magatartásáról lásd ifj. Ábrányi Kornél levele Lónyay Menyhérthez, [1874. augusztus]. MTAK Kt. Ms. 5304/38; Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1874. aug. 29. MOL P 470. 1. t. 1. cs.

³⁸ *Reform*, 1874. aug. 27. (234. sz.).

³⁹ Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1874. aug. 30. MOL P 336. 9. t. 3. d.

⁴⁰ Oláh 1908, 217–219, 272.

1874-re növekedett is: előbb közel ötven, később pedig már több mint hetven főt számlált.⁴¹ A párt tagjairól pontos lista nem készült, feltehetően a létszám az egyes politikai események kapcsán változott (függően attól például, hogy a csoport kormányzati esélyei nőttek vagy csökkentek). Lónyay Menyhért iratai között azonban két, egymástól részben eltérő névsor is fennmaradt. Az egyik – évszám nélkül – a „Vacsora-párt névsora” címet viseli és 49 nevet tartalmaz. A másikat Cséry Lajos képviselő 1874. február 19-én készítette Lónyay számára: „Saját tudásom és belátásom alapján a mai napi pártállás szerint összeállítottam” – írta levelében a honatyára. Ez utóbbi lista már 79 nevet tartalmaz, több csoportba osztva a felsoroltakat: „mindenkor hívek” (32 fő), „feltételesen hívek” (35 fő), „hivatalnokból” (8 fő) és „középpártból” (4 fő).⁴² A két listán összesen 87 név szerepel, ugyanis mindkét névsor feltüntet olyanokat is, akiket a másik nem (ebből is a csoport bizonytalan elkülönülésére következtetünk).

Kutatásainkban ennek a Lónyayval összefüggésbe hozott 87 képviselőnek a személyi adatait igyekeztünk összegyűjteni, illetve különös gondot fordítottunk arra, hogy feltárjuk ezen képviselők esetlegesen meglévő személyes megnyilvánulásait (pl. levelezés, visszaemlékezés). Célunk egyrészt az volt, hogy kitapintsuk, mi fogta össze ezeket az embereket, másrészt pedig az, hogy megtudjuk, miként vélekedtek a vacsorapártról, hogyan értékelték különállásukat, milyen erőfeszítéseket tettek a közös fellépés érdeké-

⁴¹ Oláh Gyula például mindkét létszámot használja (Oláh 1908, 217, 280).

⁴² „Vacsora-párt névsora”. MTAK Kt. Ms. 5307/28 (49 fő). A csoport tagjai közös vacsorákon vitatták meg az eseményeket, innen a sajtó által adott elnevezés. A másik listának Cséry a „Gróf Lónyay és Gorove követői” címet adta: MTAK Kt. Ms. 5307/54 (79 fő). A tisztánlátást tehát nehezíti, hogy a névsor Lónyay Menyhért és Gorove István híveit együtt tünteti fel. Jelenlegi tudásunk szerint Gorove – és a vele együtt emlegetett Horvát Boldizsár – liberálisabb elveket vallott (ennél pontosabb ismeretünk azonban nincs), ám sok tekintetben egyetértett Lónyayval és feltehetőleg támogatta volna kormányra kerülését.

ben. A legfontosabb lelőhelyek átnézése után is csak meglehetősen kevés (és zömmel közvetett) forrásra bukkantunk: néhány levél és egy későbbi visszaemlékezés áll a rendelkezésünkre. Épp ezért – lehetőségeinkhez mérten – bevontunk a kutatásba más kortársak tollából származó forrásokat is, ha azok érintették a csoport magatartását.

Ha a csoport összetételét megnézzük, akkor igen tarka képet kapunk tagjairól. A csoportban viszonylag sok arisztokratát találunk, összesen 13 személyt: pl. gróf Batthyány Zsigmondot, gróf Csáky Tivadart, báró Kemény Gábort, Istvánt és Kálmánt, gróf Wass Sámuelet. A többség természetesen nemesi származású, bár néhány tag személyében képviseltetve volt a polgárság is (pl. Házmán Ferenc, Máday Lajos, Radocza János, Divald Adolf). A vacsorapárt vallási megoszlása is meglehetősen vegyes, némileg talán a protestáns felekezetűek (zömmel reformátusok) felülreprezentáltak (feltehetően a református Lónyay család és az erdélyi képviselők miatt). Érdekes megemlíteni, hogy nemzetiségi képviselőket is találunk a névsorokban: Bésán Mihály, Popescu Elek és Petrik Gyula román, Jurkovits János horvát, Wachter Frigyes és Bömches Gyula pedig szász nemzetiségű volt.

Ami igazán szembetűnő az egyéni életutak vizsgálatánál, hogy minden második honatya (44 fő) először foglalhatott helyet az országgyűlés padsoraiban 1872-ben, megválasztásuk tehát a Lónyay-kormány beleegyezésével történt. Az újonnan bekerült képviselők negyede (12 fő) a városi vagy a megyei közigazgatás területéről érkezett (pl. szolgabíró, jegyző, alispán), hatan voltak korábban ügyvédek, öten pedig különböző minisztériumokban dolgoztak (zömmel az igazságügyi és a pénzügyi tárcánál), 11 személy viszont 1872 előtt saját birtokait igazgatta.⁴³

⁴³ A vacsorapárti képviselők adatait alapvetően két forrásból merítettük: Toth A. 1973; Szinnyi 1891–1914.

Fontos megemlíteni, hogy a csoport 53 tagja (61%) már nem indult vagy nem tudott ismét bekerülni az országgyűlésbe az 1875-ös választások során, és később is csak mindössze tízen vállaltak közülük mandátumot (több ciklus kihagyása után). Igaz ugyan, hogy 1875-ben a megváltozott politikai viszonyok következtében általában is egy jelentős elitcserére került sor (az országgyűlés fele kicserélődött), ám az iménti adatok jól jelzik, hogy a csoport tagjainak egy számottevő része hosszabb távon sem tudott alkalmazkodni az új pártrendszerhez, nem találták helyüket a megváltozott viszonyok között, így visszavonultak az aktív politizálástól. Évtizedes politikai pályák fejeződtek be 1875-ben, többen pedig éppen csak „belekóstoltak” az országos politizálásba: 24-en csak az 1872–1875-ös ciklusban szereztek mandátumot, szerencsésen kihasználva a kormány (és a kormánypárt) feltétlen győzni akarását.

A tagok között ott találjuk Lónyay Menyhért több rokonát is: testvéreit, Lónyay Jánost és Józsefet, valamint legidősebb fiát, Bélát, akit ha nehezen is, de Hátszegen sikerült megválasztatnia egy időközi választáson 1873-ban. A sor folytatható Lónyay távolabbi rokonaival: Földváry Miklóssal, báró Perényi Zsigmonddal, Máriaassy Bélával, Szirmay Ödönnel stb. Az itt felsorolt nevek és adatok jelzik, hogy nem voltak teljesen alaptalanok azok az éles kritikák, amelyek az 1872-ben megválasztottak személyi összetétele kapcsán Lónyayt a kortársak részéről érték: „A kormányjelöltek nagy része ugyanis Lónyay jelöltjei voltak. Összes családi rokonain kívül csupa kreatúrái, vagy szegény ifjú urak s mágnáskák, vagy kétes jellemű üzérek s politikai nullítások [...]”⁴⁴ Vagy máshol: „[...] ezeken kívül voltak Lónyaynak rokonai, régi barátai és meglehetősen nagy számmal olyanok, kiknek képviselővé való megválasztása Lónyay miniszterelnök határozott közreműködésének eredménye volt.”⁴⁵

⁴⁴ Kecskeméthy 1874, 224.

⁴⁵ Oláh 1908, 90–91.

A teljesség kedvéért megvizsgáltuk azt is, van-e jelentősége annak, hogy a vacsorapárti képviselők mely megyékből, régiókból kerültek az országgyűlésbe (tehát például van-e valamilyen regionális érdek a pártszerveződés mögött). A párt tagjai az ország 56 megyéjéből érkeztek a képviselőházba, amely lényegében lefedi az ország egész területét: 29 fő jött Erdélyből, 16 fő a Felvidékről, 15 fő a Dunántúlról, 12 honatya az észak-keleti régióból (Kárpátalja), 9 személy a Duna bal parti megyéiből, végül négyen a fővárosból. Jelentős eltérést a földrajzi megoszlás tekintetében a kormánypárt egészehez képest tehát nem tapasztalhatunk. Ha azonban választókerületenként szemléljük az országot, akkor azért néhány óvatosságot megállapítást tehetünk. Akadt ugyanis három megye, melynek mindegyik választókerületében vacsorapárti jelölt győzött, és további néhány terület, ahol számottevő volt a csoport befolyása. Az első két megye a kárpáti régióban található. Bereg megyének mind a négy, Ugocsának pedig mind a két mandátuma a párt súlyát növelte, de itt kell megemlíteni Ung megyét is, ahol négyből három honatya (a negyedik ellenzéki!) szintén a csoporthoz tartozott. A magyarázat viszonylag könnyen megadható: ezen a vidéken található a Lónyay család birtokainak jelentős része, a familiából többen ezekben a megyékben születtek, a család meghatározó befolyással bírt a helyi közéletre és közigazgatásra (Albert, Menyhért egyik testvére Ugocsa, másik testvére, János pedig Bereg főispánja 1872-ben), rokoni kapcsolataik behálózták a régió szinte összes jelentős családját, így a terület hűsége biztosított volt (egyébként a későbbi évtizedekben is).⁴⁶ A harmadik „szintiszta” vacsorapárti megye viszont az ország átellenes részén helyezkedett el. Győr megyének mind a négy képviselője a párthoz tartozott, sőt hármuk neve mellett a „mindenkor hívek” megjegyzés is ott szerepelt. Ennek egyik okát abban látjuk, hogy a megye régi és befolyásos családjának számító Földváry család feje, Földváry

⁴⁶ Erről bővebben lásd Cieger 1997, 213–281.

Miklós Lónyay sógora és bizalmasa volt. Másrészt pedig a Lónyay bukása után felálló új kormány erős felzúdulást kiváltó megerendezési terve is indokul szolgálhat a hűségre, hisz Lónyay Menyhért lényegében a megyék erősítése mellett foglalt állást (ez egyébként más honatyák vacsorapárti hűségének is az egyik alapja lehet). Szapáry belügyminiszter javaslatára például Gyórt és Mosont össze kívánták vonni 1873 telén, ám a megye országgyűlési képviselői (Földváry, Goda Béla, Saáry Miklós, Kautz Gyula) többször is tiltakoztak a kormánynál ez ellen.⁴⁷ Ugyancsak jelentős volt a csoport képviselőinek számaránya Sárosban, Hunyad és Sopron megyében, valamint a fővárosban (nyolcból négy mandátum), de a hagyományosan ellenzéki Szabolcs is megemlíthető, ahol az öt ellenzéki mandátum mellett fennmaradó két képviselői helyet olyan személyek nyerték el, akik később a vacsorapárthoz csatlakoztak.⁴⁸

A nagyobb lista több csoportot hoz létre Lónyay követőiből. A legelkötelezettebbnek minden bizonnyal az a 32 honatya számított, akiket a névsor a „mindenkor hívek” csoportjába osztott. Ide tartozott például Bánó József, Bujanovits Sándor, Cséry Lajos, Földváry Miklós, Gozman János, Kemény Gábor, Lónyay János és Béla, Máriássy Béla, Pólya József, Radocza János, Tavasz Endre, Teleki Sándor. Közöttük találjuk meg a vacsorapárt hangadóit, bár ők sem képviseltek azonos felfogást a csoport fellépésével és politizálási irányával kapcsolatban: „Lónyay, egyik vakandok udvarlója tanácsára, a Hungáriában más neve alatt politikai vacsorákat rendeztetett, itt a képviselő urak saját költségükön ettek, ittak, felköszöntőket mondtak, vitatkoztak, a megjelenés senkit

⁴⁷ Erről bővebben lásd Stipta 1976; a győri eseményekről még Borovszky (szerk.) 1910, 412–413.

⁴⁸ Az 1872-es pesti és budai választásokról és a képviselőkről lásd Szabó D. 1998; az 1872-es szabolcsi választásokról Szilágyi 1997, 161–185 (a szerző Lónyay Menyhétre vonatkozó adatai pontatlanok).

sem kötelezett, mert még a pártvacsera címe ellen is tiltakoztak, sőt a pártalakítás a nyílt támadás híveit szándékosan mellőzte, engemet is csak hetek múlva hívtak meg, látván a félénk hangulatot, a dőzsölő estéli politikának barátja nem lévén, többször nem is jelentem meg” – emlékezett vissza a csoport belső működésére és ellentéteire Máriássy Béla.⁴⁹ Vélhetően a határozottabb fellépést sürgető honatyákkal (pl. Máriássy, Cséry) szemben Kemény Gábor, Bujanovits, Teleki voltak a mérsékelt (többségi) álláspont legfőbb képviselői.

A „feltételesen hívek” csoportját alkotó 35 képviselő közül például Balogh Jánost, Házmán Ferencet, Istóczy Győzöt, Perényi Zsigmondot, Ráday Gedeont, Szirmay Ödönt említhetjük. Az ő magatartásukról még kevesebb információval rendelkezünk, feltehetően csak egy-egy fontosabb kérdésben támogatták az előző csoportot, máskor viszont fenntartották eltérő véleményüket. Valószínű az is, hogy zömük egyszerűen a Deák-párt és a kormány működésével kapcsolatos általános elégedetlenségét fejezte ki oly módon, hogy esetenként a kormánypárt belső ellenzékének számító szilárd vacsorásokat támogatta. Véleményünk szerint többségük csak egy-egy ügy kapcsán azonosult a vacsorapárt törzsével, de már a parlamenten kívüli értekezleteken nem vett részt. A harmadik csoport tagjairól elmondható, hogy korábban az igazságügy- és a pénzügyminisztériumban dolgoztak (pl. Bömches Gyula, Csemegi Károly, Horváth Döme, illetve Buday Sándor), ám nem világos számunkra, hogy a „hivatalnokokból” megjegyzés pontosan mire utal, hisz tudunk másokról is, akik minisztériumi tisztviselőkből váltak képviselőkké (pl. Divald Adolf, Steiger Gyula), így nem kizárt, hogy a megjelölés egy félig-meddig önálló csoportra utal.

Végül a következő négy képviselő neve mellé a „középpártból” megjegyzés került a listán: Csáky Tivadar, Lónyay József,

⁴⁹ Máriássy 1890–1891, XII. köt. 275.

Tarnóczy Béla és Tarnóczy Gusztáv. Ők – további néhány Deák-párti képviselőhöz hasonlóan – 1873 végén elhagyták a kormány-pártot és csatlakoztak az ekkor formálódó ún. középpárthoz, mely Ghyczy Kálmán körül tömörült (céljuk a jobboldal és a balközép összefogásának elérése volt). Ez utóbbi négy honatya azonban rokonszenvet tanúsított Lónyay iránt és feltehetően megpróbálta Lónyay érdekeit is képviselni a fúziós tárgyalások előkészítésekor, bár meg kell jegyeznünk, hogy Lónyay Menyhért például ellenezte testvére, József átlépését.⁵⁰

Egyébként a *Reform* – lényegében követve a Cséry által összeállított névsor kategóriáit – 1874 tavaszán már több mint száz képviselőről tud (mely tudatos túlzás is lehet): a lap szerint kb. negyven fő az, aki rendszeresen részt vesz a csoport konferenciáin, minimum nyolcvan honatya legalább egy-két értekezleten megjelenik, és száz fölött van azoknak a száma, akik hallgatólagosan egyetértenek a vacsorapárt elveivel.⁵¹

Fontos hangsúlyozni, hogy a vacsorapárttal kapcsolatban formailag nem is igen beszélhetünk pártról (még olyan értelemben sem, mint azt például a balközép vagy a Deák-párt kapcsán tehetjük).⁵² A csoportnak hivatalos vezetője nem volt, hisz Lónyay sosem vállalta fel nyíltan ezt a szerepet, hivatalos párhelyiséggel sem rendelkeztek, 1873 végéig lényegében a kormánypárt egy frakcióját – ahogy ők mondták: „árnyalatát” – alkották, ekkor azonban többen közülük kiléptek a Deák-pártból, és vagy csatla-

⁵⁰ Ghyczy Kálmán visszaemlékezéséből kiderül, hogy maga is tudott ezen képviselő valós szándékairól (azaz arról a szándékról, hogy az átlépők így próbálják erősíteni Lónyay pozícióját), vö. Ghyczy-visszaemlékezések. MTAK Kt. Ms. 4856/79. 304, 307; Oláh 1908, 189. Lónyay József átlépéséről: Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1873. dec. 17. MOL P 336. 9. t. 3. d.

⁵¹ *Reform*, 1874. márc. 5. (63. sz.).

⁵² A korszak pártjainak jellemzőiről, típusairól bővebben lásd Szabó D. 1992; a Deák-párt megszerveződéséről Gerő 1996; az európai pártfejlődés állomásairól és különbségeiről Hülvely 1997.

koztak a középpárhoz vagy pártonkívüliként politizáltak tovább (pl. Máriássy, Kemény Gábor, Ottlik Géza). Ettől kezdve tehát az őket összetartó szervezeti keret is megszűnt.

Összetartotta őket azonban az informális kapcsolattartás. A *Reform* ugyanis 1874 februárjában „A vacsorapártból” címmel arról számolt be, hogy „azon deákpárti képviselők, kik a társas együttlét s eszmecsere végett minden keddi napon közös vacsorára gyülekezni szoktak, tegnapi összejövetelük alkalmával igen behatóan tanácskoztak a helyzet fölött, s határozatokat is hoztak, melyek elég fontosaknak látszanak arra, hogy róluk a nagyközönség is tudomást vegyen”.⁵³ Az újság tehát úgy tudósít a rendezvényről, mint amely már hosszabb ideje rendszeresen ismétlődik, ám ennek korábbi nyomát nem találtuk a lapban.⁵⁴ A *Reform* ettől kezdve minden héten beszámolt a Hungária szállóban megrendezett vacsorákról egészen március közepéig (négy alkalom), ezután azonban megszűntek a hírek az értekezletekről. Jól látható tehát, hogy a csoport az újabb kormányválság (Szlávy bukása) idején aktivizálta magát. A Bánó József elnökletével megtartott összejöveteleken nem csak Deák-pártiak vettek részt, hanem megjelentek és felszólaltak akkor már független képviselők is (Kemény Gábor, Ottlik). Máriássytól tudjuk viszont, hogy távolmaradtak az önálló fellépést sürgetők, ugyanis a vacsorák résztvevői felszólalásaikban kiálltak a kormánypárt egységének megőrzése, sőt erősítése mellett: „Legyünk is apostolok s hirdessük a békét, valljuk be ingatlanul Deák-párti hitünket, ragaszkodjunk hozzá minden körülmények közt, s igyekezzünk fönn tartani magunk közt és a Deák-pártban az összetartozást, ezen politikának szerezzünk híveket”

⁵³ *Reform*, 1874. febr. 25. (55. sz.).

⁵⁴ 1874 januárjában a *Reform* még cáfolja a politikai vacsorák létét: „Egy téves közlemény”. *Reform*, 1874. jan. 8. (8. sz.). A *Pesti Napló* már február 19-i reggeli kiadásában (41. sz.) beszámol egy vacsoráról (a *Pester Correspondenz* tudósítását veszi át), a *Reform* azonban erről még nem írt.

– hangzott például Bánó pátosszal teli beszéde.⁵⁵ Az emelkedett stílus ellenére az egybegyűltek elégedetlenségüknek is hangot adtak. Az ellenzéken kívül a kormányt is bírálták helytelen pénzügyi és közigazgatási politikája miatt, de erős kritikával illették a kormánypárt vezetőit is, akik szerintük képtelenek hatékonyan összefogni a pártot. Pólya József és Gozman János kifogásolták továbbá, hogy a kormány kicsúszott a kormánypárt ellenőrzése alól, hisz a miniszterek kiválasztása, egyes kölcsönök felvétele a párttagok megkérdezése nélkül történik. Az ellenzékkel kötendő koalíciót határozatban vetették el, ám elfogadhatónak tartották a Ghyczy-féle középpártot, ezért elhatározták a kapcsolatok felvételét. A legfontosabb azonban, hogy március 3-i értekezletükön egy négy pontból álló határozatot is elfogadtak, amely lényegében az augusztusi program előzményének tekinthető: 1. az országnak erős kormányra van szüksége; 2. a 67-es kiegyezést érintetlenül meg kell őrizni; 3. szükséges az államháztartási egyensúly helyreállítása; valamint 4. a közigazgatás és az igazságszolgáltatás megszilárdítása.⁵⁶

Ezt követően azonban határozottabb fellépésre már nem került sor. Értekezleteiket elnapolták, illetve támogatásukról biztosították az új Bittó-kormányt, és örömmel vették tudomásul, hogy az ellenzékkel folytatott koalíciós tárgyalások sikertelenül fejeződtek be.⁵⁷

⁵⁵ *Reform*, 1874. febr. 25. (55. sz.). A *Pesti Napló* értetlenül fogadta a csoport fellépését: nem értette, hogy miért kellene (és kik ellen) megvédeni a Deák-pártot, homályosnak tartotta a programot és a tagok pártállását is (a lap nem tudta értelmezni, hogy vajon mit jelent a „független Deák-párti elemek” kifejezés). *Pesti Napló*, 1874. febr. 26., esti kiadás, valamint febr. 27., reggeli kiadás (47. és 48. sz.).

⁵⁶ *Reform*, 1874. márc. 5. (63. sz.), valamint Oláh 1908, 217–218. Sajnos nem tudjuk, hogyan reagált maga Lónyay ezekre az értekezletekre és az ott elfogadott pontokra, mert levelei nem tartalmazznak erre vonatkozó információkat.

⁵⁷ *Reform*, 1874. márc. 11. és 20. (69. és 78. sz.); az 1874. márciusi tárgyalásokhoz lásd Ghyczy 1996.

Ha a csoport működésének tartalmi jegyeit vizsgáljuk, akkor elsősorban azt kell nyomon követnünk, hogy a törvényhozási munka során ki lehet-e mutatni a csoport létét. Milyen adatokat találunk az egységes fellépésre, érdekérvényesítésre? Erre a legjobb alkalmat a politikailag fontos kérdésekben elrendelt név szerinti szavazások névsorainak átnézése kínálja.⁵⁸ Máriássy a közös fellépés esélyeire 1874 közepén meglehetősen elkeseredett hangon emlékszik vissza: „[...] a vacsorások nagy része sziesztát tartott, vagy harmincan programul gondolkoztunk, e harmincbul 25 sokszor a kormány mellett nem szavazott, maradtunk 5-en, kik ellene is szavaztunk, én egyedül szólaltam fel időnként a kormány ellen.”⁵⁹ Máriássy szavait az országgyűlési naplók adatai is megerősítik. 1873 januárja és 1875 márciusa között vizsgálataink szerint húsz alkalommal került sor – zömmel az ellenzéki képviselők kezdeményezésére – név szerinti szavazásra a képviselőházban. A képviselők ötödét kitevő vacsorapárt 1873 őszéig mindig a kormány mellett szavazott. Először 1873. november 18-án (tehát a kormányválság napjaiban) az önálló magyar jegybank ügyében benyújtott ellenzéki javaslat feletti szavazáskor figyelhetünk meg változást: heten az ellenzéki javaslat mellett szavaztak, 43 honatya ellene, 37 fő a csoportból pedig tartózkodott vagy nem vett részt a szavazáson. A kormánypárt végül mindössze 41 fős többséggel tudta csak leszavazni az ellenzéket, ami azt is jelzi, hogy ebben a kérdésben egyébként is jelentős volt a kormánypárt megosz-

⁵⁸ Az ekkor hatályban lévő házszabályok 141–143. §-a értelmében a név szerinti szavazást húsz képviselő írásban kérhette a Háztól. A szavazás a Ház elnöke által kihúzott kezdőbetűtől indult. A név szerinti szavazást döntően az ellenzék kezdeményezte, rendszerint a honatyaikat megosztó politikai és gazdasági kérdésekben.

⁵⁹ Máriássy 1890–1891, XIII. köt. 7–8. Máriássy véleményét persze kritikával kell kezelnünk, hisz nem tekinthető tipikus vacsorapárti politikusnak: kilépvé a kormánypártból, ő már könnyen képviselhetett egy határozottabb ellenzéki álláspontot. 1873. tavaszi kilépését egyébként azzal indokolta, hogy megunta a rejtőzködő ellenzékiiséget (Máriássy 1890–1891, XIII. köt. 271.)

tottsága (eredetileg a Deák-párt többsége az ellenzékkel szemben meghaladta a száz főt).⁶⁰ Ezt követően a csoport magatartására a kivárás (egyfajta negatív semlegesség) volt a jellemző. A zömmel pénzügyi kérdésekben a csoport közel fele tartózkodott a szavazástól, néhány fő a kormány ellen szavazott (leggyakrabban Földváry Miklós és Máriássy Béla), és csak a többiek támogatták a kormányt. Több adatunk is van arra, hogy a csoport tagjai tudatosan maradtak távol a voksolástól, azaz amikor a név szerinti szavazásra került a sor, felálltak és kivonultak a teremből (pl. 1874 májusában és júliusában).⁶¹ Lónyay Menyhért a húszból mindössze négy név szerinti szavazáson vett részt (ám ekkor a kormány mellett szavazott).

A leghatározottabb kormányellenes fellépés egyébként a csoport részéről még 1874. február 3-án következett be. Ekkor a Magyar Keleti Vasút függő adósságának rendezéséről szóló törvényjavaslat felett tartott szavazás alkalmával 25-en a Szlávy-kabinet javaslata ellen voksoltak, 26-an – Lónyay javaslatára – távol maradtak és csupán 36 fő szavazott a tervezet mellett. A kormányval szembeni megfogytakozott bizalmat jól jelzi, hogy csak 13 fős többséggel sikerült elfogadni ezt a Szlávy-nak oly fontos törvényt (a kormány március folyamán be is adta lemondását).⁶² Az eddig elmondottakból azonban az is világosan látszik, hogy egyöntetű (vagy közel egyöntetű) fellépésre soha nem került sor a vacsorapártiak részéről, és igazából a radikális állásfoglalástól is igyekeztek tartózkodni – inkább távol maradtak a szavazástól, de

⁶⁰ *Képviseleti napló 1872/75.* 167. ülés (1873. nov. 18.). VIII. köt. 49–50.

⁶¹ Oláh 1908, 254, 268.

⁶² *Képviseleti napló 1872/75.* 202. ülés (1874. febr. 3.). IX. köt. 183–185. A Magyar Keleti Vasútról bővebben lásd Pogány 1980, 40–59; Kövér 2002b, 274–282. Lónyay erre a szavazásra így emlékezett vissza: „[...] midőn már biztos volt a Keleti vasút kérdésben a bukása [Szlávy-nak], én barátaim kértem fel a megszavazásra, sőt azokat a szavazás előli kimenetelre, kik meggyőződésük ellen nem akartak szavazni.” Lónyay-napló, 1875. febr. 15. MTAK Kt. Ms. 5306/7. 25-en mégsem teljesítették Lónyay kérését.

élesen csak elvétve fordultak szembe a kormánnyal. Végül fontos hangsúlyoznunk azt is, hogy nem találtunk jelentős különbséget a vacsorapárti képviselők szavazási magatartásában abból a szempontból, hogy kinek milyen megjelölés szerepelt a neve mellett.

Jellemző, hogy a vacsorapárt legegységesebb és legnyilvánosabb megmozdulására a parlamenten kívül került sor: a fúziót előkészítő háttértárgyalások időszakában, 1875. január 6-án, név- és születésnapján egy küldöttség kereste fel a lakásán Lónyayt és átadott neki egy albumot 79 képviselő fényképével.⁶³

A csoport tagjait a sajtó és a kortársak részéről számos sértő bírálat érte: „izgága frondeurök [ellenzékieskedők], kik részöket követelik Magyarország tönkretevésében, mind e párthoz menekülnek, legalább együtt lesz nemsokára az ország polyvája”⁶⁴; „apró üzérek” pártja ez,⁶⁵ de programjukat sem kímélték: „nem egyéb, mint a bukott liberalizmusnak a derengő konzervativizmussal való csalfa s mégis öntudatlan ölelkezése”⁶⁶. A bírálatok közül Kecskeméthy azon érdemi megjegyzését, mely szerint a párt csak „ad hoc tábort képezett”,⁶⁷ érdemes közelebbről is megvizsgálnunk. Mint láttuk, valóban nem beszélhetünk egy szervezetileg egységes párttól, a csoport összetétele is meglehetősen vegyes volt, a létszám is változott és az egyes tagok gondolkodásmódja, felfogása között is jelentős különbségek mutatkoztak (pl. Máriássy és Radocza korábban még ellenzéki nézeteket vallottak). Mégis több mint két évig megőrizték részleges különállásukat,

⁶³ *Reform*, 1875. jan. 7. (7. sz.). Sajnos, sem az album, sem a fényképet küldők listája nem maradt fent. Ennek ellenére gyanítható, hogy az album névsora döntően megegyezik a vacsorapárt 1874. februári névsorával (a létszám azonos, valamint mindkét listát Cséry állította össze). A *Pesti Napló* információi szerint az albumot először ötvenfősre tervezték, de „teljesen független deákpárti körök önkéntes csatlakozása” folytán lett 79 a benne részt vevők száma (1875. jan. 5., esti kiadás. 3. sz.)

⁶⁴ *Ellenőr*, 1874. aug. 22. (229. sz.).

⁶⁵ Kecskeméthy 1874, 234.

⁶⁶ *Magyar Politika*, 1874. aug. 25. (192. sz.).

⁶⁷ Kecskeméthy 1874, 236.

igyekeztek politikai magatartásukat összehangolni. De mi tartotta egyben őket?

Erre a kérdésre nehéz választ adni. Az első, ami egy pártot összefoghat, az a politikai program. Ez azonban a vacsorapárt egybetartásában jelentős szerepet nem játszhatott, hiszen kiadott programjuk az általánosság szintjén mozgott és valójában nem különbözött a kormánypárt elveitől (ez érthető is, mivel többször kijelentették, hogy céljuk a Deák-párt megerősítése). A program jelentőségét nem konkrét követeléseiben látjuk, hanem abban, hogy kimondva-kimondatlanul kritikát fogalmazott meg a Deák-párttal és a kormányokkal szemben, így alkalmas volt arra, hogy több tucat, más-más politikai „előélettel” rendelkező és különböző gondolkodású kormánypárti honatyát egymás mellé állítson bizonyos kérdésekben. A csoport rendezvényei megfelelő fórumot jelentettek számukra, hogy általános elégedetlenségüket fejezzék ki a politikai folyamatokkal szemben, illetve hogy a változtatás szükségességét hangoztassák (mégis „védettek” maradhattak, hisz egyben kormánypártiak is voltak, azaz egyfajta belső ellenzékben léteztek).⁶⁸

A második összetartó lehet a vezető személye. Ez már sokkal meghatározóbbnak bizonyult a csoport esetében: láthattuk, szinte mindegyikük személyesen is kötődött Lónyayhoz (például a rokoni kapcsolatok vagy 1872-es megválasztásuk elősegítése miatt). Újra és újra Lónyay iránt érzett tiszteletükről és hűségükről tettek – esetenként tüntetésszerű – nyilatkozatot.

A harmadik tényező pedig egy egyfajta „sorsközösség”-érzés lehetett. Az addigi pártstruktúra felbomlásának és „az országban

⁶⁸ Ezen elgondolásunkat látszik megerősíteni Szabó Dániel tanulmányának egy részlete is. A szerző az 1872-es pesti képviselőjelöltek programjának, magatartásának elemzése kapcsán jut hasonló eredményre (Szabó 1998, 51). (A Pesten megválasztott képviselők közül Radocza János, Steiger Gyula, Tavaszy Endre tartozott a vacsorapárthoz.)

uralkodott eszmezavarnak”⁶⁹ az időszakában minden képviselő választási kényszer elé került, előbb-utóbb döntenie kellett, ki mellé álljon, milyen magatartást kövessen. Egy részük – mérlegelve a Deák-párton belül kialakult erőviszonyokat és megfogalmazott elveket – Lónyay Menyhért és az általa képviselt nézetek (kormányzati elvek, stílus) mellett határozta el magát. A végső döntést természetesen több okból is meghozhatta valaki, így csupán érdekből is, Lónyay hatalomra jutásától remélve saját boldogulását.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a vacsorapárt működési területe alapvetően a parlament volt (bár külső támogatói is voltak: Kaas, Ábrányi, Rákosi stb.), csak egy meglehetősen laza szervezeti keret tartotta össze tagjait (belső hierarchia vagy valamiféle „tisztikar” nem alakult ki), a képviselők megőrizték önálló politikai nézeteiket, ám a „pillanatnyi” érdekközösség egy táborba terelte őket. Fontos szervezőerőnek bizonyult Lónyay Menyhért személye, illetve az ő segítségétől (sőt hatalomra jutásától) remélt – és részben meg is valósuló – hivatali igénykielégítés (patronázs) is. (Ezzel természetesen nem akarjuk kizárni a Lónyay által megfogalmazott közgazdasági és politikai elvek toborzó erejét sem.)

Visszakanyarodva Lónyay személyes sorsához, szólnunk kell arról a nehezen kideríthető és meglehetősen ellentmondásos viszonyról, amely a politikust és a vacsorapártot összekötötte. Azt láttuk, hogy Lónyay a nyílt és egyértelműen személyéhez kötött fellépést ellenezte, ám több elszórt és közvetett bizonyíték, valamint néhány kétértelmű mondat azt sejteti, hogy a volt miniszterelnök a kormánypárton belüli különállást, összehangolt politizálást támogatta, és a csoport nyomásgyakorló erejét saját céljaira felhasználta. Ezt erősíti már maga az a tény, hogy levelei között a csoportról két listát is találhatunk, de főleg az, hogy az augusztusban kiadott programot végül is helyeselte: „A programpontok

⁶⁹ Ghyczy-visszaemlékezések. MTAK Kt. 4856/79. 304.

eléggé jól voltak fogalmazva. Szívesen venném, ha még ittlétem alatt pár sort írna nekem ezen dologról [...]” – írta az elhatárolódó nyilatkozatot kísérő magánlevelében Kaasnak.⁷⁰ Feltételezésünk alátámasztására személyes megnyilvánulásai közül érdemes még néhányat idézni. 1873 tavaszán Kaas felszólítására (mely nem maradt ránk) Lónyay saját jövőbeli politizálásáról a következő sejtelmes mondatokat fogalmazta meg: „Az országgyűlési teendőkre nézve mindent el fogok követni, hogy azokat, kik reám hallgatnak, a jelzett [...] irányba tereljem. A cél nálam nem a hatalom utáni törekvés. Hasznosat tenni mindig szerettem, s ha alkalom kínálkozott, azt nem szalasztám el.”⁷¹ Ennél sokkal konkrétabb Lónyaynak azon levele, melyben saját politikai helyzetének a felértékelődéséről számolt be testvérének 1875 januárjában, kihasználva a hozzá hű párt erődemonstrációját a fényképalbum átadásakor: „[...] nekem nagyban járnak a kedvembe, kivétel nélkül a legmagasabb helytől a maró és ugató kutyáig és a csatlósok servilis seregéig. Sok körülmény járult ezen változás előidézésére, a fő érdem a jó Cseryé [Cséry Lajosé], ki mintha inspirálva lett volna, kellő időben arangírozta [intézte] az albumot”.⁷² A készülő meglepetésről egyébként tudott. Az album átadásakor „egyszerű képviselőtársként” elmondott beszédét feltehetően jó előre megtervezte, sokat sejtető mondatai valószínűleg nagy hatást gyakoroltak híveire: „Én nem fogom feledni soha azokat, kik a jelen körülmények közt is baráti jobbjukat bizalmasan nyújták nekem és méltányosak maradtak irányomban.”⁷³

⁷⁰ Lónyay Menyhért levele Kaas Ivorhoz, 1874. aug. 25. (első levél). MOL P 336. 9. t. 3. d. Sajnos Kaas válaszelevelei nincsenek meg.

⁷¹ Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1873. máj. 18. MOL P 336. 9. t. 3. d.

⁷² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. jan. 16. MOL P 470. 1. cs.

⁷³ *Pesti Napló*, 1875. jan. 7., esti kiadás (4. sz.). Hasonlóan fogalmaz Lónyay naplójában is (1875. január 4-i szavait idézve fel), szemrehányást téve Andrásynak: „Hogy ajtóm bé nem zártam előttük, kik irányomban jól érezték, azt ne vegye rossz néven, hogyan utasíthattam volna el baráti kezöket, melyeket akkor nyújták felém, midőn ifjúkori barátim, bajtársaim, még az is, kivel együtt nagy dolgokat csinál-

Lónyaytól azonban távol állt a nyílt pártvezéri szerep, ennek sikeres eljátszására feltehetően alkalmatlannak érezte magát (lényegében már miniszterelnöksége egy éve alatt sem tudott pártja egészének vezére lenni). Láthatóan kényelmetlenül érezte magát, ha esetenként mégis ilyen szerepbe kényszerült (vagy kényszerítették hívei). Máriássy éppen ezért visszaemlékezésében határozatlansággal vádolta a volt miniszterelnököt, és elítélte őt, mert „pártját nem szervezte”, pedig „ha a zászlót kitűzi, erélyes programmal lép fel, tekintélyes pártot alakíthatott volna”.⁷⁴ Hívei erőteljes és határozott vezetőt szerettek volna benne látni, ám Lónyay befelé bizonytalan és habozó volt. Önmaga sosem írt saját helyéről, funkciójáról sem a létező, sem az általa kigondolt pártstruktúrában. Minden bizonnyal félt a politika porondjára való egyértelmű kilépéssel együtt járó újabb támadásoktól. Mint láthattuk, igazán a sajtóra és az informális kapcsolattartásra épülő háttér-politizálást kedvelte.

Érdemes azonban megemlíteni, hogy a kortársak éppen a párt létében és az ilyen típusú (háttér- és személyi) politizálásban jelelték meg Lónyay végétét, ez a stílus és nyomásgyakorlás volt

tam [utalás Andrássyra], melyek már a történeté lettek, reám anathemat kiáltottak.” Lónyay-napló, 1875. febr. 15. MTAK Kt. Ms. 5306/7. Jellemző, hogy Lónyay megnyilatkozásaiban mindvégig került a vacsorások pártként való megszólítását, leírását, helyette a leggyakrabban a „barátaim”, „képviselőtársaim” kifejezésekkel illette őket.

⁷⁴ Máriássy 1890–1891, XII. köt. 275, XIII. köt. 23. Némileg hasonló lehetett Ghyczy Kálmán viszonya is a hozzá hű középpárthoz. Anélkül, hogy a párt kialakulását elemeznénk, Ghyczy néhány mondata jól szemlélteti a párt és vezetőjének sajátos kapcsolatát: „Lemondásomnál nekem bizony semmi ily magasztos célom [azaz a középpárt megalakítása] nem volt, én egyszerűen és őszintén vissza akartam lépni a magánéletbe, s a mozgalom, melyet lemondásom előidézett, senkit jobban nem lepett meg, mint engemet.” 1873 novemberétől kezdve egyre többen csatlakoztak a nevével fémjelzett csoporthoz, erre így reagált: „Első kezdete a reám oktrojált szerencsétlen közép párt alakításának [...]” „Már ezek is igen különböző véleményen voltak. Hát még a többi, ki később csatlakozott.” Ghyczy-visszaemlékezések. MTAK Kt. 4856/79. 291, 294, 303.

az, amely lehetetlenné tette Lónyay visszatérését a kormányzati hatalomba: „De tagadhatatlan, hogy e pártmozgalomnak más eredménye nem volt, mint az: hogy a Lónyay ellen a Deák-pártban létezett ellenszenvet, mely talán elaludt volna, frissességében fönn tartotta; de egy becsületreméltó barátot sem hódított meg neki. [...] Lónyayra nézve okvetlenül jobb lett volna, ha soha se lett volna ez a pártja. Ha van jövője: erre nézve is sokkal jobb lesz, ha mindent elkövet, hogy pártját feloszlassa” – tanácsolta még 1874-ben Kecskeméthy.⁷⁵ A *Hon* még csípősebben fogalmazott ezzel kapcsolatban: „[...] csak azon csodálkozunk, hogy [Lónyay] fel nem kéri jó barátait, hogy ugyan ne ajánlgassák már folytonosan miniszternek, mert utoljára még kályhafűtőnek a faadogatója sem lehet belőle, annyira »lejárja« magát.”⁷⁶

⁷⁵ Kecskeméthy 1874, 235–237. Ezen a véleményen volt Andrassy Gyula is, aki ezt Lónyaynak személyesen is megmondta; erről lásd Lónyay-napló, 1875. febr. 15. MTAK Kt. Ms. 5306/7.

⁷⁶ *A Hon*, 1874. márc. 5., reggeli kiadás (53. sz.). A tárgyalt három év röpirat-irodalmát áttekintve szintén elmondható, hogy Lónyay bukása, valamint későbbi politikai magatartása jelentősen megosztotta a politikai közvéleményt, számosan ragadtak tollat, hogy közöljék rendszerint szélsőséges álláspontjukat vele kapcsolatban. 1873-ban például *Spectator* néven valaki így írt: „[...] kérem a Hadúrt [azaz a királyt], nemzetem érdekében, hogy ne engedje Magyarországon párt-jelentőségre szaporodni az üzéri lelkületű kálvinista jezsuitának grófságra vergődött veszedelmes válfaját [utalás Lónyayra].” (*Spectator: Melyik párthoz tartozom?* Bp., 1873. 8.) Ezzel szemben szintén 1873-ban született egy több száz verssoros magasztalása Lónyaynak, illetve kárhoztatása az akkori közéletnek (*Egy elfogulatlan: A pártokról a Lónyay-ügy folytán*. Bp., 1873). 1874-ben egy névtelen szerző (feltehetően függetlenségi párti!) nyílt leveleket publikált Lónyayhoz (az öt levél keltezése: 1874. aug. 2. – szept. 1.), melyekben saját programot ad, szidja Andrassyt, dicséri Lónyayt és felszólítja őt a függetlenségi párttal való együttműködésre, de a vacsorások nélkül (*Levelek egy államférfiúhoz*. Bp., 1875). Asbóth János ugyancsak elismerően szólt Lónyay politikusi tevékenységéről, s ő is Andrassyval állította szembe értékelésében (Asbóth János: *A magyar conservatív politika*. Bp., 1874). Odascalchi Ince viszont 1875-ben egyenesen arra szólította fel a magyarokat, hogy Lónyayt szorítsák ki a politikából és hívják haza Kossuthot (Erba Odascalchi Ince: *Híjjuk haza a legnagyobb hazafit, Kossuthot! Nyílt levél a haza népéhez*. Bp., 1875). Ezek a megnyilatkozások azt is elárulják, hogy a közvélemény számára 1874–1875-ben még reálisnak látszott Lónyay visszatérése a kormányba.

Végül fontos hangsúlyoznunk, hogy meglehetősen nehezen teremthető összhang Lónyay gyakorlati politizálása és a magyar pártrendszer működéséről, a pártok feladatáról általánosan kifejtett elvei között. Írásaiból kitűnik, hogy véleménye szerint az ország pénzügyi helyzetének rendezése érdekében egy pártviszályoktól mentes, az ellentéteken felülemelkedő, a politikai irányzatokon átívelő egységes, nemzeti pártra lenne szükség. Ezt leginkább a Deák-párt megerősítésével, belső reformjával gondolta megvalósíthatónak: „A Deák-párt fölött napirendre térni nem lehet. Igaz, hogy züllött, de van elve, van múltja, van képessége, elemeinek a száma az országban nagy és tekintélyes, hivatása meg nem szűnt s mindezen okoknál fogva a Deák-párt életképes” – írta a *Reform* 1874. február 14-én, Lónyay pedig még aznap egyetértőleg gratulált Kaasnak a vezércikkért.⁷⁷ Éppen ezért Lónyay támogatta a fúziós terveket is, melyeket természetesen a Deák-párt vezetésével (dominanciájával) gondolt megvalósítani. 1875 után azonban már elképzelhetőnek tartotta egy teljesen új, ún. nemzetgazdasági párt megalakítását is: „A politikai élet, a pártok állása hamis mederben mozog, a pártok elnevezése is elvesztette minden valódi értelmét. Szabadelvű mind. [...] Nincsen tehát helyes alapokra rendezett pártéletünk. S ha valaha, most kellene elérkezni azon időnek, midőn egy nagy párttá egyesüljön a hazában, ahhoz csatlakozzék minden független elem. Mindaz, ki felfogja hazánk súlyos helyzetét s ki elég bátorsággal és hazafisággal a haza jövőjének áldozni minden erejét és igyekezetét, hogy a nemzet jobbjai egyesüljenek egy nagy pártba, letéve minden régibb pártviszály, régi gyűlölet és keserűség érzetét. Egyesüljenek egy nagy nemzetgazdasági pártba.”⁷⁸ A vacsorapárt működésének elemzése azonban egyér-

⁷⁷ *Reform*, 1874. febr. 14. (44. sz.); vö. Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1874. febr. 14. MOL P 336. 9. t. 3. d.

⁷⁸ Lónyay Menyhért jegyzetei különféle kérdésekről, é. n. [feltehetően 1875–1878 között]. MTAK Kt. Ms. 5307/20. Lónyay szerint a szélsőjobb, a szélsőbal és az új kormánypárt egyaránt szabadelvűként hirdeti magát, ám programjaik, cselekedé-

telmően bebizonyította, hogy a csoport ezen eszméknek nem volt képes megfelelni. A kormánypártot jelentősen megosztó frakció, pártáramlat vagy egy önálló, de egységes fellépésre ritkán hajlandó és meglehetősen különböző értékek által vezérelt politikusokból álló párt alkalmatlan volt Lónyay elveinek megvalósítására. Alkalmas volt viszont rövid távon, a gyakorlati politizálás szintjén Lónyay érdekeinek képviselőjére.

Minden bizonnyal a vacsorapárt belső megosztottsága, illetve a csoport Lónyayhoz fűződő ellentmondásos viszonya lehet a magyarázata annak, hogy a párt érdekeit végül is nem tudta érvényesíteni. Legtöbbször hiányzott az egységes stratégia, az összehangolt fellépés. A vacsorapárt képviselői többnyire külön-külön igyekeztek eredményeket elérni az 1874. és 1875. esztendő során. Feltehetően a háttértárgyalások több szálon futottak egyszerre, amelyeket ma már meglehetősen nehéz rekonstruálni. Kérdéses továbbá, hogy mennyire avatták be a párttagok megbeszéléseikbe Lónyayt, illetve maga a politikus milyen sűrűn egyeztetett híveivel. Végül hangsúlyoznunk kell, hogy a napról napra változó politikai események folyamatosan alakították a csoport tagjainak taktikáját és Lónyay álláspontját, illetve többször változott a politikai közvélemény megítélése is, így a vacsorapárt és a volt miniszterelnök helyzete hol gyöngült, hol erősödött.

A Lónyay személyét érintő politikai tárgyalások menetében két fontos időszakot figyelhetünk meg: a Szlávy-kormány válsága és a Bittó-kormány megalakulása (1874 tavasza), valamint a fúziót megelőző hónapok (1875 eleje) voltak ezek. A vacsorapárt tagjainak – időnként egymással ellentétes – politizálását ebben az időszakban négy fő pontban foglalhatjuk össze. Voltaképpen mind-

teik több ponton eltérnek a szabadelvűség elveitől. Hasonlóan fogalmazott néhány évvel későbbi naplójegyzetében is: „Egy pártot képzelek, minden pártból egyesülne. A jövő választások előtt állunk. A nemzet anyagi regenerálódásának pártját. Anglia példája: megszűnik minden párt, midőn a nemzet létéről van szó. Nem ilyen a mi helyzetünk?” Lónyay-napló, 1882. nov. 23. MTAK Kt. Ms. 5306/8.

egyik elem a csoport politikai pozícióinak meghatározásával áll összefüggésben.

(1.) Mint a sajtómegnyilvánulásokból láthattuk, az egyik lényeges elem kormánypártiságuk hangsúlyozása volt, mellyel csoportjuk elfogadottságát kívánták növelni a Deák-párton belül, képviselőházi magatartásukkal viszont arra figyelmeztettek, hogy a párt sem nélkülözheti a csoport támogatását. Ezzel a törekvéssel Lónyay is egyetérthetett, hisz Andrássyhoz (!)intézett nyílt levelében maga is sietett kormánypárti hűségét hangoztatni, valamint a párt belső erősítésének szükségességéről írt 1874 tavaszán.⁷⁹

(2.) Politikai elképzeléseik másik fontos eleme – az előzővel szoros összefüggésben – az volt, hogy a Deák-párton belül átveszik az irányítást, ezzel csoportjuk lesz a kormánypárt vezető ereje. Ezen céljuk elérése érdekében a sajtóban a Deák-párt másik jelentős csoportja, a Sennyey Pál által vezetett konzervatívok ellen is harcot hirdettek, lényegében már 1873-tól kezdődően: „[...] nincs más célom, mint a Deák pártot Deák személyes befolyása alól kivonni. E törekvés ma már nem szélmalomharc, mert a párt nagy része érzi annak nyomasztó voltát: de Excellenciádra nézve mindenesetre szerencse, ha e törekvés ódiuma Sennyeyre esik. Most pedig a cikkek után mindenki őt gyanúsítja ezen szeparatistikus törekvéssel” – foglalta össze határozottan Ábrányi azt, amit korábban burkolt formában maga Lónyay is kijelentett.⁸⁰

A *Reform* főszerkesztője, Rákosi Jenő is azok közé tartozott, akik Lónyay legfontosabb pártbeli ellenfelének Sennyeyt tartották. Mondataiból az is világosan kiderül, hogy 1874 tavaszán a Monarchia külügyeit irányító Andrássyt látta a belpolitikai válság kulcsszereplőjének: „Nem csak Lónyaynak, de senkinek sincs

⁷⁹ Lónyay levelét és Andrássy választát szinte minden napilap közölte, így a *Reform* is (1874. márc. 17., 29., ápr. 1. 75., 87., 90. sz.). Andrássy szerepéről a válság során lásd Wertheimer 1910–1913, II. köt. 204–209.

⁸⁰ Ifj. Ábrányi Kornél Lónyay Menyhérthez, [1873.] okt. 17. MTAK Kt. Ms. 5304/20.

a parlamentben valamire való chance-a. Amilyen másnak van, olyan meg Lónyaynak is van [...] Én is csak a királyban bízom. A baj, amelytől én félek, az is, hogy Andrássy esetleg szövetségbe kergeti Lónyayt és Sennyeyt.”⁸¹

Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy Máriássy vezetésével létezett egy kör a vacsorapárton belül, amely a nyílt politikai fellépés mellett egy Sennyeyvel kötendő szövetség megteremtésén fáradozott, mert úgy gondolta, hogy csak egymással összefogva sikerülhet a kormánypárti irányítás átvétele és ezzel a két frakció kormányra kerülése. Máriássy 1874 tavaszán megpróbálta közelíteni egymáshoz a két politikust, ám a kölcsönös bizalmatlanság és személyi ellenérzés miatt a találkozó után a megállapodás elmaradt.⁸²

(3.) Az ellenzék irányában viszont határozottan elutasították a koalíció lehetőségét. Ennek oka az volt, hogy véleményük szerint a Tisza-féle balközép bevonása a kormányzásba úgy, hogy az fenntartja eltérő programját és önálló szervezetét, teljesen értelmetlen, hisz így nem biztosítható az egységes vezetés, sőt veszélybe kerülhet a kiegyezés rendszere is (ezt mondták ki az 1874. tavaszi vacsorapárti értekezletek). A koalíciós megoldás az 1874-es kormányválság alkalmával merült fel ténylegesen, és különösen Andrássy és Szilágy szorgalmazta a tárgyalásokat Tiszával. Feltehetően a koalíciós megegyezés elkerülése volt a konkrét indoka annak, hogy a vacsorapárt ekkor adott nagyobb nyilvánosságot keddi értekezleteinek és szedte először pontokba programját.

A vacsorapárt azonban kimondta azt is, hogy tárgyalásokat kell kezdeni a Ghyczy-féle középpárttal is a zilált pártviszonyok rendezése érdekében. Úgy tűnik, a közeledés a háttérben már hama-

⁸¹ Rákosi Jenő Dóczy Lajosnak, 1874. márc. 5. OSZK Kt. Levelestár. Nem csak Rákosi félt a konzervatívok térnyerésétől a kormánypárton belül, hanem például az ún. ifjú Deák-párt is (Eötvös Károly, Szilágyi Dezső stb.), erről lásd Kondor 1959, 127.

⁸² Máriássy 1890–1891, XIII. köt. 6–7.

rabb megkezdődött és ebben az időben kölcsönösnek bizonyult: „Egyébiránt magaviselete azon benyomást tette reám, hogy szívesen közeledne hozzánk és azt hiszem hozzád [...] A középpárt száma 30-40 és nem igen lehet reá kinézésök, hogy többen csatlakozzanak ahhoz. A töredékek, igen természetesen keresik más töredékek szövetségét, és azok konkrét esetben, ideiglenes szövetségben igen hasznos szolgálatokat tehetnek. Megfontolván ezeket már csak ezekért is szeretném, hogy mentől hamarabb visszatérj körénkbe” – tájékoztatta Kemény Gábor Lónyayt Ghyczyvel folytatott tárgyalásairól 1874 januárjában.⁸³ Szerették volna elérni, hogy mind Deák, mind Ghyczy őket tekintse alkalmas tárgyalópartnernek, és ezen keresztül azt, hogy Lónyay tárcát vállalhasson az új kormányban (mint láttuk, ebben vártak segítséget a középpártba átlépő néhány vacsorástól is). Tudjuk azonban, hogy miután a Tiszával kezdett tárgyalások nem jártak sikerrel, Szlávy és a király Ghyczy Kálmánnal igyekezett megegyezni. Ghyczy visszaemlékezései szerint a kormányalakításról folytatott bizalmas tárgyalások során igen hamar elvetették Lónyay miniszterségét, és neve a királyi audiencián már fel sem merült.⁸⁴ Végül a válságot megoldva 1874. március 21-én Bittó István alakított kormányt, a pénzügyek élére pedig maga Ghyczy Kálmán került. A vacsorapárt reményei tehát nem teljesültek, a vacsorákat felfüggesztették és támogatásukról biztosították az új kormányt.

A vacsorapárt a Bittó-kormánnyal szemben elnézőbb volt, képviselőik vagy támogatták a kormány javaslatait, vagy távolmaradtak a szavazásoktól. Továbbra is Deák-pártiságukat hangoztatták, de elég erősnek érezték magukat, hogy augusztusban ismét közzétegyék programjukat, 1875 januárjában pedig külön pártalbmot is készítsenek.

⁸³ Kemény Gábor Lónyay Menyhérthez, 1874. jan. 4. MTAK Kt. Ms. 5304/259.

⁸⁴ Oláh 1908, 221-231; Kondor 1959, 128-130; Ghyczy-visszaemlékezések. MTAK Kt. 4856/79. 352; vö. Ghyczy 1996, 108.

(4.) Lónyay és hívei viszont elvben nem zárták ki a fúzió lehetőségét abban az esetben, ha a Deák-párt belső megerősítése sikertelen lenne. A balközéppel folytatandó fúziós tárgyalásokban azonban természetesen saját csoportjuknak szántak meghatározó szerepet, továbbá elvárták a balközéptől programja teljes felülvizsgálatát. 1874 végére a politikai válság ismét elmélyült. Több jel arra mutatott, hogy a csoport és Lónyay törekvéseit siker koronázza.

1875. január 4-én Andrásy és Lónyay közös vasúti kocsiban utaztak Bécsből Budapestre. Lónyay naplója szerint Andrásy feltűnően kedves volt vele, bel- és gazdaságpolitikai ügyekben kérdezte véleményét: „Mindebből azt absztraháltam, hogy biz ő igen szeretné, ha én Ghyczy helyett a Bittó Kabinetbe mint pénzügyér bemennék – ezt egyenesen nem mondta, de gyanítani engedi – én érteni éppen nem akartam.”⁸⁵ Andrásy feltehetően abban bízott, hogy Lónyay megnyerésével Tisza nélkül is lehetséges ismét egy szilárd kormánypárt megteremtése. Lónyay viszont barátai tanácsára ekkor már Tisza Kálmánhoz közeledett, akivel még januárban személyes megbeszélést tartott (a két politikus találkozáját Máriássy személyes sikerének tekintette): „Másfél óráig mindenről szólottunk, én megmondtam neki, hogy én olajágot fogok neki nyújtani, megbeszéltek részletesen a bank-kérdést, a vám és kereskedelmi szerződést, a hadsereg és a véderő kérdését, a közjogi kérdés vitatásának felhagyását, a többi nagy dolgokat, melyeket kivinni kell, ha az ország felvirágzását és a magyar állam megerősödését akarjuk.”⁸⁶

További megbeszélések zajlottak Lónyay és Sennyey, illetve Tisza és Sennyey között is, melyek eredménye egy ki nem mon-

⁸⁵ Lónyay Menyhért feljegyzései, 1875. febr. 15. MTAK Kt. Ms. 5306/7. A forrás ismertetése és teljes szövege olvasható: Cieger 1999b.

⁸⁶ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. febr. 3. MOL P 470. 1. t. 1. cs.; Máriássy 1890–1891, XIII. köt. 22–23; vö. Ghyczy-visszaemlékezések. MTAK Kt. Ms. 4856/7-9. 389; Ghyczy 1996, 121.

dott megállapodás lett, mely szerint csak együtt vállalnak miniszteri tisztséget. Kaas Ivor sietett is összeállítani egy képzeletbeli kormányt: természetesen Lónyay lett volna a miniszterelnök és pénzügyminiszter, Tisza a belügyi, Sennyey pedig a közlekedés és kereskedelmi tárcát kapta volna.⁸⁷ Lónyay azonban nem sok valós esélyt látott arra, hogy hárman egyszerre vállalhassanak kormányzati tisztséget, hisz tudta, hogy Andrássy ellenzi ezt (Lónyay is őt tekintette az események tényleges irányítójának).⁸⁸

Lónyay hosszú idő után 1875. február 1-jén szólalt fel ismét az országgyűlésben. A költségvetés vitája kapcsán lényegében saját programját ismertette: ismét szólt korábbi politikájáról a pénzügyek és az ország élén, gazdaságpolitikai nézeteiről, valamint a parlamentarizmus reformjának (új házszabály, a főrendiház működésének megváltoztatása) és egy erős kormány létrejöttének szükségességéről. Határozott hangvételű beszéde azonban új és meglepő elemet is tartalmazott: az ország rendkívüli helyzetére hivatkozva, a végrehajtó hatalom hatékonyságának növelése érdekében „az alkotmány sérelme nélkül és a törvényhozás utólagos jóváhagyása mellett” a rendeleti kormányzás átmeneti bevezetésére tett javaslatot.⁸⁹

A politikai események menetében a következő napokban gyökeres fordulat következett be. Sennyey és Lónyay felszólalásai után, február 3-án elmondott hosszú beszédében Tisza Kálmán az ország aggasztó gazdasági helyzetére tekintettel a közjogi helyzet elismerésére (átmeneti elfogadására) és a pártok összefogására

⁸⁷ Kaas Ivor levele Lónyay Menyhérthez, é. n. [a levél keletkezését tartalma alapján 1875 elejére tesszük]. MOL P 451. 44. t. 37. cs.

⁸⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. febr. 3. MOL P 470. 1. t. 1. cs. Andrássy szerepéről a válság során lásd Wertheimer 1910–1913, II. köt. 217–235.

⁸⁹ *Képviselőházi napló 1872/75.* 329. ülés, 1875. febr. 1. XIV. köt. 265–279. Pauler Tivadar igazságügyminiszter Lónyay beszédéről a következőket jegyezte fel naplójába: „[...] nincs nagy hatása, ámbár igen szépen és jól ki van dolgozva.” Pauler-napló, 1875. febr. 1. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2. Lónyay beszédét elemzi: Schlett 2007, 159–160.

szóltott fel (a konkrét teendőket illetően jelentős különbség a három beszédben viszont nem volt).⁹⁰

Az informális hatalom szertefoszlása

Tisza felszólalását követően felgyorsultak az események. A beszéd hatására a középpárt már másnap bejelentette, hogy csatlakozik Tiszához, de üdvözölte a felszólalást Lónyay és Sennyey is. Az országgyűlés szinte minden tagja érezte, elérkezett a politikai változás pillanata. Mindenki izgatottan tárgyalta a történeteket, az újságok és a magánlevelek tele voltak a legkülönbélebb találgatásokkal, politikai kombinációkkal. Hírek érkeztek különféle titkos megbeszélésekről, az egyes tárcák várományosaiként napról napra más és más neveket emlegettek.

Lónyayban is erősödött a visszatérés reménye, de ismerte a politika kiszámíthatatlan fordulatait, ezért ekkor született írásaiban a bizakodás, valamint a kétely és a kiábrándultság hangja egyszerre van jelen. Testvérének február 3-án így írt: „Én csak azon elégtétel után vágyódom, hogy reám [velem] számoljanak, a többivel nem gondolok, hatalom után éppen nem vágyódom.”⁹¹ Ez azonban nem feltétlenül volt így, csak a számos kudarc óvatossá tette, ezért esetenként önmagának és testvérének sem volt képes bevallani, hogy bízott nemcsak erkölcsi, de politikai rehabilitációjában is. Egy héttel későbbi leveleiben lényegében egyetlen vágyaként jelöli meg, hogy ismét találkozhasson az uralkodóval, s hogy a király kérje ki véleményét a politikai helyzetről, hisz így visszatérhetne a történések irányítói közé és a közvélemény szemében sem tűnhetne kegyvesztettnek: „Egyre, megvallom, vágyódom, és ez az,

⁹⁰ Sennyey és Tisza beszéde megtalálható: *Képviselőházi napló 1872/75.* 327. ülés, 1875. jan. 29. és febr. 3. 330. ülés, XIV. köt. 221–228, 289–300.

⁹¹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. febr. 3. MOL P 470. 1. t. 1. cs.

hogy a Felség hívasson, ez által bizalmát nyilvánítsa, s nekem lenne alkalmam vele a helyzetről szólni”⁹²; illetve pár nappal ezek után: „[...] csak egy dolgot szeretnék, megvallom, elérni, s ez az egy, hogy a Felség hívasson. Ez lenne az én elégtételem, melyre vágyódom.”⁹³

A fúziót megelőző két hét politikai történései és Lónyaynak a hozzá érkező hírek hatására naponta változó hangulata jól nyomon követhető. A költségvetés elfogadása után Bittó miniszterelnök Bécsbe utazott és február 14-én beadta kormánya lemondását. Az uralkodó másnap Tiszát is Bécsbe kérte, aki a kihallgatás után már február 16-án visszaérkezett Budapestre. Lónyay felbuzdulva az új politikai helyzet kialakulásán, 15-én két év kihagyás után ismét tollat ragadott és naplórírásba kezdett: „Jegyzeteim rég elhagytam, mert mélyen megundorított a politika, elkedvetlenített az emberek magaviselete. Hálátlan lennék, ha ezt általában mondanám az emberekről, maradtak barátaim a visszavonultságomban is, kik annál jobban ragaszkodtak hozzám, mentől nagyobb méltatlansággal viseltettek irányomban különösen azok: kiket leköteleztem, ennél fogva kiknek hálával kellett volna irányomba viseltetni. Megkezdem jegyzeteim, mert érdekes kezd lenni a korszak, s kár lenne, ha az erre vonatkozó benyomásaim nyom nélkül enyésznének el.”⁹⁴ Ezt követően pedig a korábban már ismertetett beszélgetést írja le, melyben egy vonatút során Andrassy próbálta

⁹² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. febr. 10. MOL P 470. 1. t. 1. cs.

⁹³ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. febr. 13. MOL P 470. 1. t. 1. cs. Lónyay csak az uralkodó kézfogását érdemelte ki az 1875. január 9-i udvari bálon (*Pesti Napló*, 1875. jan. 10., reggeli kiadás. 7. sz.). Ám Kecskeméthy – Bittó István nyomán – azt állítja naplójában, hogy Lónyay ezt a gesztust túlhangsúlyozta, ami viszont végleg megharagította Ferenc Józsefet: „Ha Lónyay úr kegyem legcsekélyebb jelét [értsd a bálban a kéznyújtást] úgy tekinti, mint bátorítást a kormány megdöntésére, akkor nem fogadhatom” – szövege az uralkodó állítólagos mondata (Kecskeméthy 1909, 290, a német idézet magyar fordítása).

⁹⁴ Lónyay Menyhért feljegyzései, 1875. febr. 15. MTAK Kt. Ms. 5306/7.

megnyerni őt. Az egy hónappal korábbi események felelevenítése a titkos reménykedés egy újabb bizonyítékeként fogható fel.

Feltehetően az események újabb fordulatai (Tisza sikeres uralkodói kihallgatása, illetve az, hogy őt viszont nem hívatta a király) ismét elkedvetlenítették, naplója nem folytatódik, számos lapja üresen marad. Február 17-én testvérét már csak olyan háttértárgyalásokról tudja tudósítani, amelyekben ő nem vesz részt, illetve felmerül már benne – bár még csak kesernyés iróniával – az ellenzéki szerep vállalása is: „Roppant szeretnék már egyszer oppozíció lenni – oly könnyű lenne a szerep.”⁹⁵

Lónyay mellőzöttségét világosan érzékelték a vacsorapárt tagjai is. Tisza visszatérését követően lázas egyeztetésekre került sor a fúzióról a Deák-párt egyes vezetői és Tisza balközép pártja között. Február 21-én a király is lejött a magyar fővárosba, hogy meggyorsítsa a kormányalakítási tárgyalásokat és hogy végképp elozzlassa fenntartásait a balközép kormányra kerülésével kapcsolatban. Több politikus kihallgatása (pl. Csengery, Gorove, Bittó) és Andrássy táviratai végül Tisza elfogadásáról győzték meg. E megbeszélésekről azonban Lónyay hívei rendre kiszorultak. A vacsorapárt tagjai ugyan mindent elkövettek a párt és Lónyay pozíciójának javítása érdekében: kísérletet tettek egy újabb tárgyalás megszervezésére Tiszával, mindössze azt az egyetlen feltételt szabva, hogy Lónyay kerüljön be az új kormányba, ám végül ez a megbeszélés is elmaradt. Rákosi Jenő, látva az események menetét, február 21-i levelében már teljesen reménytelennek ítélte Lónyay helyzetét. Csalódottan így írt Dóczy Lajosnak Bécsbe: „Meg voltam győződve arról, hogy Tisza nem megy anélkül a kabinetbe, hogy a pénzügyi siker garanciáit (legalábbis Lónyay képében) magával bele ne vigye. Erősen hiszem, hogy nem tudnak a pénzügyi tárcával bánni. Sok tudományuk lehet, Széllnek csak is ismerete van sok, de a gyakorlat, a hozzávaló genie az egyedül

⁹⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. febr. 17. MOL P 470. 1. cs.

Lónyayban van meg. Már most pedig oly pozitív adatok vannak a kezeim közt, hogy a dolog nem így fog történni, melyek minden kétkedést kizárnak. [...] Engem nagyon elfogott az aggodalom, hogy Lónyayt Sennyeyhez szorítják. Nem csodálnám, s nem vehetném az annyit bántottól rossz néven.”⁹⁶

A kormánypárt és a balközép programjának összehangolása február 25. táján fejeződött be, ám a személyek kiválasztása még eltartott egy ideig. Ekkora Lónyay számára is egyértelművé vált visszatérésének lehetetlensége, 26-án és 27-én írott leveleiből kiderül, hogy a tárgyalások menetéről hézagosak az ismeretei, pletykákat tud csak továbbadni, az események rajta kívül és tőle távol játszódnak. Ez a helyzet egy újfajta magatartást kényszerít ki belőle: kívülállóként gúnyosan elítéli kortársait, vádként pedig ugyanazt fogalmazza meg velük szemben, amit neki is gyakran felemlgettek mások. A politikai események által gyakorolt lélektani nyomás egy pillanatra még az úri viselkedés szabályai alól is felszabadítja: „Megvallom, mind ehhez a kicsinyesen személyes politikához sajnálkozva nevetek, valódi jó kedvem lett – akarat ellen füttyörészve jöttem ma haza –, pedig már rég nem történt meg rajtam. Ily kisszerű önzésteljes intrikák között, emelkedve éreztem magam, valóban nem érdemlik meg, hogy a legkisebbre is becsüljem őket.”⁹⁷

Még a nagy pártbéli ellenfél, Sennyey Pál is erősebb pozícióig foglalt el a háttértárgyalások során, 27-ig komolyan felmerült bevonása a kormányba (különösen Wenckheim és Tisza kísérletezett ezzel), ám végül az uralkodó akaratának megfelelően ő is kimaradt. Sajnos ennek okait a most rendelkezésre álló források alapján nehéz pontosan megállapítani. Feltehető azonban, hogy mivel az uralkodó egy erős és egységes kormánypárt megteremtését tar-

⁹⁶ Rákosi Jenő Dóczy Lajosnak, 1875. febr. 21. OSZK Kt. Levelestár.

⁹⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. febr. 26. MOL P 470. 1. cs. („Ismét írok ma, mert óráról órára változnak a viszonyok...” kezdetű levél.)

totta kívánatosnak, ekkor már nem járult hozzá semmilyen koalíciós megoldáshoz. Tudta egyrészt azt, hogy Tisza bevonásával Lónyay és Sennyey nélkül is képes megalakulni egy nagy többséggel rendelkező kormánypárt, másrészt pedig számára is ismert volt, hogy Lónyay és Sennyey meglehetősen népszerűtlenek mind a Deák-pártban, mind az ellenzék körében (egymást se nagyon kedvelték), így személyük sem jelentett megfelelő garanciákat.⁹⁸ Sőt, Pauler naplójából megtudhatjuk, hogy az uralkodó kifejezetten neheztelt rájuk politikai magatartásuk miatt: „[a február 18-ai miniszteri értekezleten] Bittó előadja a bécsi dolgokat: Tisza közjogi tekintetben kielégítő választ adott, Ő Felsege Sennyey és Lónyayra haragszik, mert ők okozták a konfúziót.”⁹⁹ A Lónyay által annyira remélt kihallgatás ezért örökre elmaradt.

1875. március elsején ünnepélyes körülmények között sor került a két párt egyesülésére, illetve az új párt megalakulására, melynek neve Országgyűlési Szabadelvű Párt lett.¹⁰⁰ Az új, vegyes összetételű kormány pedig másnap lépett hivatalba Wenckheim Béla vezetésével.

Végső kísérletként Máriássy és a vacsorapárt néhány tagja ismét megpróbálta Sennyeyt és Lónyayt közeledésre bírni. A források tanúsága szerint Lónyay haragjában néhány napig hajlandó is lett volna valamiféle, a kiegyezés talaján álló ellenzéki összefogásra a Szabadelvű Párttal szemben (Rákosi Jenő félelme tehát reális volt). Lónyay tudtával a vacsorapárt egyes tagjai egyesülésre szólították fel Sennyey híveit, ám azok nem voltak hajlandók erre, és Jobboldali Ellenzék néven önálló konzervatív pártot hoztak létre.¹⁰¹

⁹⁸ A tárgyalások menetéről és Lónyay szerepéről lásd Oláh 1908, 284–319; Kondor 1959, 131–144.

⁹⁹ Pauler-napló, 1875. febr. 18. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2.

¹⁰⁰ A februári tárgyalásokról Csengery Antal számol be feljegyzéseiben (Csengery 1928, 332–346). Megtudjuk tőle azt is, hogy a Deák-párt zöme nem volt túlzottan lelkes a fúzió és a kormányalakítás ilyen megoldása miatt.

¹⁰¹ Máriássy 1890–1891, XIII. köt. 107–108; Kecskeméthy 1909, 290. Maga Lónyay levelében így fogalmazott: „Ha Sennyey akarta volna, én bementem volna hoz-

A politikai átrendeződést követően Lónyay hívei – a csoport sokszínűségére, tarkaságára jellemzően – a legkülönbözőbb politikai utakon haladtak tovább. A párt tagjainak nagyobb része előbb-utóbb csatlakozott a kormánypárthoz. A csoport egyik meghatározó egyénisége, Kemény Gábor például Tisza mellett vállalt államtitkári funkciót a belügyminisztériumban. Néhányan azonban megőrizték függetlenségüket, és nem léptek be az új pártba (pl. Földváry, Cséry), de voltak olyanok is, akik a szintén ekkor létrejött Sennyey-féle konzervatív párthoz csatlakoztak (pl. Goda, Máriássy, Ibrányi Lajos, Divald). Tanulságos, hogy a Lónyay-családon belül is különböző álláspontra helyezkedtek az egyes családtagok. Lónyay Menyhért – mint majd látjuk – kívül maradt a Szabadelvű Párton, Lónyay János is több alkalommal visszautasította a kormányzati felkéréseket (bár végül 1877-ben elfogadta főispáni kinevezését Máramaros megye élére). Lónyay Menyhért másik testvére, József ellenben az 1875-ös választásokon már szabadelvű jelöltként indult és ismét képviselő lett Bereg megyében (Menyhért tanácsa ellenére).¹⁰² De Béla fia is beíratta magát a Szabadelvű Pártba még márciusban, igaz, a választásokon már nem szerepelt.

Lónyay igyekezett ugyan leplezni, de csalódott hívei magatartása miatt. Célja – úgy tűnik – most is ugyanaz lehetett, mint ami 1872 tavaszán volt. Akkor ugyanis félévi, nem éppen sikeres kormányzás után már jól látta, hogy az ellenzék éles támadásain kívül az Andrássytól „megörökölt” miniszterek és a Deák-párt ellenállásával is meg kell küzdenie. Akkor a választásokon mindent elkövetett egyrészt a Deák-párt létszámának növelése érdekében, másrészt pedig a kormánypárton belül egy hozzá feltétlenül hű,

zá... Mindjárt első kezdetben lettünk volna 100-an, s most talán 150-en.” Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. ápr. 9. [a dátum elírás, helyesen: 1875. márc. 9.]. MOL P 470. 1. cs.

¹⁰² A csoport tagjairól lásd Oláh 1908, 100–101, 243–244, 315–318.

nagy létszámú képviselőcsoport kialakításáért. Most is hasznosnak tartotta volna azt, hogy a csoport megőrizze különállását, 67-es alapon, de ekkor már az új kormánypárton kívül.¹⁰³ Hamar fel kellett azonban ismernie, hogy hívei (sőt családtagjai) ebben már nem hajlandók követni őt, ezért a *Reform*ban közzétett búcsúbeszédében önmaga oldotta fel a kötelékeket, mindenkinek az egyéni döntésére bízva azt, hogyan politizál tovább.¹⁰⁴ Testvérének viszont keserűen így írt erről: „[...] csak néhány magammal maradtam volna két tűz között, ez volt az egyedül helyes eljárás. De meg, nagyon meguntam a politikát, meg, megundorodtam az emberektől.” „K. [Kemény] Gábor bele ment a kormányba, én nem csodálom. Józsi [Lónyay József] nyakig benne van a kormánypártban, Béla [Lónyay Béla] is bejár a körbe. Nagy varázs hatalma van a hatalomnak.”¹⁰⁵ Lónyay tehát hosszabb távon is fontosnak tartotta volna egy hozzá hű, nézetei és személye mellett kiálló független csoport létezését.

Anyagi nehézségek miatt 1875 tavaszára a *Reform* is a megszűnés szélére került (előfizetői jelentős részét elvesztette, a pénzforrások kimerültek). Lónyay több hónapig próbálkozott a lap pénzügyi helyzetének rendezésével, sőt ő maga dolgozta át a lap programját, szerkezetét, külső megjelenését (több gazdasági hírt adott, a pártoktól független maradt, nőtt a folytatásos szépirodalom aránya stb.)¹⁰⁶ A lap azonban az újítások ellenére is erősen ráfizetéses maradt, így Rákosi és Kaas többszöri megbeszélés után június folyamán beolvasztották lapjukat a *Pesti Napló*ba. Lónyay ezzel kénytelen volt azt a lapot felszámolni, mely személyének népszerűsítője, eszméinek legkitartóbb hirdetője volt hosszú

¹⁰³ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. márc. 1. MOL P 470. 1. cs.

¹⁰⁴ Lásd *Reform*, 1875. márc. 5. (63. sz.).

¹⁰⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. ápr. 7. és 9. [feltehetően inkább március]. MOL P 470. 1. cs.

¹⁰⁶ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. márc. 13. MOL P 470. 1. cs. A lap új programja megtalálható: *Reform*, 1875. márc. 14. (73. sz.).

időn keresztül. Egyik levelében a lap valós szerepéről így vall: „Sajnálom, hogy elébb szűnik meg a lap, mint sem a Bank könyv megjelenend, tehát nem lesz lap, mely mellette felszólaljon.”¹⁰⁷

Rákosi, csalódva a politikában és belefáradva az örökös csatározásokba, egy időre felhagyott az újságírással és a színház világába távozott.¹⁰⁸ Kaas Ivor viszont az 1875-ös választásokon szerzett életében először mandátumot. Mindezt kifejezetten Lónyay tanácsára tette, aki személyesen folytatott tárgyalásokat a választókerület befolyásos személyiségeivel és Kaas választási költségeit is fedezte.¹⁰⁹

Az 1875. esztendő Lónyay politikai pályáján mindenképpen fordulópontot jelent. Ugyan már három éve kiszorult a kormányzati hatalomból, de informális befolyása és híveinek számottevő létszáma a Deák-párton belül kellő súlyt biztosított személyének. Lónyayval a politikai élet minden szereplőjének számolnia kellett. A fúzió után azonban mindez szertefoszlott, s bár Lónyay nem tűnt el végleg a politika színpadáról, a közélet meghatározó tényezőjévé többé nem tudott válni, többnyire kénytelen volt támogatók nélkül hangoztatni nézeteit.

¹⁰⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. ápr. 9. [márc. 9.]. MOL P 470. 1. cs. Lónyay itt az 1875 végén megjelenő könyvére (*Közügyeinkről II. A Bankügy*) utal.

¹⁰⁸ Erről lásd pl.: Rákosi Jenő Dóczy Lajosnak, 1875. febr. 19. OSZK Kt. Levelestár. Lónyay Rákosit is igyekezett arra biztatni, hogy képviselői mandátumot vállaljon. Ennek érdekében Grünwald Béla zólyomi alispánnak írt levelet, „ismervén gondolkodását és rokonszenvét a Reform irányára iránt” Lónyay Menyhért Grünwald Bélához, 1875. máj. 29. OSZK Kt. Levelestár. Rákosi azonban sietett közölni Grünwalddal, hogy nem áll szándékában képviselő lenni. „Ők [Lónyay és Kaas] jónak látnák, ha ott lennék, tehát dolgoznak rá. Nekem nincs hozzá ambícióm. Annál pedig, hogy éppen csak ott legyek mint másik 400, több az ambícióm. E szerint legjobb, ha nem leszek ott.” Rákosi Jenő Grünwald Bélához, 1875. jún. 11. OSZK Kt. Levelestár.

¹⁰⁹ Lásd pl. Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1875. júl. 1. MOL P 336. 9. t. 3. d. Lónyay 2000 forintot szánt Hátszeg város magyar értelmiségének megnyerésére.

A Házon kívül

A politika történései Lónyayt ismét nehéz döntési helyzet elé állították. Sok más politikustársához hasonlóan meg kellett határoznia saját politikai pozícióját a megváltozott pártstruktúrában. Ezúttal állásfoglalása egyértelmű volt: az országgyűlés bezárásáig független képviselőként kívánt tovább politizálni, 1875 nyarán pedig úgy döntött, hogy nem vesz részt a választási megmérettetésben.

A fúziót követően Lónyay Menyhért március 3-án szólalt fel a képviselőházban. Örömét fejezte ki a két nagy párt egyesülése felett és támogatásáról biztosította az új kormányt. Fenntartotta magának a jogot azonban arra, hogy a kormány hibái és tévedései ellen szót emeljen. Saját helyzetéről szólva pedig kijelentette, hogy ő továbbra is az 1867-ben megkötött kiegyezés talaján áll, de meg kívánja őrizni függetlenségét: „[...] szükségét érzem annak, hogy a független állást és a vélemény szabad nyilvánítását e házban fönntartsam magam és azok számára, kik nézeteimet netán osztani fognák.”¹¹⁰

A *Reform* két nappal később közölte Lónyay búcsúbeszédét, melyet hívei előtt mondott el. A képviselőház falain kívül tartott beszédében a politikus részletesebben is foglalkozott azzal a dilemmával, amelyet saját maga elhelyezése jelentett a politika megváltozott küzdőterén. Üdvözölte ugyan a pártok egyesülését, ám nem értett egyet az új pártokat megosztó törésvonallal: „Úgy látszik, hogy most ismét szavak szerint kívánnak a pártok sorakozni. Egyik magát konzervatívnak vallja, holott nem képzelhető párt, mely valamit konzerválni ne kívánna. Így például én mindent, mi a magyar államiság és nemzetiség biztosítására szolgál, nemcsak konzerválni, de erősíteni és tovább fejleszteni kívánom. Továbbá

¹¹⁰ Képviselőházi napló 1872/75. 1875. márc. 3. 338. ülés, XV. köt. 72.

konzerválni akarom a közjogi kiegyezést. [...] Másik párt most vette föl a szabadelvű elnevezést. Én szabadelvű voltam mindig, de nem ragaszkodom a puszta szóhoz vagy egyes teoretikus fogalmakhoz, hanem alkalmazom ezen elveket saját viszonyainkhoz és érdekeinkhez. Reánk nézve káros volt és káros lehet puszta szabadelvű teóriák végett háttérbe szorítani a legfontosabb érdekeinket, kivált a nemzetiségi politika terén. Ha nekem kellene egy alkalmas elnevezést választani, én a haladást tűzném ki jelszóul, haladást azon irányban, mely képes Magyarországot egy rendezett és alkotmányos állam minden kellékének megszerzésére vezetni, az anyagi és a szellemi felvirágzást előmozdítani és így tekintélyét emelni, az országnak erejét fokozni és fönnállását biztosítani.” Beszéde végén pedig kijelentette, örül, hogy ismét függetlenként politizálhat: „megkönnyebbülve érzem lelkemet, hogy a pártfegyelem nyúge alól megszabadultam”.¹¹¹

A szöveg – mint azt már egy előző fejezetben elemeztük – Lónyay politikai hitvallásaként értelmezhető. Az abban foglaltak szervesen következnek addig képviselt programjából és az újraértelmezett (állam- és nemzetelvű, gyakorlatiasabb), berendezkedő liberalizmus szemléletmódját tükrözik. Mondatai egyúttal arra az önbesorolási problémára is rávilágítanak, amely 1875 táján jellemezte a magyar politikai vezetőréteg gondolkodását: a kontinentális (azon belül is különösképpen a közép-kelet-európai) liberalizmus sajátos fejlődéséből fakadóan a klasszikus értelemben vett konzervatív-liberális ellentétfogalmak, értékrend mentén való önmeghatározás zavarára.¹¹² A beszéd utolsó gondolatában pedig benne volt Lónyay minden keserősége, amelyet a Deák-párt elmúlt években tanúsított magatartásával szemben érzett. Ő, aki már 1865-ben a pártszerű működési forma mellett kardoskodott, miniszterelnökként pedig többször szót emelt a párt belső egysé-

¹¹¹ *Reform*, 1875. márc. 5. (63. sz.).

¹¹² A kérdésről részletesen lásd Takáts 1993; Janowski 1999.

gének erősítéséért, most sértetten fordított hátat a kormánypártiság kötöttségeinek.

Lónyay kiábrándultságát jól jelzi, hogy bár több felkérést is kapott, sorra elutasította azokat. Először Buda első kerületének választói keresték meg őt, Lónyay azonban elhárította a jelölést, tudván, hogy a kerület eddigi kormánypárti képviselője, Pauler Tivadar – Lónyay korábbi minisztere – újra itt szándékozik indulni.¹¹³ Később pedig Hátszeg város (Hunyad megye) mandátumát ajánlották fel neki, ám általános csalódása a politikában és régi választókerületeiben elvették a kedvét az indulástól: „[...] most jobb nekem a képviselőségbe be se menni, s amennyire csak lehet, mindentől távol tartani magam. A főrendeknél is ritkán fogok felszólalni. Ha meg akarnám magam választani itt Hátszegen, az igen kevésbe kerülne.” „Kedves Bercim, úgy látom, hogy neked az a véleményed, választassam meg magam Hátszegen. Nincsen hozzá kedvem. Mit csináljak én a pártok mostani helyzetében az alsóházban? Mameluk [Tisza Kálmán híve] nem lehetek. Sennyeyánus még kevésbé – de a pozsonyiak dezerciója [elpártolása], a beregiek hálátlansága annyira elkedvetlenített, hogy én nem tolom fel magam sehol jelöltnek” – írta leveleiben testvérének, Albertnek.¹¹⁴

Testvére és volt párttársai rábeszélése ellenére sem változtatott elhatározásán: „Ez is csak meggyőz arról, hogy helyesen cselekszem, ha midőn az alsóházba nem megyek, szeretnének ott a pártdisciplina [pártfegyelem] igájába szorítani és ez által [...] minden rosszért, mely ott történend, engem is erkölcsileg felelőssé

¹¹³ Pauler-napló, 1875. máj. 13. OSZK Kt. Quart. Hung. 2611/2; valamint Oláh 1908, 338–339.

¹¹⁴ Lónyay Menyhért levele Lónyay Albertnek, 1875. jún. 21. és 30. MOL P 470. 1. t. 1. cs.; Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1875. júl. 1. MOL P 336. 9. t. 3. d.; a pozsonyi választókerület erőviszonyairól, a jelölés elhúzódsáról: Szalay Ödön Lónyay Menyhértnek, 1875. máj. 30. és jún. 4. MTAK Kt. Ms. 5305/73–74. Pozsony végül pár nappal a választás előtt megkereste Lónyayt, ám ő már nem fogadta el a jelölést.

tenni, holott a főrendeknél ez nem történhetik, nem használhatok ugyan ez által, de legalább néha-néha criticus esetekben elmondom s jelzem meggyőződéseim. De meg azt is óhajtom, hogy legyen elvéve minden indok, melyből a személyes politika követését következtethetnék.”¹¹⁵

Feltehetően nehezen meghozott elhatározás volt ez részéről, hisz 21 éves kora óta a képviselőház jelentette számára politikai működésének legfontosabb terepét. Az eltelt évtizedek alatt a politika világa életének szerves részévé vált. Imént idézett leveleiből kitűnik, hogy valójában most sem akart szakítani a politizálással, ám a megváltozott összetételű és szellemiségű képviselőház nem vonzotta többé. Ráadásul élénken éltek emlékezetében azok a jelenetek, melyek során képviselőtársai többsége elfordult tőle, sőt rágalmakkal lehetetlenítették el politikusi működését. Ezen felül – mint olvashattuk – nem is igen találta a helyét a fúzió utáni pártstruktúrában. Mindezek erősen meghatározták személyes és politikusi magatartását: egyszerre volt jelen benne a mély csalódás és sértődöttség, valamint a bizonyítási vágy és önigazolási kényszer. Taszította az újonnan kialakult politikai helyzet, félt is az újabb támadásoktól, de nem akarta magát teljesen kivonni a politika történéseiből.

Ezen ambivalens életérzés tetteiben is megmutatkozott. Saját visszahúzódása ellenére fontosnak tartotta, hogy maga helyett kitartó hívét és munkatársát, Kaas Ivort választassa meg, bizonyítandó a közvélemény számára, hogy ha akarta volna, akkor önszántából ő is képviselő lehetett volna.¹¹⁶ A főrendiházban pedig a delegáció tagjává választatta magát, ezzel is jelezve, hogy visszavonulása csak részleges.

A másik cselekvési forma, amelyet választott, ismét a könyvírás volt. Miniszterelnöki bukása után, 1873-ban megjelent könyve

¹¹⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. júl. 9. MOL P 470. 1. cs.

¹¹⁶ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. júl. 7. MOL P 470. 1. cs.

második részének írásába fogott. Jó politikai érzékkel úgy döntött, hogy az új parlamenti ciklus kezdete előtt – melyet egy levelében végtelen nagy horderejüként jellemezett, „mert feladata lesz hazánk pénzügyeit rendezni, több organikus törvényt alkotni és különösen az 1867. 12. tc. értelmében a közösügyi járulékot újból megállapítani, a vám- és kereskedelmi szerződés újabb megkötésére befolyjni és a bankkérdést megoldani”¹¹⁷ – ez utóbbi problémáról, a régóta húzódó bankkérdésről jelentet meg egy vaskos munkát. Lónyay ugyanis tisztában volt vele, hogy várhatóan többen is kritikával fogják illetni szerepét a kérdésben. Taktikai okokból a könyv kiadását az új országgyűlés kezdetére időzítette és németre is lefordíttatta.¹¹⁸

Míg előző könyvénel még egyértelműen tagadta a nyilvánosság előtt, hogy az őt ért támadásokra válaszul írta, most erre csak meglehetősen erőtlenül utalt: „Nem önvédelemképpen kívánom tenni e visszatekintést, nem is azért, hogy válaszoljak ama nem egy ízben és nem egy részről hallott szemrehányásra, hogy miért nem oldottam meg véglegesen a bankkérdést, midőn a magyar kormánynak tagja valék: hanem csak felderíteni kívánom azon körülményeket, melyek befolyással voltak cselekedeteimre a bankügyben.”¹¹⁹ Testvéréhez írt levelében viszont már nem hagyott semmilyen kétséget sem a könyv megírásának indítékai felől: „Mentül mélyebben megyek a bankkérdésbe, annál inkább látom, hogy ezen munka éppen nem lesz jelentéktelen mű, noha a tárgy száraz, de az ország valódi érdekének védelmében a helyzet magaslatán áll és a történeti részben nem egyszer volt alkalmam múltamra visszatekinteni, s a történelmi tényeket, melyekben kiváló szerepem jutott, az emberek emlékébe hozni. Azt hiszem, mindenki részrehajlatlanul olvasni fogja, érzendi azon méltány-

¹¹⁷ Lónyay Menyhért Grünwald Bélához, 1875. máj. 29. OSZK Kt. Levelestár.

¹¹⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. júl. 21. és szept. 21. MOL P 470. 1. cs.

¹¹⁹ Lónyay 1875, 369.

talanságot, mely velem történt, s hogy ezen irányban továbbra is hasznos szolgálásokat tehettem volna hazámnak” – fogalmazott sértett büszkeséggel.¹²⁰

A szerzői szándék szerint kifejezetten a nagyközönségnek írott, több mint hatszáz oldalas könyv három nagy részre tagolódik. Lónyay először a bankügy elméletével foglalkozik és külföldi szerzők munkáit tekinti át különböző résztémák kapcsán. Majd a Monarchia bankügyének történetét dolgozza fel a XVIII. századtól kezdődően, külön fejezetet szentelve saját 1867 és 1872 közötti gazdaságpolitikai tevékenységének. Végül a bankkérdés lehetséges megoldási módozatait veszi sorra és ismerteti saját álláspontját.

Mint a fenti idézetekből is kitűnik, a könyvet nem lehet pusztán banktörténeti szakmunkaként olvasni. A bankkérdés megoldatlanságának okairól az 1867-es gazdasági kiegyezés kapcsán már szóltunk. Munkánk jelen fejezetében ezért elsősorban Lónyay könyvének aktuálpolitikai megállapításait emeljük ki.

Lónyay már könyve bevezetőjében jelzi, hogy csalódott a fúzióval hatalomra került szabadelvű kormányzatban. 1875 tavaszán a társadalom – és ő maga is – nagy várakozásokkal tekintett az új és erős kormánypárt intézkedései elé, ám a párt és a kormány elszalasztotta ezt a kivételesen nyugodt időszakot és alig tett valamit az ország gazdasági állapotának a javításáért. A kormány nem léptetett életbe egyetlen erélyes pénzügyi intézkedést sem, holott válsághelyzetekben a magukban bízó és életképes nemzetek így cselekednek – állította ki Lónyay az elmarasztaló bizonyítványt a szabadelvű párti kormány megalakulása után alig fél évvel.¹²¹ Könyvének későbbi részében egyébként már az 1870 és 1875 közötti (tehát a pénzügyminiszteri távozása utáni) időszak gazdaságpolitikáját is elítéli. Ezt a periódust a „visszaesés korszakának”

¹²⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. júl. 30. MOL P 470. 1. cs.

¹²¹ Lónyay 1875, 5–7.

nevezi, igaz, elsősorban a rossz termésű évek és a nemzetközi hitelválság miatt, de a felsorolásban helyet kapott a „hibás államgazdálkodás” is.¹²²

Áttérve a könyv szűkebb témájára, Lónyay – saját szerepét vizsgálva a bankügyben – az őt ért támadásokra válaszul kijelenti, hogy hivatalos működése alatt mindent elkövetett a probléma megoldásáért: „Én tiszta öntudattal és nyugodt lélekkel tekintek vissza működésem e terére is, mert első kezdetől fogva tisztában voltam magammal az iránt, mely célt kellene a bankügynél az ország valódi érdekében követni és ezen célt, valahányszor arra kedvező alkalom kínálkozott, a lehetőség szerint megközelíteni igyekeztem.”¹²³ Ehhez később még azt is hozzáteszi – ellenfeleinek nem csekély támadási alapot szolgáltatva –, hogy 1866 óta „folyton ugyanazon álláspontot” foglalta el a kérdésben, ez pedig a több-bankrendszer eszméje volt.¹²⁴

Ha azonban összevetjük a könyv állításait a hivatalos iratokkal és Lónyay korábbi naplójegyzeteivel, akkor jól tetten érhetők azok a pontok, ahol Lónyay kedvezőbb színben igyekezett feltüntetni évekkorábbi döntéseit, vagy ahol – későbbi markáns véleményét visszavetítve – határozott és az évek során változatlan álláspontot tulajdonított magának már 1867-től kezdődően.¹²⁵ Jellemző még, hogy a kérdés megoldatlanságát csupán rajta kívül álló okokban kereste. Végső magyarázatként pedig a politikai korrektség, a miniszteri kollegialitás szolgált. Azaz, 1869 végétől már azért nem tett erélyes lépéseket az ügyben, mert távozásának biztos tudatában nem kívánta megkötni pénzügyminiszter utódja kezét e nehéz kérdésben. „Miniszterségem ezen utóbbi korszakában kevésbé fontos intézkedéseknél is, mihelyt minisztertársaimnak

¹²² Lónyay 1875, 416–417.

¹²³ Lónyay 1875, 387.

¹²⁴ Lónyay 1875, 568–569.

¹²⁵ Lónyay álláspontjának módosulásai jól nyomon követhetőek a bankügy történetének alapos feldolgozásából (Kövér 1993).

eltérő nézetét tapasztaltam, tartózkodtam határozott intézkedést tenni” – tette hozzá még mindehhez a politikus, és példaként a vámházépítkezést említette, mint ahol a véleménykülönbség hatására készségesen elállt a folytatástól.¹²⁶ Könyvünk korábbi oldalain láthattuk, hogy állításával ellentétben pénzügyminiszterként nagyon is makacsnak bizonyult a konkrét esetben; politikustársával való sorozatos ütközései pedig szinte kikényszerítették távozását.

Miért volt szükség e finom politikusi csúsztatásokra, a tények „kozmetikázására”? Egyrészt – mint az a már idézett levelekből is tudható – Lónyay szerette volna elvenni a támadások élet, vagy legalább tompítani azokat. Könyve az önigazolást, saját szerepének csökkentését, az önfelmentést szolgálta. Másrészt pedig munkája segített új politikai helyzetének meghatározásában. Lónyay ügyesen megformált mondatai lényegében azt a nagy távolságot hidalták át, amely a bankkérdés rendezésének elodázása, politikai érdekeknek való alárendelése (1867) és a több-bankrendszer koncepciója melletti határozott kiállás (1875) között feszült. Ráadásul Lónyay ekkor közzétett megoldási javaslata egy meglehetősen népszerű, régi nemzeti követelést foglalt magában (tudniillik az önálló nemzeti bank gondolatát), de ami ennél is fontosabb, radikálisabb program volt, mint amit a fúzió után néhány hónappal kormányt alakító Tisza Kálmán új szerepében kínálni tudott. Tisza ugyanis, aki ellenzéki politikusként még szilárdan állást foglalt a külön magyar bank mellett, kormányzati pozícióban egyre inkább a kompromisszumos rendezés felé hajlott, azaz a jegybank dualizálását (binacionális bank) támogatta.¹²⁷

Lónyay könyvének fő tézise tehát az, hogy „a monarchia mindkét felének fővárosa egy, a jegy kibocsátási joggal felruházott, de nem monopóliummal ellátott nagy bankot bírjon, egyszersmind

¹²⁶ Lónyay 1875, 379–380.

¹²⁷ Tisza álláspontjának változását elemzi Kövér 1993, 109–116.

a bankrendszer decentralizációja következtében minden nagyobb vidéki kereskedési központ is bírhatson jegy kibocsátással foglalkozó hitelintézettel.”¹²⁸

Igaz, munkájának több pontján is siet közölni, hogy tudja, jelenleg a körülmények nem teszik lehetővé e rendszer azonnali kiépítését. A fő cél, a bankrendszer decentralizációja azonban több lépésben is megvalósítható, éppen ezért tartja elengedhetetlennek először egy önálló magyar központi bank felállítását. Lónyay hosszan bizonygatja e lépés gazdasági és politikai szükségességét és előnyeit az egész Monarchia számára. Megítélése szerint a helyzet most kedvező az önálló és bátor cselekvésre, az osztrák nemzeti bank fenyegetéseitől nem kell félnünk, mert „vannak veszélyek, melyek – míg távol állnak – sokkal nagyobbaknak és félelmetesebbeknek tűnnek fel, mint amilyenek valóban”.¹²⁹

Végül munkájának utolsó két fejezetében kedvenc elgondolását, az amerikai mintájú, a helyi társulati öntevékenységre építő több-bankrendszer jellemzőit veszi sorba (hátrányaival együtt), majd a hazai viszonyokra való alkalmazásának lehetősége mellett érvel.

A könyvírás mellett igyekezett megragadni minden olyan alkalmat, amikor a Szabadelvű Párt és a kormány belső helyzetéről tájékozódhatott. Tisza Kálmán miniszterelnök politikai lépéseit élénk figyelemmel kísérte és testvérének küldött leveleiben erősen bírálta azokat, ám a kormányfő várható bukásáról érkező híreket mindig fenntartással kezelte. „A párt bomladozóban van. A régi Deák-párt, elnyomva és mellőzve érezvén magát, elégedetlen. A Tisza speciális emberei közül a független elemek még elégedetlenebbek, küzdenek lelkiismeretükkel, már sokallják, hogy Tisza ellenkezőjét teszi mindenben annak, mit 8 évig helytelenített, mi ellen lovalta az országot, nem lesz külön vámterület, önálló Bank,

¹²⁸ Lónyay 1875, 565–566.

¹²⁹ Lónyay 1875, 429.

de váltótörvény sem. Az első javaslatával, a törvényhatóságok rendezésével megöli a municipális szabadságot. Takarékoságot hirdetett s egyensúlyt az államháztartásban, s e tekintetben csak adóemeléseket képes felmutatni [...] Én nem látom a dolgokat ily alakban, tartani fogják magukat. Duzzogás lesz a pártban elég, intrigue is, de nem tudni, mi jön utánuk, és mert az újabb kölcsönök folytán lesz momentán pénzünk, maradnak legalábbis az új választásig” – összegezte véleményét a kormánypártból származó hírek hallatán.¹³⁰

Óvatossága ellenére persze szívesen látta volna Tisza bukását, és abban reménykedett, hogy a kormányzás mindennapos kompromisszumai idővel felemésztik népszerűségét. Nem kis kárörömmel szemlélte a Szabadelvű Párt bomlását, melyre először 1876 tavaszán került sor: több tucat képviselő vált ki a pártból, mert túlságosan engedékenynek tartották a kormány magatartását az Ausztriával folytatott vám- és kereskedelmi tárgyalások során. Vélekedése szerint a párt jövőjét nagyrészt a volt Deák-párthoz tartozó képviselők állásfoglalása döntheti el. Egységes fellépésükben azonban nem nagyon bízott, ezért Tisza „túlélésének” nagyobb esélyt adott: „Egy seccesionalistól, azaz független szabadelvű párttól hallottam tegnap, hogy már 81-en vannak, s amint kombinálták a távollévőket, lesznek 120-an. Én azt hiszem, hogy minden függ azon pressiótól, melyet a közvélemény fog tenni a képviselőkre, s hogy a pártban maradt Deák-párti matadorok nem fogják-é opportunusnak [célszerűnek] vélni valamely kérdésben a kormányt leszavazhatni, és Bittó, Szlávy, Csengery, Somssich et compeniától nem csak kitelik, de valószínűleg contempláltatik [terveztetik] is. A sessió [kiválás] itt Bécsben úgy látszik senkit sem nyugtalanít. Mindennek dacára, azt hiszem, Tisza az egyezsége-

¹³⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. dec. 5. MOL P 470. 1. cs. Belső hírforrásként Várady Gábort jelölte meg levelében.

ket ősszel keresztül erőszakolja, magát lefelé lehetetlennek teszi, de meg fogja-é magát felfelé kedveltetni, az már más kérdés.”¹³¹

Szemlélődéséből 1876 májusában egy személyét érintő ügy mozdította ki. A képviselőház zárszámadási bizottsága az 1874-es pénzügyi év vizsgálatába kezdett, melynek során elrendelte Lónyay meghallgatását. A testület ugyanis úgy ítélte meg, hogy Lónyay pénzügyminiszterként még 1869-ben megalapozatlanul nyújtott 300 ezer forintos kölcsönt a Pest-Fiumei Hajógyár részére, és a hitelügyletből végső soron 148 ezer forintnyi kár érte az államot, amely hiányként végül az 1874. évi zárszámadásban jelentkezett. A meghallgatásra május 17-én került sor. Lónyay a bizottság előtt sajnálatát fejezte ki az iránt, hogy csak néhány nappal korábban szerzett tudomást az ügyről, és hátránynak nevezte azt is, hogy a bizottság legtöbb tagja 1869-ben még nem volt képviselő, így az ügy háttérével és az összes döntési motívummal nem lehet tisztában. Továbbá nem értett azzal egyet, hogy egy hat-hét évvel korábbi ügy részleteit kéri rajta számon, különösen akkor, mikor a képviselőház az 1869-es zárszámadás kapcsán már áldását adta ezen döntésekre. Kifejtette ezen kívül azt is, hogy az 1869-es pénzügyi válság idején éppen a képviselőház és a közhangulat nyomására tett átfogó és gyors intézkedéseket a fővárosban működő fontosabb vállalatok megsegítésére. Számokkal bizonyította, hogy a kihelyezett hitelek visszafizetése mindvégig biztosnak tűnt minisztersége alatt, a vállalat ugyanis rendelkezett kellő fedezettel. A gondok utódja, Kerkapoly Károly pénzügyésége alatt kezdődtek.¹³²

Erre a testület Kerkapoly Károlyt is meghallgatta, majd hosszú vita után 5:4 arányban Lónyayval szemben döntött: megtagad-

¹³¹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1876. máj. 13. MOL P 470. 1. cs.

¹³² A meghallgatásról tudósít: *A Hon*, 1876. máj. 18., reggeli kiadás (115. sz.); valamint lásd Lónyay előzetes feljegyzéseit az ügyről 1876. máj. 14-én (MTAK Kt. Ms. 5306/17). A kérdés pénzügyi háttérérol lásd még Matlekovits 1894, I. köt. 478–483.

ta tőle a felmentést az ügy kapcsán.¹³³ Ezt követően az ügy a két volt pénzügyminiszter közötti sajtóvitává alakult át. Kerkapoly a bizottság előtt elmondott beszédében – melyet a kormánypárti napilap teljes terjedelmében leközölt – részletes szám adatok segítségével pontosította, helyesbítette Lónyay állításait, akit úgymond „megcsalt az emlékezete”. Végül visszautasította saját felelősségét. Lónyay viszont a lap főszerkesztőjéhez elküldött nyilatkozatában megismételte állításait (ő is számokat sorolt), majd pártatlan vizsgálatot követelt az ügyben. Másnap ismét volt minisztertársa hallatta a hangját: közleményében kitartott igazsága mellett, bár nem vitatta, hogy annak idején Lónyay jóhiszeműen járt el.¹³⁴ A vita ezzel átmenetileg nyugvópontra jutott, de várható volt, hogy a bizottsági jelentés képviselőházi tárgyalása során ismét kiújul.

Lónyay már a vita folyamán elhatározta, hogy legkésőbb őszig képviselővé választatja magát, mert úgy látta, hogy csak személyes jelenlétével, jól előkészített felszólalásaival törheti meg a feléje szórt rágalmak áradatát.¹³⁵ Feltehetően megfordult a fejében az is, hogy Kerkapoly jobb pozícióját – hisz politikustársa kormánypártiként a Szabadelvű Párt védelmét élvezte – a plenáris vita alkalmával személyes presztízsével ellensúlyozhatja, felélesztve számos korábbi képviselőtársa szolidaritását (elsősorban a volt Deák-párt és a vacsorapárt tagjai körében). Ez az eset egyébként is megfelelő alkalmat kínált arra, hogy függetlenségét megőrizve térjen vissza a számára még mindig meglehetősen vonzó aktív politizáláshoz. A végső elhatározással azonban még így is sokáig várt.

¹³³ *A Hon*, 1876. máj. 23., reggeli kiadás (119. sz.). Lónyay mellett szavaztak: Daniél Ernő, Fröhlich Gusztáv, Zalay István és Tarnóczy Gusztáv. Ellene pedig: Csávozszy Lajos, gróf Károlyi Tibor, Kovácsi Gyula, Nagy György és Tomcsányi László. Az elnök, Prileszky Tádé igyekezett elhalasztani a döntést.

¹³⁴ A vita egyes állomásairól: *A Hon*, 1876. máj. 23., esti kiadás, máj. 27., reggeli kiadás, máj. 28., reggeli kiadás (119., 122., 123. sz.).

¹³⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1876. máj. 23. MOL P 470. 1. cs.

1876 júliusában Zentán (Bács megye) időközi választást tűztek ki a korábbi képviselő lemondása miatt, és a zentaiak egy része a megyében birtokos Lónyayt kérte fel a jelöltség elvállalására. Ő azonban közvetlenül a választás előtt elutasította a felkérést, mondván, független honatyaként javaslataira úgysem figyelnének, másrészt a várost sem ismeri. Vonakodásának valódi oka testvérének írt leveléből kiderül: csak harc nélkül kívánt a választáson indulni, feltehetően az esetleges kudarctól félt.¹³⁶

Azt, hogy aggodalma nem volt alaptalan, a szoros eredmény mutatja: Lónyay augusztus 10-én a helyi ellenzéki jelölttel szemben 17 szavazattal győzött. Sikere egyértelműen a helyi értelmiség hatékony szervezőmunkájának, illetve a kormány hallgatóságos támogatásának volt köszönhető; maga Lónyay a választáson nem jelent meg. A kormány közbenjárására egyébként több bizonyítékunk is van: egyrészt a zentaiak hivatkoznak a Szabadelvű Párt országos központjának ajánlására, másrészt Lónyay is beszámol arról, hogy a kormány nevében régi híve, Kemény Gábor belügyi államtitkár támogatását fejezte ki. Lónyay azonban Kemény előtt is kijelentette, hogy nem lép be a kormánypártba. Továbbá Lónyay maga írja meg testvérének azt a frissen hallott vélekedést, amely szerint Tisza csak azért egyezett bele megválasztásába, mert azt reméli, hogy a képviselőházi vitákban Lónyay felörlődik és elveszti ismét növekvő népszerűségét, elismertségét.¹³⁷

Lónyay hosszas tépelődés, habozás után úgy határozott, hogy elfogadja a felkínált képviselői helyet. Tervei szerint a fiumei hajógyár ügyén kívül máskor nem kívánt felszólalni, talán éppen függetlenségét és tekintélyét megőrzendő. Döntéséről mindenképp előtt testvérét értesítette: „Én arra határoztam el magam, hogy el-

¹³⁶ Lónyay levele a zentai polgármesterhez, Jankovich Aurélhoz. *A Hon*, 1876. aug. 10., esti kiadás (188. sz.); Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1876. júl. 11. MOL P 470. 1. cs.

¹³⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1876. szept. 12. MOL P 470. 1. cs. A választási előkészületekről több levél található még: MTAK Kt. Ms. 5312/44.

fogadom a mandátumot. Mindent megtettem, hogy ne válasszának meg, de a sorsnak ellentállani úgy hiszem nem jó. Előnye az elválasztásnak [megválasztásnak], hogy a hajógyár ügyében felszólalhatok s azután bátran visszavonulhatok, csendesen viselve magam. Azonban jöhetnek viszonyok, fejlődhetnek körülmények, melyeknél megbecsülhetetlen, hogy a lábam benn van a házban. Józsi úgy látszik, nem osztja ezen nézetem. Úgy vélem, tart tőle, hogy ő is a Házba jönni óhajtván, őt velem identifikálni fogják. Attól ne tartson, miután én actiót nem akarok kezdeni, de ha eljönne ideje, maradhat fidelis [hűséges] kormánypárti. Én nekem nem lévén szándékom magam a pártba beíratni.”¹³⁸

Ezt követően a fővárosban őt felkereső zentai küldöttséggel is közölte elhatározását. Újlag kifejezte előttük egyrészt, hogy ő nem kereste ezt a tisztséget, másrészt pedig azt, hogy a jelenlegi merev pártstruktúrában független képviselőként nem sok esélyt lát álláspontja érvényre juttatására. Mindezek ellenére mégsem utasíthatja vissza a felkínált mandátumot, mert tiszteletben kell tartania választói akaratát.¹³⁹

Lónyay tehát megint bizonytalan volt, többszöri vonakodása nem csupán a politikusi taktika része, annak ellenére sem, hogy a tisztség elvállalásának személyes okairól a küldöttség előtt nem tett említést. Ugyan leveleiben ismételten külső kényszerre hivatkozott (a sorsra, a választók makacsságára és akaratára), de kiténik a forrásokból, hogy a mandátum elvállalása mellett és ellen szóló érveket gondosan mérlegelte, és ezúttal a visszatérés tűnt bölcsőbbnek számára. A képviselőség ellen lényegében két már jól ismert indokot hozott fel: egyrészt újabb támadásoknak teheti ki magát, ha nyíltan kilép a politika küzdőterére; másrészt pártonkívüliként akarata nem érvényesülhet. A mérleg másik oldalán most

¹³⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1876. aug. 22. MOL P 470. 1. cs. Levelében József nevű testvérükre utalt, aki ekkor a szabadelvű párt tagja volt.

¹³⁹ Lónyay levele választóihoz. *A Hon*, 1876. szept. 4., reggeli kiadás (213. sz.).

több érvet találhatunk. A már említett indokokon túl (a közvetlen megszólalás és a személyes kapcsolatok mozgósításának lehetősége, vonzódás az aktív politizáláshoz) a fordulatot feltehetően két tényező felismerése eredményezte. Bebizonyult, hogy a távolmaradás a képviselőháztól nem jelent védettséget, inkább kiszolgáltatottságát növelte a nem szűnő vádaskodással szemben. Ám ami ennél is fontosabbnak tűnt, a politikus 1876 késő nyarán ismét reménykedni kezdett. Látna a kormánypart egységének bomlását, értesülve a belső feszültségekről, nem zárta ki egy belpolitikai fordulat (ti. Tisza bukásának) esélyét, amelyet semmiképpen sem kívánt kívülről, tétlenül szemlélni. Elhatározta tehát, hogy pártokon kívül és azok felett álló politikusként tér vissza a politikába. A következőkben láthatjuk majd, meglehetősen idegenül érezte magát új szerepében.

Pártonkívüli képviselőként

1876 nyarán Lónyay ugyan ismét képviselő lett, ám a közvélemény közel fél évig nem is hallhatott politikusi működéséről. Idejének legnagyobb részét ekkor saját maga és a családtagok anyagi helyzetének a rendezésével töltötte – nem sok sikerrel. Az érdeklődés 1877 januárjától élénkült meg iránta. Lónyay ugyanis váratlanul dicséretben részesült, méghozzá egy olyan politikustól, akitől egyáltalán nem számított erre. A *Hon* 1877. január 12-i számában közzétette Kossuth Lajos legújabb levelét, amelyet a ceglédi függetlenségi párt elnökéhez írt. A levél többek között kitért az Ausztria és Magyarország között hosszú ideje folyó gazdaságpolitikai vitákra (a vám- és kereskedelmi szövetség megújítására, a bankkérdés megoldatlanságára). Úgy vélte, hogy a gazdasági ellentétek a kiegyezési rendszer keretei között nem orvosolhatók, mert lényegében két gazdaságilag ellenérdekelte fél kényszer-szövetségről van szó. Helyes megoldásnak azt látta volna, ha

Ausztria és Magyarország egymástól teljesen független gazdasági rendszert épít ki. Kossuth számára Lónyay bankügyről írott könyve kellő bizonyítékot szolgáltatott saját igaza alátámasztására. Lónyay koncepciójáról így vélekedett: „És állítson fel Magyarországnak magának önálló jegybankot, vagy inkább jegybankokat; mert erre nézve gróf Lónyayval (Bankügy) tökéletesen egyetértek. Javaslat helyes, gyakorlatias és nehézség nélkül kivihető, mint általában, amit az osztrák banknak infeudálás [alávetettség] ellen a magyar bank-rendszer mellett s a felhozni szokott nehézségek megcáfolására felhoz, ha nem is kimerítő, de alapos és nagyon figyelemre méltó.” Kossuth végül élesen megtámadta magát Tiszát, mert elveit feladva a nemzet érdekei ellen cselekszik, amikor az ország számára egyoldalúan hátrányos gazdasági szabályozáshoz ragaszkodik.¹⁴⁰

Lónyay ugyan maga is bírálta Tisza politikáját, ám Kossuth dicséretének feltehetően egyáltalán nem örült. Egyrészt biztosan nem értett egyet az 1867-ben létrejött politikai és gazdasági rendszer elvetésével. Másrészt a Kossuth-levél által kiváltott heves ellentámadásokban sem telhetett túl sok öröme. Először a lap főszerkesztője, Jókai Mór ragadott tollat. Rosszallását fejezte ki amiatt, hogy Kossuth azzal a Lónyayval ért egyet, aki kormánytagként az önálló nemzeti bank megeremtésért nem tett semmit, most viszont, amikor az idő egyáltalán nem alkalmas a probléma rendezésére, olcsó népszerűséget keresve az ügy buzgó támogatójaként lép fel (ellentétben Jókaival, aki régóta szorgalmazza az önálló bankot, ám most türelemre int). Jókai levelének központi része pedig Kossuth magatartásának kegyetlen bírálatát foglalta magában.¹⁴¹

¹⁴⁰ *A Hon*, 1877. jan. 12., esti kiadás (10. sz.); Kossuth 1902, 122–140, idézet: 136. A levelet tárgyalja még Kövér 1993, 115–116.

¹⁴¹ Jókai „Kossuth levele után” c. cikke (*A Hon*, 1877. jan. 14., reggeli kiadás. 12. sz.). Jókai Kossuthot legszívesebben élő műemlékként látta volna: „Hanem fáj az a látvány, hogy egy nagy monumentális alak, akit a nemzeti kegyelet ércbe öntött, hogy száll le lépcsőről lépcsőre a magas piedestálról s válik lassankint polemizáló

Néhány héttel később a gazdaságpolitikai szakíró és kormány-
párti képviselő, Hegedűs Sándor marasztalta el Lónyayt, egyér-
telműen az ő hibájának róva fel, hogy a bankkérdést a mai napig
nem sikerült megoldani. Erősen furcsállotta, hogy míg döntési po-
zícióban Lónyay minden lépésével az időhúzást szolgálta, addig
könyvében még a több-bankrendszer gondolatával is eljátszott.¹⁴²

Lónyay önszántából csak január végén lépett a nyilvánosság elé,
és látszólag nem is egy politikai esemény kapcsán. Az Akadémia
elnökeként ünnepi emlékbeszédet mondott Deák Ferenc halálá-
nak egyéves évfordulóján. Beszédére gondosan készült, gondolat-
menetét körültekintően megszerkesztette, retorikailag pedig Kaas
Ivor tette azt magasztosabbá. Beszédének – az elhunyt méltatásán
túl – volt egy nem kevésbé fontos aktuálpolitikai célzata is. A fúzió
előtti kormányzati politika, valamint a Deák-párt feldicsérésével
burkolt kritikát kívánt gyakorolni a szabadelvű kormányzás fe-
lett, illetve a kormánypárti padsorokban helyet foglaló volt Deák-
párti képviselőkre is hatni akart. Azzal, hogy az előző korszakot
– amelyet korábban maga is többször bírált – szinte eszményivé
nagyította, egyfelől nyilván volt párttársai már amúgy is meglé-
vő elégedetlenségét kívánta fokozni.¹⁴³ Másfelől pedig pártonkí-

társá. Ahelyett, hogy egyszerűen csupán azt és nem egyebet mondana Kossuth
azoknak, kik őt a Sándor utcai szerény ház padjaira akarják ültetni, hogy »ti el-
feleditek, hogy én mi vagyok? Én hazánk történetének egy szakasza vagyok, be-
végzett tény; megsemmisíthetetlen alak. Én népetek történetében világítótorony
voltam, ne akarjatok engem moderateur lámpának használni. Köszönöm, hogy
rám emlékeztek, nagyobb kitüntetések nincs, annak veszem, elteszem kedves em-
lékeim közé, de én a múltat jelenné át nem változtathatom. Már most válasszatok
helyettem mást.«”

¹⁴² Hegedűs Sándor „Előzmények” c. cikke (*A Hon*, 1877. febr. 4., reggeli kiadás. 32. sz.). Hegedűs néhány évvel korábban maga is írt egy könyvet a kérdésről, *Tíz év az Osztrák-Bank történetéből, 1862–1873* (1874) címmel.

¹⁴³ A beszéd keletkezéséről és egyes okairól: Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1877. jan. 24. MOL P 470. 2. cs. Ezekben a hónapokban ugyanezt a taktikát alkalmazta a *Pesti Napló* is a Tisza-kormány bírálatára. Lásd Gottas 1976, 110–111, 207.

¹⁴⁴ *A Hon*, 1877. jan. 29., reggeli kiadás (27. sz.).

vüli politikusként szüksége volt támogatókra a képviselőházban. Hallgatólagos szövetséget remélt a Deák-párt volt tagjaitól.

A gazdasági kiegyezés elhúzódó megújításának idején Lónyay szavai figyelemzetésként hangoztak: „Deáknak és pártjának az 1867-iki kiegyezés legfőbb alkotása. A jelen kornak pedig feladata, megtartva a törvényes alapelvet, Deák szavaival élve, »mint szabad nemzet szabad nemzettel« az időről időre szabályozni rendelt ügyeket akképp megoldani, hogy a kölcsönös érdekeknek mindkét részről való méltánylásával, a viszályra okot adható esélyek a jelenben és jövőben, amennyire csak lehet, mellőztessenek és ez által megszilárduljon a harmónia Magyarország és Ausztria között. A mai kor feladata tehát Deák munkáját tovább fejleszteni és tökéletesbítve megörökíteni.”¹⁴⁴ Lónyay nem sokkal később éppen azzal vádolta Tiszát, hogy az 1867. évi megállapodáshoz képest hátrányosabb egyezmények aláírására készül.

Ugyancsak a Deák-párti korszak méltatásának eszközét alkalmazta Lónyay saját ügye kapcsán. A képviselőház 1877. március 6–7-én tárgyalta a zárszámadási bizottság jelentését és benne Lónyay elmarasztalását. A bizottság többségi véleményének előadója a plenáris ülésen is megismételte a vádat, mely szerint Lónyay nem körültekintően járt el a hajógyárnak nyújtott kölcsön ügyében, ezért 148 ezer forintnyi összeg behajthatatlan maradt. Dániel Ernő a kisebbség nevében lényegében Lónyay korábban ismertett ellenérveit ismételte meg. Vélekedése szerint ez az ügy csak egy csepp a tengerben. Ezt a 300 ezer forintos kölcsönt nem lehet a többi – összesen 26 millió forintnyi – hitelművelettől elkülönítetten kezelni. Lónyay igenis óvatos volt, mert a kölcsön fedezeteként a gyár összes vagyonát és felszerelését megjelölte. Különben is, az említett veszteség – ha valóban létezik egyáltalán – csak *vis major* lehet.¹⁴⁵

¹⁴⁵ A vita olvasható: *Képviselőházi napló 1875/78.* 211. és 212. ülés (1877. márc. 6. és 7.). X. köt. 96–102, 103–120.

Lónyay képviselőházi felszólalásában bizottsági meghallgatásához és sajtónyilatkozatához képest lényegesen új érvet nem említett. Legfontosabb kijelentése minden bizonnyal az volt, hogy ma is megadná a segílyt a szóban forgó gyárnak. Beszédében az új taktikának megfelelően tagadta, hogy közte és Kerkapoly között ellentét lenne az ügy megítélésében, majd pedig nem kis büszkeséggel és elfogultsággal tekintett vissza a Deák-párti kormányok és saját működésére: „[...] nem kívánom a ház szélsőbal oldalán ülő ellenzéknek azon szívességet tenni, hogy két volt Deák-párti miniszter közt vitatkozást idézzek fel.” „Megvallom, azt nem vártam és nem képzeltem soha, hogy azon cselekedetemért, mellyel nem csak az állam fontos érdekeit óvtam meg, de számosak romlását is megakadályoztam: azon cselekedetemért fog irányomban annyi év múlva javaslatba hozatni az, mi alkotmányos fogalmak szerint egy miniszterre nézve a legsúlyosabb: a felmentés megtagadása. Legkevésbé képzeltem pedig azt, hogy épp azon korszakban történetekre fog az vonatkozni, melyre mindnyájan önmegelégedéssel tekinthetünk vissza, melyet legjobban jellemez az, hogy akkor, az én pénzügyi kormányzatom harmadik évében, nem mi kértünk kölcsönt másoktól, hanem nagy mérvben adhattunk kölcsönöket a kereskedés s az ipar fölött tornyosuló veszély elhárítására.”¹⁴⁶

Beszédével és annak fogadtatásával elégedett volt. Úgy érezte, hogy a személye körül zajló vitából győztesen és tekintélyében megerősödve került ki. Testvére előtt nem hallgatta el politikai ambíciójának feleledését sem: „A beszéd jól sikerült. Hallgattak nagy figyelemmel, s látszott, hogy meggyőztem a házat, bizonyára érezte mindenki, hogy nagy injuriát [jogtalanságot] követtek el irányomban, de az emberek azt is érezték, hogy még ha akarom, lehetek tényező. [...] A házban sok gratulálóm van, elsősorban a lappangó vacsora pártiak.”¹⁴⁷

¹⁴⁶ *Képviselőházi napló 1875/78.* 211. és 212. ülés (1877. márc. 6. és 7.). X. köt. 104, 112.

¹⁴⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1877. márc. 7. MOL P 470. 2. cs.

A vita során egyébként maga Kerkapoly is kijelentette: nincs feszültség kettejük között, nem hibáztatják egymást. Tényleges kár nem érte az államot, a gyár eszközei jó áron eladhatók. Némileg meglepő módon Lónyay régi ellenfele, Csernátony Lajos is Lónyay mellett szólalt fel. Érvelése szerint, ha magában állna az ügy, akkor nem mentené fel Lónyayt, pénzügyminiszterként azonban 1869-ben egy magasabb cél, a válság enyhítése érdekében cselekedett. 40 cég esetében egynél hibázni – ezt megbocsátható véteknek tekintette. A másik ellenfél, Simonyi Ernő viszont úgy vélekedett, hogy az állami pénzek hanyag kezelésekor semmilyen esetben sem szabad megadni a felmentést. Az esetleges felmentés precedenst teremtene, és az ebből származó morális kár nagyobb lenne, mint a tényleges anyagi veszteség. A Ház végül a Lónyay számára kedvező kisebbségi véleményt fogadta el.

Lónyay sikeréhez feltehetően nagy mértékben hozzájárult, hogy ügyének tárgyalására egy kielezett politikai helyzetben került sor. Az, hogy a Monarchia 1877 januárjában Oroszországgal korlátozott együttműködési megállapodást kötött a balkáni török jelenlét visszaszorítására, komoly elégedetlenséget váltott ki a hazai közvéleményben, amelyet tovább növelt, hogy a bankkérdésben Bécs és Budapest álláspontja alig közeledett egymáshoz. Ráadásul az uralkodó egyértelműen elutasította az önálló magyar jegybank felállítását mint egy lehetséges megoldási javaslatot. Tisza Kálmán és kormánya ezért február elején benyújtotta a királynak lemondását. Ugyan hamarosan ismét ő kapott megbízást az uralkodótól az ország irányítására, ám hatalma sokak szemében átmenetinek tűnt. A Szabadelvű Párt válságát élte, ismét várható volt a politikai küzdőtér átrendeződése. Egy ilyen bizonytalan és kiismerhetetlen helyzetben a kormánypárt többsége feltehetően nem tartotta volna bölcs lépésnek, ha az elmúlt évek egy meghatározó politikusa ellen nyíltan állást foglalnak, akiről nem volt biztosan tudható, hogy milyen esélyei is vannak a kormányzati hatalomba való visszatérésre.

Ezt követően viszont Lónyay – eredeti szándékához híven – közel egyéves hallgatásba burkolódzott. Mint már annyiszor, most is figyelt és várt. Kellő távolságtartással és a rá jellemző keserű iróniával kommentálta a belpolitika aktuális történéseit testvéreéhez írt leveleiben. Féelme az újabb politikai csatározásoktól és a személyét érő esetleges támadásoktól azonban elbizonytalanította, politikusi tevékenységét szinte megbénította. Fel kellett ismernie továbbá, hogy könyve nem érte el célját. A *Bankügyben* megfogalmazott javaslatai nem találtak kellő támogatásra, viszont munkájának öngazoló állításai újabb támadási felületet nyitottak ellenfelei számára. Ezzel magyarázzuk, hogy hosszabb mérlegelés után végül nem szólalt fel az Osztrák–Magyar Bank felállításáról szóló törvény vitájában: „Fogok-é a Bankkérdésben szólani? Ezt kell szombatig megfontolnom, erkölcsi kötelesség lenne ugyan ez számomra, de ha szólok, mi haszna lenne. Szélmalom harcot folytatni nem akarok, hiba lenne; talán csak arra határozom el magam, hogy jelzem álláspontom s többé feljűk se megyek, úgy mint eddig tevém.”¹⁴⁸ Egy képviselőházi beszéd a hatszáz oldalas könyvhöz képest új mondanivalót nemigen tartalmazhat a kérdéssel kapcsolatban, ám kiváló lehetőséget szolgáltatott volna a személye és politikája elleni felszólalásokra.

Ambivalens lelkiállapotát jól jellemzi testvéreéhez 1877 novemberében írt újabb két levele is. Kiolvasható belőlük, hogy sértett méltóságának hízelgett, hogy az igencsak változékony párt- és frakcióviszonyok közepette a különféle politikai csoportok egyaránt fontosnak tartották, hogy megnyerjék őt saját céljaiknak. Hajlamos volt arra, hogy a társasági élet feléje irányuló minden rezdülését felnagyítsa, komoly politikai hátsó szándékokat sejtve az őt meglátogató közéleti emberek szavai mögött. Ráadásul leveleinek egy-egy mondatában többször jelezte, hogy ha úgymond

¹⁴⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1877. okt. 12. MOL P 470. 2. cs.

minden körülmény megfelelő lesz, akkor befolyásos szerepet (feltehetően kormánytagságot) is hajlandó lenne vállalni, ám rendszerint rögtön hozzátette ehhez – mintegy megjéjedve saját vágyától –, hogy ennek azonban még nem érkezett el az ideje.

Amikor viszont határozott cselekvésre került volna a sor, ismét habozni kezdett. 1877 őszén még az is kérdéses volt számára, hogy felszólal-e a képviselőházban az akkor kezdődő újabb fontos gazdasági törvényjavaslatok vitájában, mert attól tartott, hogy valamelyik politikai csoportosulás – a saját céljaira felhasználva tekintélyét – a politikai csatározások mocsarába rántja. „Arról nincsen fogalmad, hogy járnak utánam azok, kik általam akarnak zöld ágra vergődni, s miképp tartanak tőlem azok, kik szeretnének a hatalom polcain maradni. Mert egészen visszahúzódtam, nem mernek egyenesen hozzám jönni, némelyeket a rossz lelkiismeret is tartóztat az egyenes érintkezéstől, de e helyett leginkább két embert, ú[gy] m[int] Kiss Miklóst és M. Valit küldik reám. Az elsőhöz járnak a Deák-párt malcontentusai [elégedetlenkedői], a mameluk intrikások. Ezek szeretnének faltörőnek felhasználni, hogy azután a résen ők áthatolhassanak, valószínűleg úgy, hogy engem a rohamban lábuk alá tiporjanak. Fő szószólójuk Bittó Pistike [...] a másik irány Vali által képviseltetik, oda járnak T[isza] K[álmán]-tól küldve Várady Gábor, Móricz Pál és még egy harmadik mamelukja, vagyis janicsárja Tiszának s ezek célul tűzték ki kettőnket kibékíteni [...] de végre is kilátszik a lóláb, mely abban culminál, hogy sem a vám, sem a 80 millió kérdésnél ne szóljak, én hallgatok ezekre mint a hal. Kaas azon nézetben van, hogy jó lenne most már az ülésekre eljárni, ismét megmutatni magamat, mert bomlásnak indul a párt és a kormányváltás valószínű. Ábrányi K[ornél] is felkeresett s elmondá a conservativek állását s nézetét, ezek is szeretnének hozzám közelíteni és faltörőnek használni, bizonyosnak hiszik a kormány változást, ellenezni akarnak teljes eréllyel mindent. [...] én rajtam ugyan nem fog semmi. Hallgatok mint a hal, gondolkozom és várom az események fejleményét, re-

mélve, hogy még jó a rehabilitáció órája s aztán az óriás Kaszás”
– írta Albertnek.¹⁴⁹

Tíz nappal később némileg már derűsebb színben látta a jövőt, és barátai nyomására konkrét politikai lépéseket határozott el: mind a 80 milliós adósság rendezése, mind pedig a vámszövetség megújítása tárgyában hosszú beszéd írásába fogott. Hívei vára-kozását azonban ismét annak kijelentésével hűtötte le, hogy nem valamiféle vezérszerep eljátszására készül, hanem kizárólag saját személye és politikája védelmében fog szót emelni: „ez [ti. a vezéri szerep] nem célom, ezután nem törekszem, ezt nem is kívánom, de hallgatni e kérdésekben nem lehet nekem, ki az 1867-diki anyagi kiegyezést csináltam s melynek ellenében Tisza nem egyszer jelenti ki, hogy az ő egyezsége jobb az 1867-dikinél. Kötelességem tehát a parabolát megvonni, de másként is szólni azon ügyben, mely ha Tisza egyezsége szerint intéztetik el, a haza elgyengülése és pénzügyi bukása elkerülhetetlen. De végre kell magamnak azon satisfactiót [elégtételt] vennem, hogy reá mutassak az én pénzügyi kormányzatom múltjára, s a mostani állapotra, melynek én okozója nem vagyok, sőt melynek bekövetkezését előre megmondtam, ezelőtt 7 évvel.”¹⁵⁰

Források híján csak feltételezhetjük, hogy Lónyay támogatói ezúttal a politikus e nehezen megszületett elhatározásával is elégedettek lehettek. A fő célt illetően egyetértés jött létre: Tisza politikájának átfogó kritikájával be kell bizonyítani a közvélemény számára, hogy az káros az országra nézve. Gyakorlati téren pedig mindent el kell követni a Szabadelvű Párt felbomlasztására. Nos, mindkét terv megvalósításában minden bizonnyal komolyan számítottak Lónyayra: mind szakmai tekintélyére, mind pedig a Deák-párti időszakot védelmező taktikájára.

¹⁴⁹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1877. nov. 19–20. MOL P 470. 2. cs. A levélben előforduló M. Vali megnevezés talán báró Majthényi Lászlóra utalhat.

¹⁵⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1877. nov. 30. MOL P 470. 2. cs.

A Tisza-ellenes erők számára egyelőre háttérbe szorult minden más kérdés. Ugyanúgy nem igen foglalkoztak a soraikat megosztó számos – akár elvi – ellentétekkel, mint ahogy Lónyay aggályával, félelmeivel sem.

Lónyay 1878. február első napján látta elérkezettnek az időt arra, hogy megtörje közel egyéves hallgatását. Úgy vélte, hogy a vámszövetség megújításáról folyó országgyűlési vita alkalmas terepet jelenthet számára, hogy kifejtse gazdaságpolitikai elveit és elmondja véleményét az ország kormányzatáról. Azt, hogy a bankkérdés helyett végül a vámügy kapcsán szólalt meg, véleményünk szerint két tényező motiválhatta. Egyrészt a vámszerződés megkötésében 1867-ben nem játszott aktív szerepet (Gorove és Fest feladata volt ez akkor), így személyeskedő támadásoktól nem kellett tartania. Másrészt e kérdésben Tiszával és a Szabadelvű Párttal szemben egy jól képviselhető ellenzéki pozíciót tudott elfoglalni. Elvben ez az utóbbi lehetőség már a bankügyben is adott volt, ám az ellenzéki magatartás gyakorlati kiaknázását a személyes érintettségén túl az is megnehezítette, hogy az önálló nemzeti bank felállításának jogát Tisza és pártja sem vitatta, sőt a miniszterelnök taktikai megfontolásokból (saját helyzetének erősítésére) esetenként Béccsel szemben maga is kiállt e nemzeti követelés mellett (valójában azonban kompromisszumra törekedett).¹⁵¹

Lónyay beszédének kezdetén sietett leszögezni, hogy nem a hatalom iránti vágy készíti megszólalásra, hanem lelkiismeretének parancsa. Tudja, hogy pártatlan tanácsait az elmúlt években nem vették figyelembe a hatalmon lévők, de hallgatásával nem akar részesévé válni a most készülődő elhibázott döntésnek. Vélekedése szerint ugyanis az ország fordulat előtt áll, mert Ausztria nyomására le akar térni a szabad kereskedelem útjáról: „A szabad kereskedelem életfeltétele a nemzetközi forgalomnak; mert minden állam általában annyit képes terményeiből értékesíteni, mennyit más

¹⁵¹ Tisza taktikájáról lásd Kövér 1993, 109–110; Gottas 1976, 159–160.

államok terményeiből a világ piacán venni képes. A védvámrendszer megbénítja a nemzetközi forgalmat, antagonizmust szül a nemzetek között, s felidézi a vámharcot, a visszatorlás politikáját vonja maga után, mely üdvös egyik félre sem lehet.”¹⁵² Az ország speciális érdekeinek is csak a szabad kereskedelmi rendszer további fejlesztése felelhet meg.

A volt közös pénzügyminiszter azonban a kormány bírálatakor nem volt hajlandó figyelembe venni azt a körülményt, hogy az 1870-es évek második felére – a porosz–francia háború és a nemzetközi pénzügyi válság hatására – az európai külgazdasági viszonyokban komoly változás következett be. A kontinentális hatalmak (elsősorban Franciaország és Németország) politikai és pénzügyi okokból a vámvédelemre tértek át, amelyet fokozatosan a Monarchia is kénytelen volt követni (bár kétségtelen, hogy e fordulatot az osztrák ipari körök is siettették).¹⁵³

Lónyay mondanivalójának másik lényeges eleme a vámszövetség gazdasági és politikai hasznosságára vonatkozott. A politikus rövid bizonyítás végén megállapította, hogy az önálló vámterület gazdasági szempontból Magyarország számára kedvezőbb lenne. Indokai a következők voltak: egyrészt megszűnne így az a szerződésből fakadó hátrány, mely szerint a fogyasztási adó az adott terméket gyártó és nem az azt ténylegesen felhasználó ország költségvetésébe folyik be (Magyarország számos termék esetében jelentős behozatalra szorult Ausztriából); másrészt szabadon rendelkezhetne az ország a területén beszedett közvetett adók felett (a vámszerződés értelmében ugyanis néhány termék forgalmát az osztrák és a magyar pénzügyminiszter egymással összhangban megállapított jogszabályok alapján adóztatta meg); végül az ország saját érdekeinek megfelelő önálló kereskedelmi politikát

¹⁵² *Képviselőházi napló 1875/78.* 340. ülés (1878. febr. 1.). XIV. köt. 346–361, idézet: 348.

¹⁵³ Erről bővebben lásd Matlekovits 1877, különösen 166–197; Kövér 1982, 23–24.

folytathatna (ez elsősorban a hazai ipar fejlesztése miatt lehetne előnyös).¹⁵⁴

Ezek után azonban mégis úgy vélte, hogy politikai okokból szükséges a vámegegyezés meghosszabbítása, de az áldozatvállalásért cserébe az országnak Ausztriától engedményeket kell kapnia a fent említett területeken.

A beszéd harmadik gondolata a kormány tevékenységével foglalkozott. Bírálta a szabadelvű vezetést, mert az – eltérve a Deák-párti politikusok által 1867-ben kimondott alapelvektől – nem a két szerződő fél érdekeinek kölcsönös figyelembevételével kíván megegyezni. Éppen ezért károsnak mondta az országra nézve a kormány indítványát és határozati javaslatában kérte annak visszavonását. Felszólította továbbá a kormányt, hogy terjesszen a Ház elé részletes számításokat javaslatának hatásairól, addig pedig – mivel kevés az idő és túl feszült a hangulat – az 1867-ben kötött szerződés fenntartásával átmenetileg halasszák el a döntést.

Széll Kálmán pénzügyminiszter az ellenzéki felszólalásokra adott válaszában a leghosszabban Lónyay felvetéseire tért ki, miután úgy vélekedett a politikus magatartásáról, hogy „erősebben, élénkebben nem támadott meg senki, bár teljesen sima modorban intézte támadását ellenünk”. Ezt követően saját számításait állította Lónyay adataival szembe és tagadta, hogy minden körülményt figyelembe véve az önálló vámterület kedvező lenne az ország számára. Ugyancsak ellenezte a provizórium bevezetését, mert az csak növelné a bizonytalanságot a gazdasági életben, valamint tovább csökkentené a külföld szemében a Monarchia tekintélyét. A fogyasztási adók feletti önálló rendelkezést viszont ő is kívánatosnak mondta, ám e cél elérését jelenleg illuzórikusnak tartotta

¹⁵⁴ Az önálló vámterülettel kapcsolatos nézeteit már a bankügyről szóló könyvében is összefoglalta (Lónyay 1875, 488–494). A Tisza-kormány gazdasági tárgyalásait és a kiegyezés megújítása kapcsán lefolytatott belpolitikai vitákat tárgyyszerűen ismerteti Gotta 1976, 75–161; lásd még Szász Z. 1987, 1170–1180.

a másik fél elutasítása miatt. Véleménye szerint a megegyezésre 1867 körül volt a legnagyobb az esély. Végül határozottan visszautasította, hogy az elfogadás előtt álló szerződés ellentétes lenne a kiegyezési törvényekkel.¹⁵⁵

Lónyay a vámügy kapcsán még egyszer felszólalt; az általános vita végén kért szót. Korábbi beszédétől eltérően már szinte kizárólag csak a kormány működését bírálta, illetve a konkrét kérdéstől eltávolodva, saját gazdasági elképzeléseit tette közzé. Lónyay furcsállotta, hogy nem lehet tudni, vajon a kormány milyen elveket is vall, mert egyes tagjai a szabad kereskedelem, mások pedig a védővámok hívei. Ezt követően ismét kifejtette, hogy az 1867. évi gazdasági kiegyezéshez képest a most formálódó egység elhibázott, mert „a vámegegyezés sine qua non-jának tekintem a szabadkereskedési iránynak nemcsak fenntartását, de továbbfejlesztését, azon irányt, melyet az 1867-diki minisztérium követett, mely nemcsak a kiegyezést, de az 1868-ki német és az 1869-ki angol pótegyezséget is megkötötte”. A kormány javaslata ellentétben áll mind a nemzet érdekeivel, mind pedig a kiegyezési törvényekkel.

Mindezek után programja ismertetésébe kezdett, melynek legfőbb elemei a következők voltak: a magyarok arányának növelése a közös kormányzatban, a védővámrendszer elvetése, az önálló hitelrendszer megteremtése, a közvetett adók feletti korlátozás nélküli rendelkezés, a tízévenként lezajló kvótatárgyalások kiiktatása azzal, hogy a közös költségeket időről időre a lakosság szám arányában állapítanak meg.¹⁵⁶

A kormányt ért számos bírálat ellenére a Tisza-kabinet sikert aratott: február 19-én a vámszövetség megújítását név szerinti

¹⁵⁵ *Képviselőházi napló 1875/78.* 341. ülés (1878. febr. 4.). XIV. köt. 385–391, idézet: 385.

¹⁵⁶ *Képviselőházi napló 1875/78.* 353. ülés (1878. febr. 18.). XV. köt. 297–311, idézet: 297.

voksoláson 219 igen szavazattal elfogadták. Lónyay 182 társával együtt a javaslat ellen szavazott.

Lónyayt azonban érezhetően nem hagyta nyugodni a kérdés. A törvény elfogadását követően tanulmányt írt az MTA által újraindított *Nemzetgazdasági Szemle* számára, melynek témája a vám-szerződés volt. A politikus immár sokadik alkalommal élt ezzel az eszközzel, mióta távozott a kormányzati hatalomból. Kimerítve a politikai fórumokon való megszólalás lehetőségét, ezúttal is a tudós szerepét öltötte magára és fejtette ki álláspontját egy aktuális politikai kérdésben.

Lónyay cikkében több korábban elmondott gondolatát megismételte, ám most elsősorban annak bemutatására helyezte a hangsúlyt, hogy lényegében egy szakszerűtlen döntés született, amely tíz évig hátrányt fog okozni az ország számára. A kormány ugyanis körültekintő hatásvizsgálatok és szakmai egyeztetések (pl. enquete-bizottság) nélkül készítette el javaslatát. A nemzetgazdaság tudományának nélkülözhetetlen szerepét éppen az ilyen esetek bizonyítják: „Ha hazánkban úgy, mint más mívelt nemzetknél a nemzetgazdaságtan alapelveinek ismerete a kormány s a törvényhozás tagjai közt és az ország mívelt osztályánál el lett volna terjedve: a kiegyezés oly alakban, mint az már elfogadtatott, nem lett volna keresztülvihető.”¹⁵⁷

Közel az ellenzékhez

A Tisza-kormány pillanatnyi sikere ellenére továbbra is válságos időszakot élt át. A hazai közvélemény egyre nagyobb elégedetlenséggel vette tudomásul, hogy – a várakozásokkal ellentétben – a kormány jelentős engedményekre kényszerült a gazdasági kérdések szinte mindegyikében (pl. az önálló nemzeti bank felállításá-

¹⁵⁷ Lónyay 1878, 12.

nak gyakorlati elvetése, védővámok bevezetése az osztrák ipari termékek érdekében, a fogyasztási adók felett való autonóm rendelkezés elutasítása).

A tárgyalásokon kiharcolt kedvezmények viszont ezzel szemben igen csekélynek tűntek (pl. egyes, inkább Ausztriában fogyasztott élvezeti cikkek vámját felemelték; részleges kárpótlást kapott az ország a kieső fogyasztási adókért). 1878 tavaszától pedig a Monarchia tervezett törökellenes katonai fellépése (Bosznia okkupációja) vezetett belpolitikai felzúduláshoz. Tisza szerencséjére azonban a parlamenti ellenzék rendkívül megosztott volt, így hatalma fenntartásához szigorú pártfegyelemre nem volt szüksége.¹⁵⁸

Érezték ezt az ellenzéki oldalon is, ezért 1878 áprilisában a ki egyezésem rendszert elfogadó különféle ellenzéki erők (a Független Szabadelvűek, a Kerkapoly-Szilágyi-féle képviselői csoport, a Jobboldali Ellenzék egy része és még néhány szabadelvű, valamint független honatya) egy közös program mentén kimondták egyesülésüket. Április 12-én az Egyesült Ellenzék 85 (más források szerint 115) képviselő részvételével alakult meg, vezetői között találjuk báró Simonyi Lajost, gróf Apponyi Albertet, Kállay Bénit, Szilágyi Dezsőt és Kerkapoly Károlyt (aki februárban hagyta el a kormánypártot).

Az önálló pártalakítást elméleti oldalról Pulszky Ágost indokolta meg *A pártkormányzat és a korkérdések* című tanulmányában.¹⁵⁹ Azért tartjuk fontosnak, hogy kitérjünk Pulszky munkájára, mert egyrészt figyelemre méltó olvasatát adja az 1867 és 1878 között lezajlott belpolitikai változásoknak (az aktuálpolitikai „áthallás” annak ellenére egyértelmű, hogy a szerző legtöbbször külföldi példákra hivatkozik cikkében). Másrészt ez az írás is segít meg-

¹⁵⁸ Így látta ezt az ellenzék egyik meghatározó alakja, Apponyi Albert (Apponyi 1922, 99). Lásd még: „Nagyon tarka-barka társaság volt tehát, több csoportra bontva, a 67-es alapon álló ellenzéken, csupa alkalmi alakulás, közös elvi alap nélkül.” Apponyi 1922, 94.

érteni azt a dilemmát, amelyet a pártok folyamatos átalakulása közepette a politika egyes szereplőinek – saját politikai jövőjüket érintően – át kellett gondolniuk. Nem tartjuk véletlennek továbbá, hogy Pulszky írását éppen az Akadémia által kiadott *Budapesti Szemlé*ben tette közzé, hiszen a lap 1875 után is gyűjtőhelye maradt a Deák-párti hagyományokat, szellemiséget ápoló és reformokat szorgalmazó értelmiségiek tudományos igényű munkáinak.

Több más fontos megállapítás mellett a szerző arra a – mások által is egyre inkább felismert – következtetésre jutott, hogy a klasszikus angol kétpártrendszer és a politikai váltogazdaság számos más európai országhoz hasonlóan hazánkban sem megvalósítható. A XIX. század nagy reformkérdései ugyanis végleteken szembeállíthatják egymással a különböző politikai csoportokat. Pulszky három törésvonalat nevezett meg: a nemzeti kérdést (pl. Olaszország és Németország egyesülését, az osztrák–magyar kiegyezéshez vezető alkotmányjogi küzdelmeket), a gazdasági és szociális kérdést (pl. szabad kereskedelem, munkásügy) és az állam-egyház relációt. Véleménye szerint e problémák mentén jól működő pártrendszer nem fejlődhetett ki, hiszen az a politikai párt, amely ellenezte e korkérdések megoldását, lényegében a nemzeti érdekekkel helyezkedett szembe. Ugyancsak ennek a sajátos helyzetnek a következménye az is, hogy amint a kormányra került politikai erő megoldja e kérdéseket vagy a párt elveszti vezéregyéniségét (visszavonul, meghal), menthetetlenül bekövetkezik e tömörülés felbomlása, részérdekek szerinti széttagolódása. A helyébe lépő korábbi ellenzéki pártnál viszont már a kormányra kerüléskor hiányzik a közös alapelveken nyugvó program, a képviselők összetartását ezért a szigorú pártfegyelem és a pártvezér iránti feltétlen hűség biztosítja. „Gyakran megtörténik ily körülmények közt – Anglia és Olaszország példája mutatja –, hogy elvi nézetekhez ragaszkodó férfiak nem maradhatnak meg egyes időkben bármely pártkötélben is, [...] megesis ugyan az is, hogy utóbb az önállóságra elég merészséggel bíró férfiak

személyes jelentőségénél fogva ismét rájuk szorulnak a pártok” – folytatta gondolatmenetét Pulszky.¹⁶⁰

Ezt követően a szerző arra figyelmeztet, hogy az elvek helyett a pillanatnyi érdekekre épülő és folyton átalakuló pártrendszer az egész parlamentarizmusba vetett bizalmat is megrendítheti, melynek következménye az lehet, hogy a közügyek feletti döntés kikerül a parlament falai közül, a kormány ellenőrzése pedig lazul. Küzdeni kell ezért az országgyűlés tekintélyének megőrzéséért és a kormány növekvő hatalmának korlátozásáért (például az önkormányzatok erősítésével és a kormány patronázshatalmát visszaszorító hivatali-szakmai vizsgarendszer kidolgozásával).

Más forrásból tudjuk, hogy Pulszky e fentebb jellemzett negatív folyamatok visszafordítását egy szilárd elvi alapokon megalapuló 67-es ellenzéki párt kormányra kerülésétől remélte, ezért az Egyesült Ellenzék teljes körű programjának kidolgozásában aktívan részt vett.¹⁶¹

A párt alapítói az újságokban közzétett nyilatkozatukban a politikai élet minden területére érvényes programot kínáltak. A 12 pontból álló dokumentum már bevezetőjében hangsúlyozta, hogy az 1867-es rendszer fenntartására törekszik. Majd hitet tett az alapvető emberi és politikai jogok biztosítása mellett (szabadságjogok, vallási és lelkiismereti szabadság, egyesülési és gyülekezési jog). Sürgette a határozottabb oroszellenes külpolitika érvényre juttatását és a magyarok nagyobb befolyását a közös hadseregben. Gazdasági téren a program ellenezte a most elfogadott vámszerződést, provizóriumot és szabad kereskedelmet követelt, valamint elképzelhetőnek tartotta az önálló vámterület megteremtését is. Államháztartási takarékoskosságot, a minisztériumok átszervezését, a bírósági rendszer és a főrendiház reformját hirdette. Végül

¹⁵⁹ Pulszky Á. 1878.

¹⁶⁰ Pulszky Á. 1878, 176.

¹⁶¹ Marczali 2000, 112–113.

szorgalmazta az oktatásügy átfogó rendezését, a mezőgazdasági hitelviszonyok javítását, a vasútépítkezések támogatását és a folyószabályozást.¹⁶²

Apponyi Albert visszaemlékezéseiben meglehetősen kritikusan nyilatkozott a párt programjáról. Véleménye szerint az Egyesült Ellenzék legtöbb követelése „retrospektív” volt, azaz már eldöntött tényeket kívánt megváltoztatni. Másrészt – minden próbálkozás ellenére – a szerteágazó program mögül hiányzott a párt egysége, Tisza megbuktatásának szándékán túl az egyes kérdések megítélésében nagy volt a véleménykülönbség.¹⁶³ Ehhez még azt tehetjük hozzá, hogy a program – minden hibájával együtt – igyekezett összegyűjteni mindazon reformkérdéseket, melyek lényegében az 1870-es évek elejétől kezdve időről időre elvárásként fogalmazódtak meg az éppen aktuális kormányzattal szemben.

Az ellenzéki erők egyesülése Lónyayt nehéz helyzet elé állította. Tudta, hamarosan döntenie kell arról, hogy csatlakozik-e az új párthoz. A döntés tétje ismét az volt számára – hasonlóan a vacsorapárt 1874-es szervezkedéséhez –, hogy ha határozottan a nyilvánosság elé lépve támogatja az ellenzéki törekvéseket, újból támadásoknak teszi ki magát. Idegenkedett továbbá a tartós ellenzéki szereptől is és nem vágyott a pártfegyelem kötöttségeire sem. Másrészt viszont a párt számos követelése egyezett nézeteivel és hívei is a csatlakozásra biztatták. Nem volt elégedett jelenlegi pártonkívüli pozíciójával, már csak azért sem, mert tisztában volt azzal, hogy a közelgő választásokon a jelöltek sikeres szereplése nagyban függ attól, hogy élvezik-e valamelyik párt támogatását. Lónyay bizonytalanságát jól tükrözik testvéréhez április folya-

¹⁶² A program megtalálható Mérei (összeáll.) 1971, 203–205. Érthetetlen módon Mérei az Egyesült Ellenzék nyilatkozatát a 48-as közjogi ellenzéki pártok programjai között közli, holott a dokumentum ennek ellenkezőjét állította és hitet tett a kiegyezéssel rendszer mellett.

¹⁶³ Apponyi 1922, 95–96. A párt ezért nagyon hamar megkapta a „habarékpárt” gúnynevet. A párt belső viszonyairól kiváló képet ad Lackó 1986, 53–74.

mán küldött levelei: „A disszidens és ellenzéki pártok fúziójáról van most komoly szó, én készakarva távol tartom most azoktól magam. Ha majd egyszer meglesz a fúzió és programjuk nekem conveniál [megfelel] és felszólítanak: az esetben igen is megfontolom, s valószínűleg az lesz a vége, hogy hozzájuk csatlakozom. Apponyiék fognak csatlakozni, meg disszidensek is és ha a pártok tömörülnek, valószínű az oppositio győzelme.”¹⁶⁴ „[...] igen járnak utánam, én még semmire se határoztam el magamat. Kaas megy be a konferenciába ma délután, a programot holnap megkapom. Ha belemegyek a pártba, Bittóval mennék. Tiszáék nagy erőlködést tesznek, hogy az embereket visszatartsák, de még is lesz vagy 120-125 tagja kezdetben.”¹⁶⁵ „A válaszüton állok, nem marad más hátra, mint vagy megválni a politikai élettől, ez esetben a főrendiházba visszamenni, vagy belemenni az új pártba s az izgalmas időt elfoglaló, a szabad mozgást megbénító actióba lépni. Mit gondolsz? Be szeretném az eszmét veled megbeszélni. [...] Ha hazám érdekét tekintem, be kellene mennem, noha azt tőlem nem érdemli, ha magam nyugalmát nézem, azt kellene szó szerint mondani: nem, nem.”¹⁶⁶

Simonyi Lajos még megjelentetése előtt elküldte Lónyaynak a párt programját, amellyel kapcsolatban Lónyay másnap hosszú válaszelevélben fejtette ki véleményét. E ránk maradt levél kivételes lehetőséget biztosít arra, hogy rekonstruáljuk Lónyay elvi és gyakorlati viszonyát az új pártalakuláshoz.¹⁶⁷ Mindenekelőtt sietett leszögezni, hogy ugyan a program elkészítésében nem vett részt, de a párt legtöbb céljával egyetért, sőt azokat több év óta maga is hangoztatja. Ezek után pontról pontra haladva ismertettet- te álláspontját a programról. Lónyay nem értett egyet a párt elne-

¹⁶⁴ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. ápr. 3. MOL P 470. 2. cs.

¹⁶⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. ápr. 8. MOL P 470. 2. cs.

¹⁶⁶ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. ápr. 9. MOL P 470. 2. cs.

¹⁶⁷ Lónyay Menyhért Simonyi Lajoshoz, 1878. ápr. 12. (másolat). MTAK Kt. Ms. 5304/18.

vezésével, mert az „ellenzék” megjelölés túl általános, nem utal a párt célkitűzéseire. „A párt-elnevezéssel sok visszaélés történt, így visszaélésnek tartom azt is, midőn a jelenbeni kormánypárt magát »szabadelvű« pártnak nevezi, mely elnevezés által magának a szabadelvűség monopóliumát tulajdonítani törekedett. S általában nehéz egy elnevezést választani, mely kizárja az abban részt nem vevőkre nézve az elnevezés ellentétét. Mit tűzött ki a program-javaslat mindenek fölött irányelvül? Azt, hogy a magyar hazának érdekeit megóvni, s jogait minden irányban érvényesíteni törekszik. [...] Mindezeknél fogva a párt irányát hazafiasnak lehet leginkább elnevezni, miután az jellemzőleg különbözik a mostani kormány és többség irányától, mely különösen a kiegyezési kérdésnél inkább a másik fél részéről tett kívánatokat, mint a haza valódi érdekeit vette tekintetbe” – fejtegette Lónyay. Helyesebbnek tartotta volna, ha az új pártot inkább a „hazai” vagy „hazafi” jelzővel látták volna el alapítói.

A programpontok közül elsősorban a külpolitikára, valamint a gazdasági kérdésekre vonatkozó követelésekhez fűzött megjegyzéseket. Külpolitikai téren óvatosságra intett, mert „mi ma veszedelmesnek, sőt a fegyver hatalmával leküzdendőnek tartatik, holnap, változott constellációk mellett, hasznosnak mutatkozhatik”, ezért az oroszellenes fellépést kihagyandónak vélte a szövegből. Lónyay tehát ekkor sem adta fel 1870-ben megismert, a közvélekedéssel ellentétes külpolitikai meggyőződését. Ugyancsak fölöslegesnek tartotta annak szorgalmazását, hogy a magyarok arányát növeljék a közös hadseregben, mert csak mi magunk tehetünk arról, hogy nem rendelkezünk megfelelő létszámú tiszttal. Gazdasági téren viszont nagyobb határozottságot várt a dokumentumtól. Egyértelműbb elkötelezettséget követelt a fogyasztási adók feletti szabad rendelkezés, az önálló bankrendszer és az átfogó adóreform ügye mellett.

Általánosságban Lónyay a nyilatkozat legnagyobb hibájának azt tartotta, hogy követelése nem elég világosak, szövege helyen-

ként a bonyolultságig részletező. A maga részéről a következőképpen szerkesztette volna meg a dokumentumot: „Először néhány meleg és mély meggyőződésből eredő mondatban jeleztem volna azt, hogy azon úton, melyen a mostani kormány és többség halad: okvetlenül Magyarország anyagi és szellemi süllyedéséhez, állami alárendeltségéhez s alkotmányos jogainak lassankénti elporlásához kell jutnunk. Ezután néhány pregnáns szóban jeleztem volna a vám- és kereskedelmi szövetség, a fogyasztási adókbani egyezség s a bankügy félszeg megoldásának súlyos következményeit, s ennek logikai folyományaként kifejezném azt, hogy ezen egyezséget minden lehető és törvényes módon megakadályozni kívánjuk. Ezután következne előadása annak, hogy ha az egyezség nem sikerül: mit kívánunk s mit tartunk az országra nézve célszerűnek?”

Levelének záró részében az új párthoz fűződő gyakorlati viszonyára tért át és adott – az eddigiekhez képest sokkal homályosabb – tájékoztatást Simonyi Lajos számára. E szerint, ha főbb vonalaiban egyet is ért az Egyesült Ellenzék céljaival, még sem tud velük teljesen azonosulni. Magatartását több tényező alakította: féltette függetlenségét és tekintélyét, de egyben politikai befolyását is meg kívánta őrizni. Már pedig erre – a pártalapú politizálás kiépülésének időszakában – pártokon kívül álló független képviselőként nem sok esélye lehetett. „Miután ma is azon nézetben vagyok, hogy a múltban eleget tettem hazafiúi kötelességemnek: ennél fogva a magánélet független állását, távol a politikai küzdelmektől, magamra nézve célszerűbbnek és helyesebbnek tartom, s különösen, tekintve azon hosszú éveken át fejlődött baráti viszonyt, melyben állottam és részben állok ma is a kormánypárt számos tagjával: azt hiszem, helyesebben cselekszem, ha nem vegyülök az éles politikai harcok küzdelmeibe, mi azonban nem fogna visszatartani attól, hogy hazánk minden vitális kérdéseinél az általatok vallott elvek s párti álláspont szerint – mely az enyémmel sokban megegyezik – mellettetek ne nyilatkozzam. Nem tudom,

ezek után megengedhetitek-é nekem azt, hogy nem mint szoros párt-disciplina által lekötött párttag, de mint veletek rokonszenvező képviselő, körötökben megjelenhessek, s mint ilyen tagja lehessenek. A jelen országgyűlésnek ideje alig pár hónap, meglehet, hogy ez idő alatt a körülmények akképp fejlődhetnek, hogy azon kérést fogom hozzátok intézni, hogy vegyetek szorosabb értelemben vett pártotok körébe” – fogalmazott meglehetősen ellentmondásosan Lónyay.

Dönteni az elkövetkező hónapok során sem tudott. Személyes félelmein kívül óvatossá tette az is, hogy jól látta a párt hibáit, ennek ellenére a felforrósodó belpolitikai légkörben mégsem akart teljesen tétlen maradni: „Jó orrom volt, hogy az oppositíóba nem mentem bé, nem populáris, nem homogén, nem erőteljes, nem tevékeny, sok a másodrendű vezér, sok benne a személyes ambíció, kevés az öntudatos cselekvés. Talán holnap elmegyek klubjukba. Bittóval vagyok egy helyzetben, sokat conferálunk” – írta májusban testvérének.¹⁶⁸

Az mindenestre érzékelhető, hogy Lónyay hangja élesebbé válik a következő hónapok során. Bátrabb fellépését mutatja, hogy ezúttal egy olyan ügyben kezdeményezett a képviselőházban több fordulás, személyeskedésektől sem mentes szócátát – vagy pontosabban számháborút – Széll Kálmán pénzügyminiszterrel, amelyben nem is lehetett kétséges számára, hogy a vita jelentős részben saját korábbi tevékenységének értékeléséről fog szólni.

Lónyay június 19-én szólalt fel először az ún. 80 milliós bankadósság ügyében. Mint arról már korábban szóltunk, a kérdés gyökere egészen 1863-ig nyúlt vissza, amikor az Osztrák Nemzeti Bank és a császári kormány között szerződés jött létre az államnak nyújtott banki hitelek fokozatos visszafizetéséről. A bankszabadságot újabb tíz évre való meghosszabbításakor, 1867 elején ez az összeg 80 millió forintot tett ki. Az adósság problémája 1876-ban,

¹⁶⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. máj. 26. MOL P 470. 2. cs.

a bankszabadalom következő megújítása, illetve a bankkérdés általános rendezése kapcsán került ismét a felszínre. A neoabszolutizmus kori kölcsön megosztása valójában az osztrák és a magyar fél között elhúzódó alkufolyamat fontos elemévé vált. A tárgyalások végeredményeként az ONB dualisztikus átalakítása fejében a magyar kormány beleegyezett abba, hogy a 80 milliós adósságból kvótaarányosan és 50 évi egyenlő részletre osztva terheket vállal át.¹⁶⁹

Lónyay álláspontja az ügyben az volt, hogy a magyar kormány súlyos hibát követ el és megsérti a kiegyezési törvényeket, ha a bankadósság egy részét magára vállalja. Határozottan állította, hogy az 1867-es kiegyezési tárgyalások idején ismert volt a bankadósság problémája, ám a magyar fél tudatosan döntött úgy, hogy a 80 milliós hitelt nem ismeri el közösnek, mivel az a neoabszolutizmus időszakában keletkezett. Különbösen is az ONB üzleti politikája egész mostanáig hazánk számára jórészt hátrányos volt. A törvényes alap feladása az osztrák fél nyomására Magyarország tekintélyének lejárátódásához vezetne: „Ha a magyar törvényhozás a minisztérium előttünk fekvő javaslatát elfogadja: nem az anyagi veszteség súlya nagy, de az erkölcsi veszteség megmérhetetlen. Örök emlékül fog ez állni törvénykönyvünkben, mint a mi gyengeségünk bizonyítéka. Rés van ütve az 1867-iki kiegyezésen, melyet változhatatlannak hittünk. Veszélyes praecendens az, midőn a kétoldalú egyezséget tartalmazó törvény egyenes rendelete ellen történik újabb egyezkedés.”¹⁷⁰

¹⁶⁹ Az adósság rendezéséről folytatott tárgyalásokról részletesen lásd Matlekovits 1894, II. köt. 154–164, valamint az általa írt szócikket a *Közgazdasági Lexikonban* (Halász–Mandelló /szerk./ 1898–1901, III. köt. 465–469). Az osztrák fél álláspontjáról bővebben lásd Zachar 1981, 204–222; Somogyi 1978, különösen 12–17.

¹⁷⁰ *Képviselőházi napló 1875/78*. 411. ülés (1878. jún. 19.). XVIII. köt. 183–189, idézet: 187. Lónyay már könyvében is kifejtette álláspontját a kérdésről (Lónyay 1875, 318–367).

Lónyay érvelésében a már korábbról megismert logikai és retorikai elemekkel találkozhatunk: az 1867-es vívmányok és a „hőskorszak” védelme, illetve a jelenlegi kormány törvényellenes tevékenységének és gyengeségének a bizonygatása. Beszédét egy valóban minden képviselőt elevenébe vágóan érintő fenyegetéssel zárta: a közelgő választásokon mindenkinek számot kell adnia döntéseiért és mulasztásaiért.

Ezt követően Széll Kálmán szólalt fel, aki újfent a vöslai megállapodásokat olvasta Lónyay fejére. Értelmezése szerint Lónyay – miniszteri hatáskörét átlépve – ezzel az egyezményvel közössé tette a bankügyet és vele a bankadósság problémáját is, ám ahelyett, hogy még 1867-ben rendezte volna a kérdést, hosszú időre elodázta annak megoldását. A dokumentumokból az is világosan látható volt számára, hogy a kiegyezés táján Lónyay egyáltalán nem vitatta, hogy a bankkölcsön rendezésében a magyar félnek is szerepet kell majd vállalnia. „Abban az egyezségben az egyezkedő miniszter túlmént azokon a korlátokon, amelyeket neki alkotmányos országokban a törvény szab, mert abban ezen feltételeken kívül még más fatalis passus is van. És ez az, hogy abban ki van mondva, hogy mindaddig, míg a monarchiának két állam-területe Magyarország és Ausztria közös egyetértéssel a bankkérdést meg nem oldja, mindaddig az osztrák nemzeti bank monopóliuma Magyarországon biztosítatik [...] Tegye szívére Lónyay Menyhért gróf t. barátom kezét és mondja meg [...] nem surrantak-e el ezen kérdés felett azzal a frázissal, hogy a bankprivilegium lejárásaig és a valuta helyreállításáig ezen kérdés úgy sem sürgős? Engedelmet kérek és én nem veszem tőle rossz néven, mert akkor önkéntelenül érezte ő is ezen kérdésnek súlyát, érezte, hogy a bankkérdést közösen Ausztriával a 80 millió tartozás nélkül megoldani nem lehet” – fejtette ki Széll.¹⁷¹ Beszéde záró részében pedig arra

¹⁷¹ Képviselőházi napló 1875/78. 411. ülés (1878. jún. 19.). XVIII. köt. 194.

figyelmeztette a képviselőket, hogy a jelenlegi feszült európai helyzetben a kormány és a parlament nem tehet mást, mint hogy elfogadja ezt a megállapodást Ausztriával, mert a bizonytalanság további fenntartása az ország hitelviszonyainak megrázkódtatását okozhatná.

A vita későbbi szakaszában Széll találóan mutatott rá arra az – általunk is már elemzett – ellentmondásos magatartásra, amelyet Lónyay a bankkérdés története során tanúsított: „Én csak azt mondom, hogy ha gróf Lónyay helyébe volnék: vagy nem kötöttem volna meg ezen szerződést, vagy ha megkötöttem, nem írtam volna könyvet azon töméntelen magyar bankról. Vagy az egyik, vagy a másik. Mind a kettőnek megvan a maga külön jogosultsága, de a kettő együtt már nem megy.”¹⁷²

Lónyay immár a részletes vitában kért ismét szót és reagált a pénzügyminiszter, valamint az előző nap megszólaló miniszterelnök vádjaira.¹⁷³ Határozottan felszólította Széllt, hogy vonja vissza az első Deák-párti kormányra vonatkozó gyanúsítgatásait (azt, hogy az akkori kormányférfiak – valójában elsősorban ő – nem tettek meg mindent az ügy gyors rendezése érdekében). A maga részéről úgy nyilatkozott, hogy hasonló körülmények között ma is ugyanígy cselekedne, mert a vöslai megállapodás elvben több engedményt csikart ki az ONB-tól, mint amit Tiszáéknak sikerült elérni (pl. megfelelő számú fiókinvézet felállítását, a Magyarországra eső hitelkeret növelését). Végül kijelentette, hogy a most következő nyugodtabb időszakban (hisz a bizonytalanságot jelentő gazdasági vitákat végül is – ha nem is

¹⁷² *Képviselőházi napló 1875/78.* 414. ülés (1878. jún. 23.). XVIII. köt. 261.

¹⁷³ Tisza Kálmán – pénzügyminiszteréhez hasonlóan – ugyancsak azt vetette Lónyay szemére, hogy a vöslai egyezséggel feladta az önálló bank megteremtésének lehetőségét. A kormány javaslatát az általános vita végén 90 távolmaradó mellett, 206 igen szavazattal 148 ellenében a képviselőház elfogadta. Lónyay Kerkapoly Károllyal és Bittó Istvánnal együtt a javaslatot leszavazók közé tartozott. Lásd *Képviselőházi napló 1875/78.* 413. ülés (1878. jún. 22.). XVIII. köt. 239–244.

előnyösen – sikerült törvényekkel lezárni) várakozással tekint a kormány tevékenységére. A „nagy és a nemzet anyagi és szellemi erősödésére célzó” elképzeléseket támogatni fogja, ám ha a kormány az eddigi gyakorlatához híven a nemzet érkei ellen cselekszik, akkor „azon független elmékhez fogok csatlakozni, kik meg fognak kísérteni mindent, hogy egy helyes nemzetgazdasági politika erélyes eszközökkel létesíttessék” – jelölte ki Lónyay saját helyét a politikai küzdőtéren.¹⁷⁴

A választások 1878 nyarán Lónyay számára is komoly kihívást jelentettek, hiszen elvben a nyilvánosság elé kellett tárnia politikai hovatartozását és ezt ráadásul el kellett fogadtatnia a választókkal is. Győzelmének történetét rekonstruálva megállapíthatjuk, hogy megválasztása két tényező együttes hatásának volt köszönhető. Egyrészt annak, hogy nem kormánypárti programmal lépett fel, másrészt személyes ismertsége legalább ennyire meghatározó volt sikerében, hisz (újfen) megkímélte attól, hogy egyértelműen meghatározza pártállását. A minden szempontból alkalmas választókerület kiválasztása azonban nem ígérkezett olyan könnyű feladatnak. A nyírbogdányi (Szabolcs vármegye), a zentai és a beregszászi választókerületből érkezett felkérés Lónyay számára. Hamar kiderült viszont, hogy Nyírbogdányban csak egy tekintélyesebb nagyságú, 5-6 ezer forintnyi kortespenz által lenne biztosítható a győzelem. Zentán ismét szívesen üdvözölték, az itteni jelölést el is fogadta, ám bizonytalanságot okozott, hogy a főispán nem támogatta. Eközben szülőföldjéről is megkeresték, Lónyay itt kezdetben nem magát, hanem Albert testvérét kívánta megválasztatni. A Beregszászba küldött zászlókra is csupán a családra utaló L betűt varratta rá. A Beregszászból érkező hírek azonban világossá tették Lónyay számára, hogy az ellenzéki beállítottságú kerület tekintélye folytán csak őt hajlandó megválasztani, ebben

¹⁷⁴ *Képviselőházi napló 1875/78.* 414. ülés (1878. jún. 23.). XVIII. köt. 251–257, idézet: 257.

az esetben viszont biztos lenne a győzelem, szemben Zentával. A megyében ugyanis egyezés jött létre a különböző ellenzéki erők között arról, hogy a beregi kerületekben közös jelölteket indítanak, még hozzá abból a pártból, melynek többsége van az adott kerület ellenzéki választói körében. A tiszaháti kerület (ennek volt a központja Beregszász) ellenzéki nagygyűlése hosszabb vita után úgy döntött, hogy az Egyesült Ellenzék által támogatott Lónyayt indítja a választásokon. Lónyay végül ellenzéki jelöltként, de formálisan függetlenségét megőrizve győzött, közel 700 szavazattal megelőzve szabadelvű vetélytársát.¹⁷⁵

Országosan az Egyesült Ellenzék 75 mandátumot szerzett, a kormánypárt azonban 239 képviselőjével megtartotta fölényét az országgyűlésben, igaz, többségük mindössze 65 biztos szavazatra olvadt le. A Szabadelvű Párt vereséggel felérő győzelme Tisza Kálmánt és kormányát lemondásra készítette 1878 szeptemberében (maga Tisza is elvesztette ősi választókerületének bizalmát, ezért debreceni bukása után Erdélyből került be a képviselőházba). A válságot Széll Kálmán tiltakozásszerű leköszönése is elmélyítette, aki a boszniai okkupáció következtében előállt bizonytalan pénzügyi helyzet miatt távozott. Az uralkodó mintegy kéthetes gondolkodási idő után ismét Tiszát nevezte ki miniszterelnöknek, aki átmenetileg a pénzügyi tárca irányítását is kénytelen volt átvenni. E meglehetősen ingatag belpolitikai helyzetben úgy tűnt, hogy Lónyay személye és képességei felértékelődnek. Több forrásból is úgy értesült ezekben a napokban, hogy Tiszában felmerült annak lehetősége is, hogy őt kéri fel a pénzügyminiszteri poszt elvállalására. „Mint sok másra, erre is áll, már késő, a fúzió alkalmával lett volna erre idő, akkor elvállalom, más lett volna az Ausztriávali kiegyezés, sőt sok más másképp történik, s ma egy

¹⁷⁵ Lónyay a választási előkészületekről rendszeresen tudósította testvérét, lásd pl.: Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. júl. 21., 24., 25., 26., 30. MOL P 470. 2. cs. Végül hívei Zentán is indították, de itt vereséget szenvedett a függetlenségi jelölttel szemben.

erős kormány élén áll [Tisza], késő már most belátni, hogy Széll egy szüklátóköri, nagyot tervezni, merni és kivinni képtelen ember volt, ki a legnehezebb pillanatban cserben hagyta, mit én nem tettem volna” – reagált öntudatosan a személyét érintő elképzelésekre.¹⁷⁶

Megítélésünk szerint Lónyay kormányba kerülésének nem volt reális esélye, a személyével kapcsolatos találgatások feltehetően csupán barátainak, tisztelőinek a vágyát fejezték ki és nem Tiszától eredtek. Korábban igyekeztünk bizonyítani, hogy tulajdonképpen már a politikus által megjelölt időpontban (a fúziókor) sem volt lehetséges a visszatérés. 1875 óta pedig Lónyay a monarchia két felének közös viszonyait érintő kérdésekben több alkalommal is olyan markáns álláspontot foglalt el (például a bankkérdés és a vámszerződés kapcsán), amely az uralkodó szemében elfogadhatatlan magatartás volt.

Az újonnan összeült képviselőházban mindeközben a kormány válaszfelirati javaslata csupán 22 szavazatnyi többséggel került elfogadásra, amely a közvélemény számára azt is jelezte, hogy még a Szabadelvű Párton belül sem érvényesíthető teljes körűen a pártfegyelem. A jelenlegi helyzetben érthető módon Lónyay sem kívánt segítő kezet nyújtani Tiszának, sőt néhány hónapig ismét – ám ezúttal utoljára – nagy lendülettel vetette bele magát a politizálásba.¹⁷⁷

Egy visszaemlékezés szerint ekkoriban Lónyay esténként leginkább egy pártonkívüliek által alakított, meglehetősen népes képviselői klubban tűnt fel, amelynek tagjai jó kapcsolatokat tartottak fent az Egyesült Ellenzék vezéreivel. Az első ciklusát kezdő Gaal

¹⁷⁶ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. nov. 29. MOL P 470. 2. cs.

¹⁷⁷ „Én tartok tőle, hogy én ismét belesodortatom a politikai tevékenységbe, de nem utasíthatom el magamtól azt, mi kötelesség, s ha csakugyan hazám ügyei intézésében részt kellene a jövő évben vennem, nem fogok félre állani már csak ti végettek sem, noha érzem, hogy nyugalom kellene nekem.” Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. dec. 27. MOL P 470. 2. cs.

Jenő a képviselőcsoport életét nosztalgikusan a következőképp idézte fel: „[...] én csaknem két évig voltam pártköteléken kívül s a pártonkívüli képviselők körének tagja, de ellenzéki fölfogásomból akkor sem csináltam titkot. Később pedig nyíltan kiléptem a porondra. 1878 őszén mintegy negyvenöt pártonkívüli hatvanhetes képviselő verődött össze, akik anélkül, hogy magukat politikai elveikre nézve bármiben is lekötötték volna, közös klubhelyiséget béreltek, ahol esténként a politikai napi eseményeket szabadon megbeszélték. [...] A megbeszélésekből később valóságos értekezletek váltak, melyek megállapodásokkal végződtek s azok előadásával a képviselőházban majd az egyik, majd a másik tagot bízták meg. Az érzés és modor finomsága, a közérdeknek mindenképp való helyezése és az irigységtől, féltékenységtől mentes kölcsönös jóakarattal jellemezte ezt az érdekes, kiváló magyar politikai társaságot, mely a kezdőket nagy szeretettel karolta fel.”¹⁷⁸

A csoport vezetői báró Bánffy Albert és gróf Wenckheim Frigyes voltak, a körben pedig többek között megfordult Lónyayn kívül Bittó István, Grünwald Béla, Hodossy Imre és Hoffmann Pál. Gaal beszámolójából azonban kiderül, hogy a klub az 1881. évi választások előtt néhány hónappal felbomlott, mert sokan átléptek a Mérsékelt Ellenzék soraiba (amely lényegében az Egyesült Ellenzék átalakulása révén jött létre), néhányan pedig végérvényesen visszavonultak a politizálástól (pl. Bánffy, Lónyay).

A kör tagjainak összehangolt cselekvését Lónyay magatartásában is felfedezhetjük. 1878 végén úgy döntött, hogy pártonkívüli társaival együtt megszavazza a kormány számára a következő évi költségvetés hiányában szükséges pénzügyi felhatalmazást, ám felszólalásában sietett hangsúlyozni, hogy ezt csakis az ország stabilitása érdekében és nem a Tisza-kormány iránti bizalom miatt teszi.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Gaal J. G. 1940, 90–91.

¹⁷⁹ *Képviselőházi napló 1878/81.* 37. ülés (1878. dec. 17.). II. köt. 140–141; Matlekovits 1894, II. köt. 186–189.

1879. január végén az új pénzügyminiszter, Szapáry Gyula ugyancsak felhatalmazást kért az országgyűléstől arra, hogy a kormányzati többletkiadások fedezése érdekében jelentős összegű kölcsönt vehessen fel. Az ügyben Lónyay két alkalommal is megszólalt. 16 társával együtt határozati indítványt nyújtott be, melyben arra kérték a képviselőházat, hogy halassa el a törvényjavaslat tárgyalását addig, amíg a kormány nem készít hosszú távú stratégiát a pénzügyi helyzet rendezésére és nem ad erről kellő tájékoztatást.¹⁸⁰ Magát a javaslatot egyébként Lónyay törvényellenesnek tartotta, mert olyan költségvetési tételekről kívánt rendelkezni, amelyeket a delegációk még nem is hagytak jóvá. A felhatalmazás megadása így törvénytelenül nagy jogkört biztosítana a kormánynak, amely ráadásul határozott pénzügyi tervekkel sem rendelkezik. Az ország vagyoni helyzete süllyed, az apátia lassan mindenkin eluralkodik – mondta ki ítéletét a politikus. Tisza azonnal reagált, de az érdemi választ egy ellentámadással kerülte ki: a pénzügyi süllyedés már korábban kezdődött el, voltaképpen annak magja már Lónyay működése alatt csírázni kezdett.¹⁸¹

Természetesen Lónyay nem hagyta szó nélkül ezt a megjegyzést. Két nappal később elmondott beszédében tulajdonképpen nem tagadta, hogy a bajok minisztersége idejére vezethetők vissza, azt azonban határozottan visszautasította, hogy azokat ő okozta volna. Annak ellenére, hogy felszólalásában ismét védelmébe vette a Deák-párti kormányokat, saját tevékenysége igazolására kénytelen volt felhozni, hogy minden figyelmeztetése ellenére minisztertársai az 1870-es költségvetés előkészítése során túlzott követelésekkel léptek fel. Másokkal szemben a nagy állami

¹⁸⁰ A tisztánlátást némileg megnehezíti, hogy a határozati javaslat benyújtói között – Adalbert Toth munkáját alapul véve – nem csak pártonkívülieket (pl. Bánffy, Wenckheim Frigyes, Gaal, Hoffmann, Bittó), hanem egyesült ellenzékieket (pl. Ugron Ákos, Mihályi Péter) is találunk.

¹⁸¹ *Képviselőházi napló 1878/81.* 57. ülés (1879. febr. 5.). II. köt. 344–352. Az ügy pénzügyi háttéréről lásd Matlekovits 1894, II. köt. 221–226.

kiadásokat felemésztő vasúti kamatbiztosítási rendszert sem támogatta.¹⁸²

A még ugyanazon a napon megtartott név szerinti szavazás kis híján a kormány bukásához vezetett: 89 távolmaradó képviselő mellett 185 honatya támogatta, 171 viszont ellenezte a kormány javaslatát. Tisza lényegében 14 fős többségét csak az ügyben szavazó horvát képviselőknek és az ellenzék „ügyetlenkedésének” köszönhette.

Lónyay a történekről tudósította testvérét is. Számítása szerint 8 kormánypárti képviselő átszavazása előidézte volna Tisza bukását: „[...] én legalább ennyi képviselőt ismerek, ki irányomban jóindulattal viseltetik, a vacsorapárt tagja volt, s csak lelkiismeret furdalása közt szavazta meg a kormánynak ezen hallatlan bizalmat feltételező kölcsönt.” A gond csak az volt, hogy senki nem ösztönözte őket a kormány leszavazására, mert az ellenzék is kb. 35 fős kormánypárti többséggel számolt. „Leginkább a régi Deák-párt elégedetlen tagjai közül, kik ha tudják, hogy szavazatuk által megdől a kormány, vesznek maguknak bátorságot a meggyőződésük szerint cselekedni. De azért nem lehet arra számolni, hogy a kormány egyhamar kisebbségbe jó: Tisza jó kortes, jó taktikus, nyert egy kis időt s így most még elhárítja fejeéről a veszedelmet, de meglásd egy incidentális [mellékes] kérdés miatt fog megbukni váratlanul, ha a hármas ellenzék ügyesen fog manőverezni, megbukhat egy tisztán magyar kérdésben, hol a horvátoknak nincsen szavazatuk” – latolgatta a jövőt Lónyay.¹⁸³

Ezekben a hónapokban aktívan bekapcsolódott az ellenzéki egyeztetésekbe, a háttérben tárgyalt Sennyeyvel, Bittóval, Apponyival, sőt a korábbi ellenféllel, Széll Kálmánnal is. A megbeszélések során már a jövőről is szó esett. Az új kormány összetételének tervezésekor a pénzügyminiszteri poszton Lónyay neve is komo-

¹⁸² *Képviselőházi napló 1878/81.* 59. ülés (1879. febr. 7.). II. köt. 396–402.

¹⁸³ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1879. febr. 11. MOL P 470. 2. cs.

lyan felmerült: „[...] egyébiránt én nem is vágyódom e helyre, legszívesebben vállalnám a kereskedési tárcát, azaz a nemzetgazdasági minisztériumot, megmutatnám, mit lehetne ebből csinálni, de azért is legjobb tárca, mert ez nem jár felelősséggel, csak is jót és hasznost lehet csinálni ott. Én részemről nem vágyódnék ismét belépni, de tenném azt családunk érdekében [...] Én egyébiránt mégis a mondandó vagyok, hogy nem Sennyey, de Mailáth jó. Az irány most határozottan konzervatív a világon s már is kifejezést talált Ausztriában. Mailáth még nincs elhasználva, Sennyeyre a felség nagy súlyt nem fektet, de Széllre se lesz nagy kedve.”¹⁸⁴ E levél néhány sora ismét rávilágít Lónyaynak a politikához (és a politikai hatalomhoz) való ellentmondásos viszonyára. Egyrészt kijelentette, hogy nem célja a kormánytagság megszerzése, talán csak családja boldogulása miatt lépne be a kabinetbe. Másrészt viszont eljátszott azzal a gondolattal, hogy egy „népszerű” tárca élére képzele magát. Választása pedig azért esik az ebben a formában nem is létező nemzetgazdasági posztra, mert ez a tisztség – szemben például a pénzügyminiszterivel – megkímélné őt az örökös politikai és személyes támadásoktól. A kudarcotól való félelem láthatóan egy ponton túl még ekkor is bénítólag hatott Lónyay politikusi cselekvésére.

Az idézett sorok másik fontos mondanivalója pedig az, hogy Lónyay, látva az osztrák liberálisok fokozatos kiszorulását a hatalomból (de gondolhatott akár Disraeli konzervatív kormányára is Angliában), úgy vélte, hogy Magyarország sem lesz képes kivonni magát e koráramlatból.¹⁸⁵ Egy másik levelében azonban azt is hozzáteszi ehhez, hogy hazánkban jelentős konzervatív párt nem alakulhat ki, mert az emberek fülében e szó még sokáig ne-

¹⁸⁴ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1879. júl. 10. MOL P 470. 2. cs. Mailáth György 1867-től 1883-ban bekövetkezett haláláig kúriai osztályelnök és a főrendi ház elnöke volt.

¹⁸⁵ Az osztrák belpolitikai fejleményekről lásd Zachar 1981, 257–271; Somogyi 1978, 27–31.

gátívan fog csengeni. A maga részéről a konzervatív beállítottságú politikusok, köztük is elsősorban Mailáth György szerepének felértékelődését jósolta. Mailáth személye iránt érzett rokonszenve azonban nem jelenti azt, hogy élete végén azonosult volna a konzervatív nézetekkel. A liberális alapértékek mellett haláláig kitarított: „Tisza theoriája mindent az államtól várni. Az állam szegény, eladósodott, tehát nem tehet semmit. Az államnak és törvényhozásnak mi a feladata? Akadályokat elhárítani, kedvezményeket és védelmet adni, csak is azt cselekedni, mit a magán-tevékenység teljesíteni nem képes” – írta naplójába.¹⁸⁶

1879 nyarának végére ismét elérhető közelségbe került az ellenzéki erők eltökélt céljának megvalósulása, Tisza Kálmán megbuktatása. Ausztriában a választások nyomán az eddig kormányzó liberális Alkotmánypárt kisebbségbe került, és Eduard Taaffe alakított „pártok felett álló” kormányt. Emellett Andrássy Gyula közös külügyminiszter távozásáról is egyre megbízhatóbb hírek érkeztek (formálisan csak október elején köszönt le). Mindezek az ellenzékben felkeltették a reményt, hogy Tisza távozni fog. Lónyay is úgy vélekedett, hogy Andrássy bukása Tiszát is magával ránthatja, a miniszterelnöki széket pedig Mailáth foglalhatja el.¹⁸⁷ Az Egyesült Ellenzékhez közel álló *Pesti Napló* egyenesen a régi Deák-párt felélesztésére és a kormánypárt felbomlasztására szólított fel: „Ütött az óra. Az egész országban minden Deák-párti és minden tisztességes ember, ki a közjogi alapot elfogadta, de a Tisza-regimet megutálta, emelje fel fejét és fogjon kezét. [...] Andrássy szolgáltatja ki a Deák-pártot Tisza Kálmánnak, Tisza Kálmán fojtotta bele a szabadelvű pártba, melyben ő és barátai megvetették méltatlan uralmukat Magyarország felett. S a kető együtt rontotta meg a dualizmust – egyik a keleti politikával, másik a kiegyezéssel, a nemzet és a Deák-párti hagyomány elle-

¹⁸⁶ Lónyay-napló, 1882. nov. 23. MTAK Kt. Ms. 5306/8.

¹⁸⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1879. aug. 15. MOL P 470. 2. cs.

nére. Ezért hagyták oda egymás után a legkitűnőbb Deák-pártiak Tiszát és Andrássyt. A Deák-párt tehát nem vall szolidaritást sem Andrássyval, sem Tiszával s őket pártvezérekül el nem fogadhatja. Hanem bukásuk felszabadítja a Deák-pártot minden kötelezettség alól, mellyel egyesek barátaiknak a kormányon tartozni véltek, s jelt ad a feltámadásra.”¹⁸⁸

Lónyay maga is érdeklődéssel figyelte a politikai fejleményeket, ám Kaas Ivorhoz írott leveléből – jól ismert óvatosságán kívül – politikai realitásérzéke is kiolvasható. Lónyay nem került olyan mértékben az ellenzéki oldalon tapasztalható Tisza-fóbia hatása alá, hogy ne ismerte volna el a miniszterelnök politikusi képességeit: „Rosszkor mentem el Pestről, mert nagyon érdekes dolgokat hallottam volna a mostani crisisről, noha másrészt jobb nekem ilyenkor távol maradni, hogy kikerüljem azon intriquákat mintha engem bármily személyes érdek vagy ambíció vezetne. [...] Meglátjuk nem sokára, miképp fejlődnek az ügyek. Tiszát nem fogják fenn mindjárt elejteni, hisz hol kapnak aulicusabb [udvarhűbb] eszközt, de legjobb lenne, ha alulról bukna, noha a tapasztalás azt mutatta, hogy ha neki időt adnak, ügyes taktikával, furfangossággal és nem egészen szép és dicséretes eszközök segítségével a félholtból is megelevenedik.”¹⁸⁹ Továbbá sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy az ellenzék még mindig nem eléggé egységes ahhoz, hogy Tiszát megbuktassa. Mindenesetre arra kérte Kaast, hogy távollétében rendszeresen lássa el őt bizalmas információkkal.

Fontos megemlíteni, hogy Lónyay vélhetően nem értett egyet a *Pesti Napló* Andrássyra vonatkozó értékelésével. Ő maga – ha nem is támogatta a külügyminiszter politikáját – nem vett részt semmiféle Andrássy elleni akcióban. Híve, Ábrányi Kornél – Kákay

¹⁸⁸ *Pesti Napló*, 1879. aug. 17., reggeli kiadás (198. sz.).

¹⁸⁹ Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1879. aug. 15., Farkadin (Hunyad vm.). MOL P 336. 9. t. 3. d.

Aranyos II. álnéven – például Andrássyról készített gúnyrajzot 1878 őszén, amelyhez Lónyaytól is kért adatokat, ám ő határozottan visszautasította a közreműködést.¹⁹⁰ Elsősorban minden bizonnyal Andrássyhoz fűződő barátsága tartotta vissza ettől. Másrészt pedig feltevésünk szerint az is közrejátszhatott elutasító döntésében, hogy saját példája nyomán pontosan tisztában volt egy ilyen maró és sokszor igazságtalan kritika minden lehetséges következményével. Személyes tapasztalatai eleve bizalmatlanná tették ezen írói műfajjal szemben.

Szeptemberben arról értesítette testvérét, hogy szeretné magát beválasztatni a magyar delegáció tagjai közé. Úgy vélte, hogy az adott politikai helyzetben a delegációs tárgyalások is nagyobb szerepet fognak kapni, hisz lényegében ez lesz az a fórum, ahol Tisza először kénytelen szembesülni az új osztrák miniszterelnök (Taaffe) és az új külügyminiszter (Haymerle) személyével és elképzeléseivel. Levele egyben politikai ambícióinak halvány feléledéséről is árulkodik: „Szándékom magam a Delegatiókba beválasztatni, hogy a régi szálakat, ha a szerencse úgy akarja, megkeressem s megköthessem. Mindig kell egy kis ajtót nyitva hagyni a szerencsének.”¹⁹¹ Ugyancsak ekkor közölte testvérével, hogy ismét könyvrívaon gondolkodik. Lónyay mondataiból ezúttal sem csupán egy szikár nemzetgazdasági szakmunka körvonalai rajzolódtak ki. A tervek szintjén megrekedt munka „hazánk jelen állapotáról” szólt volna.

A politikai szerencse sem Lónyayra, sem a kiegyezés talaján álló ellenzékre nem mosolygott rá: Tisza még bő egy évtizedig a helyén maradt. Lónyayt családjának anyagi ügyei, majd pedig saját betegségei elvonták a politikai küzdőtérrel. 1879–1880 folyamán még többször szót emelt a szegedi árvízkárosultak érdekében, va-

¹⁹⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1878. nov. 29. MOL P 470. 2. cs.

¹⁹¹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1879. szept. 22. MOL P 470. 2. cs. Lónyay azonban nem lett tagja az 1879 decemberében megválasztott delegációnak.

lamint sürgette a Tisza-szabályozási munkálatok felgyorsítását és azok fokozottabb állami támogatását. Felszólalásait ezúttal már nem politikai megfontolások, hanem saját személyes érdekei motiválták: az árvíz következtében 11-12 ezer holdnyi birtoka került víz alá.¹⁹²

Életének utolsó öt évében született leveleiben csak elvétve jelent meg a politika, országgyűlési megszólalásai is egyre ritkábbak és rövidebbek lettek. 1880 közepén aztán végképp elhallgatott és nem indult az 1881. évi választásokon sem. Ezt követően már csak a főrendiház fontosabb üléseire járt el. Igennel szavazott például 1883 folyamán a keresztények és zsidók közti polgári házasságról szóló törvényjavaslatra, ám a főrendiház többségének ellenállása miatt a törvény elfogadása végül meghiúsult.

1884-ben viszont egy pillanatra ismét felülkerekedett benne a visszatérés vágya. Még egyszer utoljára érezni akarta a képviselőház sajátos légkörét, a családi gondok helyett szívesebben foglalkozott volna az ország sorsával. Beteljesületlen vágya megvalósításáról ábrándozott: hosszú politikai pályájának méltó befejezést kívánt. „Te most ott vagy Beregben s így ismered a hangulatot. Kérlek értesíts, megválasztaná-e baj és küzdelem nélkül tisztességes módon képviselőnek? Ha bérleteim sikerülnek, ha kimászok minden bajból, szeretném közpályám avval berekeszteni, amivel kezdettem, de erre akkor szánám el magam, ha akadnának, kik erre felkérnének. Ne közöld ezen eszmét senkivel, míg meg nem beszéljük a dolgot együtt” – írta testvérének.¹⁹³ Bő egy hét elteltével azonban lemondott szándékáról. Feltehetően testvére kiábrándító válasza ráébreszthette arra, hogy szülőföldje biztos támogatására már nem számíthat.

¹⁹² „Ez végzetes csapás reám nézve” – összegezte az árvíz okozta anyagi károk hatását Lónyay (Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1879. jún. 11. MOL P 470. 2. cs.).

¹⁹³ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1884. febr. 20. MOL P 470. 2. cs.

Háromnegyed évvel később bekövetkező haláláig megkeseredve tovább folytatta egyre kilátástalanabb harcát családja (anyagi és érzelmi) megmentése érdekében.

Meggyőződésünk, hogy Lónyay politikai pályája az 1880-as évek közepén akkor is befejeződött volna, ha életének a hirtelen jött halál nem vet véget. Egyrészt mert megváltozott az őt körülvevő politika világa. A kiegyezést megteremtő politikusi nemzedék által vallott liberális elvek sok tekintetben megkoptak, a reformelképzelések háttérbe szorultak vagy végleg lekerültek a politika napirendjéről.¹⁹⁴ A liberalizmus európai méreteiben is válságát élte, mert nem rendelkezett hatékony válaszokkal az újonnan jelentkező kihívásokra (például a szociális problémákra). A társadalom bajaira egyre inkább a konkurens világnézetek kínáltak vonzónak tűnő megoldási javaslatokat. Ez az a folyamat, amelyet 1879-ben Lónyay a világban zajló konzervatív fordulatként érzékelt (például gazdasági téren a szabadkereskedést a protekcionizmus váltotta fel, az állami beavatkozás mértéke látványosan megnőtt stb.).

Másrészt Tisza Kálmán ekkor már szilárdan tartotta kezében a hatalmat, a Szabadelvű Párt uralta politikai mezőben a pártokon kívüli eredményes és hosszabb távú politizálás szinte lehetetlenné vált.

Végül fokozatosan eltűntek mellőle küzdőtársai is. Nemzedékéből ekkorra sokan meghaltak vagy visszavonultak az aktív politizálástól, hogy a hivatásos pártpolitikusoknak adják át a helyet. Maga Lónyay is egyre inkább kívülről figyelte a képviselőház megváltozott világát. A nyílt pártvezéri szereppel sohasem tudott megbarátkozni (sem 1874-ben, sem 1878-ban), sőt élete utolsó tíz évében többször bírálta a merev pártalapú politizálást és igyekezett kitérni annak kötöttségei elől (végső soron ezzel magyarázhatjuk illuzórikus elképzeléseit egy széles nemzeti egységen nyugvó párt megteremtéséről is).

¹⁹⁴ Az 1880-as évek magyar politikai gondolkodásának főbb jellegzetességeiről részletesebben lásd Cieger 2001, különösen 111–116.

Szűkebb környezete is egyre inkább eltávolodott tőle. Rokonaival és tisztelőivel – rendszerint anyagi okok miatt – lassanként megromlott a viszonya. Béla fiának és János testvérének a tartózkodásai ellentéteket szültek az eddig összetartó családon belül. Két régi híve, Kaas Ivor és Máriássy Béla pedig ugyancsak pénzügyi problémáik miatt kerültek a vele való találkozást.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Konfliktusairól például a következő levelekben számolt be testvérének: Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1881. nov. 5., 1882. febr. 24., 1884. júl. 10. MOL P 470. 2. cs.

MELLÉKSZEREPEKBEN

Lónyay Menyhért egész életében a politikát tekintette hivatásának. A sok keserű tapasztalás ellenére is a politikusi szerepben érezte jól magát, a politika világától csak kényszerűségből vált meg és mindig igyekezett visszatérni oda. A gazdasági, a tudományos és az egyházi élet területén betöltött tisztségeiben is politikusként gondolkodott és cselekedett, ezért e funkciók – jelentőségük ellenére – az egész életút tükrében mellékszerepeknek tekinthetők. Nem tartjuk véletlennek, hogy e mellékszerepek mindig akkor váltak Lónyay számára elsődleges fontosságúvá, amikor a közvetlen vagy a sikeres politikai cselekvésben akadályozva volt: a neoabszolutizmus idején, illetve az 1870-es évek közepétől a haláláig terjedő időszakban. Az 1850–1860-as évek fordulóján előbb az Első Magyar Általános Biztosító Társaság megszervezése, majd a protestáns pátens elleni harc, végül a Magyar Földhitelintézet megalapítása, miniszterelnöki bukása után pedig az MTA elnöki és a dunamelléki református egyház világi főgondnoki tisztsége kínált alkalmat számára a közéleti szereplésre – és a politikusi tevékenység folytatására is. Sokrétű társadalmi elfoglaltságai közül a legtöbb adat akadémiai és egyházi tevékenységéről maradt fenn.

Az MTA élén

Lónyay Menyhértet az Akadémia 1871 májusában választotta elnökévé. Az előző elnökhöz, Eötvös Józsefhez hasonlóan személyével ismét egy kormányzati tisztséget betöltő politikus került a tudós testület élére. Lónyay 1860 óta volt akadémikus, 1866-tól pe-

dig az Akadémia alelnöki tisztségét is ellátta, így elnökké választása nem okozhatott különösebb meglepetést (korábban Eötvös is az alelnöki pozícióból lépett előrébb Dessewffy Emil akadémiai elnök halálakor). Első elnöki beszédében megválasztásának indokát maga is így magyarázta: „úgy hiszem ily esetben [Eötvös váratlan halálakor] kötelessége a lobogót megragadni a hozzá közel állónak, hordozni és védeni mindaddig, míg azt, mit a véletlen gondjaira bízott, egy méltóbbnak, képesebbnek, erősebbnek, a kötelesség teljesítésének nyugodt öntudatával, át nem adhatja.”¹

Lónyay az Eötvös által kialakított szerepfelfogásnak nyilvánvalóan nem tudott megfelelni. Elhunyt elődje nagy ívű akadémiai beszédeiben 1867-től kezdődően a liberális tudománypolitika civilizatorikus programját hirdette meg, és ennek keretében új irányt igyekezett szabni a tudós testület munkájának. Ezzel szemben Lónyay megválasztásakor éppen a közös pénzügyminisztérium irányításával volt elfoglalva Bécsben, majd miniszterelnöki teendői kötötték le. Az Akadémia tényleges irányítása ezalatt Csengery Antal alelnökre hárult. Ráadásul Lónyay nem volt a szakak és a teóriák embere. Gyanítható ezért, hogy megválasztásától gyakorlati eredményt remélt a tagság: az Akadémia pénzügyi helyzetének rendbetételét.

Maga Lónyay is tisztában lehetett e ki nem mondott elvárással, mert az Akadémia éves ünnepi közgyűléseire készített beszédei rendre az intézmény költségvetési állapota körül forogtak. Utolsó elnöki beszédében, 1884-ben büszkén jelentette, hogy a jözan takarékoskodás és a pénzügyi gazdálkodás átláthatóvá tétele eredményeként az Akadémia minden tartozását törlesztette és tiszta vagyona eléri a 2 millió forintot (a pénzt az általa vezetett Magyar Földhitelintézet kezelte).² Lónyay szűkszavúságának másik oka, hogy nem szeretett beszédeket tartani. Retorikai képességeit a több

¹ Elnöki megnyitóbeszéd, 1871. máj. 20. *MTA évkönyvei*, 1876. XIII. köt. 7. d. 4.

² Elnöki megnyitóbeszéd, 1884. jún. 8. *MTA évkönyvei*, 1889. XVII. köt. 2. d.

évtizedes politikusi rutin ellenére is hiányosnak érezte. E probléma egész pályáján végigkísérte: „Folyó hó 20-án lesz az Akadémia ez évi ünnepélyes közgyűlése, megint egy rövid alkalmi beszédet kell elmondanom – mihez nem tudok, melynek megírása mindig fejtörést okozott nekem – minden alkalmi beszédnek frázisok és nem tárgy képezi alapját – mi természetemmel nem egyezik – és mégis az Akadémiában, annak elnöki székéről hány ily beszédet kelle összeállítanom, nem számítva az emlékbeszédeket. Most rövid lehetek, két hosszú beszéd úgyis be fogja tölteni a szűkre szabott időt.”³ Fontosabb beszédei előtt munkatársai, barátai segítségét kérte: Trefort Ágoston Eötvös-emlékbeszédéhez írt bő vázlatot (1872), Arany Jánossal a magyar nemzeti irodalom újjászületésének századik évfordulójára készített beszédét nézette át (1872), Kaas Ivorral pedig Deák-emlékbeszédét stilizáltatta (1877).

Elnöki tevékenységéhez a költségvetés rendezésén túl még két jelentősebb lépés kapcsolható: 1872-ben javaslatára megalakult az Akadémián belül a Nemzetgazdasági Bizottság, melynek haláláig elnöke is lett, 1874-ben pedig *Nemzetgazdasági Szemle* néven szakfolyóiratot is indított a testület. Lónyay indítványának aktuális üzenete a pénzügyi válság éveiben nyilvánvaló volt: „Szükség, hogy az államtudományok s különösen a nemzetgazdasági ismeretek terjesztését mozdítsuk elő, mert a történet tanúsága szerint a mi korszakunkban alig van tudomány, melynek fejlődése és általános elterjedése üdvös hatását jobban bizonyítja. Ellenben a legutóbbi évek története tanúsítja, hogy a közgazdasági elvek kellő fel nem ismerése nagyrészt okozá azon bajokat, melyek államéletünk jelenben legégetőbbjét képezik, s az elkövetett hibák gyors orvoslása egyedül ezen igazságok következetes és célszerű viszonyainkhoz mért alkalmazásából remélhető.”⁴

³ Lónyay Menyhért feljegyzése, 1883. máj. 9. MTAK Kt. Ms. 5307/30.

⁴ Elnöki megnyitóbeszéd, 1874. máj. 31. *MTA évkönyvei*, 1876. XIV. köt. 3. d. 8.

Lónyay másik kezdeményezése az volt, hogy az Akadémia közadakozásból vásárolja meg Tasner Gézától Széchenyi István irathagyatékát, közöttük kéziratok naplóit. Lónyay részletesen kimunkált elgondolását az Akadémia alapításának ötvenedik évfordulóján tette közzé, és összekapcsolta saját munkájának megjelentetésével, amelyben a naplóból kiválasztott és magyarra fordított hosszabb idézetek segítségével mutatta be Széchenyi pályáját. A könyvet, amelyben Lónyay több helyütt Széchenyihez fűződő tanítványi, munkatársi viszonyáról is szól, ingyen megküldték az ország összes kaszinójának, egyletének egy adakozási felhívást mellékelve.⁵ Hiába remélte azonban Lónyay, hogy a szükséges 20 ezer forint rövid időn belül össze fog gyűlni, egy évvel később az összegnek alig több mint a fele állt még csak rendelkezésre. A lehetséges okokról Tasnernek így írt: „Általában mondhatni, hogy ezen gyűjtés kedvezőtlen körülmények közt indult meg és folyik még ma is. Elmúlt év június havában a budai zivatar, jelenben az árvíz és a Deák-emlékszoborra való gyűjtések annyira elfoglalták az embereket, hogy megfeledkeztek a gróf Széchenyi emléke iránti kegyeletről; de általában a nyomor az országban oly nagy, hogy utángyűjtések által még nagyobb összeget összehozni alig lesz lehetséges.”⁶ Csalódottságát nem rejtette véka alá az Akadémia közgyűlésén tartott beszédében sem. Külön nehezményezte, hogy a befolyt pénz mindössze néhány személytől származott, holott Lónyay eredeti szándéka az volt, hogy a kéziratok

⁵ Elnöki megnyitóbeszéd, 1875. máj. 30. *MTA évkönyvei*, 1876. XIV. köt. 6. d.; lásd továbbá Lónyay Menyhért Tasner Gézához, 1875. ápr. 8. MTAK Kt. Ms. 4227/33. Széchenyi iratait titkárára, Tasner Antalra hagyta, akitől 1861-ben bekövetkezett halálakor fia, Géza örökölte az iratok fölötti rendelkezési jogot. Lónyay szóban forgó munkája: *Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai* (1875). Lónyay élete végéig tervezte, hogy elemző tanulmányt ír Széchenyi munkásságáról. Hagyatékában 1885-ben még megtalálható volt az első 10-11 kéziratoldalnya elkészült szöveg e dolgozatból. Erről lásd Vikár 1885.

⁶ Lónyay Menyhért Tasner Gézához, 1876. márc. 23. MTAK Kt. Ms. 4227/42.

árát kis összegekből sokan adják össze, így fejezve ki a nemzeti összefogást és az utókor háláját. A kudarc okaként a nyilvánosság előtt azonban már a keleti népekre jellemző apátiát említette.⁷ A Széchenyi-iratok átadására végül 1877-ben került sor.

Ismereteink szerint Lónyay az 1870–1880-as évek tudományos vitáiban (például a magyarok eredetéről) az Akadémia elnökeként nem nyilvánított véleményt. Az általa kitűzött nemzetgazdasági tárgyú pályázatok a politikai élet fontos vitakérdéseivel kapcsolódtak: az Akadémia 1873-ban a hazai jegybankügy rendezése, illetve a vicinális vasutak finanszírozása, 1877-ben pedig a vasutak államosításának közgazdasági megítélése témájában várta pályamunkák beérkezését.⁸ A Nemzetgazdasági Bizottság elnökeként felkarolta továbbá a telepítések ügyét. A munkaerő szervezett áttelepítése az országon belül, illetve a külföldről való betelepítés gondolata (például a moldvai csángók ügye vagy a holland parasztek beköltöztetése) az 1870-es évek második felétől kezdve foglalkoztatta a nemzet erejeként jellemzett magyar földbirtokos réteg romlásáért aggódó elitet. A *Nemzetgazdasági Szemle* már 1877. évfolyamában több e témával foglalkozó írást megjelentetett, a Lónyay által vezetett bizottság pedig 1879 januárjában rendezett vitát Galgóczy Károly „A telepítések mai fontossága s vizsgálódás sikerülések feltételei körül” című előadásáról. Az ülésen Lónyay elnökölt és röviden fel is szólalt.⁹

Mint már könyvünk korábbi fejezeteiben több helyütt utaltunk rá, Lónyay, ha politikai érdekei úgy kívánták és megfelelőbb

⁷ Elnöki megnyitóbeszéd, 1876. jún. 11. *MTA évkönyvei*, 1879. XV. köt. Az iratok sorsáról lásd Boros 1967.

⁸ Lónyay Menyhért Horváth Mihályhoz, a II. osztály elnökéhez, 1873. máj. 16. MTAK Kt. RAL 1297/1873; Lónyay Menyhért és Csengery Antal jelentése a Dóralapítvány pályázatairól, 1878. jún. 4. MTAK Kt. RAL 1219/1878.

⁹ A kérdés lényegében az 1880-as évek politikai diskurzusának egyik állandó témájává vált (nem kis részben az újkonzervatív és agrárius körök nyomására). Törvényi szabályozására azonban a korszakban mindössze egy alkalommal, az 1894. V. tc-ben került sor. Ehhez lásd Galgóczy 1880.

megnyilvánulási formát nem talált, akkor a tudomány fórumait is felhasználta arra, hogy beleszóljon a politika napi csatározásaiba. Az Akadémia egyik alapítójáról, gróf Andrássy Györgyről 1873-ban tartott megemlékező beszédében például saját korának közéletét bírálta, amely a nemzeti összefogás helyett a pártviszályok szításában jeleskedik.¹⁰ Megelégedéssel vette tudomásul, hogy sokan megértették mondanivalója aktualitását: „Ismeretlenektől kaptam leveleket az akadémiai beszéd folytán, úgy látszik, nem csak Önnek nyerte meg figyelmét” – írta Kaasnak.¹¹ 1877 januárjában pedig Deák Ferenc halálának egyéves évfordulója alkalmából tartott akadémiai beszédében üzent a gazdasági kiegyezés megújításán fáradozó Tisza-kormányzatnak és intette azt az 1867-es vívmányok megtartására.

Gyakran öltöztette aktuálpolitikai gondolatait tudományos köntösbe: az őt ért támadásokra válaszul könyveiben (1873, 1875) és a *Nemzsgazdasági Szemlébe* írt tanulmányaiban (1874, 1878) vette védelmébe saját korábbi pénzügyminiszteri, majd miniszterelnöki tevékenységét és bírálta az 1872 után hivatalba lépett kormányok hibás döntéseit, hozzá nem értését.

Bár források nem állnak rendelkezésre, de valószínűsíthető, hogy ez a kritikai magatartás, a szabadelvű párti kormányzat folytonos bírálata az elnöki székéből, illetve a parlament padsoraiból, valamint a fiumei hajógyár ügyében ellene indított zárszámadási vizsgálat (1876. május – 1877. március) vezetett oda, hogy 1877. májusában a korábbi közel egyhangú szavazásokkal ellentétben csupán 29:13 arányban erősítették meg elnöki pozíciójában.¹²

Nem zárható ki azonban az sem, hogy Haynald Lajos kalocsai érsek jelölése már az 1880-as évekre markánsná váló katoli-

¹⁰ Elnöki megnyitóbeszéd, 1873. máj. 23. *MTA évkönyvei*, 1876. XIV. köt. 2. d.

¹¹ Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz, 1873. jún. 7. MOL P 336. 3. d.

¹² A szavazatok megoszlása: Lónyay: 29 szavazat, Haynald: 10, Csengery: 2, Lukács Móric: 1. Lásd Egyes ülés, 1877. máj. 24. *MTA Értesítője*, 1877. Bp., 1878. 143.

kus-protestáns ellentétet előlegezte meg a tudós testületben. Erre utalhat az is, hogy néhány nappal a tisztújítás lezajlása után Szász Károly akadémikus (későbbi református püspök) cikket jelentetett meg az *Ellenőr* hasábjain, amelyben igyekezett adatokkal cáfolni azt a közkeletű vélekedést, miszerint „az akadémiába bejuthatásnak legbiztosabb módja kálvinistának lenni”. El kellett azonban ismernie azt a tényt, hogy az Akadémia elnöke, alelnöke és főtítkára (Lónyay, Csengery, Arany) egyaránt református vallású.¹³

Lónyay jegyzeteiből felsejlik egy konfliktus az 1883. májusi akadémiai elnökválasztás kapcsán is, bár ezúttal a belső ellentétek nem kerültek nyilvánosságra: „Rövid lehetek, azon történések után, melyek az elnökválasztás iránt az utóbbi időkben felmerültek – de melyek lecsillapítottnak látszanak – a félreértések elenyésztek. Tehát még 3 évre megválasztanak, ez lesz az utolsó választás, melynek magamat alávetem. A kedvezőtlen sors megviselte tekintélyemet, a múltakat az emberek feledék, csak lenne ki helyemet betölthetné, ma visszavonulnék ezen az országban leginkább megtisztelő állástól.

Képezni s nevelni kell az utódot – gr. Széchenyi Bélára gondolok. Fogok vele szólni legközelebb. [...] Jobb nekem lassan-lassan visszavonulnom minden nyilvános élettől – rendezem ügyeim –, s míg élek Isten segédelmével, az irodalmi tudományos munkáságnak fogom időm szentelni.”¹⁴

Ugyan 36-ból 34 szavazatot sikerült megszereznie az elnökválasztáson, de ez már nem töltötte el különösebb örömmel. Az Akadémia közgyűlésén elmondott ünnepi beszéde inkább tekinthető búcsúnak: „Ma az előrehaladott életkorban, nyugalomra vá-

¹³ *Ellenőr*, 1877. máj. 29. (175. sz.). A felekezeti ellentétről lásd Pach (főszerk.) 1975, 152–153 (a fejezet szerzője Vörös Antal).

¹⁴ Lónyay Menyhért feljegyzése, 1883. máj. 9. MTAK Kt. Ms. 5307/30. Gróf Széchenyi Béla 1880-ban az MTA tiszteleti, 1883-ban igazgatósági tagja lett. 1888-ban, Trefort Ágoston halála után felkérték az elnöki tisztség elvállalására, de ő kitért a lehetőség elől.

gyódom, várva várom azt az időt, midőn e kitűnő helyet a tehetség szerinti kötelesség teljesítésének tudatával annak adhassam át, ki a nagy és dicső elődök méltó utódja leend, s ámbár jelenleg újra három évre választattam, tisztemet bármikor az Akadémia rendelkezésére bocsátom. A küzdelmes napokra következett nyugodt korszakban nem újat teremteni, irányt szabni volt feladatom, hanem csendes munkálkodásban az Akadémia érdekeit előmozdítani, gyarapodásán fáradozni tartottam kötelességemnek. [...] Negyven éve küzdök a közpályán. Mint húsz éves ifjú léptem arra, dicső és szomorú napokat éltem át, csalódás és remény, öröm és bú váltakoztak szívemben. Sok küzdelemben vettem részt és nem sebek nélkül. De ezek sajnó fájdalmát enyhíté az a tudat, hogy fáradozásaimnak voltak sikerei hazám javára, melyhez *mindig* hű maradtam.”¹⁵

A dunamelléki egyházkerület világi főgondnokaként

1871. június 4-én, az MTA elnökévé választása után három héttel került sor Lónyay ünnepélyes beiktatására a református egyház dunamelléki egyházkerületének világi főgondnoki tisztségébe, ami gróf Ráday Gedeon lemondása után ürtült meg.¹⁶ A főgondnoki választás még az előző év őszén lezajlott, melyen Lónyay a leadott szavazatok háromnegyedét szerezte meg. A református hívek számát tekintve a második legnépesebb kerület a dunamelléki volt, amely magában foglalta a fővárosban, illetve hozzávetőlegesen a Pest, Fejér, Somogy, Tolna és Baranya vármegyékben működő református gyülekezeteket. A kerület püspöke 1860-tól 1883-ig

¹⁵ Elnöki megnyitóbeszéd, 1883. máj. 20. *MTA évkönyvei*, 1889. XVII. köt. 1. d. 5–6.

¹⁶ Sem naplója, sem levelezése nem tartalmaz utalásokat Lónyay megélt hitére, vallásgyakorlására, ebből fakad ezen fejezet egyoldalúsága, intézményközpontú megközelítése.

Török Pál volt. Lónyay új tisztségével párhuzamosan 1877-ig ellátta a békés-bánáti egyházmegye (tiszántúli kerület) segédgondnoki feladatait is, mert az ottani közgyűlés nem fogadta el lemondását és egyhangúlag megerősítette őt 1860 óta betöltött hivatalában.¹⁷

Beiktatása alkalmából tartott ünnepi beszéde az általánosságok szintjén mozgott: a valódi vallásosság terjesztéséről, a lelkeszek képzéséről, a népnevelés fontosságáról, az egyházi vagyongyapításának szükségességéről beszélt, és a pontos pénzkezelésre figyelmeztetett. Végül Török püspök és az egyházkerületi gyűlés segítségét, támogatását kérte munkájához. Korábbi ellenfele, Sárközy Kázmér segédgondnok válaszában Lónyay megválasztásának okairól beszélt: bölcsességén és erkölcsi tekintélyén kívül kiemelte Lónyay integrálól személyiségét: „[...] szükségesnek látta az egyházi közönség oly egyéniséget ültetni az elnöki székbe, akiről méltán felteheti, hogy a szétágazó nézeteket egyesíteni képes, akiről a már előre is kifejezett bizalom kilátást nyújt arra, hogy irányában s hatására a különbségek összesimulni hajlandóbbak lesznek, mint ellenállva küzdeni.”¹⁸ A beszédből az is világosan kiderül, hogy Sárközy szerint a nézetkülönbségek nem egyházi jellegűek, hanem sokkal inkább politikai természetűek. Hogy konkrétan milyen ellentétekre is utalhatott Sárközy, azt Kovács Albert református teológiai tanár, egyházkerületi jegyző visszaemlékezésének egy mondata segíthet megérteni: a kiegyezés táján „gyűlésünk világi tagjai csaknem mind Deák-pártiak voltak, de az egyháziak közül csak én és Török”.¹⁹

¹⁷ A főgondnoki szavazás eredménye: Lónyay: 162 szavazat, Sárközy Kázmér: 34, Jókai: 11, Teleki Sándor: 9, Nyáry: 8, Vizsolyi Gusztáv: 2, további tíz személy kapott egy-egy szavazatot. Lásd *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1870. okt. 30. (43. sz.) 1358–1359 (Pesti levelek a szerkesztő úrhoz); a békés-bánátiak döntéséről: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1871. ápr. 23. (17. sz.) 545.

¹⁸ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1871. jún. 11. (24. sz.) 737–743.

¹⁹ Kovács Albert: *Visszaemlékezéseim*. Ráday Könyvtár Kt. K. 1. 685. 31 (az 1900 körül keletkezett gépirat másolata 1943-ból).

A közgyűlés többsége tehát Lónyayban vélte megtalálni azt a személyt, aki képes lehet ezen belső ellentéteket elsimítani. Lónyay konfliktusos politikusi tevékenységének ismeretében azonban kevéssé tartjuk valószínűnek, hogy képes volt e szerepelvárásnak megfelelni. Az egyházkerületen belüli ellentéteket feltehetően inkább Török Pál püspök háttérlépései (ezekről is szól Kovács visszaemlékezésében), illetve az 1875-ös pártfúzió oldhatta fel. Megítélésünk szerint Lónyay megválasztásában nem a személyiségjegyek játszottak döntő szerepet, hanem a politikus látványosan növekvő befolyása és az attól remélt érdekérvényesítő tevékenység.

Lónyayt lényegében 1875 tavaszáig a politikai csatározások foglalták le, egyházi működésének megélénkülése az 1870–1880-as évek fordulójától figyelhető meg, különösen aktívvá pedig 1881 ősztől vált, amikor végérvényesen távozott a képviselőház tagjainak sorából. A közéleti cselekvésre ekkor a Debrecenben 1881. október 31-én megnyílt református zsinat kínált számára kedvező alkalmat.

A hosszas előkészítés és számos belső ellentét után összehívott zsinat feladata sokrétű volt: mindenekelőtt az addig egymástól elkülönülten, autonóm módon működő öt egyházkerület rendeleteinek, jogszokásainak és együttes érdekeinek az összehangolását, valamint az egységes és hatékony fellépést biztosító közös egyházi szervek (konvent, zsinat) szabályainak megalkotását tűzték ki célul. Ugyancsak nagy jelentőségű volt a református egyház életében az egyházi bíraskodás és a reformátusok által működtetett közoktatási szervezet központi szabályozásának, illetve a szegényebb gyülekezetek, a lelkészözvegyek és -árvák stb. anyagi támogatását szolgáló ún. közalap létrehozásának a terve. Végül soron tehát az egyházalkotmány elfogadása az egységes magyar református egyház országos szintű autonómiájának megteremtését célozta.²⁰

Lónyay nagy energiával vetette bele magát mind az előkészítő munkába, mind pedig a zsinati tanácskozásba, vállalva a sokszor igen éles konfliktusokat is. A zsinattal szembeni legnagyobb ellenállás ugyanis éppen a dunamelléki egyházkerület részéről volt tapasztalható. Török Pál püspök és köre – a tiszáninneri kerülethez hasonlóan – ellenezte a zsinat megtartását. A püspök úgy vélte, hogy elhamarkodott lépés a zsinat megrendezése akkor, amikor az alkotmányozáshoz szükséges, az állam és az egyház, illetve a felekezetek egymáshoz való viszonyát meghatározó világi törvények nem állnak rendelkezésre, különben is a református egyházalkotmány – ha nem is egységes szerkezetben – évszázadok óta létezik és jól működik.²¹ Ugyancsak előkészítetlennek és igazságtalannak nevezte az egyházi közalap tervezetét, és a gyülekezetek rossz anyagi helyzetére hivatkozva csak önkéntes adakozást tartott elképzelhetőnek. Török szerint ezeket a vitás kérdéseket nem a zsinat plénúmán, hanem egy újabb (és szűkebb) konventi ülésen lehetne megtárgyalni.²² Lónyay, Török vezetőtársa az egyházkerület élén, ellenben teljes határozottsággal a zsinat megtartása mellett állt ki. Nem látta értelmét újabb előzetes tanácskozásoknak, hiszen az álláspontok alig közeledtek egymáshoz, ráadásul hosszú ideig éppen saját egyházkerülete halogatta, hogy hivatalosan véleményezze a zsinat elé terjesztendő javaslatokat.

Lónyay álláspontjával sokáig kisebbségben maradt kerületében, ám a zsinat összehívásáról tartott végső konventi szavazásról az azt ellenzők kivonultak: „lojális ellenzék vagyok és nem idézek elő sizmát [szakadást]” – mondta állítólag Török. A dunamelléki püspök később – négy éven át hangoztatott ellenvéleményére hivatkozva – magától a zsinattól is távol maradt, ahol a zsinati sza-

²⁰ A református egyház 1881–1882-es alkotmányozó zsinatának jelentőségéről lásd Zoványi 2004, 299–313; Gergely 2005, 183–186; az egyházalkotmány szövegét lásd Gergely (szerk.) 2005, 690–711.

²¹ Kiss Á. 1904, 261–264.

²² Török Pál Vay Miklóshoz, 1881. okt. 25. Zsinati Levéltár 1. f. 1. d. (a. tétel).

bályok szerint életkorára tekintettel az egyik elnöki tisztséget neki kellett volna betöltenie. „Én nagyon sajnálom, hogy nem jössz a zsinatra és megvallom, hogy – habár ellenkező nézetben vagy – mégis óhajtottam volna, hogy te is ott légy, hisz éppen az elnök kell hogy részrehajlatlan legyen és így a határozatot kimondva nem magad nézetét véded, de a többséget nyilvánítod” – bírálta döntését Lónyay.²³

Lónyay nagy várakozásokkal érkezett Debrecenbe a zsinatra, „mely több mint egy század után jött össze s valójában alkotmányozó leend, s talán évtizedek, sőt század után jövend ismét össze”.²⁴ Bár sosem volt kenyere a traktáció és a kodifikáció, ezúttal mégis nagy kedvvel vett részt az egyházalkotmány elveiről és szövegéről folyó vitában, melyben minden bizonytalanságot eloszlatva jól használhatta a kiegyezés körüli közjogi küzdelmekben megszerzett évtizedes tudását. Egyik levelében ugyan a fárasztó társalgásokra és étkezésekre panaszkodott testvérének, következő tudósítása azonban már arról árulkodik, hogy voltaképpen jól érezte magát központi szerepében: „Alig virrad és felöltöztem, már reggelinél jönnek a tisztelgők és ismerősök, kiknek nyájas pofát kell mutatni és a hosszú üdvözlőkre röviden felelni, azután menni a borzasztó esőbe és sárba, hol a templomba, hol a tanácsterembe. Parádéztunk az első nap, azután következik az ebéd végtelen hosszúságban. Az ünnepélyes ebédeknél a toastok áradata. Egyszer már ebédeltem házigazdánál [Doctor Dánielnél], ki valóban alkalmas szívességgel mellékszobákba húzódott családjával, nő, anyós és két gyermek. Ebéd után 4-kor superintendentiális értekezlet, azután meghívás a színházba. Alig végződik az, háziasszonyom, ki egy derék és kedves nő, elhalmoz vacsorával, ha annak vége, oly fáradt és álmos vagyok, hogy levelekre válaszolni képes

²³ Lónyay Menyhért Török Pálhoz, 1881. okt. 26. Ráday Levéltár C/93. 19. d. (Nr. 2934).

²⁴ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Debrecen, 1881. okt. 30. MOL P 470. 2. cs.

nem vagyok.”²⁵ „A zsinaton nagyra veszik felszólalásom, egy közös conferentiában tartottam nekik egy nagy beszédet, mely mély hatást tett. Azóta, amit javaslok, azt elfogadják, felszólalok pedig rendszeren akkor, midőn a confusio [zavar] legnagyobb, annyira, hogy várva várják nézeteim nyilvánítását, s midőn hallották, hogy ismét el akarok utazni, általános volt a kívánság, hogy maradjak. Csak is azt ígértem, hogy két fontos ügy tárgyalásánál ismét itt leszek. Mikor lesz vége? Azt most senki se mondhatja meg, a fő-, nagy- és tiszteletes urak bőbeszédűségének még most nem folytak el forrásai.”²⁶

A zsinati tudósítások tanúsága szerint Lónyay a tanácskozás első napjaiban valóban meghatározó szerepet játszott: ő tett javaslatot a zsinat napirendjére, melyet a résztvevők kisebb módosításokkal elfogadtak, számos felszólalásával pedig fontos kérdések kapcsán (például presbiteri vagy népképviselési alapon nyugvó alkotmánya legyen-e az egyháznak; milyen formában és milyen határok között építhetők be az erdélyi egyházkerület eltérő szabályai, jogszokásai az alkotmány szövegébe) igyekezett kompromisszumot teremteni a vitatkozó küldöttek között. Ugyancsak ő szorgalmazta az évtizedek óta tervezett egyházi közalap alapvető szabályainak megalkotását és belefoglalását az egyházalkotmányba (Lónyay egy egyházi közpénztár felállítására már 1859 táján készített terveket).²⁷

A szabályok szerint az elkészült alkotmányjavaslatot a vallás- és közoktatási miniszter felterjesztésére az uralkodónak kellett megerősítenie. Trefort Ágoston miniszter azonban 1882. augusztus 7-én kelt levelében a tervezet számos pontja ellen kifogást emelt, mondván, azok sértik az állam érdekeit, illetve nem állnak

²⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Debrecen, 1881. nov. 3. MOL P 470. 2. cs.

²⁶ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Debrecen, 1881. nov. 5. MOL P 470. 2. cs.

²⁷ Lásd pl. Lónyay zsinati felszólalásait 1881. november 3-án és 4-én (III. és IV. ülés). *Zsinati Tudósító*, 1881. nov. 7. (6. sz.) 82–87, nov. 10. (7. sz.) 105–109, nov. 11. (8. sz.) 121–127.

összhangban a világi törvényekkel. A leginkább sérelmezett paragrafus az volt, amely kimondani tervezte, hogy „a reformált egyház alsó és felső iskolái, mint a vallás szabad gyakorlatának jogával lényeges kapcsolatban álló intézmények s az egyház önfenntartásának eszközei, mindenestől az egyház testéhez tartoznak, s az egyházi hatóságok alatt állanak”. A miniszter szerint ez a bekezdés elvitatja az állam törvényekben biztosított felügyeleti jogát a közoktatás területén. Erre, illetve a készülő közoktatási törvényre hivatkozva, kérte a köznevelési és közoktatási szervezet-re vonatkozó rész teljes kihagyását. Trefort kifogásolta továbbá, hogy az alkotmánytervezet a püspököknek és az egyházkerületi közgyűléseknek széles körű felirati jogot biztosít a kormány azon rendeleteivel szemben, melyeket az egyház alkotmányával vagy hitelveivel ellentétesnek ítélnék. A miniszter a kormány határozatainak bírálatát mindössze egy alkalomra kívánta korlátozni (azaz a felirat egyszeri elutasítása után a kormányrendelet végrehajtása kötelező lenne).²⁸

A Trefort által kezdeményezett módosítási javaslatok megvitatására a zsinat 1882 szeptemberében ismét összeült. A válaszfelirati javaslat megfogalmazására kiküldött bizottság élére Lónyayt választották. Az általa betervezett szövegtervezet ugyan nem értett egyet a kormány iskolaügyre vonatkozó álláspontjával, mert a régebbi törvények és szerződések „a magyarországi mindkét hitvallású evangélikusoknak iskolaügyben a teljes tökéletes autonómiát minden tekintetben biztosítván, ezen törvényekben gyökeredző s megingatlan jogával élve az egyház, az iskolaügyre nézve belkörüleg, függetlenül intézkedhetik”, mindazonáltal nem kívánta veszélyeztetni a zsinat által elfogadott és a kormány által is jóváhagyott vívmányokat, ezért „csak a legszorosabb értelemben való egyházalkotmányi törvények” újbóli felterjesztését java-

²⁸ A vallás- és közoktatási magyar kir. miniszter a magyarországi reformált egyház országos zsinata elnökségének, 1882. aug. 7. Zsinati Levéltár 1. f. 1. d. (c. tétel)

solta. A konventre, a legfőbb egyházi kormányzati szervre bízta pedig – az autonóm jogok hangoztatása mellett –, hogy a vitás iskolaügyi kérdések rendezése érdekében folytasson tárgyalásokat az állammal. A közjogi bizottság az alkotmány szövegén is több pontosítást hajtott végre, ám például a felirati jog kérdésében tartott a zsinat eredeti megfogalmazása mellett.²⁹

A bizottság kisebbsége Lónyay javaslatánál határozottabb állásfoglalást várt a zsinattól. A Vályi János és Hegedűs László által beadott indítvány szerint, mivel az iskolaügy az egyházalkotmány sarkalatos és elválaszthatatlan része, s mert a világi rendeletek kötelező végrehajtása könnyen veszélyessé válhat az egyházra, az alkotmánytervezetet minden lényeges változtatás nélkül kell újból felterjeszteni.³⁰

Lónyay mind a zártkörű értekezleteken, mind a nyilvános ülések heves vitáiban elmondott beszédeiben határozottan hitet tett az alkotmányozó zsinat eddig elért eredményei mellett: „[...] a »lenni vagy nem lenni« kérdése forog fenn. Lenni rendezett állapotban, melyben egységes működésben, üdvösen mozdíthatjuk elő és fejleszthetjük, szentesíthetjük alkotmányos szervezetünk alapján mindazt, mi egyházunk javára szolgál; vagy nem lenni egységes egyház, de megmaradni zilált, gyenge, bizonytalan állapotunkban.” Mindeközben hangsúlyozta, hogy a többségi javaslat elfogadása nem jelent lemondást az oktatási autonómiáról. Lónyay először a zártkörű értekezleten, majd pedig a zsinati ülésen teremtett többséget az általa vezetett bizottság javaslatának (72:32 arányban került elfogadásra).³¹ A zsinat által véglegesített

²⁹ A zsinati értekezlet által kinevezett bizottság szövegezése, 1882. szept. 12. (*Zsinat jegyzőkönyve 1882.* 21–28).

³⁰ Vályi János és Hegedűs László határozati javaslata, 1882. szept. 13. (*Zsinat jegyzőkönyve 1882.* 28–31).

³¹ Kiss Áron így írt Lónyay felszólalásáról a zártkörű értekezleten: „Többek részéről zajos tetszésnyilvánítással fogadtatott beszéde, és a conferentia végén úgy látszott, hogy a pesti hozzám is megérkezett véleményem lesz a zsinat többsége által

alkotmányszöveget az uralkodó 1882. szeptember 25-én szentesítette.³²

Bár az egyházalkotmány megszületett, a részletek kimunkálása az egymást követő konventekre és az egyes egyházkerületekre még komoly munkát rótt. Különösen a létrehozott közalapba befolyó pénzek kezelésének és elosztásának a kérdése, illetve az alkotmány némely rendelkezésének az értelmezése (például az, hogy a kerületi közgyűlés vagy a presbitériumok válasszák-e a konvent tagjait) okozott feszültséget. Lónyay nagy aktivitással, ám egyre türelmetlenebbül vett részt ezekben a vitákban. A dunamelléki kerületben Török Pállal való viszonya a közalap kapcsán tovább romlott. Kovács Albert visszaemlékezéséből tudható, hogy Török és Kovács a Lónyayval szemben folytatott harcban a személyi háttér-politizálás fegyverét is bevetették: Török „rátért arra, hogy Lónyay, az elnöktársa, nagyon sok kellemetlenséget kezd neki csinálni. Mióta a politikai cselekvés teréről lezorult, az egyházban kezd mozgolódni, s oly ideges, hogy alig lehet vele megállapodásra jutni, sat[öb]b[i]. Erre én így szóltam: »[...] Választassa meg Kerkapolyt gyűlési tagnak, mert ezek olyan jó viszonyban vannak egymással, hogy ahol Kerkapoly van, oda Lónyay nem megy.« Én már akkor országgyűlési képviselő voltam, ismertem ezeket a kulisszatitkokat. Törököt a jó gondolat mindig megnyerte, tehát gyorsan kifőztük az egész tervet.” Ezt követően Kovács memoárjában részletesen leírja, hogyan beszéltek rá néhány nap alatt a solti egyházmegye lelkészeit Kerkapoly Károly gondnokká választására, amely tisztség őt a dunamelléki egyházkerületi ülésen való részvételre jogosította, ahol aztán később Törökék konventi tagnak is megválasztatták. „Török egyenesen és világosan

elfogadva.” Kiss Áron Szász Károlyhoz, Debrecen, 1882. szept. 10. Ráday Levéltár C/93. 19. d. Nr. 2957. Lónyay szeptember 16-án elmondott zsinati beszédét lásd *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1882. szept. 24. (39. sz.) 1250 (Zsinati tudósítás).

³² Zoványi 2004, 328–331; Barcza (szerk.) 1983, 193–204.

megmondta neki, hogy azt várja tőle, hogy elmarja róla Lónyayt, amit Kerkapoly egész kedvteléssel teljesített” – emlékezett vissza Kovács.³³

Kerkapoly és Lónyay viszonya valóban nem volt felhőtlen, a két volt pénzügyminiszter a politika színpadán már többször szembe került egymással gazdaságpolitikai ügyekben. Ezúttal azonban a református egyház belső működése kapcsán robbant ki köztük konfliktus, igaz, ekkor is a pénzügyek körül forgott a vita. Az 1883 januárjában összeült első konvent az országos közalap működési szabályainak megállapítására bizottságot hozott létre, melyben mind Kerkapoly, mind Lónyay helyet foglalt. A bizottságban a közalapba befolyó pénzek megosztásának kérdésében Kerkapolynak és társainak a véleménye kapott többséget. Kerkapolyék szerint a hívek a közalap vagyonához sokkal nagyobb összegekkel járulnának hozzá akkor, ha az alap pénzeinek 25-25 százalékát az egyes egyházmegyék, illetve kerületek saját céljaikra önállóan használhatnák fel. Ezzel szemben a Lónyay Menyhért és Ritoók Zsigmond által írásba foglalt kisebbségi álláspont szerint a központi alap „előzetes szétosztása nem csak az egyesíteni célzott erőket ismét megosztja, de magával a törvényben kifejezett elvekkel is ellentétben áll”. A zsinat által kitűzött célok (egyházközségek, csekély díjazású lelkészek, árvák segítése, missziók fenntartása stb.) megvalósítását csakis az garantálhatja, ha a befolyó pénzeket egy állandó végrehajtó bizottság kezeli és a teljes összeg felhasználásáról a konvent határoz.³⁴

Az ügyben a döntést végül a Kolozsvárott 1883 szeptemberében tartott konventi tanácskozás hozta meg: hosszú vita után, szoros szavazataránnyal a bizottság többségi véleményével szemben

³³ Kovács Albert: Visszaemlékezéseim. Ráday Könyvtár Kt. K. 1. 685. 34–39.

³⁴ A bizottság többségének és kisebbségének véleményét lásd *Konvent jegyzőkönyve 1883*. VIII. ülés (1883. jan. 30.). 48–50. Lónyay a többségi álláspontot részletesen bírálta egy 1883 januárja után készített kéziratos jegyzetében. MTAK Kt. Ms. 5308/3.

Lónyayéknak adott igazat. A konvent az alapot felügyelő végrehajtó bizottság élére Lónyayt választotta meg elnöknek, a pénzek kezelését pedig az általa vezetett Magyar Földhitelintézetre bízta.

Lónyay édesanyjához írt utolsó levelében a közalap megteremtését tekintette élete egyik legjelentősebb tetteinek: „Az Akadémiának bonyolódott pénzügyeit rendeztem, de leginkább örvendek azon, hogy hitfeleim vallási ügyeiben szolgálhattam s különösen az Isten szolgái, özvegyei és árvái jólétének emelésére, a nyomor enyhítésére tettem annyit, mennyit előttem alig tett és tehetett valaki. Midőn dunamelléki főkurátorrá lettem, az egyházmegyékben voltak némi özvegyek és árvák gyámegyletei, de superintendentiális közalap nem volt. Én létesítettem erre egy alapot. Jó rend és takarékoság által ez alap túlhaladja nem sokára a 100000 forintot.”³⁵

Sorsszerű, hogy 1884. november 3-án a közalap-bizottság ülésén érte utol a halál. A többnapos tanácskozás vége felé rosszul lett és hamarosan két kisebb szívroham lebénította testének teljes baloldalát, a harmadik pedig – már Szász Károly püspök szobájában – életének is végét vetett. Utolsó jegyzete sűrűn egymás alá írt számoszlopokat, összeadásokat tartalmazott.³⁶

³⁵ Lónyay Menyhért édesanyjához, Szt. Lőrinc, 1884. okt. 24. (Lónyay J. 1891, I. köt. 172–173).

³⁶ „Gr. Lónyay Menyhért utolsó jegyzetei a ref. országos közalap-bizottság 1884. nov. 3-án de. tartott ülésében, halálos esete előtt közvetlenül. Lejegyezte Szász Károly.” OSZK Kt. Analekta 3791.

LÓNYAY MENYHÉRT EMLÉKEZETE

1867-ben a Magyar Tudományos Akadémián gyászünnepélyt tartottak a nem sokkal korábban elhunyt elnök, gróf Dessewffy Emil emlékének tiszteletére. Az ülésen jelen lévő és a megemlékezés előkészítéséből is részt vállaló Lónyay elérzékenyülve ezt írta naplójába: „Mégis derék nemzet vagyunk, megadva az érdemnek azt, mi az övé. Ezen ünnepély lezárta a politikai animozitások [ellenséges indulatok] utolsó fennmaradt csíráját Dessewffy emléke iránt. Egy buzdító példa ismét a jövő nemzedékeknek, hogy a haza nem szokott a sír után háládatlan lenni.”¹ Nos, ha 17 évvel később saját temetését láthatta és a róla szóló megemlékezéseket olvashatta volna, minden bizonytalansággal nem ezeket a sorokat jegyezte volna fel. A jövő nemzedékek Lónyayval szemben igencsak hálátlanok bizonyultak.

A halála körüli napokban megjelent nekrológok többsége – a kötelező tiszteleten túl – a méltató szavakkal meglehetősen fukaron bánt. Közös volt az is bennük, hogy hosszan foglalkoztak a személyét érintő korábbi támadásokkal, politikai szerepének megítélését pedig a történelemre bízta. Ezzel azonban nem érték el mást, mint hogy a politika belső köreiből jó egy évtizede távozott politikussal kapcsolatban az olvasó emlékezetébe idézték a rágalmakat, Lónyay méltatására azonban nem vállalkoztak, azt a jövőbe tolták.² Tulajdonképpen hasonló eredményt ért el a

¹ Dénes 1988, 193–194.

² Pl. „Összes működését a történelem fogja megítélni s méltányolni. Ítélete kétségkívül kedvezőbb lesz, mint kortársaié volt.” *Vasárnapi Újság*, 1884. nov. 9. (45. sz.). „Egy ilyen munkásságban eltelt egész, hosszú élet megérdemli, hogy egykor a valódi világtításban álljon jelleme a történelem előtt.” *Budapesti Hírlap*, 1884. nov. 4. (304. sz.). Voltaképpen hasonló módszert követett a pénzügyi szaklap is. Leírja,

hivatalos megemlékező, Trefort Ágoston akadémiai elnök is elődjéről szólva. 1885-ben elmondott emlékbeszédét nem tartotta alkalmasnak arra, hogy Lónyay tevékenységét „minden oldalról” méltassa. Arra azonban volt tere – a kétségtelenül elismerő szavak mellett –, hogy kitérjen a reformkori közoktatás elmaradottságára vagy Lónyay bankkérdésben vallott nézeteinek bírálataira.³

Részben ebből fakadóan is, az újságok hasábjain az emlékezés kurta mondatait elnyomták azok a beszámolók, amelyek Lónyay temetéséről mint különleges látványosságról készültek. A korabeli temetésekről szóló tudósítások egyébként is hajlottak arra, hogy mind a halottat, mind az emelkedett emlékezést profanizált, igen tárgyiasult módon ábrázolják. A *Pesti Napló*ban például részletes leírást találunk Lónyay ravataláról: „A díszes magas ravatal teljesen légmentesen zárja a holttestet, oldalfalai üvegből vannak s tetejét is metszett üveglap födi. A ravatal alsó részében jégkádak vannak elhelyezve, melyek a holttestet 6-8 napig megóvják az erjedésnek indulástól, a ravatal négy sarkán pedig négy e célra készült lámpa áll, melyekben a légmentesen zárt ravatal belsejében képződött gázok, a négy sarok kapcsolatos nyílásain feltódulva, elégnék s ez által az annyira kellemetlen hullaszag a teremben legkevésbé sem érezhető.”⁴ A naturalisztikus beszámolóból kiderül az is, hogy a berlini egészségügyi kiállításon első díjat nyert ravaltal ekkor alkalmazták először Magyarországon.

hogy Lónyay hazárdjátékot űzött a költségvetéssel, a keletkező hiányt pedig elleplezte, majd így folytatja: „Talán az országra is, de mindenesetre szerencse volt Lónyayra, hogy Budapestről Bécsbe hivatott a közös pénzügyek vezetésére. Mint közös pénzügyminiszter is kitént az ügyes számcsoportosítás által, melyben oly virtuózításra emelkedett, hogy egy ízben teljesen eltüntette a deficitet – a papíronon. [...] Lónyay sokszor tévedett, de tévedései dacára a legjelesebb államférfiak egyike és kétség kívül a legszakavatottabb pénzügyi kapacitás volt. A nemzet sokkal maradt adósa, de a történet megadja neki, mit kortársai megtagadtak [...]” *Magyar Pénzügy*, 1884. nov. 6. (45. sz.).

³ Trefort 1885, 19, 26.

⁴ *Pesti Napló*, 1884. nov. 4., esti kiadás (304. sz.).

Lónyay temetését is a „kedvelt” Enterprise des Pompes Funebres nevű temetkezési vállalat bonyolította, a költségeket pedig az Akadémia állta, hasonlóan az 1876-ban elhunyt Deák Ferenc szer-tartásához. Deák temetése egyébként is hosszú ideig – Kossuth századfordulós búcsúztatásáig – mintaként szolgált a lakosság szemében.⁵ Természetesen Lónyay temetése sem jelentőségét, sem a gyász mértékét tekintve nem versenyezhetett Deákéval, de az újságok nem mulasztották el kiemelni a hasonlóságokat (például az Akadémia oszlopcsarnoka ugyanúgy volt feldíszítve).

November 6-án délután látcsövekkel felszerelkezett díszes hölgyközönség foglalta el az Akadémia épületére néző erkélyeket, a rendőrség elterelte a forgalmat, az egyetemi ifjúság pedig sorfalat alkotott. Az Akadémia csarnokába már csak a belépővel rendelkezők juthattak be. A búcsúztatáson megjelent a családon kívül például József főherceg az udvar képviselőjében, Tisza Kálmán vezetésével a kormány számos tagja, az Akadémia elnöksége és Mikszáth Kálmán kíséretében a volt miniszter-társ Horvát Boldizsár is. A lapok azonban nem hallgatták el a bábáskodó tömeg csalódottságát sem, amit az váltott ki, hogy a szertartás fő látványossága elmaradt: a halottat ugyanis nem a Kerepesi-temetőben, hanem a család tuzséri birtokán (Szabolcs megye) hantolták el, ezért a hírességek megszokott temetési menetére sem került sor.⁶

Az újságok igyekeztek ugyan a legapróbb részletekről is beszámolni, ám voltak dolgok, amelyek az akkori olvasók előtt rejtve maradtak. Az események ismeretében elmondható: szerencsére. Mikszáth Kálmán csak 1898-ban tette közzé élményeit e novemberi nappal kapcsolatban. Horvát Boldizsárra emlékező írásában egy sajátos nézőpontból mutatja be a délután néhány történéseit. Ha hinni lehet a történetnek, akkor számára korántsem Lónyay temetése miatt maradt emlékezetes ez a nap, hanem azért, mert az ínyenc hí-

⁵ Lakner 1993, 27–28.

⁶ Lakner 1993, 69–70.

reben álló Horvát először hívta meg őt lakására, ahol összeszokott baráti társasága számára rendszeresen nagy ebédeket rendezett. Mikszáth ételkülönlegességekre, finom szivarokra és pikáns történetekre emlékszik vissza. Majd pedig arról számol be, hogy Lónyay búcsúztatása miatt Horvát kénytelen volt átmenetileg lemondani a további kulináris élvezetekről és félbeszakítani az összejövetelt, bár egy utolsó anekdotát azért még elmondott saját maga és vendégei szórakoztatására. Mikszáth a temetésre induló Horvátot így láttatja: „Mindnyájan felálltunk. Ő indult elől és amint tekintete egy, a falnál álló hűtőre esett, melyben néhány pezsgőspalack állt villogó arany sipkával, keserű, szinte fuldoklásba átcsapó hangon felkiáltott: – Szegény Menyus, de rosszkor haltál meg!”⁷

Ugyancsak nem a hálás utókor megnyilvánulására bukkanunk a temetés költségei körül kialakult vita dokumentumait olvasva. Az ügygel kapcsolatos hivatalos iratokat az Akadémia Levéltára őrizte meg a későbbi kutatók számára. A fennmaradt forrásokból megtudhatjuk, hogy a kormány átvállalta a temetés helyszínére, Szabolcs megyébe induló és a küldöttségeket szállító különvonat költségeinek kifizetését. A MÁV ennek ellenére meglehetősen tapintatlan módon a tekintélyes 2115 forintról szóló számlát a családnak küldte ki, majd pedig az Akadémiától kívánta behajtani. A számlát végül Kemény Gábor közlekedési miniszter egyenlített ki tárcája terhére. A MÁV azonban, úgy tűnik, nem elégedett meg ennyivel, mert az Akadémiához intézett következő levelében már arra várt sürgős választ, hogy miért utazott visszafelé húsz gyászolóval több, mint odafelé.⁸

Az újságírókhoz, a volt politikustárshoz és az állami vasúttársasághoz hasonlóan az Akadémia különböző testületei sem bántak éppen a legméltóbban az elhunyt emlékével. Lónyay temetése

⁷ Mikszáth 1908, 94.

⁸ MTAK Kt. RAL 433/1885, 474/1885, 565/1885. Az ügy még a temetés után nyolc hónappal is tartott.

után az igazgatóság – a szokásos működési rend szerint – elrendelte, hogy készíttessék el az Akadémia volt elnökének mellszobrát és arcképét, tartsanak gyászközgyűlést, a Nemzetgazdasági Bizottság pedig úgy határozott, hogy „gondoskodjanak a boldogultnak összes tevékenységét alaposan méltató életrajz megírásáról”. Az intézkedések azonban igencsak lehangoló eredményre vezettek. A volt kolléga, Andrassy Gyula igazgatósági tag 1886 elején kénytelen volt szóvá tenni, hogy Lónyay Menyhért elkészült arcképe „a művészeti igényeknek nem felel meg”, ezért az igazgatóság úgy döntött, hogy Benczúr Gyula portréjának másolatát rendeli meg magától a festőtől.⁹

A Nemzetgazdasági Bizottság által tervezett alapos életrajz sosem készült el. A bizottság elnöke (Kautz Gyula) és tagjai Lónyay nemzetgazdaságtan terén kifejtett elméleti és gyakorlati munkásságának kívántak emléket állítani. Keleti Károly el is készített egy életrajztervezetet, ám ennek további sorsáról nincs tudomásunk. Az ügy végére 1885 januárjában az Akadémia II. osztálya – melyhez a Nemzetgazdasági Bizottság is tartozott – tett pontot következő határozatával: „Az osztály azon nézetét fejezte ki, hogy jelen időszakot még nem tartja alkalmasnak, hogy a nagyérdemű elnök életrajza az indítványozott módon megírathassék, azért az írásbeli indítványt a tisztelt bizottságnak további rendelkezésre visszabocsátja.”¹⁰

A dokumentum jelentése világos: Lónyay pénzügyminiszteri tettei (pl. a gazdasági kiegyezés körül, a korrupcióval vádolt ügyletekben vagy a pénzügyi válság esetleges előidézésében) és gazdasági nézetei (pl. a bankügyben) jelenleg megosztják a közvéleményt, sőt egyelőre inkább negatív visszhangot váltanak ki (láthattuk, Trefort is bírálta ezeket), ezért most csak formális életrajz elkészítését támogatja az Akadémia. E formális életrajz felol-

⁹ MTA *Értesítője*, 1886. Bp., 1887. 13.

¹⁰ Az idézet megtalálható: MTAK Kt. RAL 934/1885. A döntés előzményei lásd MTAK Kt. RAL 922/1884, 950/1884.

vasására viszont maga az új akadémiai elnök vállalkozott. Trefort már említett emlékbeszédének egy további sajátosságát Mikszáth örökítette meg. Cikkében beszámolt arról, hogy Trefort az emlékülésen megjelent Rudolf trónörökös (és az udvar) iránti túlzott tapintatból, az előre kinyomtatott és szétosztott szövegből kihagyta a Kossuthra és a neoabszolútizmus időszakára vonatkozó mondatokat.¹¹ Mikszáth a Lónyay alakját méltató ünnepségről csupán ennyit tartott fontosnak feljegyezni. A beszéd tehát mindössze e kisebb politikai skandalum miatt akadt fenn az emlékezet hálóján.

Elmondható – elhagyva most már a tárgyalt korszakot –, hogy a későbbi korok sem vállalkoztak Lónyay Menyhért életének körültekintő megrajzolására. Néhány elemző résztanulmányon kívül a történészek általában egy jól kitapintható koncepcióba ágyazva tárgyalták szerepét, megalkuvásra hajlamosnak és meglehetősen konzervatívnak – sőt esetenként diktátori hatalomra törekvőnek – állítva be alakját. Még efféle értékelésre sem vállalkoznak azonban azok a szerzők, akik Lónyayval kapcsolatban lényegében csak a már ismert, erősen leegyszerűsítő mondatokat és anekdotákat ismétlik meg.¹²

Végül még egy adalék a Lónyay emlékét övező bizonytalanságra: a rendszerváltást követően a pénzügyminisztérium ugyan díjat alapított a kiegyezés utáni első magyar pénzügyminiszter tiszteletére, ám a díj kiosztását hamarosan felfüggesztették, mondván, névadójához gyanús (korrupciós) híresztelések kötődnek.¹³

¹¹ Mikszáth 1977 (az írás eredetileg a *Pesti Hírlap* 1885. június 3-i számában jelent meg).

¹² E bekezdésben elsősorban a következő munkákra gondolunk: Juhász 1939; 1941; Kondor 1959; Szabad 1967; Csorba 2000; Takács 2000. Ez utóbbi, meglehetősen pontatlan írás éppen egy ünnepi esemény kapcsán látott napvilágot: a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei közgyűlés 2000. augusztus 18-án felavatta Lónyay Menyhért mellszobrát Nyíregyházán.

¹³ Az egyik díjazott, Lengyel László elbeszélése szerint ő maga hívta fel 1992-ben Kupa Mihály akkori pénzügyminiszter figyelmét Lónyay megkérdőjelezhető politikusi magatartására. Erről lásd Lengyel 1996, 180, 259.

KÖZÉLET ÉS MAGÁNÉLET KÖLCSÖNHATÁSA

Meggyőződésünk, hogy Lónyay Menyhért politikusi pályájának vizsgálatától elválaszthatatlan magánéleti viszonyainak feltárása (általában is úgy véljük, hogy e két terület kutatása nem különíthető el élesen egymástól). Egyrészt, mert láthattuk, Lónyay maga sem választotta szét a közéleti szereplést és a magánéleti tevékenységet. Tudatosan vallotta a köz- és a magánhaszon együttes gyarapításának lehetőségét, vállalva ezen életvezetési elvének minden következményét. Másrészt, mert magánélete bizonyíthatóan kihatott politikusi cselekvésére. Saját és rokonai vagyonának gyarapítása, illetve később megmentése esetenként politikai aktivitásra serkentette; háttértárgyalásokra, érdekkijárára ösztönözte, mászszor viszont gátolta a tudományos munkában, a határozott közéleti fellépésében. Végül pedig, mert – szoros összefüggésben az eddig elmondottakkal – éppen gazdasági aktivitása, kortársaitól eltérő mentalitása volt az, amely politikustársai és az utókor éles bírálatát kiváltotta. Magánéletének pontosabb megismerése révén túlléphetünk a történeti szakirodalomban rendszerint olvasható néhány leegyszerűsítő és elítélő mondaton, mely szerint Lónyay az érdekezérelt, a politikai státusából jelentős anyagi előnyöket kovácsoló, gátlástalan politikusok tipikus képviselője volt.

Munkánk kiindulópontját az a másfél doboznyi iratanyag jelentette, mely Lónyay Menyhért és családtagjai hagyatékának rendezése során keletkezett. A Budapest Főváros Levéltárának árvaszéki irataiban található dokumentumok igen gazdag forrásul szolgálhatnak Lónyay anyagi körülményeinek feltárásához.¹

¹ BFL IV. 1411. b. Árvaszéki iratok, Lónyay család (1888). 191–192. d. Jelen fejezet alapforrásai az itt található levéltári dokumentumok, később csak az ettől eltérő le-

E forrást szerencsés módon egészíti ki Lónyay fennmaradt családi levelezése, amelyet már a korábbi fejezetekben is igyekeztünk kiaknázni. Az iratokból látteleként tárul fel előttünk egy arisztokrata család 1860–1880-as évekbeli vagyoni helyzete, de felhasználásukkal képet alkothatunk Lónyay Menyhért gazdasági törekvéseiről, elképzeléseiről, az őt terhelő anyagi gondokról, megítélhetjük, mennyire volt sikeres saját pénzügyeinek kezelésében, mit hagyott örökül rokonaira, s végül azt is, hogy valójában mekkora volt mesésnek hitt vagyona.

A vagyon

Lónyay Menyhért maga is szándékozott egy leltárt készíteni saját vagyoni helyzetéről. Miniszterelnöki lemondása után nem sokkal, 1873 tavaszán hozzá is látott ezen terve megvalósításához: először az 1850-es évekbeli anyagi helyzetére kívánt visszatekinteni, majd évenként tervezte sorba venni a vagyonában bekövetkezett változásokat, végül jelen vagyoni állapotát akarta felmérni. Sajnos ez az összeírás nem maradt fenn, de még valószínűbb, hogy végül el sem készült. Csupán Lónyay néhány oldalnyi gazdasági feljegyzése olvasható, melyben terve általános indokairól és az élete során követett magatartási elvekről szól. Mondatai gazdasági végrendeleteként is felfoghatók, melyben a fiaihoz intézett intelmeken kívül a folytonos önigazoló szándék ugyancsak tetten érhető. Fontossága miatt érdemes jegyzeteiből hosszabban is idéznünk: „[...] minden nevezetesebb dolgot [...] érett megfontolás után hozzá fogok feljegyezni nem csak azért, hogy magam kellemképp tájékoztassam, ha időről időre visszapillantani akarok, de különösen azért, hogy ha az Isten úgy rendelné, miszerint hosszú

váltári lelőhelyeket tüntettük fel külön is. A forrásra Tóth Zoltán kutatásai nyomán Kövér György hívta fel a figyelmemet, amit ezúton kívánok megköszönni.

életű ne legyek, kedves nőm és gyermekeim tudhassák, mit mi-
képp kezdeményeztem s mik voltak szándékaim, de végre teszem
ezt azért is, mert a mai gyanúsítási korszakban, hol a korlátlan
sajtó és fokozott pártszenvédély annyi alaptalan és indokolatlan
rágalmat használt fel ellenem, láthassák idővel gyermekeim ösz-
szes vagyoni állásom, s ha áldás követendi [...] igyekeztem, ha
mint eddig, a munka és takarékoság által sikerülend a vagyont
nevelni, tudhassák, észlelhessék s lássák nyomról nyomra annak
kútforrását s megmérhessék azon munkát, melyet arra fordított-
tam. Gyermekeim legjobban tudhatják édes anyjukkal együtt,
mennyre igyekeztem takarékos lenni [...] példaképp hozom elő,
hogy házasságunk első évében, midőn mind kettőnk összes jöve-
delme alig tett 6000 forintot ezüstben, annak közel egy harmadát
képesek voltunk megtakarítani, pedig tisztességesen éltünk [...] A
negyvenes években, ámbár Pesten telettünk, azon 50 forintot
soknak találtam, melyet mint Casinó tagnak kellett volna fizetni,
azért jobbnak és célszerűbbnek véltem jó könyveket venni azon
szakban, mely tanulmányaim képezé [...] [A takarékoság] egye-
dűli indoka volt a függetlenség megőrzése, az, ki csak annyit költ,
mennyt évenként bevesz, derangirozhatja magát [zavarba kerül-
het], nehézségekben meg másokra szorul, s így többé nem függet-
len [...] Kezdődnek a gondok, a nyugtalanság, tehát fiaimnak is
azt tanácsolhatom, költsenek kevesebbet, mint amennyit minden,
még kedvezőtlen évben is bevehetnek, s nem fogják nyomni a
mindennapi gondok, a vagyon, melyet örökölnek vagy szereztek,
megmarad s gyermeküknek anyagi jövőjét is képesek lesznek elő-
mozdítani.”²

Az imént idézett gondolatokhoz képest 11 évvel később egé-
szén mást tapasztalhatunk. A rendelkezésünkre álló hagyatéki
iratok alapján ugyanis rekonstruálni tudjuk Lónyay Menyhért ha-

² Lónyay Menyhért saját gazdaságára vonatkozó jegyzetei, 1873. ápr. 9. MTAK Kt. Ms. 5306/21.

lálakor birtokolt vagyonát, így azt is megítélhetjük, vajon tényleg sikerült-e megőriznie anyagi függetlenségét és valóban sikerült-e megalapoznia gyermekei és unokái anyagi jövőjét.

Az illetékes megyei árvaszékek által megküldött részleltárak alapján Szabolcs megye árvaszéke készítette el Lónyay Menyhért teljes hagyatékának leltárát és folytatta le magát a hagyatéki tárgyalást a vagyon sorsáról 1885 júliusában (a leltár kiegészítésére egyébként még 1886-ban is sor került egy zempléni birtoktest felvételekor).³ A tárgyalási jegyzőkönyvben feltüntetett adatok és a megyei kimutatások számsorai azonban nem mindig egyeznek, ezért igyekeztünk a nyilvánvaló elírásokat és téves összeadásokat az eredeti iratok alapján helyesbíteni, bár kisebb pontatlanságok még így is maradtak. Az általunk készített táblázatból ennek ellenére világosan kiderül, hogy Lónyay Menyhért halálakor majdnem 600 ezer forintnyi adósságot hagyott családjára. Összes vagyona ugyan csaknem elérte az egymillió forintot, ám ezt 1885-re már több mint másfél millió forint adóság terhelte.⁴

Aktív (bruttó) hagyatékának legnagyobb részét ingatlanvagyona tette ki (84,79%). Az ingatlanok (dőntően földbirtok) és a rajtuk található ingóságok kétharmada Szabolcs megye területén feküdt. A mintegy 16 ezer holdnyi szabolcsi földtulajdon közel egy tucat település határában húzódott, közülük a legnagyobb birtoktestek Ibrányban, Halászon, Pátrohán és Dombrádon voltak. A Lónyay birtokok szabolcsi központja gyományosan Tuzséron volt, maga

³ Az eljárás jogi szabályozásáról lásd 1868: LIV. tc. *Törvénytár 1836/68*. 569–572 (örökösödési eljárás) és 1877: XX. tc. *Törvénytár 1877/78*. 24–72 (gyámeljárás).

⁴ Lónyay Menyhért hagyatékának nagyságával kapcsolatban néhány összehasonlító adat található Kövér György „Nagy vagyonok legendáriuma” című tanulmányában (Köver 2002b, 151–173), melyben a szerző röviden a vállalkozó nagypolgárság néhány vezetőjének (Deutsch és Schosberger családok) 1870-es évekbeli hagyatékát is megvizsgálja (az elhunytak aktív vagyona 1,49–4,57 millió forint, tiszta hagyatékuk pedig 0,77–4,38 millió forint között volt); Gyáni Gábor elemzésében viszont döntően a középpolgárság tagjainak hagyaték nagyságával kapcsolatban olvashatunk adatokat (Gyáni 1992, 27–59).

1. táblázat. Lónyay Menyhért hagyatékának összetétele, forintban (1885–1886)

tulajdon helye	készpénz	értékpapír	aktív, magán- követelés	ékszer, ezüst	bútor, szerszám	termény, jószág	járadék*	ingatlan	cselékő, aktív hagyaték; %-ban is	szertelő pász- szív hagyaték; %-ban is	tiszta hagyaték
Pest-Pilis- Solt-Kiskun	-----	8150	(246785) 66355**	-----	299	-----	-----	51365	126169 (12,86%)	100078 (6,39%)	26091
Szabolcs	-----	-----	-----	-----	5503	29192	11504	604661	650860 (66,32%)	1039437 (66,4%)	-388577
Hunyad	-----	-----	-----	-----	213	2578	24488	153028	180307 (18,37%)	423055 (27%)	-242748
Zemplén	-----	-----	-----	-----	-----	-----	1000	21095	22095 (2,25%)	2375 (0,15%)	19720
Bács-Bodrog	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	1875	1875 (0,19%)	-----	1875
összesen; az aktív hagyaték %-ában is	-----	8150 (0,83%)	66355 (6,76%)	-----	6015 (0,61%)	31770 (3,24%)	36992 (3,77%)	832024 (84,79%)	981306	1564945	-583639

* Pl. haszonvételek.

** A részleltár még 246 ezer forint aktív követelést tüntetett fel, a végző leltár azonban számos követelést behajthatatlannak ítél, ezért már csak 66355 forinttal számolt (a táblázatban szereplő összegek kerekítették, a fillérek feltüntetése nélkül).

Lónyay Menyhért a tuzséri kastélyban töltötte gyerekkorát és sírja is itt található. Lónyay és felesége a már meglévő birtokok mellé az 1850-es évektől kezdtek újabbakat vásárolni, amit az 1860-as években egy nagyarányú gyarapodás követett: „Magányéletemben maradékaimra nézve nem csekély anyagi fontossággal bíró körülménynek tekinthető az 1855-be[n] tett Ibrány-Kótaj-Telek iránti szerzemény [...]” „Anyagilag nyert eredményt véve gyermekeim a múlt évet igen nevezetesnek fogják mondhatni. Az ibrányi tagosítást keresztülvittem” – írta naplójába.⁵ A szabolcsi úrbérrendezés mellett 1860-ban került sor a budai vár oldalában található telek megvételére (itt 1862-ben egyszintes házat, 1870–1871-ben villát építtettek), illetve a tuzséri birtokon található épületek bővítésére. Ezt követően 1864-ben és 1869-ben további összesen kb. 6 ezer hold nagyságú földet vásároltak Szabolcsban.

Művelési ágak szerint a szabolcsi földek alapvetően szántó, rét és legelő területek voltak, bár a Tisza mellett jelentős volt a nádasok aránya, kiderül továbbá az is, hogy a gabonatermesztésen és az állattenyésztésen kívül dohánytermesztés is folyt a birtokokon.

Aktív hagyatéknak további egyötöd részét Hunyad megyében található vagyona alkotta. Adataink szerint Lónyay a közel 19 ezer hold területű tulajdont 1870 körül vásárolhatta több részletben. A döntően erdőségekből álló erdélyi birtokának központja Alsó-Farkadinban volt, ahol feleségével egyre több időt töltött. Jelentős haszonra számított a meginduló fakitermelésből és értékesítésből, de nagy reményeket fűzött a birtokán található vasérc kibányászásához és feldolgozásához is. Elsősorban a további gyors ütemű vasútépítkezésekben, illetve az állam által tervezett hunyadi vasmű felépülésében bízott. Feljegyzéseiben, leveleiben több számítás is olvasható a vasérc minőségéről, a kibányászás költségeiről és az értékesítés lehetőségeiről: „Majdnem naponta csinálók a havasokba kirándulásokat s látom mindenütt a nagy

⁵ Lónyay 2003, 8 (1860. okt. 27.), 95 (1860. dec. 31.).

kincset, mely parlagon hever. A kincstárnak gyalári érctelepe képes lenne egymaga Magyarország összes vasszükségletét századokra fedezni, még pedig a legkitűnőbb acélgyártásra alkalmas vasércével, a feltárt részen 1600 millió mázsa létezik, s mégis 15-20 millió értékű vasárukat importálunk, pedig Hunyad megye képes lenne nem csak ezen hiányt fedezni, de a Keleten győzelmes versenyt vívni az angol vassal; mint azt részben teszi is az osztrák állampályatársaság bánáti vasműveiből.”⁶

Pest megyei birtokának nagysága 500 és 1000 hold között lehetett, melyet egy belga banktól vásárolt 1872 nyarán. A birtok értékét azonban a rajta álló épületek és a bennük található ingóságok jelentették. Lónyay és családja elsősorban a tavaszi és nyári hónapokat töltötte itt, a pusztaszentlőrinci villában, melyhez többek között egy tízholdas angolkert is tartozott.⁷ Bejelentett rendes lakhelye itt volt, itt írta több közigazdasági munkáját, innen járt be a fővárosba az Akadémia és a református egyház ügyeit intézni (élete utolsó napján is). Ugyancsak ezer holdnyi birtoka volt Zemplénben (Csukalócon és Nagytárkányban), Bács megyében pedig a birtoklap szerint négy hold szőlő tulajdonosa volt (Zombor határában).

Más forrásokból tudunk további földtulajdonáról is, mely Bereg megye területén feküdt. Az ugyancsak ősi családi birtokot (Lónyay is a megyében született) azonban fiai között szétosztotta, így ezek hagyatékában már nem szerepelnek.

Aktív hagyatékának következő nagyobb egysége már jóval elmarad ingatlanvagyonra mögött: behajtható aktív követelései bruttó vagyonának kevesebb mint 7 százalékát alkották. Fontos hangsúlyozni, hogy az 1885-ös tárgyalási jegyzőkönyvbe már csak a ténylegesen behajthatónak tartott követeléseket vették fel (66355 forint). Egy részleltár tanúsága szerint azonban Lónyaynak

⁶ Lónyay Menyhért Csengery Antalhoz, 1878. szept. 17. OSZK Kt. Levelestár.

⁷ Galgóczy 1877, III. köt. 395–396.

az adósok sokkal több pénzzel tartoztak, a behajtható és a behajthatatlan adóságok összesen meghaladták a 246 ezer forintot (tehát a tartozások kb. negyedének beszedésére volt reális esély 1885-ben!). A behajtható tartozások között szerepel Lónyay menyének tízezer forintnyi adósága, továbbá néhány országgyűlési képviselőtársnak (Ottlík Gézának, Salamon Ferencnek) adott kölcsönösszegek, végül saját életbiztosítása tízezer forint értékben.

A behajthatatlan követelések legnagyobb részét a rokonoknak juttatott hitelek tették ki. 1885-ben két testvére, János és Albert összesen több mint százezer forinttal tartoztak Menyhértnek. Különösen Lónyay János beregi főispán, majd országgyűlési képviselő küzdött súlyos anyagi gondokkal. Az 1870-es évek elején számos helyi földbirtokostól és a Magyar Földhitelintézettől birtokai terhére hatalmas kölcsönöket kényszerült felvenni. Igaz, ezt részben azért volt kénytelen megtenni, mert maga is hitelezett rokoni és baráti családoknak, ám pénze visszaszerzése hosszú évekre elhúzódott.

Saját vissza nem fizetett adósságai viszont 1876-ra akkorára nőttek, hogy veszélybe került nagylányai birtoka is Bereg megyében. Lónyay Menyhért és Albert egymással folytatott levelezéséből jól látható, hogy a két testvér mennyire aggódott az ősi családi föld elvesztése miatt, és az is nyomon követhető, hogy miként próbálkoztak megmenteni Jánost a csődtől.⁸ Több adóságát átvállalták, lejáró váltóit kedvezőbbekre cserélték (ehhez például Menyhért saját birtokaira vett fel kölcsönt), és azon is gondolkodtak hogy esetleg átveszik a birtokot testvérüktől, ám az anyagi nehézségek az 1880-as években is tovább tartottak.

Feltehetően a megnyugtató családi gondoskodás is közrejátszott abban, hogy testvéreivel ellentétben János saját pénzügyi nehézségeit nem érezte át kellő súllyal. Legalábbis ez olvasható

⁸ Pl. Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. dec. 24., 1882. okt. 21. MOL P 470. 1-2. cs.

ki azokból a fennmaradt iratokból, amelyekből a Szabolcs megyei Czóbel család tagjainak adott hitelei sorsát követhetjük nyomon: „Ezzel 20 ezer forinttal szaporodott a szegény Berti bácsi [Czóbel Albert] halála óta elvállalt új obligóm [kötelezettségem és ha erre nincs is semmi biztosításom, de azért mégis *egészen* nyugodt vagyok, mert hiszem, hogy minden a legjobb megoldást nyerend nálatok. [...] Váltóim mind vagy Menyhért vagy az Albert aláírásával vannak ellátva és ha rajta van is ezeken a te neved, ezekért csak ők és nem te vagy a tulajdonképpeni kezes” – vigasztalta Czóbel Imrét.⁹

Leveleiből még akkor sem tűnt el teljesen a gondtalanság érzése, amikor a pénzzavar már mindennapi életében akadályozta, és felhalmozódó adósságai azzal fenyegettek, hogy miattuk mind máramarosi főispáni állását, mind pedig az Északkeleti Vasút igazgatótanácsában elfoglalt helyét feladni kényszerül (ez utóbbi be is következett). Azt például, hogy adósa az esedékes törlesztőrészletet ismét nem volt képes időben kifizetni, a következőképp vette tudomásul: „Lásd, kedves Imrém, e folytán nem tudtam megküldeni a fiannak az e havi járandóságát és te képzelheted, hogy mennyire bánt ez engemet. Kölcsön venném, ha lehetne, de nem lehet; eladnék a berendezésekből valamit, de nincsen mit eladnom. [...] Ha ti engemet megbuktattok, az tirátok másképp is kárral járna; ha én talpon maradok, úgy én nektek bizonyosan hasznatokra is fogok lenni. [...] Ha pénz veszett el, semmi sem veszett el, ha a jókedv veszett el, minden elveszett! Tehát: nem kell elcsüggednünk!”¹⁰

Lónyay Menyhért halálakor hagyatékában a Lónyay Jánossal szemben fennálló követelések elérték a százezer forintot. Ezek a tartozások azonban testvére nagyfokú eladósodása és a hitelezők

⁹ Lónyay János Czóbel Imrének, 1876. júl. 30. (Margócsy /összeáll./ 1988, 69).

¹⁰ Lónyay János Czóbel Imrének, 1879. nov. 6., lásd még: Lónyay János Czóbel Imrének, 1880. jún. 13. (Margócsy /összeáll./ 1988, 90, 93).

nagy száma miatt behajthatatlanok maradtak, a hagyatéktárgyalási jegyzőkönyv ezzel kapcsolatban így fogalmazott: „[a követelések] oly tkvi [telekkönyvi] sorrendben vannak adós ingatlanára bekebelezve, hogy azok az ingatlanok legvérmesebb reményű eladása esetében sem találhatnak a vételárból fedezetet, miért is teljesen kihagyandók.”

Lónyay Albert nagyságrendekkel kisebb adóságai egy másik elhúzódó és szövevényes hitelezéssel álltak összefüggésben. Báró Perényi Zsigmond ugocsai honatyja, majd bereg-ugocsai főispán 1872-től folyamatosan nyújtott kölcsönöket gróf Csáky Tivadar képviselőtársának. Csáky a közel negyvenezer forintos adósságát nem tudta visszafizetni, ezért Perényi az általa hitelezett összeg (és kamatai) nagyságáig Csáky fővárosi ingóságaira és bihari birtokára a királyi törvényszéken zálogjogot jegyeztetett be (rajta kívül még legalább egy tucat hitelező járt el hasonlóan Csákyval szemben). Perényi keresetét azonban a Csákyak megtámadták, az ügyből elhúzódó pereskedés lett. Eközben az 1870-es évek végére Perényi maga is a csőd szélére került, így az ellene lefolytatott végrehajtási árverés során Lónyay Menyhért és Albert szerezték meg a Csáky-féle váltókat.¹¹ Lónyay Menyhért hagyatéki leltárából kitűnik, hogy Csáky Tivadar még 1885-ben is tartozott 15550 forinttal, bár a tárgyalási jegyzőkönyv ezt a tételt még ténylegesen is behajthatónak ítélte. Lónyay Menyhért azonban közvetlenül is adott kölcsönöket Perényinek, aki viszont 1885-ig nem tudta törleszteni azokat (7518 forint értékben), a hagyatéki jegyzőkönyv pedig a korábbiakhoz hasonló indokokkal kénytelen volt kihagyni őket a leltárból. Lónyay Albert is ugocsai földbirtokosként segítette Perényit, de feltehetően ezt esetenként csak Menyhért pénzügyi támogatásával tehetette, ezzel magyarázható az a tény, hogy

¹¹ Az ügyről lásd MOL P 76. Csáky család. pl. 72., 107., 111. cs.; valamint a Lónyay család hagyatéki iratai (BFL IV. 1411. b. 191–192. d.)

Perényi és Lónyay Albert közösen vették fel a Menyhért által biztosított hiteleket.¹²

A Csáky család egy másik tagja is szerepel Lónyay adóσαι között. Gróf Csáky György és felesége erdélyi birtokaik terhére 76569 forintot vettek fel tőle, ám ebből az összegből a jegyzőkönyv szerint egy per miatt mindössze 4930 forintot lehetett beszedni. Ugyancsak per miatt szintén behajthatatlan volt korábbi bizalmasa, Kiss Miklós 12500 forintos tartozása is, végül egy 1871-ben keletkezett ezer forintos követelés adósát pedig nem sikerült megtalálni.

Lónyay hagyatékának vizsgálatakor feltűnő még az értékpapírok csekély jelentősége az aktívumon belül (0,83%),¹³ valamint a készpénz és a személyes értéktárgyak teljes hiánya. Lónyay csupán néhány jelentéktelenebbnek tűnő részvényt hagyott örökül utódaira: 105 darabot összesen 6300 forint értékben, melyeket a szentlőrinci tégl- és terrakottagyár bocsátott ki (az 1882-től működő részvénytársaság elnöke egyébként Lónyay Menyhért volt); 62,5 kronstadti (brassói) kőszénbányarészvényt 1250 forint értékben (az egyenként 200 forintos névérték helyett csak 20 forintos tőzsdei áron); 3 részvényt a Magyar Általános Gyógyintézet Rt.-től 600 forintos áron; végül 50 darab olyan részvényt, melyeket a Budai Kereskedelmi és Iparbank bocsátott ki, ezek azonban a bank felszámolása miatt 1885-ben már teljesen értéktelenek voltak. Más forrásokból ugyan tudjuk, hogy több másféle kőszénbányarészvénye is volt, ám ezek rossz tőzsdei árfolyamára többször panasz-

¹² Azt, hogy Albert anyagi biztonsága is gyenge lábakon állt, jól mutatja a következő levélrészlet, melyben Czóbel Imrétől (akinek ő is hitelezett) 461 forint sürgős megfizetését kéri: „Kérlek, ezt ne halaszd, mert habár az összeg nem nagy. De én fizetésekkel annyira igénybe vagyok véve, hogy most nálam ezen kis összeg is erősen számol.” Lónyay Albert Czóbel Imréhez, 1880. nov. 13. (Margócsy /összeáll./ 1988, 96.)

¹³ A magánszemélyek elleni követeléseket (pl. váltók) a hagyatéki jegyzőkönyv – mint látható – külön kezeli, így az értékpapír fogalma itt szűken értendő: intézményekkel szemben fennálló követelések.

kodott. Végül több kortárs is beszámol Lónyay ún. Lánchíd-részvényeiről, melyeket állítólag milliós haszonnal sikerült beváltania 1870-ben, ezek azonban valójában felesége tulajdonát képezték.¹⁴

A készpénz hiányára az a magyarázat adható, hogy a hagyatéki leltár felvételéig eltelt 4-5 hónap alatt a pénzt feltehetően a feleség magához vette, hiszen korábban is ketten döntöttek a családi pénzügyek felett. A személyes értéktárgyak esetében is valami hasonló lehet a helyzet, azaz Lónyay Menyhért értékeit nem különítették el a leltározás során a lakásban (különösen a fővárosi házban) található számos egyéb ékszertől, berendezési tárgytól, azok így felesége kezelésében maradtak, feltehetően azért is, mert maga a budapesti ingatlan, ahol az év egy részében éltek, Kappel Emília nevén szerepelt, berendezését is ő vásárolta és alakította ki. Ennek ellenére, mint majd látjuk, az özvegy hagyatékában is felfedezhető Lónyay néhány személyes tárgya.

Terhes örökség

Áttérve Lónyay passzív hagyatékának elemzésére, a következő kérdésekre deríthetünk fényt: kiknek és mennyivel tartozott, illetve milyen okok vezettek nagymérvű eladósodásához. A jobb érthetőség kedvéért tartozásának szerkezetét részletezően ábrázoltuk:

¹⁴ Lónyay részvényeiről lásd Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. ápr. 21. MOL P 470. 1. cs.; Máriássy 1890-1891, XII. köt. 245; Oláh 1908, 110. A Lánchíd-részvényekről lásd Gyömrei 1957, 255. Lónyay apósának, Kappel Frigyesnek eredetileg 377 db Lánchíd-részvénye volt. E részvény mennyiséggel számolva Lónyay 1870-ben 260130 forinthez jutott hozzá. A Lánchíd-részvények megváltásának sokak által kifogásolt körülményeiről bővebben lásd Cieger 2006, 45-47.

2. táblázat. Lónyay Menyhért passzív/szenvedő hagyatékának összetétele forintban (1885)

<i>A hitelező megnevezése</i>	<i>A tartozás nagysága</i>	<i>A szenvedő, passzív hagyaték %-a</i>
Magyar Földhitelintézet	576725	33,43%
Általános Osztrák Földhitelintézet	175625	10,18%
Pesti Hazai Első Takarékpénztár	415132	24,07%
Magyar Általános Takarékpénztár	18600	1,08%
vidéki pénztézetek	99094	5,74%
Első Magyar Általános Biztosítótársaság	21076	1,22%
magyar kincstári követelések*	18341	1,08%
Magánszemélyek követelései	322823	18,71%
Egyéb követelések**	77526	4,49%
Összesen:	1724942***	100%

* pl. illetékek, adóhátralék

** pl. számlák, azonosítatlan váltók, társadalmi intézményeknek ígért összegek

*** Az 1. táblázatban és az itt feltüntetett passzívhagyaték-összeg között 160 ezer forintnyi különbség látható. Az eltérés oka egy összeadási hiba az egyik részletárban, az itt kapott hibás összeg került át aztán a végső összesítésbe, amelynek alapján az egész további hagyatéki és árvaszéki eljárás lezajlott, és nem találtunk arra vonatkozó iratot sem, hogy később igyekeztek volna kiigazítani ezt a tévedést (ezért nem korrigáltuk mi sem az 1. táblázatban). A tartozások tételes tárgyalásakor azonban nem hallgathatjuk el, hogy Lónyay tényleges adóssága meghaladta a 1,72 millió forintot is.

A táblázatból jól látható, hogy Lónyay tartozásainak harmadát a Magyar Földhitelintézet követelései tették ki. Az intézet szabályai szerint mindazok részesülhettek a hitelegyesület kölcsöneiben (záloglevél vagy készpénz formájában), akik a magyar korona országainak területén megfelelő nagyságú földbirtoktulajdonnal rendelkeztek. Az intézet az adott birtok (tisza jövedelme alapján

számított) értékének a feléig nyújtott, általában 6-6,75 százalék évi kamatozású hosszú lejáratú kölcsönöket. Fontos kikötés volt, hogy a Földhitelintézet csak első helyre történő betáblázás mellett volt hajlandó kölcsönözni a birtokosoknak (tehát csak abban az esetben, ha egy csődeljárás során másokat megelőzve juthatott pénzéhez). A Magyar Földhitelintézet egyik alapítója és haláláig elnöke maga Lónyay Menyhért volt. Az intézet vezetése egyébként a politikai élet legkülönbözőbb és legfontosabb személyiségeit foglalta magában, 1884-ben például a felügyelőbizottságban ott találjuk Szlávay Józsefet, Andrassy Gyulát, Lónyay Gábort, Sennyey Pált, Tisza Kálmánt, illetve több Szapáryt és Zichyt is.¹⁵

Lónyay (és családja) az adatok szerint meglehetősen gyakran fordult az intézethez és kapott onnan kölcsönöket birtokai terhére. Különösen a Szabolcs és Hunyad megyei birtokokra felvett hitelek voltak igen jelentősek (csupán e két birtok Lónyay halálakor több adósságot képviselt, mint amekkora aktív hagyatéka összesen volt). Fontos megjegyezni, hogy Lónyay a Magyar Földhitelintézet legnagyobb versenytársa felé is elkötelezte magát: 1885-ben passzív hagyatékának egytizedét a bécsi székhelyű Osztrák Földhitelintézet követelése alkották, melyek szintén a szabolcsi birtokokat terhelték.

Az Első Magyar Általános Biztosítótársaságot nem a követelés nagysága miatt érdemes külön is említeni, hanem mert 1881-ig Lónyay Menyhért is tagja volt a cég vezetésének. Érdekes még a különböző magánszemélyek követeléseinek számbavétele. Lónyay legnagyobb magánhitelezője saját menyje, Forgách Margit volt közel 62 ezer forinttal (másképpen viszont Lónyay is hitelezett neki), de ugyancsak jelentős összegekkel tartozott például Salm Henrik bankárnak (58 ezer forint) és politikustársának, Sennyey Pálnak (36 ezer forint) is.

¹⁵ Vargha 1885, 61–71; Mihók (szerk.) 1884.

3. táblázat. Lónyay Menyhért és felesége birtokaira bejegyzett és 1885-ben még fennálló követelések kimutatása*

<i>A hitelfelvétel dátuma</i>	<i>A betáblázott birtok helye</i>	<i>A teher és a kamatok nagysága a hitel felvételekor (forintban)</i>	<i>A hitelező megnevezése</i>
1868. okt.	Szabolcs	95000 + 6,75%	Magyar Földhitelintézet
1871. szept.	Szabolcs	50000	Osztrák Földhitelintézet
1873. máj.	Szabolcs	70000 + 6%	Magyar Földhitelintézet
1873. nov.	Szabolcs	300000 + 6%	Magyar Földhitelintézet
1876. jan.	Hunyad	75000 + 6,75%	Magyar Földhitelintézet
1876. júl.	Hunyad	6000	magánszemélyek
1876. okt.	Szabolcs	101000 + 5,75%	Osztrák Földhitelintézet
1877. júl.	Szabolcs	150000	Magyar Földhitelintézet
1877. okt.	Szabolcs	195000 + 6,75%	Magyar Földhitelintézet
1879. szept.	Szabolcs	3000	Osztrák Földhitelintézet
1881. jún.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	53000 + 5,5%	Magyar Földhitelintézet
1882. febr.	Szabolcs	60000 + 6%	magánszemély
1882. aug.	Hunyad	360216 + 6%	Pesti Hazai Első Takarékpénztár
1883. jan.	Hunyad	85000	magánszemély
1883. jún.	Budapest (villa)	12000 + 6%	Pesti Hazai Első Takarékpénztár
1883. nov.	Szabolcs	120000 + 7%	Nyíregyházi Ipar és Kereskedelmi Bank
1884. febr.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun; Szabolcs	6000 + 8079	magánszemélyek
1884. júl.	Szabolcs	7000	Beregszászi Hitelintézet

*A kimutatás több okból sem teljes, hiszen egyrészt csak a hagyatéki leltár felvételek (1885-ben) is még fennálló hiteleket tünteti fel (azaz a korábban törölt teherket nem), azok közül is csak azokat, amelyekről találtunk becsatolva birtok- és teherlapot, másrészt a hitelviszonyok alakulását csak Lónyay Menyhért haláláig követtük nyomon, tehát nem tüntettük fel az 1884 novembere után az özvegy által a rendezés érdekében felvett hiteleket. Természetesen ebben a táblázatban a hitel-felvétel pillanatában létező teher nagyságát szerepeltettük, amely érthető módon nem egyezik a leltár összeállításakor tapasztalható teherösszegekkel (hisz azok a kamatok miatt nőttek, illetve a részleges törlesztések miatt csökkenhettek is).

Az adatokból jól kivehető továbbá, hogy Lónyay (és felesége) 1873 őszén kényszerült először a korábban felvett hitelekhez képest jelentősen nagyobb terheket vállalni, melyeket aztán újabbak és újabbak követtek (pl. 1877-ben és 1882-ben).

De vajon mire kellett Lónyaynak ez a több helyről nagy összegekben felvett kölcsön? A kérdésre csak szerteágazó válasz adható. A következőkben a fennmaradt iratok alapján csupán a legfontosabb kiadások bemutatására vállalkozhatunk.

A kiadások egyik jelentős részét a rokonoknak nyújtott támogatások alkották. Testvérei, János és Albert adósságairól már szóltunk, azonban még ennél is nagyobb összegeket emésztett fel Lónyay Béla tartozásainak gyakori átvállalása.

Legidősebb fia voltaképp huszonéves korától kezdve, 1890-ben bekövetkezett haláláig állandó pénzzavarral küszködött. Emellett azonban költséges életmódjával és henyességével feleségét és gyermekeit is nehéz helyzetbe sodorta. Lónyay levelei és naplójegyzetei évtizedeken keresztül a fia iránt érzett aggodalmakkal voltak tele: „[...] Béla vezetést kíván, aggódom miatta, mi lesz pénzügyi állapotából, ha majd mi nem leszünk az élők között.”¹⁶ Béla apjához írt szívhez szóló leveleiben ugyanis rendszeresen kért pénzt egyre gyakrabban felmerülő pénzügyi gondjai megoldásához: „Arra kérem édes jó Apámat [...] évenként hat ezer forint segítséget adjon, vagy pedig egyszer minden korra húszezer forintot [...] Higgye el édes Apám, hogy mi a legtakarékosabban élünk. Kérem igen szépen édes jó Apámat, hogy segítsen rajtunk valamiképpen, mert igazán nem tudom, hogy mihez fogjunk, ha nem segítene rajtunk, mert utoljára élnünk csak kell [...]”¹⁷ Lónyay pedig, annak ellenére, hogy sorozatosan csalódnia kellett fiában, valamint hogy elhatározta, leveszi a kezét Béláról, végül engedve érzelmeinek, mindig segített: „[...] rövid idő alatt alig egy évig vagy 21-22 ezer

¹⁶ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1872. nov. 16. MOL P 470. 1. cs.

¹⁷ Lónyay Béla Lónyay Menyhérthez, 1872. nov. 2. MOL P 470. 1. cs.

forint tűnt el kezei közt, s most tőlem ismét 20,000 forintot kér? Hová fog ez vezetni? [...] Legjobb lesz talán, ha ismét készpénzt adok neki [...] pedig oly szép terveim voltak vele, ha jó takarékos gazdának mutatkozott volna” – reagált Béla kérésére 1872-ben.¹⁸

Az apa valójában nem volt képes eldönteni, hogy mitévő legyen tékozló fiával. Két évtizeden keresztül emésztette magát, hasztalanul változtatva az apai szigort, valamint a nagylelkű és bőkezű megbocsátást: „A második, mit tettem, a mostani állapottával és eddigi eljárásával alig egyeztethető meg. Ellentmondás látszik benne, de mégis megtettem, azt remélve, hogy megtartja szavát s talán épp az, hogy bizalomra méltatom, fogja ezután óvatosabbá tenni.” „Sokszor jutott eszembe ismerve őt – kivált a tett tapasztalatok után – hogy kevesebbet kellett volna neki engedni s szorosabban tartani. Most lesz 30 éves, reméljük, hogy komolyabb lesz ezen kedves, jószívű, derék, de ingatag, egészen a környezet által befolyásolt fiunk.”¹⁹ Az apa úgy döntött, hogy ismét kezességet vállal fiáért, hogy az újabb kölcsönt vehessen fel, sőt egyes családi birtokokat a nevére íratott, bízva abban, hogy a gazdálkodás majd komolyságra neveli Bélát. Néhány hónappal később azonban Lónyay keserűen ismerte be, hogy fia nem váltotta be reményeit. Nevelési elveit – takarékoság, szorgalom, a családi élet szentsége – fia folyamatosan semmibe vette: „[...] egyenesen megmondom, gyenge, nagyon gyenge valék irányában, mert a szülő azon gyermek irányában gyenge, akit szenvedni lát. Gyenge valék, midőn szorosabban [nem] vettem, midőn tanulni nem akart, bíztam abban, hogy külföldön fog benne ébredni a tanulási vágy. Gyenge voltam, midőn a Heidelbergben csinált pár ezer forintnyi adósságát oly könnyedén kifizettem, anélkül, hogy irányában a jövőben vigyázóbb lettem volna. Elnéző voltam, midőn bátyúi adósságának kifizetése után visszavéve a birtokokat, azt

¹⁸ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1872. nov. 10. MOL P 470. 1. cs.

¹⁹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1876. márc. 24. és júl. 4. MOL P 470. 1. cs.

kezébe adtam ismét. Előre nem látó, vak, benne és szavában teljesen megbízó, midőn az idén tavasszal a birtokot nevére írtam, megterhelni engedtem, 28000 forintig jót álltam [...] Nem lenne egyhamar vége elősorolásának mindazon apai gyengeségeknek, melyek inkább szeretetet és a többiek feletti megkülönböztetést mutatnak.”²⁰ Jóságútsége valóban nagy áldozatokkal járt. Egy, a hagyatéki iratok között található kimutatás szerint 1876 decembertől haláláig több mint 300 ezer forintot fizetett ki az apa fia helyett, amely összeghez még hozzá kell adni – mint láthattuk – az 1876-os évet megelőző apai támogatásokat is (így ennek végső összege a félmillió forint körül járhat).

Béla jövője egy pillanatra sem hagyta nyugodni apját. Egy anyagilag biztosnak mondható karrier megtervezése sokszor állt testvéréhez írt levelei középpontjában. Sajnálattal állapította meg például 1877-ben, hogy politikai befolyása egyelőre nem elegendő arra, hogy fiának állást teremtsen: „Sokat törtem evégett fejemet. Ha a hatalom körül lennék s befolyásom lenne. Ha például egy minisztérium lenne, melynek én támasza lennék, úgy majd lehetne találni számára valami foglalkozást, melynél érezné, keres ő családja számára, noha ennek akadály, hogy képessége s tudománya vajmi kevés.”²¹

Néhány hónappal később fia előtt egy vonzó közigazgatási karrierút vonal egymást követő állomásait vázolta fel: „Ha ezenkívül naponta egy órát szentel az egyszerű conceptusra [fogalmazványírásra], abban is annyira előmehet, hogy az ősszel beállhat tiszteletti megyei jegyzőnek, ott ha egy-két évig működik, de előbb is megtanulja a megyei közigazgatást, minden részleteiben. Azután legyen szolgabíró, s ha ott állhatatosan energiát fejt ki, bizonyára megválasztják alispánnak 6 év múlva, s ha még élünk, lesz belőle igen jó főispán, s így 8-10 év múlva egészen rehabilitálhatja

²⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1876. nov. 3. MOL P 470. 1. cs.

²¹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1877. jan. 2. MOL P 470. 2. cs.

reputációját az egész világ előtt [...]”²² Béla azonban a vidéki élet helyett inkább a fővárosba vágott, sőt szíve szerint leginkább diplomata szeretett volna lenni valamelyik tekintélyes európai országban, ám kitartó szorgalom híján erre semmilyen esélye sem volt.

A fiú végül sem a családi, sem a gazdasági, sem a közélet területén nem állta meg a helyét. Családját, vagyonát és erkölcsi tekintélyét egyaránt elvesztette. Az apa pedig fia iránti elnéző magatartása miatt saját feleségével és legszeretettebb testvérével, Alberttel is szembe került. Béla ugyanis a szűk családon belül választott magának feleséget: Albert lányával, azaz első unokatestvérével kötött házasságot. A házastársak között azonban az 1870-es évek végére megromlott a viszony, amely végül 1888-ban válással végződött. Lónyay természetesen igyekezett fia védelmére kelni, bár egyre kevesebb meggyőződéssel.

Az apa élete végén kétségbeesett tanácsalansággal szemlélte gyermeke sorsát: „Leginkább megbotránkoztatott nála a teljes hiányzó érzés a becsületesség alapfogalmáról, s azon szemtelenség, mellyel a nem igazat mondja, írja és állítja, süllyed ő folyvást attól tartok, pedig gyermekkorában mily kedves és jószívű fiú volt, hová változott, mi lesz jellemtelensége folytán még belőle. De nem folytatom többé, oly nehéz szívem, ha reá gondolok. Szerettem őt nagyon s gyenge voltam mindig irányában, ezt bánom nagyon, fog-e valamit használni, ha ezután, mint megérdemli, keményen bánok vele”.²³ Magánéletének minden bizonnyal legnagyobb csalódása volt fia magatartása, sorsának alakulását személyes kudarcként élte meg. Ennek ellenére élete utolsó hónapjaiban sem tagadta meg őt, nem volt ereje végleg elengedni fia kezét: „[...] igaz, hogy ő rossz fiú, haszontalan ember, rossz férj, de mégis az

²² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1877. júl. 18. MOL P 470. 2. cs.

²³ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1884. aug. 5. MOL P 470. 2. cs.

én fiam, s a szerencsétlenség, hogy e hóban lesz 40 éves ember, vénebb, mint hogy remélni lehetne javulását.”²⁴

A tartósan számottevő összegeket felemésztő kiadások sorában a *Reform* című politikai napilap számára juttatott támogatásokat kell másodikként kiemelnünk. A Rákosi Jenő alapította, majd Kaas Ivor által megvásárolt újság nyomtatásának költségei átlagosan 3 ezer forintot tettek ki havonta, ehhez járult még az újságírók fizetése és a lap megvásárlásából eredő havonta esedékes törlesztés.²⁵ A kiadások nagyobb részét maga Lónyay vállalta magára, a *Reform* azonban 1875 nyarára – a megváltozott politikai légkörben – előfizetői zömét elvesztette, így a megszűnés szélére került. Lónyay végül saját anyagi gondjai rendezése érdekében úgy határozott, hogy felszámolja a lapot: „Liquidálok tehát, kezdtem a legsúlyosabbal, a Reformmal – nagyon, de nagyon sajnáltam, hogy ezen legjobb lapot felosztatni kellett, de már nem bírtam, így is nem képzeled, mennyibe jött eddig, s még mennyi áldozatot kívánt volna.”²⁶ A fennmaradt források arról tanúskodnak, hogy az újság jelentette pénzügyi tehertől még több év múltán sem tudott szabadulni. „[...] bizony szegény Emmi vagyonának nagyobb része nincsen meg, elment az azon bekebelezések folytán, melyekbe beleegyezett, melyek könnyelműségem folytán támadt adósságok fedezésére szolgáltak, nem kis tétel azok közt a Reform költsége s azon 20.000 forint kifizetése, melyet [Kaas] Ivornak kellett volna másképp megfizetni” – vallotta be testvérének.²⁷

²⁴ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1884. szept. 5. MOL P 470. 2. cs. (Béla valójában ekkor még csak 38 éves volt.) Etelka testvére Menyhért tanácsalanságát így látta: „Menyhértnék gyengeségét Béla irányában valóban érteni nem lehet, ő vak és látni sem akar, elhisz minden rágalmat és bolond ellentmondó beszédet, csak az igazságot és valót nem hiszi és nem is akarja hinni.” Lónyay Etelka Lónyay Alberthez, 1884. okt. 29. MOL P 470. 2. t. 3. cs.

²⁵ A *Reform* számlái és a megjelentetésével kapcsolatos iratok megtalálhatók: MOL P 336. Kaas család. 5. t. 2. cs.

²⁶ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. jún. 21. MOL P 470. 1. cs. A lap beolvadt a *Pesti Napló*ba.

²⁷ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1882. febr. 24. MOL P 470. 2. cs.

A *Reform* esete ezúttal arra szolgált példát, hogy a politikusi döntések miként képesek kihatni a magánéleti viszonyokra, azaz a jelen esetben: vállalva a lépés anyagi és esetleges családi következményeit, évekig fenntartani egy veszteséges lapot, mert a benne megjelenő cikkek talán hozzáegíthetnek a hatalomba való visszatéréshez.

Ugyancsak súlyos nehézséget jelentett Lónyay számára birtokai gazdasági egyensúlyának megőrzése. Különösen nagy reményeket fűzött az erdélyi birtokaiból befolyó jövedelmekhez, 1873-as feljegyzése szerint az innen származó bevételek egy részéből kívánta fedezni az akkor még saját tulajdonában lévő beregi birtokok költségeit.²⁸ Egyre halasztódott azonban a Hunyad vármegyében található kincstári vasgyárak modernizációja, amit pedig kormányzati politikusként erősen szorgalmazott, ettől remélve, hogy az innen származó fát és vasércet előnyösen tudja majd eladni. Két év elteltével be kellett látnia tervei kudarcát, Hunyad vármegyei birtoka önmaga fenntartására sem volt képes. Lónyay leveleiben vállalkozása sikertelenségét három fő okban jelölte meg: a nyersvas a pénzügyi válság miatt csak alacsony áron értékesíthető; nincs vasúti összeköttetés a birtok és a megye központja között (és ennek kiépítése a hegyeken keresztül igen költséges lett volna, melyre senki sem adott pénzt); a nyersvas önálló előállításához pedig további meglehetősen drága beruházásokra (pl. olvasztókemencék felállítására) lenne szükség, számításai szerint összesen 1,4 millió forintra.²⁹

²⁸ Lónyay Menyhért saját gazdaságára vonatkozó jegyzetei, 1873. ápr. 9. MTAK Kt. Ms. 5306/21.

²⁹ Lásd pl. Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. jún. 21. MOL P 470. 1. cs. Magyarország vasiparáról, a vastermelés nehézségeiről és az arisztokrácia néhány tagjának (pl. Andrássy Manónak) a vasipari vállalkozásairól ad bővebb (szemléletében azonban elavult) képet Sándor 1954, különösen 144–164. Az állam Hunyad vármegyei beruházásai körül kibontakozó háttérchatározásokról lásd Cieger 2006, 44–45.

Birtokai jövedelmezőségének javítására többféle módon is kísérletet tett. Rendre megpróbálkozott bérbeadásukkal (esetenként még értékesítésükkel is), ám a földpiac pangása miatt erre 1873 után egyre rosszabb feltételek mellett volt csak lehetősége. Az 1879-es tiszai árvíz miatt a birtokaiban keletkezett tetemes károkat látva pedig elkeseredésében az is megfordult a fejében, hogy földjei értéktelenebb részét szétosztja a beregi és szabolcsi birtokaira áttelepülni kész parasztcsaládok között, hogy így szabaduljon meg terheinek legalább egy részétől. „A másik dolog, mi foglalkoztat, az a colonizáció. Ha módomban lenne a népességet szaporítani bevándorlás által, minden hold értéke 50-60, sőt több forinttal növekednék, ha a népességet meg lehetne kétszerezni, akár 80-100 forintot [!] is. Én szívesen oda adnám ajándékba birtokom 1/4-dét, sőt 1/3-dát, ha az által a népességet megkétszerezhetném, a megmaradó föld értéke sokkal nagyobb lenne, mint a mostani. Erre törvény kell és asszociációja [társulása] a hasonló viszonyok közt lévő birtokosoknak” – osztotta meg gondolatait Alberttel.³⁰

Számos forrás bizonyítja: Lónyay szemében és szívében a család boldogulása és vagyoni biztonsága valóban az elsők között szerepelt. Már ez eddig elmondottakból is kiderülhetett, Menyhért a család fejeként egyszerre igyekezett egyengetni négy fia (Béla, Menyhért, Gábor és János) és négy testvére (Albert, János, József és Etelka) sorsát, valamint odaadóan gondoskodott idős édesanyja nyugalmáról. A család rosszra forduló vagyoni helyzete azonban egyre mélyülő keserűséggel töltötte el: körültekintő előrelátást, kitartó szorgalmat és takarékoskodást hirdető életvezetési elveit rokonai legtöbbször nem tartotta megfelelően szem előtt, ő pedig képtelen volt az anyagi süllyedés visszafordítására. A néhány évtized alatt felesége segítségével tekintélyessé növelt családi vagyon lényegében még életében szertefoszlott. Az 1881-es esztendő első

³⁰ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1879. júl. 1. MOL P 470. 2. cs.

napjaiban egy álmatlan éjszakán összeszámolta vagyonát, a kapott eredmény lehangoló volt: „Azon szomorú eredményre juték, hogy nem csak nincsen semmi, miről rendelkezhetem, de még az Emmi vagyona se marad a gyerekek számára intacta [érintetlen].”³¹ Egy évvel később pedig még súlyosabb lett a helyzet: „Ma kénytelen valék Emmi gyöngyét és gyémántjait elzálogosítani.”³²

A rokonok megmentéséért vállalt terhek élete utolsó éveiben egyre fojtogatóbban neheztedek rá, szétzilálták a családi harmóniát, megtépázták idegeit, kikezdték tekintélyét. Utolsó napjaiban sem tudott másra gondolni, mint a sorozatos kiadásokra: „[...] most az a szokása az Intézetnek [a Magyar Földhitelintézetnek] és az uzsorásoknak, hogy az Intézetnél lefoglalják fizetésem, két ilyen eset volt Perényiért nem rég, mi nagy szégyen.” „Szegény fizetésem, melyből Jancsit [legkisebb fiát] Berlinben tartom, melyből Marinak, Bélának [legidősebb fiának és menyének] adom azon összegeket, mire képes vagyok, miből édesanyámnak küldöm részletét és szállásbérét; pedig meg volt általam ígérve, hogy Perényi lőcsei és bihari pénze legelőbb azon obligók törlesztésére szolgáland, melyeket én vállaltam a te kedvedért s számodra” – készített leltárt a rokoni kötelezettségekről halála előtt néhány nappal Alberthez írott levelében.³³

A rendezés

Lónyay Menyhért vagyoni viszonyairól rajzolt képünk csak akkor válhat teljesebbé, ha röviden felesége anyagi körülményeit is megvizsgáljuk. Egyrészt, mert láthattuk, Lónyay több esetben felesége anyagi támogatására szorult. Másrészt, a családot érin-

³¹ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1881. jan. 18. MOL P 470. 2. cs.

³² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1882. ápr. 12. MOL P 470. 2. cs.

³³ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1884. okt. 24. és 28. MOL P 470. 2. cs.

tő legfontosabb kérdésekben igyekeztek közösen dönteni. Végül pedig Kappel Emília hagyatéki iratainak áttanulmányozásával lehetővé válik annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mi is lett Lónyay Menyhért örökségével, hogyan sikerült felszámolni a család előtt tornyosuló adóssághalmazt?

Lónyay Menyhért szándékai ellenére végrendelet hátrahagyása nélkül halt meg 1884-ben. A törvények értelmében így vagyona gyermekei között egyenlő arányban került volna felosztásra. Lónyaynak 1884 végén már csak három gyermeke volt életben: az 1849-ben született Menyhért apja halála előtt néhány hónappal hunyt el, ezért helyette lánya – Lónyay unokája –, a négyéves Pálma volt az örökös (tulajdonképpen az egész hagyaték így került az árvaszék elé). A hagyaték felosztása előtt a családtagok azonban közös nyilatkozatot tettek. Egyrészt Lónyay Béla lemondott teljes örökösödési jogáról, hiszen apja már korábban átadta neki a beregi birtokok irányítását, valamint kifizette helyette hatalmas adósságait, mely összegek tetemesen felülmúlták a ráeső örökrész nagyságát. Másrészt az örökösök (Gábor, János és Pálma) – mivel a megboldogult után maradt igen nagy adósságok „sürgős rendezésre vártak, minek eszközlése nélkül a hagyatéki vagyon fenn nem tartható, sőt ellenkezőleg, annak csődbe való menetele elkerülhetetlen lett volna” – átfogó családi egyezséget kötöttek Lónyay Menyhértnél.³⁴ A megállapodás értelmében Lónyayné saját vagyona terhére kötelezettséget vállalt férje adóságainak kifizetésére és a banki hitelek rendszeres törlesztésére, az örökösök viszont eltekintettek az apai vagyon felosztásától, és azt teljes egészében az özvegy kezelésében, haszonélvezetében hagyták, sőt az összes ingatlan tulajdonjogát is rá írták.

Az utókorra maradt családi levelezés és a visszaemlékezések a Lónyay házaspár meghitt, érzelemgazdag kapcsolatáról tanús-

³⁴ A Lónyay család tagjairól lásd Doby 1895; Gudenus 1993, 203–216.

kodnak. Nem volt ez másként a családi vagyon kezelésének terén sem. Lónyay Menyhért igyekezett mindig kikérni felesége tanácsait, és azokat figyelembe is vette egy-egy újabb birtokvásárlás vagy egyéb gazdasági vállalkozás elindításakor, melyek véghezviteléhez persze gyakran felesége vagyonára is szüksége volt. Fiai számára készített gazdasági feljegyzéseiben a kettejük által közösen kezelt családi vagyonról és annak gyarapításáról így írt: „[...] én sok kedvező alkalmat hagytam elmúlni, mely aztán nagy hasznot hozott volna, mit előre láttam és tudtam, csak is azért, mert nem rendelkeztem a szükséges pénzerőről, meg mert a hitelt nagyobb mértékben igénybe venni mint kedves nőm jónak látá, kellett volna. [...] Minden szerzemény hármat kivéve édes anyjuk és az én nevemre történt, minden mellett ezen három szerzeményt is édes anyjukkal együtt vett közös szerzeménynek tekintsenek, mert minden, mit örökölni fognak, mind kettőnk takarékosságának és különösen édesanyjuk tőkájének s az általa nyert hitelnek eredménye, hogy ezen szerzeményekből neve kimaradt, az az ő egyenes akarata volt.”³⁵

Lónyay Menyhért halála után is a feleség anyagi segítségére szorult a család, aminek a fedezetét lényegében a Kappel-vagyon jelentette. Kappel Frigyes a reformkor egyik legjelentősebb terménykereskedője volt. 1855-ben bekövetkezett halálakor milliós vagyona általános örökösöként idősebbik lányát, Emíliát jelölte meg.³⁶ Az özvegy a férje halálát követő években nagy erőfeszítéseket tett a vagyoni egyensúly helyreállítása érdekében. Még 1884 végén saját vagyona terhére kifizetett 335 ezer forintot az adós-

³⁵ Lónyay Menyhért saját gazdaságára vonatkozó jegyzetei, 1873. ápr. 9. MTAK Kt. Ms. 5306/21. A három önálló szerzemény: a beregi és hunyadi birtokok, valamint részben a szentlőrinci vásárlás.

³⁶ A Kappel családról lásd Bácskai 1989, 57–62; Gyömrei 1957, 197–278; a család levelezése, üzleti iratai megtalálhatók (már ami az 1956-os tűz után megmaradt): BFL XIII. 12. 1–5. d.

ságok törlesztésére (például a nevéen lévő budai villára 200 ezer forintnyi hitelt vett fel a Magyar Általános Hitelbanktól). Később egyes birtoktesteket eladott (leginkább Szabolcs megye területén), az erdélyi birtokok faállományának egy jelentős részét értékesítette, és a források tanúsága szerint az eddig behajthatatlannak hitt tartozások egy részét is sikerült visszaszereznie. A legnagyobb gondot számára is a Hunyad megyei bányák fenntartása okozta. Több beadványt írt például a pénzügyminisztériumnak, amelyekben kérte, hogy elhunyt férje adótartozásait részletekben teljesíthesse. Indokai a következők voltak: „Előállott a fenti tetemes adóhátralék az által is, hogy boldogult férjem váratlan elhalálózása folytán a legnagyobb áldozatok árán vagyoni viszonyait családom javára rendeznem kellett, de okul szolgált azon sajnos körülmény is, hogy a mondott uradalom egyrészt a rossz termések, gazdasági iparüzlet pangása stb. [...] folytán még saját fenntartási költségeit sem volt képes fedezni, és ez így van jelenleg is.”³⁷

Lónyay Menyhértné 1888 októberében követte férjét a sírba. Halálakor Podmaniczky Frigyes naplójában a következőképp jellemezte az özvegy és a Lónyay család sorsát: „E dúsgazdagnak ismert s nagy tekintélyre vergődött nő a Hungária Szálloda egy második emeleti szobájában hunyt el, pedig volt palotája, nyári laka s kastélya akár hány. Menyhért izgalmas, tétovázó eljárása, életmódja s jelleme nejeire is reáragadt, dacára annak, hogy bankár lány, tehát polgár leánya volt. [...] A hajdani dicsfényből szegénynek öreg napjaira nem maradt meg semmije, még csak szerencsés családi körülmények sem, mert fiai hogy valami nagy örömeire váltak volna anyjuknak, nem hiszem. [...] Szegény Lónyay Menyhért, tekintve kiváló tulajdonait, más bánásmódot érdemelt volna a sorstól. Noha családjá is fényes meteorként tűnt fel a lát-

³⁷ Lónyay Menyhértné kérvényei (fogalmazvány), 1888 körül. MTAK Kt. Ms. 5312/69 és Ms. 5312/58.

határon, csak azért hogy kevés ideig tartó ragyogás után végleg letűnjék a semmisségbe.”³⁸

A két évvel később Budapesten felvett hagyatéktárgyalási jegyzőkönyv számításai szerint erőfeszítései eredményeképp a kezelésében lévő apai (férji) vagyon után az örökösökre már 44 ezer forintnyi aktívum elosztása várt, ő maga pedig saját jogon közel 600 ezer forintot hagyott gyermekeire és unokáira (tehát számértékét tekintve szinte ugyanannyit, mint amennyi adósságot férje). Anélkül, hogy részletesebben is elemeznék Kappel Emília ugyancsak az árvaszéki iratok között található hagyatékát, mindenképp tanulságos azt közzétenni, hisz segítségével jól megbecsülhető a férj és a feleség magánvagyonának egymáshoz viszonyított nagysága, ezáltal viszont következtethetünk a házasság révén összekapcsolódott Lónyay és Kappel vagyon kölcsönhatására is (4. táblázat).

Az itt ismertetett adatokkal kapcsolatban zárójelben két megjegyzést mégis teszünk. Egyrészt férjével ellentétben Lónyayné számottevőbb készpénz- és értékpapírvagyonnal rendelkezett. A készpénz nagyobb része azonban már halála után került hagyatékába, ugyanis az örökösök még az 1890-es végső leltár felvétele előtt eladták a szentlőrinci birtokot (még hozzá kedvezőbb áron, mint amelyet az egyik részleltár az adott ingatlan értékeként megadott). Értékpapírvagyonja viszont valójában is létezett; azt a Magyar Földhitelintézetnél fekvő záloglevelek alkották. Másrészt a táblázatból rögtön szembetűnik, hogy Kappel Emíliának minden erőfeszítése ellenére sem sikerült jövedelmezővé tennie a hunyadi birtokokat, oly annyira nem, hogy azokon az 1880-as évek második felében már semmiféle gazdasági tevékenység sem folyt.

³⁸ Podmaniczky Frigyes: Naplótöredékek, 1888. V. köt. 275. OSZK Kt. Quart Hung 1417.

4. táblázat. Lónyay Menyhértné Kappel Emília hagyatékának összetétele forintban (1889-1890)

tulajdon helye	készpénz	értékpapír	aktív magán-követelés	ékszer, ezüst	bútor, házi eszköz	termény	járadékok	ingatlan	családi aktív hányadék (%-ban is)	szervelő, passzív hányadék (%-ban is)	tiszta hányadék
Budapest	820	68604	4167	8335	2366	---	---	80848	165140 (12,6%)	101093 (13,7%)	64047
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	28500	---	---	(670) ingóság együtt:	(909)* 1265	---	---	(25940)** ---	(27519) 29765 (2,3%)	32 (0,004%)	(27511) 29733
Szabolcs	---	---	498188	---	---	9000	32950	580251	1120389 (85,2%)	391466 (53,1%)	728923
Hunyad	---	---	---	---	---	---	---	---	---	244316 (33,2%)	-244316
összesen: az aktív hagyaték %-ában is	29320 (2,3%)	68604 (5,2%)	502355 (38,2%)	8335 (0,6%)	3631 (0,3%)	9000 (0,7%)	32950 (2,5%)	661099 (50,3%)	1315294	736907 (33,2%)	578387

* A részletában szereplő összeg (zárójelben) és a végző összesítésben feltüntetett érték elter egymástól, ráadásul a végző leltár csak összefoglalóan ingóságként kezeli ezt a két tételt és a „bútor és házi eszköz” kategóriába sorolja. A táblázatban szereplő összegek kerekítették, a fillérek feltüntetése nélkül.

** A pestszentlőrinci ingatlant a részletár 25940 forintra becsülte, később azonban 28500 forintért sikerült értékesíteni, így az 1890-es főleltárba már készpénzvagyonyként ez a magasabb összeg lett feltüntetve.

A mesésnek hitt Lónyay-vagyon története az özvegy végrendeletével ért véget. Az eddig egyben tartott, együtt kezelt hagyatékot ugyanis 1888-ban kelt végrendeletében fiai és unokái között végleg felosztotta.³⁹

Tanulságok

Ha a Lónyay-vagyon gyarapodásának évszámait tekintjük, akkor megállapíthatjuk, hogy a már meglévő ősi birtokok zömmel 1860 és 1872 között egészültek ki. Bár a gyarapodás jelentős mértékű volt (kb. 15 ezer holdról az 1880-as évekre közel 40 ezer holdra nőtt a birtoknagyság), mégis elmarad attól a képtől, amelyet a kortársak festettek Lónyay bámulatos ütemű gazdagodásáról. Láthattuk, Lónyay vagyona felhalmozását még 1855-ben kezdte meg. A gyarapodáshoz a megfelelő anyagi feltételeket alapvetően felesége javai, valamint a hitelek, és nem valamiféle kétés pénzügylet, illetve politikai visszaélés teremtette meg. A nemesi eredetű Lónyay-vagyon tehát elválaszthatatlanná vált a polgári Kappel-vagyontól.

A dinamikus gyarapodást gyors eladósodás követte. Láthatólag Lónyayt és családját is erősen megrázta az 1873-as gazdasági válság és azt követő elhúzódó depresszió. A tulajdoni lapok szerint a hitelek felvétele (az összegek nagyságát tekintve is) 1873 novemberétől sűrűsödött meg különösen, melyek kifizetetlen részletei a

³⁹ Lónyayné végrendeletében általános örököséül gyerekeit (Bélát, Gábort és Jánost) és unokáját (Pálmát) nevezte meg, azzal a megkötéssel, hogy Lónyay Béla az örökölt vagyont nem értékesítheti, nem terhelheti (csak haszonélvezeti joga volt), halála után azt saját gyermekeinek (Margitnak és Menyhértnek) kell átadnia. Kisebb összeget hagyott továbbá egy távolabbi rokonra és életfogytiglani járadékban részesítette régi szolgáloít. Itt kell megjegyeznünk, hogy a fentiekben elemzett árvaszéki irategyüttes tartalmazza továbbá ifjabb Lónyay Menyhért (meghalt 1884-ben) és Lónyay Béla (meghalt 1890-ben) vagyonleltárát is.

kamatokkal együtt 1885-re végül elérték az 1,72 milliós összeget. Feltehetően Lónyay 1873 utáni gyors eladósodásában keresendő annak az ellentmondásnak a feloldása is, amely a hagyatéki hiány és a Lónyay többször idézett gazdasági intelmeiben olvasható útmutatásnak az elvei között feszül, a feljegyzés ugyanis nem sokkal a krach bekövetkezése előtt, 1873. április elején készült. Fontos megjegyeznünk, hogy Lónyay nagyfokú eladósodása – noha összecszerúságát tekintve valószínűleg kirívó – egyáltalán nem egyedi jelenség, hisz az arisztokrácia gazdasági helyzetének romlása az 1880-as évekre általánosnak mondható (lásd a korábban említett Csákyakat vagy Perényit). A hazai arisztokrácia anyagi romlását feltehetően tovább súlyosbította, hogy a kiterjedt rokoni kapcsolatokkal rendelkező főnemesi családok a közöttük létrejött kölcsönügyletek révén egymást rántották az adósságokba.⁴⁰

Lónyay hagyatékának összetétele 1885-ben a hagyományos, nemesi-arisztokrata életmódból fakadó szerkezeti jellemzőket mutatta, hisz vagyonát döntően fölbirtokai és a hozzá kapcsolódó hagyatéki tételek (termény, jószág, járadékok) alkották, melyek együtt az aktív hagyatéknak közel 92 százalékát tették ki. Ennek ellenére Lónyay példája több okból sem tekinthető tipikusnak. Egyrészt – és ez a legfontosabb – egy módos nemesi és egy tetemes polgári vagyon összekapcsolódása és hatékony kölcsönhatása szabta meg a vagyonszerkezetet. Másrészt pedig Lónyay felfogása, gondolkodásmódja sem tekinthető az arisztokrácia tagjaira általánosan jellemzőnek. Lónyayban – politikusként és magánemberként egyaránt – mindig megvolt a fogékonyság a különböző (pénzügyi, ipari) vállalkozások iránt, jegyzeteiben számos helyen találkozhatunk mind elméleti gazdasági okfejtésekkel, mind vállalkozásait érintő gyakorlati számításokkal. Azon kevés magyar

⁴⁰ Az 1873-as gazdasági válságról bővebben lásd Kövér 1986. Az arisztokrácia vagyoni hanyatlására Vörös Károly is rámutat a főrendiház összetételének vizsgálatkor (Vörös 1987).

arisztokrata közé tartozott, akik megpróbálták kihasználni a kínálkozó lehetőségeket és a családi vagyont ipari vállalkozás beindítására is felhasználták.

Egyedinek gondoljuk továbbá a család életmódját, magatartását is. Egyrészt Lónyay gyors politikai emelkedése egészen a miniszterelnökségig, majd hirtelen bukása (mindez alig tíz év alatt) és az azt követő politikai csatározások jellemére és a család magatartására egyaránt közvetlen hatást gyakoroltak. Másrészt a családon belül a polgári mentalitás és a református nemesi magatartás összefonódott, ezt azonban az 1871-es főnemesítés tovább módosította (egyénytette). Lónyay így hirtelenjében nem csak politikai tisztségei, de saját jogán is az ország elitjéhez sorolhatta magát. A beilleszkedés viszont sohasem ilyen gyors folyamat. Egy kortárs megfigyelése szerint a hagyományos arisztokrata családok igazán sohasem fogadták köreikbe a Lónyayakat (különösen nem a miniszterelnök bukása után).⁴¹ De nem lehetett könnyű – és talán nem is sikerült – magának Lónyaynak és feleségének sem elfogadni a megváltozott magatartási, életmódbeli elvárásokat. A fényűző budai villa ugyan felépült, de tulajdonosai jobban szerettek vidéken tartózkodni: „Emmi itt lassan-lassan valódi [...] gazdaasszony lett. Reggel mi ketten együtt reggelizünk, aztán ő konyhát, spejzt járja be. Aztán elmegy egy kis kapával és késsel a kertbe. Dudvát irt, száraz gallyakat vág le. Aztán különös szorgalommal ablakot és kályhát mos. Aztán elmegy fürödni, felöltözik, még délelőtt zongorázik. Délután a feketekávé után ismét zongorázik, este séta vagy kikocsizás, aztán ha szép az idő, kinn ülünk a teraszon. Ha nem, mi Gáborral tarokkozunk, Emmi pasziánszokat rak, mellette Jancsi olvasgat. Ez a mi életünk itt kedves Bercim, én rendesen az egész délelőttöt 9től – 2 ½ délutánig az

⁴¹ Halász 1911, 421.

íróasztalomnál töltöm, aztán a vacsora után éjfélig még dolgozok” – számolt be testvérének erdélyi birtokán töltött napjaikról.⁴²

Lónyay jó gazda módjára járta birtokait, felügyelte bányáit, felesége pedig gyakran pihent külföldön vagy tartott férjével Szentlőrincre, Farkadinra. A gyarapítási ösztön pedig fokozott takarékoskodási vágygal párosult náluk.⁴³

Végül ugyancsak jellemző – és a kortársak által is számtalanszor kritizált – sajátosság volt a családon belül megfigyelhető nagyfokú rokoni szolidaritás. Ez egyrészt a különféle politikai és gazdasági tisztségek kijárásában, másrészt pedig a rokoni hitelezésben nyilvánult meg. A család fejeként és a legvagyonosabb emberként mindkét téren Lónyay Menyhért játszott meghatározó szerepet.

A dualizmus időszakában az ősi központnak tekinthető északi (kárpátaljai) régióban a család Bereg megye főispáni posztját 13 évig, Ugocsaét 12 évig, Máramarosét pedig 17 évig tudhatta magáénak. Emellett Beregben az 1865 és 1918 között megrendezett 14 rendes országgyűlési választás közül 12 alkalommal legalább a család egyik tagja győzedelmeskedett. A Lónyayak érdekérvényesítő képességét vizsgálva, az 1872-es esztendő feltétlenül kiemelhetjük: ebben az évben Menyhért miniszterelnök, testvérei, Albert és János főispánok voltak, Jánost és a harmadik testvért, Józsefet képviselővé is választották a régióban.⁴⁴

⁴² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. aug. 14. MOL P 470. 1. cs. A család életmódjáról részletesebben lásd Cieger 1998b, 102–108. A Lónyay-villa ugyan a második világháború alatt elpusztult, ám az eredeti Ybl-tervek alapján éppen napjainkban épül fel ismét.

⁴³ Lónyay takarékoskodásáról lásd saját, korábban idézett mondatait a fejezet elején (hivatkozás a 2. lábjegyzetben), valamint Máriaassy 1890–1891, XII. köt. 245–246.

⁴⁴ A család hatékony érdekérvényesítő képessége a későbbi évtizedekben sem csökkent. Sajnos, könyvünk keretei nem tették lehetővé számunkra, hogy részletesebben szóljunk e témáról. Ezt a hiányt egy külön tanulmány igyekszik pótolni (Cieger 2003).

Ezzel szemben – mint azt igyekeztünk részletesebben is bemutatni – Lónyay Menyhért a családi pénzkezelés terén már nem bizonyult ilyen sikeresnek. A családtagoknak nyújtott kölcsönök visszafizetése rendre elhúzódott, sőt azok az idő múlásával általában további kiadásokkal terhelték meg Lónyay vagyonát. A racionális megfontolások azonban ilyen esetben nem működhetek, Lónyay a legkilátástalanabb és nagy anyagi áldozatokkal járó terheket is vállalta a család anyagi egyensúlyának megőrzése, illetve helyreállítása érdekében. „A nagy ragaszkodás övéihez és rokonihoz, kik iránt állandóan szíves volt, a nagy baráti és megyei érzés, s kitüntetése azoknak, akik hozzá vér- és szülőföld szerint közel álltak: mindezek régi patriárkális vonások, melyek Lónyayban uralkodók voltak, s melyekből kivetkőzni soha nem tudott.”⁴⁵

⁴⁵ *Pesti Napló*, 1884. nov. 4., reggeli kiadás (304. sz.). Oláh Gyula munkájában Lónyay balsorsának egyik okát a Lónyay-rokonok rossz anyagi helyzetében, illetve a gondok rendezése érdekében tett túlzott erőfeszítéseiben jelölte meg (Oláh 1908, 107–108, 112).

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

Levéltári és kéziratári források

Budapest Főváros Levéltára [BFL]

IV. 1411. b. Árvaszéki iratok, Lónyay család (1888). 191–192. doboz

XIII. 12. Kappel Frigyes hagyatéka. 3. doboz

Hadtörténelmi Levéltár [HL]

IV. 25. Bach-kori megfigyeltek Kart. 10. 12. cs.

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien [HHStA]

Kabinettkanzlei, Vorträge 1870–1871.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára [MTAK Kt.]

Ghyczy Kálmán hagyatéka (visszaemlékezés, levelezés)

Lónyay Menyhért hagyatéka (jegyzetek, levelezés, napló)

Régi Akadémiai Levéltár [RAL], hivatali iratok

Magyar Országos Levéltár [MOL]

D 44. K. k. Militär- und Civil-Gouvernement für Ungarn. Polizei Section. Titkos iratok

D 46. K. k. Militär- und Civil-Gouvernement für Ungarn. Civil Section

D 185. M. Kir. Udvari Kancellária. Elnöki iratok

D 189. M. Kir. Udvari Kancellária. Általános iratok

D 191. M. Kir. Helytartótanács. Elnöki iratok

Filmtár 31956–31964. Bereg megyei közgyűlési jegyzőkönyvek, 1841–1849.

Filmtár 34861. Kónyi–Lónyay iratok

Filmtár 37153–37156. Lónyay Menyhért politikai naplója, 1865–1872

H 22. 1848/49-i minisztérium levéltára. Pénzügyminisztérium. Duschek Ferenc iratai

K 26. Miniszterelnökség

K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek fénymásolatai

K 148. Belügyminisztérium. Elnöki iratok
K 255. Pénzügyminisztérium. Elnöki iratok
K 266. Pénzügyminisztérium. Kormányrendeletek
K 269. Pénzügyminisztérium. Általános iratok
K 467. Miniszterelnökség félhivatalos iratai. 1–2. cs. (Lónyay Menyhért).
P 76. Csáky család
P 336. Kaas család
P 344. Kállay Béni (napló)
P 451. Lónyay család, az Országos Levéltár által rendezett iratok
P 458. Lónyay VIII. Gábor
P 470. Lónyay III. Albert
R 90. Kossuth-gyűjtemény, időrendi rész
Z 119. Magyar Földhitelintézet iratai

*Magyarországi Református Egyház Dunamelléki kerületének Ráday
Levéltára [Ráday Levéltár]*

C/85. Tanárky család (napló, levelezés)
C/93. Török Pál levelezése. 19. doboz

*Magyarországi Református Egyház Dunamelléki kerület Ráday
Könyvtárának Kézirattára [Ráday Könyvtár Kt.]*

K. 1. 685. Kovács Albert: Visszaemlékezéseim

Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára [Zsinati Levéltár]

1. fond. Az 1881–1882. évi Debreceni Zsinat iratai. 1–5. doboz

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára [OSZK Kt.]

Analekta 3791. „Gr. Lónyay Menyhért utolsó jegyzetei a ref. országos közalap-
bizottság 1884. nov. 3-án de. tartott ülésében, halálós esete előtt közvetlenül.
Lejegyezte Szász Károly.”

Levelestár, Gajzágó Salamon levelei Torma Károlyhoz

Levelestár, Lónyay Menyhért levelezése

Levelestár, Rákosi Jenő levelei Dóczy Lajoshoz és Grünwald Bélához

Levelestár, Ugron Gábor levelei Bartha Miklóshoz

Quart Hung. 1417 (átosztva: Quart Hung. 1297). Podmaniczky Frigyes:
Naplótöredékek, 1888. V. köt.

Quart. Hung. 2611/2. Pauler Tivadar: Napi jegyzetek. 2. rész

Österreichische Staatsarchiv, Finanzarchiv, Wien [ÖStA FA],

Kk. Finanzministerium [FM], Präsidialakten (1867)

Nyomtatott források

- 21-es bizottság naplója* = *Az 1873. évi december 22-ki 188. ülésből kiküldött 21-es bizottság naplója.* Szerk.: Nagy Iván. Budapest, 1874.
- Ábrányi Kornél, ifj. [X.Y.Z.] 1874. *Észrevételek gróf Lónyay Menyhért „Közügyeinkről” szóló munka felett.* Budapest: Tettey.
- Adóreform bizottmányok* = *Az adóreformok tárgyában a m. kir. Pénzügyminiszter által összehívott szakbizottmányok munkálatainak összeállítása.* 1–7. rész. Buda és Pest, 1870.
- Államköltségvetés 1870* = *Államköltségvetés a magyar korona országai részére az 1870. évre.* Pest, 1870.
- Alsó tábla kerületi naplója 1843/44* = *Az 1843/44-i évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója.* Szerk.: Kovács Ferenc. I–V. köt. Budapest: Franklin, 1894.
- Andrássy Gyula 1893. *Gróf Andrássy Gyula beszédei.* II. köt. Kiad.: Lederer Béla. Budapest: Franklin.
- Apponyi Albert 1922 [é. n.]. *Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – 25 év ellenzékben.* Budapest: Pantheon.
- Arany László 1960. *A magyar politikai költészetéről.* In *Arany László válogatott művei.* Sajtó alá rend.: Németh G. Béla. Budapest: Szépirodalmi.
- Csengery Antal 1928. *Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései.* Közzéteszi: Csengery Lóránt. (Magyarország újabkori történetének forrásai. Hivatalos iratok és levelek.) Budapest.
- Deák Ferenc 1903. *Deák Ferenc beszédei.* I–VI. köt. Összegyűjt.: Kónyi Manó. 2., bőv. kiad. Budapest: Franklin.
- Deák Ferenc 2001. *Válogatott politikai írások és beszédek.* II. köt. Szerk.: Deák Ágnes, Molnár András. Budapest: Osiris.
- Delegációs napló 1868* = *A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által 1868. január 19-re Bécsbe összehívott bizottság naplója.* Szerk.: Greguss Ágost. Bécs, 1868.

- Delegációs napló 1870 = A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által 1870. november 24-re Pesten összehívott bizottság naplója.* Szerk.: Nagy Iván. Pest, 1871.
- Delegációs napló 1871 = A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által 1871. május 22-re Bécsbe összehívott bizottság naplója.* Szerk.: Maszák Hugó. Bécs, 1871.
- Duschek Ferenc 1999. Állásom és cselekedeteim rövid áttekintése 1848 márciusától 1849 augusztusáig. In Hermann Róbert (sajtó alá rend.): *Szószék és csatatér.* Budapest: Balassi.
- Ember Győző (összeáll.) 1951. *Iratok az 1848-i magyarországi parasztmozgalmak történetéhez.* Budapest: MOL.
- Eötvös József 1941. *Naplójegyzetek – gondolatok, 1864–1868.* Közzéteszi: Lukinich Imre. Budapest: MTA.
- Eötvös József 1976. *Levelek.* Szerk., ford.: Oltványi Ambrus. (Eötvös József művei.) Budapest: Szépirodalmi.
- Eötvös József 1978. *Naplójegyzetek.* Közzéteszi: Czegle Imre. *Történelmi Szemle*, 2. sz.
- Fest Imre 1999. *Emlékirataim.* Sajtó alá rend.: Korompay Bertalané, Korompay H. János. Budapest: Univesitas.
- Földhitelintézet alapszabályai 1862 = A Magyar Földhitelintézet alaprajza és alapszabályai. Az intézet választmányának engedelméből közzétett kiadás.* Pest: Ráth, 1862.
- Gaal Jenő, Gávai 1940. *Élmények és tanulságok.* (Magyarország újkori történetének forrásai.) Budapest: MTT.
- Gaál József 1847. Lónyay Anna. Költői beszély. *Életképek*, 7. sz.
- Gángó Gábor 1998. Trefort Ágoston és Lónyay Menyhért Eötvös-émlékbeszéde, 1872. *Aetas*, 2–3. sz.
- Ghyczy Kálmán 1996. Ghyczy Kálmán naplója az 1874. évi kormányválságról. Közzéteszi: Kozári Monika. *Történelmi Szemle*, 1. sz. 99–122.
- Gyöngyösi István 1999. *Porából megéledett Főnix avagy Kemény János emlékezete.* [1693.] Szöveggond.: Jankovics József, Nyerges Judit. Budapest: Balassi
- Gyulai Pál 1961. *Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig.* Sajtó alá rend.: Somogyi Sándor. (A magyar irodalomtörténet-írás forrásai 4.) Budapest: Akadémiai.
- Halász Imre 1874. Pénzügyeink hanyatlásának okai. *Nemzetgazdászati Szemle*, 1. sz. 241–287.
- Halász Imre 1911. *Egy letűnt nemzedék. Emlékezések a magyar állam kialakulásának újabb korszakából.* Budapest: Nyugat.
- Horváth Mihály 1871–1872. *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben.* III. köt. 2. kiad. Budapest: Ráth.
- Horváth Zoltán 1964. *Teleki László, 1810–1861.* II. köt. Budapest: Akadémiai.

- Hunfalvy Pál 1986. *Napló 1848–1849*. Szövegmond.: Urbán Aladár. Budapest: Szépirodalmi.
- Jókai Mór 1975. *Levezés*. II. köt. Sajtó alá rend.: Oltványi Ambrus. (Jókai Mór összes művei.) Budapest: Akadémiai.
- Karok és rendek naplója 1843/44 = Magyarország közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél*. I–IV. köt. Pozsony, 1843–1844.
- Karok és rendek naplója 1847/48 = Magyarország 1847/8 közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél*. Pozsony, 1848.
- Kecskeméthy Aurél [Kákay Aranyos] 1861. *Országgyűlési árny- és fényképek*. Pest.
- Kecskeméthy Aurél [Kákay Aranyos] 1866. *Újabb árny- és fényképek*. Pest.
- Kecskeméthy Aurél [Kákay Aranyos] 1869. *Kákay Aranyos politikai társadalmi tragico-humoristicus krónikája*. Pest: Ráth.
- Kecskeméthy Aurél [Kákay Aranyos] 1874. *Nagy férfaink. Legújabb fény- és árnyképek*. Budapest.
- Kecskeméthy Aurél 1909. *Napló, 1851–1878*. Sajtó alá rend.: Rózsa Miklós. Budapest.
- Kemény Zsigmond 1907. Emlékirat 1849-ből. In *Történelmi és irodalmi tanulmányok*. I. köt. (Báró Kemény Zsigmond összes művei. IX. köt.) Budapest: Franklin.
- Kemény Zsigmond 1971. Élet és irodalom. In *Élet és irodalom. Tanulmányok*. Szerk.: Tóth Gyula. (Kemény Zsigmond művei.) Budapest: Szépirodalmi. 123–191.
- Képviselőházi irományok 1869/72 = Az 1869-ik évi április hó 20-dikára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Irományok*. Pest, 1869–1872.
- Képviselőházi irományok 1872/75 = Az 1872. évi szeptember hó 1-re hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Irományok*. Budapest, 1872–1875.
- Képviselőházi napló 1865/68 = Az 1865. dec. 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. Szerk.: Greguss Ágost. Pest, 1865–1868.
- Képviselőházi napló 1869/72 = Az 1869-ik évi április hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. Szerk.: Nagy Iván. Pest, 1869–1872.
- Képviselőházi napló 1872/75 = Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. Szerk.: Nagy Iván. Budapest, 1872–1875.
- Képviselőházi napló 1875/78 = Az 1875-ik évi augusztus hó 28-ára kihirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. Szerk.: Nagy Iván. 1875–1878.
- Képviselőházi napló 1878/81 = Az 1878. évi október 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. Szerk.: P. Szathmáry Károly. 1878–1881.
- Komjáthy Miklós 1976. Ferenc József a „perfid” Deák Ferencről. In Baranyi György et al. (szerk.): *Tanulmányok Deák Ferencről*. (Zalai gyűjtemény 5.) Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár. 337–350.
- Konvent jegyzőkönyve 1883 = Az Egyetemes Konvent jegyzőkönyve*. Budapest, 1883. január 23–31. Debrecen, 1883.

- Kossuth Lajos 1881. *Irataim az emigrációból*. II. köt. Budapest: Athenaeum.
- Kossuth Lajos 1902. *Kossuth Lajos iratai*. IX. köt. Szerk.: Kossuth Ferenc. Budapest: Athenaeum.
- Kossuth Lajos 1951. *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen, 1847/48*. Sajtó alá rend.: Barta István. (Kossuth Lajos összes munkái. XI. köt.) Budapest: Akadémiai.
- Kossuth Lajos 1957. *Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban*. Sajtó alá rend.: Sinkovics István. (Kossuth Lajos összes munkái. XII. köt.) Budapest: Akadémiai.
- Kovács Lajos 1883. *A békepárt a magyar forradalomban. Válaszul Irányi Dániel röpiratára*. Budapest: Révai.
- Lónyay Albert 1890. *Emlék a Lónyay-család múltjából s különösen a XVI. század második és a XVII. század első felében élt Lónyay Zsigmond leszármazásáról és életéről*. Budapest.
- Lónyay Albert *velencei követségei* = Lónyay Albert velencei követségei, 1501–1515. Közlemények a velencei állami levéltárból. *Magyar Történelmi Tár*, XXII. Budapest, 1877. 1–44.
- Lónyay Ferenc *iratai* = Lónyay Ferenc fegyveresítési és ruházati főhadbiztos válogatott iratai. Összeáll.: Bánkuti Imre. Vaja: Vay Múzeum Baráti Kör, 1980.
- Lónyay Gábor 1976. Lónyay Gábor naplója. Közzéteszi: Erdmann Gyula. *Századok*, 5. sz. 914–955.
- Lónyay Jánosné 1891. *Töredékek Lónyay Jánosné, Lónyay Florentina emlékirataiból*. I. köt. *Visszaemlékezések*. II. köt. *Éjjeli elmélkedések*. Budapest.
- Lónyay Menyhért 1847–1848. *Hazánk anyagi érdekeiről. Közlekedési eszközök. Kőutak, víziutak, vasutak*. Pest.
- Lónyay Menyhért 1848. *Pénzügyi levelek*. Pest.
- Lónyay Menyhért 1858. A földbirtokhitel, különösen a hitelintézetek. *Budapesti Szemle*, 2. köt. 5–6. sz. 170–188, 381–397. [Újraközölve in Lónyay Menyhért: *Közügyekről. Nemzetgazdasági újabb dolgozatok*. Pest: Osterlamm. 3–52.]
- Lónyay Menyhért 1860. A Tiszaszabályozás története és nemzetgazdasági fontossága. (Székfoglaló előadás, 1860. ápr. 2.) *Magyar Akadémiai Értesítő. A Philosophiai, törvény- és történettudományi osztályok közlönye*, 1. köt. 3. füzet. 239–278.
- Lónyay Menyhért 1863. *Közügyekről. Nemzetgazdasági újabb dolgozatok*. Pest: Osterlamm.
- Lónyay Menyhért 1865. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület két emlékirata és hazánk vasúti kérdése. *Budapesti Szemle*, 3. köt. 244–289.
- Lónyay Menyhért 1869. *Az államvagyonról. Hódolatteljes előterjesztése ő csász. és apost. kir. felségének*. Buda.

- Lónyay Menyhért 1870. *Lónyay Menyhért nevezetesebb országgyűlési beszédei*. Pest: Ráth.
- Lónyay Menyhért 1873. *Közügyeinkről*. Budapest.
- Lónyay Menyhért 1874. A nemzetgazdasági tudomány befolyása a jó kormányzatra. *Nemzetgazdasági Szemle*, 1. sz.
- Lónyay Menyhért 1875. *Közügyeinkről II. A Bankügy*. Budapest.
- Lónyay Menyhért 1878. Néhány adat a vám- és kereskedelmi szerződéshez. *Nemzetgazdasági Szemle*, 1. sz.
- Lónyay Menyhért 1885. Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke. *Budapesti Szemle*, 102. sz. 337–356.
- Lónyay Menyhért 1896. Lónyay Menyhért 1847/48-diki naplója. I–II. rész. Közli: Kónyi Manó. *Budapesti Szemle*, 231–232. sz. 337–362, 18–49.
- Lónyay Menyhért 2003. *Lónyay Menyhért naplója, 1860–1861*. Szerk.: Deák Ágnes. Budapest: Századvég.
- Lónyay szép Ilona. Vagy: a hősllekű magyar hölgy szerelme és szenvedéseinek igaz története II. Endre királyunk uralkodása alatt 1217. évben*. Budapest: Rózsa Kálmán és neje, 1898 (első kiadás: 1874).
- Madách Imre 1942. *Madách Imre összes művei*. II. köt. Sajtó alá rend.: Halász Gábor. Budapest: Révai.
- Madách Imre 1959. Madách kiadatlan levelei. Közvetteszi: Gyórfy Miklós. *Irodalomtörténet*, 1. sz.
- Mályuszné Császár Edit (szerk.) 1985. *Megbíráltak és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból, 1780–1867*. Budapest: Gondolat.
- Marczali Henrik 2000. *Emlékeim*. Budapest: Múlt és Jövő.
- Margócsy József (összeáll.) 1988. *Egy régi udvarház utolsó gazdáí*. Szöveggyűjtemény az anarcsi Czóbel család levéltári hagyatékából. (A Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár kiadványai 2. Közlemények 4.) Nyiregyháza: Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács.
- Máriássy Béla 1890–1891. *A magyar törvényhozás és Magyarország történelme*. XI–XIII. köt. Győr.
- Máriássy Béla 1896. *A szabadelvűség múltja, jelene és jövője*. Győr.
- Mérei Gyula (összeáll.) 1971. *A magyar polgári pártok programjai, 1867–1918*. Budapest: Akadémiai.
- Mihók Sándor (szerk.) 1884. *Magyar Compass*. XII. köt. Budapest.
- Mikszáth Kálmán 1908 [é. n.]. *Az én kortársaim*. I. köt. Budapest: Révai.
- Mikszáth Kálmán 1977. A túlhajtott lojalitás. In *Cikkek és karcolatok*. XX. köt. (Mikszáth Kálmán összes művei. LXX. köt.) Budapest: Akadémiai.
- Mikszáth Kálmán 1983. A kezdet kezdete. In *Cikkek és karcolatok*. XXVII. köt. (Mikszáth Kálmán összes művei. LXXVII. köt.) Budapest: Akadémiai.

- MTA *évkönyvei* = *A Magyar Tudományos Akadémia évkönyvei*. XIII–XVII. köt. Budapest, 1876–1889.
- Neue Gesetzgebung* = *Die neue Gesetzgebung Oesterreichs. Erläutert aus den Reichsraths-Verhandlungen*. Bd. 1. *Die Verfassungsgesetze und die Gesetze über den finanziellen Ausgleich mit Ungarn*. Wien: Manz, 1868.
- Okmánytár 1867* = *A közös viszonyok rendezésére vonatkozó okmánytár*. Pest, 1867.
- Oláh Gyula 1908. *Az 1875-ik évi fúzió története*. Budapest.
- A pénzügyminisztérium szervezetének és ügykörének változásai*. Összeáll.: Blickle Gusztáv. [1936.]
- Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1867/70* = *Die Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1867–1870*. Bearbeitet von Éva Somogyi. Budapest: Akadémiai, 1999.
- Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates 1870/71* = *Die Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1870–1871*. (Gépirat, MTA Történettudományi Intézete.)
- Pulszky Ágost 1878. *A pártkormányzat és a korkérdések*. *Budapesti Szemle*, 35. sz. 169–179.
- Pulszky Ferenc 1883. *Visszaemlékezések*. I–II. rész. *Budapesti Szemle*, 75–76. sz. 337–348., 70–78.
- Pulszky Ferenc 1958. *Életem és korom*. I. köt. Budapest: Szépirodalmi.
- Rákosi Jenő 1927. *Emlékezések*. II. köt. Budapest: Franklin.
- Rendeletek tára* = *Magyarországi rendeletek tára, 1867–1870*. 2., jav., bőv. kiad. Pest: Ráth, 1871–1873.
- Révész Imre 1900. *Révész Imre munkái a Pátens korából*. Sajtó alá rend.: Révész Kálmán. Budapest.
- Sashegyi Oszkár (szerk.) 1959. *Munkások és parasztok mozgalmi Magyarországon, 1848–1867*. *Iratok*. Budapest: MOL.
- Szalay László 1847. *A schweitz-i diéta s a foederatív-rendszer*. In *Publicistai dolgozatok*. I. köt. Pest. 202–205.
- Szász Károly 1891. *Egy képviselő napló-jegyzetei*. Új kiadás. Budapest.
- Széchenyi István 1875. *Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai*. Ismerteti: gróf Lónyay Menyhért. 2. kiad. Budapest.
- Széchenyi István 1890. *Gróf Széchenyi István levelei*. III. köt. Összegyűjt.: Majláth Béla.
- Széchenyi István 1939. *Gróf Széchenyi István naplói*. VI. köt. 1844–1848. Szerk.: Viszota Gyula. Budapest: Magyar Történelmi Társulat.
- Széchenyi István 1982. *Napló*. Vál.: Oltványi Ambrus. Budapest: Gondolat.
- Székely Kálmáné Vörösmarty Ilona 1926. *Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből*. Budapest.

- Szógyény-Marich László 1903. *Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai*. III. köt. Budapest.
- Tanárky Gedeon útleírása = *Magyar utazók a Duna-tájon. Tanárky Gedeon és Fenichel Sámuel útleírásai*. Közzéteszi: Losonczy Tóth Árpád, Izsák Sámuel. Budapest: Lucidus, 2006.
- Tanárky Gyula 1961. *Tanárky Gyula naplója*. Budapest: Szépirodalmi.
- Toldy István 1891. *Öt év története, 1867–1872*. 2. kiad. Budapest.
- Törvénytár 1836/68 = Magyar Törvénytár 1836–1868. évi törvénycikkek*. Szerk.: Márkus Dezső. Budapest: Franklin, 1896.
- Törvénytár 1869/71 = Magyar Törvénytár 1869–1871. évi törvénycikkek*. Szerk.: Márkus Dezső. Budapest: Franklin, 1896.
- Törvénytár 1877/78 = Magyar Törvénytár 1877–1878. évi törvénycikkek*. Szerk.: Márkus Dezső. Budapest: Franklin, 1896.
- Trefort Ágoston 1885. Emlékbeszéd gróf Lónyay Menyhért akadémiai elnök fölött. In *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*. XVII/3. köt.
- Vahot Imre (szerk.) 1848. *Országgyűlési emlékek. Politikai, történeti és szépirodalmi almanach*. I. köt. Budapest.
- Várady Gábor 1871. *Várady Gábor országgyűlési levelei*. I. köt. Kiad.: Szilágyi István. 2. kiad. Budapest.
- Vay Miklós 1899. *Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből*. Budapest: Franklin.
- Vikár Béla 1885. Lónyay Menyhért grófról. *Magyar Salon*. 278–281.
- Vukovics Sebő 1982. *Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re*. Sajtó alá rend.: Katona Tamás. Budapest: Magyar Helikon.
- Wesselényi Miklós 1938. *Br. Wesselényi Miklós, „az árvizi hajós” naplója*. Sajtó alá rend.: Rubinyi Mózes. Budapest.
- Wirkner Lajos 1879. *Élményeim. Néhány lap 1825-től 1852-ig terjedő nyilvános pályám naplójegyzeteiből*. Pozsony.
- Wurzbach, Constant von 1886. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750–1850 im Kaiserstaate und seinen Kronländern gelebt haben*. Bd. LIV. Wien: Zamarski.
- Zsinat jegyzőkönyve 1882 = A Magyarországi Reformált Egyház 1882. szeptember 10–17. napjain Debrecenben tartott országos zsinatának jegyzőkönyve*. Szerk.: Tóth Sámuel. Debrecen, 1882.
- Zsinati Tudósító*. Főszerk.: Tóth Sámuel. Debrecen, 1881.

Sajtó

A Hon (1864–1884)
Ellenőr (1871–1884)
Közlöny (1848–1849)
Magyar Politika (1873–1875)
Magyarország (1860–1861)
Marczius Tizenötödike (1849)
Pesti Hírlap (1841–1848)
Pesti Napló (1860–1884)
Politikai Hetilap (1865–1866)
Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (1860–1884)
Reform (1871–1875)
Szombati Lapok (1871–1873)

Szakirodalom

Antall József 1965. Eötvös József Politikai Hetilapja. *Századok*, 6. sz. 1099–1129.

Bácskai Vera 1989. *A vállalkozók előfutárai*. Budapest: Magvető.

Barczai József (szerk.) 1983. *Tanulmányok a magyarországi református egyház 1867 és 1978 közötti történetéből*. (Studia et Acta Ecclesiastica 5.) Budapest: Magyarországi Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya.

Beér János – Csizmadia Andor (szerk.) 1954. *Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés*. Budapest.

Benedek Gábor 1987. A minisztériumi tisztviselők mobilitása a dualizmus idején. In *Rendi társadalom – Polgári társadalom*. I. köt. Salgótarján.

Boros Vilma, H. 1967. *Széchenyi István hátrahagyott iratainak története*. Budapest: MTA.

Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel 1999. *Parlamentarizmus Magyarországon, 1867–1944*. Budapest: Korona.

Borovszky Samu (szerk.) 1910. *Győr vármegye*. (Magyarország vármegyéi és városai.) Budapest: Országos Monografia Társaság.

Cieger András 1997. A Bereg megyei politikai elit a dualizmus időszakában. In *A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványai. Levéltári Évkönyv*. XII. köt. Nyíregyháza. 213–281.

Cieger András 1998a. A kormányférfi. A dualizmus kori kormányzati politika egyes kérdéseiről. *Századvég*, 11. sz. 3–23.

- Cieger András 1998b. A Lónyay–Kappel vagyon nyomában. Egy „újarisztokrata” család vagyoni helyzete és életkörülményei a 19. század második felében. *Történelmi Szemle*, 1–2. sz.
- Cieger András 1999a. Kormány a mérlegen – a múlt században. A kormány helye és szerepe a dualizmus politikai rendszerében, 1867–1875. *Századvég*, 14. sz. 79–107.
- Cieger András 1999b. Lónyay Menyhért feljegyzései. *Levéltári Szemle*, 2–3. sz. 30–37, 39–46.
- Cieger András 1999c. Ugocsa megye politikai vezető rétege a dualizmus időszakában. In *Kárpátaljai Minerva*, III. köt. 1. füzet. Budapest–Beregszász.
- Cieger András 2001. A hatalomra jutott liberalizmus és az állam a dualizmus első felének magyar politikai gondolkodásában. *Századvég*, 20. sz. 95–118.
- Cieger András 2003. Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában. *Korall*, 13. sz. 87–106.
- Cieger András 2006. Gazdagodás és korrupciós vád. A magyar politikusok vagyongyarapításának lehetőségei és megítélése az 1860–70-es években. *Századvég*, 40. sz. 31–90.
- Csatáry György 1998. *Szabadságharc a végeken. Anno 1848–1849*. Ungvár.
- Csorba László 2000. *19. századi történelem*. Budapest: Pannonica.
- Deák Ágnes 2000. „Nemzeti egyenjogúsítás”. *Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon, 1849–1860*. Budapest: Osiris.
- Deák Ágnes 2004. „Ő csak Deák és nem Deákpárti”. Deák és pártja 1869 után. In Molnár András (szerk.): *Zala követe, Pest képviselője. Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége, 1833–1873*. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár. 261–321.
- Deák Ágnes 2005. „Kiegyenlítési program-kovácsaink”, 1861–1865. *Századok*, 3. sz. 695–732.
- Deák Ágnes 2006. A besúgók és a közvélemény az 1860-as években. *Századvég*, 39. sz. 3–28.
- Deák Ágnes – Molnár András 2003. *Deák Ferenc*. Budapest: Vince.
- Deák Albert 1912. *A parlamenti kormányrendszer Magyarországon*. II. köt. *A magyar pártok*. Budapest.
- Dénes Iván Zoltán 1988. Egy mítosz születése: Lónyay Menyhért visszaemlékezése Dessesffy Emilre. In *Az önrendelkezés érvényessége*. Budapest: Magvető.
- Diószegi István 1965. *Ausztria–Magyarország és a francia–porosz háború, 1870–1871*. Budapest: Akadémiai.
- Diószegi István 1970. A Deák-párt és a német egység. *Századok*, 2. sz. 229–250.
- Diószegi István 1998. *Bismarck és Andrásy*. Budapest: Teleki László Alapítvány.

- Dobszay Tamás 2004. Deák Ferenc törekvései és politikája 1860–1861-ben. In Molnár András (szerk.): *Zala követe, Pest képviselője. Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége, 1833–1873.* Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár. 197–202.
- Doby Antal 1895. *A Lónyay-család.* Budapest.
- Egry Gábor 1999. *A Magyar Földhitelintézet alapítása, működése és szerepe az elit kontinuitásában Magyarországon a 19. század második felében, 1863–1900.* (Szakdolgozat.) Budapest: ELTE BTK.
- Fabó Beáta 1998. Építkezés a reprezentáció szolgálatában: középületek és terek In Gyáni Gábor (szerk.): *Az egyesített főváros.* Budapest: Fővárosi Önkormányzat. 164–204.
- Fónagy Zoltán 1998. A törvényhozás pénzügyi és gazdaságpolitikai döntései. In Szabad György (szerk.): *A magyar országgyűlés 1848/49-ben.* Budapest: KIT Képzőművészeti Kiadó. 223–256.
- Galántai József 1985. *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák–magyar dualizmus, 1867–1918.* Budapest: Kossuth.
- Galgóczy Károly 1877. *Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája.* III. köt. Budapest: Weiszmann.
- Galgóczy Károly 1880. *A telepítés kérdése Magyarországon.* Budapest.
- Gergely András – Veliky János 1977. A sajtó útja a politikában 1867 után. I. rész. *Rádió és Televízió Szemle*, 1. sz. 80–89.
- Gergely Jenő 2005. Egyházi autonómiák, 1848–2000. In Gergely Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon, 1848–2000.* I. köt. Budapest: L'Harmattan. 173–222.
- Gergely Jenő (szerk.) 2005. *Autonómiák Magyarországon, 1848–2000.* I. köt. Budapest: L'Harmattan.
- Gerő András 1988. Az elsőpró kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországn. Budapest: Gondolat.
- Gerő András 1996. A Deák-párt és a politikai rendszer változása. In *Utódok kora.* Budapest: Új Mandátum. 10–22
- Goldinger, Walter 1975. Die Zentralverwaltung in Cisleithanien – Die zivile gemeinsame Zentralverwaltung. In Wandruszka, A – Urbanitsch, P. (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918.* Bd. II. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Gottas, Friedrich 1965. *Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859.* München: Oldenbourg.
- Gottas, Friedrich 1976. *Ungarn im Zeitalter des Hochliberalismus. Studien zur Tisza-Ära (1875–1890).* Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

- Gudenus János József 1993. *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. II. köt. Budapest: Natura.
- Gueniffey, Patrice 2000. A biográfia a megújuló politikatörténetben. *Actas*, 3. sz. 136–149.
- Gyáni Gábor 1992. Polgári otthon és enteriőr Budapesten. In Hanák Péter (összeáll.): *Polgári lakáskultúra a századfordulón*. Budapest: MTA. 27–60.
- Gyáni Gábor 2000. *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest: Napvilág.
- Gyömrei Sándor 1957. A kereskedelmi tőke kialakulása és szerepe Pest-Budán 1849-ig. In Pesta László (szerk.) *Tanulmányok Budapest múltjából*. XII. köt. Budapest. 197–278.
- Halász Sándor – Mandell Gyula (szerk.) 1898–1901. *Közgazdasági lexikon*. I–III. köt. Budapest: Pallas.
- Hanák Péter 2001. *1867 – európai térben és időben*. Budapest: História.
- Horváth Zsolt, K. 2000. Naplók és memoárok mint „lehetséges történelmek”. *Alföld*, 5. sz. 81–99.
- Hülvely István 1997. *Az európai pártok fejlődésének története*. Budapest: Villányi Úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány.
- Janowski, Maciej 1999. Kecskék és tokhalak. A közép-kelet-európai liberalizmus sajátosságai a francia forradalom és az első világháború között. *Actas*, 1–2. sz. 130–147.
- Jordáky Lajos 1974. *A Román Nemzeti Párt megalakulása*. Budapest: Akadémiai.
- Juhász Lajos 1938a. A horvát kérdés az 1868-i kiegyezés után. In *A gróf Klebersberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve*. VIII. évf. Szerk.: Miskolczi Gyula. Budapest. 247–293.
- Juhász Lajos 1938b. A pesti fővámház elhelyezésének története. In *Tanulmányok Budapest múltjából*. VI. köt. Szerk.: Némethy Károly, Budó Jusztin. Budapest. 180–189.
- Juhász Lajos 1939. Az 1869-i „pénzválság” és a bankkérdés. *Századok*. 33–75.
- Juhász Lajos 1941. Lónyay Menyhért közös pénzügyminisztersége, 1870–1871. *Századok*. 363–404.
- Karácsonyi János 1904. *Az első Lónyayak. Családtörténeti tanulmány*. Nagyvárad.
- Kautz Gyula 1868. *A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon*. Budapest.
- Kecskeméti Károly 1989. *La Hongrie et le reformisme liberal. Problemes politiques et sociaux (1790–1848)*. Roma: Centro di Ricerca.
- Keszei András 2006. A középfokú oktatás felekezeti változásai a 19. század első felében. In Kövér György (szerk.): *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon*. Budapest: Századvég. 541–574.

- Kiss Áron 1904. *Török Pál élete*. Budapest.
- Kiss Erzsébet, F. 1987. Pénzügyminisztérium. In *Az 1848–1849-es magyar miniszteriumok*. Budapest: Akadémiai. 261–310.
- Kondor Viktória, M. 1959. *Az 1875-ös pártfúzió*. Budapest: Akadémiai.
- Kónyi Manó 1890. Beust és Andrassy 1870- és 1871-ben. I–II. rész. *Budapesti Szemle*, 160–161. sz.
- Kosáry Domokos – Németh G. Béla (szerk.) 1985. *A magyar sajtó története*. II/2. köt. Budapest: Akadémiai.
- Kozári Monika 2003. *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Budapest: Napvilág.
- Kövér György 1982. *Iparosodás agrárországban*. Budapest: Gondolat.
- Kövér György 1986. *1873. Egy krach anatómiája*. Budapest: Kozmosz.
- Kövér György 1987. A londoni tőzsde és Ausztria–Magyarország hitele, 1868–1871. In *Egyetemes történeti tanulmányok*. XVI. köt. Debrecen: KLTE. 19–33.
- Kövér György 1993. A bankkérdés: két-bankrendszer vagy binacionális bank, 1867–1878. *Századok*, 1. sz. 89–126.
- Kövér György 2000. Biográfia és történetírás. *Aetas*, 3. sz. 150–151.
- Kövér György 2002a. A biográfia nehézségei. *Aetas*, 2–3. sz. 245–262.
- Kövér György 2002b. *A felhalmozás íve*. Budapest: Új Mandátum.
- Kövér György 2003. Források – értelmezések – történelmek. In *A felhalmozás íve*. Budapest: Új Mandátum. 384–392. Lackó Mihály 1986. *Halál Párizsban. Grünwald Béla történész művei és betegségei*. Budapest: Magvető.
- Lakner Judit 1993. *Halál a századfordulón*. Budapest: História.
- Lejeune, Philippe 2003. *Önéletírás, élettörténet, napló*. Budapest: L'Harmattan.
- Lengyel László 1996. *A rendszerváltó elit tündöklése és bukása*. Budapest: Helikon.
- Levi, Giovanni 2000. Az életrajz használatáról. *Korall*, 2. sz. 81–92.
- Lónyay Ferenc 1941. *A Lónyay-család eredete*. Budapest.
- Lukács Lajos 1999. A pesti angol konzulátus megalakulása 1872-ben. E. J. Monson főkonzul politikai működése a Lónyay-kormány időszakában. *Századok*, 3. sz. 561–577.
- Lutz, Heinrich 1979. *Oesterreich–Ungarn und die Gründung des Deutschen Reiches. Europäische Entscheidungen 1867–1871*. Frankfurt–Berlin–Wien: Propyläen.
- Malfer, Stefan 1984. Az adómegettagadás és adóvégrehajtás Magyarországon 1860 és 1862 között. *Történelmi Szemle*, 4. sz. 662–672.
- Mann Miklós 1982. *Trefort Ágoston élete és működése*. Budapest: Akadémiai.
- Máthé Gábor 1982. *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása, 1867–1875*. Budapest: Akadémiai.
- Mattekovits Sándor 1877. *Az Osztrák–Magyar Monarchia vámpolitikája 1850-től kezdve napjainkig*. Budapest.

- Matlekovits Sándor 1894. *Magyarország államháztartásának története, 1867–1893.* I–II. köt. Budapest.
- Mérei Gyula 1934. *Magyar politikai pártprogramok, 1867–1914.* Budapest.
- Mezey Barna 1983. Törvény-előkészítés a dualista Magyarországon. A kormány szerepe a törvényalkotásban. In Csizmadia Andor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok.* V. köt. Budapest. 169–179.
- Mezey Barna 1997. Az obstrukció a magyar jogtörténetben. In Soltész István (szerk.): *Parlamentari dolgozatok.* VI. köt. *A plenáris ülés.* 1. rész. Budapest: Parlamenti Módszertani Iroda. 307–337.
- Míru György 1999a. A reformpolitika esélyei a kiegyezést követő években. *Századok*, 3. sz. 543–560.
- Míru György 1999b. Kísérlet az állam körül. Schvarcz Gyula reformtervei a dualizmus kori alkotmányosság továbbfejlesztésére. *Aetas*, 1–2. sz. 86–111.
- Miskolczi Ambrus 2006. *A modern magyar demokratikus kultúra „eredeti jellegzetességeiről”, 1790–1849.* Budapest: Napvilág.
- Németh G. Béla 1976. Létharc és nemzetiség. Az „irodalmi” értelmiség felső rétegének ideológiájához 1867 után. In *Létharc és nemzetiség.* Budapest: Magvető. 7–41.
- Németh Péter (szerk.) 2002. *Tuzsér.* Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza.
- Olechowski-Hrdlicka, Karin 2001. *Die gemeinsamen Angelegenheiten der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Vorgeschichte – Ausgleich 1867 – Staatsrechtliche Kontroversen.* Wien: Lang.
- Pach Zsigmond Pál (főszerk.) 1975. *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada, 1825–1975.* Budapest: Akadémiai.
- Pálmány Béla (szerk.) 2002. *Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja.* Budapest: Magyar Országgyűlés.
- Pesti Sándor 1999a. A törvényelőkészítés folyamatának fejlődése a dualizmus kori Magyarországon. *Századok*, 3. sz. 579–592.
- Pesti Sándor 1999b. Pártfegyelem a dualizmus kori Magyarországon. *Századvég*, 14. sz. 55–77.
- Pogány Mária 1980. Vállalkozók, mérnökök, munkások a magyar vasútépítés hőskorában, 1845–1873. Budapest: Akadémiai.
- Pólya Jakab 1882. Magyarország államadosságai. 1. rész. *Nemzetgazdasági Szemle*, 1. sz. 38–70}.
- Pompéry János 1883. *Az Első Magyar általános Biztosító társaság, 1858–1883.* Budapest.
- Pongrácz Emil – Lukács Béla 1873. *A magyar királyi Pénzügyminisztérium öt évi működése, 1867–1871-ig.* Budapest.

- Ress Imre 1998. A közös minisztériumok szerepe a magyar államéletben, 1867–1900. *Limes*, 1. sz. 21–33.
- Ress Imre 2000. A magyar Balkán-politika módosulásának indítékai Andrássy külügyminiszteri kinevezése után. In Erdődy Gábor – Pók Attila (szerk.): *Nemzeteken innen és túl. Tanulmányok Diószegi István 70. születésnapjára*. Budapest: Korona. 229–247.
- Révész Imre 1957. *Fejezetek a Bach-korszak egyházpolitikájából*. Budapest: Akadémiai.
- Révész T. Mihály 1986. *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon, 1867–1875*. Budapest: Akadémiai.
- Révész T. Mihály 1989. Adalékok az Állami Számvevőszék múlt századi történetéhez. In Timoránszky Péter (szerk.): *A számvevőszék. Tanulmányok, külföldi törvények*. Budapest: MTA. 26–48.
- Röckelein, Hedwig 2002. A pszichohistorikus módszer hozzájárulása az „új történelmi biográfiához”. *Aetas*, 2–3. sz. 231–244.
- Sándor Vilmos 1954. *Nagyipari fejlődés Magyarországon, 1867–1900*. Budapest: Szikra.
- Sarlós Béla 1976. *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében*. Budapest: Akadémiai.
- Sarlós Béla 1987. *Deák és a kiegyezés*. Budapest: Gondolat.
- Sasfi Csaba 2001. Az oktatás társadalomtörténeti megközelítése: négy dunántúli nemesifjú kiművelése a reformkorban. Iskoláztatás, szocializáció, pályaválasztás az emlékiratokban. *Korall*, 3–4. sz. 20–52.
- Schlett István 1987. *Eötvös József*. Budapest: Gondolat.
- Schlett István 1994. A liberalizmus újrafogalmazása Magyarországon 1849 után. *Politikatudományi Szemle*, 4. sz. 5–27.
- Schlett István 1999. *A magyar politikai gondolkodás története*. Budapest: Korona.
- Schlett István 2003. „Jogfolytonosság és opportunitás”. Deák pozíciójának kialakulása a kiegyezéshez vezető úton. In Pesti Sándor – Szabó Máté (szerk.): *„Jöjj el szabadság!” Bihari Mihály egyetemi tanár 60. születésnapjára készült ünnepelő kötet*. Budapest: Rejtjel. 40–92.
- Schlett István 2007. Válságkezelés, rendszerváltoztatás vagy a pártstruktúra átalakítása? Politikai dilemmák és válaszok az 1873–75-ös pénzügyi válság idején. *Közgazdasági Szemle*, 2. sz. 142–166.
- Sinkovics István 1952. Kossuth, az önálló pénzügyek megteremtője. In I. Tóth Zoltán (szerk.): *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*. I. köt. Budapest: MTT. 87–173.
- Somogyi Éva 1976. *A birodalmi centralizációtól a dualizmusig. Az osztrák–német liberálisok útja a kiegyezéshez*. Budapest: Akadémiai.
- Somogyi Éva 1978. Az osztrák liberálisok és a dualizmus problémái az 1870-es évek második felében. *Történelmi Szemle*, 1. sz. 1–32.

- Somogyi Éva 1994. A delegáció. A delegáció intézményének létrejötte 1867-ben. *Századok*, 3–4. sz. 465–516.
- Somogyi Éva 1996. *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában. A közös minisztertanács, 1867–1906*. Budapest: MTA TTI.
- Somogyi Éva 1999. Einleitung. In *Die Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1867–1870*. Bearbeitet von Éva Somogyi. Budapest: Akadémiai.
- Somogyi Éva 2001. Vezető magyar tisztviselők a Ballhausplatzon. A monarchia és/vagy a nemzet szolgálatában? *Actas*, 3–4. sz.
- A sorsjáték Magyarországon*. Feldolgozta és kiadja a „Hermes” Magyar Általános Váltóüzlet Rt., alapításának 50. évfordulója alkalmából. Budapest, 1943.
- Stipta István 1976. A törvényhatóságok egységesítésére irányuló reformmunkálatok 1873–1874-ben. In *Acta Iuvenum. Sectio Iuridica et Politica Szeged*. Tom. I. 111–150.
- Stipta István 1995. *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. Budapest: Osiris.
- Szabad György 1967. *Forradalom és kiegyezés választóján, 1860–1861*. Budapest: Akadémiai.
- Szabó Csilla 1999. A politikai elit függetlenségi ellenzékének szervezeti formálódása Magyarországon, az 1860-es években: a 48-as Párt megalakulása. *Századok*, 3. sz. 519–542.
- Szabó Dániel 1992. A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában. *Történelmi Szemle*, 3–4. sz. 199–230.
- Szabó Dániel 1998. Országgyűlési választások az egyesítés előestéjén. In Gyáni Gábor (szerk.): *Az egyesített főváros*. Budapest: Fővárosi Önkormányzat. 31–59.
- Szabó Dániel 2003. Ki maradhat a parlamentben? A képviselői összeférhetetlenség kérdése a dualizmus korában. *Századvég*, 30. sz. 35–58.
- Szász József (főszerk.) 1913. *Politikai Magyarország*. II. köt. Budapest.
- Szász Zoltán 1987. A konzervatív liberalizmus kora. A dualista rendszer konszolidált időszaka. In Kovács Endre (főszerk.): *Magyarország története tíz kötetben*. VI/2. köt. 2. kiad. Budapest: Akadémiai. 1165–1277.
- Szekély Vera 1979–1985. *A központi államigazgatás tisztségviselői a dualizmus korában*. I–III. köt. (Forrástudományi segédletek.) Budapest: MOL.
- Szekfű Gyula 1926. *Iratok a magyar állammelyv kérdésének történetéhez, 1790–1848*. Budapest.
- Szilágyi László 1997. Egy titkos parlamenti választás Szabolcs vármegyében, 1872. In *A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat levéltárának kiadványai. Levéltári Évkönyv*. XII. köt. Nyíregyháza. 161–185.
- Szinnyei József 1891–1914. *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. köt. Budapest.

- Szita János 1980. Az adóigazgatás szervei a dualizmus első felében. In Ádám Antal et al. (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok. Emlékkönyv Csizmadia Andor hetvenedik születésnapjára*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. 385–396.
- Takács Péter 1991. *Deák Ferenc politikai pályája, 1849–1865*. Budapest: Akadémiai.
- Takács Péter 2000. Forrásokban rejtelkedő. Portrévázlat Lónyay Menyhértől. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 2. sz. 170–183.
- Takáts József 1993. Mit jelentett liberálisnak vagy konzervatívnak lenni 1875 táján Magyarországon? *Jelenkor*, 6. sz. 542–548.
- Tóth Ede 1963. A függetlenségi párt megalapítása. *Századok*, 5. sz. 985–1016.
- Tóth Ede 1967. *Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezdetei, 1826–1874*. Budapest: Akadémiai.
- Toth, Adalbert 1973. *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892*. München: Oldenbourg.
- Ungár László 1936. Magyarország pénzügyei 1848–1849. *Századok*, pótfüzet. 599–660.
- Urban, Otto 1994. *Die tschechische Gesellschaft 1848 bis 1918*. Bd. I. Wien: Böhlau.
- Varga István 1965. Közterhek. In Szabó István (szerk.): *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, 1848–1914*. II. köt. Budapest: Akadémiai. 246–318.
- Varga Zoltán, Z. 2000. Önéletírás-olvasás. *Jelenkor*, 1. sz. 87–93.
- Vargha Gyula 1885. *Magyarország pénzügyintézetei*. Budapest.
- Vári András 2006. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület és tagsága a 19. század második felében. In Kövér György (szerk.): *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon*. Budapest: Századvég. 293–304.
- Vörös Károly 1980a. Az 1843–1844. évi országgyűlés. In Mérei Gyula (főszerk.): *Magyarország története tíz kötetben*. V/2. köt. Budapest: Akadémiai. 894–923.
- Vörös Károly 1980b. Az 1847–1848. évi országgyűlés. In Mérei Gyula (főszerk.): *Magyarország története tíz kötetben*. V/2. köt. Budapest: Akadémiai. 1204–1216.
- Vörös Károly 1987. A főrendiház 1885. évi reformja. Egy kutatás tervei és első eredményei. In Á. Varga László (szerk.): *Rendi társadalom – Polgári társadalom*. I. köt. Salgótarján: Nógrád Megyei Levéltár. 397–405.
- Wertheimer Ede 1910–1913. *Gróf Andrássy Gyula élete és kora*. I–III. köt. Budapest.
- Zachar József 1981. *A osztrák-német liberális Alkotmánypárt és a politikai hatalom, 1861–1881*. Budapest: Akadémiai.
- Zoványi Jenő 2004. *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig*. II. köt. Budapest: Attraktor.

KÉPEK

A borító Lónyay Menyhért albumin képének felhasználásával készült.
(1865, MNM Történeti Fényképtár)

ISBN 978 963 7340 55 0

Felelős kiadó a Századvég Kiadó igazgatója

Olvasószerkesztő Ruzsa Ágnes

A borító Mátyus Gergely terve alapján készült

Tördelés Varga Júlia

Nyomta RO-LA Kft.

Felelős nyomdavezető Rózsavölgyi Sándor